

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 50

Частина 1

**Одеса
2020**

Головний редактор:

Шапошников К.С. – доктор економічних наук, професор

Члени редакційної колегії:

Велькі Януш – доктор економічних наук, професор

Гавкалова Н.Л. – доктор економічних наук, професор

Гальцова О.Л. – доктор економічних наук, професор

Дзієканські Павел – доктор економічних наук, професор

Іртищева І.О. – доктор економічних наук, професор

Коваль В.В. – доктор економічних наук, професор

Піллелієне Ліна – доктор економіки, професор маркетингу

Пономаренко Т.В. – доктор економічних наук, професор

Сафонов Ю.М. – доктор економічних наук, професор

Ситнік І.В. – доктор економічних наук, професор

Стеблянко І.О. – доктор економічних наук, професор

Електронна сторінка видання – www.bses.in.ua

Міжнародний цифровий ідентифікатор журналу:
<https://doi.org/10.32843/bses>

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії»

включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук (Категорія «Б») на підставі Наказу МОН України від 28 грудня 2019 року № 1643 (Додаток 4)

Галузь науки: економічні.

Спеціальності: 051 – Економіка; 071 – Облік і оподаткування;

*072 – Фінанси, банківська справа та страхування; 073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг;
076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність; 241 – Готельно-ресторанна справа;
242 – Туризм; 292 – Міжнародні економічні відносини.*

Науковий журнал індексується у наукометричній базі **Index Copernicus**.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Причорноморського науково-дослідного інституту
економіки та інновацій (протокол № 2 від 24.02.2020 року).**

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії» зареєстровано
Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21934-11834Р від 23.03.2016 року)

ISSN (Print): 2524-0897

ISSN (Online): 2524-0900

© ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2020

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ**Сохецька А.В.**ЦИФРОВІ МАРКЕТИНГОВІ ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ:
РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ, СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ, НАПРЯМИ РОЗВИТКУ.....7**РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ****Грибіненко О.М., Шагоян С.М.**ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА СТРАТЕГІЙ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ.....13**Заяць О.І.**

ГЛОБАЛЬНА КОНКУРЕНТНА СИЛА МЕРКОСУР..... 21

Корнелюк О.А.ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ ЯК ФАКТОР
ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....26**Родіонова Т.А., Шишкіна В.І.**

ЧИ ПОТРІБЕН ДЕФОЛТ УКРАЇНИ? АРГЕНТИНСЬКИЙ ДОСВІД.....30

Сегеда С.А.ТЕНДЕНЦІЇ, ОСОБЛИВОСТІ ТА ЧИННИКИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНО-ПРОДУКТОВОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ.....36**РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ****Андрейченко А.В., Смірнова О.В.**БЕЗВІДХОДНІ ТА МАЛОВІДХОДНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЧИННИК ЕКОЛОГІЗАЦІЇ
ВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ..... 44**Васютинська Л.А.**ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВЕ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ
ЕКОНОМІКОЮ У КОНТЕКСТІ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ.....48**Глубіш Л.Я.**МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ГАРМОНІЗАЦІЇ РИНКОВОЇ
ВЗАЄМОДІЇ СТЕЙКХОЛДЕРІВ СФЕРИ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....53**Залужний А.Л.**

ІНФОРМАЦІЙНО-МЕРЕЖЕВІ ВИМІРИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ.....59

Зоря О.П., Зоря С.П., Салогуб І.І.ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА
ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ.....64**Кузьминчук Н.В., Куценко Т.М., Терованесова О.Ю.**ФОРМУВАННЯ ЧИННИКІВ ВПЛИВУ НА ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНУ
ДІЯЛЬНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....69**Макаренко П.М., Пілявський В.І., Процюк Н.Ю.**ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ
КОНКУРЕНТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА.....75**Огієнко А.В., Огієнко М.М., Яковуник О.В.**РЕГІОНАЛЬНИЙ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ:
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ.....80**Писаренко С.В., Михайлова О.С., Чіп Л.О.**ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО
АГРАРНОГО СЕКТОРУ НА МІКРО- ТА МАКРОРІВНІ.....86**Полоус О.В.**АНАЛІЗ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
РИНКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ УКРАЇНИ.....92**Ремзіна Н.А.**МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ ПОСТІЙНИХ ПРИСТРОЇВ
ТРАНСПОРТНИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ.....98

Решетняк О.І. СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ПІДГОТОВКИ НАУКОВИХ КАДРІВ В УКРАЇНІ.....	106
Стройко Т.В., Бабаєва К.О. ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ В УКРАЇНІ.....	113
Ткаченко І.О., Глущенко Я.І. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ І КРАЇН ЄВРОПИ.....	118
Шапошников К.С. РОЗВИТОК СФЕРИ ЕКСПЕРТНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ НАУКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО ОНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	123
РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ	
Гвініашвілі Т.З., Морока Д.М. ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	127
Головчук Ю.О., Довгань Ю.В. МАРКЕТИНГОВІ КОНЦЕПЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ В УПРАВЛІННІ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ОЛІЙНО-ЖИРОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ГАЛУЗІ.....	132
Єсіна О.Г., Лінгур Л.М. ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ ІС КСВ ПІДПРИЄМСТВА.....	137
Мисик В.М. СУТНІСТЬ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ІВЕНТ-МЕНЕДЖМЕНТУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВА.....	143
Temchyshyna Yulia, Gerasimenko Daria ASPECTS OF SYSTEMATICITY IN MANAGING THE ECONOMIC STABILITY OF MANUFACTURING ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF TRANSFORMATION PROCESSES IN THE ECONOMY.....	149
Хамаїлі Акрам УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА СТАДІЙ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО Й СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ.....	154
Чубук Л.П. ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ УПРАВЛІННЯ КОРПОРАТИВНИМ НЕРУХОМИМ МАЙНОМ.....	159
Крамаренко І.С., Сенкевич О.Ф., Войт Д.С. СТРАТЕГІЧНІ ДОМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ: РЕГІОНАЛЬНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ.....	167
Романчукевич В.В. РОЗВИТОК ПІДХОДІВ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ СКЛАДОВИХ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ.....	175
Буряк І.В., Болотова О.О. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ В РЕФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ.....	179
Гришина В.В., Бабенко К.Є. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ БАР'ЄРИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ.....	184
Філіппов В.Ю. ОСВІТНІ СТУДІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ЇХ ВИПЕРЕДЖАЛЬНИЙ РОЗВИТОК.....	190
Станіславик О.В. МУЛЬТИПЛІКАТОР КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГОСПОДАРСЬКОЇ СИСТЕМИ У ПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ.....	197
Бірюков І.В. НАСЛІДКИ ПРИХОВАНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЇХ РОЗПІЗНАВАННЯ.....	205
Крилова О.О. НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	211

CONTENTS

SECTION 1. ECONOMICS AND HISTORY OF ECONOMIC IDEA

Sokhetska Anna

DIGITAL MARKETING TOOLS FOR BUSINESS DEVELOPMENT:
RETROSPECTIVE ANALYSIS, CURRENT TRENDS,
DIRECTIONS FOR FUTURE DEVELOPMENT.....7

SECTION 2. WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Hrybinenko Olha, Shahoian Svitlana

THE ECONOMIC COMPONENT
OF THE DEVELOPING NATIONAL SECURITY STRATEGIES.....13

Zayats Olena

THE GLOBAL COMPETITIVE FORCE OF MERCOSUR.....21

Korneliuk Olga

ECONOMIC COOPERATION OF UKRAINE AND POLAND AS A FACTOR
OF IMPROVING OF THE NATIONAL ECONOMY COMPETITIVENESS.....26

Rodionova Tetiana, Shyshkina Vira

DOES UKRAINE NEED A DEFAULT? THE ARGENTINE EXPERIENCE.....30

Seheda Serhii

TRENDS, FEATURES AND FACTORS OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY
OF AGRO-PRODUCTIVE PRODUCTION OF UKRAINE.....36

SECTION 3. ECONOMY AND NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT

Andreychenko Andrey, Smirnova Olga

NON-WASTE AND LOW-WASTE TECHNOLOGIES
AS A FACTOR OF ENVIRONMENTAL PRODUCTION
IN CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....44

Vasyutynska Lyudmyla

PROGRAMMATIC AND TARGETED MANAGEMENT
OF THE NATIONAL ECONOMY IN THE CONTEXT OF SYSTEM ANALYSIS.....48

Hlubish Lesya

METHODICAL APPROACHES TO ESTIMATE
THE HARMONIZATION LEVEL OF STAKEHOLDERS'
IN MARKET INTERACTION OF FOOD PROVISION SPHERE.....53

Zaluzhnyi Antonii

INFORMATION-NETWORK MEASUREMENTS OF MODERN ECONOMY.....59

Zoria Oleksii, Zorya Svitlana, Salohub Iryna

FORMATION OF THE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT
OF FINANCIAL AND CREDIT PROVIDING OF AGRARIAN PRODUCERS.....64

Kuzmynchuk Nataliia, Kutsenko Tetiana, Terovanesova Oleksandra

THE FORMATION OF THE INFLUENCE FACTORS ON EXPORT
AND IMPORT ACTIVITIES OF THE DOMESTIC INDUSTRIAL ENTERPRISES.....69

Makarenko Petro, Piliavskyi Volodymyr, Protsyuk Natalia

INNOVATIVE COMPONENT FORMATION
OF ENTERPRISE COMPETITIVE POTENTIAL.....75

Ohienko Alona, Ohienko Mykola, Iakovunik Olena

REGIONAL TOURIST AND RECREATION POTENTIAL: THEORETICAL ASPECTS.....80

Pysarenko Svitlana, Mykhailova Olena, Chip Liudmyla

FORMATION OF COMPETITIVE AGRARIAN SECTOR ON MICRO AND MACRO LEVELS.....86

Polous Olga

ANALYSIS OF GLOBAL COMPETITIVENESS
OF THE UKRAINIAN INTELLECTUAL PROPERTY MARKET.....92

Remzina Natalia

MECHANISM OF DEVELOPMENT OF THE PERMANENT STRUCTURES
OF TRANSPORT SYSTEMS OF UKRAINE.....98

Reshetnyak Olena CONDITION AND TRENDS OF SCIENTIFIC TRAINING IN UKRAINE.....	106
Stroiko Tetiana, Babaieva Kateryna INVESTMENT-INNOVATIVE DETERMINANTS OF ECONOMIC COMPETITION DEVELOPMENT IN UKRAINE.....	113
Tkachenko Ivanna, Hlushchenko Yaroslava COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF DIGITALIZATION OF THE ECONOMY OF UKRAINE AND THE EU.....	118
Shaposhnykov Kostiantyn DEVELOPMENT OF THE EXPERT SERVICE SPHERE IN THE CONDITIONS OF SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL RENEWAL OF THE UKRAINE ECONOMY.....	123
SECTION 4. ECONOMY AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES	
Hviniashvili Tetiana, Moroka Dmytro PROBLEMS OF PROVIDING THE ENTERPRISE' COMPETITIVENESS IN MODERN CONDITIONS.....	127
Holovchuk Yuliya, Dovhan Yuriy MARKETING CONCEPTS OF BUSINESS ORGANIZATION IN MANAGING OF INNOVATION AND INVESTMENT ACTIVITIES OF OIL AND FAT ENTERPRISES OF FOOD INDUSTRY.....	132
Yesina Olga, Lingur Lyubov FORMATION OF THE MODERN MODEL IS CSR OF THE ENTERPRISE.....	137
Mysyk Viktoriya THE ESSENCE AND CHARACTERISTICS OF EVENT MANAGEMENT IN THE ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM.....	143
Temchyshyna Yulia, Gerasimenko Daria ASPECTS OF SYSTEMATICITY IN MANAGING THE ECONOMIC STABILITY OF MANUFACTURING ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF TRANSFORMATION PROCESSES IN THE ECONOMY.....	149
Hamaili Akram PERFECTION THEORETICAL APPROACHES TO THE DEFINITION AND STAGES OF THE LIFE CYCLE OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES.....	154
Chubuk Lesia EVOLUTION OF CORPORATE REAL ESTATE MANAGEMENT CONCEPTS.....	159
Kramarenko Irina, Senkevich Alexander, Voit Dmitriy STRATEGIC DOMINANTS OF INVESTMENT POTENTIAL FORMATION AND DEVELOPMENT: REGIONAL AND NATIONAL FEATURES.....	167
Romanchukevich Vitalii DEVELOPMENT OF APPROACHES TO THE CLASSIFICATION OF COMPONENTS OF THE STATE FINANCIAL POLICY.....	175
Buriak Iryna, Bolotova Olena THE MAIN PROBLEMS IN THE REFORM OF THE SOCIAL SPHERE OF UKRAINE.....	179
Hryshyna Viktoriia, Babenko Kristina INFORMATION AND COMMUNICATION BARRIERS OF THE MANAGEMENT SYSTEM.....	184
Filippov Volodymyr EDUCATIONAL STUDIES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT ENTREPRENEURSHIP AND THEIR ADVANCED DEVELOPMENT.....	190
Stanislavyk Olena MULTIPLIER OF ECONOMIC SYSTEM COMPETITIVENESS IN INDUSTRIAL COMPLEX.....	197
Biriukov Ihor CONSEQUENCES OF HIDDEN ENTREPRENEURSHIP AND THEIR RECOGNITION.....	205
Krylova Olena DIRECTIONS OF ACTIVATING THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP IN THE NATIONAL ECONOMY.....	211

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

ЦИФРОВІ МАРКЕТИНГОВІ ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ, СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ, НАПРЯМИ РОЗВИТКУ DIGITAL MARKETING TOOLS FOR BUSINESS DEVELOPMENT: RETROSPECTIVE ANALYSIS, CURRENT TRENDS, DIRECTIONS FOR FUTURE DEVELOPMENT

Статтю присвячено аналізу теоретичних концепцій існування цифрового маркетингу та його інструментів, а також виокремленню найбільш ефективних із погляду впливу на розвиток бізнес-середовища. Розглянуто підходи вітчизняних науковців до трактування сутності поняття цифрового маркетингу та представлено власне бачення. Розглянуто історію зародження та розвитку цифрового маркетингу з виділенням найбільш вагомих часових періодів та їх характеристикою. Наведено переваги застосування цифрового маркетингу в компаніях, а також наголошено на завданнях, які вирішує даний вид маркетингу в аспекті досягнення більш високих рівнів прибутковості компанії. Проаналізовано інструменти цифрового маркетингу, які щороку змінюються та призвичаюються до змінних умов бізнес-середовища. Автор наголошує на підвищенні популярності використання спеціального програмного забезпечення та Інтернет-платформ для підтримки реалізації маркетингової стратегії компанії.

Ключові слова: маркетинг, науково-технічний прогрес, розвиток бізнесу, цифровий маркетинг, маркетингові інструменти, просування товарів та послуг.

Статья посвящена анализу теоретических концепций существования цифрового маркетинга и его инструментов, а также выделению наиболее эффективных с точки зрения влияния на развитие бизнес-среды. Рассмотрены подходы отечественных ученых к трактовке сущности понятия цифрового маркетинга и представлено собственное видение. Рассмотрена история зарождения и развития цифрового маркетинга с выделением наиболее весомых временных периодов и их характеристикой. Приведены преимущества применения цифрового маркетинга в компаниях, а также сделан акцент на задачах, которые решает данный вид маркетинга в аспекте достижения более высоких уровней доходности компании. Проанализированы инструменты цифрового маркетинга, которые ежегодно меняются и приспосабливаются к меняющимся условиям бизнес-среды. Автор отмечает повышение популярности использования специального программного обеспечения и Интернет-платформ для поддержки реализации маркетинговой стратегии компаний.

Ключевые слова: маркетинг, научно-технический прогресс, развитие бизнеса, цифровой маркетинг, маркетинговые инструменты, продвижение товаров и услуг.

УДК 339.138

<https://doi.org/10.32843/bses.50-1>

Сохецька А.В.¹

к.е.н., доцент кафедри маркетингу
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Sokhetska Anna

Ivan Franko National University of Lviv

The article is devoted to the analysis of theoretical concepts of digital marketing and its tools, as well as to identify the most effective in terms of influence on the development of the business environment. The author considers the approaches of scientists to the interpretation of the essence of the concept of digital marketing and presents his own vision. The article considers the history of the origin and development of digital marketing, highlighting the most significant time periods and their characteristics. Digital marketing is one of the components of modern marketing, which involves using the full range of existing digital technologies to promote products and services on the market in order to achieve business goals (meeting the needs of consumers, increasing competitiveness, obtaining high financial results, forming a basis for future financial growth, and so on). Digital marketing using a full range of tools (mobile communications, television, interactive screens and POS terminals, e-mail) allows you to solve the following tasks: to maintain the brand image and respond to changes in the attitude of customers to it; to support the introduction of a new brand or product to the market, as well as accompanying support for brand development in the future; to increase brand awareness in the market and, thus, increase market share; to stimulate brand sales of goods (services). The set of digital marketing tools is significantly diversified from year to year under the influence of the development of scientific and technological progress, social networks, as well as under the influence of growing business needs. The advantages of using digital marketing in companies are given, and the emphasis is placed on the tasks that this type of marketing solves in terms of achieving higher levels of profitability of the company. The article also analyzes digital marketing tools that change every year and get used to changing business environment conditions. Today, it is becoming extremely common to use special software and platforms for the effective use of digital marketing tools. The author notes the increasing popularity of using special software and Internet platforms to support the implementation of the marketing strategy of companies.

Key words: marketing, scientific and technical progress, business development, digital marketing, marketing tools, promotion of goods and services.

Постановка проблеми. Сучасне бізнес-середовище характеризується не лише значним посиленням конкуренції, зростанням цін на ресурси, посиленням впливу внутрішніх та зовнішніх чинників на зразок економічних та політичних циклів, а й значним впливом інформатизації та науково-технічного поступу. У таких умовах усе важче розвивати бізнес,

а використання існуючих маркетингових технологій не сприяє досягненню поставлених цілей. Зважаючи на постійно зростаючі потреби та зміну бізнес-середовища у цілому, за останні декілька десятиліть під впливом інформатизації виникли нові види маркетингу, зокрема і цифровий. Хоча поняття цифрового маркетингу не є новим, аналіз його інструментів видається актуальним і затребуваним завданням.

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3452-3822>

Аналіз останніх публікацій і публікацій.

Теоретичні концепції та сутність таких понять, як «Інтернет-маркетинг» та «цифровий маркетинг», є предметом дослідження багатьох учених. Зокрема, О.В. Гуменна, крім виокремлення сутності згаданих понять, особливу увагу приділила крауд-маркетингу, а також можливості застосування даного інструменту в діяльності підприємств АПК [2]. Г.В. Мозгова, аналізуючи та уточнюючи поняття Інтернет-маркетингу, висвітлила етапи проведення успішної товарної політики в Інтернеті з обґрунтуванням інструментів маркетингу на всіх етапах [5]. Цікавим є дослідження С.В. Ковальчук, О.М. Ковінько та І.В. Лісовського. Науковці, розглядаючи особливості використання цифрового маркетингу в міжнародній бізнес-діяльності вітчизняних підприємств, визначили інформаційно-комунікаційні технології, використання яких на практиці дасть змогу здійснювати аналітичне дослідження зарубіжних ринків, а отже, більш ефективно управляти міжнародною діяльністю та розширювати ринки збуту [3]. На відміну від розглянутих вище праць О.О. Марчук проаналізував тренди розвитку цифрових інструментів маркетингу в 2018 р. та виділив декілька, які будуть актуальними й у наступні декілька років, зокрема: онлайн-відео, нативну рекламу, персоналізований контент, розумну рекламу з великими даними, розвиток спільнот [4]. Ю.О. Головчук систематизував та підсумував переваги та недоліки цифрового маркетингу, а також порівняв його з традиційним [1]. Деякі науковці розглядають застосування цифрових маркетингових інструментів як один з ефективних способів підвищення конкурентоспроможності бізнесу [7].

Незважаючи на значний доробок вітчизняних учених, усе ще залишаються невирішені проблеми, зокрема доцільно зосередити увагу на сучасних інструментах цифрового маркетингу, які відображають не лише потреби бізнесу, а й є прямим наслідком інтенсифікації глобалізаційних процесів та інформатизації.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз теоретичних концепцій існування цифрового маркетингу та його інструментів, а також виокремлення найбільш ефективних із погляду впливу на розвиток бізнес-середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розпочати дослідження варто з розгляду сутності поняття «цифровий маркетинг» (табл. 1). Аналіз існуючих підходів указує на невизначеність науковців щодо місця інструментів цифрового маркетингу серед різноманіття маркетингових інструментів загалом, а також зв'язку з Інтернет-маркетингом. Спільним є бачення цифрового маркетингу як маркетингової діяльності з метою просування товарів, послуг із використанням цифрових каналів. Також варто відзначити, що розглянуті підходи до трактування поняття цифрового маркетингу є доволі обмеженими і недостатньо обґрунтованими. На нашу думку, цифровий маркетинг – це один із компонентів сучасного маркетингу, що передбачає використання усього спектру існуючих цифрових технологій для просування товарів та послуг на ринку з метою досягнення цілей бізнесу (задоволення потреб споживачів, підвищення конкурентоспроможності, отримання вищих фінансових результатів, формування бази для майбутнього фінансового зростання тощо).

Таблиця 1

Систематизація підходів до трактування поняття «цифровий маркетинг»

Автор	Джерело	Тлумачення сутності
О.В. Гуменна	2	Сучасний інструмент просування продукту, торгової марки чи бренду за допомогою всіх цифрових каналів (телебачення, Інтернет, радіо, мобільні телефони тощо). Доцільно розрізняти поняття «електронний маркетинг», «Інтернет-маркетинг» та «цифровий маркетинг»
М.А. Окландер та О.О. Романенко	6	Вид маркетингової діяльності, що за цифровими каналами цифровими методами дає змогу адресно взаємодіяти із цільовими сегментами ринку у віртуальному та реальному середовищі
Д.В. Яцюк	10	Цифровий маркетинг (інтерактивний маркетинг) із погляду маркетингових комунікацій передбачає використання всіх можливих форм цифрових каналів для просування бренду. Комунікації у цифровому маркетингу дають змогу досягати цільової аудиторії в офлайн-середовищі (використання додатків у телефонах, sms/mms, рекламні дисплеї на вулицях тощо)
Ю.О. Головчук	1	Реалія, з якою сьогодні стикається майже кожен бізнес, а тому керівників повинно принаймні насторожити те, що, як зазначають дослідники, більшості фірм бракує навичок, потрібних для впевненого функціонування у цій сфері. Слід визначити сутність даного поняття детальніше. Digital-маркетинг – це вид маркетингової діяльності, що передбачає спілкування з аудиторією через digital-канали для вирішення завдань бізнесу
О.О. Марчук	4	Цифровий маркетинг є однією з важливих сфер сучасного інформаційного суспільства. Цифровий, або digital (діджитал) маркетинг, є загальним терміном для маркетингу товарів і послуг, який використовує цифрові канали для залучення та утримання клієнтів

Термін «цифровий маркетинг» уперше був використаний у 1990-х роках. Ера цифрового маркетингу фактично розпочалася з появою Інтернету та розвитком платформи Web 1.0 [12]. У 1993 р. з'явився перший цифровий банер (clickable banner), після чого компанія HotWired придбала декілька банерів для своєї реклами. Саме це позначило початок переходу до цифрової ери маркетингу [11]. 1998 р. ознаменувався створенням пошукової системи Google. Microsoft запустила пошукову систему MSN, а Yahoo презентувала на ринку Yahoo web search. Через два роки мережа Інтернет значно розвинулася, невеликі пошукові системи були ліквідовані, у бізнесі залишилися лише компанії-гіганти. Світ цифрового маркетингу пережив свій перший різкий стрибок у 2006 р., коли трафік пошукових систем зріс до 6,4 млрд. пошукових запитів на протязі одного місяця [13].

Незабаром почали з'являтися соціальні мережі, зокрема MySpace (перша у світі соціальна мережа), незабаром був створений Facebook [11]. Наступний етап розвитку цифрового маркетингу ознаменувався створенням cookie [12]. За час еволюції цифрового маркетингу було досягнуто значних результатів, зокрема міжнародні аналітики зазначають, що «постинг у соціальних мережах є найактивнішою онлайн-активністю у США. Середньостатистичний американець витрачає на

соціальні мережі близько 37 хвилин на день [13]. Instagram та Facebook використовують 99% цифрових маркетологів, 97% – Twitter, 69% – Pinterest і 59% користуються Instagram. 70% маркетологів B2C-сегменту залучили клієнтів через Facebook. 67% користувачів Twitter набагато частіше купують у брендів, за якими вони стежать у соціальній мережі. У трійку найкращих соціальних мереж, що використовуються маркетологами, входять LinkedIn, Twitter та Facebook [12]. За різними оцінками, цифровий маркетинг сьогодні займає близько 25% від обсягу бюджету компаній, спрямованого на маркетингове забезпечення розвитку бізнесу [2, с. 49].

На користь використання цифрового маркетингу свідчать декілька вагомих переваг, до яких відносимо краще охоплення аудиторії, можливість збирати для подальшого аналізу чіткі та деталізовані дані, гнучкий підхід до ринків (рис. 1). Отже, за допомогою цифрового маркетингу бізнес може вирішити такі завдання [8, с. 144]: підтримувати імідж бренду та реагувати на зміни відношення покупців до нього; підтримувати виведення нового бренду або продукту на ринок, а також супутня підтримка розвитку бренду в майбутньому; підвищити впізнаваність бренду на ринку та, таким чином, збільшити частку на ринку; стимулювати брендові продажів товарів (послуг).

Рис. 1. Переваги застосування інструментів цифрового маркетингу для розвитку бізнесу

Аналіз напрацювань вітчизняних та зарубіжних учених показав, що теоретичний базис дослідження недостатньо наповнений, зокрема бракує обґрунтованого підходу до трактування сутності інструментів цифрового маркетингу. У більш загальному значенні маркетингові інструменти трактують як набір тактичних маркетингових інструментів, які фірма використовує для реальної реалізації своєї маркетингової стратегії. Отже, вважаємо, що інструменти цифрового маркетингу – це весь спектр новітніх технологій, застосовуваних маркетингологами у мережі Інтернет та інших цифрових каналах, із метою реалізації маркетингової стратегії компанії та стимулювання розвитку бізнесу загалом.

Набір цифрових маркетингових інструментів із року в рік значно диверсифікується під впливом розвитку науково-технічного прогресу, соціальних мереж, а також під впливом зростаючих потреб бізнесу. Вітчизняні науковці виділяють декілька базових інструментів: пошукову оптимізацію, маркетинг у соціальних мережах, контент-маркетинг, онлайн-рекламу, вебаналітику, email-маркетинг, контекстну рекламу, мобільний маркетинг [7, с. 59]. Практики до наведеного переліку додають ще [9]:

- ведення блогу – дає змогу об'єднувати користувачів у групи за інтересами (тематичні союзи) та оновлювати інформацію щодо товарів та послуг компанії, таким чином, знаходити нових споживачів чи навіть бізнес-партнерів;

- відео-маркетинг – створення відеоролику дає змогу у більш лаконічній формі викласти інформацію про продукцію, а також представити її споживачу візуально, описуючі при цьому базові характеристики та переваги над іншими аналогічними товарами фірм-конкурентів. Відеомарке-

тинг – надзвичайно ефективний інструмент для просування Інтернет-магазинів;

- ремаркетинг та ретаргетинг – інструменти контекстної реклами: інструмент Google AdWords (ремаркетинг) та «Яндекс Директ» (ретаргетинг). Дана реклама з'являється, коли споживач вдруге відвідує сайт, а Інтернет-магазини, що володіють ретаргетингом, пропонуватимуть товари на кожному сайті, який відвідує споживач. Яскравим прикладом застосування даного інструменту є реклама Інтернет-магазину Rozetka;

- подієвий маркетинг (event marketing) – ще один з ефективних інструментів, який передбачає просування товару за допомогою різних заходів, наприклад вебінарів, форумів, семінарів та цифрових каналів, через які поширюється реклама про ці події.

Порівнюючи Інтернет-маркетинг та цифровий маркетинг, науковці дійшли висновку, що цифровий є значно ширшим, оскільки пропонує більш широкий спектр інструментів для досягнення цілей бізнесу (табл. 2).

Окрім вищенаведених інструментів, сучасні компанії активно використовують спеціальне програмне забезпечення для ефективнішого використання цифрових маркетингових інструментів. Щороку кількість таких програм значно зростає, старі програми вдосконалюються, з'являються нові, більш досконалі, комплексні або ж, навпаки, націлені на охоплення конкретного сегменту. Розглянемо найбільш популярні програми, які, за оцінками аналітиків, ймовірно, будуть застосовуватися компаніями у 2020 р. [14]:

1. Hotjar – дає змогу аналізувати і розуміти поведінку відвідувачів сайту компанії за допомогою

Таблиця 2

Відмінні можливості інструментів цифрового маркетингу

№ з/п	Канали поширення	Нові можливості та технології
1	Мобільний зв'язок	– текстові повідомлення (SMS); – голосове автоматичне меню (IVR); – мультимедійні повідомлення (MMS); – локальний радіозв'язок між комунікаційними засобами (Bluetooth); – безпроводний протокол передачі даних (WAP); – мобікод – комбінація цифр, яка дає можливість здійснювати платежі чи отримувати знижки; – QR-код – картинка на друкованій продукції, яка дає змогу здійснити швидкий перехід у віртуальне середовище; – технології Click To, Flash SMS, Location Based Services (LBS) – технології зручного завантаження програмних продуктів
2	Телебачення	технологія доповненої реальності (Augmented Reality) – технологія відтворення у реальності віртуальних елементів
3	Інтерактивні екрани та POS термінали	– 3D-проекції (3D-mapping) – технологія проекції зображення на об'єкт навколишнього середовища; – біометричні технології – технологія автоматизованої ідентифікації споживачів на основі фізіологічних (відбитки пальців, розпізнавання обличчя, ДНК, малюнок райдужної оболонки ока, форма долоні або вуха, запах) або поведінкових (рукописний або клавіатурний почерк, голос, рух губ, хода) характеристик
4	Електронна пошта	– розсилання на мобільні пристрої електронних рекламних повідомлень у вигляді sms, тобто відбувається комбінування телефонного маркетингу із поштовою розсилкою

Джерело: систематизовано автором за [8, с. 144; 11; 13]

цікавих метрик, отриманих із записів відвідувачів сайту, теплових карт, карт прокрутки і карт кліків.

2. ProProfs Survey Maker – це інструмент на основі SaaS, який допоможе створювати опитування й отримувати відповідні відгуки клієнтів і співробітників компанії.

3. OptinMonster – популярний інструмент для побудови списків абонентів електронної пошти, який використовується багатьма блогерами WordPress та власниками вебсайтів для створення своїх підписних листів.

4. Трааскr – це маркетингова платформа, яка дає змогу знаходити впливових людей та аналізувати їхні профілі у соціальних мережах, зв'язки та те, що їх цікавить.

5. Google Analytics – онлайн-платформа надає доступ до різних звітів, які містять інформацію про користувачів, звідки вони прийшли, які маркетингові канали на сайті більш ефективні з погляду лідів, конверсій, завантажень і продажів.

6. Buzzsumo – ще один інструмент, який дає змогу відстежувати згадки про бренд, конкурентів, а також будь-які ключові слова, що мають значення.

7. Управління кількома інструментами сьогодні – надзвичайно важке завдання для бізнесу. EngageBay допомагає керувати бізнес-процесами і клієнтами з їх простою, потужною й інтегрованою платформою для всіх потреб у маркетингу, продажах та обслуговуванні.

Отже, як бачимо, сьогодні існує безліч інструментів для просування товарів та послуг цифровими каналами, однак незначна кількість компаній застосовують їх комплексно для досягнення кращих фінансових результатів. Уважаємо, що в середньостроковій перспективі доцільно й надалі працювати над програмним забезпеченням цифрового маркетингу, зокрема варто зосередити увагу на створенні багатозадачного програмного рішення, що дасть змогу ефективніше управляти маркетинговими процесами в компанії. Актуалізація даної рекомендації зумовлюється надзвичайно інтенсивним розвитком технологій та все більшою інформатизацією суспільства.

Висновки з проведеного дослідження. Цифровий маркетинг – це один із компонентів сучасного маркетингу, що передбачає використання усього спектру існуючих цифрових технологій для просування товарів та послуг на ринку з метою досягнення цілей бізнесу (задоволення потреб споживачів, підвищення конкурентоспроможності, отримання вищих фінансових результатів, формування базису для майбутнього фінансового зростання тощо). Цифровий маркетинг за допомогою усього спектру інструментів (мобільний зв'язок, телебачення, інтерактивні екрани та POS-термінали, електронна пошта) дає змогу вирішити такі завдання: підтримувати імідж бренду та реагувати на зміни відношення покупців до нього;

підтримувати виведення нового бренду або продукту на ринок, а також супутня підтримка розвитку бренду в майбутньому; підвищити впізнаваність бренду на ринку та, таким чином, збільшити частку на ринку; стимулювати брендові продажі товарів (послуг). Набір цифрових маркетингових інструментів із року в рік значно диверсифікується під впливом розвитку науково-технічного прогресу, соціальних мереж, а також під впливом зростаючих потреб бізнесу. Цілком зрозуміло, що представлене дослідження може бути розширене за допомогою більш детального аналізу маркетингових інструментів у розрізі оцінки ефективності їх застосування, а також впливу на бізнес-процеси у різних сферах економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Головчук Ю.О. Цифровий маркетинг як інноваційний інструмент комунікацій. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 19. С. 337–341.
2. Гуменна О.В. Сучасні інструменти цифрового маркетингу в системі інтегрованих маркетингових комунікацій. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. 2016. Т. 1. Вип. 1. С. 48–53.
3. Ковальчук С.В., Ковінько О.М., Лісовський І.В. Роль цифрового маркетингу в активізації міжнародної бізнес-діяльності підприємств. *Маркетинг і цифрові технології*. 2018. Т. 2. № 1. С. 55–73.
4. Марчук О.О. Цифровий маркетинг як інноваційний інструмент управління. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 17. С. 296–299.
5. Мозгова Г.В. Інструменти інтернет-маркетингу та їх переваги для сучасних українських підприємств. *Ефективна економіка*. 2013. № 10. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2429> (дата звернення: 04.03.2020).
6. Окландер М.А., Романенко О.О. Специфічні відмінності цифрового маркетингу від Інтернет-маркетингу. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2015. № 12. С. 362–371.
7. Пономаренко І.В. Цифровий маркетинг як ефективний інструмент підвищення рівня конкурентоспроможності компанії. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2018. № 15. С. 57–65.
8. Рубан В.В. Сучасні інструменти цифрового маркетингу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2018. Ч. 1. Вип. 30. С. 143–146.
9. Юдин А. 10 найбільш популярних інструментів Інтернет-маркетингу. *Marketer*. 2016. URL : <https://marketer.ua/ua/10-naibolee-populyarnyh-instrumentov-internet-marketinga> (дата звернення: 04.03.2020).
10. Яцюк Д.В. Цифровий маркетинг: майбутнє маркетингових комунікацій в брендингу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 7. URL : http://www.investplan.com.ua/pdf/7_2015/16.pdf (дата звернення: 04.03.2020).
11. A history of digital marketing. URL : <http://digital-marketing-strategy.weebly.com/history-of-digital-marketing.html> (last accessed: 04.03.2020).

12. Avantika Monnappa The History and Evolution of Digital Marketing. URL : <https://www.simplilearn.com/history-and-evolution-of-digital-marketing-article> (last accessed: 04.03.2020).

13. Figueroa C. Introduction to Digital Marketing 101: Easy to Learn and implement hands on guide for Digital Marketing. URL : https://books.google.pl/books?id=QAGwDwAAQBAJ&dq=when+appeared+digital+marketing&hl=uk&source=gbs_navlinks_s (last accessed: 04.03.2020).

14. 20 Best Digital Marketing Tools You Should Consider In 2020. URL: <https://digitalagencynetwork.com/best-digital-marketing-tools> (last accessed: 04.03.2020).

REFERENCES:

1. Holovchuk, Yu.O. (2018). Tsyfrovyyi marketynh yak innovatsiynyi instrument komunikatsii [Digital marketing as an innovative communication tool]. *Economy and society*, vol. 19, pp. 337–341.

2. Gumennaya, O.V. (2016). Suchasni instrumenty tsyfrovoho marketynhu v systemi intehrovanykh marketynhovykh komunikatsii [Modern tools of digital marketing in the system of integrated marketing communications]. *Scientific Notes of Naukma. Economics*, vol. 1, pp. 48–53.

3. Kovalchuk, S.V. Kovinko, O.M., Lisovsky, I.V. (2018). Rol tsyfrovoho marketynhu v aktyvizatsii mizhnarodnoi biznes-diiialnosti pidpriemstv [The Role of digital marketing in the activation of international business activities of enterprises]. *Marketing and digital technologies*, vol. 2, no. 1., pp. 55–73.

4. Marchuk, O.O. (2018). Tsyfrovyyi marketynh yak innovatsiynyi instrument upravlinnia [Digital marketing as an innovative management tool]. *Economy and Society*, vol. 17, pp. 296–299.

5. Mozgovaya, G.V. (2013). Internet marketing Tools and their advantages for modern Ukrainian enterprises. *Effective economy*, no. 10. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2429>. (accessed 4 March 2020).

6. Oklander, M.A., Romanenko, A.A. (2015). Spetsyfichni vidminnosti tsyfrovoho marketynhu vid Internet-marketynhu [Specific differences between digital marketing and Internet marketing]. *Economic Bulletin of the National technical University of Ukraine «Kiev Polytechnic Institute»*, no. 12, pp. 362–371.

7. Ponomarenko, I.V. (2018). Tsyfrovyyi marketynh yak efektyvnyi instrument pidvyshchennia rivnia konkurentospromozhnosti kompanii [Digital marketing as an effective tool for improving the company's competitiveness]. *Problems of innovation and investment development*, no. 15, pp. 57–65.

8. Ruban V.V. Modern tools of digital marketing / V.V. Ruban // scientific Bulletin of Kherson state University. Series: Economic Sciences. 2018. Part 1, vol. 30. pp. 143–146.

9. Yudin A. 10 most popular tools of Internet marketing. (2016). *Marketer* Available at: <https://marketer.ua/ua/10-naibolee-populyarnyh-instrumentov-internet-marketinga>. (accessed 4 March 2020).

10. Yatsyuk, D.V. (2015). Digital marketing: the future of marketing communications in branding. *Investments: practice and experience*, no. 7. Available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/7_2015/16.pdf. (accessed 4 March 2020).

11. A history of digital marketing (2020). Available at: <http://digital-marketing-strategy.weebly.com/history-of-digital-marketing.html>. (accessed 4 March 2020).

12. Avantika Monnappa The History and Evolution of Digital Marketing (2020). Available at : <https://www.simplilearn.com/history-and-evolution-of-digital-marketing-article>. (accessed 4 March 2020).

13. Figueroa, C. (2020). Introduction to Digital Marketing 101: Easy to Learn and implement hands on guide for Digital Marketing (2020). Available at : https://books.google.pl/books?id=QAGwDwAAQBAJ&dq=when+appeared+digital+marketing&hl=uk&source=gbs_navlinks_s. (accessed 4 March 2020).

14. 20 Best Digital Marketing Tools You Should Consider In 2020 (2020). Available at: <https://digitalagencynetwork.com/best-digital-marketing-tools>. (accessed 4 March 2020).

РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА СТРАТЕГІЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ

THE ECONOMIC COMPONENT OF THE DEVELOPING NATIONAL SECURITY STRATEGIES

УДК 339.9.012.23

<https://doi.org/10.32843/bses.50-2>

Грибіненко О.М.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Шагоян С.М.

к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Hrybinenko Olha

Dnipro University of Technology

Shahoian Svitlana

Dnipro University of Technology

У статті проведено порівняльно-історичний аналіз структури та змісту стратегічних документів національної безпеки країн. Виділено ключові регіональні аспекти економічної національної безпеки для країн, такі як бідність та соціальна нерівність, організована злочинність, регіональне та міжнародне співробітництво, дисбаланс ринку праці, волатильність цін на енергоресурси, розрив у доходах населення, стійкість національної валюти. Визначено, що одним з пріоритетних завдань для країн є забезпечення стабільності, що зумовлює активізацію участі урядів у побудові нового економічного порядку та нової соціально-економічної системи задля забезпечення лідерства в геополітичному просторі. Виявлено, що в країнах, які розвиваються, спостерігається неоднорідність за рівнем економічного розвитку, що зумовлено відсутністю досвіду формування та реалізації політики забезпечення економічної безпеки.

Ключові слова: економічна національна безпека, стратегія економічного розвитку, регіональне співробітництво, економічний порядок.

В статті проведено сравнительно-исторический анализ структуры и содержания

стратегических документов национальной безопасности стран. Выделены ключевые региональные аспекты экономической национальной безопасности для стран, такие как бедность и социальное неравенство, организованная преступность, региональное и международное сотрудничество, дисбаланс рынка труда, волатильность цен на энергоресурсы, разрыв в доходах населения, устойчивость национальной валюты. Определено, что одной из приоритетных заданий для стран является обеспечение стабильности, что обуславливает активизацию участия правительств в построении нового экономического порядка и новой социально-экономической системы с целью обеспечения лидерства в геополитическом пространстве. Вывявлено, что в развивающихся странах наблюдается неоднородность по уровню экономического развития, что обусловлено отсутствием опыта формирования и реализации политики обеспечения экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая национальная безопасность, стратегия экономического развития, региональное сотрудничество, экономический порядок.

Given the deepening of globalization, the turbulence of the global environment, the growing interdependence of countries, there is a need for appropriate studies of the economic component of the formation of modern strategies for national security of countries. The article provides a comparative-historical analysis of the structure and content of strategic documents and programs for national security regulation. Only developed countries are found to legislate on the economic component of national security, while developing countries place emphasis on political, military and defense aspects. The most economically advanced countries implement programmatic documents for the development of the economic component of national security. Differentiation of national economic security strategies by structure and components in developing countries is revealed. This is due to the specific nature of the security environment and the national economy. The key regional aspects of the economic national for the countries considered are water resources, social order and welfare, poverty and social inequality, organized crime, regional and international cooperation, labor market imbalance, volatility in energy prices, income gap, stability of national currency, and stability of national currency bank rates. Countries in the Middle East, Africa and Africa pay considerable attention to the issues of defense, terrorism and countering extremism. In China and Mexico, a national security strategy focuses on defense, crime and corruption; there is little or no attention paid to economic security. Brazil and Ukraine have common problems: overcoming poverty and property stratification. Globalization and global trends in the economy are driving the need for cybersecurity, climate change and terrorism. It has been determined that one of the priorities for the countries is to ensure stability, which leads to increased participation of governments in building a new economic order and a new socio-economic system in order to secure leadership in the geopolitical space. It is revealed that in the developing countries there is heterogeneity in the level of economic development, which is caused by lack of experience in formulating and implementing the economic security policy.

Key words: economic national security, economic development strategy, regional cooperation, economic order.

Постановка проблеми. Поглиблення глобалізації, посилення впливу глобальних проблем людства на розвиток національних економік вимагають відповідної рефлексії з боку національних урядів на зміни сучасного турбулентного глобального середовища. З іншого боку, розширення взаємозв'язків країн світу, зростання взаємозалежності суттєво обмежують спроможність національних урядів проводити незалежну економічну політику. За таких умов поглиблення взаємодії країн світу в умовах сучасних глобальних трансформацій, посилення взаємозалежності між ними потребують відповід-

них досліджень економічної складової формування сучасних стратегій національної безпеки країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначаючи економічну складову як важливішу частину безпеки країни загалом, Д. Нанто [23] виокремлює три підходи до визначення ролі економіки у формуванні та забезпеченні національної безпеки: по-перше, економіка як ресурсне джерело військової влади та сили; по-друге, економіка як джерело національного багатства; по-третє, саме спільні економічні інтереси визначають основу міждержавної взаємодії та інтеграційного

співробітництва. Відповідно, саме зростаюча економіка визначає формування безпеки у довгостроковій перспективі. Розглядаючи концепт економічної безпеки, Х. Несадурай [27, с. 13] акцентує увагу на забезпеченні найменшої ймовірності погіршення стану однієї з трьох компонент безпеки, таких як обсяги доходів та розміри споживання, що задовольняють мінімальні потреби людини або домогосподарства; цілісність ринку; справедливий розподіл.

В умовах поширення глобалізаційних процесів до фокусу економічної безпеки додалися нові явища [10], такі як незаконні потоки, щодо яких складно забезпечити контроль та регулювання (перш за все це стосується тероризму, злочинності, забруднення довкілля), економічні та фінансові кризи. Нові напрями дослідження безпеки у сучасному середовищі визначають розробники концепції нетрадиційної безпеки (Л. Джонс, С. Хамрірі, Т. Майєр-Кнапп, Р. Сіберг, Р. Еммерс, М. Кабаллеро-Ентоні) [3; 14; 18; 20; 22; 29].

Постановка завдання. Мета статті полягає у виокремленні особливостей економічної стратегії національної безпеки країн, що розвиваються.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне середовище міжнародних економічних відносин дає змогу виділити різні групи детермінант, що впливають на економічну безпеку, які необхідно обов'язково враховувати в процесі розроблення управлінських рішень. Їх систематизовано в наших попередніх роботах [3]. Формування національних стратегій національної безпеки стає важливою складовою частиною загальної стратегії розвитку як для розвинутих для країн, так і для країн, що розвиваються. Неоднорідність сучасного світового господарства пов'язана з тим, що його складну полісистемну конфігурацію формують національні економіки з різними політичними системами, соціально-економічною структурою, різним рівнем залучення до світогосподарської системи [2, с. 150]. Відповідно, економічна складова частина національних стратегій безпеки буде мати свої особливості. Зміст стратегій національної безпеки щодо її економічної складової частини значною мірою визначається позиціями країни в геоekonomічному та геополітичному просторі.

Розвинуті країни, які відіграють системоутворюючу роль у світовому господарстві, пов'язують перспективи реалізації безпекових стратегій з необхідністю побудови нового міжнародного економічного порядку, у формуванні якого вони прагнуть брати активну участь. Для більшості країн, що розвиваються, розвиток економічного потенціалу пов'язаний із розвитком співпраці з розвинутими партнерами. Водночас поглиблення інтеграції з розвинутими країнами не завжди відповідає національним потребам країн, що розвиваються, а швидка лібералізація зовнішньоекономічних зв'язків для більшості цих країн тільки посилила імпортозалежність від розвинутих країн світу [37, с. 10]. Країни,

що розвиваються і формують сучасну економічну динаміку світового розвитку (перш за все йдеться про Китай), також впливають на економічне зростання розвинутих країн, визначають цінові коливання на світових товарних та сировинних ринках.

Дослідження економічної складової частини безпекових стратегій країн, що розвиваються, свідчить, по-перше, про неоднорідність за рівнем їх економічного розвитку та недостатній досвід більшості в галузі формування та реалізації саме економічної складової міжнародної національної безпеки держави, що підтверджується обмеженою кількістю програмно-стратегічних та нормативних документів; по-друге, про достатню диференціацію політики національної безпеки одних з найбільш економічно розвинутих країн цієї групи, зокрема Сінгапуру та ОАЕ (табл. 1).

Країни Близького, Середнього Сходу та Африки значну увагу приділяють питанням оборони, тероризму та протидії екстремізму. Китай, що є соціалістичною країною з власною специфікою, та Мексика мають не просто національну стратегію безпеки, а навіть Закон про національну безпеку, який у цих країнах переважно стосується обороноздатності, кримінальної злочинності та корупції; питанням економічної безпеки в законах практично не приділено належної уваги.

Дослідження еволюції підходів Бразилії до формування нормативної бази забезпечення економічної безпеки свідчить про глибоке розуміння наявних проблем не тільки національної, але й регіональної безпеки в контексті сучасних трендів розвитку і загроз глобального середовища.

З кінця XIX – початку XX ст. Бразилія вимушена була постійно вирішувати свої територіальні питання шляхом мирного врегулювання конфліктів на основі проведення переговорів та відіграла активну роль посередника у вирішенні протиріч, що виникали між сусідніми державами. Національна рада оборони є консультативним органом президента в Бразилії з питань національної безпеки, зовнішньої політики і оборонної стратегії, вона розробляє важливі документи, що визначають концептуальні підходи до національної безпеки [1].

У 1996 р. президент Е. Кардозу приймає перший документ щодо Політики національної оборони, де для захисту держави від зовнішніх загроз запропоновано використання «національного потенціалу» на всіх рівнях і в усіх сферах влад, із залученням цивільних і військових секторів [17]. В доктрині стратегії національної оборони, що була розроблена у 2005 р. [12], визначено тільки напрями розвитку національної оборони на випадок виникнення зовнішньої загрози, щодо нової Національної стратегії оборони (END) «Мир і безпека для Бразилії» 2008 р. [13], то в ній вже викладено способи досягнення поставлених у 2005 р. цілей, а також визначено стратегічний курс не тільки в питаннях оборони,

**Профіль економічної складової частини
національних безпекових стратегій країн, що розвиваються**

Країна	Актуальні програмно-стратегічні та нормативні документи	Ключові положення з питань економічної безпеки
Бразилія	Національна стратегія оборони (END) 2008 р.; Біла книга з оборони та національної безпеки 2012 р.	Основними завданнями є поглиблення регіонального співробітництва й зміцнення свого лідерства; досягнення політичного консенсусу в Південній Америці, побудова ефективного механізму співпраці в питаннях оборони; виявлення транснаціональних загроз у регіоні, протидія їм, захист довкілля й збереження природних ресурсів, подолання бідності, участь у гуманітарній допомозі в регіоні, участь у підготовці регіональних сил для миротворчих операцій і розширення присутності в Антарктиці.
Мексика	Закон про національну безпеку 2008 р.	Ключовими стратегічними завданнями є боротьба з організованою злочинністю та корупцією; пом'якшення негативного впливу на економіку волатильності цін на енергоносії та сільськогосподарську продукцію, ліквідація дисбалансів ринку праці, скорочення розриву в рівнях доходів населення.
Росія	Стратегія економічної безпеки на період до 2030 р., що затверджена у 2017 р.	Головними стратегічними загрозами національній безпеці в галузі економіки є її низька конкурентоспроможність, збереження експортно-сировинної моделі розвитку та висока залежність від зовнішньоекономічної кон'юнктури. Задля протидії загрозам економічної безпеки органи державної влади реалізують державну соціально-економічну політику, що передбачає зміцнення фінансової системи, забезпечення її суверенітету, стійкості валютного курсу рубля, оптимізацію валютного регулювання й контролю, зниження банківських ставок.
Китай	Біла книга Китаю по військовій стратегії 2015 р.; Закон про національну безпеку 2015 р.	Стратегічними завданнями є захист національних інтересів Китаю, захист суверенітету й територіальної цілісності, запобігання «підривної та сепаратистській діяльності» зовнішніх сил на території КНР та її припинення, боротьба з тероризмом, запобігання розголошенню державної таємниці та інших видів діяльності, що становлять загрозу для національної безпеки країни. Відбувається зміна двостороннього формату взаємодії з іншими країнами, що був більш прийнятним для влади країни, на багатостороннє міжнародне співробітництво, яке останніми роками набуває важливості.
Індія	Об'єднана доктрина збройних сил Індії 2017 р.	Основними складовими частинами документа є визначення сутності національної безпеки, спектр конфліктів, військові інструменти сили, покращена організація оборони, інтегровані й об'єднані структури, технічне оснащення й розвиток можливостей. Увага приділяється розширенню співпраці у сфері логістики, комунікацій та розвідки з країнами від США, Японії, Австралії до держав Південно-Східної Азії.
Сінгапур	Стратегія національної безпеки Сінгапуру 2004 р.	Ключовими напрямками забезпечення національної безпеки є політична, дипломатична, економічна, соціологічна та психологічна стабільність, які визначені основою безпеки нації. Звідси випливає важливість сталого економічного розвитку та зростання для забезпечення внутрішньої стабільності, національного консенсусу, виконання міжнародних регіональних обов'язків та міжнародних відносин, безумовно, нарощування військового потенціалу. Найважливішими стратегічними завданнями є захист кіберпростору та подальший інноваційний розвиток.
Єгипет	Єгипетська стратегія національної безпеки 2016 р.	Основною метою є захист національної безпеки Єгипту шляхом посилення імунітету держави до фактичних, а також потенційних загроз, які мають місце всередині країни та за кордоном. Стратегічними завданнями є політичне примирення як крок до відновлення справжньої політичної стабільності та інтеграції всіх партій на національно-демократичній основі; реформування сектору безпеки загалом та Міністерства внутрішніх справ зокрема. Новим стратегічним завданням є боротьба з кіберзлочинністю.
ОАЕ	Стратегія національної безпеки ОАЕ 2017 р.	Ключовими завданнями є необхідність мобілізації всіх своїх людських та природних ресурсів, а також технологій для компенсації в умовах їх обмеженості; розбудова власної військової інфраструктури, кібербезпека; зміцнення свого стратегічного союзу із Саудівською Аравією; підтримання тісних зв'язків зі США; ефективна взаємодія зі світовою економікою та різноманітними складовими частинами нової глобалізованої культури; протистояння всім формам радикального ісламізму; обмеження розширення впливу Ірану в арабському світі. В рамках «Візії 2021» увага приділяється переходу до диверсифікованої та заснованої на знаннях економіки.
Україна	Стратегія національної безпеки України 2015–2020 рр.	Середовище економічної безпеки формується під впливом військової агресії проти країни, участі регулярних військ, радників, інструкторів і найманців у бойових діях на території України. В межах стратегії національної безпеки визначено загрози економічній, енергетичній, інформаційній, екологічній безпекам, а також кібербезпеці й безпеці інформаційних ресурсів, безпеці критичної інфраструктури. Головними стратегічними цілями економічної безпеки є створення умов для подолання бідності й надмірного майнового розшарування в суспільстві, наближення соціальних стандартів до рівня держав Центральної та Східної Європи – членів ЄС, досягнення економічних критеріїв, необхідних для набуття Україною членства в ЄС.

Джерело: складено авторами

але й у соціальній та економічній сферах. У цьому документі конкретизовано інтереси суспільства і держави в цій галузі, розроблено довгострокову стратегію для модернізації національної оборонної структури. Реорганізація збройних сил пов'язана з визначенням ролі Міністерства оборони і стратегічними напрямками для сухопутних, військово-повітряних і військово-морських сил, а також виділенням трьох головних секторів для оборони, а саме кібернетики, космосу, ядерної галузі [1; 11; 21].

Аналіз змісту нової стратегії Бразилії дає змогу підкреслити основну мету, якою є перетворення Бразилії на світову державу, основними засобами, що здатні забезпечувати безпеку країни, вважаються всебічний розвиток, поглиблення латиноамериканської інтеграції та зміцнення міжнародного правопорядку [4, с. 55]. «Біла книга оборони» докладно розглядає міжнародну ситуацію, визначає політику й стратегію оборони, засоби її досягнення. Останніми роками країна бере активну участь у діяльності таких міжнародних організацій, як CICAD (Міжамериканська комісія з контролю над поширенням наркотиків), CICTE (Міжамериканський комітет проти тероризму), DSC (Департамент з питань громадської безпеки), який займається обміном інформацією, розвитком прикордонного співробітництва країн Західної півкулі у боротьбі з тероризмом і незаконним обігом наркотиків.

У 2010 р. Мексика відсвяткувала 200 років своєї незалежності від Іспанії. Потрібно відзначити, що в Мексиці протягом тривалих періодів військової диктатури (1877–1911 рр.), авторитаризму (1929–2000 рр.), а також під час переходу до демократії (2000–2006 рр.) не було чіткої стратегії державної безпеки для боротьби з наявними загрозами. Саме відсутність стратегії державної безпеки після набуття країною незалежності сприяла формуванню та розвитку на території Мексики великих наркокартелів. Нарешті, близькість Мексики до США, що є найбільшим у світі споживачем наркотиків і поставальником зброї картелям, зробила націю вразливою, створивши серйозні труднощі щодо захисту її кордонів, морського й повітряного простору [31].

Початком формування нормативної бази забезпечення економічної безпеки в Росії є кінець 90-х рр. В Росії, на відміну від багатьох розвинених країн та країн, що розвиваються, окрім стратегії національної безпеки [6], розроблено та імplementовано Стратегію економічної безпеки Російської Федерації на період до 2030 р. [7]. Стратегія спрямована на забезпечення протидії викликам і загрозам економічної безпеки, запобігання кризовим явищам у ресурсно-сировинній, виробничій, науково-технологічній та фінансовій сферах, а також недопущення зниження якості життя населення.

Центральною проблемою національної безпеки Китаю є обмеженість ресурсів та адекватних заходів для підтримки соціального порядку й добро-

буту громадян. Другою проблемою завжди було й залишається забезпечення обороноздатності та підтримання стабільності в прикордонних регіонах та регіонах, що перебувають у безпосередній сфері геополітичного впливу Китаю. Загалом стратегія національної безпеки Китаю не міститься в одному конкретному документі, проте позиції держави щодо безпеки зафіксовані в офіційному оборонному бюлетені «Біла книга Китаю» [16].

Національні інтереси та актуальні проблеми національної безпеки Індії вперше було використано в таких відкритих офіційних документах, як Ядерна доктрина 2003 р., Воєнна доктрина 2004 р., Військово-морська доктрина. Ці документи розглядали національну безпеку з позиції військової оборони та захисту. У ядерній доктрині Індії, прийнятій Комітетом кабінету Індії з питань безпеки, вперше були викладені основні принципи з питань можливостей та умов використання ядерної зброї. Військова та військово-морська доктрини є сукупністю положень, що визначають призначення, організацію, спрямованість підготовки й способи ведення збройної боротьби задля задоволення національних інтересів і безпеки держави у зазначених видах збройних сил.

У 2017 р. в Індії прийнято новий документ «Об'єднана доктрина збройних сил Індії», в якому знову викладалися принципи, якими керуються збройні сили Індії під час планування й проведення військових дій. У ньому обґрунтовано індійське бачення національної безпеки й стратегії, надано відповіді на загрози, що виникають по всьому спектру військових конфліктів.

Сьогодні Сінгапур є одним з найбезпечніших міст у світі, яке викликає довіру громадян своєю надійністю, верховенством закону й дотриманням прав інтелектуальної власності. Комісія з економічного розвитку Сінгапуру вступила в стратегічний альянс з Міністерством внутрішніх справ Сінгапуру для створення програми індустрії охорони та безпеки (Safety and Security Industry Programme (SSIP)). «Програма індустрії охорони та безпеки Сінгапуру до 2020 року» (SSIP 2020) – це державна ініціатива, спрямована на досягнення таких цілей:

- перетворення Сінгапуру на всесвітньо визнаний хаб у сфері безпеки, що створює передові рішення й одночасно отримує економічні вигоди;
- сприяння партнерству між державним і приватним секторами для використання можливостей НДДКР світової та місцевої промисловості для задоволення потреб Сінгапуру щодо забезпечення охорони й безпеки;
- вирішення проблем безпеки Сінгапуру за допомогою обміну даними, зокрема аналітичними, між державою та приватними компаніями для формування ситуаційної обізнаності про загрози;
- надання можливості управління бізнесом в АТР для приватних компаній через штаб-квартиру в Сінгапурі;

- задоволення високого попиту з боку сингапурських державних агентств;
- збільшення інноваційного потенціалу підприємств (людський та інтелектуальний капітал) в Сінгапурі;
- задоволення потреб глобального ринку [5].

Також у Сінгапурі створено Координаційний секретаріат з питань національної безпеки (NSCS), який є підрозділом канцелярії прем'єр-міністра, що відповідає за планування й координацію національної безпеки [32].

Ключовим аспектом політики Сінгапуру у сфері національної безпеки є «Повна безпека», а це означає, що існує кілька різних аспектів національної сили, а саме політична, дипломатична, економічна, соціологічна та психологічна, які є основою безпеки нації. Звідси випливає важливість економічної сили, внутрішньої стабільності, національного консенсусу, міжнародних регіональних обов'язків та міжнародних відносин і, безумовно, військової сили [30].

З огляду на те, що Сінгапур є найрозвиненішою щодо інформаційних технологій у світі державою, а також ключовим міжнародним фінансовим і торговим центром, він є ідеальною мішенню для кібератак, наслідки яких набагато серйозніше, ніж звичайне порушення громадського та економічного благополуччя країни. В такому разі під удар потрапляють весь ланцюжок міжнародних поставок і банківська сфера, а в перспективі – міжнародна економіка. Отже, у 2016 р. в Сінгапурі була розроблена одна з кращих сьогодні національних стратегій кібербезпеки (National Cybersecurity Strategy 2016) [30], а у 2018 р. Парламент Сінгапуру прийняв Акт про кібербезпеку (Cybersecurity Act 2018) [15], який вважається стандартом нового покоління для захисту ключової інформаційної інфраструктури.

Єгипет утворює важливу частину не тільки близькосхідного регіону, але й усього афро-азійського та мусульманського світу. Традиційно країна відіграє також значну роль у системі міжнародних політичних та економічних зв'язків.

Стратегічною метою зовнішньої політики та національної безпеки країни залишається послідовне й ненасильницьке затвердження регіонального лідерства Єгипту як найбільшої та сильної в економічному та військовому аспектах арабської держави. Основним документом, що визначає головні складові частини національної безпеки та напрями реалізації безпекової політики, є прийнята у 2016 р. «Єгипетська стратегія національної безпеки» [28]. Важливе місце в політиці забезпечення національної безпеки Єгипту посідають питанням боротьби з кіберзлочинністю, зокрема розроблено Національну стратегію кібербезпеки 2017–2021 [25]. Також у країні створено Вищу раду з захисту інфраструктури ІКТ (Вища єгипетська рада з питань кібербезпеки), до складу якої входять зацікавлені сторони, що беруть участь

в управлінні національною безпекою та інфраструктурою, що забезпечує критичні сектори та комунальні підприємства, експерти з приватного сектору, науково-дослідні, освітні організації.

Стратегія національної безпеки ОАЕ є програмним документом [34], у якому визначено основні національні інтереси, внутрішні та зовнішні загрози, напрями забезпечення стабільності та процвітання нації. Також визначено ключові завдання, що стоять перед державою на найближчу перспективу, а саме необхідність мобілізації всіх своїх людських та природних ресурсів, а також технологій для їх компенсації в умовах обмеженості; розбудова власної військової інфраструктури та іншої інфраструктури щодо національної безпеки, зокрема кібербезпеки; зміцнення свого стратегічного союзу із Саудівською Аравією; підтримання тісних зв'язків зі США; ефективна взаємодія зі світовою економікою та різноманітними складовими частинами нової глобалізованої культури; протистояння всім формам радикального ісламізму; обмеження розширення впливу Ірану в арабському світі; гуманітарна допомога як «м'якої» політики та інвестування задля просування своїх інтересів як політики «жорсткості»; підтримка та поглиблення свого альянсу з країнами-членами GCC, іншими арабськими країнами та країнами світового співтовариства.

Водна безпека є одним з найважливіших питань національної та економічної безпеки для ОАЕ, а також одним із семи стратегічних секторів Національної інноваційної стратегії, одним з основних стовпів «Vision 2021» ОАЕ. Стратегія водної безпеки ОАЕ до 2036 р. спрямована на забезпечення сталого доступу до води як у звичайних час, так і в надзвичайних ситуаціях [33]. Стратегія також займається розробленням політики, законодавства, кампаній з підвищення обізнаності в питаннях збереження водних ресурсів, використання передових технологій, інновацій і нарощування національного потенціалу у сфері водної безпеки. Особливе місце в безпековій політиці ОАЕ посідає кібербезпека. Нова стратегія кібербезпеки спрямована на створення безпечної та стійкої кіберінфраструктури в ОАЕ, яка дасть змогу громадянам реалізувати свої наміри й дасть можливість успішно розвиватися бізнесу [25].

Окремої стратегії економічної безпеки не існує, але є стратегічний документ «Бачення ОАЕ 2021» [36], який визначає ключові напрями соціально-економічного розвитку ОАЕ й закликає до переходу до диверсифікованої і заснованої на знаннях економіки. Ця програма розроблена у 2014 р. й спрямована на те, щоби забезпечити громадянам Еміратів найвищі стандарти добробуту до 50 річниці незалежності країни, вона реалізується під контролем Міністерства у справах Кабінету Міністрів.

Водночас у країні існує низка програмних документів щодо окремих складових частин загальної національної безпеки, зокрема економічної, які

опосередковано впливають на сталий розвиток і процвітання нації, таких як «Антитерористичний закон ОАЕ» [35], «Федеральний закон проти ненависті і дискримінації» [19], «Стратегія водної безпеки», «Національна стратегія з кібербезпеки». В країні навіть створено Інститут національної безпеки [26], який розробляє та впроваджує програми навчання приватних служб безпеки, охорони праці відповідно до найвищих міжнародних стандартів для підвищення безпеки суспільства.

Дослідження нормативних та звітних документів з питань національної безпеки України дало змогу встановити, що основним серед них є Закон України «Про національну безпеку України» 2018 р. [8], який переважно визначає основи та принципи національної безпеки й оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству й кожному громадянину захист від загроз; та Указ Президента України «Про Стратегію національної безпеки України» від 6 травня 2015 р., яка, до речі, включає питання економічної складової частини національної безпеки [9]. Метою реалізації Стратегії є формування сприятливих умов для забезпечення інтересів громадян, суспільства й держави, подальшого поступу України як демократичної держави зі сталою та зростаючою ринковою економікою, держави, що керується європейськими політичними й економічними цінностями. Основними загрозами економічній безпеці України визначено залежність внутрішнього ринку від зовнішньоекономічної кон'юнктури, недостатню ефективність роботи щодо захисту від несумлінної конкуренції з боку українських монополістів та імпортерів, а також щодо боротьби з контрабандою; недостатню ефективність використання матеріальних ресурсів, переважання у структурі промисловості галузей з невеликою часткою доданої вартості, низький технологічний рівень вітчизняної економіки; наявні валютні ризики, неефективне використання коштів Державного й місцевих бюджетів; недосконалість законодавства для прискорення розвитку національної економіки на інноваційних засадах, відносно високий рівень тінізації економіки; надмірний вплив іноземного капіталу на розвиток окремих стратегічно важливих галузей національної економіки. Відповідно до проєкту нової Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» (2020 р.) передбачено, що вона стане основою для розроблення інших програмних документів, серед яких окремо визначено Стратегію економічної безпеки.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, порівняльно-історичний аналіз структури та змісту стратегічних та програмних документів, що визначають та регулюють національну безпеку країн, що розвиваються, дав змогу визначити таке.

1) У більшості стратегій національної безпеки країн акцент робиться на військово-політичних та

оборонних аспектах безпеки. Тільки найбільш розвинені країни з цієї групи значну увагу приділяють економічній складовій частині національної безпеки як базису для подальшого сталого розвитку на високому технологічному рівні в умовах обмеженості природних ресурсів та загострення геополітичних конфліктів.

2) Тільки одна з досліджених країн, а саме Росія, має окрему стратегію економічної безпеки. Водночас варто відзначити, що найбільш економічно розвинені Сінгапур та ОАЕ в межах загальної стратегії національної безпеки чітко виділяють такі її складові частини, як політична, дипломатична, економічна, соціологічна та психологічна. Також у цих країнах розроблено та імплементовано додаткові програмні документи, що прямо або опосередковано впливають на їх міжнародну економічну безпеку.

3) За своєю структурою та складовими частинами стратегії національної економічної безпеки країн, що розвиваються з одного боку, є диференційованими через те, що кожна стратегія враховує специфіку національної економіки та того безпечного середовища країни, де вона розробляється. Наприклад, через географічне розташування для країн Єгипту, ОАЕ, Сінгапуру дуже важливими є питання водної безпеки; для Індії та Китаю – соціального порядку та добробуту, для Мексики – боротьби з організованою злочинністю, для Бразилії – боротьби з бідністю й соціальною нерівністю. Водночас відчутним є вплив процесів глобалізації та загальних детермінант, що обумовлюють спільні складові частини стратегій національної безпеки країн, такі як кібербезпека (кожна країна виділила її в межах своєї стратегії національної безпеки або навіть створила окремий програмний документ, присвячений цим питанням), боротьба з тероризмом та кліматичними змінами.

4) Країни, що розвиваються, як, до речі, і розвинені країни, разом із забезпеченням стабільності та процвітання нації, прагнуть брати активну участь у будівництві нового економічного порядку та посісти лідируючі місця в геоекономічному просторі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Борзова А.Ю. Подходы Бразилии к проблемам национальной и региональной безопасности. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Международные отношения.* 2014. № 2. С. 55–63.
2. Булатова О.В. Региональна складова глобальних інтеграційних процесів : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2012, 386 с.
3. Грибіненко О.М. Міжнародна економічна безпека: детермінанти та складові розвитку. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2019/24.pdf (дата звернення: 20.02.2020).
4. Мартынов Б.Ф. Бразилия: приоритеты и фобии восходящей державы. *Индекс безопасности.* 2010. Вып. 4(95). Т. 16.

5. Программа обеспечения охраны и безопасности Сингапура до 2020 г. URL: <http://www.rsbctrade.ru/wp-content/uploads/2016/04> (дата звернення: 15.02.2020).
6. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации. URL: <https://rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html> (дата звернення: 15.02.2020).
7. Стратегия экономической безопасности Российской Федерации на период до 2030 г. URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/41921/page/1> (дата звернення: 15.02.2020).
8. Про національну безпеку України : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 31. Ст. 241. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 15.02.2020).
9. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 6 травня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 15.02.2020).
10. Andruseac G. Economic Security – New Approaches In The Context Of Globalization. *Ces Working Papers Centre For European Studies, Alexandru Ioan Cuza University*. 2015. Vol. 7(2). P. 232–240.
11. BRASIL. Ministério da Defesa. Estratégia Nacional de Defesa (END). URL: https://www.defesa.gov.br/eventos temporarios/2009/estrategia/arquivos/estrategia_defesa_n%20acional_portugues.pdf (accessed: 20.02.2020).
12. Brazil: National Defense Policy 2005. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/154867/Brazil_English2005.pdf (accessed: 20.02.2020).
13. Brazil: National Strategy of Defense. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/154868/Brazil_English2008.pdf (accessed: 20.02.2020).
14. Caballero-Anthony M. Understanding Non-traditional Security in M. Caballero-Anthony (ed.) Introduction to the Non-Traditional Security Studies. A Transnational Approach. London : Sage Publications, 2016. P. 3–19.
15. Cybersecurity Act 2018. URL: <https://sso.agc.gov.sg/Acts-Supp/9-2018> (accessed: 20.02.2020).
16. Department of Humanities, Social and Political Sciences. URL: <https://css.ethz.ch/en/services/digital-library/series.html/154839> (дата звернення: 15.02.2020).
17. Documento de Política de Defesa Nacional de 1996. URL: <http://www.defesa.gov.br> (accessed: 20.02.2020).
18. Emmers R. Globalization and Non-Traditional Security Issues: A study of human drug and human trafficking in East Asia, Institute of Defense and Strategic Studies Working Paper no 62, Singapore, 2004, 27p.
19. Federal Decree Law No. 2 of 2015 on Combating Discrimination and Hatred. URL: http://ejustice.gov.ae/downloads/latest_laws2015/FDL_2_2015_discrimination_hate_en.pdf (accessed: 20.02.2020).
20. Hameiri S., Jones L. Governing Borderless Threats. Non-Traditional Security and the Politics of State Transformation, Cambridge : Cambridge University Press, 2015. 286 p.
21. Jobim N.A. Defesa na agenda nacional: o plano estratégico de Defesa. 2008. URL: <http://www.canceraria.org.br> (accessed: 20.02.2020).
22. Maier-Knapp N. The non-traditional security concept and the EU-ASEAN relationship against the backdrop of China's rise. *The Pacific Review*. 2015. Vol. 29(3). P. 411–430.
23. Nanto D.K. Economics and National Security: Issues and Implications for U.S. Policy, Congressional Research Service, 2011. URL: <https://www.fas.org/sgp/crs/natsec/R41589.pdf> (accessed: 20.02.2020).
24. National Cybersecurity Strategy 2017–2021. URL: https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Documents/National_Strategies_Repository/EgyptNational%20Cybersecurity%20Strategy-English%20version-18%20Nov%202018.pdf (accessed: 20.02.2020).
25. National Cybersecurity strategy 2019. URL: <https://www.government.ae/en/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/federal-governments-strategies-and-plans/national-cybersecurity-strategy-2019> (accessed: 20.02.2020).
26. Про національну безпеку країни : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 15.02.2020).
27. Nesadurai H. Conceptualizing Economic Security in an Era of Globalization: What Does the East Asian Experience Reveal? CSGR Working Paper No. 157/05 Institute of Defense and Strategic Studies (IDSS), Nan-yang Technological University, 2005. 26 p.
28. Securing The Future An Egyptian National Security Strategy. URL: https://www.academia.edu/30446634/Securing_The_Future_An_Egyptian_National_Security_Strategy (accessed: 20.02.2020).
29. Seeberg P. Migration and non-traditional security issues in the MENA-region. The case of pre-revolt Syria, Centre for Mellemostudier, Syddansk Universitet, 2012. URL: <http://citeserx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.473.3263&rep=rep1&type=pdf> (accessed: 20.02.2020).
30. Singapore National Security. URL: <https://fas.org/irp/nic/battilega/singapore.pdf> (accessed: 20.02.2020).
31. Sumano A.R. Mexico's National Security Paradoxes and Threats in a Geopolitical Context. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/polp.12287> (accessed: 20.02.2020).
32. The National Security Coordination Secretariat (NSCS). URL: <https://www.nscs.gov.sg> (accessed: 20.02.2020).
33. The UAE Water Security Strategy 2036. URL: <https://government.ae/en/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/federal-governments-strategies-and-plans/the-uae-water-security-strategy-2036> (accessed: 20.02.2020).
34. The UAE's Evolving National Security Strategy. URL: https://agsiw.org/wp-content/uploads/2017/04/UAE-Security_ONLINE.pdf (accessed: 20.02.2020).
35. UAE anti-terror law. URL: <https://gulffnews.com/uae/government/uae-anti-terror-law-is-toughest-in-40-years-1.1374314> (accessed: 20.02.2020).
36. UAE Vision 2021. URL: <https://www.vision2021.ae/en/national-agenda-2021> (accessed: 20.02.2020).
37. World Trade Report 2011. The WTO and preferential trade agreements: from co-existence to coherence. WTO Publications Geneva 2011. 251 p.

REFERENCES:

1. Borzova A.Yu. (2014) "Brazil's approaches to the problems of national and regional security". *Vestnik rossiyskogo universiteta druzhby narodov*. Seriya: mezhdunarodnyye otnosheniya [Bulletin of the Peoples' Friendship University of Russia. Series: International Relations]. No. 2. P. 55–63.

2. Bulatova O.V. (2012) "Regional warehouse of global integration processes" : monograph. Donetsk : DonNU, 386 p.
3. Gribinenko O.M. (2019) "International economic security: determinants and components of development". URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2019/24.pdf (accessed: 20.02.2020).
4. Martynov B.F. (2010) "Brazil: priorities and phobias of an ascendant power". Security Index, Pir Center. 2010. Vol. 4(95). T. 16.
5. Singapore Safety and Security Program until 2020. URL: <http://www.rsbctrade.ru/wp-content/uploads/2016/04> (accessed: 15.02.2020).
6. The national security strategy of the Russian Federation. URL: <https://rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html> (accessed: 15.02.2020).
7. Economic security strategy of the Russian Federation for the period until 2030. URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/41921/page/1> (accessed: 15.02.2020).
8. About the national security of Ukraine, the Law of Ukraine. Vidomosti Verkhovno Radi (VVR). 2018. No. 31. Art. 241. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (accessed: 15.02.2020).
9. About the Strategy for the National Security of Ukraine, Decree of the President of Ukraine dated 6 May 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (accessed: 15.02.2020).
10. Andruschak G. (2015) "Economic Security – New Approaches In The Context Of Globalization". Ces Working Papers Centre For European Studies, Alexandru Ioan Cuza University. Vol. 7(2). P. 232–240.
11. BRASIL. Ministério da Defesa. Estratégia Nacional de Defesa (END). URL: https://www.defesa.gov.br/eventos-temporarios/2009/estrategia/arquivos/estrategia_defesa_n%20acional_portugues.pdf (accessed: 20.02.2020).
12. Brazil: National Defense Policy 2005. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/154867/Brazil_English2005.pdf (accessed: 20.02.2020).
13. Brazil: National Strategy of Defense. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/154868/Brazil_English2008.pdf (accessed: 20.02.2020).
14. Caballero-Anthony M. (2016) "Understanding Non-traditional Security". M. Caballero-Anthony (ed.) Introduction to the Non-Traditional Security Studies. A Transnational Approach. London : Sage Publication. P. 3–19.
15. Cybersecurity Act 2018. URL: <https://sso.agc.gov.sg/Acts-Supp/9-2018> (accessed: 20.02.2020).
16. Department of Humanities, Social and Political Science. URL: <https://css.ethz.ch/en/services/digital-library/series.html/154839> (accessed: 15.02.2020).
17. Documento de Política de Defesa Nacional de 1996. URL: <http://www.defesa.gov.br> (accessed: 20.02.2020).
18. Emmers R. (2004) "Globalization and Non-Traditional Security Issues: A study of human drug and human trafficking in East Asia", Institute of Defence and Strategic Studies Working Paper, no. 62. Singapore. 27 p.
19. Federal Decree Law No. 2 of 2015 on Combating Discrimination and Hatred. URL: http://ejustice.gov.ae/downloads/latest_laws2015/FDL_2_2015_discrimination_hate_en.pdf (accessed: 20.02.2020).
20. Hameiri S., Jones L. (2015) "Governing Borderless Threats. Non-Traditional Security and the Politics of State Transformation". Cambridge : Cambridge University Press, 286 p.
21. Jobim N.A. (2008) Defesa na agenda nacional: o plano estratégico de Defesa. URL: <http://www.canceraria.org.br> (accessed: 20.02.2020).
22. Maier-Knapp, N. (2015) "The non-traditional security concept and the EU-ASEAN relationship against the backdrop of China's rise". The Pacific Review. Vol. 29(3). P. 411–430.
23. Nanto D.K. (2011) "Economics and National Security: Issues and Implications for U.S. Policy", Congressional Research Service. URL: <https://www.fas.org/spp/crs/natsec/R41589.pdf> (accessed: 20.02.2020).
24. National Cybersecurity Strategy 2017-2021. URL: https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Documents/National_Strategies_Repository/EgyptNational%20Cybersecurity%20Strategy-English%20version-18%20Nov%202018.pdf (accessed: 20.02.2020).
25. National Cybersecurity strategy 2019. URL: <https://www.government.ae/en/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/federal-governments-strategies-and-plans/national-cybersecurity-strategy-2019> (accessed: 20.02.2020).
26. On National Security of Ukraine : Law of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (accessed: 15.02.2020).
27. Nesadurai H. (2005) "Conceptualising Economic Security in an Era of Globalisation: What Does the East Asian Experience Reveal?" CSGR Working Paper No. 157/05 Institute of Defence and Strategic Studies (IDSS), Nanyang Technological University, 26 p.
28. Securing The Future An Egyptian National Security Strategy. URL: https://www.academia.edu/30446634/Securing_The_Future_An_Egyptian_National_Security_Strategy (accessed 20.02.2020).
29. Seeberg P. (2012) "Migration and non-traditional security issues in the MENA-region. The case of pre-revolt Syria". Centre for Mellemostudier, Syddansk Universitet. 2012. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.473.3263&rep=rep1&type=pdf> (accessed: 20.02.2020).
30. Singapore National Security. URL: <https://fas.org/irp/nic/battilega/singapore.pdf> (accessed: 20.02.2020).
31. Sumano A.R. Mexico's National Security Paradoxes and Threats in a Geopolitical Context. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/polp.12287> (accessed: 20.02.2020).
32. The National Security Coordination Secretariat (NSCS). URL: <https://www.nscs.gov.sg> (accessed: 20.02.2020).
33. The UAE Water Security Strategy 2036. URL: <https://government.ae/en/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/federal-governments-strategies-and-plans/the-uae-water-security-strategy-2036> (accessed: 20.02.2020).
34. The UAE's Evolving National Security Strategy. URL: https://agsiw.org/wp-content/uploads/2017/04/UAE-Security_ONLINE.pdf (accessed: 20.02.2020).
35. UAE anti-terror law. URL: <https://gulffnews.com/uae/government/uae-anti-terror-law-is-toughest-in-40-years-1.1374314> (accessed: 20.02.2020).
36. UAE Vision 2021. URL: <https://www.vision2021.ae/en/national-agenda-2021> (accessed: 20.02.2020).
37. World Trade Report 2011. The WTO and preferential trade agreements: from co-existence to coherence. WTO Publications Geneva 2011. 251 p.

ГЛОБАЛЬНА КОНКУРЕНТНА СИЛА МЕРКОСУР THE GLOBAL COMPETITIVE FORCE OF MERCOSUR

У статті запропоновано авторський підхід до визначення глобальної конкурентної сили МЕРКОСУР в контексті розвитку конкурентних відносин між суб'єктами глобального господарства, що, на думку автора, незаслужено залишається поза увагою науковців-економістів. Проведено аналіз глобальної конкурентної сили МЕРКОСУР на основі даних Всесвітнього економічного форуму з детальним розглядом індексів глобальної конкурентоспроможності за 2019 рік країн – членів МЕРКОСУР. Розраховано інтегрований індекс глобальної конкурентної сили міжнародного економічного союзу за 2019 рік на основі узагальнення індексу глобальної конкурентоспроможності країн – членів МЕРКОСУР. Оцінено сильні та слабкі сторони глобальної конкурентної сили МЕРКОСУР. Сформовано загальний рейтинг індексів конкурентних сил за допомогою систематизованих автором критеріїв двох найбільших міждержавних інтеграційних союзів USMCA, ЄС та МЕРКОСУР.

Ключові слова: глобальна конкурентна сила, міжнародне інтеграційне об'єднання, Всесвітній економічний форум, індекс глобальної конкурентоспроможності країн, інтегрований індекс глобальної конкурентної сили МЕРКОСУР.

В статті пропонується авторський підхід до визначення глобальної конкурентної сили МЕРКОСУР в контексті розвитку конкурентних відносин між суб'єктами глобального господарства, котра, по мнению автора, незаслужено остается вне внимания ученых-экономистов. Проведен анализ глобальной конкурентной силы МЕРКОСУР на основе данных Всемирного экономического форума с детальным рассмотрением индексов глобальной конкурентоспособности за 2019 год стран – членов МЕРКОСУР. Рассчитан интегрированный индекс глобальной конкурентной силы международного экономического союза за 2019 год на основе обобщения индекса глобальной конкурентоспособности стран – членов МЕРКОСУР. Оценены сильные и слабые стороны глобальной конкурентной силы МЕРКОСУР. Сформирован общий рейтинг индексов конкурентных сил, с помощью систематизированных автором критериев двух крупнейших межгосударственных интеграционных союзов USMCA, ЕС и МЕРКОСУР.

Ключевые слова: глобальная конкурентная сила, международное интеграционное объединение, Всемирный экономический форум, индекс глобальной конкурентоспособности стран, интегрированный индекс глобальной конкурентной силы МЕРКОСУР.

УДК 339.977

<https://doi.org/10.32843/bses.50-3>

Зяць О.І.

к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Zayats Olena

Uzhorod National University

The article considers the transformation of trade and competitive relations between the countries which co-operate into international integration associations. The author's approach before the determination and importance of the global competitive force of intergovernmental integration associations is offered, the view to the creation of such associations is the commitment of the countries to the search of new and stable sources of competitive advantage in order to increase their global competitiveness in the conditions of hyper-competitive relations. A very significant part of outstanding foreign and domestic scientists works is devoted to national economy competitiveness research, however, in the author's view unjustly remains neglected among international economists the competitive force of intergovernmental integration unions appropriation, as a separate mega-level of international competitiveness and estimation of the global competitive force index of these associations, which is extremely relevant considering the modern acts of globalization improvements in competitive relations. The estimation of global competitive force index of MERKOSUR will provide the basis for association competitive policy forming and determination of further actions for the union competitive force increasing and also strategic decisions of member – countries in relation to participating in the processes of economic integration and disintegration. The analysis of global competitive force of MERKOSUR was done on the basis of the World Economic Forum information with the detailed consideration of indexes of global competitiveness 2019 member – countries of MERKOSUR. The integrated index of global competitive force of international economic union 2019 is calculated on the basis of index generalization of global competitiveness MERKOSUR's member-countries. The assessment of the strengths and weaknesses of MERKOSUR's global competitive force is presented. The overall rating of competitive forces indexes is formed, by means of criteria systematized by the author of the two largest intergovernmental integration unions as USMCA, EU and MERKOSUR. **Key words:** global competitive force, international integration association, World Economic Forum, countries global competitiveness index, the integrated index of global competitive force of MERKOSUR.

Постановка проблеми. Сьогодні світові кооперації країн у міжнародні інтеграційні об'єднання є чинником трансформації конкурентоспроможності країн-членів та формують новий феномен глобального господарства, а саме конкурентну силу економічних союзів, які стають основними суб'єктами глобального розвитку. Очевидним є прагнення країн до пошуку нових та стабільних джерел конкурентних переваг для нарощення їх глобальної конкурентоспроможності в умовах гіперконкурентних відносин. Досить значна частина праць видатних закордонних та вітчизняних учених присвячена дослідженню конкурентоспроможності національної економіки, проте, на думку автора, незаслужено залишається поза увагою економістів-міжнародників виокремлення глобальної конкурентної сили міждержавних інтеграційних

союзів як окремого мегарівня міжнародної конкурентоспроможності, а також розрахунок індексу глобальної конкурентної сили цих об'єднань, який є надзвичайно актуальним з урахуванням сучасних проявів глобалізаційних зрушень у конкурентних відносинах. Розрахунок індексу глобальної конкурентної сили МЕРКОСУР буде слугувати основою для формування конкурентної політики об'єднання й визначення подальших дій для збільшення конкурентної сили союзу, а також стратегічних рішень країн-членів щодо участі в процесах економічної інтеграції та дезінтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань міжнародної конкурентоспроможності країн через посилення ефекту економічного об'єднання національних економік знайшло своє відображення в працях таких

учених-економістів, як Майкл Портер, Пол Кругман, Ерік Рейнерт, Філіп Котлер, Карл Айгінгер, Мартін Фрідріх Гелвіг, Мартін Вольф.

Великого значення набуває саме глобальна конкурентна сила, кооперована країнами – членами економічних союзів у контексті Четвертої промислової революції. Усе вищесказане посилює значення проведення подальших досліджень у контексті перерозподілу глобальної конкурентної сили через міжнародну економічну інтеграцію.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей розподілу глобальної конкурентної сили між суб'єктами світового господарства та обґрунтування необхідності розрахунку якісно нового інтегрованого індексу глобальної конкурентної сили міжнародних інтеграційних об'єднань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині міждержавні інтеграційні об'єднання є частиною новітньої глобальної економіки та важелем впливу на розподіл конкурентної сили в міжнародних економічних відносинах. Групування країн у міжнародні інтеграційні союзи здійснюється заради підвищення рівня життя населення, країни – члени міжнародних інтеграційних союзів об'єднуються та формують єдину конкурентну політику, щоб на все жорсткішому світовому ринку змагатися за розподіл конкурентної сили. Ось чому визначення конкурентної сили міжнародних інтеграційних об'єднань та її щорічна оцінювання стають важливими в розвитку сучасного глобального господарства.

Конкурентні позиції міжнародних інтеграційних союзів посилілись відносно недавно, однак сьогодні вони не просто опосередковують відносини між країнами та є регулюючою ланкою міждержавних відносин, але й самі виступають повноправними суб'єктами формування глобального господарства. Глобальна конкурентна сила міжнародного інтеграційного угруповання є визначальним критерієм ефективності торговельно-конкурентної взаємодії країн-членів.

Експерти підкреслюють зростання кількості регіональних торговельних блоків як одну з провідних тенденцій розвитку міжнародних відносин в останні 5-7 років. Зараз фактично кожна країна входить щонайменше в одне таке угруповання. В останні 10 років разом із бурхливим кількісним зростанням спостерігаються також якісні зміни в характері домовленостей про регіональну інтеграцію [1, с. 13]. Основними рушійними силами є пошук нових джерел економічного росту, отримання синергетичних ефектів від координації національних регуляторних дій і зняття бар'єрів для вільного руху факторів виробництва [2, с. 6].

Дослідження базується на тому, щоб інформувати світову спільноту щодо рейтингів конкурентної сили міжнародних інтеграційних союзів у глобальному господарстві, щоби будь-яка країна, яка

має намір до інтеграції, мала конкретні статистичні дані щодо підвищення чи зниження глобальної конкурентної сили того чи іншого об'єднання. Нині не ведеться статистика щодо конкурентної сили інтеграційних об'єднань, тому ми спробуємо розрахувати інтегрований індекс глобальної конкурентної сили МЕРКОСУР та сформувані рейтинг трьох інтеграційних об'єднань на основі статистичних даних країн-членів звіту глобальної конкурентоспроможності країн за 2019 рік, який оцінює конкурентоспроможність 141 країни за 12 критеріями конкурентоспроможності та формується на основі відкритої інформації з урахуванням думок декількох тисяч експертів із більш ніж 100 країн. Індекс конкурентоспроможності оцінює здатність країн забезпечити високий рівень життя своїх громадян.

МЕРКОСУР створений у 1991 році, коли Аргентина, Бразилія, Парагвай та Уругвай домовились про скасування митних зборів та впровадження спільного зовнішнього тарифу в розмірі 35% на імпорт із-за меж блоку, а також прийняли спільну торговельно-конкурентну політику щодо інших країн. Країни-члени мали на меті сформувати спільний ринок, подібний до Європейського Союзу, і навіть розглядали можливість запровадження спільної валюти. Венесуела приєдналась до країн-засновниць як повноправний член у 2012 році, але у 2016 році її членство було припинено. Шеннон К. О'Нейл зазначив, що «МЕРКОСУР мав великі амбіції» [3].

МЕРКОСУР – це союз країн, які працюють як одна, щоби забезпечити добробут своїх громадян. Основною метою створення МЕРКОСУР було сприяння спільному економічному простору, який створює можливості для бізнесу та інвестицій за рахунок інтеграції конкурентних політик країн-членів у спільний міжнародний ринок [4]. Населення країн – членів МЕРКОСУР у 2019 році становить 263,5 млн. осіб, а ВВП на душу населення – 10915 доларів (розраховано на основі даних про країн-членів «The World Competitiveness Report 2019»).

Розвиток глобальної конкурентної сили МЕРКОСУР є залежним від конкурентоспроможності кожної країни-члена. Вигідність об'єднання країн зумовлена можливістю диверсифікації торговельно-конкурентних можливостей. Інтегрований індекс глобальної конкурентної сили МЕРКОСУР ми розраховуватимемо на основі даних про країн-членів із «The Global Competitiveness Report 2019» (табл. 1).

З табл. 1 видно, що країни – члени МЕРКОСУР демонструють різний рівень глобальної конкурентоспроможності. Потрібно відзначити, що найкращі результати щодо конкурентоспроможності всіх чотирьох країн представлені за критерієм здоров'я, адже за цим показником їх бали найменше відрізняються та найбільше з усіх критеріїв конкурентоспроможності країн – членів МЕРКОСУР наближені до максимуму. Найбільш

Таблиця 1

Конкурентоспроможність країн – членів МЕРКОСУР у 2019 році

Показник	Аргентина		Бразилія		Парагвай		Уругвай	
	рейтинг 2019 року	бали	рейтинг 2019 року	бали	рейтинг 2019 року	бали	рейтинг 2019 року	бали
<i>Сприятливе середовище</i>								
Інституції	88	50	99	48	115	44	40	62
Інфраструктура	68	68	78	65	92	60	65	69
Впровадження інформаційних технологій	68	58	67	58	99	46	14	80
Макроекономічна стабільність	139	34	115	69	80	75	61	86
<i>Людські ресурси</i>								
Здоров'я	53	84	75	79	63	81	51	85
Кваліфікація	31	72	96	56	106	51	60	67
<i>Ринки</i>								
Товарний ринок	120	47	124	46	72	55	67	55
Ринок праці	117	52	105	53	98	55	78	59
Фінансова система	105	53	55	65	93	56	77	58
Розмір ринку	34	69	10	81	87	47	45	93
<i>Інноваційна екосистема</i>								
Бізнес-динамізм	80	58	67	60	115	51	82	58
Інноваційний потенціал	56	42	40	49	137	22	67	38
<i>Індекс глобальної конкурентоспроможності за 2019 рік</i>								
2019	83	57	71	61	97	54	54	63

Джерело: складено автором за даними [5]

невтішною є оцінка країн-членів за критерієм інновацій, за яким одна з країн, а саме Парагвай, посідає 137 місце зі 141 країни світу.

Якщо загалом розглядати показники індексу глобальної конкурентоспроможності країн – членів МЕРКОСУР, то можна побачити, що країни-члени розташовуються в такому порядку: Уругвай посідає 1 місце в рейтингу серед 4 країн (54/141), Бразилія – 2 (71/141), Аргентина – 3 (83/141), а Парагвай є найменш конкурентоспроможним, оскільки посідає 4 місце (97/141), тобто ця угода об'єднує країни, які досить сильно різняться за рівнем конкурентної сили.

Для розрахунку інтегрованого індексу глобальної конкурентної сили МЕРКОСУР ми будемо аналізувати чотири країни-члени. Значення глобального індексу конкурентної сили міждержавного інтеграційного об'єднання визначатимемо як середнє значення індивідуальних балів країн – членів МЕРКОСУР за 2019 рік. За нашими розрахунками інтегрований індекс глобальної конкурентної сили МЕРКОСУР дорівнює 59 балам зі 100 можливих (рис. 1).

За результатами комплексного інтегрованого оцінювання глобальної конкурентної сили МЕРКОСУР ми можемо стверджувати, що загальний індекс конкурентної сили цього союзу є досить низьким. Глобальний індекс конкурентної сили МЕРКОСУР може використовуватись і як інтегрований індекс розвитку окремого міжнародного інтеграційного союзу, і як глобальний показник ефективності міждержавних інтеграційних об'єднань

в умовах трансформації міжнародних конкурентних відносин.

Для порівняння оцінки МЕРКОСУР ми сформуємо схематично рейтинг індексів глобальної конкурентної сили двох найбільших інтеграційних союзів USMCA, ЄС та МЕРКОСУР (рис. 2).

Вищенаведені аргументи дають змогу стверджувати, що МЕРКОСУР на цьому етапі свого розвитку не займає панівних позицій серед суб'єктів глобального господарства, оскільки зі схематичного зображення оцінки 12 критеріїв конкурентоспроможності цей союз суттєво відстає за всіма показниками від USMCA та Європейського Союзу, які є лідерами в рейтингу, а за конкурентною силою є наймогутнішими інтеграційними союзами.

Висновки з проведеного дослідження. Суттєву роль у розподілі глобальної конкурентної сили відіграють міжнародні інтеграційні союзи. Оцінювання інтегрованої конкурентної сили міжнародного інтеграційного союзу має велике практичне значення для аналізу сучасних глобалізаційних зрушень у конкурентних відносинах. Інтегрований індекс глобальної конкурентної сили МЕРКОСУР автор розраховувала як середнє значення індивідуальних балів Аргентини, Бразилії, Парагваю та Уругваю за даними «The Global Competitiveness Report 2019».

Результати розрахунку інтегрованого індексу глобальної конкурентної сили МЕРКОСУР дали можливість вважати цей союз країн таким, що не має великого впливу на торговельно-конкурентні відносини у глобальному господарстві, хоча

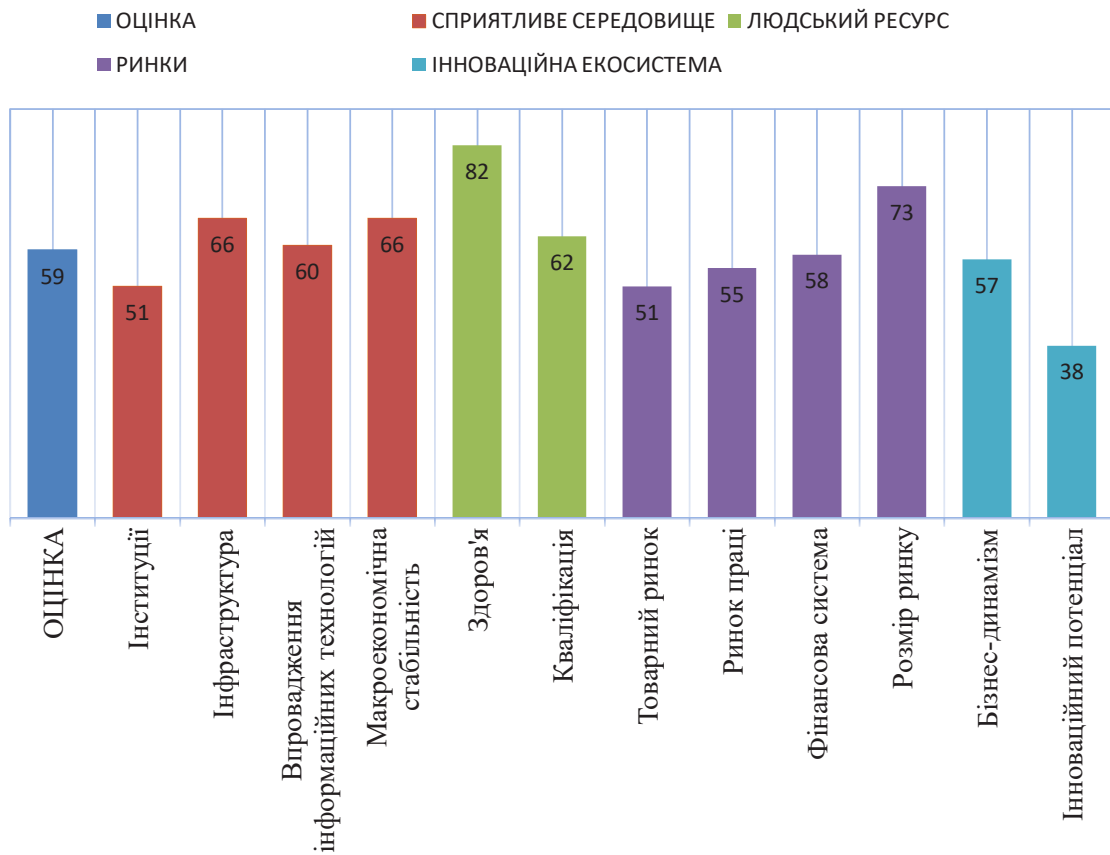

Рис. 1. Інтегрований індекс глобальної конкурентної сили МЕРКОСУР за 2019 рік

Джерело: розраховано автором на основі даних [5]

ІНТЕГРОВАНІЙ ІНДЕКС ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТНОЇ СИЛИ

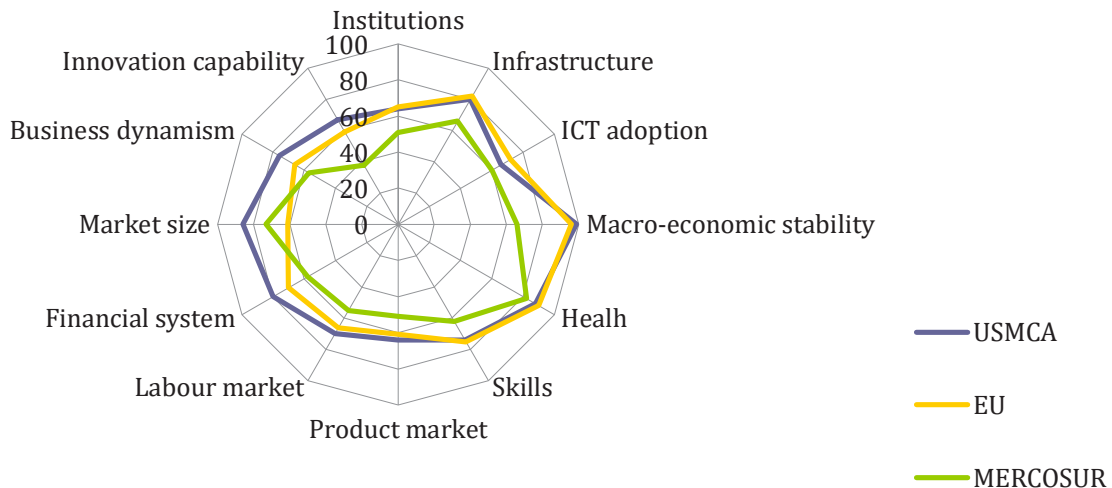

Рис. 2. Інтегрований індекс глобальної конкурентної сили USMCA, ЄС та МЕРКОСУР

Джерело: розраховано автором на основі даних [5]

синергія країн-членів впливає на диференціацію торговельно-конкурентних відносин. За результатами аналізу інтегрованих індексів глобальної конкурентної сили двох найбільш впливових

інтеграційних об'єднань USMCA, Європейського Союзу з МЕРКОСУР ми визначили, що МЕРКОСУР суттєво відстає за всіма критеріями конкурентоспроможності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Schiff M.V., Winters A.L. Regional Integration and Development. Washington: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank. 2003. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/263681468780873762/pdf/multi0page.pdf> (дата звернення: 28.02.2020).

2. Система индикаторов интеграции как инструмент анализа функционирования региональных интеграционных объединений / руководитель проекта: А. Пантелеев // Департамент макроэкономической политики Евразийской экономической комиссии в партнерстве с Межгосударственным банком Евразийская экономическая комиссия. 2019. URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_makroec_pol/developDocs/Documents/%D0%98%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%8B%20%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8.pdf (дата звернення: 26.02.2020).

3. Felter C., Renwick D., Chatzky A. Mercosour: South America's Fractious Trade Bloc. 2019. URL: <https://www.cfr.org/backgrounder/mercosur-south-americas-fractious-trade-bloc> (дата звернення: 29.02.2020).

4. Офіційний сайт МЕРКОСУР. URL: <https://www.mercosur.int/en> (дата звернення: 25.02.2020).

5. Schwab K. The Global Competitiveness Report 2019. World Economic Forum. 2019. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (дата звернення: 28.02.2020).

REFERENCES:

1. Schiff, Maurice V. and Winters, Alan L. (2003). Regional Integration and Development. Washington: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/263681468780873762/pdf/multi0page.pdf> (accessed: 28 February 2020).

2. Departament makroekonomycheskoi polytyky Evrazyiskoi ekonomycheskoi komysyy v partnerstve s Mezhhosudarstvennym bankom Evrazyiskaia ekonomycheskaia komysyia (2019). Systema undyktorov yntehratsyy kak ynstrument analiza funktsyonyrovanyia rehyonalnykh yntehratsyonnykh obyedynenyi. Rukovodytel proekta – Andrei Panteleev. URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_makroec_pol/developDocs/Documents/%D0%98%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%8B%20%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8.pdf (accessed: 26 February 2020).

3. Claire Felter, Danielle Renwick, Andrew Chatzky (2019). Mercosour: South America's Fractious Trade Bloc. URL: <https://www.cfr.org/backgrounder/mercosur-south-americas-fractious-trade-bloc> (accessed: 29 February 2020).

4. Ofitsiinyi sait MERKOSUR. URL: <https://www.mercosur.int/en> (accessed: 25 February 2020).

5. Schwab, Klaus (2019). The Global Competitiveness Report 2019. World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (accessed: 28 February 2020).

ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ECONOMIC COOPERATION OF UKRAINE AND POLAND AS A FACTOR OF IMPROVING OF THE NATIONAL ECONOMY COMPETITIVENESS

У статті досліджено динаміку та особливості економічного співробітництва України та Польщі, зокрема обсяги прямих іноземних інвестицій, обсяги експорту та імпорту товарів, частку Польщі в залучених Україною інвестиціях та зовнішній торгівлі. Зазначено сприятливі передумови співпраці. Виявлено стримуючі фактори розвитку економічного співробітництва між країнами. Вони пов'язані як з внутрішніми суперечностями, так і з зовнішніми причинами, зокрема вступом Польщі в ЄС та необхідністю адаптації вітчизняної економіки до євростандартів. З урахуванням процесів децентралізації в Європі та Україні обґрунтовано необхідність розвитку співробітництва на регіональному рівні, використання можливостей транскордонного співробітництва. Проаналізовано форми транскордонного співробітництва, які можуть бути використані для активізації економічного співробітництва. Це дасть можливість регіонам краще використовувати наявний в них потенціал, спільно вирішувати проблемні питання, залучати додаткові кошти завдяки участі в спільних проєктах з використанням фінансової підтримки ЄС тощо.

Ключові слова: економічне співробітництво, прями іноземні інвестиції, зовнішня торгівля товарами, регіон, транскордонне співробітництво.

В статті досліджено динаміку та особливості економічного співробітництва України та Польщі, в частині обсяги прямих іноземних інвестицій, обсяги експорту та імпорту товарів, частку Польщі в залучених Україною інвестиціях та зовнішній торгівлі. Указано сприятливі передумови співпраці. Виявлено стримуючі фактори розвитку економічного співробітництва між країнами. Вони пов'язані як з внутрішніми суперечностями, так і з зовнішніми причинами, зокрема вступом Польщі в ЄС та необхідністю адаптації економіки до євростандартів. С урахуванням процесів децентралізації в Європі та Україні обґрунтовано необхідність розвитку співробітництва на регіональному рівні, використання можливостей транскордонного співробітництва. Проаналізовано форми транскордонного співробітництва, які можуть бути використані для активізації економічного співробітництва. Це дозволить регіонам краще використовувати наявний в них потенціал, спільно вирішувати проблемні питання, залучати додаткові кошти завдяки участі в спільних проєктах з використанням фінансової підтримки ЄС та т.п.

Ключевые слова: экономическое сотрудничество, прямые иностранные инвестиции, внешняя торговля товарами, регион, трансграничное сотрудничество.

УДК 339.92(477+438)

<https://doi.org/10.32843/bses.50-4>

Корнелиук О.А.

к.е.н., старший викладач кафедри міжнародних економічних відносин та управління проєктами Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Korneliuk Olga

Lesya Ukrainka Eastern European National University

The dynamics and features of economic cooperation between Ukraine and Poland are examined in the article: the volume of foreign direct investment, the volume of export and import of goods, the share of Poland in Ukraine's investments and foreign trade. The prerequisites for cooperation are outlined. Restraining factors for the development of economic cooperation between countries have been identified. They are related to both internal contradictions and external causes: Poland's accession to the EU, the need to adapt the domestic economy to the European standards. The successes in political relations are much more effective than the effectiveness of trade and economic cooperation. The reasons for this are the significant disparities in the levels of economic development and the negative impact of the unfinished economic reform processes. There is a tendency for a decrease in FDI from Poland and a decrease in its share in the total volume. Analysis of the dynamics of foreign trade in goods of Ukraine and Poland shows the opposite tendencies. There was a steady increase in the value of both exports and imports of goods throughout the study period. Poland's share of foreign trade in goods is also noticeable. In terms of exports and imports, the negative balance of foreign trade has been maintained in recent years. Taking into account the processes of decentralization in Europe and Ukraine, the necessity of the development of cooperation at the regional level, the use of opportunities of cross-border cooperation are substantiated. During the period under review, Poland's share of total foreign direct investment declined. Comparing the corresponding figures with the total in Ukraine, we can note that the share of Polish investments in the total volume of foreign direct investment in the Volyn region is much higher than in Ukraine in general. The dynamics of foreign trade in the Volyn region has shown a slight increase in value in recent years. Compared to the national indicators, it is worth noting smaller disparities in the ratio of exports and imports. With regard to Poland's share in foreign trade in goods, in the Volyn region it is three times higher than the similar national indicator. Forms of cross-border cooperation that can be used to intensify economic cooperation are analyzed. This will allow the regions to make better use of their potential, to jointly resolve problematic issues, to raise additional funds through participation in joint projects with the use of EU financial support.

Key words: economic cooperation, foreign direct investment, foreign trade of goods, region, cross-border cooperation.

Постановка проблеми. Розвиток українсько-польського економічного співробітництва залишається об'єктом досліджень науковців впродовж тривалого часу, що обумовлено як євроінтеграційними пріоритетами України, так і специфікою двосторонніх відносин. Між країнами існують тривалі політичні та економічні стосунки, позитивними передумовами є територіальна близькість, наявність спільного кордону, ментальна схожість, гуманітарні зв'язки тощо. Окрім цього, Польща неодноразово демонструвала свою підтримку

у зовнішньополітичній сфері, що є позитивним чинником для поглиблення зв'язків з Європейським Союзом та реалізації Україною стратегії євроінтеграції. Наявність стримуючих факторів розвитку економічного співробітництва України та Польщі й динамічний глобальний розвиток, що супроводжується змінами умов співпраці, зумовлюють актуальність дослідження цієї теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання українсько-польського економічного співробітництва досліджено вітчизняними та зарубіжними

вченими, такими як В. Борщевський, В. Будкін, Н. Мікула, А. Мокій, Н. Павліха, А. Сковронська-Лучинська, К. Рейман, Н. Чорна.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз економічного співробітництва України та Польщі, виявлення проблем та подальших напрямів його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку більшості дослідників питань українсько-польських стосунків, успіхи в політичних взаєминах значно результативніші порівняно з ефективністю торговельно-економічного співробітництва. Причинами цього відзначено суттєві диспропорції в рівнях розвитку економіки та негативний вплив незавершених процесів реформування економіки [1; 4].

Протягом досліджуваного періоду спостерігається тенденція до зниження обсягів прямих іноземних інвестицій з Польщі та зменшення її частки в загальному обсязі (рис. 1). Найвищим був показник 2015 р., який становив 191923,3 тис. дол. США, а вже наступного року він знизився до 156979,6 тис. дол. США і досі залишається відносно стабільним, не перевищуючи максимальний показник.

Аналіз динаміки зовнішньої торгівлі товарами України та Польщі свідчить про протилежні тенденції, зокрема помітне стабільне зростання вартості як експорту, так й імпорту товарів протягом усього досліджуваного періоду (рис. 2).

Експорт збільшився з 1977329,6 тис. дол. США у 2015 р. до 3296538,7 тис. дол. США у 2019 р.; вартість імпорту зросла від 2324048,2 до 4102572,3 тис. дол. США відповідно. Також помітне зростання частки Польщі у зовнішній торгівлі товарами. Щодо співвідношення експорту та імпорту, то протягом останніх років зберігається негативне сальдо зовнішньої торгівлі.

Серед причин від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі найчастіше відзначають нижчий рівень потенціалу та високу енергозалежність української економіки, сировинний, недостатній технологічний характер експортованої продукції, недостатні фахові навички українських підприємців, високий рівень корумпованості, нестачу фінансової інфраструктури тощо [4].

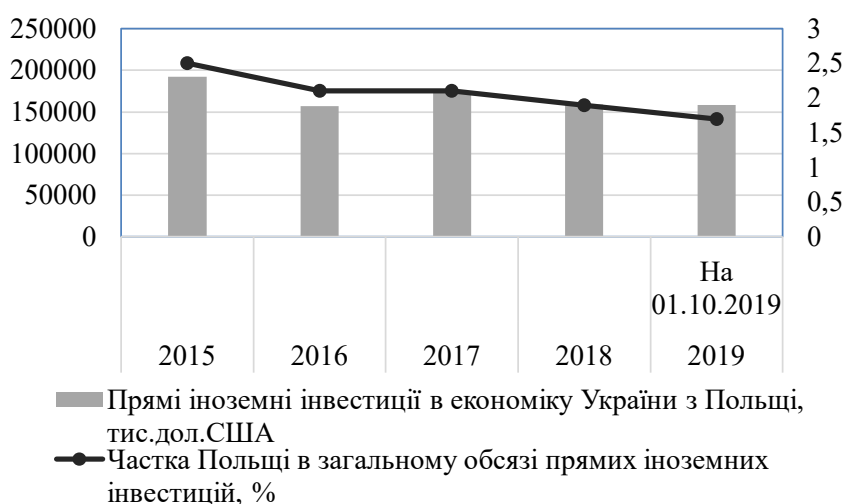

Рис. 1. Динаміка прямих іноземних інвестицій з Польщі в Україну

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України

Рис. 2. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами України та Польщі

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України

Зважаючи на прогресуючі процеси децентралізації в європейських країнах, які спонукали проведення адміністративної реформи в Україні, вважаємо доцільним поглиблення українсько-польського економічного співробітництва не лише на загальнодержавному, але й на регіональному рівнях. Доречним у цьому разі є використання можливостей транскордонного співробітництва.

У попередніх дослідженнях транскордонного співробітництва Волинської області автором було запропоновано визначення рівня транскордонного співробітництва міських поселень за допомогою обрахунку інтегрального індексу (T) на основі розрахунку часткових індексів транскордонного співробітництва (1) [3]:

$$T = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n x_i^2}{n}}, \quad (1)$$

де n – кількість часткових показників; X_i – значення i -го часткового показника.

Часткові показники відображають питому вагу капітальних інвестицій, прямих іноземних інвестицій та експорту/імпорту в господарській діяльності міського поселення в загальному обсязі відповідних показників регіону.

Також побудовано кореляційно-регресійну модель, яка відображає залежність рівня транскордонного співробітництва міських поселень від обсягу прямих іноземних інвестицій та експорту товару:

$$T = -0,195 + 0,155T + 0,176E. \quad (2)$$

Під час перевірки отриманої моделі на адекватність за допомогою обчислення коефіцієнтів множинної кореляції та детермінації отримано результати, які свідчать про тісний і статистично

значимий зв'язок між рівнем транскордонного співробітництва та прямими іноземними інвестиціями й обсягом експорту. Це дало змогу зробити висновок про те, що за зростання прямих іноземних інвестицій та обсягу експорту значення інтегрального індексу розвитку транскордонної співпраці міських поселень теж збільшуватиметься.

Розглянемо основні показники економічного співробітництва регіону на прикладі Волинської області (рис. 3).

Протягом досліджуваного періоду найвищий обсяг надходження прямих іноземних інвестицій з Польщі у Волинську область був зафіксований у 2017 р. (36 285,9 тис. дол. США) (рис. 4). Водночас спостерігається скорочення частки Польщі в загальному обсязі прямих іноземних інвестицій. Однак, порівнюючи відповідні показники із загальними по Україні, можемо відзначити, що частка

Рис. 3. Прямі іноземні інвестиції з Польщі у Волинську область

Джерело: побудовано за даними Головного управління статистики у Волинській області

Рис. 4. Зовнішня торгівля товарами Волинської області та Польщі

Джерело: побудовано за даними Головного управління статистики у Волинській області

польських інвестицій у загальному обсязі прямих іноземних інвестицій Волинської області значно вище, ніж в Україні загалом. Таким чином, можна зробити висновок про те, що прикордонні регіони мають певні переваги для співробітництва із суміжними країнами, ці переваги варто ефективно використовувати для підвищення рівня конкурентоспроможності регіону.

Динаміка зовнішньої торгівлі Волинської області демонструє незначне зростання вартісних обсягів протягом останніх років. Порівняно із загальноукраїнськими показниками слід відзначити менші диспропорції у співвідношенні показників експорту та імпорту, а також позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами протягом 2015–2017 рр. Стосовно частки Польщі у зовнішній торгівлі товарами, то у Волинській області вона втричі більше за аналогічний загальноукраїнський показник.

Для підвищення ефективності співробітництва між регіонами практикують використання різних форм співпраці, зокрема таких форм транскордонного співробітництва, як транскордонні кластери, транскордонне партнерство, транскордонні промислові зони й парки, транскордонні проекти. Для подальшого розвитку українсько-польського економічного співробітництва доречним є вжиття таких заходів, як фор-

мування сприятливого інвестиційного клімату, залучення інвестиційних ресурсів на засадах державно-приватного партнерства, розвиток спільного підприємництва, формування й розвиток транскордонних кластерів, зростання активності громадських організацій, створення інституцій, які сприятимуть розвитку транскордонного співробітництва (торгово-промислових палат, бізнес-центрів, агенцій регіонального розвитку, асоціацій, ярмарків тощо), використання можливостей співробітництва шляхом участі у програмах сусідства та реалізації спільних транскордонних проєктів [2].

Державно-приватне партнерство може бути використане як альтернативне джерело фінансування, однак слід відзначити його недостатнє використання в Україні у транскордонному співробітництві. Спільне підприємництво є значно поширенішим, а позитивні приклади свідчать на користь використання цієї форми співробітництва. У Волинській області такими прикладами є компанія «Модерн-Експо», «GERBOR-холдинг», «БРВ-Україна», «Кромберг енд Шуберт Україна Лу», «Теріхем Тервакоскі», «Татрафан», «Волиньхолдинг», «Kroposran UA», «СКФ Україна».

Є певні напрацювання щодо розвитку транскордонних кластерів, проте ця форма використовується недостатньо, особливо в економічній сфері; тому доцільним стало б формування відповідних структур в промисловості на базі провідних підприємств регіону. Транскордонні проєкти є однією з основних форм транскордонного співробітництва міських поселень, використання якої дає змогу вирішувати низку соціально-економічних проблем міських поселень з використанням фінансової підтримки Європейського Союзу. Для залучення ширшого кола учасників до участі в програмах транскордонного співробітництва, що фінансуються Європейським Союзом, необхідно посилити інформаційну та консультативну підтримку суб'єктів транскордонного співробітництва, проведення навчань і тренінгів для зацікавлених сторін щодо можливостей та процедури участі у транскордонних проєктах.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз літератури та статистичної інформації доводить вагомість українсько-польського співробітництва для вітчизняної економіки. Однак через наявність низки проблем та змін, властивих економічним процесам, необхідні подальше

вивчення цього питання та пошук перспективних шляхів поглиблення двосторонньої співпраці, що є важливим для реалізації євроінтеграційного вектору України, а також для зміцнення національної економіки, яка потребує стратегічних рішень для підвищення своєї конкурентоздатності. Одним з напрямів розвитку економічного співробітництва України та Польщі може стати транскордонне співробітництво регіонів, які отримують можливість краще використовувати наявний у них потенціал.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дугієнко Н. Сучасний стан українсько-польського співробітництва у сфері торгівлі та інвестицій. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки*. 2017. № 3. С. 86–92.
2. Корнелюк О. Активізація транскордонного співробітництва міських поселень : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.05. Луцьк, 2018. 243 с.
3. Павліха Н., Корнелюк О. Методичні підходи до оцінки розвитку транскордонного співробітництва міських поселень регіону. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2019. Вип. 25. Ч. 2. С. 45–50.
4. Чорна Н. Українсько-польське економічне співробітництво. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 2. С. 31–41.

REFERENCES:

1. Duhienko N. (2017) Suchasnyi stan ukrainsko-polskoho spivrobitnytstva u sferi torhivli ta investytsii [Current status of Ukrainian-Polish cooperation in trade and investment]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, № 3, pp. 86–92.
2. Korneliuk O. (2018) Aktyvizatsiia transkordonnoho spivrobitnytstva miskykh poselen [Activation of cross-border cooperation of urban settlements] (PhD Thesis), Lutsk. (in Ukrainian)
3. Pavlikha N., Korneliuk O. (2019) Metodychni pidkhody do otsinky rozvytku transkordonnoho spivrobitnytstva miskykh poselen rehionu [Methodological approaches to evaluation of the cross-border cooperation development of the urban settlements in the region]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 25, pp. 45–50.
4. Chorna N. (2016) Ukrainsko-polske ekonomichne spivrobitnytstvo [Ukrainian-Polish economic cooperation]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*. № 2, pp. 31–41.

ЧИ ПОТРИБЕН ДЕФОЛТ УКРАЇНИ? АРГЕНТИНСЬКИЙ ДОСВІД

DOES UKRAINE NEED A DEFAULT? THE ARGENTINE EXPERIENCE

УДК 336.279

<https://doi.org/10.32843/bses.50-5>**Родіонова Т.А.**

к.е.н., доцент, доцент кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Шишкіна В.І.

студентка Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Rodionova Tetiana

Odesa I.I. Mechnikov National University

Shyshkina Vira

Odesa I.I. Mechnikov National University

Серед складних проблемних питань, які постають останнім часом перед Україною, виокремлюється боргова проблематика, насамперед та, що стосується зовнішнього боргу. Саме від того, наскільки країна впроваджується із зовнішньоборговими виплатами, залежить її короткострокова і середньострокова перспектива. В останній час усе більшу увагу привертає думка про неминучість оголошення дефолту в Україні. Порівнюючи економічний стан країни з економічним станом Аргентини, можна дійти висновку про подібність положення обох країн на світовій арені. І саме на основі цієї схожості робляться рекомендації щодо доцільності оголошення дефолту, наслідків та механізмів відновлення економіки. У статті проведено ретельний аналіз особливостей розвитку національної економіки Аргентини у період її дефолту та відновлення економіки. Надано оцінку ефективності стратегії виходу з кризи та її наслідків для економіки країни. Сформульовано рекомендації для України.

Ключові слова: державний борг, дефолт, криза, рецесія, Міжнародний валютний фонд.

Среди сложных проблемных вопросов, которые стоят в последнее время перед

Украиной, выделяется долговая проблематика, прежде всего та, которая касается внешнего долга. Именно от того, насколько страна справится с внешнедолговыми выплатами, зависит ее краткосрочная и среднесрочная перспектива. В последнее время все большее внимание привлекает мысль о неизбежности объявления дефолта в Украине. Сравнительное экономическое состояние страны с экономическим положением Аргентини, можно сделать вывод о сходстве положения обеих стран на мировой арене. И именно на основе этого сходства даются рекомендации о целесообразности объявления дефолта, последствиях и механизмах восстановления экономики. В статье проведен тщательный анализ особенностей развития национальной экономики Аргентини в периоды ее дефолта и восстановления экономики. Дана оценка эффективности стратегии выхода из кризиса и его последствий для экономики страны. Сформулированы рекомендации для Украины.

Ключевые слова: государственный долг, дефолт, кризис, рецессия, Международный валютный фонд.

Among the complicated issues that Ukraine faces in recent times, the debt problem is the most highlighted, and, above all, the one concerning external debt. The country's short-term and medium-term prospects depend on how well it copes with foreign debt payments. Recently, more and more attention is drawing to the idea of the inevitability of declaring a default in Ukraine. And this idea is justified by an immutable example — the example of Argentina. Comparing the economic state of Ukraine with the economic situation of Argentina, conclusions about the similarity of the position of both countries on the world stage are drawn. The favorable geographical location, combined with fertile soils and a favorable climate for agriculture, provided both countries with strong positions in the world food market. Both Argentina and Ukraine are in the top-10 largest grain producing countries. Moreover, in the international ratings, for example, in the rating of economic freedom and ease of doing business, both countries also occupy neighboring places, although they are far from leading places. Permanent crises, growing public debt and continuous appeals to the International Monetary Fund for new loans have also brought Ukraine and Argentina closer together. Based on these facts, as well as the fact that Argentina had managed to cope with the decline of the economy after the default, such conclusions are drawn that Ukraine can repeat the fate of such a distant country, but at the same time, such a similar country to it. And on the basis of this similarity recommendations about the expediency of declaring a default are made, including the consequences and mechanisms of economic recovery. The article provides a thorough analysis of the peculiarities of the development of the national economy of Argentina during the pre-default period, period of its default in 2001, period of after-default economic recovery and current state of the economy. An assessment of the effectiveness of the strategy for overcoming the crisis and its consequences for the country's economy are given. Recommendations for Ukraine are formulated.

Key words: public debt, default, crisis, recession, International Monetary Fund.

Постановка проблеми. Останнім часом усе частіше з'являються заяви або про неминучість дефолту або про його необхідність і в Україні, незмінно приводячи як приклад Аргентину, адже вони так схожі, незважаючи на географічну віддаленість. Вигідне географічне положення в сукупності з родючими ґрунтами і сприятливим для ведення сільського господарства кліматом забезпечили обома країнам сильні позиції на світовому ринку продовольства. Й Аргентина, й Україна входять у топ-10 найбільших країн – виробників зернових. У рейтингах економічної свободи і легкості ведення бізнесу країни також займають сусідні місця, хоча й далеко не лідируючі. Перманентні кризи, зростаючий державний борг і безперервні звернення до МВФ за новими кредитами також зблизили Україну й Аргентину. Спираючись на ці факти, а також на те, що Аргентині вдалося впровадитися із занепадом економіки після дефолту, й робляться висновки про те, що Україна може

повторити долю такої далекої, але і настільки близької їй країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика дефолту країн світу широко досліджується. Багато зарубіжних та українських учених займаються вивченням проблем аналізу, оцінки та шляхів забезпечення подальшої стійкості економічних систем країн, які перенесли дефолт, насамперед Аргентини, серед них: М. Дамілл, Р. Френкел, М. Рапетті, М. Кігуел, М. Гузман, Е. Гібсон, Р.М. Нелсон, К. Нілле, Й.Ф. Норнбецк, В. Байєр, Д. Маргот, Г. Монтес-Рояс та ін. Однак питання аналізу шляхів виходу з кризи та сучасного стану економіки Аргентини залишаються недостатньо вивченими.

Постановка завдання. Метою дослідження є висвітлення особливостей розвитку національної економіки Аргентини, періоду її дефолту, періоду відновлення економіки та формулювання рекомендацій для України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ще близько століття тому Аргентина була однією з країн, що найбільш активно розвиваються, зі значними обсягами торгівлі. Проте економічний розвиток країни підірвали дві світові війни, Велика депресія, а також часта зміна влади з переважанням популістів у правлячій верхівці. Таким чином, у кінці 1990-х – початку 2000-х років Аргентина зіткнулася з найбільшим за всю історію її існування економічним спадом [1].

Після криз 1997–1998 рр. у Південно-Східній Азії та Росії у зовнішньоекономічному середовищі почали все більше проявлятися негативні фінансові тенденції, які вплинули й на стан економіки Аргентини. Значний і невпинно зростаючий дефіцит поточного рахунку та подорожчання валюти разом із відсутністю інструментів політики для вирішення цих проблем становили досить відчутну загрозу для економіки країни. Для поліпшення ситуації весь тягар для відновлення її стану був покладений на податково-бюджетну політику. За планом адміністрації де ла Руа, яка була впевнена, що головною причиною економічного спаду є не підвищення обмінного курсу і фінансова вразливість перед зовнішніми потрясіннями, а неефективне управління фінансами, прийняття жорсткої бюджетної політики повинно було вивести економіку з рецесії. Фінансова дисципліна повинна була призвести до зміцнення довіри та зниження процентних ставок. Таким чином, внутрішні витрати будуть відновлюватися, виштовхуючи економіку з рецесії. Низькі процентні ставки і збільшення ВВП, своєю чергою, повинні були відновити баланс бюджету, тим самим поліпшити загальну ситуацію. Але, на жаль, ця стратегія не спрацювала. Зростання податків і скорочення державних витрат тільки посилили рецесійну тенденцію. Одна тільки фінансова політика була безсила компенсувати сильні макроекономічні дисбаланси, які знаходилися, головним чином, у зовнішньому секторі економіки. За такої стратегії спирання лише на фінансову політику економіка Аргентини не тільки не змогла втриматися від впливу світових негативних тенденцій, а й ще на кілька років потрапила у тривалу рецесію, найбільшу з часів Першої світової

війни. Під час кризи зазвичай робиться безліч суперечливих та швидких рішень, й Аргентина не стала винятком. Однак невдала стратегія аргентинського уряду не перебиває той факт, що були зроблені величезні зусилля для збалансування державних рахунків і запобігання невиконанню фінансових зобов'язань уряду.

У 2000 і 2001 рр. уряд зробив спробу доповнити фінансові заходи деякими заходами на фінансовому ринку: була отримана підтримка з-за кордону та здійснено боргові свопи, що повинно було знизити ризик дефолту. У кінці 2000 р. МВФ продовжив резервний кредит для Аргентини на 13,7 млрд. дол. США, а місцеві групи банків та приватні пенсійні фонди підтримали цю ініціативу своїми коштами; таким чином, був створений так званий «фінансовий щит» у розмірі близько 40 млрд. дол. США [2]. У грудні 2001 р. ситуація загострилася настільки, що чинний уряд подав у відставку. У грудні 2001 р. з приходом до влади нового уряду був оголошений найбільший в історії дефолт за державним боргом на суму 80 млрд. дол. США [1]. Економічна активність Аргентини значно постраждала після трьох років рецесії, а після дефолту вже майже зійшла нанівець (табл. 1).

Сильне падіння резервів, що спостерігалось протягом рецесії, призвело до швидкого скорочення ліквідності. Загальні обсяги виробництва та зайнятість також повторювали тенденцію різкого скорочення. Соціальні показники, такі як рівень безробіття та показники бідності, котрі значно погіршилися ще в 90-ті роки, після дефолту досягли таких масштабів, які призвели до зростання соціальної напруженості та нової політичної кризи.

Відновлення темпів росту ВВП почалося в першій половині 2002 р. На початку цього етапу відновлення йшло за рахунок місцевого виробництва раніше імпортованих товарів. Імпортозаміщення сприяло відновленню рівня активності за рахунок збільшення компонентів внутрішнього попиту. Зростання доповнило також поліпшення податкових надходжень, що надалі зумовило зростання ВВП. Таким чином, державний сектор частково нейтралізував вплив девальвації після дефолту, отримавши, крім того, вигоду з високих цін на деякі

Таблиця 1

Основні макроекономічні показники Аргентини за 2000–2002 рр.

Показник	2000	2001	2002
ВВП номінальний, млрд дол. США	308,5	291,7	108,7
ВВП реальний, % до попереднього року	-0,8	-4,4	-10,9
ВВП на душу населення за ППС, тис.дол. США	8,4	7,9	2,9
Середньорічна інфляція, %	-0,9	-1,1	25,9
Імпорт (товари та послуги), приріст, %	-2,4	-16,55	-53,6
Експорт (товари та послуги), приріст, %	1,9	-0,38	0,2
Державний борг, % ВВП	42,1	49,4	152,2
Безробіття, % робочої сили	17,1	19,2	22,5

Джерело: складено авторами на основі [3]

експортовані товари, такі як соя і нафта. А встановлений у 2001 р. податок на фінансові операції також сприяв збільшенню зборів податків, що відобразилося на зростанні ВВП на 0,4% [2].

Зараз серед країн Латинської Америки Аргентина – найрозвинутіша промислова країна, яка входить до країн «великої трійки» (із Бразилією і Мексикою), що контролюють 2/3 промислового виробництва у регіоні. У Південній Америці за рівнем економічного розвитку країна посідає друге місце після Бразилії. ВВП Аргентини у національній валюті достатньо стрімко виріс із років найбільшої кризи: з 284,204 млрд. аргентинських песо у 2000 р. до 14,605 трлн. аргентинських песо на 2018 р. (рис. 1). За паритетом купівельної спроможності ВВП Аргентини також характеризується динамічним темпом зростання. За даними МВФ, станом на 2018 р. в рейтингу країн по ВВП за ПКС Аргентина посіла 29-е місце, у рейтингу країн по ВВП за ПКС на душу населення – 68-е місце [4].

Аргентина є потужним постачальником деяких промислових товарів і сільськогосподарської сировини. Приблизно 55% прибутків від експорту припадає на аграрну продукцію, промислова продукція сягає 30% обсягу експорту. Основними статтями експорту Аргентини є м'ясо, соя, нафта і газ, транспортні засоби, кукурудза, пшениця. З 2000 р. експорт країни виріс із 31,277 млрд. дол. США до 74,24 млрд. дол. США у 2018 р. (рис. 1).

Зниження експорту спостерігається з 2008 р., що пояснюється світовою кризою цих років, та далі з 2014 р. Аргентина – одна з небагатьох країн Латинської Америки, яка найбільш сильно постраждала від погіршення економічної ситуації в Бразилії. Це пояснюється тим, що найбільший відсоток аргентинського експорту припадає саме на Бразилію; крім того, Аргентина імпортує із цієї південноамериканської країни до 42% товарів легкої промисловості і важкого машинобудування [9]. Більше того, антициклічна політика аргентинського

уряду лише погіршила економічну ситуацію в країні, коли промислові товари, призначені на експорт до Бразилії, стали продаватися на внутрішньому ринку. Крім того, рецесії в країні повторюються із завидною постійністю, частіше стандартного бізнес-циклу. У 2014 р. Аргентина пережила восьмий дефолт за всю історію свого існування [6]. Усе це не могло не позначитися на експорті: з 2014 р. експорт товарів країни знизився, у 2015–2016 рр. помітна тенденція до повільного зростання. У 2017 р. за обсягом експорту країна посіла 49-е місце у світі [4]. Тенденції розвитку імпорту дуже схожі з тенденціями експорту та зумовлені тими ж причинами.

В Аргентині зберігається стабільний дефіцит торгівлі послугами, що є характерною ознакою країн – постачальників продовольчо-сировинних товарів для промислово розвинутих держав зі слабкістю науково-технічного потенціалу та глибокою залежністю від імпорту досягнень НТР.

Сьогодні зовнішньоекономічна політика Аргентини спрямована на забезпечення більшої відкритості економіки і залучення зовнішніх кредитів та інвестицій, але після низки економічних та політичних проблем інвестиційний клімат значно погіршився.

Жорстка прив'язка до американського долара не дає змоги реагувати на кризи, невиконання умов та зобов'язань МВФ щодо чергових наданих траншів сприяє все глибшій рецесії. Останні пару років приріст ВВП становив близько 1%, при цьому за попередні 10 років чотири рази спостерігалися рецесійні умови. Інфляція в країні перевищує 30% річних, що є одним із найвищих показників у світі. Це фактор на користь ослаблення песо, негативний для інвестиційного клімату і споживчих настроїв. Але проблеми Аргентини носять не тільки внутрішній характер. Девальваційні тенденції останнім часом спостерігаються у валютах більшості країн, що розвиваються. Ситуацію посилив цикл монетарного посилення ФРС. Звужується диференціал

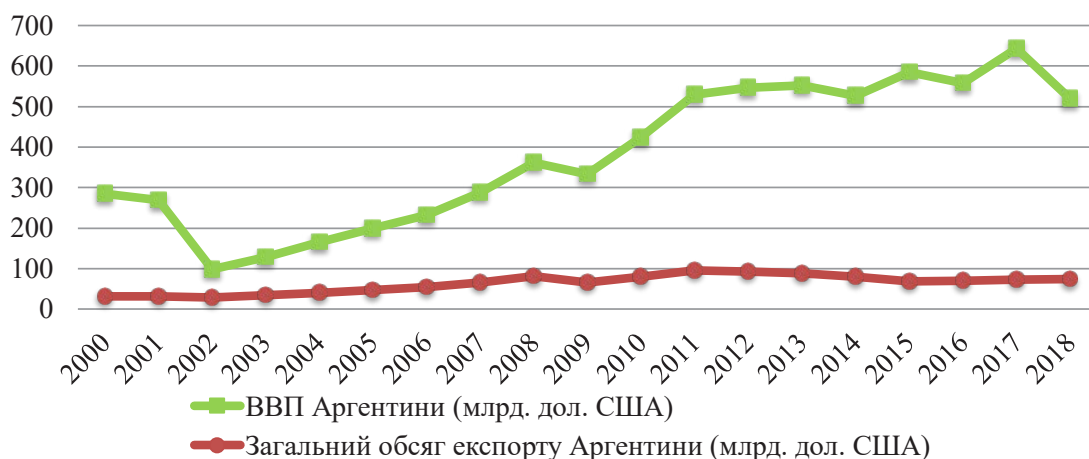

Рис. 1. ВВП Аргентини та загальний обсяг експорту, млрд. дол. США

Джерело: складено авторами на основі [5]

процентних ставок між країнами, що розвиваються, й США. Як результат, відбувається відтік коштів із ринків, а можливості для рефінансування валютного боргу скорочуються. При цьому країнам із дефіцитом бюджету необхідно розміщувати облігації для його фінансування. Сьогодні ситуація виглядає ризикованою для світового ринку акцій, у разі чергового дефолту Аргентини хвиля може прокотитися по всіх країнах-інвесторах [6]. Усе це спричинило дефіцит первинного рахунку в платіжному балансі, який усе збільшується.

Сальдо вторинних доходів у платіжному балансі Аргентини залишається позитивним. Значний вплив на баланс вторинних доходів має безоплатна допомога від інших країн, зокрема транші від МВФ. Позитивне сальдо, зокрема, вказує на те, що резиденти Аргентини отримують більше пенсій, стипендій та інших односторонніх платежів, аніж виплачується іноземцям за цією статтею поточного рахунку.

Найголовнішою та найбільшою проблемою економіки Аргентини на сучасному етапі залишається інфляція. Одним з основних чинників невпинного зростання рівня інфляції, вірогідно, є неефективна фінансова дисципліна, залишена ще з часів економічної депресії у 1998–2002 рр. У такій країні, як Аргентина, саме очікування інфляції може бути одним із найголовніших чинників, що впливають на інфляцію. Люди очікують, що інфляція буде високою, і вимагають підвищення заробітної плати, а фірми продовжують підвищувати ціни, тому що вони очікують збільшення витрат на чинники виробництва. Банки слідує цьому прикладу, стягуючи високі процентні ставки за строковими депозитами [7].

Окрім того, виконавча влада постійно змінює цільові показники інфляції, що сприяє зниженню довіри до грошово-кредитної політики. Зокрема, черговий перегляд у грудні 2017 р., який призвів до зниження центральним банком процентних ставок на тлі високої інфляції, викликав сумніви у фактичній незалежності монетарної влади. Після цих подій інфляція, звісно, почала помітно зростати. Якщо у 2013 р. індекс споживчих цін становив 10,62%, то в 2017 р. він досяг 25,68% – значення, близького до позначки 2002 р. після всесвітньо відомого дефолту Аргентини. Вже у жовтні 2018 р. зростання індексу споживчих цін становило 45,5%, наприкінці 2018 р. – 34,28%, а в 2019 р. – 54,44% [3]. Привертає увагу той факт, що за таких трендів центральний банк Аргентини планував зниження інфляції після 2019 р. до 17%, а починаючи з 2022 р. інфляція, за прогнозами, не повинна перевищувати 5% [8].

На тлі такої вразливості ринки відреагували відтоком капіталу з активів, деномінованих у песо. Оцінки показують, що загальний приплив іноземного капіталу на ринки, що розвиваються, скоро-

тився приблизно на 120 млрд. дол. США в період із 2017 по 2018 р. Побоюючись втрати доступу до іноземного фінансування і серйозної кризи ліквідності, влада відреагувала своєчасно й рішуче, підвищивши процентні ставки. У серпні 2018 р. центральний банк Аргентини прийняв рішення, що ключова процентна ставка буде визначатися ставкою по державних облігаціях. Значення ключової процентної ставки в середньому за дві з половиною декади листопада 2018 р. становило 65,3% після 26,3% у середньому в 2017 р. [8].

Вартість валюти різко впала на тлі серйозної втрати довіри і зростання інфляції. Хоча важко визначити єдину причину цього ланцюга подій, загалом можна виділити такі чинники, як підвищення процентних ставок у США і викликане цим зниження інтересу інвесторів до активів ринків, що розвиваються, зокрема Аргентини; також досить повільне скорочення бюджетного дефіциту, зниження попиту на аргентинське песо, крах експорту сільськогосподарської продукції, викликаний найсильнішою посухою у регіоні (втрати по експорту сільськогосподарської продукції становили 8 млрд. дол. США, що було еквівалентно 2% ВВП Аргентини), а крім того, відсутність упевненості в незалежності центрального банку та проведенні грошово-кредитної політики [8].

Відношення державного боргу Аргентини до її ВВП мало тенденцію до зниження після пікового значення у 166,7% після дефолту 2001 р. Але надалі тенденція повернулася до зростання у 2012 р. зі значенням 40,4% та вже у 2018 р. досягло значення у 86,2% (рис. 2а). Різке збільшення державного боргу в 2018 р. зумовлене значною девальвацією песо, оскільки більша частина боргів Аргентини припадає на іноземну валюту. Значення державного боргу зросло на 30% від ВВП, що вище, ніж рівень державного боргу в інших країнах, що розвиваються.

Безперервний дефіцит бюджету Аргентини, який спостерігається з 2011 р. (рис. 2б), фінансувався за рахунок експортного податку та додаткової грошової емісії у зв'язку з обмеженим доступом країни на міжнародні фінансові ринки [8].

Подібно до того, як Україна значний період своєї історії знаходилася під нестерпним тягарем кріпосного права, країни Південної Америки знаходилися у прямій залежності від своїх метрополій. І навіть коли для двох регіонів закінчилися найскладніші, здавалося б, часи, настав новий етап, етап наздоганяючого розвитку. У своїх титанічних зусиллях зрівнятися з іншими країнами регіону, які випередили їх у своєму розвитку, країни стали схожими, маючи значний потенціал для вдалого розвитку, але відставши на декілька десятиліть.

Але слід зауважити, що схожість країн в економічному плані зовсім не означає однаковий розвиток подій у момент і після кризових ситуацій [10].

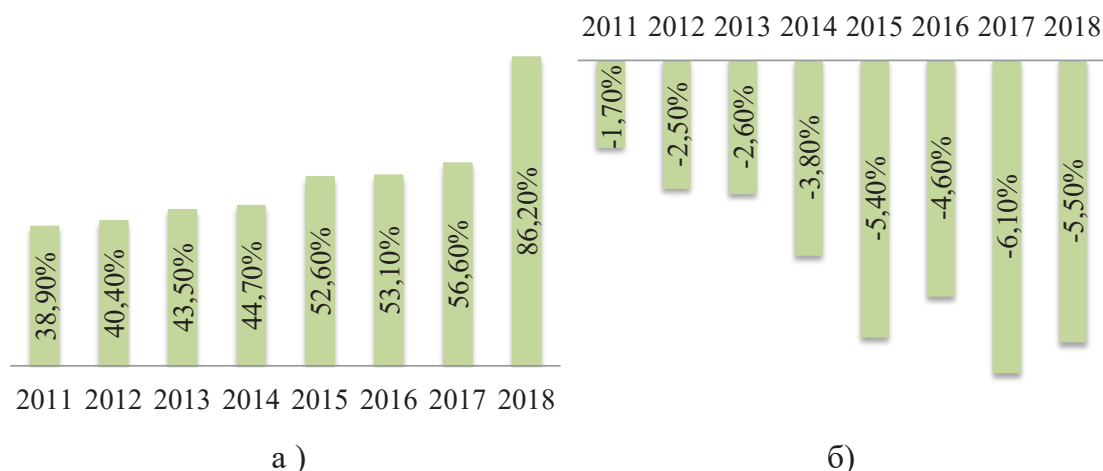

Рис. 2. Державний борг Аргентини (а) та дефіцит бюджету (б),% до ВВП

Джерело: складено авторами на основі [3]

Якщо ж все-таки розглядати варіант дефолту України, то необхідно акцентувати увагу і на неминучі його наслідки. Дефолт, очевидно, призведе до сильного підриву статусу країни на міжнародній арені, а також негативно вплине на інвестиційний клімат і, як наслідок, спровокує відтік іноземного капіталу. Окрім того, дефолт може значно скоротити джерела вигідних іноземних кредитів, які так життєво необхідні економіці, що виходить із тривалої кризи.

Окрім того, серед наслідків будуть знецінення національної валюти, різке подорожчання імпорту і галопуюча інфляція. Ці наслідки значно позначаться на малозабезпечених верствах населення і середньому класі. Частині населення, яка забезпечена такою «подушкою безпеки», як валютні рахунки, нерухомість, золото, акції або частки в капіталі компаній, оголошення дефолту буде тільки на руку. А для всієї країни дефолт може серйозно підірвати довгострокові шанси економіки на сталий розвиток.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений аналіз дає змогу стверджувати, що на сучасному етапі економічний стан Аргентини відновився, але, незважаючи на це, знаходиться на далеко не високих позиціях. Приклад Аргентини хоча й підтверджує реальність дефолту в певних умовах економічної нестабільності, а також те, що дефолт може стати способом відновлення фінансової платоспроможності країни, однак самого по собі оголошення дефолту недостатньо для відновлення економічного зростання. У випадку Аргентини реальне знецінення валюти в сукупності з поліпшенням ринкової кон'юнктури, а саме підвищенням експортних цін і посиленням попиту з боку Бразилії, Китаю та інших ринків, що розвиваються, мали вирішальне значення для початку і підтримки відновлення. Однак це не означає, що прийняте рішення про відмову обслуговувати

борги за держоблігаціями принесло Аргентині стабільність і благополуччя. Через майже два десятиліття Аргентина, незважаючи на своє багатство природними ресурсами та сільськогосподарськими угіддями, як була раніше в стані кризи, так і донині з нього не може вибратися. Якщо ж все-таки розглядати варіант дефолту України, то це, очевидно, призведе до сильного підриву статусу країни на міжнародній арені, негативно вплине на інвестиційний клімат, призведе до знецінення національної валюти, різкого подорожчання імпорту й галопуючої інфляції. Дефолт може серйозно підірвати довгострокові шанси економіки на сталий розвиток.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Социально-экономическое развитие Аргентины. Аналитический центр при Правительстве Российской Федерации. 2018. № 38. URL : <http://ac.gov.ru/files/publication/a/19846.pdf> (дата звернення: 05.01.2020).
2. Damill M., Frenkel R., Rapetti M. Lessons From the Argentine Case of Debt Accumulation, Crisis and Default. *The UNCTAD Virtual Institute*. 2005. URL : <https://vi.unctad.org/debt/debt/m3/documents/Country%20Case%20Argentina%20%5B1%5D.PDF> (дата звернення: 12.01.2020).
3. IMF Database. Monetary and financial statistic. *International Monetary Fund* : вебсайт. URL : <https://data.imf.org/?sk=B83F71E8-61E3-4CF1-8CF3-6D7FE04D0930&slid=1409151240976> (дата звернення: 12.01.2020).
4. The World Factbook. Argentina. *The Central Intelligence Agency* : вебсайт. URL : <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/us.html> (дата звернення: 15.01.2020).
5. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files. *The World Bank* : вебсайт. URL : <https://data.worldbank.org/?locations=BR-AR-CL> (дата звернення: 15.01.2020).

6. Аргентинська валютна криза: причини та можливі наслідки. *BCS EXPRESS* : вебсайт. URL : <https://data.worldbank.org/?locations=BR-AR-CL><https://bcs-express.ru/novosti-i-analitika/argentinskii-valiutnyi-krizis-prichiny-i-vozmozhnye-posledstviia> (дата звернення: 20.02.2020).

7. Plecher H. Inflation rate in Argentina 2024-OECD Economic Surveys Argentina Overview -Якубовський С.О., Сарнацький О.П. Особливості регіональної економічної інтеграції латиноамериканських держав на початку XXI століття. *Економічний вісник*. 2018. № 2. С. 70–78.

8. Yakubovskiy S., Rodionova T., Derkach T. Impact of foreign investment income on external positions of emerging markets economies. *Journal Transition Studies Review*. 2019. № 26(1). P. 81–91. DOI : 10.14665/1614-4007-26-1-005.

REFERENCES:

1. Analiticheskiy tsentr pri Pravitel'stve Rossiyskoy Federatsii (2018) *Sotsial'no-ekonomicheskoe razvitie Argentiny* [Socio-economic development of Argentina]. Available at: <http://ac.gov.ru/files/publication/a/19846.pdf> (accessed 5 January 2020).

2. Damill M., Frenkel R., Rapetti M. (2005) *Lessons From the Argentine Case of Debt Accumulation, Crisis and Default*. The UNCTAD Virtual Institute: Available at: <https://vi.unctad.org/debt/debt/m3/documents/Country%20Case%20Argentina%20%5B1%5D.PDF> (accessed 12 January 2020).

3. Monetary and financial statistic *IMF Database*: Available at: <https://data.imf.org/?sk=B83F71E8-61E3-4CF1-8CF3-6D7FE04D0930&sid=1409151240976> (accessed 12 January 2020).

4. The World Factbook *The Central Intelligence Agency*: Available at: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/us.html> (accessed 15 January 2020).

5. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files. *The World Bank*: Available at: <https://data.worldbank.org/?locations=BR-AR-CL> (accessed 15 January 2020).

6. Arghentynsjska valjutna kryza: prychnyny ta mozhylyvi naslidky. [Argentine currency crisis: causes and possible consequences.]. *BCS EXPRESS*: Available at: <https://bcs-express.ru/novosti-i-analitika/argentinskii-valiutnyi-krizis-prichiny-i-vozmozhnye-posledstviia> (accessed 20 February 2020).

7. H. Plecher (2019) *Inflation rate in Argentina 2024 – OECD Economic Surveys Argentina Overview – Yakubovskiy S.O., Sarnatskiy O.P. (2018) Osoblyvosti rehionalnoi ekonomichnoi intehratsii latynoamerykanskykh derzhav na pochatku XXI stolittia* [Specific features of the regional economic integration of Latin American countries in the beginning of the 21st century]. *Ekonomichnyi visnyk*, № 2. pp. 70–78.

8. Yakubovskiy S., Rodionova T., Derkach, T. (2019) Impact of foreign investment income on external positions of emerging markets economies. *Journal Transition Studies Review*, No. 26(1), pp. 81–91. DOI: 10.14665/1614-4007-26-1-005.

ТЕНДЕНЦІЇ, ОСОБЛИВОСТІ ТА ЧИННИКИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНО-ПРОДУКТИВНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ¹

TRENDS, FEATURES AND FACTORS OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF AGRO-PRODUCTIVE PRODUCTION OF UKRAINE

УДК 339.5: 338.43 (045)

<https://doi.org/10.32843/bases.50-6>

Середа С.А.

к.е.н., доцент, доцент кафедри
обліку та оподаткування
Вінницький торговельно-економічний
інститут
Київського національного
торгівельно-економічного університету

Seheda Serhii

Vinnitsia Institute
of Trade and Economics
of Kyiv National University
of Trade and Economics

У статті обґрунтовано сировинну спрямованість українського експорту аграрно-продовольчих товарів, передусім зернових та олійних культур. Виявлено значне зростання частки їх експорту по відношенню до загального виробництва в країні. Доведено, що основними причинами такого стану є як об'єктивні (кон'юнктура зовнішнього ринку, невідповідність темпів збільшення виробництва продукції і темпів нарощування промислових потужностей із новітньою технологією глибокої переробки сільськогосподарської продукції й отримання нових продуктів різних напрямів використання) так і суб'єктивні (швидка оборотність капіталу) причини. Доведено, що основними соціально-економічними передумовами зовнішньоекономічної діяльності аграрно-продовольчого виробництва є межі географічного розташування країни, багатство природних та кліматичних умов, у тому числі земельних, розвинений духовно та інтелектуально трудовий потенціал.

Ключові слова: аграрно-продовольча продукція, аграрний сектор, товарна структура, експорт, сировинна спрямованість, ринок, зовнішня торгівля, додана вартість.

В статті обґрунтовано сировинну спрямованість українського експорту аграрно-

продовольствених товарів, в первую очередь зерновых и масличных культур. Выявлен значительный рост доли их экспорта по отношению к общему производству в стране. Доказано, что основными причинами такого положения являются как объективные (конъюнктура внешнего рынка, несоответствие темпов роста производства продукции и темпов наращивания промышленных мощностей по новейшей технологии глубокой переработки сельскохозяйственной продукции и получения новых продуктов различных направлений использования), так и субъективные (быстрая оборачиваемость капитала) причины. Доказано, что основными социально-экономическими предпосылками внешнеэкономической деятельности аграрно-продовольственного производства являются границы географического расположения страны, богатство природных и климатических условий, в том числе земельных, хорошо развитый духовно и интеллектуально трудовой потенциал.

Ключевые слова: аграрно-продовольственная продукция, аграрный сектор, товарная структура, экспорт, сырьевая направленность, рынок, внешняя торговля, добавленная стоимость.

In the sphere of agro-productive production, the foreign economic activity of Ukraine is being carried out in the conditions of different level of innovativeness of development of national economy and economy of developed countries of the world, and, consequently, inequality of organizational, logistical, financial, economic and technological ensuring competitiveness of commodity products, which makes it vulnerable not only in the world markets, but also in the domestic market. Agro-food products occupy an important place in the foreign economic activity of Ukraine ensuring the vital activity of society. The structure of Ukrainian exports of agri-food products is dominated by commodity products, primarily cereals and oilseeds. A significant increase in the share of their exports in relation to the total production in the country is revealed. It is proved that the main reasons for this state of affairs are both objective reasons (external market conditions, inconsistency of production growth rates and industrial capacity growth rates with the latest technology of deep processing of agricultural products and receipt of new products of different uses) and sub ' active reasons (rapid capital turnover). The main socio-economic preconditions for foreign economic activity of agro-food production are the boundaries of the geographical location of the country, the wealth of natural and climatic conditions, including land, developed spiritually and intellectually labour potential. Geographic boundaries require the development of diversified ties and relationships with neighboring countries (economic, trade, cultural, etc.) and an in-depth knowledge of their national characteristics. Systematic socio-economic ties and relationships are a source of mutual enrichment and integration in many areas of development. Organic combination of natural and human resources is a major socio-economic potential, rational expansion and use of which, in accordance with the laws of nature and society, is the basis for increasing agricultural production, food security and the formation of export resources, which requires diversification of production channels.

Key words: agrarian and food products, agrarian sector, commodity structure, export, raw material orientation, market, foreign trade, value added.

Постановка проблеми. Глобалізаційні трансформаційні процеси організаційного та фінансово-економічного характеру активізували зовнішньоекономічну діяльність України. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» містить таке визначення: «Це діяльність суб'єкта господарської діяльності України та іноземного суб'єкта господарської діяльності, побудована на взаєминах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами» [1].

У сфері аграрно-продуктивного виробництва зовнішньоекономічна діяльність України здійснюється нині в умовах різного рівня інноваційності розвитку національного господарства й економіки розвинутих країн світу, а отже, нерівнозначності організаційного, матеріально-технічного, фінансово-економічного та технологічного забезпечення конкурентоспроможності товарної продукції, що робить її вразливою не тільки на світових ринках, а й на внутрішньому.

Відомі науковці відзначають, що Україна – це «країна з нерівноважними економікою та суспільно-політичним життям, з економікою переважно третього технологічного укладу та населенням, що мігрує світами у пошуку кращої долі» [2, с. 37].

¹ Виконано в межах науково-дослідної роботи, що фінансується із загального фонду державного бюджету, «Теоретико-методологічні та прикладні засади соціально-економічного розвитку аграрної сфери економіки України в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0116U003210).

До того ж світове господарство, особливо розвинутих країн, має тривалий період розвитку ринкових відносин і непорівняно великий практичний досвід торговельної діяльності, тоді як національне господарство знаходиться на стадії формування національного ринку, пошуку ефективних ринкових відносин ринкових відносин невдалої трансформації структури виробництва під впливом попиту і пропозиції на світових ринках, пошуку й становлення стабільних та ефективних ринків збуту своєї продукції, зокрема аграрно-продуктової.

Аграрно-продуктові товари займають важливе місце у зовнішньоекономічній діяльності України, забезпечуючи життєдіяльність суспільства, що й визначило актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання стану та тенденцій зовнішньої торгівлі продукцією аграрного сектору України стали предметом дослідження багатьох українських учених. Серед них варто зазначити публікації Л.П. Гацької, Т.Б. Харченко та Т.О. Мурованої [3], Н.А. Карасьової [4], С.М. Кваші, В.І. Власова, Н.В. Кривенка та Б.В. Духницького [5], Т.М. Мельник та К.С. Пугачевської [6], Р.П. Мудрака [7], Т.О. Осташко [8], Є.М. Рудніченка та Л.А. Кримчак [9], С.А. Сегеди [10–12], Г.С. Федосєєвої [13] та ін.

У більшості публікацій проведено аналіз фактичного стану експорту аграрно-продовольчої продукції, обґрунтовано перспективи розширення географії експорту українських товарів. Проте у цих дослідженнях недостатньо приділяється уваги вирішенню проблеми поліпшення товарної структури зовнішньої торгівлі в умовах недостатнього забезпечення потреб внутрішнього ринку у важливих аграрно-продовольчих продуктах.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення основних тенденцій, особливостей і чинників зовнішньоекономічної діяльності аграрно-продуктового виробництва в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В організації зовнішньоекономічної діяльності мають місце мінливість зовнішніх ринків, невизначеність місткості за недорозвиненості національного ринку, що необґрунтовано обмежується низьким рівнем платоспроможності більшої частини населення та сільськогосподарських товаровиробників малого і середнього бізнесу. При цьому активно проявляється протекціонізм розвинутих країн світу щодо ефективного розвитку власного аграрно-продуктового виробництва, що зумовлює перевиробництво та насичення ринків у промислово-розвинутих країнах, нестабільність та падіння цін на світових ринках у результаті зміни торговельних режимів (скасування преференцій) та структурних пріоритетів зовнішньоекономічної діяльності головних експортерів сировинних товарів [5, с. 15]. Суттєвий вплив на зовнішньоекономічну діяльність мають радикальний пере-

гляд традиційних зовнішніх ринків збуту продукції вітчизняних товаровиробників, високий рівень відкритості національної економіки та геополітичний вибір курсу на євроінтеграцію, закріпленого в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС [14]. Згідно із цим документом, є потреба у взаємоузгодженні нормативно-правової бази регулювання аграрної сфери, інноваційної модернізації АПК, перегляді підходів до гарантування якості й безпеки продовольства, наближенні вітчизняних практик господарювання до стандартів передового європейського досвіду [14, с. 132].

У статті Т.Г. Васильців та В.В. Бойка наголошується, що «реалізація державної політики забезпечення продовольчої безпеки ускладнюється неврегульованістю її інституційного базису, суттєвим диспаратом між фактичними обсягами споживання основних продуктів харчування та їх науково обґрунтованими раціональними нормами, дисбалансами суб'єктно-галузевої структури виробництва аграрної продукції, посиленням імпортозалежності окремих сегментів продовольчого ринку, погіршенням економічної доступності продуктів харчування через зниження купівельної спроможності населення, загостренням невідповідності вітчизняних стандартів гарантування якості та безпеки продовольства міжнародним вимогам, занедбаним станом логістично-інфраструктурного забезпечення АПК» [15, с. 132].

Активізація зовнішньоекономічної діяльності України, що викликана посиленням глобалізаційних трансформаційних процесів у світовому господарстві, зумовлює необхідність забезпечення конкурентоспроможності товарної продукції безпосередньо в усіх та кожній сферах національної економіки включно з аграрно-продуктовою. Основу (базу) розвитку аграрно-продуктової сфери² становлять природне середовище і людина.

Аграрно-продуктове виробництво нероздільно пов'язане з природним середовищем, отже, із земельними, водними, лісовими, повітряними ресурсами, їх зональними та регіональними особливостями й якістю, що мають при цьому граничні межі не лише географічного характеру. Це потребує науково обґрунтованого їх використання для забезпечення суспільства не тільки нинішнього, а й прийдешніх поколінь стабільним виробництвом необхідних обсягів та високої якості безпечних продовольчих і непродовольчих та енергетичних товарів, виготовлених із сільськогосподарської сировини в процесі її глибокої промислової переробки.

Граничні межі географічного характеру зумовлюють доцільність розвитку різнобічних

² Уважаємо, що сфера виробництва аграрно-продуктових товарів (аграрно-продуктова сфера) включає всі галузі аграрної економіки, що пов'язані із землею, а також систему (комплекс) промислових підприємств із доробки, переробки, довготривалого зберігання та логістику, що забезпечує належну організацію й транспортування продукції до споживача.

взаємозв'язків із сусідніми країнами (економічних, торговельних, культурних та ін.), що, з одного боку, потребують поглиблення знань щодо їхніх національних особливостей, з іншого – є джерелом зародження й упровадження новітніх системних соціально-економічних відносин як джерела взаємного збагачення та встановлення добрих, міцних, стабільних торговельних взаємовідносин.

На думку В. Онищенко та І. Гужви, «...довготривалі договірні відносини на основі інвестиційної та технологічної співпраці у рамках визначених такими відносинами ланцюгів характеризують інтегрованість підприємств та країн до GVC (*Global Value Chains*). Саме така участь вигідна підприємствам та країні, тому що залучає їх до нових технологій, нового менеджменту та маркетингу, нових умов праці» [2, с. 39].

Людина, що визнана головною продуктивною силою, потребує особливої уваги з боку держави, суспільства щодо її життєдіяльності і розвитку: фізичного, інтелектуального, духовного, формування і становлення людського капіталу [9, с. 12]. Людина має необмежені можливості щодо нарощування продуктивності. Про це свідчать порівняння показники динаміки ВДВ в Україні та рівень національного доходу в розрахунку на душу населення розвинених країн світу та в Україні [16, с. 33].

Отже, природні ресурси, людські ресурси, органічне їх поєднання є важливішим соціально-економічним потенціалом, раціональне нарощування й використання якого, відповідно до вимог закону розвитку природи і суспільства, визначатиме рівень ефективності аграрно-продуктового виробництва, темпи приросту обсягів продукції та продовольчу безпеку держави і можливості формування експортних ресурсів.

Природно-кліматичні умови України, їх зональні й регіональні відмінності сприятливі для ефективного культивування багатьох видів сільськогосподарських рослин і вирощування різних видів та порід тварин і виробництва достатніх обсягів продукції для забезпечення потреб населення продовольством, сировиною промислових підприємств із переробки сільськогосподарської продукції та формування експортного потенціалу.

Сучасні економісти вважають, що «перспективність та необхідність нарощування обсягів експорту аграрно-продовольчих товарів зумовлена, по-перше, світовою демографічною ситуацією та проблемою продовольчої безпеки, а по-друге, необхідністю капіталізації суб'єктів агробізнесу» [4, с. 129]. І далі: «Саме тому особливої актуальності експорт набуває в умовах країн із транзитивною економікою, в яких формування й реалізація зовнішньоекономічної політики є формою економічного і політичного самовизначення та основою входження на рівноправних позиціях до світової економічної системи» [4, с. 130].

Проте недорозвиненість соціально-економічних відносин у напрямі «держава – людина» зумовила в результаті відставання галузі тваринництва через відсутність новітніх інноваційних технологій і високу її трудомісткість; відставання ринкової інфраструктури, зокрема недостатні темпи введення в дію промислових потужностей із глибокої переробки, доробки, довготривалого зберігання вирощеного врожаю, що відстають від приросту обсягів виробництва продукції; порушення рівноваги між розвитком галузей рослинництва і тваринництва, що обмежує біологічну переробку продукції рослинництва, а отже, призвело до її перевиробництва та недовиробництва тваринницької продукції. Це ж стосується виробництва й використання проміжної високобілкової продукції підприємств переробної промисловості. До того ж ця нерівновага поглиблюється, а масовий відтік із країни найбільш мобільної потужної робочої сили призводить до зменшення попиту на внутрішньому аграрно-продуктовому ринку, зменшуючи його місткість.

«...Негативні тенденції у структурі сільськогосподарського виробництва, небезпечні для економіки країни», – відзначає С. Поважнюк [17, с. 1-5]. Автор вважає, що «...негативні тенденції розвитку аграрного сектору полягають у його «латифундації», посиленні спеціалізації на вирощуванні та експорті зерна, зростанні імпортової залежності у матеріально-технічному забезпеченні» [17, с. 5].

Невдала трансформація структури сільськогосподарського виробництва зумовила сировинний характер експорту аграрно-продовольчої продукції, який експерти вважають основною причиною «фантастичного відставання» від розвинутих країн світу [18, с. 10]. Ми ж вважаємо, що це не причина відставання, а наслідок непродуманого господарювання, що призвело до безвідповідальності бізнес-структур перед суспільством і країною.

Сировинний характер товарної структури зовнішньої торгівлі аграрно-продуктового ринку України зумовлюється як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. Економічна лібералізація як нова цінність реформування національного господарства не реалізувалася. Змінився лише критерій оцінки господарювання, в основі якого – отримання прибутку будь-якою ціною і «сьогодні». У результаті в аграрному секторі переважає виснажлива модель землекористування [10, с. 77; 19, с. 36] із «пануванням» на багатьох ринках монополії та олігополії зі «спотвореною мотивацією»; проігноровано важливість застосування спеціалізованих сівозмін, що порушує дію об'єктивних економічних законів та законів розвитку природи і суспільства; порушено рівновагу між основними галузями – рослинництва і тваринництва, що обмежує створення доданої вартості, нарощування виробництва органічної продукції та загострює існуючу проблему виснаження ґрунтів.

Перевага надається малозатратним галузям зі швидким оборотом капіталу. У рослинництві культивуються кон'юнктурні культури, продукція яких має високу енергетичність та стабільний попит, необмежений на зовнішньому ринку, а саме зерно і насіння олійних, продукція яких може й використовуватися у розвинутих країнах також для виготовлення енергетичних продуктів. Фактично в Україні сформувалася модель монокультурного землеробства [19, с. 37].

Збільшення обсягів виробництва продукції переважно зернових і олійних культур відбулося без відповідного нарощування промислових потужностей із новітньою технологією глибокої переробки сільськогосподарської продукції й отримання нових продуктів різних напрямів використання: виробництва багатого асортименту якісної і безпечної продукції продовольчого споживання; виготовлення різних видів кормів, багатих білками, для згодовування тваринництву, особливо враховуючи наявність проміжної продукції промислової переробки (висівки, шроти, жом, меляса, патока та ін.), виробництва продукції технічного призначення (біоетанол, біогаз, біодизель, бетаїн та ін.), що суттєво знизило б енергетичну залежність країни від зовнішніх постачальників та зменшило б потребу в іноземній валюті [20, с. 331].

Експортуючи сировину, ми втрачаємо додану вартість. «Глибока переробка зерна у глютен, цукрові сиропи, амінокислоти та органічні кислоти створює до 300 дол. США доданої вартості на 1 тону зерна. Глибока переробка сої у білкові продукти формує 600 дол. США за тону бобів. Тобто глибока переробка 1 млн. тонн зерна і 1 млн. тонн бобів створює до 900 млн. дол. США, це 1% ВВП України» [17, с. 3].

Н.А. Карасьова стверджує: «...неприйнятна тенденція зростання частки експорту аграрної сировини порівняно з експортом напівготової і готової продукції переробної промисловості зумовлює втрату доданої вартості, яку в подальшому створюють країни-імпортери» [4, с. 140].

В. Онищенко та І. Гужа вважають, що «кардинально поліпшити регуляторне середовище зовнішньоторговельної діяльності можливо на основі механізмів надання посиленої дипломатичної, маркетингової, інформаційної та фінансової підтримки національному експортеру за прикладом Японії, Південної Кореї, Китаю та інших країн» [2, с. 33].

Проєкт під назвою «Експортна стратегія України: Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі на період 2017–2021 рр.» мав би сформувати вектор державного сприяння експорту продукції з високим рівнем доданої вартості; інноваційним потенціалом і сприянням розвитку малого та середнього бізнесу [21]. Проте, як уважають В. Онищенко та І. Гужа, проєкт має низку істотних вад, тому потребує ретельного доопрацювання [2, с. 37].

На зміну структури аграрного виробництва суттєвий вплив має, зокрема, зменшення поголів'я тварин, що також посприяло перевиробництву основних видів продукції рослинництва, а саме зерна та насіння і плодів олійних культур. У результаті зміни структури використання продукції особливо знизилася частка витрат зернопродукції на корми. Експорт продукції зернових і зернобобових становить у 2018 р. 61,3% обсягів виробництва та свідчить про сировинний характер галузі, що зумовлено відставанням відповідно до зростання виробництва, введення в дію виробничих потужностей із доробки, промислової переробки, зберігання й утилізації та призводить до збільшення експорту зерна як сировини, недоотримання ефекту та інших негараздів. Водночас починаючи з 2010 р. зростає частка імпорту зерна і зернобобових з 2,6% до 5,0% у 2018 р.

Стагнація розвитку галузей тваринництва, особливо скотарства і підгалузі молочного скотарства, зумовлена не тільки високою її трудомісткістю, а й занепадом кормовиробництва в результаті зміни структури посівів сільськогосподарських культур. Це призвело до зменшення виробництва та недоспоживання м'яса і м'ясопродуктів, молока та молокопродуктів, що викликає потребу їх імпорту. Нині споживання у розрахунку на одну особу молока і молочних продуктів у перерахунку на молоко за досліджуваний період зменшилося на 1,4 кг і в 2018 р. становило 197,7 кг на особу, або 52,0% від раціональної норми харчування.

В останні роки простежуються стабільно низькі обсяги виробництва м'яса у живій вазі, теж у розрахунку на одну особу, що зумовлює незаповненість ємності внутрішнього ринку м'яса і м'ясопродуктів та спонукає до імпорту. Так, пропозиція м'яса та м'ясопродуктів у розрахунку на одну особу за 2000–2018 рр. хоча й зросла в 1,6 рази, проте становила лише 55,7 кг, але по відношенню до рекомендованої норми споживання (80 кг) сягає лише 66,0%, що потребує нарощувати обсяги [22, с. 41–42].

Нарощування обсягів споживання м'яса та м'ясопродуктів відбулося в результаті збільшення імпорту, частка якого підвищилася у споживанні з 2,3% до 10,6%, хоча за роками спостерігаються суттєві відмінності [10, с. 75]. Разом із тим частка експорту у відсотках до виробництва порівняно з 2000 р. зросла з 9,8% до 15,1%, що зумовлено зростаючим попитом на зовнішніх ринках. Водночас внутрішнє споживання м'яса і м'ясопродуктів не відповідає рекомендованим нормам і не є мотиватором нарощування виробництва.

Подальше нарощування поголів'я тварин, зокрема ВРХ, у тому числі корів, є важливим не тільки для зниження господарських і економічних ризиків, спричинених сировинним характером експорту, а й для забезпечення населення повноцінним збалансованим харчуванням, бути

мотиваційним чинником розширення зовнішньоторговельної діяльності та джерелом збільшення валютних надходжень. Це може суттєво зменшити залежність країни від зовнішніх запозичень, а також скоротити витрати на імпорту продукції, виробництво якої доцільно зосередити в Україні.

Дослідження динаміки обсягів виробництва й експорту насіння і плодів олійних культур свідчить про те, що тут теж спостерігається виключно експортоорієнтоване виробництво (табл. 1). Експорт соєвих бобів у 2018 р. становив 50,24% від виробництва, насіння ріпаку – 88,73%. По обох культурах ціна імпорту суттєво перевищувала ціну експорту продукції. Винятком у цій групі є лише соняшник, експорт насіння якого протягом 2015–2018 рр. не перевищував 1,4% від валового виробництва. Дана ситуація є наслідком уведення експортного мита на насіння соняшнику в 1999 р. в розмірі 23%, яке в 2001 р. було знижено до 17% [23].

Це слугувало досить сильним поштовхом для організації промислової переробки насіння соняшнику. Відповідно, було здійснено переорієнтацію на експорт соняшникової олії, хоча щорічне зни-

ження експортного мита на насіння соняшнику з 2007 р. досягло ставки 10% у 2013 р. Це дало змогу в 2017 р. отримати 5,7 млрд. дол. США валютних надходжень країни, що становить 13,3% у структурі загального товарного експорту України.

Незважаючи на сприятливі природно-кліматичні умови для культивування багатьох і різноманітних видів сільськогосподарських культур, Україна у великих обсягах імпортує аграрно-продовольчу продукцію, що зумовлено низкою причин, серед яких – зростаючий попит споживачів, особливо з великими статками, на окремі види продукції, виробництво якої неможливе або обмежене невідповідністю природно-кліматичних умов або організаційними негараздами (субтропічні культури, цитрусові та інші екзотичні культури), ранні овочеві культури. Вагомою причиною до зростання імпорту, особливо матеріально-технічних ресурсів, є посилений інтерес співвітчизників до нових видів продуктів, а також потреба й необхідність пізнання, освоєння й упровадження новітніх технологій і інноваційних продуктів, якими володіють розвинуті країни світу у виробничій,

Таблиця 1

Експорт-імпорту насіння олійних культур в Україні

Показник	Рік					Відхилення 2018 р до 2011 р	
	2011	2015	2016	2017	2018	+/-	%
<i>Насіння соняшнику</i>							
Обсяги експорту, тис т	406,0	47,7	196,6	73,2	58,7	-347,3	14,46
У % до виробництва	4,68	0,43	1,44	0,60	0,41	-4,27 в.п	-
Вартість експорту, млн дол.	247,4	20,9	75,6	29,7	28,2	-219,2	11,40
Ціна експорту 1 т, дол. США	609,17	438,25	384,65	406,02	480,90	-128,27	78,94
Обсяги імпорту, тис т	13,3	14,0	24,2	24,8	29,9	16,6	224,81
Вартість імпорту, млн дол.	108,5	113,2	206,1	230,3	258,3	149,8	238,06
Ціна імпорту 1 т, дол. США	8162,07	8068,42	8504,66	9274,40	8642,97	480,90	105,89
Перевищення ціни імпорту над ціною експорту, дол./т	7552,90	7630,17	8120,01	8868,38	8162,03	609,13	108,06
<i>Соєві боби</i>							
Обсяги експорту, тис т	1096,3	2199,0	2735,7	2866,5	2241,0	1144,7	204,41
У % до виробництва	48,41	55,94	63,96	73,68	50,24	1,83 в.п.	-
Вартість експорту, млн дол.	468,7	806,9	985,5	1059,6	831,2	362,5	177,34
Ціна експорту 1 т, дол.	427,56	366,93	360,24	369,64	370,90	-56,66	86,75
Імпорту, тис т	2,1	4,0	5,2	9,8	5,3	3,2	252,38
Вартість імпорту, млн дол.	2,1	5,2	4,9	5,8	3,9	1,8	185,71
Ціна імпорту 1 т, дол.	995,78	1311,45	937,58	591,35	727,63	-268,15	73,07
Перевищення ціни імпорту над ціною експорту, дол./т	568,22	944,52	577,34	221,71	356,72	-211,50	62,78
<i>Насіння ріпаку</i>							
Обсяг експорту, тис т	1010,7	1435,0	994,0	2136,2	2440,6	1429,9	241,48
У % до виробництва	70,32	82,58	86,14	97,34	88,73	18,41 в.п.	-
Вартість експорту, млн дол.	630,5	570,1	392,5	881,5	1010,9	380,4	160,33
Ціна експорту 1 т, дол.	623,85	397,30	394,85	412,67	414,22	-209,63	66,40
Обсяг імпорту, тис т	3,1	2,0	5,6	6,5	9,8	6,7	316,13
Вартість імпорту, дол.	32,3	19,6	22,8	32,3	32,4	0,1	100,31
Ціна імпорту 1 т, дол.	10309,81	9516,25	4075,67	4988,10	3323,22	-6986,59	32,23
Перевищення ціни імпорту над ціною експорту, дол./т	9685,96	9118,95	3680,82	4575,43	2909,02	-6776,94	30,03

Джерело: розраховано автором за даними [24; 25]

управлінській, інформаційній та науковій сферах, що забезпечує вищі стандарти якості продукції, продуктивності землі й праці.

Зростання імпорту аграрно-продуктових товарів зумовлене також звуженням структури їх виробництва в результаті необґрунтованого розширення посівів зернових і олійних культур, продукція яких є малозатратною і прибутковою та досить кон'юнктурною на зовнішньому ринку.

Суттєвою причиною нарощування імпорту є відсутність мотиваційного чинника підвищення інноваційності виготовлення високотехнологічних продуктів і готових до використання в аграрному секторі інтелектуалізованих систем машин та механізмів, адаптованих до місцевих агрокліматичних умов, що зумовлено залишковим принципом фінансування наукових досліджень вітчизняної аграрної науки. Залишковий принцип фінансування науки та невідповідність її обсягів потребам, особливо неприйнятних у зв'язку з активною зміною природно-кліматичних умов, потребує розвитку селекції виробництва й випробування нових сортів і гібридів сільськогосподарських рослин, адаптованих до таких змін з урахуванням місцевих, регіональних і зональних особливостей.

Автори монографії Житомирського національного агроекологічного університету вважають, що «імпорт є безальтернативним для України видом зовнішньоекономічної діяльності та ключовим показником обсягів міжнародної торгівлі» [26, с. 548]. На їхню думку, «імпорт виступає одним із джерел забезпечення потреб населення аграрно-продовольчою продукцією та є одним із чинників світової конкуренції. Ми вважаємо, що імпорт аграрно-продовольчої продукції свідчить про зростаючий інтерес споживачів до нових незвичних продуктів та урізноманітнення своїх уподобань, що особливо характерно для споживачів із вищими доходами і матеріальними статками» [26, с. 549].

Автори монографії наводять п'ять причин безальтернативності імпорту, серед яких називають переваги імпортової продукції перед вітчизняною, насамперед за якістю та безпечністю за рахунок дії високого рівня європейських та світових стандартів і високої професійної підготовки персоналу (маркетологів, спеціалістів із продажу, консультантів). Але ж стандарти самі по собі не вирішують проблеми якості і безпечності продукції. Отже, дане твердження є дуже суб'єктивним і не зовсім правильним.

До того ж твердження щодо безальтернативності імпорту аграрно-продовольчої продукції не є коректним, бо стримує пошуки шляхів нарощування власного виробництва, розширення його видової й асортиментної структури, впровадження нових інноваційних технологій, поліпшення якісних характеристик та підвищення конкурентоспроможності.

Твердження про «низький рівень ефективності сільського господарства, зокрема внаслідок зна-

чних витрат на стадії виробництва і переробки сільськогосподарської продукції» як одна з причин безальтернативності імпорту не є аргументованим, бо національна економіка має організаційно-економічні можливості щодо вирішення цієї проблеми:

- створення організаційних і фінансових умов для прискореного введення в експлуатацію промислових потужностей із глибокої переробки, доробки, промислового зберігання (холодильних і морозильних технологій) аграрно-продовольчої продукції і доведення її до споживача;

- забезпечення мотивацій зростання заробітної плати працюючих та підвищення доходів населення як одного з чинників прискореного розвитку виробництва, його інноваційності та активізації попиту на внутрішньому ринку.

Суперечливим є твердження про те, що причиною «безальтернативності» імпорту є «прогресуюче відставання сільського господарства у сфері інновацій від високо розвинутих країн світу, що зумовлює стимулювання ввозу високотехнологічних готових товарів та виробів для сільського господарства, а саме сільськогосподарських машин, тракторів, комбайнів». У дійсності «ввезення» не є стимулюючим чинником, бо змушує ввозити сільськогосподарські машини, обладнання та механізми через відсутність їх достатнього виробництва в Україні. До того ж ввозиться здебільшого не нова техніка, а така, що вже використовувалася у виробництві і потребує більших витрат на ремонт чи відновлення, причому витрат валюти, що обмежує інвестування інноваційних процесів у сільськогосподарському машинобудуванні як результатів наукових досліджень та наукового пошуку.

Однією з причин «безальтернативності імпорту» автори називають «дефіцит або відсутність певних видів агропродукції (субтропічні культури, готові харчові товари)». Щодо дефіциту субтропічних культур немає заперечень. Природно-кліматичні умови України є не зовсім сприятливими для їх вирощування і тому їх закупівля по імпорту за валюту є незаперечним фактом, те ж стосується окремих видів харчових продуктів, що вироблені на основі продукції субтропічних культур і користуються попитом споживачів в Україні.

Щодо безальтернативності імпорту готових харчових продуктів, то це питання досить суперечливе, адже не всі продукти, що виробляються на інших континентах, є корисними й безпечними для організму жителів України, наприклад пальмова олія. Тим більше що в Україні є можливість виробляти багатий асортимент традиційних олій (соняшникова, льняна, рижієва, кукурудзяна, ріпакова, горіхова та ін.).

Експансія імпорту продукції і товарів в Україну зумовлена чинниками дещо іншого характеру. Серед них слід назвати запізнілий перехід до ринку економіки України, відсутність сформованих

мотиваційних ринкових відносин, що зумовлено адміністративним характером управління економічними процесами і на разі стримується недорозвиненістю ринкової інфраструктури, відсутність у менеджерів достатнього досвіду технології управління мінливими ринковими процесами на відміну від колег у розвинених країнах світу, володіння навиками ринкових відносин та недостатній досвід щодо швидкої реакції на зміну ринкової кон'юнктури.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнення літературних джерел із питання зовнішньоекономічної діяльності та результати дослідження дали змогу зробити такі висновки і пропозиції.

Основними соціально-економічними передумовами зовнішньоекономічної діяльності аграрно-продуктового виробництва є граничні межі географічного розміщення країни, багатство природно-кліматичних умов включно із землею, розвинений духовно й інтелектуально трудовий потенціал.

Граничні межі географічного характеру потребують розвитку різнобічних зв'язків і взаємовідносин із сусідніми країнами (економічних, торговельних, культурних та ін.) та поглиблених знань щодо їхніх національних особливостей. Систематичні соціально-економічні зв'язки і взаємовідносини є джерелом взаємного збагачення та їх інтегрованості у багатьох напрямках розвитку.

Природно-кліматичні умови, їхні зональні, регіональні та місцеві відмінності, як показала багаторічна практика, сприятливі для культивування багатьох видів сільськогосподарських культур і розведення різних видів та порід тварин і птахів та виробництва достатніх обсягів продукції для забезпечення потреб населення, сировиною промислових переробних підприємств та виготовлення продовольчих товарів широкого асортименту, товарів повсякденного вжитку, будівельних матеріалів, енергетичних та інших ресурсів.

Органічне поєднання природних і людських ресурсів є важливішим соціально-економічним потенціалом, раціональне нарощування й використання якого, відповідно до дії законів розвитку природи і суспільства, є базою нарощування аграрно-продуктового виробництва, забезпечення продовольчої безпеки та формування експортних ресурсів, що потребує диверсифікації каналів реалізації продукції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України № 959-XII від 16 квітня 1991 р. *Відомості Верховної Ради*. 1991. № 29. Ст. 377.
2. Онищенко В., Гужва І. Стимулювання національного експорту. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 6. С. 33–47.
3. Hatska L.P., Kharchenko T.V., Murovana T.O. The problems and prospects of the development of international trade in Ukraine. *Бізнес Інформ*. 2018. № 10. С. 57–62.

4. Карасьова Н.А. Глобалізаційні детермінанти експортоорієнтованого розвитку аграрного сектора України. *Міжнародна економічна політика*. 2014. № 1(20). С. 129–151.

5. Імпорт агропродовольчої продукції та можливості його заміщення національним виробництвом / С.М. Кваша та ін. *Економіка АПК*. 2014. № 5. С. 11–21.

6. Мельник Т.М., Пугачевська К.С. Тенденції розвитку експорту України в умовах євроінтеграції. *Бізнес Інформ*. 2017. № 10. С. 66–73.

7. Мудрак Р.П. Експорт українського продовольства: стан, тенденції, причини. *Економіка України*. 2014. № 5(630). С. 70–79.

8. Осташко Т.О. Експорт агропродовольчих товарів у ЄС: перспективи і завдання. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 1. С. 83–94.

9. Рудніченко Є.М., Кримчак Л.А. Дослідження стану та тенденцій зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств в умовах активізації євроінтеграційних процесів. *Бізнес Інформ*. 2017. № 9. С. 39–44.

10. Сегеда С.А. Аграрно-продовольча продукція в товарній структурі зовнішньої торгівлі України. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 73–83.

11. Сегеда С.А. Тенденції та структура імпорту аграрно-продовольчої продукції. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Економічні науки»*. 2019. № 4. С. 172–190.

12. Сегеда С.А. Аналіз і оцінка тенденцій та структури імпорту засобів виробництва аграрного сектору економіки. *Агросвіт*. 2020. № 3. С. 27–37.

13. Федосєєва Г.С. Особливості реалізації зовнішньоекономічної політики на сільськогосподарському ринку: проблемні аспекти та перспективи. *Бізнес Інформ*. 2018. № 1. С. 60–64.

14. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014. № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 40. Ст. 2021.

15. Васильців Т.Г., Бойко В.В. Стратегічні пріоритети державної політики забезпечення продовольчої безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2017. № 2. С. 132–137.

16. Людський капітал у системі соціально-економічних відносин / М.Ю. Коденська та ін. Умань : Видавець Сочинський М.М., 2017, 172 с.

17. Поважнюк С. Аграрна супер-країна чи ілюзія зростання. *Економічна правда*. 28.01.2019. С. 1/7–5/7.

18. Следзь С., Садохін В. Хибна спеціалізація країни – це не фатум. *Дзеркало тижня*. 2018. № 13.

19. Коденська М.Ю., Сегеда С.А. Закономірності розвитку аграрно-промислового виробництва та ефективність його функціонування. *Економіка АПК*. 2018. № 6. С. 30–39.

20. Сегеда С.А., Кафлевська С.Г., Пронько Л.М. Перспективи розвитку виробництва біопалива у Вінницькій області. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнічного університету (економічні науки)*. 2010. № 2(10). С. 329–334.

21. Про схвалення Експортної стратегії України («дорожньої карти» стратегічного розвитку торгівлі) : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017. № 1017-р. URL : <http://www.kmu.gov.ua/pras> (дата звернення: 06.03.2020).

22. Seheda S.A. Аграрно-продовольче забезпечення населення України. *Економіка АПК*. 2017. № 10. С. 40–48.

23. Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур : Закон України від 10.09.1999. № 1033-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 44. Ст. 389.

24. Державна служба статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm (дата звернення: 06.03.2020).

25. Державна фіскальна служба України. URL : <http://www.sfs.gov.ua/ms/> (дата звернення: 06.03.2020).

26. Кон'юнктура та перспективи розвитку світових аграрних ринків : монографія / І.М. Волкова та ін. ; за ред. Т.О. Зінчук. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 672 с. .

REFERENCES:

1. Pro zovnishnoekonomichnu diialnist: Zakon Ukrainy vid 16.04.1991 № 959-XII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 29. [in Ukrainian]

2. Onyshchenko V., Huzhva I. (2017). Stymuliuvannya natsionalnogo eksportu [Stimulation of national export]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*. 6. 33–47.

3. Hatska L.P., Kharchenko T.B., Murovana T.O. The problems and prospects of the development of international trade in Ukraine. *Бізнес Інформ*. 2018. № 10. С. 57–62.

4. Karasova N.A. (2014). Hlobalizatsiini determinanty eksportoorientovanoho rozvytku ahrarnoho sektora Ukrainy [Globalization determinants of export-oriented development of the agrarian sector of Ukraine]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, 1. 129–151.

5. Kvasha S.M., Vlasov V.I., Kryvenko N.V., Dukhnytskyi B.V. (2014). Import ahroprodovolchoi produktsii ta mozhlyvosti yoho zamishchennia natsionalnym vyrobnytstvom [Imports of agro-food products and the possibility of replacing them with national production]. *Економіка АПК*. 5. 11–21.

6. Melnyk T.M., Puhachevska K.S. (2017). Tendentsii rozvytku eksportu Ukrainy v umovakh yevrointehratsii [The Tendencies in Ukraine's Exports Development in the Context of European Integration]. *Biznes Inform*. 10. 66–73.

7. Mudrak R.P. (2014). Eksport ukrainskoho prodovolstva: stan, tendentsii, prychny [Exports of Ukrainian food: status, trends, causes]. *Економіка України*. 5. 70–79.

8. Ostashko T. O. (2016). Eksport ahroprodovolchychk tovariv u YeS: perspektyvy i zavdannia [Agri-food exports to the EU: outlook and goals]. *Економіка і прогностування*. 1. 83–94.

9. Rudnichenko Ye.M., Krymchak L.A. (2017). Doslidzhennia stanu ta tendentsii zovnishnoekonomichnoi diialnosti vitchyznianskykh pidpriemstv v umovakh aktyvizatsii yevrointehratsiinykh protsesiv [Studying the status and tendencies of foreign economic activities of domestic enterprises in the context of the intensification of the European integration processes]. *Biznes Inform*. 9. 39–44.

10. Seheda S.A. (2019). Ahrarno-prodovolcha produktsiia v tovarnii strukturii zovnishnoi torhivli Ukrainy [Agro-food products in commodity structure of the foreign trade of Ukraine]. *Економіка АПК*. 2. 73–83

11. Seheda S.A. (2019). Tendentsii ta struktura importu ahrarno-prodovolchoi produktsii [Trends and structure of agricultural products]. *Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. Economic Sciences*, Issues 4. 172–190.

12. Seheda S.A. (2020). Analiz i otsinka tendentsii ta struktury importu zasobiv vyrobnytsva ahrarnoho sektoru ekonomiky [Analysis and evaluation of trends and structures imports of agricultural economy production products]. *Agrosvit*. № 3. 27–37.

13. Fedosieieva H.S. (2018). Osoblyvosti realizatsii zovnishnoekonomichnoi polityky na silskohospodarskomu rynku: problemni aspekty ta perspektyvy [The peculiarities of the foreign economic policy implementation in the agricultural market: problematic aspects and prospects]. *Biznes Inform*. 1. 60–64.

14. Pro ratyfikatsiiu Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnyim derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony : Zakon Ukrainy vid 16.09.2014. № 1678-VII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 40.

15. Vasylytsiv T.H., Boiko V.V. (2017). Stratehichni priority derzhavnoi polityky zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Strategic priorities of the state food security policy of Ukraine]. *Stratehichna panorama*. 2. 132–137.

16. Kodenska M.Yu., Nesterchuk Yu.O., Sokoliuk S., Sokoliuk K.Yu. Liudskyi kapital v systemi sotsialno-ekonomichnykh vidnosyn [Human capital in the system of socio-economic relations]. Uman: Vydavets Sochynskyi M.M., 2017, 172 s.

17. Povazhniuk Serhii. Ahrarna super-kraina chy iluziia zrostantia. *Економична правда*. 28.01.2019.

18. Sledz S. Sadokhin V. Khybna spetsializatsiia krainy – tse ne fatum. *Dzerkalo tyzhnia*. 2018. № 13.

19. Kodenska M.lu., Seheda S.A. (2018). Zakonomirnosti rozvytku ahrarno-promyslovoho vyrobnytstva ta efektyvnist yoho funktsionuvannia [Regularities of development of agro-industrial production and the efficiency of its functioning]. *Економіка АПК*. 6. 30-39 [in Ukrainian]

20. Seheda S.A., Kaflevska S.H., Pronko L.M. (2010). Perspektyvy rozvytku vyrobnytstva boipalyva y Vinnytskii oblasti [Prospects for development of biofuel production in Vinnytsia region]. *Collection of scientific works of the Tavria State Agrotechnological University*. № 2(10). 329–334.

21. Pro skhvalennia eksportnoi stratehii Ukrainy ("dorozhnoi karty" stratehichnoho rozvytku torhivli): Rozporiadzhennia kabinetu ministriv Ukrainy vid 27.12.2017. № 1017-r. URL : <http://www.kmu.gov.ua/npas> (accessed 6 March 2020).

22. Seheda S.A. (2017). Ahrarno-prodovolche zabezpechennia naseleennia Ukrainy [Agrarian and food support of the population of Ukraine]. *Економіка АПК*. 10. 40–48

23. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm (accessed 6 March 2020).

24. Derzhavna fiskalna sluzhba Ukrainy. URL : <http://www.sfs.gov.ua/ms/> (accessed 6 March 2020).

25. Pro stavky vyviznogo (eksportnogo) myta na nasinnia deiakykh vydiv oliinykh kultur : Zakon Ukrainy vid 10.09.1999. № 1033-XIV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 44. [in Ukrainian]

26. Koniunktura ta perspektyvy rozvytku svitovykh ahrarnykh rynkiv (2013). Monohrafiia. Kolektyv avtoriv: Volkova I.M., Varchenko O.M., Dankevych V.Ie., Zinchuk T.O., Kutsmus N.F., Mykhailova L.I., Romanchuk O.M., Skydan O.V., Stepanenko N.I., Usiuk T.V. K.: Tsentri uchbovoi literatury [in Ukrainian]

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМБЕЗВІДХОДНІ ТА МАЛОВІДХОДНІ ТЕХНОЛОГІЇ
ЯК ЧИННИК ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА
В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУNON-WASTE AND LOW-WASTE TECHNOLOGIES
AS A FACTOR OF ENVIRONMENTAL PRODUCTION
IN CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

УДК 504

<https://doi.org/10.32843/bses.50-7>**Андрейченко А.В.**д.е.н., доцент,
професор кафедри менеджменту
та інновацій
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова**Смірнова О.В.**студентка
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова**Andreychenko Andrey**

Odesa I.I. Mechnikov National University

Smirnova Olga

Odesa I.I. Mechnikov National University

Стаття присвячена дослідженню понять «безвідходна технологія» та «маловідходна технологія» в межах досягнення максимальної ефективності суспільного виробництва. Обґрунтовано, що ресурсозбереження є прогресивним напрямом розвитку економіки та виступає каталізатором позитивних змін екологічної ситуації, а також важелем забезпечення національної безпеки України в цій сфері, але нині цьому питанню приділяється недостатня увага. Доведено, що використання у виробництві вторинних ресурсів є одним з найголовніших джерел ресурсоощадливості, а для їх переробки необхідно значно менше вкладень капіталу, ніж для виробництва з первинної сировини. Запровадження безвідходних та маловідходних технологій у виробництво має стати базисом державної політики екологізації, причому механізми досягнення цієї мети повинні мати стимулюючий характер, а притягнення до відповідальності за нехтування екологічними постулатами має бути чітко регламентованим.

Ключові слова: безвідходні технології, маловідходні технології, ресурсозбереження, екологізація, національна безпека.

Стаття посвящена исследованию понятий «безотходная технология» и «малоотход-

ная технология» в пределах достижения максимальной эффективности общественного производства. Обосновано, что ресурсосбережение является прогрессивным направлением развития экономики и выступает катализатором положительных изменений экологической ситуации, а также рычагом обеспечения национальной безопасности Украины в этой сфере, но сейчас этому вопросу уделяется недостаточное внимание. Доказано, что использование в производстве вторичных ресурсов является одним из самых главных источников ресурсосбережения, а для их переработки необходимо значительно меньше вложений капитала, чем для производства из первичного сырья. Внедрение безотходных и малоотходных технологий в производство должно стать базисом государственной политики экологизации, причем механизмы достижения этой цели должны иметь стимулирующий характер, а привлечение к ответственности за пренебрежение экологическими постулатами должно быть четко регламентированным.

Ключевые слова: безотходные технологии, малоотходные технологии, ресурсосбережение, экологизация, национальная безопасность.

The article is devoted to the study of the concepts of "non-waste technology" and "low-waste technology" in order to achieve maximum efficiency of social production. It is emphasized that resource saving is a progressive direction of economic development and serves as a catalyst for positive changes in the environmental situation, as well as a lever for ensuring national security for Ukraine in this area, but at the moment, insufficient attention is paid to this issue. It is proved that the use of secondary resources in production is one of the main sources of resource conservation and for their processing much less capital investment is needed than for production from primary raw materials. The introduction of non-waste and low-waste technologies fully ensures the rational use of resources and embodies the idea of recycling waste. They are based on a systematic approach, cyclicity of flows, integrated use of resources, limiting the impact on the environment, rational production organization. The use of secondary resources in production is one of the most important sources of resource efficiency. The authors conclude that the introduction of non-waste and low-waste technologies into production should become the main "philosophy" of state environmental policy, whereby the mechanisms to achieve this goal should be stimulating, and the responsibility for neglecting environmental tenets should be clearly regulated. It is revealed that in Ukraine there are signs of the existence of a soft mechanism of greening, in our opinion this is unacceptable in the conditions of transition of environmental problems and lack of resources in the category of global ones. An analysis of the change in the industrial load of anthropogenic nature indicates that the environmental state of the environment, which has a significant impact on the safety of human existence, remains quite complex. This indicates the need to move to a qualitatively new ecological, socio-economic model of national economy development. The introduction of non-waste and low-waste technologies at the state level is a necessary step, which completely satisfies the provision of national security in Ukraine in terms of risk-free environmental and technological conditions of human life, economical use of resources, and preservation of the environment.

Key words: non-waste technologies, low-waste technologies, resource conservation, greening, national security.

Постановка проблеми. З огляду на кризу у сфері екології та нестабільність економічної ситуації в країні дослідження теми безвідходності виробництва є актуальним, адже для забезпечення соціально-екологічного розвитку економіки України та зростання її конкурентоспроможності

потрібна фундаментальна зміна наявних підходів до раціонального природокористування.

Проблема ресурсозбереження завжди була та залишається доречною як для виробничих установ, так і для людства загалом. Збільшення обсягів техногенних викидів, що забруднюють біосферу,

вже перевищує швидкість природного кругообігу речовин в окремих ланках, тобто темпи використання природи переступили межу її самовідновлення й самозахисту. У зв'язку з цим запроваджені людиною технології в усіх сферах господарської діяльності країни мають бути безвідходними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Велику значущість для розвитку безвідходних та маловідходних виробництв мають праці видатних учених. Свого часу Д.І. Менделєєв говорив, що в хімії відходів немає, а є лише сировина, яка невикористана. У 30-х рр. ХХ ст. на конференції з розміщення продуктивних сил професор О.Є. Ферсман обґрунтував ідею комплексного природокористування. У 70-х рр. М.М. Семенов та І.В. Петрянов-Соколов вперше запропонували термін «безвідходне виробництво». Фізик-хімік та академік І.В. Петрянов-Соколов провів дослідження промислового розвитку, обсягів природокористування та відходів.

Слід виділити авторів наукових праць, які розглядали проблематику впровадження безвідходних виробництв і вплинули на подальше дослідження теми, таких як Ю.Д. Бойчук, Б.М. Ласкорін, І.В. Мартусенко, Л.Г. Мельник, Б.В. Погрищук, Ю.В. Склянкін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження економічно-соціальної ефективності та нормативно-правової регламентації безвідходних та маловідходних технологій в рамках забезпечення національної безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сьогодні більшість галузей національного господарства характеризується марнотратством ресурсів, які не лише нераціонально використовуються, але й займають значні території та забруднюють середовище відходами виробництва. Саме тому питання незначного запровадження чи навіть відсутності ресурсозбереження постає перепорою в досягненні сталого розвитку національного господарства.

Ефективність використання природних ресурсів оцінюється як інтенсивність користування ними, яка може бути визначена як збільшення обсягу кінцевої продукції, що володіє певним рівнем корисності [1].

Розглядаючи ресурсозбереження в більш широкому розумінні, бачимо, що воно є організаційною, економічною, науково-технічною, інформативною та практичною діяльністю, яка супроводжує об'єкти на всіх стадіях життєвого циклу та спрямована на досягнення мінімальних витрат енергії та речовини на одиницю фінального продукту, а з огляду на наявний рівень розвитку технологій та техніки здійснює найменший негативний вплив на людину й природні системи [2, с. 221–222].

Досягнення мети ресурсозбереження можна забезпечити завдяки виконанню певного переліку завдань, таких як вжиття дієвих заходів раціональ-

ного використання ресурсів виробництва; застосування новітніх технологій і техніки; виділення коштів на діяльність сектору охорони довкілля; заміна первинних виробничих матеріалів і ресурсів вторинними [3].

Ресурсоощадження – це досить перспективний напрям розвитку економіки, усі його складові частини взаємопов'язані та взаємозалежні. Їх комплексна взаємодія забезпечує підвищення соціальної, економічної, екологічної ефективності суспільного виробництва, що свідчить про багатоаспектність ресурсозберігаючої сфери [2, с. 221–222].

Завдяки вирішенню проблеми ресурсозбереження можна досягнути:

- збільшення обсягу випуску продукції за витрати матеріальних ресурсів у меншому або незмінному обсязі;
- зменшення суми собівартості виробленої продукції;
- скорочення капітальних вкладень (стосується видобувних галузей);
- покращення екології довкілля тощо [1].

Однак сьогодні залишається низка перешкод, зокрема відсутність інформаційної бази розрахунку показників ефективності ресурсозберігаючих проєктів, значна трудомісткість і великі фінансові витрати на проведення розрахунків, відсутність методичної бази для визначення синергетичних ефектів ресурсозбереження, неврахування чинника часу, важке збереження певного рівня якості природних ресурсів [4, с. 112].

Відходи, які є ресурсами для повторного залучення у виробництво, – це одне з основних джерел ресурсозбереження. Для переробки вторинної сировини необхідно в чотири рази менше вкладень капіталу, ніж для виробництва з первинної [5].

Запровадження нових технологій, наприклад, у паперовій галузі не лише забезпечить збільшення випуску та розширення асортименту продукції, але й дасть змогу зберегти тисячі гектарів лісу. Найбільш ефективним способом вирішення питання ресурсоощадження є використання маловідходних та безвідходних технологій, адже вартість сировини у світі постійно зростає [6].

У категорії «безвідходна технологія», згідно з визначенням Семінару Європейської економічної комісії, насамперед виділяється потреба використання сировинних ресурсів в циклі, що включає також споживчу сферу, отже, замкнутим такий цикл має змогу бути тільки в межах територіально-виробничого комплексу [7, с. 84].

Фундаментом для безвідходної методики виробництва є декілька засад, провідними серед яких є:

- інтегроване ресурсокористування;
- системний підхід;
- локалізація впливів на екологічне становище довкілля;

- циклічність потоків;
- раціоналізація виробничого процесу.

Ресурсозбереження досить складно статистично оцінити, адже воно охоплює дуже широкий спектр заходів. Інформацію про його стан у країні можна розглянути через призму інноваційної діяльності, яка є невід'ємною та надважливою частиною ресурсозбереження.

Розвиток безвідходного виробництва в Україні стримується через відсутність відповідного наукового супроводу, фундаментальних наукових досліджень, що приводить до кризи фінансування й позначається на конкурентоздатності продукції, виробленої за безвідходними технологіями, та суперництва на вітчизняному та світових ринках [8, с. 274].

На нашу думку, більш доцільним в умовах української дійсності було б запровадження стимулюючого механізму, спрямованого на уникнення виникнення катастроф екологічного характеру.

Для того щоби впевнитися в правильності вищезазначених міркувань, ми дослідили нормативно-правові акти та стратегії держави щодо подальшого розвитку екологічної сфери загалом та безвідходних і маловідходних технологій зокрема.

Нами було розглянуто Закон України «Про національну безпеку» 2018 року, зроблено проміжні висновки про політику держави щодо створення належних умов для екологічно безпечного існування.

По-перше, у статті 3 пункту 1 Закону України «Про національну безпеку» одними з напрямів державної політики, на які спрямований захист від надзвичайних ситуацій, є безпечні умови життєдіяльності людини й громадянина та навколишнє природне середовище.

По-друге, пункт 4 цієї ж статті містить інформацію про те, що політика з нацбезпеки й оборони націлюється не лише на воєнну, економічну, інформаційну, державну, зовнішньополітичну, але й на екологічну безпеку [9].

По-третє, стаття 11, в якій йдеться про обов'язок відповідати за порушення українського законодавства про національну безпеку, відзначає, що громадяни мають право звернутися до суду, якщо вважають, що їхні права, свободи чи законні інтереси було порушено рішеннями або діями чи бездіяльністю елементів сектору безпеки та оборони/їх посадових осіб [9].

В українців часом складається враження, що своєю бездіяльністю відповідальні за безпеку особи порушують їх права. На нашу думку, кожен житель, родина, місто, країна є частиною могутнього механізму, який має злагоджено працювати задля того, щоби система під назвою «життя» не припинила своє існування. Справді, законодавство України далеко не ідеальне, є безліч прогалин і невизначеності, але кожен може почати із себе, намагатися більш раціонально використовувати ресурси, не забруднювати довкілля.

По-четверте, у статті 26 зазначено, що головним документом планування на довгостроковій основі, яким окреслюються базові напрями політики держави у сфері забезпечення національної безпеки, є Стратегія національної безпеки України [9].

Декілька пунктів Стратегії (3.9, 4.14) стосуються загроз екологічній безпеці й пріоритетів забезпечення екологічної захищеності. В них перераховуються основні ризики, а саме негативні наслідки Чорнобильської катастрофи; велика кількість відходів і низький рівень їх повторного використання, переробки й утилізації; непомірний антропогенний вплив; незадовільний стан моніторингу довкілля.

У Стратегії також зазначаються першочергові напрями забезпечення екологічної безпеки, зокрема збереження екосистем природи; розроблення ефективної системи, призначеної для моніторингу довкілля; забезпечення дієвої системи ресурсозбереження й раціонального природокористування; звільнення територій від відходів; підтримка міжнародних зусиль щодо забезпечення біобезпеки.

У прикінцевих положеннях Стратегії національної безпеки України наголошується на тому, що вона є обов'язковою для виконання [10].

Аналізуючи цей документ, ми бачимо, що стратегія держави, її план дій щодо забезпечення безпечного існування кожного з жителів нашої країни ґрунтуються перш за все на моніторингу, ліквідації чи мінімізації негативних наслідків, а не на знищенні причин, запобіганні виникненню небезпек. Отже, поки ми говоримо про проблеми в Україні, в економічно розвинених країнах їх уже вирішують.

Нині, на жаль, спостерігається ситуація, коли вирішення проблем, досягнення цілей та виконання завдань, які надзвичайно важливі як для нашої країни, так і для світу загалом, отже, є «обов'язковими для виконання», з року в рік перекочують з однієї стратегії до наступної, а екологічна ситуація постійно погіршується.

Має з'явитися нова, осучаснена Стратегія національної безпеки, яка повинна бути зовсім іншою в якісному плані та, незважаючи на те, що в Україні й раніше ухвалювалися такі документи, мати неповторний характер, тоді вона дасть змогу боротися з новими викликами, переоцінювати всі підходи, справді визначати загрози безпеки та пріоритети політики держави в цьому напрямі.

Висновки з проведеного дослідження. Запровадження безвідходних та маловідходних технологій повністю забезпечує раціональне використання ресурсів та втілює ідею вторинного використання відходів. Вони базуються на системному підході, циклічності потоків, комплексному застосуванні ресурсів, обмеженні впливу на екологію, раціональності організації виробництва.

В Україні спостерігаються ознаки існування м'якого механізму екологізації, що, на нашу думку, є неприпустимим в умовах переходу проблем екології та нестачі ресурсів у розряд глобальних. Аналіз зміни показників навантаження техногенного характеру, що спрямоване на довкілля, свідчить про те, що екологічний стан довкілля, який має значний вплив на безпеку людського існування, залишається досить складним. Це вказує на необхідність переходу до якісно нової еколого-соціально-економічної моделі розвитку національної економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мартусенко І.В., Погрішук Б.В. Регіональна економіка. Ресурсозбереження як альтернативний спосіб господарювання та використання природно-ресурсного потенціалу : підручник. Тернопіль : Крок, 2015. 626 с.
2. Мельник Л.Г., Сотник І.М., Чигрин О.Ю. Економіка природних ресурсів : навчальний посібник. Суми : Університетська книга, 2010. 346 с.
3. Половникова С.Ю. Ресурсозбереження в розширеному відтворенні трансформаційної економіки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.01.01. Дніпропетровськ, 2003. 16 с.
4. Дзядикевич Ю.В. Економіка довкілля і природних ресурсів : монографія. Тернопіль : Астон, 2016. 392 с.
5. Мартусенко І.В., Погрішук Б.В. Регіональна економіка. Економічна і соціальна ефективність природоохоронної діяльності : підручник. Тернопіль : Крок, 2015. 626 с.
6. Бойчук Ю.Д., Солошенко Е.М., Бугай О.В. Екологія і охорона навколишнього середовища : навчальний посібник. Суми : Університетська книга, 2002. 284 с.
7. Заломнова О.М., Ткаченко Ю.Л. Природопользование : учебное пособие. Москва : МГИУ, 2006. 143 с.
8. Андрейченко А.В. Науково-економічні основи розвитку безвідходного агропромислового виробництва : монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 362 с.
9. Про національну безпеку : Закон України від 8 липня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018, № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 17.10.2019).
10. Стратегія національної безпеки України від 26 травня 2015 р. № 287/2015 ; затверджено Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 6 травня 2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 17.10.2019).

REFERENCES:

1. Martusenko I.V., Pohrishchuk B.V. (2015). *Rehionalna ekonomika. Resursozberezhennia yak alternatyvnyi sposib hospodariuvannia ta vykorystannia pryrodno-resursnoho potentsialu* [Regional economy. Resource conservation as an alternative way of managing and utilizing natural resource potential]. Ternopil : Krok, 626 p. (in Ukrainian)
2. Melnyk L.H., Sotnyk I.M., Chyhryn O.Yu. *Ekonomika pryrodnykh resursiv : navchalnyi posibnyk* [Economics of natural resources]. Sumy : Universytetska knyha, 346 p. (in Ukrainian)
3. Polovnykova S.Yu. (2003). *Resursozberezhennia v rozshyrenomu vidtvorenni transformatsiinoi ekonomiky Ukrainy* [Resource saving in the expanded reproduction of transformational economy of Ukraine]. Thesis abstract for Cand. Sc. (Econ.), 08.01.01, Dnipropetrovsk State Agricultural University, Dnipropetrovsk, Ukraine, 16 p. (in Ukrainian)
4. Dziadykevych Yu.V. (2016). *Ekonomika dovkillia i pryrodnykh resursiv* [Economics of environment and natural resources]. Ternopil : Aston, 392 p. (in Ukrainian)
5. Martusenko I.V., Pohrishchuk B.V. *Rehionalna ekonomika. Ekonomichna i sotsialna efektyvnist pryrodookhoronnoi diialnosti* [Regional economy. Economic and social effectiveness of environmental activities]. Ternopil : Krok, 626 p. (in Ukrainian)
6. Boichuk Yu.D., Soloshenko E.M., Buhai O.V. (2002). *Ekolohiia i okhорona navkolyshnoho seredovyshcha* [Ecology and environmental protection]. Sumy : Universytetska knyha, 284 p. (in Ukrainian)
7. Zalomnova O.M., Tkachenko Yu.L. (2006). *Pryrodopolzovanye* [Nature management]. Moskva : MHYU, 143 p. (in Russian)
8. Andreichenko A.V. (2018). *Naukovo-ekonomichni osnovy rozvytku bezvidkhodnoho ahropromyslovoho vyrobnytstva* [Scientific and economic bases of development of non-waste agricultural production]. Odesa : Feniks, 362 p. (in Ukrainian)
9. Pro natsionalnu bezpeku : Zakon Ukrainy vid 08.07.2018 № 2469 VIII / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2018, № 31, st. 241. [On National Security: Law of Ukraine of July 8, 2018 No. 2469 VIII / Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (accessed: 17 October 2019).
10. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy vid 26.05.2015 № 287/2015 Zatverdzheno Ukazom Prezydenta Ukrainy "Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy" vid 06.05.2015 roku "Pro Stratehiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy" [National Security Strategy of Ukraine of May 26, 2015 No. 287/2015 Approved by the Decree of the President of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (accessed: 17 October 2019).

ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВЕ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ЕКОНОМІКОЮ У КОНТЕКСТІ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ

PROGRAMMATIC AND TARGETED MANAGEMENT OF THE NATIONAL ECONOMY IN THE CONTEXT OF SYSTEM ANALYSIS

Збільшення внутрішніх і зовнішніх зв'язків між економічними суб'єктами сприяє ускладненню соціально-економічних систем. Виваляються нові чинники, які детермінують рух елементів цієї системи і впливають на її поведінку. Протиріччя, що виникають у середині системи, мають бути розв'язані для адаптації системи до середовища. Тому є необхідність дослідити проблематику щодо застосування програмно-цільового підходу з використанням інструментів системного аналізу. У статті увага фокусується на таких проблемних питаннях теорії, як: тіснота зв'язку суб'єктивного і об'єктивного в категорії «ціль»; розмежування понять «мотив» і «ціль», «ціль» і «результат». Узагальнено існуючі підходи до розкриття суті стратегічного планування. Виявлено, що спостерігається деяка фрагментарність досліджень у питаннях щодо організації виконання державних (регіональних) цільових програм. Запропоновано концептуальну модель управління програмою. Враховуючи властивість емергентності системи визначено зворотні зв'язки між її компонентами.

Ключові слова: програмно-цільовий підхід, ціль, результат, програма, план, прогноз, стратегічне планування, система.

Возникают новые факторы, детерминирующие движение элементов этой системы и изменяющие ее поведение. Противоречия, которые при этом возникают внутри системы, должны быть решены для адаптации системы к среде. В связи с этим возникает необходимость в решении теоретической проблемы относительно применения программно-целевого подхода с использованием инструментария системного анализа. В статье рассмотрены теоретические основы программно-целевого подхода с использованием инструментов системного анализа. Внимание фокусируется на таких вопросах, как: теснота связи субъективного и объективного в категории «цель»; разграничение понятий «мотив» и «цель», «цель» и «результат». Обобщены существующие подходы к раскрытию сущности стратегического планирования. Выведено, что наблюдается некоторая фрагментарность исследований в вопросах организации выполнения государственных (региональных) целевых программ. Предложена концептуальная модель управления программой. Исходя из свойства эмергентности системы определены обратные связи между ее компонентами.

Ключевые слова: программно-целевой подход, цель, результат, программа, план, прогноз, стратегическое планирование, система.

УДК 338.27

<https://doi.org/10.32843/bses.50-8>

Васютинська Л.А.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри
проектного менеджменту
Одеський регіональний інститут
державного управління
при Президентіві України

Vasyutynska Lyudmyla

Odessa Regional Institute
of Public Administration

Increasing internal and external relations between economic entities contributes to the complexity of the socio-economic systems. New factors appear which determine the elements movement of this system and change itself behavior. Emerging conflicts inside the system must be solved to adapt the system to the environment. It purpose of the article is to study the theoretical foundations of the program-target approach, which is used in the management of the national economy, as well as develop scientific and practical recommendations for improving the organization of the execution of target programs at the government and municipal levels. The article discusses the theoretical foundations of the program-target approach using tools system analysis. Attention, in particular, focuses on such problematic issues of the theory as: the tightness of the connection between the subjective and the objective in the category "goal"; differentiation of the concepts of "motive" and "goal", "goal" and "result". The analysis of scientific views on the disclosure of the terms "program", "plan", "forecast" is carried out. The existing approaches to the disclosure of the essence of strategic planning are summarized. It was revealed that there is some fragmentation of research in the organization of the implementation of government (municipal) targeted programs. It was determined that the program-targeted approach can be used in process management and in object management. It is this context that underlies the discussions about the definitions that form the theoretical basis of the program-target method. The shortcomings of the practical implementation of the program-target approach in the implementation of government (municipal) target programs are revealed. The conceptual model management with program is proposed, which is presented in the form of subsystems sequentially connected. Bearing in mind the property of the system emergence that all components has close feedback, it is substantiated that program control need to use methods such as the monitoring, assess the effectiveness and efficiency of target program and also assess the socio-economic effect.

Key words: program-targeted approach, goal, result, program, plan, forecast, strategic planning, system.

Постановка проблеми. Збільшення внутрішніх і зовнішніх зв'язків між економічними суб'єктами прискорює тенденції розвитку соціально-економічної системи держави. Як наслідок, виваляються все нові і нові чинники, які детермінують рух елементів цієї системи, й тим самим впливають на її поведінку, поглиблюючи протиріччя між компонентами останньої. У цьому сенсі виникненні протиріччя є визначальними деструктивними факторами, що гальмують прогрес соціально-економічної системи. Однак, для забезпечення її стійкості та поступального розвитку виявлені протиріччя мають бути розв'язані, а сама система адаптована до нових умов функціонування.

Згідно з канонами системного аналізу динамічність складних систем виявляється в їх прагненні

до прогресу, де основоположним принципом є принцип цільової обумовленості. При цьому в кожних поступальних діях системи висувається вимога до первинності цілей, супутніх прогресу. Отже, цілі, які ставляться на кожному етапі еволюційного розвитку системи, за своєю суттю є унікальними, а відтак не мають аналогів в минулому. Саме цей контекст актуалізує питання щодо використання програмно-цільового підходу на засадах системного аналізу для забезпечення стійкості та прогресу такої складної системи, як національна економіка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемне поле щодо застосування системного аналізу та теорії систем висвітлювалося у працях В. Афанасьева, О. Богданова, А. Богомоллова,

О. Ємел'янова, Ф. Перегудова, В. Сагатовського, В. Свидерського, А. Уймова, Ю. Урманцева, А. Цвіркуна, Н. Чумаченка, Г. Югай та ін.

Багатоаспектні дослідження щодо оцінки стану та визначення перспектив розвитку національної економіки як економічної системи держави вирішувалися у дослідженнях З. Адаманової, О. Білоруса, В. Гейця, С. Єрохіна, С. Мочерного та ін.

Не дивлячись на досить значні здобутки, отримані у ході наукових розвідок, питання щодо використання програмно-цільового підходу в управлінні національною економікою на засадах системного аналізу лишаються поза увагою науковців. Проте, необхідно зауважити, що протилежності і протиріччя, які виникають в системі у наслідок її розвитку, з часом видозмінюються і зникають після їх розв'язання, а сама система набуває нової якості. Тому фокус у дослідженні має спрямовуватися на переваги або недоліки, які виявляються від післядій, що дозволить на новому етапі розвитку системи приймати адаптовані до змін середовища рішення.

Постановка завдання. Мета статті полягає у поглибленні теоретичних засад програмно-цільового підходу в управлінні національною економікою і розробці науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення організації виконання цільових програм на державному та регіональному рівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успіх розвитку будь-якої функціональної системи багато в чому залежить від спроможності її швидкої адаптації до мінливих умов зовнішнього середовища. Виникаючи протиріччя між компонентами системи, як реакція на ці умови, формують певне проблемне поле, яке впливає на поведінку системи щодо її прагненні до прогресу. Проблеми мають складну структуру, характерні особливості та відповідні причинно-наслідкові зв'язки, які частіше носять ймовірнісний характер, проте потребують розв'язання. Програмно-цільовий підхід використовується для вирішення складних проблем через проведення комплексу програмних заходів, орієнтованих на цілі, що дозволяє вирішувати ці проблеми у найбільш ефективний спосіб. Однак, до теперішнього часу немає певної єдності у тлумаченні ряду дефініцій, послідовності та системності в розкритті їх суті.

Низка дослідників у сфері системного аналізу сходяться на думці, що програмно-цільовий підхід реалізується у процесі відбору пріоритетних цілей економічного, соціального, науково-технічного розвитку, розробці взаємопов'язаних заходів щодо їх досягнення в задані терміни з максимальною ефективністю при необхідному рівні забезпеченості ресурсами [1].

Наведене трактування висвітлює основні положення програмно-цільового підходу, а саме: а) визначення цільових пріоритетів прогресу системи; б) розробка заходів для функціонування

системи у нових умовах; в) створення нових та укріплення існуючих зв'язків між елементами (компонентами) системи через управління обмеженими ресурсами, задіяними в реалізації цих заходів. Подальший розвиток системи потребує оцінки її функціонування, і тут мова має йти про результативність проведених заходів, тобто необхідно оцінити ступінь досягнення встановлених цілей (пріоритетів) і наслідків (післядій) для прогнозування поведінки системи у перспективі.

Не дивлячись на те, що компоненти системи мають певні обмеження щодо ступеня свого впливу на поведінку системи, порушення або ослаблення взаємозв'язків між елементами системи можуть спричинити небажані коливання на шляху до прогресу. Нелінійний циклічний характер розвитку глобальних економічних систем – ще один довід на користь використання програмно-цільового підходу в управлінні національною економікою.

Ефективність управління системами вищого порядку (як, наприклад, національна економіка), обумовлюється, перш за все, цілепокладанням, під яким слід розуміти осмислення практики у ракурсі створеного суб'єктивно-ідеального образу і реальне її втілення в об'єктивному результаті діяльності. Однак, суб'єктивізм цілепокладання не заперечує той факт, що ціль характеризується як суб'єктивними, так й об'єктивними ознаками. Тіснота зв'язку суб'єктивного і об'єктивного в категорії ціль визначається тим, наскільки суб'єктивність в постановці цілей відображає об'єктивність процесів, що відбуваються. Чим слабший зв'язок між суб'єктивним і об'єктивним, тим вище ризики недосягнення цільових орієнтирів і тим вище розрив між утвореним образом і дійсністю.

Ускладнення взаємодії об'єктивного і суб'єктивного в категорії ціль, на думку А.А. Севостьянова, виявляється у «природі потреб» як витоків цілі. При цьому потреби мають об'єктивний зміст, але є свідомими, оскільки виражають відповідний інтерес [2].

Інтереси обумовлюють шляхи і способи задоволення потреб, але вони в меншій мірі спрямовані на предмети потреб.

М.Н. Перфіл'єв уточнює, що ціль не тільки і не просто усвідомлена потреба. Вона свідомо установа на оптимальне вирішення конкретної задачі, яка виявляється деякою потребою або мотивом [3, с. 126].

Мотив виступає спонукою для практичної діяльності в цілому, а ціль конкретизує цю діяльність, визначаючи її спрямування за встановленими задачами. Розмежування понять «мотив» і «ціль» дозволяє деталізувати відносини, що виникають в свідомій цілеспрямованій діяльності.

Співвідношення цілей і задач полягає у тому, що задачі деталізують ціль, виявляють стан її досягнення в певний період часу. На думку Н.Н. Трубнікова, ціль як задача спрямована на усунення самої себе як такої. [4, с. 55–56]. Отже, ціль через виконання задач набуває практичної

реалізації. При цьому задачі не тільки конкретизують ціль, вони можуть її корегувати, тим самим, змінюючи саму діяльність. Це підтверджує думку Н.Н. Трубнікова стосовно того, що діяльність у ході виконання задач є не стільки відображенням дійсності, скільки покладанням нової дійсності. Реалістичність цього підтверджується існуванням взаємозв'язку між потребами та ціллю, який реалізується через засоби. У свою чергу, взаємозв'язок між засобом і предметом потреб підтримується через практику, тобто певну корисну діяльність.

М.Г. Макаров, стверджує, що предмет і засіб у певному сенсі співпадають, оскільки при оволодінні засобом останній виступає як предмет у широкому розумінні всіх умов, без яких діяльність не може здійснюватися. Відмінність одного від іншого існує у межах здійснюваного процесу, де засіб і предмет протистоять один одному. Проте ця відмінність нівелюється, якщо процес добіг кінця, коли засіб і предмет протистоять з одного боку цілі, а з іншого – результату [5, с. 29].

Питання чи є ціль результатом досить часто виникає в науковій дискусії. З цього приводу А.М. Гендин пише, що при співвідношенні «цілі» і «результату» виявляється, що ціль будь-якого суб'єкта виступає як «реально діюча ідеальна причина результату, наряду із засобами як його матеріальною причиною» [6, с. 76–77].

С.Л. Рубинштейн, трактуючи поняття «ціль» вказує, що діяльність людини спрямована на конкретний результат. Якийсь з результатів є безпосередньо свідомою ціллю діючого суб'єкта [7, с. 15].

Ряд авторів підтримуючи думку С.Л. Рубинштейна, уточнюють, що ціль – це результат діяльності, запланований на основі наукових методів, визначений якісно (у вигляді економічних понять), кількісно (у вигляді цифрових показників) і у часі [8, с. 23].

Аналізуючи наведені трактування, варто зауважити, що діяльність може не привести до очікуваних результатів, а відтак і цілі досягнуті не будуть. Інший аспект полягає у тому, що визначена ціль априорі може виявитися недосяжною, оскільки вона існує як ідеальний образ, який втілюється в реальних результатах, а відтак результат – в кінцевому сенсі є фактичним відображенням практичної діяльності. Звідки виходить, що ціль є формальним вираженням реального результату. При цьому зміна результатів у ході виконання підпорядкованих задач може впливати на зміни цільових установок. Саме в цьому контексті виявляється взаємозв'язок між ціллю, задачами і результатом. Варто зауважити, що єдність цих понять визначається лише через взаємозв'язки, а не через їхні сутнісні характеристики.

Підводячи підсумок науковій дискусії, можна дійти висновку, що у ході цілеутворення відбувається перехід від абстрактного до конкретного шляхом пов'язування потреб, мотивів, засобів і результатів. При цьому ціль як образ є абстрактною, в той

час як ціль діяльності – це конкретика. З цього приводу Н.Н. Трубніков писав, що «конкретні цілі людина реалізує, абстрактні – досягає» [4, с. 43]. Важливість такого висновку полягає у тому, що діяльність відображає генезу соціально-економічної системи, в той час як закони, напромак розвитку та його рушійну силу обумовлює ціль-образ.

У міру реалізації цілей діяльності ціль-образ, набуваючи формальних ознак через отримані результати цієї діяльності, втрачає свою абстрактну суть. Взаємопроникнення і взаємообумовленість штучного і природного визначають якість управління економічною системою. На практиці перехід від абстрактного до конкретного здійснюється через програмування.

У зв'язку з складністю економічних систем, різноманітністю їх елементів та неоднозначністю трактувань, в дискурсивному полі щодо розуміння програмно-цільового підходу склалися варіативні підходи до тлумачення поняття «програма». Низка дослідників у своїх поглядах сходяться на тому, що «програма», «план», «прогноз» є спорідненими поняттями

Низка дослідників, серед яких Д. Гвішіані, В. Лисичкін, Г. Поспелов, В. Іріков, під планом розуміють заздалегідь намічену систему заходів, цілей і завдань, що передбачає порядок, послідовність і терміни виконання робіт з врахуванням змін у середовищі [9–10]. Висвітлюючи основні організаційні компоненти планування і враховуючи вплив зовнішнього середовища на цей процес, автори за суттю зводять план до програмного документу, що включає у себе систему заходів, цілей і завдань.

Р. Акофф, обґрунтовуючи поняття «план», визначає останній як картину завчасно прийнятої і оціненої сукупності взаємопов'язаних рішень за умов, коли передбачається те, що бажаний стан навряд чи наступить, якщо не прийняти спеціальних заходів [11]. Управлінський контекст авторського трактування нівелює специфічні ознаки плану, а визначені автором особливості мають своє яскраве вираження на будь-якій стадії управлінського циклу, зокрема при прогнозуванні, програмуванні, оперативному управлінні тощо.

Сучасні наукові погляди фокусують увагу на функціональному і процесному підходах, використовуючи концепт родової категорії у таких поняттях, як «стратегічне планування»; «планування соціально-економічного розвитку»; «план соціально-економічного розвитку» та ін.

Додержуючись функціонального підходу, Е.Н. Мезенцева, під стратегічним плануванням розуміє організаційно-управлінську діяльність, що спрямована на формування майбутніх рішень, виходячи з умов і тенденцій, які спостерігаються, для визначення шляхів досягнення і напрямків руху до одержання бажаних результатів [12, с. 5].

Узагальнення наведених в економічній літературі трактувань дозволили дійти висновку, що автори сходяться на таких сутнісних ознаках стратегічного

планування, як системність, цільова спрямованість, об'єктивність, пріоритетність розвитку, просторо-часовий характер, ресурсозабезпеченість.

Програмування у вітчизняній науковій літературі розглядається з різних точок зору, зокрема, як:

- найоптимальніша форма розробки стратегій суспільного розвитку – на рівні держави, окремих галузей чи адміністративно-територіальних одиниць [13, с. 23];

- форма державного регулювання економіки є особливим способом втручання держави в економіку товаровиробника [14];

- процес орієнтації економіки з боку органів державного управління шляхом регулярного і комплексного впливу на її структуру відповідно до мети соціально-економічного розвитку на певний період [15, с. 70].

Наведені обґрунтування не розкривають особливостей програмування, оскільки фокусують увагу в основному на його призначенні та формах організації. Однак автори випускають з виду, що програмування є комплексним поняттям. Тому для розуміння його змісту необхідно виходити з позицій системного аналізу. Зокрема, програмування варто розглядати як послідовність дій у досягненні поставленої мети для розв'язання певної соціально-економічної проблеми шляхом формування центрів розподілу ресурсів та системи контролю за їх функціонуванням.

Опираючись на запропоноване визначення необхідно зауважити, що контроль має базуватися на оцінці ефективності та результативності цільової програми. Не менш важливою є оцінка післядій, тобто реакції зовнішньої середовища на реалізовані програмні заходи. І тут мова має йти про оцінювання соціально-економічного ефекту. При цьому не варто обходити вигоди держави (регіону), які можуть визначитися сумою податкових надходжень, якщо у ході реалізації програми була задіяна фінансова підтримка певної галузі або сфери бізнесу.

Концептуальна модель програмно-цільового управління наведена на рис. 1.

Розроблена концептуальна модель (рис. 1) включає в себе підсистеми (компоненти), які послідовно пов'язані між собою, але виконують завдання відповідно до визначених для них функцій. Входячи з постулатів програмно-цільового підходу та з огляду на емерджентність системи, усі процеси мають бути пов'язані. Це досягається через зворотній зв'язок, а саме за допомогою механізмів моніторингу і оцінки за результативністю і ефективністю виконання програмних заходів. Організація обернених зв'язків допомагає здійснювати корегування у процесі реалізації програми.

Висновки з проведеного дослідження. Програмно-цільовий підхід використовується у різних сферах управлінської діяльності. Він є застосовуваним як в управлінні процесами, так й в управлінні об'єктами. Саме цей аспект породжує дискусійність у тлумаченні дефініцій, які формують його теоретичні основи. Проте, не дивлячись на досить різні погляди щодо розкриття змісту цих дефініцій, можна стверджувати, що програмно-цільовий підхід є необхідним в управлінні складними системами (як наприклад, національна економіка), механізм організації яких функціонує через інтеграцію компонентів системи з метою вирішення актуальних проблем у процесі досягнення встановленої цілі-образу.

У практичному застосуванні програмно-цільового підходу простежуються певні недоліки, які виявляються, перш за все, у недосконалості методичного забезпечення організації виконання державних (регіональних) цільових програм. Варто зауважити, що відсутність єдиної точки зору дослідників на розкриття таких понять як «програмування» і «прогнозування», «план» і «програма» призводить до підміни методів програмування методами прогнозування, а методи управління адаптуються до методів планування. У результаті, рамки застосування програмно-цільового підходу суттєво звужуються, проблеми вчасно не розв'язуються, а ресурси використовуються неефективно.

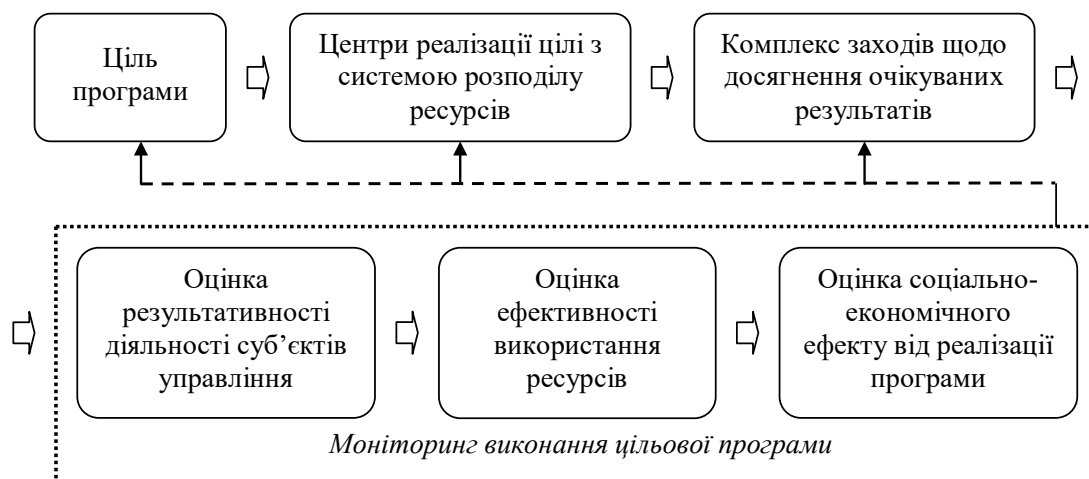

Рис. 1. Концептуальна модель програмно-цільового управління

Вирішення концептуальних проблем програмно-цільового управління надасть можливість поліпшити організацію процесу виконання цільових програм як на державному, так і регіональному рівнях. Однак у рамках статі розкрити зміст кожної визначеної компоненти запропонованої моделі не є можливим. Тому окреслені питання можуть бути досліджені у подальших наукових розвідках.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Райзберг Б.А., Голубков Е.П., Пекарский Л.С. Системный подход в перспективном планировании : монография. Москва : Экономика, 2006. 271 с.
2. Севостьянов А.А. Соотношение цели в праве и иных правовых категориях. Вести университета управления «ТИСБИ». 2012. №4. URL: <http://www.tisbi.ru/assets/Site/Science/Documents/430-SEVOSTYANOV.pdf> (дата звернення: 05.03.2020).
3. Перфильев М.Н. Общественные отношения. Ленинград : Наука, 1974. 235 с.
4. Трубников Н.Н. О категориях «цель», «средство», «результат» : монография. Москва : Высшая школа, 1968. 147 с.
5. Макаров М.Г. Категория цель в марксистской философии и критика теологии : монография. Москва : Наука, 1977. 190 с.
6. Гендин А.М. Предвидение и цель в развитии общества : монография. Красноярск : Гос. пед. институт, 1970. 435 с.
7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологи : в 2 т. Москва : Педагогика, 1989. Т. 2. 328 с.
8. Методика формирования и анализа комплексных программ социально-экономического развития муниципальных образований / В.И. Псарёв и др.; под общ. ред. В.И. Псарёва, Н.В. Сушенцевой. Новосибирск, 2010. 511 с.
9. Гвиашин Д., Лисичкин В. Прогностика. Москва : Знание, 1968. 112 с.
10. Пospelov Г., Ириков В. Программно-целевое планирование и управление. Москва : Советское радио, 1976. 440 с.
11. Акофф Р.Л. Планирование в больших экономических системах / Пер. с англ. под ред. Ушакова И.А. Москва : Сов. радио, 1972. 223 с.
12. Мезенцева Е.Н. Стратегическое планирование в системе управления машиностроительного предприятия : автореф. дис... канд. эконом. наук : 08.00.05. Пермь, 2013. 27 с.
13. Павлюк К.В. Проблеми розвитку програмно-цільового методу у бюджетному процесі. *Науковий збірник Науково-дослідного фінансового інституту*. 2005. № 4 (33). С. 42–54.
14. Костандогло М.Ф. Проектний та програмний підходи до управління розвитком регіону : *Регіональна політика та регіональний розвиток в Україні* : ВЕБ-семінар 7 листопада, 2013 р. Одеса, 2013. URL: http://www.oridu.odessa.ua/7/11/file/rez_wb.pdf (дата звернення: 05.03.2020).
15. Омельчук А.О. Цільове програмування як одна із найважливіших форм державного регулювання економіки. *Управління розвитком складних систем*. 2014. №18. С. 68–73.

REFERENCES:

1. Raizberg B.A., Golubkov E.P., Pekarskii L.S. (2006) *Sistemnyi podkhod v perspektivnom planirovanii* [Systematic approach in long-term planning]. Moscow: Ekonomika. (in Russian)
2. Sevostyanov A.A. (2012) *Sootnoshenie tseli v prave i inykh pravovykh kategoriakh* [Correlation of purpose in law and other legal categories]. *Vesti universiteta upravleniya «TISBI»* col. 4. Available at: <http://www.tisbi.ru/assets/Site/Science/Documents/430-SEVOSTYANOV.pdf> (assessed 05 March 2020).
3. Perfilov M. N. (1974) *Obshchestvennye otnosheniya* [Public relations]. Leningrad: Nauka. (in Russian)
4. Trubnikov N.N. (1968) *O kategoriakh «tsel», «sredstvo», «rezultat»* [About the categories “goal”, “means”, “result”]. Moscow: Vysshaya shkola. (in Russian)
5. Makarov M.G. (1977) *Kategoriya tsel v marksistskoi filosofii i kritika teologii* [Category goal in Marxist philosophy and criticism of theology]. Moscow: Nauka. (in Russian)
6. Gendin A.M. (1970) *Predvidenie i tsel v razvitii obshchestva* [Foresight and purpose in the development of society]. Krasnoyarsk: Gos. ped. institut. (in Russian)
7. Rubinshtein S.L. (1989) *Osnovy obshchei psikhologii* [Fundamentals of General Psychologists]. Moscow: Pedagogika. (in Russian)
8. Psarev V.I., Psareva T.V., Sushentseva N.V., Goncharov I.A. (2010) *Metodika formirovaniya i analiza kompleksnykh programm sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya munitsipalnykh obrazovaniy* [Methodology for the formation and analysis of integrated socio-economic programs of development municipal entities]. Novosibirsk. (in Russian)
9. Gviashin D., Lisichkin V. (1968) *Prognostika* [Forecasting]. Moscow: Znanie. (in Russian)
10. Pospelov G., Irikov, V. (1976) *Programmno-tselevoe planirovanie i upravlenie* [Program-targeted planning and management]. Moscow: Sovetskoe radio. (in Russian)
11. Akoff R.L. (1972) *Planirovanie v bolshikh ekonomicheskikh sistemakh* [Planning in large economic systems]. Moscow: Sov. Radio. (in Russian)
12. Mezentseva E.N. (2013) *Strategicheskoe planirovanie v sisteme upravleniya mashinostroitelnogo predpriyatiya* [Strategic planning in the control system of a machine-building enterprise] (PhD Thesis) Perm: Institute of Economics, Ural Branch of the Russian Academy of Sciences. (in Russian)
13. Pavliuk K.V. (2005) Problemy rozvytku prohramno-tsilovoho metodu u biudzhethnomu protsesi [Development problem's of program-target method in the budget process]. *Scientific Collection of the Research Financial Institute*, vol. 4, no 33, pp. 42–54.
14. Kostandohlo M.F. (2013) Proektnyi ta prohramnyi pidkhody do upravlinnia rozvytkom rehionu [Project and program approaches to managing the development of the region]. Webinar: *Rehionalna polityka ta rehionalnyi rozvytok v Ukraini*. (Ukraine, Odessa, November 11, 2013) Odessa, 2013. Available at: http://www.oridu.odessa.ua/7/11/file/rez_wb.pdf. (assessed 05 March 2020).
15. Omelchuk A.O. (2014) Tsilove prohramuvannia yak odna iz naivazhlyvishykh form derzhavnoho rehuliuвання ekonomiky [Targeted programming as one of the most important forms state economy regulation]. *Management of complex systems development*, vol. 18, pp. 68–73.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ГАРМОНІЗАЦІЇ РИНКОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТЕЙКХОЛДЕРІВ СФЕРИ ПРОДОВОЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

METHODICAL APPROACHES TO ESTIMATE THE HARMONIZATION LEVEL OF STAKEHOLDERS IN MARKET INTERACTION OF FOOD PROVISION SPHERE

У статті викладено авторське бачення логіки застосування методів наукового пошуку шляхів гармонізації тристоронньої ринкової взаємодії стейкхолдерів сфери продовольчого забезпечення, а також обґрунтовано доцільність симбіозу загальнонаукових та специфічних методів пізнання економічних явищ та процесів з огляду на низку особливостей продовольчого забезпечення, властивих вітчизняному економічному простору з огляду на національні особливості його становлення. Акцентовано увагу на моделюванні оптимального формату тристоронньої ринкової взаємодії, в основу якої покладено окреслення зон справедливого компромісу агрегованих економічних інтересів у двовимірних аспектах сфери продовольчого забезпечення як цілісної тріади. Це обумовлено тим, що будь-яка її складова частина підтримує паралельні господарські зв'язки з двома іншими, гармонізуючи процес їх коеволуції з динамікою власного розвитку, не втручаючись у їхню двовимірну взаємодію.

Ключові слова: методи дослідження, ринкова взаємодія, стейкхолдери, пріоритетність економічних інтересів, інтегральний ефект взаємодії, зона компромісу.

В статті изложено авторское видение логики применения методов научного

поиска путей гармонизации трехстороннего рыночного взаимодействия стейкхолдеров сферы продовольственного обеспечения, а также обоснована целесообразность симбиоза общенаучных и специфических методов познания экономических явлений и процессов в силу ряда особенностей продовольственного обеспечения, свойственных отечественному экономическому пространству с учетом национальных особенностей его становления. Акцентировано внимание на моделировании оптимального формата трехстороннего рыночного взаимодействия, в основу которого положено определение зон справедливого компромисса агрегированных экономических интересов в двухмерных аспектах сферы продовольственного обеспечения как целостной триады. Это обусловлено тем, что любая ее составляющая поддерживает параллельные хозяйственные связи с двумя другими, гармонизируя процесс их коэволюции с динамикой собственного развития, не вмешиваясь в их двухмерное взаимодействие.

Ключевые слова: методы исследования, рыночное взаимодействие, стейкхолдеры, приоритетность экономических интересов, интегральный эффект взаимодействия, зона компромисса.

УДК 303. 334;338.242.2

<https://doi.org/10.32843/bses.50-9>

Глубіш Л.Я.

к.е.н., доцент, здобувач
Львівський національний
аграрний університет

Hlubish Lesya

Lviv National Agrarian University

In the article presented the author's vision of the logic of applying the methods of scientific search for ways of harmonizing the three-way market interaction of food provision sphere stakeholders, as well as the expediency of symbiosis of general scientific and especial methods of cognition of economic phenomena and processes in a view of this, a number of peculiarities of the food provision sphere, peculiar to the national economic space, justifying, considering the national peculiarities of its formation. In aim to identify the causes of inhibition of the harmonization of tripartite interaction, which cause significant deviations of the actual level of food security from optimal, attention is focused on modeling the optimal format of tripartite market interaction. The model is based on the understanding, that the food provision sphere represents a multidimensional open space, divided into three two-dimensional planes with established zones of fair compromise of the aggregate economic interests of many stakeholders in its three functional spheres as a holistic triad. This is due to the fact that any of its components maintains parallel economic relations with the other two, thus harmonizing the process of their joint development with the dynamics of their own development, without interfering with their two-dimensional interaction. This approach has made us aware that the result of two-dimensional interaction the producer-government, consumer-government is influenced by the result of the commodity-to producer-consumer exchange processes. This prove, that the links between stakeholders in the systemic triad of the food provision sphere, the rhythm of their interaction and the economic processes between them are in constant dynamics (movement and development). The material presented in the article gives the basis for the conclusion that in order to ensure self-development of semi-structured systems of open type, it is necessary to build a network of economic ties, which will guarantee the optimal format of interaction of the triad of subject-functional components of the food provision sphere, united by a common purpose – guaranteeing food well-being.

Key words: research methods, market interaction, stakeholders, prioritization of economic interests, integral interaction effect, compromise zone.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення населення продовольством з огляду на її пріоритетність вимагає розроблення й впровадження в практику методів, націлених на гармонізацію тристоронньої ринкової взаємодії множини стейкхолдерів через удосконалення економічних процесів, спрямованих на формування гармонійного ринкового простору, організацію його системного функціонування та забезпечення оптимального формату взаємодії в ньому стейкхолдерів тріади суб'єктно-функціональних складових частин, що сприятиме динамічному розвитку віт-

чизняної сфери продовольчого забезпечення як слабо структурованої системи відкритого типу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тривалий період часу увага науковців, таких як О.І. Гойчук, М.І. Пугачов, М.Й. Малік, була прикута до проблеми формування гармонійного ринку продовольства, оскільки вже тривалий період часу спостерігається посилення ризиків продовольчої безпеки як ефекту та продовольчого забезпечення як процесу. Цілком ймовірною причиною невдач є недосконалість методичних підходів, які зазвичай застосовуються в ході пошуку шляхів побудови

моделі гармонійної ринкової взаємодії у вітчизняній сфері продовольчого забезпечення.

Постановка завдання. Метою статті є побудова логіки використання й поєднання методичних підходів та обґрунтувати доцільності їх використання в процесі дослідження дисгармонії ринкової взаємодії стейкхолдерів вітчизняної сфери продовольчого забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки сфера продовольчого забезпечення як простір взаємодії складається з трьох взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих та взаємодіючих через множину стейкхолдерів функціональних сфер, то можна стверджувати, що в основі її прогресивного розвитку лежить принцип тріади [1]. Його сутність полягає в синтезі матеріальних та нематеріальних благ, суб'єктів та об'єктів взаємодії, відповідно, обов'язковою умовою гармонізації ринкової взаємодії є поєднання старих підходів та новітніх. Подібний хід думок вимагає симбіозу загальнонаукових та специфічних методів наукового пізнання, що дасть змогу сформулювати загальне розуміння сутності економічних явищ та процесів, пов'язаних із продовольчим забезпеченням населення, класифікувати їх та структурувати, що дасть змогу на основі отриманого результату оцінити результати взаємодії, а шляхом з'ясування причин їх досягнутого рівня можна перейти до побудови моделі гармонійної тристоронньої взаємодії.

До загальнонаукових методів, які слід застосувати в процесі дослідження можливостей усунення проблем, що перешкоджають гармонізації взаємодії стейкхолдерів сфери продовольчого забезпечення, належить метод наукової абстракції. Абстрагування лежить в основі формування економічних понять, категорій, значна частина яких не може бути виявлена безпосереднім спостереженням, а для проникнення всередину цих явищ потрібне застосування зазначеного наукового методу [2, с. 56]. Ще одним методом пізнання, що ґрунтується на формально-логічному умовиводі, який дає можливість одержати загальний висновок на основі окремих фактів, є індукція [3]. Чільне місце серед загальнонаукових методів посідають методи історичного і логічного пізнання, а завдяки їх застосуванню можна дійти науково обґрунтованих висновків шляхом дослідження генези концептуальних парадигм та еволюції наукових теорій, філософських шкіл та їх гносеології. Отже, напрацювання підходів до гармонізації ринкової взаємодії стейкхолдерів тріади суб'єктно-функціональних складових частин вітчизняної сфери продовольчого забезпечення доцільно здійснювати з урахуванням історичних аспектів її становлення та функціонування в органічній єдності з логікою проходження процесу еволюції, впродовж якого сформувались національні особливості, які з огляду на

вагомість їхнього впливу не можна залишати поза увагою в ході наукового пошуку шляхів вирішення досліджуваної проблеми.

Задля отримання інформації про реальний стан речей щодо тристоронньої ринкової взаємодії у сфері продовольчого забезпечення в ході цього наукового пошуку слід вдаватися до застосування комплексного підходу, оскільки він одночасно з вивченням структурної побудови сфери продовольчого забезпечення України, динамізму взаємодії між її суб'єктно-функціональними складовими частинами, щільності господарських зв'язків між стейкхолдерами, якими є кожна з них представлена на ринку продовольства складова частина, дає змогу побудувати оптимальний формат ринкової взаємодії з урахуванням економічних інтересів груп стейкхолдерів тріади.

З огляду на те, що сфера продовольчого забезпечення становить єдине ціле, доцільним є використання такого методу, як синтез, сутність якого полягає в уявному об'єднанні окремих частин об'єкта наукового дослідження в єдине ціле. Переосмислення ролі кожної суб'єктно-функціональної складової частини сфери продовольчого забезпечення на шляху до досягнення триєдиної мети, якою є продовольче благополуччя, вимагає застосування економічних методів наукового пізнання.

Одночасно в процесі вивчення тристоронньої ринкової взаємодії множини стейкхолдерів сфери продовольчого забезпечення відбувається її розчленування як простору взаємодії на двовимірні площини, на які спроектовані результати взаємодії її компонентів, згрупованих відповідно до їхнього функціонального призначення. При цьому кожна з них послідовно вивчають. Для цього вдаються до застосування системного аналізу, оскільки всі суб'єктно-функціональні складові частини сфери продовольчого забезпечення є взаємопов'язаними, отже, їхній вплив на зміни в просторі ринкової взаємодії є взаємообумовленим. Застосування системного аналізу обумовлене необхідністю аналізування агрегованих інтересів та очікувань множини стейкхолдерів як обов'язкової умови попередження дисбалансу процесів і результатів їх ринкової взаємодії та створення суттєвих загроз продовольчій безпеці країни. Визначення пріоритетності економічних інтересів груп стейкхолдерів є ключовим моментом аналізу їхнього впливу на ефект взаємодії, оскільки неправильна розстановка пріоритетів може призвести до нераціонального розміщення ресурсів на задоволення незначущих економічних інтересів [4], що обов'язково призведе до економічних втрат та спровокує розвиток значних загроз досягненню продовольчого благополуччя або продовольчій незалежності країни. Для пріоритетності економічних інтересів груп стейкхолдерів доцільно скористатися шкалою відносної вагомості (табл. 1). В процесі пріоритетності

Шкала відносної вагомості економічних інтересів стейкхолдерів тріади суб'єктно-функціональних складових частин сфери продовольчого забезпечення

Інтенсивність відносної вагомості	Визначення
1	Слабка перевага одного економічного інтересу перед іншим.
3	Помірна перевага одного економічного інтересу перед іншим.
5	Істотна перевага одного економічного інтересу перед іншим.
7	Очевидна перевага одного економічного інтересу перед іншим.
9	Абсолютна перевага одного економічного інтересу перед іншим.
2, 4, 6, 8	Проміжні значення між двома сусідніми оцінками.

Джерело: побудовано автором з використанням даних [5]

економічних інтересів та на основі її результатів шляхом здійснення ранжування стейкхолдерів сфери продовольчого забезпечення України слід застосовувати метод порівняння, який дає змогу встановлювати переваги об'єктів аналізу під час порівняння всіх їхніх можливих пар. Цей науковий метод дає можливість виокремити в кожній парі об'єктів дослідження найбільш важливі [6, с. 239].

Для покращення результативності ринкової взаємодії множини стейкхолдерів та побудови її оптимального формату шляхом коригування стану вітчизняної сфери продовольчого забезпечення як слабо структурованої системи відкритого типу слід попередньо виявити причини гальмування гармонізації тристоронньої взаємодії, які викликають суттєві відхилення фактичного рівня продовольчої безпеки від оптимального значення. Необхідність здійснення впливу на економічні системи значно підвищує значення економічного аналізу, різновиди якого, такі як факторний та стохастичний, сьогодні широко застосовуються в дослідженнях економічного спрямування.

Проведенню факторного аналізу передують дослідження рівня досягнутого ефекту, спрямованості та інтенсивності взаємодії, щільності зв'язків та рівня довіри між стейкхолдерами системної тріади суб'єктно-функціональних складових частин вітчизняної сфери продовольчого забезпечення, виокремлення детермінант, що мають найбільш суттєвий вплив на ефект взаємодії. Стохастичний аналіз спрямований на вивчення ймовірних, непрямих зв'язків між індикаторами функціонування сфери продовольчого забезпечення в розрізі її суб'єктно-функціональних складових частин та результатів їхньої взаємодії у таких двовимірних аспектах: «виробник – споживач», «державна – виробник» та «державна – споживач».

Своєрідним проявом методів аналізу та синтезу, які широко використовуються для вивчення структури економічних суб'єктів і процесів, що виникають в ході їх функціонування, є науковий метод статистичних групувань. Його застосування зумовлене необхідністю типізації стейкхолдерів відповідно до їхньої позиції та вагомості впливу на інтегральний ефект ринкової взаємодії. З огляду на мінливість статистичної інформації під впли-

вом часу, місця та інших супутніх чинників аналізуванню результатів тристоронньої взаємодії передують дослідження динаміки кон'юнктури продовольчого ринку загалом та її складових частин зокрема, що дає підстави для формування обґрунтованих висновків про рівень насиченості ринку продовольством, його якість та доступність. Отже, стає зрозумілим, що проблема продовольчого забезпечення вимагає опрацювання великого обсягу статистичного матеріалу, яке здійснюється за допомогою статистичних спостережень, а також інших методів економічної статистики, якими є прості й складні групування, порівняння, виробничі функції, одержані з результатів кореляційно-регресійного аналізу [2, с. 57].

В ході проведення економічних досліджень останнім часом широкого застосування набули математичні методи, зокрема кореляція, регресія, скаляризація, дискримінантний аналіз, дисперсійний аналіз, компонентний аналіз, трансформаційний аналіз. Це пояснюється тим, що саме вони дають змогу оцінити вплив факторів на інтегральний ефект ринкової взаємодії або можуть привести до коливання його рівня в майбутньому через прогалини в економічних процесах та обумовити конструктивні диспропорції у сфері продовольчого забезпечення як слабо структурованої системи відкритого типу. При цьому йдеться не про заміну економічних методів дослідження на математичні, а про вдосконалення математичного апарату й розширення матеріальної бази економічних методів. Оскільки математизація науки відображає глибинні основи реальної ринкової взаємодії [7], дедалі активніше стали використовуватись елементи економіко-математичних методів, а саме економіко-математичне моделювання, одними з найбільш важливих функцій якого є можливість прогнозування процесів чи явищ та спроможність задавати певні поведінкові сценарії груп стейкхолдерів, а також оцінювати їх результати [8]. Таким чином, доцільність застосування економіко-математичного моделювання в ході цього наукового дослідження обумовлена тим, що дає можливість побудувати оптимальний формат взаємодії на перспективу завдяки математичній функції, що описує кореляційно-регресійний зв'язок між

залежною та незалежними змінними з поправкою на похибку в розрахунках.

Проникнення математичних розрахунків в економічні науки є ефективним засобом компактного, структурованого й наочного відображення кон'юнктури ринку продовольства чи досліджуваної проблеми [9], а саме гармонізації взаємодії множини стейкхолдерів тріади суб'єктно-функціональних складових частин вітчизняної сфери продовольчого забезпечення. Інструментом відображення предмета дослідження, а саме ринкової взаємодії в математичній множині, є математичне моделювання, в основу якого покладені визначення суттєвих властивостей і кількісних параметрів досягнутого рівня гармонії тристоронньої взаємодії та встановлення їх співвідношення [7].

Для функціонування вітчизняної сфери продовольчого забезпечення характерною є різна динаміка розвитку її суб'єктно-функціональних складових частин через різновекторність їхніх цілей, що обумовлює поляризацію ринкової взаємодії, слугуючи першопричиною виникнення проблеми конфронтації між стейкхолдерами сторін ринку. Попри це, вони продовжують становити єдине ціле, а саме цілісну (системну) тріаду, тому сферу продовольчого забезпечення можна розглядати як простір взаємодії, розділений на три двовимірні площини, для якого характерні три основні вектори функціонування множини стейкхолдерів, об'єднаних за функціональною ознакою. В такий спосіб сфера продовольчого забезпечення трансформується у багатовимірний простір відкритого типу.

Стейкхолдери в процесі ринкової взаємодії можуть виконувати одночасно або послідовно подвійну роль, внаслідок чого відбувається взаємне проникнення трьох суб'єктно-функціональних складових частин сфери продовольчого забезпечення. Таке явище свідчить про багатовекторність економічної поведінки стейкхолдерів, обумовленої економічними інтересами (виграшом, вигодою), що вимагає напрацювання підходів до оцінювання ефекту взаємодії як у двовимірних аспектах, так й інтегрального ефекту взаємодії у системній тріаді загалом. Для вирішення сформульованого завдання з огляду на багатогранну діяльність стейкхолдерів, обумовлену різноспрямованістю їхніх цілей, доцільно застосувати метод багатовекторної оптимізації, під якою слід розуміти алгоритм математичних методів, здатних забезпечити досягнення найбільш бажаного економічного ефекту з їх множини, якого прагнуть стейкхолдери, відображаючи результативність взаємодії.

Складність наукового дослідження проблеми гармонізації взаємодії стейкхолдерів сфери продовольчого забезпечення полягає в тому, що всі вони функціонують одночасно і в сукупності, бо лише в сукупності і в складних динамічних взаємозв'язках ці складові частини становлять

своєрідну єдність, а саме цілісну (системну) тріаду, тому аналізування ефектів взаємодії як параметрів, що відображають досягнутий рівень її гармонізації у таких двовимірних аспектах, як «виробник – споживач», «виробник – держава», «споживач – держава», вимагає застосування параметричних методів, більшість яких ґрунтується на застосуванні економетричного підходу. Доцільність їх використання обумовлена також тим, що досягти оптимуму одразу для всіх трьох сторін ринку в кожній двовимірній площині взаємодії практично неможливо, оскільки оптимум досягається тоді, коли граничні умови у всіх площинах одночасно, необхідні для «виживання» стейкхолдерів, що беруть участь у процесі продовольчого забезпечення, рівні. Натомість можна встановити потенційні субоптимальні границі, коливання ефекту взаємодії в межах яких свідчитиме про узгодження економічних інтересів, що є обов'язковою умовою гармонійної взаємодії стейкхолдерів суб'єктно-функціональних складових частин сфери продовольчого забезпечення як цілісної єдності. Субоптимальні границі уособлюють гранично допустимі межі амплітуди коливань числових значень ефектів взаємодії, утримання яких у межах окресленого граничного «коридору» є можливим за умови досягнення компромісу агрегованих економічних інтересів між стейкхолдерами сторін ринку задля недопущення регресивних змін у сфері продовольчого забезпечення як просторі взаємодії. З огляду на це граничні «коридори» слід називати зонами справедливого компромісу, або областю компромісів (рис. 1).

Обмежувальними параметрами слугуватимуть критерії гармонізації ринкової взаємодії множини стейкхолдерів, важливість кожного з яких є однаковою для побудови її оптимального формату у двовимірних площинах. Для тристоронньої ринкової взаємодії у сфері продовольчого забезпечення обмежувальним чинником її гармонізації з боку виробника буде обмеженість ресурсів, споживача – обмеженість його купівельної спроможності, а держави – фінансових ресурсів державного бюджету.

Справедливим прийнято вважати такий компроміс, за якого відносний рівень погіршення критеріальних параметрів взаємодії для стейкхолдерів однієї зі сторін ринку не перевищує відносного рівня їх підвищення для стейкхолдерів протилежної сторони. Досягти компромісу в ході ринкової взаємодії можна шляхом збалансування економічних інтересів на основі принципу рівності граничних жертв. Для песимуму ринкової взаємодії характерна опортуністична економічна поведінка стейкхолдерів сторін ринку, яка набуває ознак антагонізму. Переміщення числового значення ефекту взаємодії до критичної зони свідчить про поглиблення протиріч, причина якого криється

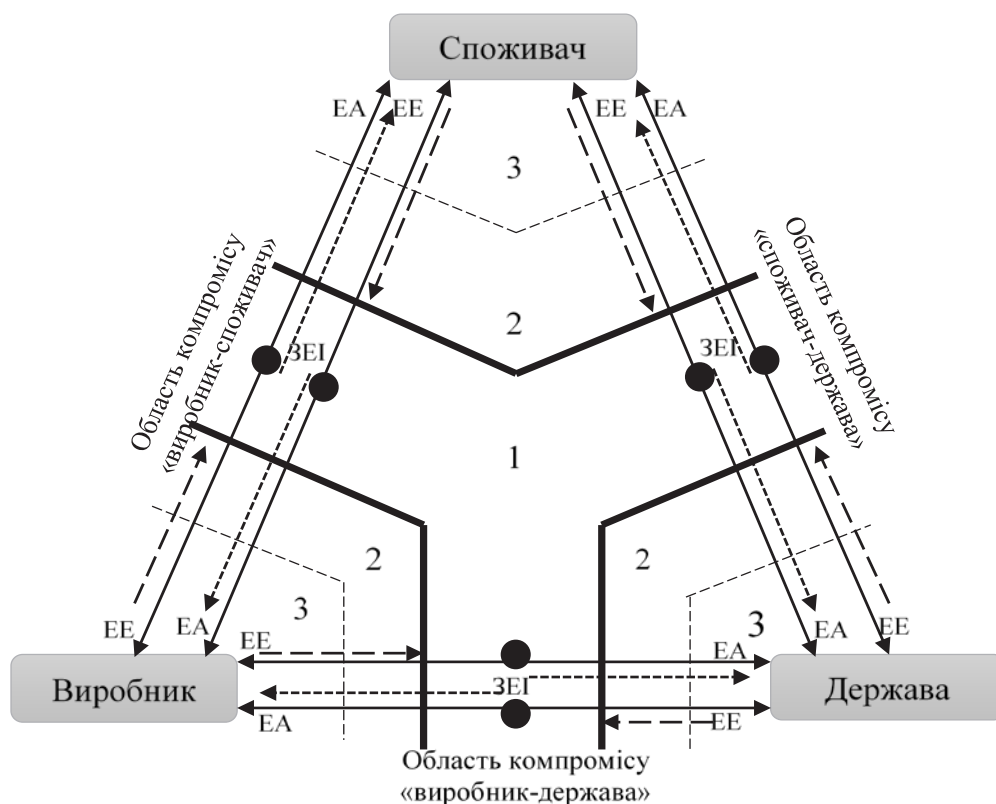

Рис. 1. Окреслення зон справедливого компромісу агрегованих економічних інтересів цілісної тріади сфери продовольчого забезпечення

Примітка: 1 – зона справедливого компромісу (субоптимуму); 2 – зона песимуму; 3 – критична зона

Джерело: розроблено автором

в дисбалансі агрегованих економічних інтересів системної тріади суб'єктно-функціональних складових частин сфери продовольчого забезпечення. Під час окреслення шляхів забезпечення оптимального формату тристоронньої взаємодії множини стейкхолдерів слід пам'ятати про те, що застосування тих чи інших методів визначається цілями проведення оптимізації, а також властивостями самих методів, оскільки диференціація множини стейкхолдерів, відповідно до їхнього функціонального призначення, що обумовлює різновекторність їхніх цілей, є причиною поляризації ринкової взаємодії у сфері продовольчого забезпечення, тому під час формування оптимального формату взаємодії слід використовувати апарат багатоцільової оптимізації, що включає різні методи й прийоми [5, с. 184], а також передбачає комбінування математичних методів та методів моделювання. Проте з огляду на динамізм змінних умов економічного простору та складність економічних процесів, обумовлену інтеграцією вітчизняної економіки у світову, оптимізувати ефекти ринкової взаємодії практично неможливо.

Висновки з проведеного дослідження. Складність та багатоаспектність тристоронньої взаємодії, характерної для сфери продовольчого забезпечення, вимагають переосмислення

традиційних підходів до побудови оптимального формату взаємодії множини стейкхолдерів сфери продовольчого забезпечення як слабо структурованої системи відкритого типу. Задоволення потреби сучасних наукових досліджень потребує синтезу традиційних методик з новими знаннями, тому широкого застосування набувають специфічні методи та підходи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антонович Е.Н. Генезис и уровни познания структуры триады в философии. Территория новых возможностей. *Вестник Владивостокского государственного университета экономики и сервиса*. 2014. № 1. С. 80–99.
2. Вантух В.П. Методика дослідження ресурсного потенціалу в АПК. *Економіка АПК*. 2006. № 4. С. 54–58.
3. Концепції сучасного природознавства : підручник / Я.С. Карпов, В.В. Кисельник, В.Г. Кремень, В.С. Кривцов, О.В. Науменко, З.Т. Нікольченко, В.Г. Падалка, А.О. Таран. Київ: Професіонал, 2004. 496 с. URL: http://pidrychniki.ws/15941024/prirodovnavstvo/induktsiya_deduktsiya (дата звернення: 21.02.2020).
4. Алькема В.Г., Большотенко І.В. Методика оцінки рівня економічної безпеки суб'єктів аудиторської діяльності. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. Вип. 2. С. 375–382.

5. Царев В.В. Внутрифирменное планирование : учебное пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 496 с.

6. Сіменко І.В. Проблеми формування аналітичної інформації щодо якості систем управління підприємствами: визначення аналітичного інструментарію. *Вісник ЖДТУ*. 2010. № 3(53). С. 237–241.

7. Василенко С.Л., Сергиенко П.Я. Математика и гармония целостности. URL: <http://314159.ru/vasilenko/vasilenko2.htm> (дата звернення: 18.02.2020).

8. Замикула І.В. Механізм державного регулювання системи продовольчого забезпечення у соціально-економічному розвитку регіону. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. 2012. Вип. 2. С. 216–224.

9. Момот Т.В., Філатова І.О., Конопліна О.О. Стейкхолдер-орієнтований підхід до забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств: теоретико-методичні засади впровадження. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 8(170). С. 36–44.

REFERENCES:

1. Antonovich, E.N. (2014) Henezys i urovni poznanyja struktury triady v filosofii. Territorija novykh vozmozhnostiei [Genesis and levels of knowledge of the structure of the triad in philosophy. Territory of new opportunities]. *Vestnyk Vlydyvostokskoho hosudarstvennoho universiteta ekonomiki i servisa*. No. 1, pp. 80–99.

2. Vantukh, V.P. (2006) Metodyka doslidzhennia resursnoho potentsialu v APK [Methodology of resource potential research in agroindustrial complex]. *Ekonomika APK*. No 4, pp. 54–58.

3. Karpov, Ya.S., Kysel'nyk, V.V., Kremen', V.G., Kryvtsov, V.S., Naumenko, O.V., Nikol'chenko, Z.T., Padalka, V.G., and Taran, A.O. (2004) Kontseptsii suchasnoho pryrodoznavstva [Concepts of modern sci-

ence] : textbook. Kyiv : Profesional. 496 с. Available at: http://pidrychniki.ws/15941024/prirodnavstvo/induktsiya_deduktsiya (accessed: 21 February 2020).

4. Al'kema, V.G. and Bol'botenko, I.V. (2014) Metodyka otsinky rivnia ekonomichnoi bezpeky sub'ektiv audytors'koi dijial'nosti [Methods of assessing the economic security of the entities audited]. *Global'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*. No. 2, pp. 375–382.

5. Tsariov, V.V. (2002) Vnutrifirmennoie planirovanije [In-firm planning] : textbook. SPb. : Pitier (in Russian)

6. Simenko, I.V. (2010) Problemy formuvannia analitichnoi informatsii schodo jakosti system upravlinnia pidprijemstvamy: vyznachennia analitichnoho instrumentariju [Problems of analytical information formation on the quality of enterprise management systems: definition of analytical tools]. *Visnyk ZhDTU*. No. 3(53), pp. 237–241.

7. Vasylenko, S.L. and Serhyenko, P.Ya. (2010), Matematika i harmoniia tselostnosti [Mathematics and harmony of integrity]. Available at: <http://314159.ru/vasilenko/vasilenko2.htm> (accessed: 18 February 2020).

8. Zamykula, I.V. (2012) Mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання systemy prodovol'choho zabezpechennia u sotsial'no-ekonomichnomu rozvytku rehionu [The mechanism of government regulation of the food security system in the region socio-economic development]. *Naukovyi visnyk akademii munitsypal'noho upravlinnia*. No. 2, pp. 216–224.

9. Momot, T.V., Filatova, I.O. and Konoplina, O.O. (2015) Steikholder-orієntovanyi pidkhid do zabezpechennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky pidprijemstv: teoretyko-metodolohichni zasady vprovadzhenia [Stakeholder-oriented approach to ensuring financial and economic security of enterprises: theoretical and methodological principles of implementation]. *Aktual'ni problemy ekonomiky*. No. 8 (170), pp. 36–44.

ІНФОРМАЦІЙНО-МЕРЕЖЕВІ ВИМІРИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ INFORMATION-NETWORK MEASUREMENTS OF MODERN ECONOMY

У статті здійснено експлікацію феномена інформаційно-мережевої економіки в контексті постіндустріальних теорій Д. Белла, Е. Тоффлера, Й. Масуди, М. Кастельса. Розкрито визначальну роль інформаційного сектору господарювання в нових умовах функціонування економічної системи та окреслено роль комп'ютерних технологій як основних засобів і середовища економічної діяльності. Показано, що в інфраструктурі інформаційно-мережевої економіки відстежується зміщення акцентів з виробництва на сфери обслуговування, освіти та культури, підвищення ролі людського інтелекту та інформації, зумовлюючи до виникнення нових форм діяльності, управління, праці, споживання. Проаналізовано нові організаційно-економічні форми, які витісняють традиційні, зокрема: віртуалізацію економічного життя; залежність споживачього попиту від рівня інформаційного забезпечення щодо характеристик товару чи послуги; трансформацію змісту потреб споживачів.

Ключові слова: економіка, інформаційна економіка, інформаційно-мережева економіка, постіндустріальне суспільство, інформація, інформаційні товари, інформаційно-комунікаційні технології, віртуальні підприємства.

В статті здійснено експлікацію феномена інформаційно-мережевої економіки

в контексті постіндустріальних теорій Д. Белла, Е. Тоффлера, Й. Масуди, М. Кастельса. Раскрыто определяющую роль информационного сектора хозяйствования в новых условиях функционирования экономической системы и обозначены роль компьютерных технологий в качестве основных средств и среды экономической деятельности. Показано, что в инфраструктуре информационно-сетевой экономики отслеживается смещение акцентов с производства на сферу обслуживания, образования и культуры, повышение роли человеческого интеллекта и информации, вызывая к возникновению новых форм деятельности, управления, труда, потребления. Проанализированы новые организационно-экономические формы, которые вытесняют традиционные, в частности: виртуализацию экономической жизни; зависимость потребительского спроса от уровня информационного обеспечения о характеристиках товара или услуги; трансформацию содержания потребностей потребителей.

Ключевые слова: экономика, информационная экономика, информационно-сетевая экономика, постиндустриальное общество, информация, информационные товары, информационно-коммуникационные технологии, виртуальные предприятия.

УДК 001.102-052

<https://doi.org/10.32843/bses.50-10>

Залужний А.Л.

аспірант кафедри державного управління, документознавства та інформаційної діяльності Національний університет водного господарства та природокористування

Zaluzhnyi Antonii

National University of Water Management and Nature Resources Use

The article explains the phenomenon of information-network economics in the context of post-industrial theories of D. Bell, E. Toffler, J. Masuda, M. Castels. It is shown that the total spread in all spheres of human existence of electronic communication means and the construction of information and network space on this basis leads to the emergence of a new type of economic reality - the information and network economy. Its most characteristic feature is the approval of the information and networking principle of the organization of economic processes, which takes place at the global level and replaces the sectoral-territorial. A new nature of connections between economic entities is formed, based on information and network relations in order to streamline their interactions. Information in this context gains the status of goods, services, resources, and becomes a significant source of additional. It is observed that new qualitative changes are being created in the space of traditional socio-economic institutions both at the state level as a whole and in the activity of individual firms. The shift of emphasis from production to the spheres of service, education and culture is being observed as well as enhancement of the human intelligence and information part in the infrastructure of the information-network economics, causing the appearance of new forms of activity, management, labor and consumption. Economic development is directly dependent on the volume of intellectual capital, focusing on the "knowledge industry", and the reach and speed of dissemination of information. The defining role of the management information sector through the new function conditions of the economic system is revealed and the role of computer technology as the main facilities and the area of economic activity is outlined. New organizational and economic forms that supersede traditional ones are analyzed, in particular: virtualization of economic life; dependence of consumer demand on the level of information support on the characteristics of a product or service; transformation of content of consumer needs; new jobs in education and management, computer hardware and software.

Key words: economy, information economy, information and network economy, post-industrial society, information, information goods, information and communication technologies, virtual enterprises.

Постановка проблеми. Нові інформаційно-комунікаційні технології виступають істотним інноваційним сегментом сучасної економіки, й здійснюючи істотний вплив на формування виробничих та ринкових процесів, обумовлюють до значних соціально-економічних змін.

Глобальне електронне середовище в сфері економічної діяльності призводить до виникнення нового феномена суспільного буття – інформаційно-мережевої економіки, яка дістає характеристик «інформаційної», «мережевої» та «глобальної» (М. Кастельс). Адже становлення нових економічних відносин на ґрунті інформаційного комплексу супроводжується цілою низкою трансформаційних зрушень на постіндустріальному

просторі, охоплюючи виробничі процеси, обмін, реалізацію, споживання, організаційну діяльність фірм та їхню структуру, управління працею, що проявляється у загальнопланетарному масштабі. Саме тому і виникає нова глобальна економічна система, яка утверджується на розгалуженій мережі й завдяки революційному прориву у сфері інформаційних технологій пов'язує економічних суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зауважити, що до проблем інформаційно-мережевої економіки звертаються такі українські вчені як М. Згуровський, М. Єрмошенко, О. Михайловська, Т. Ковальчук, П. Подчасова, А. Чухно та інші, наголошуючи на утвердженні якісно-нової форми функціонування економіки, яка базується на

розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій, Інтернет-комунікацій та глобальних інформаційних надмагістралей [8, с. 16]. У зв'язку з цим інформаційно-мережева економіка постає як «Інтернет-економіка» та «електронно-мережева економіка». Водночас у вітчизняних наукових студіях дослідження механізмів функціонування суспільства в нових умовах інформаційно-комунікаційного простору відстежується у працях Н. Балабанової, В. Буряка, І. Девтерова, С. Куцепал, Т. Лугуценко, Д. Музи, Г. Почепцова та ін.

Теоретичні та методологічні засади інформаційно-мережевої економіки крізь призму осмислення інформаційних ресурсів здійснюють такі російські науковці як С. Дятлов, В. Іноземцев, І. Стрелець, О. Коновалова, С. Нехаєв, Н. Скрильнікова, Ю. Тутаєва, І. Джазовська, І. Хохлова та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення концептуальних підходів щодо особливостей змісту та функціонування економіки в умовах інформатизованого, глобалізованого, мережевого та інтелектуалізованого соціально-економічного простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. В 40–50-ті роки ХХ ст. диференціація суспільного виробництва економістом К. Кларком та соціологом Ж. Фурастьє на три сектори: сільське господарство (первинний – аграрний), промисловість (вторинний – індустріальний), сфера послуг (третинний – обслуговуючий), в теоретиків постіндустріалізму стає вихідною у контексті обґрунтування зростаючої ролі нематеріального сектору економіки. Саме в постіндустріальних концепціях відбувається переосмислення впливу новітніх інформаційних технологій на суспільне буття, розглядаючи його як «новий ступінь розвитку людства» (Й. Масуда), «третю хвилю» (А. Тоффлер), «постіндустріальне суспільство» (А. Кумарасвами, Д. Белл), «інформаційне суспільство» (Ф. Махлуп, Т. Умесао, Й. Масуда, М. Кастелс, У. Мартін), «сервісне суспільство» (Д. Белл, Е. Тоффлер), «мережеве суспільство» (М. Кастельс), «технотронне суспільство» (З. Бжезинський), «суспільство знань» (Р. Кроуфорд, А. Горц) та ін. Адже сільське господарство та матеріальне виробництво, яке засноване на індустріальній праці, меншою мірою визначають спрямованість соціального розвитку, звільняючи місце постіндустріальному суспільству як «новому принципу соціально-технологічної організації та новому образу життя, що витісняє індустріальну систему» [1, с. 9].

Глобальні зміни сучасного суспільного та економічного життя перебувають у прямій залежності від способів виробництва, передачі, збереження фіксації та споживання інформації, зростання її питомої ваги у структурі валового доходу. У зв'язку з цим поряд з постіндустріальним суспільством в науковий обіг вводяться терміни «інформа-

ційне суспільство» та «інформаційна економіка», з особливим наголосом на ролі інформації та електронних засобів як технічної бази їх поширення. Зокрема, під інформаційною економікою розуміється такий інноваційний тип цивілізаційного розвитку, соціально-економічного зростання, який характеризується високим рівнем знань та інформації, а також засобами їх виробництва, обробки, зберігання та поширення.

Властиво, що визначальним чинником окреслених соціокультурних та соціально-економічних трансформацій Д. Беллом проголошується телекомунікація (третя технологічна революція) та комп'ютерна техніка, яка значною мірою вплинула на «образ нашого мислення, спосіб отримання інформації, характеру ділових зв'язків» [10, с. 28–29]. Місце виробничих машин, робота яких, носить фізичний характер займають комп'ютери. Саме вони, як агенти інформаційного зв'язку, що отримують інформаційні сигнали, забезпечують здійснення інформаційно-управлінської діяльності.

А відтак економіка стає більш інтелектуалізованою, інформатизованою, глобалізованою та мережевою. В такій економічній системі пріоритетне місце займає інформаційний сектор господарювання. Інформація у даному контексті виступає у вигляді даних, «які трансформувалися у значущу форму, придатну для доцільного використання» [9, с. 118] крізь призму виявлення зв'язків та найвагоміших фактів у цих даних. Інформаційний ресурс постає вагомим чинником у прийнятті економічних рішень, впливає на економічну поведінку агентів. Властиво, що Ф. Хаєк інформацію називає мовою економіки, позаяк саме вона зосереджується в процесах виробництва, послугах, товарах, грошах тощо [11]. Такі економічні явища як вартість, прибуток, праця оцінюються з позиції закодованої в них інформації. Зокрема, ціна формується на основі накопленої ціледоцільної інформації, а поява сучасних електронних грошей у зв'язку з відсутністю матеріальних носіїв виступає тільки як інформаційний ресурс. Продукція завдяки збільшенню у його вартості питомої ваги дизайну, маркетингу та інноваційності постає більш інформаційно насиченою, а тому, на думку Й. Масуди, «виробництво інформаційного продукту, а не матеріального буде рухомою силою освіти та розвитку суспільства» [12, с. 29].

Водночас, зважаючи на те, що особливість інформаційної епохи проявляється в створенні інформаційно-комунікаційному простору, в якому інформаційні потоки та мережі пов'язують окремих людей, економіки, культури, держави, то М. Кастельс таке суспільство називає «мережевим» (network society) [5]. А тотальне поширення у всіх сферах людського буття засобів електронної комунікації й конструювання на цій основі

інформаційно-мережевого простору призводить до виникнення нового типу економічної реальності – інформаційно-мережевої економіки. Її найбільш характерною ознакою виступає утвердження мережевого принципу організації економічних процесів на загальнопланетарному рівні, що приходить на заміну галузево-територіальному.

У даному випадку особлива роль належить єдиній системі засобів передання інформації (Інтернет-мережам). Адже саме мережі виступають ресурсом, який містить складну конфігурацію вузлів (людей, організацій, груп) і забезпечує взаємозв'язки між ними, сприяючи переданню інформації. В сфері економічної діяльності взаємозв'язки між всіма економічними агентами здійснюється через мережу Інтернет з метою впорядкування їх взаємодій. Інтернет набирає статусу головного джерела організації роботи фірми, сприяючи прискоренню та значного розширення інформаційного обміну. Адже в глобальних мережах відбувається проведення низки економічних операцій (вкладення договорів, оформлення замовлень, здійснення розрахунків), формується інформаційний потік щодо товарів та послуг з зазначенням контактних адрес. Водночас фірми створюють корпоративні портали, які значною мірою скорочують частку внутрішньо організаційних витрат, забезпечуючи доступ як співробітників до корпоративної інформації, а також партнерів, постачальників, клієнтів. У зв'язку з цим існують інформаційні бази з обмеженим доступом використання, або загальнодоступні онлайн-портали, які розкривають основні аспекти діяльності компанії, або важливі події, спрямовані на залучення інноваційних технологій та нових ідей по відповідним потребам фірми. Так, в результаті фінансових проблем, які виникли в 90-х роках ХХ ст. в компанії Procter Gamble, в контексті практичної реалізації концепції «відкритих інновацій», було створено сайт «товариства винахідників», що передбачав зібрання зовнішніх інноваційних розробок з питань нових технологій та методів бізнесової діяльності, інноваційних процесів та торгівельних зв'язків. Внаслідок окреслених оперативних реакцій на труднощі компанії Procter Gamble до 2009 року виробництво було збільшило на 60%, розроблено більш як 400 нових видів продуктів, витрати зменшено на 30% [2, с. 98].

А відтак, високотехнологічні підприємства індустріального спрямування, які базуються на технологічних традиціях минулого, змушені реагувати на виникнення нової інфраструктури суспільного буття, й модернізуватися, включаючи у свою діяльність інформаційно-мережеві елементи постіндустріального типу економіки. Це здійснюється крізь призму використання сегментів електронної комерції та створення мережевої структури підприємств, що призводить до значного скорочення

витрат. Тобто фірма оточує себе іншими фірмами, які виконують певні види діяльності в міру необхідності. Відстежується явище мобільності працівників та їх робочих місць (можливість працювати вдома, під час подорожей), що виступає всупереч загальноприйнятій тенденції обов'язкової присутності на робочому місці й уможливорюється завдяки нових інформаційно-комунікаційних технологій. Завдяки мережовості, гнучкості та застосування електронних зв'язків провідні компанії створюють низку структурних ланок й набувають поширення в багатьох країнах світу, забезпечуючи виконання певного виду робіт або надання послуг незалежно від місця розташування.

У цьому сенсі варто наголосити про діяльність віртуальних компаній, які виникають в контексті добровільної та тимчасової форми кооперації декількох учасників-партнерів, функціонування яких засвідчує про нівеляцію територіально-просторової відокремленості. Зокрема, Т. Подчасова стверджує: «З практичної точки зору «віртуальне підприємство» являє собою мережу територіально розмежованих вільно взаємодіючих агентів, що розробляють сумісний проект (або сукупність таких проектів), знаходячись між собою у відносинах партнерства, кооперації, співдружності, координації» [7, с. 28]. Вітчизняна дослідниця пропонує глибокий та змістовний аналіз мережевих підприємств (віртуальних підприємств). На її думку, саме віртуальні підприємства є відкритими організаційними структурами, які долають галузеві та відомчі бар'єри, а тому постають найбільш прогресивними і ефективними формами організації сучасних підприємств, скерованих на задоволення вимог замовників. Адже об'єднання різноманітних партнерів навколо певного проекту потребує акумуляції різноманітних ресурсів, технологій, виробничого потенціалу, підрозділів, спеціалістів, досвіду, знань, що уможливорюється завдяки інтегративної здатності комп'ютерних мереж у поєднання усіх необхідних складових у єдину систему. Зазвичай це тимчасова коопераційна мережа, яка залучає до партнерської співпраці територіально віддалених учасників з домінуванням горизонтальних коопераційних зв'язків та існує як своєрідна «мережева комп'ютерно-опосередкована організаційна структура». Властиво, що економічні суб'єкти (агенти) є реально існуючими у віртуальному просторі Інтернет-мереж.

У даному контексті варто наголосити щодо гнучкості в адаптації віртуальних фірм до змін ринку; значної економії часу та затрат на інтеграцію інноваційних технологій, кращих ресурсів, нових ідей, креативних знань; більш повного задоволення запитів клієнтів із значним підвищенням швидкостей їх виконання; прискореності вибору найкращих ресурсів й орієнтації на виконання індивідуальних замовлень.

Втім, мережеві контакти віддалених в географічному відношенні економічних агентів потребують посиленню дієвості моральних якостей добросовісності, відповідальності та довіри. Адже віртуальні організаційні форми базуються на роботі тимчасових працівників та компаній, зазвичай, з властивою для них відсутністю головних атрибутів фірми (головного офісу, чіткої ієрархії, інституційних меж, фізичних структур тощо). Саме тому особливо резонансу надається вимогам довіри між усіма ланками віртуального підприємства у інформаційному просторі.

Вище окреслена інформатизація та мережевість економічного простору приводить до суттєвих змін в структурі потреб споживачів, впливаючи на їх традиційну поведінку. Варто наголосити про інформаційну насиченість, інтенсивність та частоту взаємодій між постачальниками та покупцями, зниження транзитивних витрат на пошук інформації про товар та спрощення процедур на проведення угод. Значно підвищуються контактні зв'язки з заінтересованими економічними суб'єктами: постачальниками, покупцями, замовниками. Водночас відстежується врахування інтересів клієнтів, які є віддаленими в географічному відношенні. Відбувається конструювання нових організаційно-економічних форм, які витісняють традиційні, зокрема: віртуалізація економічного життя (можливість здійснення фінансових розрахунків за допомогою застосування електронних грошей, віртуальність фірм, супермаркетів, Інтернет реклами, тощо); швидкий доступ економічних суб'єктів до глобальної мережі інформаційних ресурсів; трансформація змісту потреб споживачів, зміна їх структури завдяки збільшенню їх нематеріальної складової; залежність споживацького попиту від рівня інформаційного забезпечення споживача щодо характеристик товару чи послуги; виникнення нових робочих місць в сферах освіти та управління, виробництва комп'ютерної техніки та програмного забезпечення. Разом з тим існує можливість представлення значно більшого об'єму асортименту товарів ніж в традиційних торговельних структурах та значного зниження витрат виробництва та обігу.

Водночас, відбуваються значні трансформаційні зрушення у структурі та особливостях діяльності фірм в нових умовах господарювання. Зокрема, зміна мети, що передбачає перехід з «економізації» (зниження витрат виробництва підвищення продуктивності праці та збільшення об'єму випуску продукції) до «соціологізації» (спрямованість ресурсів на задоволення потреб працівників) [1]. Відповідно маємо зміщення феномена власності на засоби виробництва в сферу людських відносин. Адже задоволення потреб споживачів постає основним джерелом отримання прибутків. Водночас діяльність фірми уможлиблю-

ється завдяки персоналу, який постає своєрідною культурною та високоінтелектуальною цілісністю.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, тотальне поширення у всіх сферах людського буття засобів електронної комунікації й конструювання на цій основі інформаційно-мережевого простору призводить до виникнення нового типу економічної реальності – інформаційно-мережевої економіки. Її найбільш характерною ознакою виступає утвердження інформаційного та мережевого принципу організації економічних процесів, що відбувається на загальнопланетарному рівні й замінює галузево-територіальний. Формується нова природа зв'язків між економічними суб'єктами, що базується на інформаційно-мережевих відносинах з метою впорядкованості їх взаємодій. Інформація в даному контексті набирає статусу товару, послуг, ресурсів, постає істотним джерелом додаткової вартості.

Створюються нові якісні зміни у просторі традиційних соціально-економічних інститутів як на рівні держави в цілому, так і в діяльності окремих фірм. Відстежується виникнення нової структури економіки – ІТ-ринку, обумовленої її інформаційно-мережевою складовою. У даному випадку традиційне функціонування ринку замінюють Інтернет-мережі, зумовлюючи перехід від вертикального управління до інформаційно-мережевої взаємодії горизонтальних корпорацій; орієнтацію на споживача та врахування його інтересів незалежно від географічних координат; виникнення віртуальних підприємств; трансформації національних ринків у єдиний світовий ринок.

Економіка нового типу зміщує акценти з виробництва на сфери обслуговування, освіти та культури й підвищує роль людського інтелекту та інформації. Економічний розвиток ставиться в пряму залежність від об'єму інтелектуального капіталу, акцентуючи увагу на «індустрії знань» та досяжністю й швидкістю поширення інформації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество (предисловие к русскому изданию) / Опыт социального прогнозирования. Перевод с английского. Москва : Academia, 1999. 956 с.
2. Джазовская И.Н., Хохлова И.Г. Роль корпоративных Интернет-порталов в обеспечении восприимчивости предприятий к инновациям. *Инновации*. 2010. №7(141). С. 96–99.
3. Дятлов С.А. Информационно-сетевая экономика: методология, классификация, мониторинг / *Информационно-сетевая экономика в XXI веке* : Материалы Первой евразийской студенческой научной интернет-конференции. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 2001. С. 85–99.
4. Згуровський М.З. Шлях до суспільства, заснованого на знаннях / Тернистий шлях до відродження: ст. та інтерв'ю. Київ : Генеза, 2010. С. 156–165.

5. Мануэль Кастельс. Информационная эпоха: экономика, общество, культура: Пер. с англ. Москва : ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.

6. Муза Д.Е. Информационное общество: притязания, возможности, проблемы. Философские очерки [монография]. Днепропетровск : Адверта, 2013. 144 с.

7. Подчасова П. Віртуальні підприємства як сучасна форма організації виробництва. Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем : Збірник наукових праць МННЦ ІТіС. Київ, 2009. Випуск 14. С. 24–45.

8. Ковальчук Т.Т. Глобальна інформаційно-мережева економіка: цивілізаційні перспективи. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. №12(150). С. 15–23.

9. Чухно А.А. Твори : у 3 т. / Т. 2 : Інформаційна постіндустріальна економіка : теорія і практика., *Наук.-дослід. фін. ін-т при М-ві фін. України*. Київ : НАН України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2006. 512 с.

10. Bell D. Die dritte technologische Revolution und ihre möglichen socioökonomischen Konsequenzen. *Mercur*. 1990. Jg. 44. H. 1, pp. 28–47.

11. Hayek, F.A. The Use of Knowledge in Society / *American Economic Review*, Vol. 35. 1945, pp. 519–530.

12. Masuda Y. The Information society. Wash.: World Future Soc, 1983, p. 29.

REFERENCES:

1. Bell D. (1999) Gryadushcheye postindustrial'noye obshchestvo (predisloviye k russkomu izdaniyu) / Opyt sotsial'nogo prognozirovaniya. Perevod s angliyskogo [The upcoming post-industrial society (preface to the Russian edition) / Experience of social forecasting]. Moscow: Academia, 956 p. (in Russian)

2. Dzhazovskaya I.N., Khokhlova I.G. (2010) Rol' korporativnykh Internet-portalov v obespechenii vospryimchivosti predpriyatiy k innovatsiyam [The role of corporate Internet portals in ensuring the susceptibility of enterprises to innovations. Innovations]. *Innovatsii*. №7(41), pp. 96–99. (in Russian)

3. Dyatlov S.A. (2001) Informatsionno-setevaya ekonomika: metodologiya, klassifikatsiya, monitoring / *Informatsionno-setevaya ekonomika v XXI veke: materialy pervoy yevraziyskoy studencheskoy nauchnoy internet-konferentsii* [Information and network economy: methodology, classification, monitoring / Information

and network economy in the XXI century: materials of the first eurasian student scientific internet conference]. Moscow.: Izd-vo Mosk. un-ta, pp. 85–99. (in Russian)

4. Zgurovs'kiy M.Z. (2010) Shlyakh do suspil'stva, zasnovanogo na znannyakh /Ternisty shlyakh do vidrodzheniya: statii ta interv'yuu [The road to a knowledge-based society / The thorny road to rebirth: articles and interviews]. Kyiv: Geneza, pp. 156–165. (in Ukrainian)

5. Manuel' Kastel's (2000) Informatsionnaya epokha: ekonomika, obshchestvo, kul'tura: Perevod s angliyskogo [The information age: economics, society, culture: translation from English]. Moscow: GU VSHE, 608 p.

6. Muza D.Ye. (2013) Informatsionnoye obshchestvo: prityazaniya, vozmozhnosti, problemy. Filosofskiyeh ocherki [monografiya] [Information society: claims, opportunities, problems. Philosophical essays [monograph]. Dnepropetrovsk: Adverta, 144 p. (in Russian)

7. Podchasova P. (2009) Virtual'ni pidpryyemstva yak suchasna forma orhanyzatsyy vyrobnytstva. Ekonomiko-matematychnye modelyuvannya sotsial'no-ekonomichnykh system: Zbirnyk naukovykh prats' MNNTS IT IS [Virtual enterprises as a modern form of production organization. Economic and mathematical modeling of socio-economic systems: Collection of scientific works of ISTC it is]. Kyiv. Vypusk 14, pp. 24–45. (in Ukrainian)

8. Koval'chuk T.T. (2013) Hlobal'na informatsiynomerezheva ekonomika: tsivilizatsiyni perspektyvy [Global information network economy: civilizational perspectives]. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, №12(150), pp. 15–23. (in Ukrainian)

9. Chukhno A.A. (2006) Tvory: u 3 tomah / Tom 2: Informatsiyna postindustrial'na ekonomika: teoriya i praktyka., *Naukovo-doslidnyy finansovyy instytut pry Ministerstvi finansiv Ukrayiny* [Works: in 3 volumes. / Volume 2: information post-industrial economy: theory and practice. Scientific research. Financial institute at the Ministry of finance of Ukraine]. Kyiv: NAN Ukrayiny, Kyivskyy natsionalnyy universytet imeni T. Shevchenka [NAS of Ukraine, Kyiv national university of Ukraine], 512 p. (in Ukrainian)

10. Bell D. (1990) Die dritte technologische Revolution und ihre möglichen socioökonomischen Konsequenzen. *Mercur*. Jg. 44. H. 1, pp. 28–47.

11. Hayek F.A. (1945) The Use of Knowledge in Society / *American Economic Review*, Vol. 35, pp. 519–530.

12. Masuda Y. (1983) The Information society. Wash.: World Future Soc., p. 29.

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

FORMATION OF THE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF FINANCIAL AND CREDIT PROVIDING OF AGRARIAN PRODUCERS

УДК 631.162:338.434

<https://doi.org/10.32843/bses.50-11>

Зоря О.П.

д.е.н., доцент,

доцент кафедри фінансів і кредиту

Полтавська державна аграрна академія

Зоря С.П.

к.е.н., доцент,

доцент кафедри фінансів і кредиту

Полтавська державна аграрна академія

Салогуб І.І.

здобувач кафедри фінансів і кредиту

Полтавська державна аграрна академія

Zoria Oleksii

Poltava State Agrarian Academy

Zorya Svitlana

Poltava State Agrarian Academy

Salohub Iryna

Poltava State Agrarian Academy

У статті проведено розроблення й обґрунтування теоретико-методологічних засад формування та розвитку інституційного середовища фінансово-кредитного забезпечення аграрних товаровиробників. Встановлено, що базові інститути системи аграрного кредитування характеризують історично стійкі, постійно відтворювані на практиці кредитні відносини, що визначають спрямованість колективних та індивідуальних дій кредиторів і позичальників. Інституційні форми визначаються як встановлені способи організації специфічних кредитних відносин в аграрній сфері, в яких проявляється порядок взаємодії аграрних товаровиробників, кредиторів, держави, інших суб'єктів. Визначено, що під системою аграрного кредитування розуміється вся сукупність інституційних форм кредитної підтримки аграрних товаровиробників та сільського населення, тобто норм і правил, які забезпечують реалізацію їх економічних інтересів в ході фінансово-кредитної підтримки. У статті розроблено модель формування системи кредитування аграрних товаровиробників, яка має комплексний характер основних напрямів її регулювання, що забезпечує необхідний баланс реалізації всіх функцій системи.

Ключові слова: інституційне середовище, кредитування, аграрне виробництво, державне регулювання, система.

В статті проведено розроблення й обґрунтування теоретико-методологічних засад

формування і розвитку інституційного середовища фінансово-кредитного забезпечення аграрних товаровиробників. Установлено, що базові інститути системи аграрного кредитування характеризують історично стійкі, постійно відтворювані на практиці кредитні відносини, які визначають спрямованість колективних та індивідуальних дій кредиторів і позичальників. Інституційні форми визначаються як встановлені способи організації специфічних кредитних відносин в аграрній сфері, в яких проявляється порядок взаємодії аграрних товаровиробників, кредиторів, держави, інших суб'єктів. Визначено, що під системою аграрного кредитування розуміється вся сукупність інституційних форм кредитної підтримки аграрних товаровиробників та сільського населення, тобто норм і правил, які забезпечують реалізацію їх економічних інтересів в ході фінансово-кредитної підтримки. В статті розроблено модель формування системи кредитування аграрних товаровиробників, яка має комплексний характер основних напрямів її регулювання, що забезпечує необхідний баланс реалізації всіх функцій системи.

Ключевые слова: институциональная среда, кредитование, аграрное производство, государственное регулирование, система.

In the article the development and substantiation of theoretical and methodological foundations of the formation and development of the institutional environment of financial and credit support of agricultural producers have been carried out. It is established that the basic institutions of the agrarian lending system characterize historically stable, constantly reproduced in credit relations, determine the orientation of collective and individual actions of creditors and borrowers. Institutional forms are defined as established ways of organizing specific credit relations in the agricultural sector, in which the order of interaction of agricultural producers, creditors, and the state, other entities is manifested. It is determined that under the system of agrarian lending is understood the whole set of institutional forms of credit support for agricultural producers and rural population, that is, rules and regulations that ensure the realization of their economic interests in the course of financial and credit support. In the article the model of formation of system of crediting of agrarian producers is developed, which has a complex character of the basic directions of its regulation, which provides the necessary balance of realization of all functions of the system. To solve each of these tasks, a specific administrative or economic regulator is proposed, which stimulates the realization of one or another task. Forms and mechanisms of regulation vary significantly depending on the tasks that are solved within each direction. The introduction of new elements in the structure of the used regulatory mechanisms allows creating the institutional framework and economic conditions for overcoming the constraints that hinder the development of the agricultural lending system and transformation into a large system of various forms of credit support for agricultural producers. The practical significance of the study lies in the fact that its scientific-theoretical results, practical proposals, conclusions and generalizations form the scientific basis for the development of directions of state regulation of the credit system in agricultural production. The implementation of the proposed measures will help to increase the efficiency of agricultural production and ensure the process of sustainable development of the agricultural sector of the economy.

Key words: institutional environment, crediting, agrarian production, state regulation, system.

Постановка проблеми. Необхідність активного державного регулювання кредитної системи визначається особливостями організаційно-економічних відносин в аграрному секторі, зокрема тривалістю виробничого циклу, сезонністю, високими виробничими ризиками природно-біологічного характеру, монопольним становищем постачальників і споживачів продукції, які диктують в односторонньому порядку умови економічної взаємодії. Елементи ринкового механізму саморегулювання не в змозі забезпечити не тільки розширене, але й просте

відтворення в галузі. Крім того, потреба державної підтримки аграрного виробництва в Україні сьогодні значно вище, ніж у розвинених країнах світу. Це визначається природно-кліматичними, матеріально-технічними, економічними, соціальними, історичними умовами. Виробництво в аграрному секторі є найбільш ризиковим, а також одним з найбільш капіталомістких та енергоємних. У зв'язку з цим галузь менш приваблива для кредиторів та інвесторів порівняно з багатьма іншими. У неї утруднений приплив приватного капіталу з інших

галузей і сфер національного господарства. Брак ресурсів, пов'язаний зі збутом сільськогосподарської продукції, передбачає високу залежність галузі від зовнішніх джерел фінансування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методологічні та прикладні аспекти формування й розвитку інституційного середовища фінансово-кредитного забезпечення аграрних товаровиробників досліджувались і висвітлювались у роботах багатьох вітчизняних учених. Значний внесок у розгляд цього питання зробили Ю. Алескерова [1], В. Аранчій [2], О. Гудзь [3], М. Дем'яненко [4], Г. Калетнік [6], Ю. Лупенко [5], Г. Мазнєв [7], О. Малій [8], М. Малік [5], О. Непочатенко [9], Н. Правдюк [11], П. Саблук [10], П. Стецюк [12], О. Шпикуляк [5] та інші науковці. Незважаючи на значну кількість досліджень з цієї проблеми, багато теоретичних та методичних питань, пов'язаних із формуванням системи кредитування аграрних товаровиробників в умовах сучасних інституційних трансформацій, залишаються не до кінця розробленими й обґрунтованими, що обумовило необхідність дослідження.

Постановка завдання. Мета статті полягає в розробленні та обґрунтуванні теоретико-методологічних засад формування та розвитку інституційного середовища фінансово-кредитного забезпечення аграрних товаровиробників. Відповідно до цього завдання дослідження є розроблення моделі формування системи кредитування аграрних товаровиробників, яка матиме комплексний характер основних напрямів її регулювання, що забезпечить необхідний баланс реалізації всіх функцій системи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Базові інститути системи аграрного кредитування характеризують історично стійкі, постійно відтворювані на практиці кредитні відносини, що визначають спрямованість колективних та індивідуальних дій кредиторів і позичальників, а інституційні форми – це встановлені способи організації специфічних кредитних відносин в аграрній сфері, в яких проявляється порядок взаємодії аграрних товаровиробників, кредиторів, держави, інших суб'єктів. Зазначені категорії дають змогу розглядати інституційні та функціональні елементи системи аграрного кредитування як її фундаментальні структури, функціонування яких відбувається через конкретні інституційні форми, що втілюють як встановлені правила, які регламентують поведінку суб'єктів системи, так і фактичні механізми взаємодії, які характеризують ступінь виконання цих правил та їх ефективність для кредиторів і позичальників.

Комерційні банки, кредитні кооперативи, інші фінансово-кредитні установи (як інституційні елементи), банківська, кооперативна та інші форми кредиту (як функціональні елементи) є в сукупності базовими інститутами кредитної системи в аграрному секторі. Їх практичним вираженням, тобто інсти-

туційними формами, є формальні й неформальні норми, що регламентують, обмежують і регулюють взаємодії банків та позичальників, кооперативів та їх членів, банків та кооперативів для реалізації їх економічних інтересів. Інституційні форми кредитної системи – це пряме або опосередковане зовнішнє вираження її базових інститутів, і саме вони повинні досліджуватися. Виходячи з цього, можемо стверджувати, що система кредитування в аграрному виробництві інваріантна щодо дій її суб'єктів, але проявляється в різних, постійно змінюваних у ході її функціонування інституційних формах, обумовлених історичними особливостями країни, макроекономічного стану, розвитком аграрного виробництва. Отже, в ході її функціонування забезпечується вибір конкретної інституційної форми взаємодії її суб'єктів, тому під системою аграрного кредитування розуміється вся сукупність інституційних форм кредитної підтримки аграрних товаровиробників та сільського населення, тобто норм і правил, які забезпечують реалізацію їх економічних інтересів в ході фінансово-кредитної підтримки (рис. 1).

Інституційний підхід, з позицій якого сформульовано це визначення, дає змогу розширити уявлення про організацію кредитних відносин в аграрному виробництві. Він відрізняється від традиційного класичного насамперед тим, що розглядається не механічний набір елементів кредитної системи, а мінливі форми їх функціонування й способи взаємодії один з одним для досягнення необхідного результату.

Об'єктивна потреба використання кредитних ресурсів в аграрному виробництві обумовлюється особливими умовами його функціонування, зменшенням можливостей до самофінансування та повільним розвитком інвестиційних процесів. Нестача коштів спонукає товаровиробників звертатися до комерційних банків та інших установ за кредитними ресурсами. Від доступу аграрних підприємств до кредитних ресурсів залежить можливість збільшення обсягів виробництва, раціонального використання внутрішніх фінансових ресурсів, забезпечення капіталізації аграрного сектору економіки. Оптимізація елементів організаційно-економічного механізму державного регулювання відповідно до відтворювальних потреб галузі дає змогу подолати наявні обмеження, створити оптимальні умови для збалансованої реалізації всіх функцій кредитної системи в аграрному секторі. Державне регулювання кредитної системи у галузі пов'язане з великою кількістю зворотних зв'язків і вимагає застосування комплексного системного підходу до вирішення проблем дефіциту джерел фінансування та формування ефективної фінансово-кредитної інфраструктури аграрного сектору. Для вирішення зазначених завдань нами розроблено модель формування системи кредитування аграрних товаровиробників (рис. 2).

Рис. 1. Інституційні форми кредитної підтримки аграрних товаровиробників

Джерело: побудовано авторами

Однією з основних переваг моделі є комплексний характер формування основних напрямів її регулювання, який забезпечує необхідний баланс реалізації всіх функцій системи й дає змогу наблизити межі її функціонування до оптимального значення. Для вирішення кожного з поставлених

завдань запропоновано конкретний адміністративний або економічний регулятор, який стимулює реалізацію того чи іншого завдання. Форми й механізми регулювання істотно змінюються залежно від завдань, які вирішуються в рамках кожного напрямку. Впровадження нових елементів

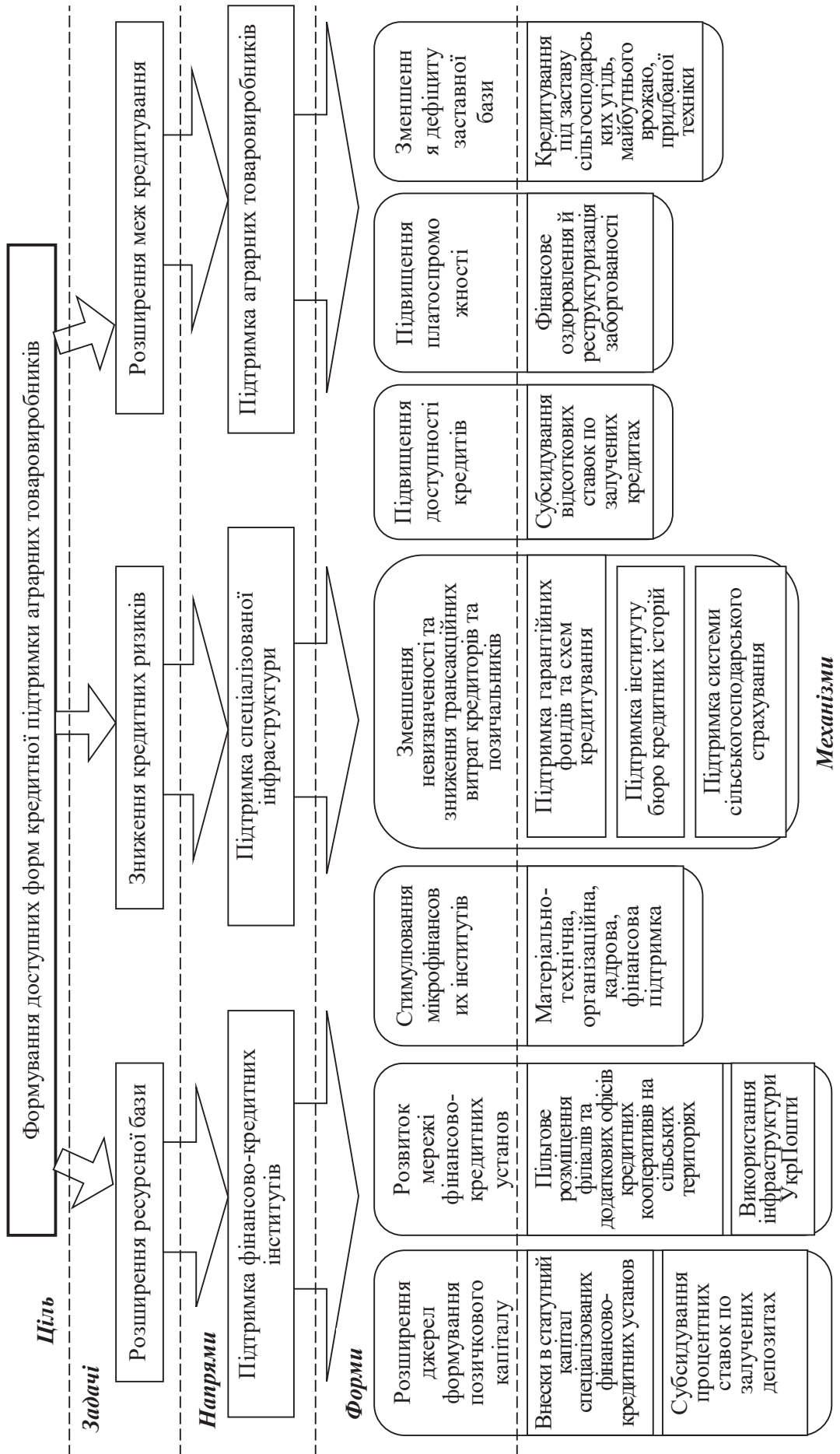

Рис. 2. Модель формування системи кредитування аграрних товаровиробників

Джерело: розроблено авторами

в структуру використовуваних механізмів регулювання дає змогу створити інституційні основи й економічні умови подолання обмежень, що стримують розвиток системи аграрного кредитування, й трансформації у велику систему різноманітних форм кредитної підтримки аграрних товаровиробників.

Висновки з проведеного дослідження.

Під час формування інституційного середовища розвитку аграрного сектору економіки досить важливим є фінансово-кредитне забезпечення товаровиробників галузі. Критеріями надання фінансово-кредитних ресурсів мають стати проекти модернізації або розвитку інфраструктури з переробки й зберігання сільськогосподарської продукції та сировини. Формування доступних форм кредитної підтримки має забезпечуватись розширенням меж кредитування аграрних товаровиробників, збільшенням кредитної бази, зниженням кредитних ризиків. Це обумовило розроблення моделі формування системи кредитування аграрних товаровиробників, однією з основних переваг якої є комплексний характер формування основних напрямів регулювання кредитної системи, який забезпечує необхідний баланс реалізації всіх її функцій. Форми й механізми регулювання суттєво змінюються залежно від задач, які розв'язуються в рамках кожного аграрного підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алескерова Ю. Державне регулювання фінансових процесів в агропромисловому комплексі. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 11. С. 209–214.
2. Аранчій В., Зоря О., Петренко І. Кредит у системі фінансового забезпечення інвестиційного розвитку аграрних підприємств. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2011. № 4. С. 120–124.
3. Гудзь О. Проблеми удосконалення державної фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів. *Облік і фінанси АПК*. 2005. № 6. С. 18–26.
4. Дем'яненко М. Кредитний фактор сталого розвитку аграрного сектору України. *Економіка АПК*. 2014. № 11. С. 5–14.
5. Лупенко Ю., Малік М., Шпикуляк О. та ін. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2014. 516 с.
6. Калетнік Г., Ціхановська В. Фінансовий менеджмент : навчальний посібник для студентів ВНЗ. Київ : Хай-Тек Пресс, 2010. 317 с.
7. Мазнев Г. Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору. *Економіка АПК*. 2014. № 9. С. 5–14.
8. Малій О. Фінансово-кредитні відносини в АПК : монографія. Харків, 2008. 210 с.
9. Нepochatenko О. Державна підтримка підприємств АПК через удосконалення системи кредитування. *Економіка АПК*. 2008. № 8. С. 95–100.
10. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери : наукова доповідь / за заг. ред. П. Саблука. Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. 342 с.

11. Правдюк Н. Аграрні розписки як альтернативна форма кредитування сільськогосподарських підприємств: обліковий аспект. *Облік і фінанси*. 2016. № 4. С. 69–79.

12. Стецюк П. Стратегія і тактика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2009. 370 с.

REFERENCES:

1. Aleskerova, Ju. (2016), Derzhavne reguljuvanja finansovyh procesiv v agropromyslovomu kompleksi [State regulation of financial processes in the agro-industrial complex]. *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, 11, 209–214. [in Ukrainian]
2. Aranchii, V., Zoria, O., & Petrenko, I. (2011). Kredyt u systemi finansovoho zabezpechennia investytsiinoho rozvytku ahrarnykh pidpryemstv [Credit in the system of financial provision of investment development of agrarian enterprises]. *Visnyk Poltav'skoi' derzhavnoi' agrarnoi' akademii'*, no. 4, pp. 120–124. [in Ukrainian]
3. Gudz, O. (2005), Problemi udoskonalennya derzhavnoi finansovoyi pidtrimki pidpryemstv agropromislovogo kompleksu cherez mehanizm zdeshvelnnyia kreditiv [Problems of improvement of state financial support of enterprises of agroindustrial complex through the mechanism of cheapening of loans]. *Oblik i finansi APK*, 6, 18–22.
4. Dem'yanenko, M. (2014). Kredytnyi faktor stalogo rozvytku agrarnogo sektoru Ukrainy [Credit factor of sustainable development of the agrarian sector of Ukraine]. *Ekonomika APK*, 11, 5–14.
5. Lupenko, Yu., Malik, M., Shpykuliak, O. and other (2014), Innovatsijne zabezpechennia rozvytku sil'skoho hospodarstva Ukrainy: problemy ta perspektyvy [Innovative software of development of agriculture Ukraine: Problems and Prospects], Institute of Agrarian Economy, Kyiv, Ukraine. 516 s. [in Ukrainian].
6. Kaletnik, H., Tsikhanovska, V. (2010), Finansovyi menedzhment: navch. posib. dlia stud. VNZ [Financial management]. Kyiv : Khai-Tek Press. 317 s. [in Ukrainian]
7. Mazniev, H. (2014). Problemy finansovoho zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku ahrarnoho sektoru [Problems of Financial Provision of Innovative Development of the Agrarian Sector]. *Ekonomika APK*, 9, 5–14. [in Ukrainian]
8. Maliy, O. (2008). Finansovo-kredytne vidnosyny v APK [Financial and credit relations in the agroindustrial complex]. Kharkiv, 210 s. [in Ukrainian]
9. Nepochatenko, O. (2008), Derzhavna pidtrymka pidpryemstv APK cherez udoskonalennja systemy kredytuvannja [State support of agroindustrial complexes through improvement of lending system]. *Ekonomika APK*, 8, 95–100. [in Ukrainian]
10. Sabluk, P. (2011), Orhanizatsiyno-ekonomichna modernizatsiya ahrarnoyi sfery [Organizational and economic modernization of the agricultural sector]. Kyiv : NNTs IAE, 342 s. [in Ukrainian]
11. Pravdiuk, N. (2016), Ahrarni rozpysky yak alternatyvna forma kredytuvannia silskohopodarskykh pidpryemstv: oblikovy aspekt [Agrarian receipts as an alternative form of crediting agricultural enterprises: accounting aspect]. *Oblik i finansy*, 4, 69–79. [in Ukrainian]
12. Stetsiuk, P. (2009). Stratehiia i taktika upravlinnia finansovymy resursamy silskohospodarskykh pidpryemstv [Strategy and tactics of management of financial resources of agricultural enterprises]. Kyiv, 370 s. [in Ukrainian]

ФОРМУВАННЯ ЧИННИКІВ ВПЛИВУ НА ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

THE FORMATION OF THE INFLUENCE FACTORS ON EXPORT AND IMPORT ACTIVITIES OF THE DOMESTIC INDUSTRIAL ENTERPRISES

УДК 338.58:65.014

<https://doi.org/10.32843/bses.50-12>

Кузьминчук Н.В.

д.е.н., професор,
професор кафедри маркетингу,
менеджменту та підприємництва
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна

Куценко Т.М.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри маркетингу,
менеджменту та підприємництва
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна

Терованесова О.Ю.

к.е.н., доцент кафедри маркетингу,
менеджменту та підприємництва
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна

Kuzmynchuk Nataliia

V.N. Karazin Kharkiv National University

Kutsenko Tetiana

V.N. Karazin Kharkiv National University

Terovanesova Oleksandra

V.N. Karazin Kharkiv National University

У статті розглянуто сучасний стан та результати зовнішньоекономічної діяльності вітчизняної економіки. Визначено, що фактори, які визначають попит на експортно-імпорتنу продукцію, включають економічні, соціальні, демографічні, природно-географічні та традиційно-культурні. Крім того, їх можна класифікувати за ступенем спонукання до експортно-імпоротної діяльності, ступенем охоплення середовища впливу, ступенем важливості, ступенем контрольованості, сферою впливу, механізмом дії, часовим лагом, ефектом впливу, рівнем комплексності об'єкта впливу тощо. Серед сукупності факторів впливу на експортно-імпорتنу діяльність та умов, якими вони доповнюються (фінансові, управлінські, маркетингові, логістичні, виробничі, кадрові), виділено такі рівні середовища: 1) фактори впливу зовнішнього середовища; 2) фактори впливу внутрішнього середовища. Відповідно до узагальненої класифікації факторів впливу на попит на експортно-імпорту продукцію у статті сформовано множину чинників впливу на експортно-імпорتنу діяльність, що дасть змогу оцінити поточний стан та зовнішньоекономічні перспективи підприємств вітчизняної промисловості.

Ключові слова: попит, експортно-імпортна продукція, експортно-імпортна діяльність, умови функціонування підприємств.

В статье рассмотрены современное состояние и результаты внешнеэкономической деятельности отечественной экономики. Определено, что факторы, определяющие спрос на экспортно-импортную продукцию, включают экономические, социальные, демографические, природно-географические и традиционно-культурные. Кроме того, их можно классифицировать по степени побуждения к экспортно-импортной деятельности, степени охвата среды воздействия, степени важности, степени контролируемости, сфере влияния, механизму действия, уровню комплексности объекта воздействия и т.п. Среди совокупности факторов влияния на экспортно-импортную деятельность выделены такие уровни среды: 1) факторы влияния внешней среды; 2) факторы влияния внутренней среды. Согласно обобщенной классификации факторов влияния на спрос на экспортно-импортную продукцию в статье сформировано множество факторов влияния на экспортно-импортную деятельность, что позволит оценить текущее состояние и внешнеэкономические перспективы предприятий отечественной промышленности.

ческой деятельности отечественной экономики. Определено, что факторы, определяющие спрос на экспортно-импортную продукцию, включают экономические, социальные, демографические, природно-географические и традиционно-культурные. Кроме того, их можно классифицировать по степени побуждения к экспортно-импортной деятельности, степени охвата среды воздействия, степени важности, степени контролируемости, сфере влияния, механизму действия, уровню комплексности объекта воздействия и т.п. Среди совокупности факторов влияния на экспортно-импортную деятельность выделены такие уровни среды: 1) факторы влияния внешней среды; 2) факторы влияния внутренней среды. Согласно обобщенной классификации факторов влияния на спрос на экспортно-импортную продукцию в статье сформировано множество факторов влияния на экспортно-импортную деятельность, что позволит оценить текущее состояние и внешнеэкономические перспективы предприятий отечественной промышленности.

Ключевые слова: спрос, экспортно-импортная продукция, экспортно-импортная деятельность, условия функционирования предприятий.

The article considers the current state and results of foreign economic activity of the domestic economy. It is determined that the factors which forming the export-import products demand including the economic, social, demographic, natural-geographical and traditionally-cultural ones. In addition, they can be classified according to the coverage degree of export-import activities by the importance degree, by the degree of controllability, by the sphere of influence, by the mechanism of action, by the time lag, by the effect of the impact, by the level of complexity of the object exposure and the like. In accordance with the generalized classification of the influence factors on demand for export-import products, many factors of influence on export-import activity have been formed in the article which will allow evaluating the current state and prospects of foreign economic orientation of the domestic industry enterprises. Among the confluence of influence factors on export-import activities and the conditions by which they are supplemented (financial, managerial, marketing, logistics, production, personnel), the environmental levels were identified: 1) environmental factors; 2) influence factors of the internal environment. It is noted that the certain factors of the external or internal environment can influence both positively and negatively on the certain conditions formation for the implementation of export-import activities. If the factor has a constructive or neutral effect on the conditions for export-import activities, then positive developments should be expected in the sphere of foreign economic activity of the studied industrial enterprises. The destructive influence of the factors of the external and internal environment on export-import activities requires the development and implementation of managerial measures in order to mitigate the negative consequences and improve the results of foreign economic activity. It should be noted that certain factors of the external or internal environment can influence both positively and negatively on the certain conditions formation of export-import activity. In the case if the factor has the constructive or neutral influence on the conditions of export-import activity it should be expected the positive development in the sphere of foreign economic activity of the studied industrial enterprises. The destructive influence of external and internal environmental factors on export-import activity requires the development and implementation of management measures to offset the negative effects and improve the results of foreign economic activity.

Key words: demand, export-import production, export-import activity, conditions of functioning of enterprises.

Постановка проблеми. Зовнішньоекономічна діяльність кожної держави характеризується різними темпами та динамікою експортно-імпорتنих операцій. Саме вони дають змогу оцінити ефективність розвитку економіки, показують рівень конкурентоспроможності національних виробників на світовому ринку та визначають рентабельність підприємств, які мають вагомий вплив на економічний стан країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання зовнішньоекономічної діяльності дослі-

джуються в працях таких учених, як І.В. Бабій [1], В.Б. Говоруха [4]. Проблеми співвідношення експортних та імпорتنих операцій, визначення факторів впливу на їх обсяги присвячено праці вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема А.В. Вороніна [2], Я.І. Глуценка [3], П.О. Гринька [5], Т.Л. Краснодєда [6]. Аналіз та вивчення наукових робіт, опублікованих з цієї проблематики, показали відсутність єдиного підходу до визначення пріоритетних чинників впливу на експортно-імпорتنу діяльність

промислових підприємств в контексті їх зовнішньоекономічної орієнтації.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування множини чинників впливу на експортно-імпорту діяльність, що дасть змогу оцінити поточний стан та перспективи зовнішньоекономічної діяльності підприємств вітчизняної промисловості в умовах рецесії економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний стан та результати зовнішньоекономічної діяльності вітчизняної економіки характеризуються нестабільністю через складні економічні умови та негативний вплив факторів зовнішнього середовища. На рис. 1 наведено динаміку зміни обсягів експорту та імпорту товарів в Україні протягом досліджуваного періоду. За представленими даними можемо зробити висновок про швидке падіння обсягів імпорту у кризові 2014–2015 роки, що зумовлено насамперед девальвацією гривні. На сучасному етапі темпи відновлення імпорту перевищують темпи відновлення експорту товарів.

Перш за все скорочення експортних та імпорتنних операцій було пов'язано зі зниженням обсягу торговельних операцій з РФ. Так, частка цієї країни у вітчизняному експорті скоротилася з 25,6% у 2012 році до 9,1% у 2017 році, а в імпорті – з 32,4% до 14,5% відповідно. Внаслідок цього вітчизняні підприємства змушені були шукати нові ринки збуту та постачання сировини. З 1 січня 2016 року стала чинною Угода про повну та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та ЄС, що надала ширші можливості доступу вітчизняних підприємств до європейських ринків. Однак стрімкого зростання обсягу експорту до країн ЄС не відбулося, зокрема, через невідповідність вітчизняної продукції чинним вимогам до її якості, необхідність проходження сертифікації, модернізації обладнання та виробничого процесу тощо, хоча загалом частка експорту промислової продукції до країн ЄС зросла з 15,1%

у 2012 році до 36% у 2017 році. Слід зазначити, що нині в структурі експорту до країн ЄС переважає сировинна продукція [8]. Найбільші обсяги експорту до країн ЄС склали продукція агропромислового комплексу та харчової промисловості (32,2% від загального обсягу експорту), недорогоцінні метали та вироби з них (21,4%), зокрема чорні метали та вироби з них (20,2%), механічні та електричні машини (14,2%). Найбільші експортні поставки здійснювались до Польщі, а саме 15,5% від загального обсягу експорту до країн ЄС (чорні метали, електричні машини, руди, шлак і зола), Італії, а саме 14,1% (чорні метали), Німеччини, а саме 10,0% (електричні машини, одяг та додаткові речі до одягу, текстильні), Нідерландів, а саме 9,6%, Угорщини, а саме 7,6% (електричні машини, палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, руди, шлак і зола), Іспанії, а саме 7,2% (сіль, сірка, землі та каміння), Румунії, а саме 4,8% (чорні метали, руди, шлак і зола, електричні машини), Чехії, а саме 4,1% (руди, шлак і зола, електричні машини, чорні метали). Обсяг експорту товарів серед найбільших країн-партнерів збільшився до Нідерландів (на 68,4%), Італії (на 28,0%), Чехії (на 27,5%), Угорщини (на 26,0%), Іспанії (на 25,4%), Польщі (на 23,8%), Німеччини (на 23,2%) та Румунії (на 17,4%) [8].

Структурні зміни в експорті відбуваються досить повільно, в результаті чого в короткостроковій перспективі зберігатиметься сировинний характер українського експорту, що спричиняє високу залежність економіки України від ситуації на світовому ринку. Це знижує можливості отримання додаткової частини доданої вартості та свідчить про необхідність стимулювання експортної активності перспективних галузей з більш глибоким ступенем переробки сировини (зокрема, машинобудування, деревообробних та хімічних виробництв). Це можливо тільки за рахунок їх модернізації, яка суттєво залежить від проміжного споживання імпортного

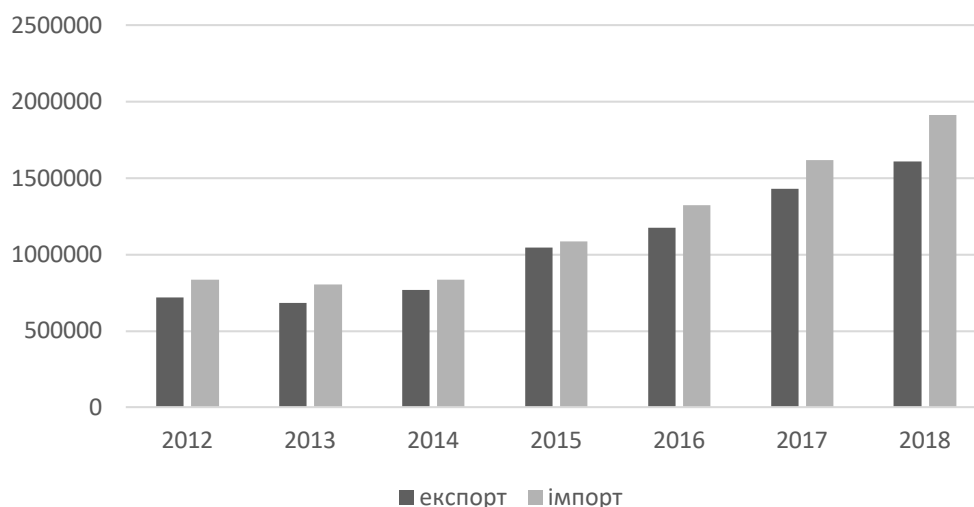

Рис. 1. Динаміка зміни обсягів експорту та імпорту товарів, млн. грн.

Джерело: побудовано за даними [7]

обладнання та устаткування, трансферу технологій задля виробництва товарів, що будуть конкурентоспроможними на світовому ринку.

Найвагоміші обсяги імпорту із країн ЄС склали механічні та електричні машини (21,8% від загального обсягу імпорту), продукція хімічної промисловості (17,2%), мінеральні продукти (15,0%), засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби (10,8%), товари АПК та харчової промисловості (9,8%). Серед мінеральних продуктів найбільша частка імпорту припадала на газ природний (61,4%) [8].

Найбільші імпортні поставки серед країн ЄС здійснювалися з Німеччини, а саме 26,2% від загального обсягу імпорту (механічні машини, палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, засоби наземного транспорту, крім залізничного), Польщі, а саме 16,6% (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, механічні машини, пластмаси, полімерні матеріали), Італії, а саме 7,8% (механічні машини, фармацевтична продукція, електричні машини), Франції, а саме 7,5% (різноманітна хімічна продукція, палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, засоби наземного транспорту, крім залізничного), Угорщини, а саме 5,5% (електричні машини, палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, пластмаси, полімерні матеріали), Чехії, а саме 4,2% (механічні машини, електричні машини, засоби наземного транспорту, крім залізничного), Великої Британії, а саме 3,8% (засоби наземного транспорту, крім залізничного, палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, механічні машини). Обсяг імпорту товарів серед найбільших країн партнерів збільшився таким чином: з Угорщини – на 43,7%, з Чехії – на 32,8%, з Польщі – на 28,2%, з Німеччини – на 26,1%, з Італії – на 19,6%, з Великої Британії – на 12,6% [8].

Топ-20 українських компаній – експортерів здійснили потужний внесок у загальні показники вітчизняної міжнародної торгівлі. Лише за 2017 рік обсяг їхнього експорту досягнув позначки близько

400 млрд. грн., або 15 млрд. дол., тобто майже 30% від загального показника в країні. Головні українські експортери належать насамперед до галузі важкої промисловості. Зокрема, шість із двадцяти компаній мають основним видом діяльності виробництво чавуну, сталі та феросплавів, чотири – оптову торгівлю зерном, необробленим тютюном, насінням і кормами для тварин, ще три – добування залізних руд. До топ-країн Європи, до яких експортують промислові компанії України, належать Швейцарія, Нідерланди, Польща [8]. За даними консенсус-прогнозу Міністерства економічного розвитку та торгівлі поточна та прогнозна динаміка експортних та імпортних операцій є такою (рис. 2). Таким чином, у рамках наведеного прогнозу очікується подальше зростання попиту як на імпорту, так і на експортну продукцію з переважанням імпортої. В досліджуваній проблематиці необхідності забезпечення сталих результатів зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств центральне місце посідають питання виокремлення та класифікації факторів впливу на попит на експортно-імпорту продукцію.

Попит як функція залежить від низки факторів, або детермінант попиту. Виділяють два типи детермінант попиту, а саме контрольовані та неконтрольовані. До контрольованих відносять ті, на які підприємство має безпосередній вплив, та ті, рівень яких можна оцінити відповідно до стану чинників внутрішнього середовища, зокрема товар, ціну, систему збуту, просування товару та стимулювання продажів. Щодо неконтрольованих детермінант попиту, то на них підприємство не має впливу або здійснює його опосередковано, отже, вони є чинниками зовнішнього середовища. Відповідно до теорії конкурентного аналізу М. Портера чинниками безпосереднього зовнішнього середовища підприємства є споживачі, наявні та потенційні конкуренти, виробники товарів-субститутів та постачальники. До чинників віддаленого зовнішнього середовища належать демографічна, економічна, природна, технологічна, політико-правова й соціально-культурна компоненти [6].

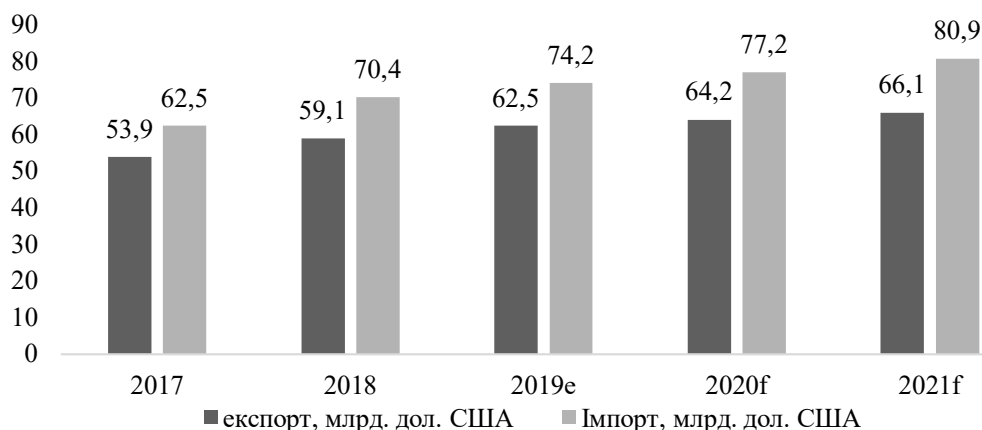

Рис. 2. Поточна та прогнозна динаміка обсягів експорту та імпорту України, млрд. дол. США

Джерело: побудовано за даними [7]

Всі ці детермінанти визначають поточний потенціал ринку. Поточний потенціал ринку – це максимальний рівень первинного попиту, досягнутий під дією маркетингового тиску всіма конкуруючими підприємствами та впливом неконтрольованих чинників зовнішнього середовища в конкретний момент часу, а під абсолютним потенціалом ринку слід розуміти верхню межу його поточного потенціалу за умови, що потенційні покупці ефективно споживають товар в оптимальному обсязі. Невідповідність абсолютного потенціалу попиту на ринку поточному визначає ступінь економічної доцільності ведення бізнесу, створює так званий ринковий резерв.

Досліджуючи попит у контексті зовнішньоекономічної діяльності підприємства, визначаємо такі основні поняття: «експортно-імпорتنі операції», «експорт товарів», «імпорт товарів». Під експортно-імпортними операціями слід розуміти купівлю-продаж товарів, які мають матеріальну форму, за умови, що такі товари за зміни власника задля реалізації його споживчих потреб перетинають кордони національних митних територій [6]. Експорт товарів – це продаж та вивезення товарів за кордон задля їх реалізації на зовнішніх ринках через передачу у власність контрагенту в іншій країні. Імпорт товарів – це купівля та ввезення товарної продукції з-за кордону задля її реалізації на внутрішньому ринку та використання на території країни.

Слід зазначити, що типовою для багатьох нових підприємств у розвинених країнах є орієнтація на світовий ринок відразу під час створення підприємства. Це пов'язане з високим рівнем конкуренції на національних ринках. Для великих корпорацій диверсифікація збуту за допомогою експорту є інструментом гарантування стабільності на ринку, оскільки зниження попиту на одному ринку компенсується збутом на інших ринках.

Імпорт забезпечує для виробничих та індивідуальних споживачів, а також для країни, до якої ввозяться товари, низку додаткових переваг і можливостей, зокрема доступ до дешевих і більш якісних товарів, дефіцитних товарів або товарів, яких взагалі немає на національному ринку, зростання конкуренції та стимулювання завдяки цьому модернізації виробництва, налагодження сталих виробничих зв'язків щодо кооперування виробництва з партнерами в усьому світі, розвиток технології завдяки поширенню ввезення наукоємних товарів.

Традиційна класифікація факторів, які впливають на ринковий попит на продукцію (економічні, соціальні, демографічні, природно-географічні, традиційно-культурні), дає змогу проаналізувати причини зміни світової ринкової кон'юнктури, що відбулися, й передбачити можливі зміни залежно від тенденцій, які спостерігаються на ринку.

Групу економічних факторів можна розділити на цінові, до яких належить ціна на товар, і неці-

нові, до яких можна віднести базовий рівень розвитку потреб та ступінь їх задоволення, рівень доходів споживачів, ціни на товари-субститути та комплементарні товари, рекламу товару, дефіцитні очікування тощо. Соціальні фактори включають вплив соціальної та професійної структури суспільства, соціальне забезпечення й стан розвитку суспільних фондів споживання, рівень освіти й культурного розвитку споживачів тощо. Вплив соціальних факторів має довгостроковий інерційний характер. До групи демографічних факторів належать чисельність і статеві-вікова структура населення, співвідношення міського та сільського населення, розмір і склад сім'ї, рівень безробіття, міграційні процеси тощо. Природно-географічні чинники включають клімат, тривалість окремих сезонів року, регіональні особливості споживання тощо. Група традиційно-культурних факторів складається з національно-побутових та історично сформованих звичок, традицій, моди, релігії тощо. В табл. 1 подано класифікацію факторів, що визначають попит на експортно-імпорتنу продукцію, коло яких є значно ширшим, ніж за традиційного підходу до визначення факторів ринкового попиту (табл. 1). Так, за ступенем спонукання до експортної діяльності виділяють фактори, що заохочують підприємство до експортної діяльності, й фактори, що не дають йому змоги вийти на зовнішні ринки або розширити свою присутність.

До стимулюючих факторів слід віднести зростання попиту на продукцію на світовому ринку, вищу рентабельність продукції на світовому ринку, наявність конкурентних порівняльних переваг, встановлення міжнародних зв'язків, уникнення сезонності попиту тощо. До факторів, які обмежують здійснення підприємством експортної діяльності, слід віднести нестабільність нормативно-правової бази щодо зовнішньоекономічних операцій, необізнаність в особливостях законодавчої бази інших країн щодо імпорتنих операцій тощо.

За ступенем охоплення середовища впливу виділяють фактори зовнішнього та внутрішнього середовища. До факторів зовнішнього середовища належать економічна ситуація в країнах експортера та контрагентів, політичні ризики тощо. До факторів внутрішнього середовища відносять основні цілі та завдання експортної діяльності підприємства, інформаційну базу експорту, ресурсне забезпечення експорту та технологію виробництва експортної продукції. За ступенем контролюваності фактори попиту на експортно-імпорتنу продукцію поділяють на контрольовані, неконтрольовані та частково контрольовані. До контрольованих належать цілі підприємства, організаційна структура, стратегічні завдання підприємства, технологія ведення бізнесу або виробництва тощо. До неконтрольованих слід віднести споживачів

Класифікація факторів впливу на попит на експортно-імпорتنу продукцію

Класифікаційна ознака	Види
Ступінь спонукання до експортно-імпоротної діяльності	Ті, що заохочують, ті, що гальмують.
Ступінь охоплення середовища впливу	Фактори зовнішнього середовища, фактори внутрішнього середовища.
Рівень важливості	Основні, другорядні.
Ступінь контрольованості	Контрольовані, неконтрольовані, частково контрольовані.
Сфера впливу	Фінансово-економічні, маркетингові, управлінські, виробничі, логістичні, соціальні.
Механізм дії	Фактори прямого впливу, фактори опосередкованої дії.
Часовий лаг	Фактори тимчасової дії, фактори постійної дії.
Рівень конструктивності (ефект впливу)	Конструктивні, деструктивні, нейтральні.
Рівень комплексності об'єкта впливу	Фактори одиничного впливу, фактори комплексного впливу.

Джерело: узагальнено автором за [6]

продукції, постачальників сировини та комплектуючих, законодавчу базу країн-контрагентів тощо. Вагоме значення за такого поділу має тип ринку, на якому функціонує підприємство. Якщо ринок олігополістичного типу, то окремі неконтрольовані

фактори можуть стати частково контрольованими або навіть контрольованими [4].

До факторів прямого впливу належать такі фактори, як трудові ресурси підприємства, план діяльності підприємства, а до факторів непрямого

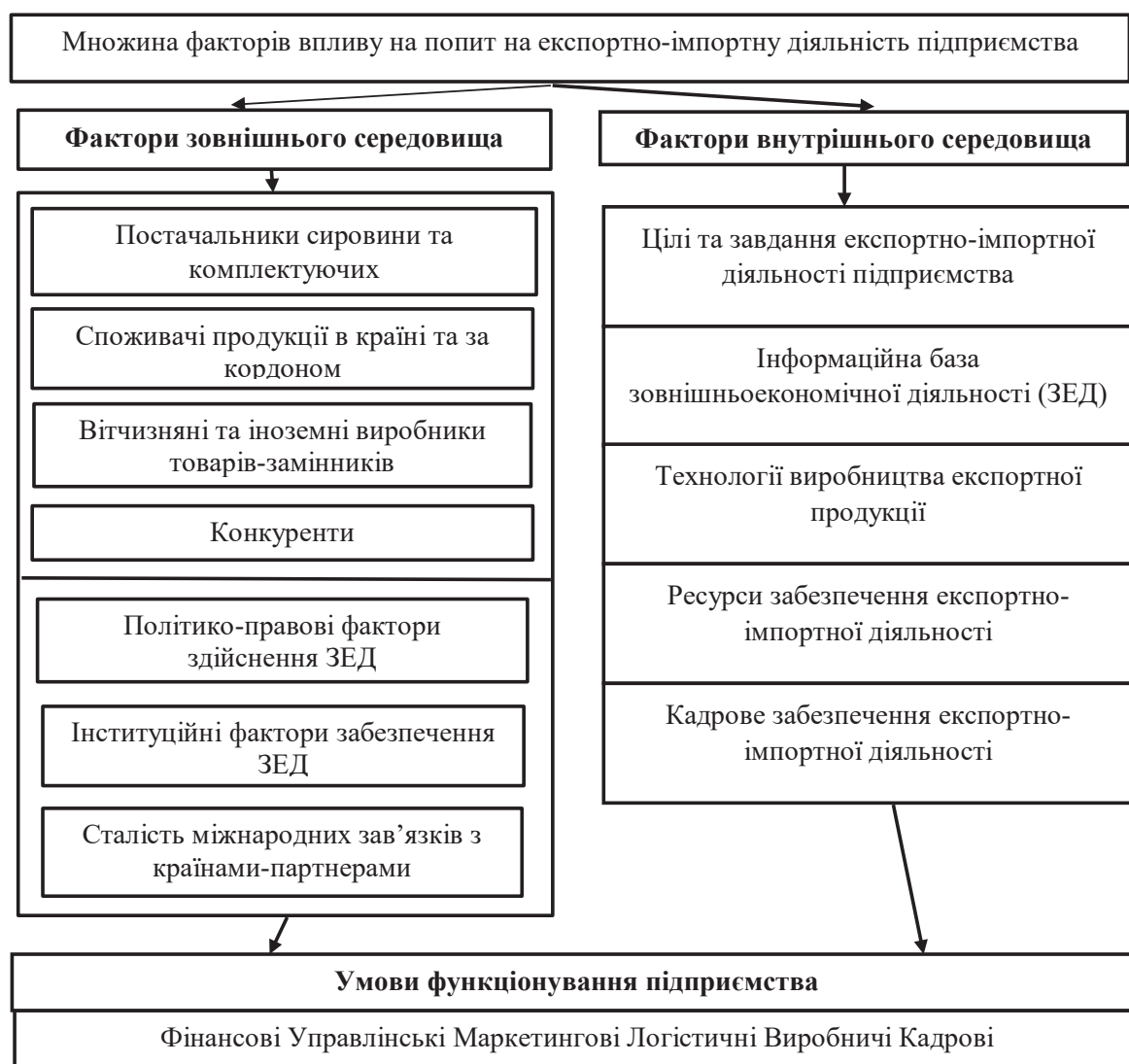

Рис. 3. Множина факторів впливу на попит на експортно-імпорتنу діяльність підприємства

впливу слід віднести конкурентів підприємства, покупців продукції чи послуг, економічну ситуацію в країні тощо.

До факторів одиничного впливу належать фактори, що впливають на перевезення експортно-імпоротної продукції підприємства, розрахунки між іноземними партнерами, виробництво продукції, що підлягає експортуванню. До факторів комплексного впливу слід віднести фактори, що впливають на забезпечення підприємства персоналом, організаційну структуру підприємства, ресурсне забезпечення підприємства тощо [5]. Відповідно до узагальненої класифікації факторів впливу на попит на експортно-імпорتنу продукцію у статті сформовано множину чинників впливу на експортно-імпорتنу діяльність, що дасть змогу оцінити поточний стан та перспективи зовнішньоекономічної діяльності підприємств вітчизняної промисловості з урахуванням наявних умов їх функціонування (рис. 3).

Серед сукупності факторів впливу на експортно-імпорتنу діяльність та умов, якими вони доповнюються (фінансові, управлінські, маркетингові, логістичні, виробничі, кадрові), виділено такі рівні середовища: 1) фактори впливу зовнішнього середовища; 2) фактори впливу внутрішнього середовища. Слід зауважити, що певні фактори зовнішнього або внутрішнього середовища можуть впливати як позитивно, так і негативно на формування тих чи інших умов здійснення експортно-імпоротної діяльності.

Якщо фактор здійснює конструктивний або нейтральний вплив на умови здійснення експортно-імпоротної діяльності, то слід очікувати позитивних зрушень у сфері зовнішньоекономічної діяльності досліджуваних промислових підприємств. Деструктивний вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на експортно-імпорتنу діяльність потребує розроблення та вжиття заходів управлінського характеру задля нівелювання негативних наслідків та покращення результатів зовнішньоекономічної діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Емпіричний досвід свідчить про те, що серед проблем, з якими стикались підприємства під час виходу на зовнішні ринки, найбільш вагомими є питання, пов'язані з визначенням факторів, які впливають на експортно-імпорتنу діяльність. Це приводить до неправильного планування зовнішньоекономічної діяльності підприємства, що спричиняє невдачу під час виходу на нові міжнародні ринки збуту. Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо формування методичних підходів до оцінювання впливу визначених факторів на умови функціонування підприємств в контексті здійснення експортно-імпоротної діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бабій І.В. Застосування методів математичного моделювання у прогнозуванні зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств. *Інтелект XXI*. 2017. № 6. С. 29–32.
2. Вороніна А.В. Економіко-математичне моделювання прогнозування обсягів експорту товарів України. *Молодий вчений*. 2015. № 2(1). С. 163–166.
3. Глущенко Я.І. Компаративний аналіз експортно-імпоротної діяльності України і європейських країн. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 24(1). С. 90–95.
4. Говоруха В.Б. Математичні методи і моделі прогнозування в сфері зовнішньоекономічної діяльності. *Питання прикладної математики і математичного моделювання*. 2017. № 17. С. 54–61.
5. Гринько П.О. Діагностика факторів зовнішнього середовища, які впливають на розвиток експортно-імпоротної діяльності підприємств. *Бізнес-Інформ*. 2018. № 8. С. 51–56.
6. Краснодєд Т.Л. Аналіз експортно-імпортних операцій України на сучасному етапі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 22(2). С. 32–35.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.01.2020).

REFERENCES:

1. Babij I.V. Zastosuvannja metodiv matematychnogho modeljuvannja u proghnozuvanni zovnishnjoeconomichnoji dijialnosti mashynobudivnykh pidprijemstv. *Intelekt XXI*. 2017, no. 6, pp. 29–32.
2. Voronina A.V. Ekonomiko-matematyчне modeljuvannja proghnozuvannja obsjaghiv eksportu tovariv Ukrainy. *Molodyj vchenyj*. 2015. № 2(1). S. 163–166.
3. Ghlushhenko Ja.I. Komparatyvnyj analiz eksportno-importnoji dijialnosti Ukrainy i jevropejskykh krajin. *Naukovyj visnyk Uzhghorodskogho nacionalnogo universytetu. Serija: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove ghospodarstvo*. 2019. Vyp. 24(1). S. 90–95.
4. Ghovorukha V.B. Matematychni metody i modeli proghnozuvannja v sferi zovnishnjoeconomichnoji dijialnosti. *Pytannja prykladnoji matematyky i matematychnogho modeljuvannja*. 2017. № 17. S. 54–61.
5. Ghrynko P.O. Diagnostyka faktoriv zovnishnjogho seredovyshha, jaki vplyvajutj na rozvytok eksportno-importnoji dijialnosti pidprijemstv. *Biznes-Inform*. 2018. № 8. S. 51–56.
6. Krasnodjed T.L. Analiz eksportno-importnykh operacij Ukrainy na suchasnomu etapi. *Naukovyj visnyk Uzhghorodskogho nacionalnogo universytetu*. 2018. Vyp. 22(2). S. 32–35.
7. Oficijnyj sajт Derzhavnoyi sluzhby' staty'sty'ky' Ukrainy'. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 15 January 2020).

ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

INNOVATIVE COMPONENT FORMATION OF ENTERPRISE COMPETITIVE POTENTIAL

УДК 65.011.47:658.27:631.11

<https://doi.org/10.32843/bses.50-13>

Макаренко П.М.

д.е.н., професор,
завідувач кафедри економіки
та міжнародних економічних відносин

Полтавська державна
аграрна академія;
член-кореспондент
Національна академія
аграрних наук України

Пілявський В.І.

к.е.н., докторант
Міжнародний університет
бізнесу і права

Процюк Н.Ю.

здобувач
Полтавська державна аграрна академія

Makarenko Petro

Poltava State Agrarian Academy;
National Academy
of Agrarian Sciences of Ukraine

Piliavskiy Volodymyr

International University
of Business and Law

Protsyuk Natalia

Poltava State Agrarian Academy

У статті проведено розроблення й обґрунтування теоретико-методологічних засад розвитку інноваційної складової частини під час формування конкурентного потенціалу підприємств аграрної сфери та управління ним. Встановлено, що управління аграрним виробництвом під час переходу до інноваційного розвитку виражається в побудові стратегії інноваційно орієнтованого розвитку підприємств галузі для визначення оптимальних параметрів власного функціонування, орієнтованого на довгостроковий період. Механізм управління інноваційно орієнтованим розвитком агропромислових підприємств базується на формуванні, реалізації та оцінюванні інноваційної стратегії з урахуванням ідентифікації суб'єктів інноваційного процесу, його змісту, визначення етапів інноваційного процесу в аграрному виробництві, а також внутрішніх і зовнішніх факторів економічного середовища, що забезпечують фактичне управління аграрним виробництвом. Визначено, що особливого значення у дослідженні інноваційного потенціалу агропромислових підприємств набувають своєчасне врахування й аналіз впливу різних параметрів на особливості його формування, що дасть змогу не тільки розробити адресні та аргументовані управлінські рішення, пов'язані зі створенням пріоритетних напрямів використання інноваційного потенціалу підприємства, але й виявити як ймовірні ризики, так і несприятливі передумови, що зачіпають процеси управління інноваційними потоками.

Ключові слова: управління, інновації, розвиток, підприємство, механізми, ефективність.

В статье проведены разработка и обоснование теоретико-методологических основ

развития инновационной составляющей при формировании конкурентного потенциала предприятий аграрной сферы и управлении ним. Установлено, что управление аграрным производством при переходе к инновационному развитию выражается в построении стратегии инновационно ориентированного развития предприятий отрасли для определения оптимальных параметров собственного функционирования, ориентированного на долгосрочный период. Механизм управления инновационно ориентированным развитием агропромышленных предприятий базируется на формировании, реализации и оценивании инновационной стратегии с учетом идентификации субъектов инновационного процесса, его содержания, определения этапов инновационного процесса в аграрном производстве, а также внутренних и внешних факторов экономической среды, обеспечивающих фактическое управление аграрным производством. Определено, что особое значение в исследовании инновационного потенциала агропромышленных предприятий получают своевременный учет и анализ влияния различных параметров на особенности его формирования, что позволяет не только разработать адресные и аргументированные управленческие решения, связанные с созданием приоритетных направлений использования инновационного потенциала предприятия, но и выявить как вероятные риски, так и неблагоприятные предпосылки, затрагивающие процессы управления инновационными потоками.

Ключевые слова: управление, инновации, развитие, предприятие, механизмы, эффективность.

In the article the development and substantiation of the theoretical and methodological foundations of the development of the innovative component in the formation and management of the competitive potential of agricultural enterprises are carried out. It is established that the management of agricultural production in the transition to innovative development is expressed in the construction of a strategy of innovation-oriented development of enterprises of the industry to determine the optimal parameters of own functioning, oriented for the long term. The mechanism of management of innovation-oriented development of agro-industrial enterprises is based on the formation, implementation and evaluation of the innovation strategy, taking into account the identification of subjects of the innovation process, its content, determination of stages of the innovation process in agrarian production, as well as internal and external factors of economic management agrarian production. Methodological approaches to the evaluation of the development of innovative processes at the present stage should take into account the stages, principles, as well as the mechanism of management of innovation processes and some features of innovative activity in agricultural production. It is determined that timely consideration and analysis of influence of different parameters on the peculiarities of its formation is of particular importance in the research of innovative potential of agro-industrial enterprises, which will not only allow to develop targeted and reasoned management decisions related to development of priority directions of using innovative potential of the enterprise, but also to identify both the likely risks and the unfavorable prerequisites that affect innovation flow management processes. The practical significance of the study lies in the fact that its scientific-theoretical results, practical proposals, conclusions and generalizations form the scientific basis for the development of strategic directions of innovative development of agro production at the sectoral and economic levels. Implementation of the proposed measures will help to increase production efficiency and ensure the process of formation of innovative development of the agro sector of the economy.

Key words: management, innovation, development, enterprise, mechanism, efficiency.

Постановка проблеми. Успішне функціонування й розвиток підприємства у сучасних умовах вимагає відповідного підходу до формування його конкурентної стратегії, виявлення конкурентних переваг, що передбачає необхідність визначення ролі та значення конкурентного потенціалу в його діяльності. На конкурентний потенціал впливають маркетинговий, інноваційний, ресурсний і творчий

потенціали, які формують внутрішні конкурентні можливості підприємства. При цьому ці потенціали перебувають у взаємозв'язку один з одним. Так, творчий потенціал безпосередньо впливає на інноваційний у сфері генерування та втілення нових ідей щодо створення нової продукції та технологій, на маркетинговий потенціал як джерело нових творчих рішень у сфері комунікативної

політики, способів просування товарів і послуг, формування довгострокових відносин з клієнтами та споживачами. Ресурсний потенціал формує матеріальну базу для розвитку маркетингового та інноваційного потенціалів і нематеріальну базу як вплив людських ресурсів на творчий потенціал. Оптимальне залучення ресурсів у господарській діяльності підприємства дасть змогу більш ефективно використовувати його інноваційний потенціал і досягти позитивного синергійного ефекту від створення й реалізації інновацій, що позначиться на розвитку конкурентних переваг підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методологічні та прикладні аспекти розвитку й використання інноваційної складової частини під час формування конкурентного потенціалу підприємств аграрної сфери та управління ним висвітлені в роботах багатьох вітчизняних учених-економістів. Найбільш вагомий внесок у розгляд цього питання, на нашу думку, здійснили В. Геєць [1], О. Дацій [2], О. Єрмаков [3], С. Ілляшенко [4], І. Ксьонжик [6], Ю. Лупенко [5], М. Малік [5], Л. Мармуль [6], Б. Погріщук [5], П. Саблук [7], О. Ульяновченко [9], В. Чабан [10], О. Шпикуляк [5] та багато інших. Незважаючи на значну кількість досліджень з проблем управління конкурентним потенціалом агропромислових підприємств, багато теоретичних та методичних питань, пов'язаних із формуванням інноваційної складової частини конкурентного потенціалу підприємств галузі, залишаються не до кінця вивченими та мають дискусійний характер.

Постановка завдання. Мета статті полягає в розробленні та обґрунтуванні теоретико-методологічних засад розвитку інноваційної складової частини під час формування конкурентного потенціалу підприємств аграрної сфери та управління ним. Завданнями дослідження є визначення сутності та значення інноваційної складової частини під час формування конкурентного потенціалу підприємств аграрної сфери та управління ним; розроблення методичних підходів до обґрунтування системи управління інноваційним розвитком агропромислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Управління аграрним виробництвом під час переходу до інноваційного розвитку виражається в побудові стратегії інноваційно орієнтованого розвитку підприємств галузі для визначення оптимальних параметрів власного функціонування, орієнтованого на довгостроковий період. Проте з огляду на специфіку аграрного виробництва нами рекомендується розроблення багатоваріантної стратегії інноваційно орієнтованого розвитку, яка буде визначатись умовами й факторами зовнішнього середовища підприємств і враховувати різний рівень виробничо-ресурсного потенціалу кожного окремо взятого суб'єкта господарювання. У зв'язку

з цим управління аграрним виробництвом перш за все потрібно розглядати як систему елементів, які впливають на кінцевий результат аграрного виробництва та його подальший інноваційний розвиток. Проте для досягнення якісних перетворень і зростання ефективності функціонування аграрного виробництва підприємства галузі мають вжити комплекс заходів, які забезпечують практичне використання наукоємної інноваційної продукції, за допомогою здійснення не тільки науково-технічної, але й інноваційної діяльності.

Механізм управління інноваційно орієнтованим розвитком підприємств базується на формуванні, реалізації та оцінюванні інноваційної стратегії з урахуванням ідентифікації суб'єктів інноваційного процесу, його змісту, визначення етапів інноваційного процесу в аграрному виробництві, а також внутрішніх і зовнішніх факторів економічного середовища, що забезпечують фактичне управління аграрним виробництвом. При цьому зміни зовнішніх факторів економічного середовища часто приводять до виведення підприємства з рівноважного стану, коли воно не здатне самостійно повернутися до встановлених параметрів розвитку й оперативно реагувати на ці зміни. Водночас зовнішній вплив на підприємство виступає в ролі стимулятора до генерування необхідних управлінських рішень, що дають змогу скоригувати взаємодію елементів аграрного виробництва й привести окремо взятий суб'єкт господарювання в рівноважний збалансований стан за допомогою механізмів самоорганізації та саморегулювання. З позиції розгляду агропромислових підприємств як відкритих виробничо-економічних систем під час побудови інноваційно орієнтованої стратегії доцільно застосувати модель розвитку аграрного виробництва, яка враховує навколишній вплив, виробничо-ресурсні можливості, а також передбачає якісне оновлення виробництва шляхом соціально-економічних, виробничо-технологічних і природно-екологічних змін в аграрному секторі.

Як відомо, інноваційний розвиток пов'язаний з кількісним оцінюванням діяльності підприємств без урахування необхідності їх якісних змін у часі під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. При цьому інноваційний розвиток підприємства як системи передбачає не тільки кількісні, але й якісні зміни його параметрів і виражається у здатності підприємства до оновлення виробництва в умовах зростаючої невизначеності зовнішнього середовища. Методологічні підходи до оцінювання розвитку інноваційних процесів на сучасному етапі повинні враховувати стадії, принципи, а також механізм управління інноваційними процесами та деякі особливості інноваційної діяльності в аграрному виробництві (рис. 1).

На нашу думку, важливим положенням методології розвитку інноваційних процесів в аграрному

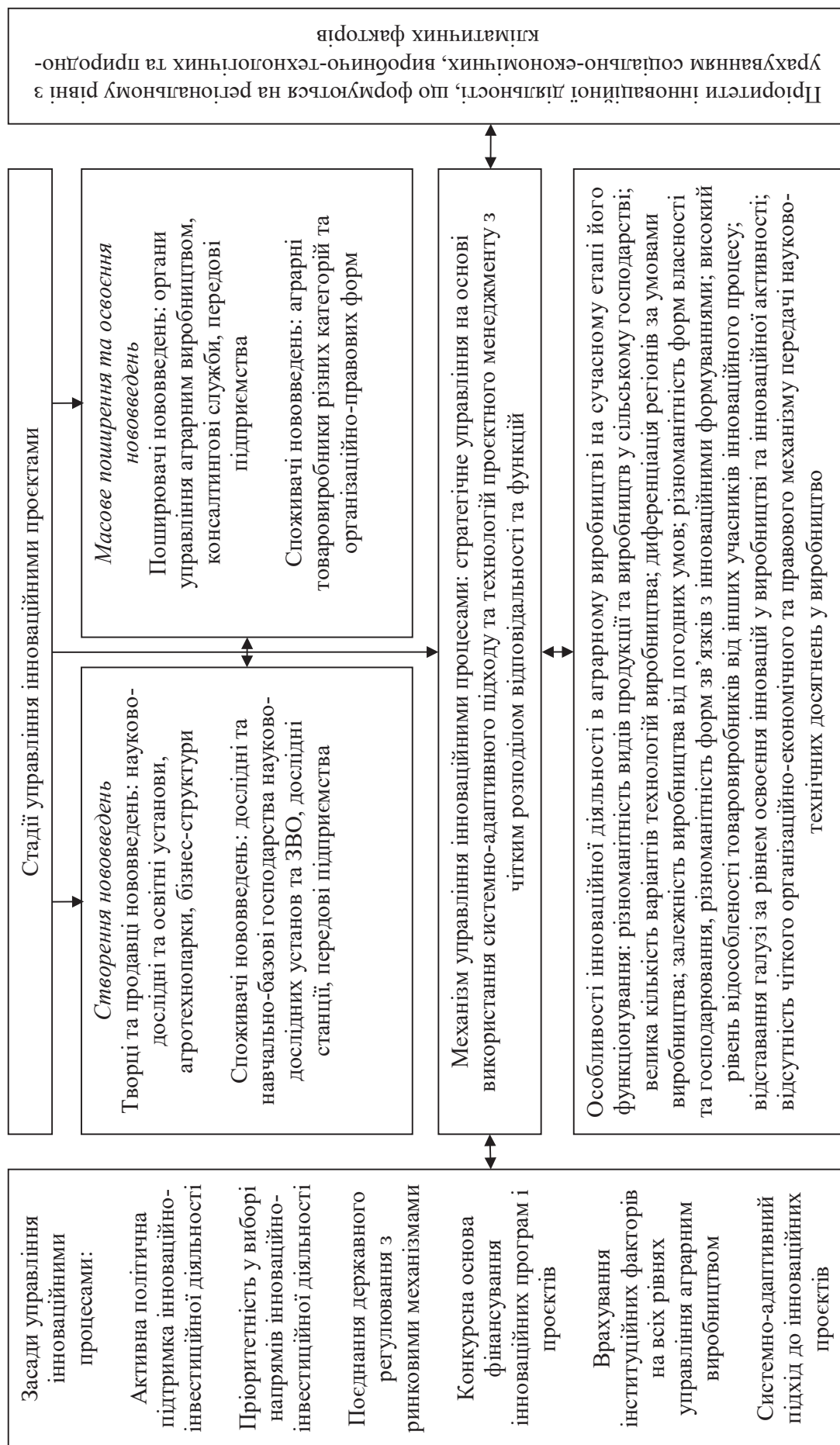

Рис. 1. Методичні підходи до обґрунтування системи управління інноваційним розвитком агропромислових підприємств

Джерело: розроблено авторами

секторі економіки є необхідність диференціації інноваційного процесу на дві стадії управління, такі як створення нововведень та масове поширення й освоєння нововведень. Такий підхід обумовлений тим, що значна кількість аграрних підприємств, будучи кінцевими споживачами нововведень, не здійснює дифузії інновацій у власний виробничий процес без попередньої апробації нововведень, що багато в чому ускладнює їх подальше поширення. При цьому мінімізація негативних наслідків впровадження інновацій, на нашу думку, сприятиме зростанню рівня інноваційної сприйнятливості підприємств до всіх нововведень. Розподіл інноваційного процесу на дві стадії управління дасть змогу згрупувати й організувати всіх учасників інноваційного процесу, оскільки на кожній його стадії є власні споживачі інновацій, а також власні особливості та технології їх поширення. Таким чином, поділ інноваційного процесу на стадії дасть змогу вирішити багато проблем організації та просування інновацій, а також управління ними.

Диференціація підприємств за рівнем їх виробничо-ресурсного потенціалу, інноваційно-інвестиційної привабливості, конкурентоспроможності продукції значним чином впливає на сприйнятливості конкретних товаровиробників до впровадження й освоєння наукоємної продукції, а також впливає на ступінь ефективності використання інновацій в аграрному виробництві, тобто низка підприємств, володіючи високим потенціалом розвитку і необхідними ресурсами, здатна займатися інноваційною діяльністю та або використовувати в процесі власної господарської діяльності сучасні інноваційні технології власного виробництва, або впроваджувати вже наявні інновації на основі процесу їх комерціалізації. Водночас залишається досить велика кількість підприємств, які використовують уже поширені й часто менш ефективні технології виробництва продукції та не мають необхідних ресурсів для впровадження й комерціалізації наукоємної продукції.

Розвиток інноваційно орієнтованих структур в аграрному виробництві базується на ефективному функціонуванні інноваційної сфери, що охоплює в системному вигляді всі етапи інноваційного процесу та створює й регулює необхідні умови й чинники для формування певної інноваційної моделі розвитку підприємств галузі. Особливу роль в удосконаленні інноваційної сфери відіграє інноваційна система аграрного виробництва, ключове завдання якої полягає в посиленні інтеграційних зв'язків між державними, науково-дослідними та підприємницькими структурами, а також координації взаємних зусиль щодо забезпечення процесів освоєння та впровадження інновацій у виробництво. Проте у зв'язку з тим, що проникнення інновацій у виробничий процес відбувається поступово й залежить від багатьох факторів зовнішнього та

внутрішнього середовища, а також від готовності самого господарюючого суб'єкта впроваджувати й практично використовувати наукоємну продукцію, виникає необхідність використання сучасної спіральної моделі управління інноваційними процесами в аграрному виробництві. Така модель орієнтується на фактичний і потенційний попит на інноваційну продукцію шляхом накопичення й поширення інформації про стан ринку інновацій.

Висновки з проведеного дослідження. Нині успіх господарської діяльності будь-якого підприємства значною мірою залежить від стану його внутрішнього середовища, а також рівня прогресивності ринкової інфраструктури, соціально-демографічних, політичних, технологічних та інших умов, у яких воно функціонує. Причому вищезазначені обставини можуть як сприяти формуванню інноваційного потенціалу господарюючого суб'єкта, рівню та ступеню їх впливу в процесі використання інноваційного потенціалу, так й ускладнювати це. У зв'язку з цим особливого значення у дослідженні інноваційного потенціалу агропромислових підприємств набувають своєчасне врахування й аналіз впливу різних параметрів на особливості його формування, що дасть змогу не тільки розробити адресні та аргументовані управлінські рішення, пов'язані зі створенням пріоритетних напрямів використання інноваційного потенціалу підприємства, але й виявити як ймовірні ризики, так і несприятливі передумови, що зачіпають процеси управління інноваційними потоками.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Геєць В., Семиноженко В. Інноваційні перспективи України. Харків : Константа, 2006. 272 с.
2. Дацій О. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності в агропромисловому комплексі України. *Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку*. 2011. № 1. С. 65–76.
3. Єрмаков О., Харченко Г. Агропродовольчий потенціал сільськогосподарських підприємств: формування та ефективність використання : монографія. Київ : ЦП «Компринт», 2014. 218 с.
4. Ілляшенко С. Інвестиційна політика держави як інструмент економічного розвитку країни. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 2(19). С. 207–210.
5. Лупенко Ю., Малік М., Шпикуляк О. та ін. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2014. 516 с.
6. Мармуль Л., Ксьонжик. І. Інвестування інноваційного розвитку харчових і переробних підприємств : монографія. Миколаїв, 2011. 153 с.
7. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери : наукова доповідь / за заг. ред. П. Саблука. Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. 342 с.
8. Погіршук Б. Стратегія інноваційного розвитку АПК: формування та реалізація. *Економіка розвитку*. 2011. № 2(58). С. 18–21.

9. Ульяновченко О. Інноваційно-інвестиційна діяльність як основа сталого розвитку економіки держави. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2015. № 2(4). С. 70–76.

10. Чабан В. Інноваційний потенціал підприємств та його оцінка. *Фінанси України*. 2006. № 5. С. 142–148.

REFERENCES:

1. Heiets V., Semynozhenko V. (2006), Innovatsiini perspektyvy Ukrainy [Innovative prospects of Ukraine]. Kh. : Konstanta, 272 s. [in Ukrainian]

2. Datsiy O. (2011), Finansove zabezpechennya innovatsiy v ahropromyslovomu kompleksi Ukrayiny [Financial support innovation in agriculture Ukraine]. Problemy investytsiyno-innovatsiynoho rozvytku. No. 1, pp. 65–76. [in Ukrainian]

3. Yermakov O. and Kharchenko H. (2014), Ahroprodovol'chyy potentsial sil's'kohospodars'kykh pidpriemstv: formuvannia ta efektyvnist' vykorystannia [Agri-food potential of agricultural enterprises: development and efficiency], Komprint, Kyiv, Ukraine. 218 s. [in Ukrainian]

4. Illiashenko S. (2013), Investytsiina polityka derzhavy iak instrument ekonomichnoho rozvytku krainy [The investment policy of the state as an instrument of economic development]. Stalyi rozvytok ekonomiky, no. 2(19), pp. 207–210. [in Ukrainian]

5. Lupenko Yu., Malik M., Shpykuliak O. and other (2014), Innovatsijne zabezpechennia rozvytku sil's'kohospodarstva Ukrainy: problemy ta perspektyvy [Innovative software of development of agriculture Ukraine: Problems and Prospects], Institute of Agrarian Economy, Kyiv, Ukraine. 516 s. [in Ukrainian]

6. Marmul' L. and Ks'onzhuk I. (2011), Investuvannia innovatsiynoho rozvytku kharchovykh i pererobnykh pidpriemstv [Investment innovative development of food and processing enterprises], Mykolaiv. 153 s. [in Ukrainian]

7. Sabluk P. (2011), Orhanizatsiyno-ekonomichna modernizatsiya ahrarynoyi sfery [Organizational and economic modernization of the agricultural sector]. Kyiv : NNTs IAE, p. 342. [in Ukrainian]

8. Pohrshchuk B. (2011), Stratehiia innovatsiynoho rozvytku APK: formuvannia ta realizatsiia [The strategy of innovative development of agriculture, development and implementation]. Ekonomika rozvytku. No. 2 (58), pp. 18–21. [in Ukrainian]

9. Ul'ianychenko O. (2015), Innovatsiyno-investytsiyna diyal'nist', yak osnova staloho rozvytku ekonomiky derzhavy [Innovation and investment activity as the foundation for sustainable national economic development], Naukovyj visnyk Mukachivs'koho derzhavnoho universytetu, vol. 2(4), pp. 70–76. [in Ukrainian]

10. Chaban V. (2006). Innovatsiyni potentsial pidpriemstv ta yoho otsinka [Innovation potential of enterprises and their estimation]. Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine. No. 5, pp. 142–148. [in Ukrainian]

РЕГІОНАЛЬНИЙ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

REGIONAL TOURIST AND RECREATION POTENTIAL: THEORETICAL ASPECTS

УДК 304.42-043.86 (477)

<https://doi.org/10.32843/bses.50-14>

Огієнко А.В.

к.е.н., доцент, докторант
Миколаївський національний
аграрний університет

Огієнко М.М.

д.е.н., доцент кафедри
готельно-ресторанного
і туристичного бізнесу
ВП «Миколаївська філія
Київського національного університету
культури і мистецтв»

Яковунік О.В.

старший викладач кафедри
економіки та менеджменту
ПВНЗ «Європейський університет»

Ohiienko Alona

Mykolaiv National Agrarian University

Ohiienko Mykola

Private Enterprise «Mykolaiv Branch»
of the Kiev National University
of Culture and Arts

Iakovunik Olena

Private Higher Education Establishment
«European University»

У статті досліджено теоретичні та методичні підходи до оцінки класифікації туристично-рекреаційного потенціалу. Формалізовано його критерії класифікації та розділено за різними ознаками складники структури. Доведено, що у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі немає єдиної загальноприйнятої класифікації туристично-рекреаційного потенціалу. Виявлено структурні елементи класифікації, які в умовах сьогодення збільшують свою вагомість у загальній структурі складників класифікації. Метою дослідження є узагальнення та систематизація класифікації туристично-рекреаційного потенціалу території та виявлення проблем його залучення до економічної діяльності на регіональному рівні. Досліджено трактування науковців стосовно даного питання, уточнено теоретичні підходи до їх суті та змісту. Методологічною та інформаційною основою статті є наукові та теоретичні праці вчених щодо вивчення класифікації туристично-рекреаційного потенціалу.

Ключові слова: туризм, класифікація, туристично-рекреаційний потенціал, подійний туризм.

В статье исследованы теоретические и методические подходы к оценке классификации туристско-рекреационного потенциала. Формализованы его критерии классификации и разделены по различным признакам составляющие структуры. Доказано, что в отечественной и зарубежной научной литературе нет единой общепринятой классификации туристско-рекреационного потенциала. Выявлены структурные элементы классификации, которые в современных условиях увеличивают свою значимость в общей структуре составляющих классификации. Целью исследования является обобщение и систематизация классификации туристско-рекреационного потенциала территорий и выявление проблем его привлечения к экономической деятельности на региональном уровне. Исследованы трактовки ученых по данному вопросу, уточнены теоретические подходы к их сути и содержанию. Методологической и информационной основой статьи являются научные и теоретические труды ученых по изучению классификации туристско-рекреационного потенциала.

Ключевые слова: туризм, классификация, туристско-рекреационный потенциал, событийный туризм.

The article investigates theoretical and methodological approaches to the evaluation of the classification of tourist and recreational potential. The problems of researching the structural characteristics of the classification of the tourist and recreational potential of the regions become relevant. The developed toolkit for the analysis of the classification of tourist and recreational potential of the regions indicates that some issues of the complex study of the classification of tourist and recreational potential at the level of the regions remain debatable. Its classification criteria are formalized and the constituent structures are divided into different features. It is proved that there is no common accepted classification of tourist and recreational potential in domestic and foreign scientific literature. Structural elements of the classification have been identified which, under the conditions of the present, increase their importance in the general structure of the components of the classification. The purpose of the study is to summarize and systematize the classification of the tourist and recreational potential of the territories and to identify problems of its involvement in economic activity at the regional level. Investigation of scientists' interpretations of this issue, clarification of theoretical approaches to their essence and content. Identification of advantages and disadvantages in the researched works of scientists, presentation of their own developments, researches, interpretations of the weight of the components of the structure of classification of tourist and recreational potential in region. The methodological and informational basis of the article is scientific and theoretical works of scientists on the study of classification of tourist and recreational potential. It is argued that event tourism is gaining more and more importance in the overall structure of the components of the classification of the tourist and recreational potential of the region, the development of which will intensify the economic development of the region.

Key words: tourism, classification, tourist and recreational potential, event tourism.

Постановка проблеми. Сьогодні діяльність, пов'язана з розвитком туристично-рекреаційного потенціалу, є однією з прибуткових сфер економіки, яка інтенсивно розвивається. Туризм та рекреаційна діяльність мають суттєвий вплив на економічний та соціальний розвиток територій регіонів країни. Розвиток цієї діяльності сприяє наповненню місцевих бюджетів, формуванню нових транспортних комунікацій, розбудові відповідної інфраструктури, створенню робочих місць. У зв'язку із цим актуальності набувають проблеми дослідження структурних характеристик класифікації туристично-рекреаційного потенціалу регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні розроблено широке коло методичних підходів і рекомендацій, що використовуються для класифікації туристично-рекреаційного потен-

ціалу на різних рівнях прояву та агрегації, це відображено у працях О. Бейдика, Є. Бистрова, П. Вірченка, М. Воронова, С. Дутчак, Н. Крачило, А. Кускова, О. Любіцевої, Н. Паньків, Г. Симочко, І. Смаля, Л. Черчик [2-6; 9; 10].

Високо оцінюючи розроблений інструментарій аналізу класифікації туристично-рекреаційного потенціалу регіонів, що існують у сучасній науці, вважаємо, що окремі питання комплексного дослідження класифікації туристично-рекреаційного потенціалу на рівні регіонів залишаються дискусійними.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення та систематизація класифікації туристично-рекреаційного потенціалу територій та виявлення проблем його залучення до економічної діяльності на регіональному рівні; дослідження трактувань науковців стосовно даного питання, уточнення

теоретичних підходів до їх суті та змісту; виявлення переваг та недоліків у досліджуваних працях науковців; представлення власних розробок, досліджень, інтерпретацій вагомості складників структури класифікації туристично-рекреаційного потенціалу.

Методологічною та інформаційною основою статті є наукові та теоретичні праці вчених щодо дослідження класифікації туристично-рекреаційного потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розвиток територій регіонів держави в економічних умовах сьогодення залежить від багатьох чинників, важливим є ефективна діяльність туристично-рекреаційної сфери та поліпшення її потенціалу. Досліджуючи економічний стан регіонів України, ми спостерігаємо, що більшість з них занедбані, мають багато невирішених соціально-економічних питань, це суттєво впливає на їх розвиток, демографічний стан, рівень життя. Ці чинники впливають на зменшення народжуваності, зниження прибутків місцевого населення, скорочення кількості надходжень до місцевих бюджетів та збільшення соціальної напруги. Незважаючи на це, більшість регіонів забезпечена ресурсом, який може бути використаний для інтенсифікації туристично-рекреаційної діяльності. Як показує практика, не всі ресурси в регіонах використовуються повною мірою, а деякі зовсім не задіяні, тому їх розвиток дає змогу розширити потенціал регіону. Україна належить до країн із потужними суспільними туристичними ресурсами. Численні унікальні пам'ятки архітектури, археології, мистецтва формують неповторну ауру історичної і культурної значимості нашої держави, що є додатковим позитивним чинником розвитку туризму в країні.

Під туристично-рекреаційним потенціалом регіону ми розуміємо комбінацію природної та набутої фізичної, соціальної, інтелектуальної, культурної та духовної компонент потенціалу його носіїв, які становлять рекреації регіону з відповідними умовами для їх реалізації, що дають змогу ефективно вирішувати поточні та стратегічні завдання регіонального розвитку. Він формується такими складниками, як: природні ресурси, історичні, сакральні, культурно-пізнавальні, культурно-розважальні та інші атракційні об'єкти певної території, які можуть використовуватися для організації відпочинку, подорожей, пізнання, екскурсій, занять спортом, лікування та оздоровлення населення [1].

Дослідивши роботи більшості науковців, зазначимо, що вивчення туристично-рекреаційного потенціалу території починається з популяризації туризму, а оцінка рівня туристичного потенціалу регіону та доступності до рекреаційних ресурсів найчастіше досліджується в наукових публікаціях. Це свідчить про безперечну актуальність питання. Незважаючи на численні наукові досягнення, низка важливих теоретичних та практичних питань зали-

шається невивченою. У вітчизняній і зарубіжній науковій літературі немає єдиної загальноприйнятої класифікації туристично-рекреаційного потенціалу.

Відповідно до Закону України «Про туризм» № 325/95 від 15.09.95, до деяких територіальних зон, які є унікальними туристичними ресурсами України, обмежений доступ, і держава здійснює їх охорону [1]. У Законі не конкретизовано, які саме ресурси можуть бути туди віднесені (культурно-історичні, природно-географічні тощо), яким критеріям повинна відповідати територія, де знаходиться туристична дестинація, немає чіткого визначення понять, які входять до структури класифікації туристично-рекреаційного потенціалу (культурно-історичних, природних та соціально-економічних туристичних ресурсів). Це пояснює те, що з'являється багато різних трактувань класифікацій туристично-рекреаційного потенціалу регіонів.

У працях О.О. Бейдика оцінку туристично-рекреаційного потенціалу здійснено з урахуванням його класифікації [2], де виділяються природно-географічні, природно-антропогенні, суспільно-історичні ресурси, інфраструктурні об'єкти та суперточка-тур (рис. 1). Автор стверджує, що подібні туристично-рекреаційні ресурси – найсуттєвіші вияви соціального і природного рухів, знакові події в історії певної території; до їх складу входять політичні, військові, культурні, економічні та екологічні події. Це специфічний вид інформаційних ресурсів, що можуть відображатися в описі відповідної території.

Свою чергою. І.В. Смалєв виділяє природно-географічні та суспільно-історичні рекреаційно-туристичні ресурси з подальшим поділом перших на геологічні, геоморфолого-оротографічні, ландшафтні, флоро-фауністичні, кліматичні та погодні, водні; других – на археологічні, архітектурні, подієво-інформаційні, науково-пізнавальні, героїко-виховні, літературно-мистецькі. У своїх працях науковець стверджує, що природні, суспільні і подієві туристичні ресурси – основа виникнення окремих видів туризму [3]. Наприклад, природні ресурси стали підґрунтям для розвитку лікувально-оздоровчого, екологічного, спортивного, екстремального і багатьох інших видів туризму та відпочинку; подієві – для фестивального, ділового, фан-туризму; суспільні – для релігійного, археологічного, пізнавального туризму; технологічні ресурси сприяють інтенсифікації туристичних процесів, формують механізми реалізації туристичного продукту, створюють передумови для трансформації природних і суспільно-історичних комплексів у ранг ресурсів.

Не можемо не погодитися з твердженнями П. Вірченко, що туристсько-рекреаційний потенціал будь-якої території [5] складається з базового та динамічного (рис. 2). Базовий туристсько-рекреаційний потенціал території включає наявні природні ресурси, культурно-історичні та сакральні об'єкти. Динамічний туристсько-рекреаційний потенціал

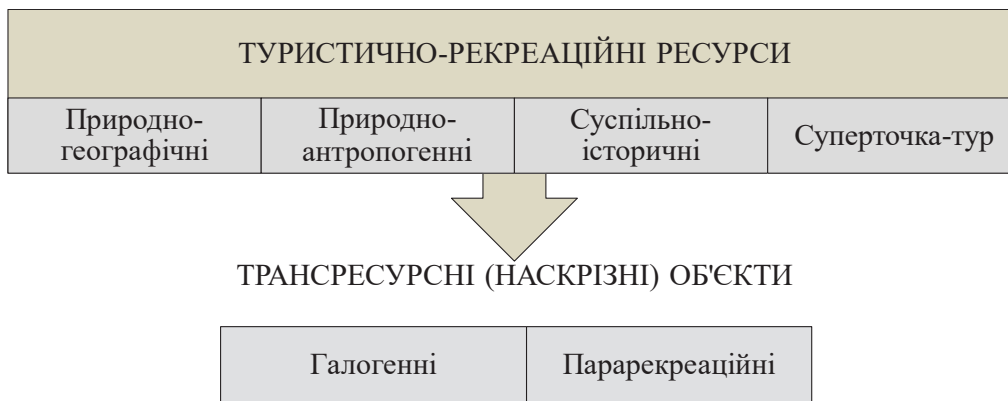

Рис. 1. Класифікація туристично-рекреаційних ресурсів за О.О. Бейдиком

Джерело: складено з використанням [1]

Рис. 2. Класифікація туристично-рекреаційного потенціалу за П. Вірченко

Джерело: складено з використанням [3]

відображає процеси залучення соціально-економічних ресурсів території у її господарську діяльність і включає виробничий, трудовий, фінансовий, освітній та інфраструктурний потенціал території.

На його думку, потенціал розвитку туристсько-рекреаційної діяльності території може бути представлений окремими видами потенціалу та ресурсними можливостями території, які можуть бути залучені до господарської діяльності: природно-рекреаційним і природно-туристичним, культурно-історичним, виробничим, трудовим, фінансово-інвестиційним, освітнім, інфраструктурним тощо.

Вагомий внесок у розроблення систематизації туристичних ресурсів зроблено Л. Черчик, яка зазначає, що туристично-рекреаційний потенціал можна класифікувати: за походженням – природний та суспільний; специфікою використання у процесі туристично-рекреаційної діяльності – спеціальний (прямого використання – мінеральні води, лікувальні грязі, термальні води), загальний (опосеред-

кованого використання чи впливу – лісові та водні ресурси); функціональним призначенням – лікувальний, оздоровчий, пізнавальний, спортивний; компонентною структурою – природний (бальнеологічні, водні, лісові, ландшафтні та кліматичні умови), суспільний (культурно-історичні, туристично-рекреаційна інфраструктура, інформаційне та кадрове забезпечення, ландшафтно-техногенні комплекси, агроландшафти; економічний, соціально-демографічний, інфраструктурний, екологічний); рівнем унікальності – типовий та унікальний; критерієм доступності – добре доступний, доступний та важкодоступний; статусом ресурсного природно-заповідного фонду, курортно-санаторних та рекреаційних зон. У працях указано, що туристично-рекреаційний потенціал багато в чому є похідним від рекреаційних потреб населення, які, своєю чергою, визначаються завданнями соціокультурного освоєння території. Таким чином, основні причини та чинники перетворення сукупності тих чи інших властивостей

території на рекреаційні ресурси – це потреби соціокультурного освоєння території [6]. Поєднання та наявність природно-рекреаційних ресурсів свідчить про існування природно-рекреаційного потенціалу як необхідної умови розвитку рекреації.

Ознайомившись із класифікацією туристично-рекреаційного потенціалу Всесвітньої туристичної організації (ВТО), можемо виділити такі групи ресурсів: природні багатства; енергетичні багатства; людський фактор (демографічний та культурологічний аспект); інституційні, юридичні та адміністративні аспекти; соціальні аспекти, рівень та традиції у сфері освіти, охорони здоров'я та відпочинку; різноаспектні блага й послуги, транспорт, зв'язок, інфраструктура сфери відпочинку та розваг; економічна і фінансова діяльність [7]. Безумовно, такий підхід базується на ідеї множинності туристичних ресурсів і дає змогу комплексно оцінити туристичний потенціал та можливий туристичний продукт окремих територій на державному, регіональному та локальному рівнях. У даній класифікації туристичні ресурси розглядаються як загальна основа для розвитку туристичного виду діяльності.

Класифікацію подає Н.П. Крачило, поділяючи увесь комплекс туристичних ресурсів на три групи: природні, культурно-історичні, соціально-економічні. Вчений вважає, що категорію соціально-економічних туристичних ресурсів утворюють історико-культурні об'єкти та явища (етнографічні, політичні та виробничі) [4].

Іншу класифікацію пропонують Є.М. Бистров та М.Г. Воронова, ними туристичні ресурси подаються як ресурси туристичної сфери дестинації поруч із ресурсами – чинниками виробництва. Своєю чергою, туристичні ресурси поділяються на природні, такі, що формують туристичну цікавість та інфраструктурні.

Г. Симочко стверджує, що різноманітність туристично-рекреаційного потенціалу зумовлює необхідність його класифікації, до якої можна застосовувати такі підходи: сутнісний (за предметною сутністю ресурсів); діяльнісний (за характером використання в туризмі); атрактивний (за мірою та формою залучення до туристичної діяльності); ціннісний, що ґрунтується на унікальності даного ресурсу; функціональний, який базується на неповторності туристичних умов і ресурсів у поєднанні з комплексністю їх використання; еколого-економічний (за споживчою вартістю ресурсу) [8]. На базі її праць розглянуто класифікацію туристичних ресурсів за сутнісним підходом, який, на думку автора, відображає туристично-ресурсний потенціал. Вона ґрунтується на виділенні трьох груп територіально-рекреаційних ресурсів: природні, інфраструктурні, культурно-історичні, які, своєю чергою, поділяються на певні види ресурсів.

Як бачимо, існує безліч підходів, проте всі вони побудовані на використанні послідовності від вузь-

кого до широкого підходу, при цьому помітним є зростання вторинних або додаткових туристичних ресурсів. Території, володіючи значним потенціалом використання первинних туристичних ресурсів, без належного інфраструктурного забезпечення не мають перспектив розвитку туризму в цілому. Крім того, концентрація туристично-рекреаційних ресурсів у межах окремих регіонів неоднорідна. Існують території з потенційними туристично-рекреаційними можливостями, але не є привабливими для туристів через відсутність чи недостатнє використання первинних туристичних ресурсів за наявності другорядних чи допоміжних. За сучасних умов усе більшого значення набувають створення та організація подієвих туристичних ресурсів для заходів, вагомість яких зростає серед інших складників класифікації туристично-рекреаційного потенціалу. Подія як туристичний ресурс має помітний мультиплікаційний ефект: «змушує» різні галузі туристичної індустрії більш ефективно використовувати власний потенціал. Особливістю цього виду туризму є унікальність кожної поїздки, незабутні враження та атмосфера відпустки. Характерними ознаками подієвого туризму є: відсутність сезонності; можливість прогнозування; масова інтерактивність, інноваційна регулярність подій; заохочення нових відвідувань місць призначення; розваги.

За словами Н. Паньків, створені туристичні ресурси використовуються туристами та екскурсантами в туристичних і рекреаційних цілях для задоволення потреб у всебічних знаннях про навколишнє середовище та людський розвиток загалом. Ці ресурси не існували в природі, а були створені креативними підприємцями на основі конкретної ідеї, беручи за основні фокуси певні питання. Їх слід класифікувати як ідейно-тематичні ресурси [10], як складову частину антропогенних туристичних ресурсів. До них відносяться подієві ресурси, які є динамічними чинниками формування туристичних потоків, оскільки вони включають передумови мотивації подорожувати до місця, де відбувається подія чи явище. Цей тип ресурсу не підлягає традиційній кількісній оцінці. Можна говорити лише про те, наскільки ресурси події впливають на створення туристичної інфраструктури, формування туристичних потоків, що в сучасному світі залежить передусім від публічності події та реакцій навколо неї. Це свідчить про те, що «подія», яка використовується в туризмі, багато в чому залежить від громадських уподобань, моди та престижу події. Важливість безперервності та частоти подій підвищують її значимість. Окремі види подієвих ресурсів найбільш доцільно класифікувати (рис. 3) за тематикою заходу: національні і релігійні свята, гастрономічні, музичні, театральні фестивалі, спортивні змагання, покази мод, технічні салони і виставки, економічні форуми тощо.

Рис. 3. Класифікація подієвих туристичних ресурсів

Джерело: складено з використанням [11]

Розглянемо структуру туристично-рекреаційного потенціалу на прикладі Миколаївської області, туристичний потенціал якої формується багатьма складниками. Під час формування її туристичного іміджу приділено увагу організації саме подієвого туризму. Активного розвитку набуває фестивальний рух, у рамках стратегічного розвитку м. Миколаєва протягом 2016–2020 рр. проведено низку іміджевих заходів (фестивалів, конкурсів, змагань тощо), що сприяє підвищенню туристичної привабливості міста, збільшення туристичних потоків та подолання сезонних коливань.

Вважаючи на вищевикладене, можемо стверджувати, що в загальній структурі складників класифікації туристично-рекреаційного потенціалу регіону все більшої вагомості набуває саме подієвий туризм, розвиток якого дасть змогу інтенсифікувати економічний розвиток регіону.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження приведено аналіз класифікації туристично-рекреаційного потенціалу регіонів і встановлено, що він може бути представлений природно-рекреаційним і природно-туристичним потенціалом, культурно-історичним, виробничим, трудовим, подієвим, фінансово-інвестиційним, освітнім та інфраструктурним потенціалом. Проте виділені нами складники туристично-рекреаційного потенціалу з розвитком новітніх технологій можуть змінюватися та доповнюватися новими.

Указано, що все більшого розвитку набуває подієвий туризм, активний розвиток якого дасть змогу урізноманітнити потік туристів, зменшити навантаження на регіони, підвищити ефективність

управління по відношенню до основних, традиційних туристичних ресурсів. Ці ресурси дадуть змогу створити можливості для соціально-економічного розвитку регіону, розширити існуючі туристичні потоки та продукувати нові.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 №324/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 13. С. 180.
2. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування. Київ : Київський університет, 2001. 395 с.
3. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу : навчальний посібник. Ніжин : НДУ імені Миколи Гоголя, 2010. 336 с.
4. Крачило Н.П. Основи туризмознавства : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 1980. 225 с.
5. Вірченко П. Класифікація туристсько-рекреаційного потенціалу територій локального рівня та проблеми його залучення до господарської. *Часопис соціально-економічної географії ХНУ імені В.Н. Каразіна*. 2013. Вип. 13(2). С. 120–125.
6. Черчик Л.М. Формування ринкових відносин у рекреаційному природокористуванні : монографія. Луцьк : ЛДТУ, 2006. 352 с.
7. Всесвітня туристична організація ((ВТО) United Nations World Tourism Organization; UNWTO). Офіційний сайт. URL : <http://www2.unwto.org/> (дата звернення: 20.02.2020).
8. Симочко Г.В. Поняттєво-термінологічний апарат та підходи до класифікації туристично-рекреаційних ресурсів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Географія»*. 2012. № 2. С. 78–84.

9. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг. Київ : Альтерпрес, 2002. 436 с.

10. Паньків Н. Туристичні ресурси та їхні класифікації. *Рекреаційна географія і туризм. Наукові записки*. 2014. № 2. С. 93–99.

11. Огієнко М.М., Огієнко А.В., Яценко Я.М. Аналіз та перспективні напрями розвитку туризму Миколаївщини. *Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського. Економічні науки*. 2018. № 2(11). С. 63–70.

REFERENCES:

1. Pro turyzm (2004) Zakon Ukrainy vid 15.09.1995 r. 324/95-VR. [Law of Ukraine of September 15, 1995 – No. 324/95-VR]. *Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy*. [The Verkhovna Rada of Ukraine]. no. 13., S. 180.

2. Beidyk O.O. (2001) Rekreasiino-turystski resursy Ukrainy: Metodolohiia ta metodyka analizu, terminolohiia, raionuvannia. [Recreational tourism resources of Ukraine: Methodology and methodology of analysis, terminology, zoning.] – *Kyiv: VPTs Kyivskiy universytet*, pp. 395. (in Ukrainian)

3. Smalj I.V. (2010) Turystychni resursy svitu [Tourism resources of the world]. Nizhyn: *Vydavnytstvo Nizhynskogo derzhavnogo universytetu imeni Mykoly Ghogholja*. P. 336. (in Ukrainian)

4. Krachulo N.P. (1980) Osnovu turizmovedeniya [Basics of tourism]. *Kyiv Vusha shkola*, pp. 225. (in Ukrainian)

5. Virchenko P. (2013) Klasyfikatsiia turystsko-rekreasiinoho potentsialu terytorii lokalnoho rivnia ta problemy yoho zaluchennia do hospodarskoi. [Classification of the tourist and recreational potential of the terri-

ories of the local level and the problem of its involvement in the economic]. *Kharkiv: Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafiï, KhNU imeni V.N. Karazina*, pp. 120–125. (in Ukrainian)

6. Cherchuk L. (2006) Formuvannia rynkovykh vidnosyn u rekreasiinomu pryrodokorystuvanni [Formation of market relations in recreational use of nature]. *Lutsk: LDTU*, pp. 352. (in Ukrainian)

7. Vsesvitnia turystychna orhanizatsiia ((VTO) (2020) United Nations World Tourism Organization; UNWTO). Ofitsiynyi sait. URL: <http://www2.unwto.org/> (accessed 20 February 2020).

8. Symochko H.V. (2012) Poniattievo-terminolohichnyi aparat ta pidkhody do klasyfikatsii turystychno-rekreasiinykh resursiv. [Conceptual apparatus and approaches to the classification of tourist and recreational resources.] *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriia : Heohrafiia*, pp. 78–84. (in Ukrainian)

9. Ljubiceva O.O. (2002) Rynok turystychnykh posluh. [Tourist services market] *Kyv: Aljterpres*. p. 436. (in Ukrainian)

10. Pankiv N. (2014) Turystychni resursy ta yikhni klasyfikatsii [Travel resources and their classifications]. *Ternopil: Rekreasiina heohrafiia i turyzm Naukovi zapysky*, pp. 93-99. (in Ukrainian)

11. Ohienko M., Ohienko A., Yatsenko Y. (2018). Rozvytok ghoteljnogo ghospodarstva ta jogho vplyv na turystychnyj potencial Mykolaiv [Development of the hotel industry and its influence on the tourist potential of Mykolaiv region]. *Naukovyi visnyk MNU im. V.O. Sukhomlynskoho. Ekonomichni nauky*. MNU imeni V.O. Sukhomlynsjkogho, pp. 70–75. (in Ukrainian)

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО АГРАРНОГО СЕКТОРУ НА МІКРО- ТА МАКРОРІВНІ FORMATION OF COMPETITIVE AGRARIAN SECTOR ON MICRO AND MACRO LEVELS

УДК 339.137.2

<https://doi.org/10.32843/bses.50-15>

Писаренко С.В.

к.с.-г.н., доцент, доцент кафедри підприємництва і права
Полтавська державна аграрна академія

Михайлова О.С.

к.е.н., доцент, доцент кафедри підприємництва і права
Полтавська державна аграрна академія

Чіп Л.О.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економічної теорії та економічних досліджень
Полтавська державна аграрна академія

Pysarenko Svitlana

Poltava State Agrarian Academy

Mykhailova Olena

Poltava State Agrarian Academy

Chip Liudmyla

Poltava State Agrarian Academy

У статті розглянуто класичні та сучасні підходи до розуміння сутності категорій «конкуренція» та «конкурентоспроможність». Обґрунтовано, що сучасне розуміння даних категорій набуває нових значень. Сутність конкурентоспроможності коригується залежно від галузей, у межах яких здійснюється конкуренція. Крім того, формування конкурентоспроможності здійснюється різними методами залежно від рівнів. Виявлено тенденції розвитку аграрного сектору України та визначено його місце в структурі економіки. Проведено порівняння позицій аграрного сектору в структурі ВВП провідних країн. Доведено, що найбільш розвинені країни досягають високого рівня економічного розвитку не за рахунок сільського господарства, а завдяки іншим галузям, зокрема фінансовим послугам, малому та середньому підприємству, індустрії, високотехнологічним сферам. Сформовано ключові напрями формування конкурентоспроможності національного аграрного сектору на мікро- та макрорівні.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, аграрний сектор, мікро- та макрорівень, валова додана вартість, ВВП.

В статье рассмотрены классические и современные подходы к пониманию суц-

ности категорий «конкуренция» и «конкурентоспособность». Обосновано, что современное понимание данных категорий приобретает новые значения. Сущность конкурентоспособности корректируется в зависимости от отраслей, в рамках которых осуществляется конкуренция. Кроме того, формирование конкурентоспособности осуществляется различными методами в зависимости от уровней. Выявлены тенденции развития аграрного сектора Украины и определено его место в структуре экономики. Проведено сравнение позиций аграрного сектора в структуре ВВП ведущих стран. Доказано, что наиболее развитые страны достигают высокого уровня экономического развития не за счет сельского хозяйства, а благодаря другим отраслям, в частности финансовым услугам, малому и среднему предпринимательству, промышленности, высокотехнологичным сферам. Сформированы ключевые направления формирования конкурентоспособности национального аграрного сектора на микро- и макроуровне.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, аграрный сектор, микро- и макроуровень, валовая добавленная стоимость, ВВП.

The article is devoted to a consideration of classic and modern approaches to understanding the essence of the categories "competition" and "competitiveness". It is justified that the modern understanding of these categories is gaining ground. Competition is an economic process of interaction and competition between business entities operating in the market in order to provide the best conditions for the sale of products, quality satisfaction of customer needs and maximum profit or other benefits. The essence of competitiveness has been adjusted depending on the industries in which the competition takes place. In addition, the formation of competitiveness has been carried out by different methods depending on the levels. The tendencies of Ukrainian agrarian sector development have been revealed and its place in the structure of economy has been determined. The positions of the agricultural sector in the GDP structure of the leading countries have been compared. It is proved that the most developed countries achieve high level of economic development not due to agriculture, but thanks to other industries, including financial services, small and medium-sized enterprises, industry, high-tech spheres. National agrarian sector competitiveness formation key directions at micro and macro levels have been formed: ensuring economic diversification on a national scale, which will reduce the risk of mono-development, ie dependence on one industry; ensuring diversification within the agricultural sector, given the potential to grow most crops; improving the quality and safety of agricultural products in accordance with international standards; improvement of domestic and foreign agricultural policy; development of a niche agricultural production area; improving the efficiency of agricultural raw material use for alternative energy; ensuring the development of the processing industry with the production of agri-food products with high added value; development efficiency increase of farming and agricultural cooperation; the formation of an efficient infrastructure for the agri-food market, with particular emphasis on the logistics component.

Key words: competition, competitiveness, agrarian sector, micro and macro levels, gross value added, GDP.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток сучасної економіки формує нові тенденції в усіх сферах господарювання. Під впливом глобалізаційних процесів висуваються нові вимоги до складників конкурентоспроможності, як до окремих суб'єктів господарювання, так і до сукупності галузей та сфер впливу. Сутність конкурентоспроможності втрачає свою класичну значимість і наповнюється новими структурними елементами.

Особливої уваги потребує аграрний сектор економіки, оскільки від його розвитку залежить продовольча безпека як окремої країни, так і світу в цілому. Конкурентні чинники суттєво відрізняються залежно від рівнів їх формування. Так, якщо йдеться про конкуренцію між підприємствами, то насамперед необхідно враховувати ментальні

особливості, інтенсивність конкуренції на локальному ринку, національні обмеження. Макрорівень, з одного боку, є простором для розвитку зі значною чисельністю споживачів, з іншого – є викликом і загрозою через можливість поглинання, невідповідність стандартам, невстигання за інноваціями тощо. За таких умов виникає необхідність обґрунтування ймовірних сценаріїв розвитку аграрного сектору економіки в нових економічних умовах та формування рекомендацій щодо забезпечення високого рівня конкурентоспроможності даної сфери на різних рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання конкуренції та конкурентоспроможності досліджувалося науковцями починаючи з часів зародження економічної теорії. Перші дослідження

категорії «конкуренція» належать А. Сміту, Д. Рікардо, Й. Шумпетеру, М. Портеру [4] та ін. Сучасні наукові праці з питань конкуренції та конкурентоспроможності є багатовекторними. Кожен науковець робить свій внесок у розуміння даної категорії. Заслужують на увагу праці таких науковців, як В.М. Кравченко, К.О. Алексич [1], С.В. Малихіна [2], К. Мельник, С. Пташник [3], Н.В. Почерніна [5], Ю.В. Самойлик [6], О.Ф. Шаповал [8]. Певні особливості мають наукові підходи до розуміння сутності та методів формування конкурентоспроможності в аграрному секторі, які постійно змінюються відповідно до вимог середовища.

Тому, незважаючи на значну кількість праць, присвячених даним питанням, у зв'язку з виявленням нових чинників і тенденцій виникає необхідність проведення додаткових досліджень.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування нових підходів до формування конкурентоспроможності аграрного сектору на мікротамакrorівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність економічної конкурентоспроможності розкривається з різних точок зору залежно від еволюції розвитку ринку, виникнення нових чинників та тенденцій, появи додаткових споживчих потреб тощо. Конкуренція є ключовим поняттям, що характеризує сутність ринкових відносин. Ефективність господарювання суб'єктів економіки на різних рівнях значно залежить від розуміння природи конкуренції, форм її прояву, методів конкурентної боротьби і чинників, що визначають готовність до такої боротьби. Економічна конкуренція регулює пропорції виробництва в міжгалузевому та міждержавному вимірах, що стимулює ефективність та інноваційну діяльність, забезпечує диференціацію виробників та споживачів за доходами.

Перші праці про конкуренцію належать Адаму Сміту, який визначив конкуренцію як «суперництво, що підвищує і знижує ціну» та обґрунтував принцип «невидимої руки», під дією якої відбувається урівноваження попиту та пропозиції. Розвиток теорія конкуренції набула у працях Д. Рікардо, Дж.С. Мілля, К.Р. Макконнелла, С.Л. Брю, Ф. Найта, М. Портера, Й. Шумпетера, Ф. Хайека. Основний акцент у цих дослідженнях був поставлений на формуванні засад, принципів, законів функціонування досконалої конкуренції. У працях І. Ансоффа та М. Портера закладено теоретичні основи щодо розуміння понять «конкуренція», «конкурентоспроможність», «конкурентні переваги», їх взаємозв'язок та вплив на процеси планування та стратегічного управління підприємством. У роботах М. Портера [4] також детально досліджено міжнародну конкуренцію як економічну категорію, її форми та шляхи підвищення.

Сучасне розуміння конкуренції можна викласти в такій інтерпретації: економічний процес взаємо-

дії та змагання між господарюючими суб'єктами, що функціонують на ринку, з метою забезпечення кращих умов для збуту продукції, якісного задоволення потреб покупців і одержання максимального прибутку або інших благ.

Поряд із категорією «конкуренція» доцільно розкрити зміст категорії «конкурентоспроможність». Найбільш поширеним у науковій літературі є такий підхід: «Здатність суб'єкта ринку витримувати конкуренцію порівняно з аналогічними суб'єктами» [3, с. 106; 5, с. 36].

Конкурентоспроможність розглядається на різних рівнях, базовим серед яких є макrorівень, тобто це рівень продукції та підприємства. Так, В. Кравченко та К. Алексич серед складників конкурентоспроможності підприємства виділяють конкурентоспроможність персоналу [1, с. 51]. Ми цілком згодні з точкою зору науковців, оскільки персонал є ключовим елементом будь-якого суб'єкта господарювання. Поряд із персоналом у формуванні конкурентоспроможності підприємства важливу роль відіграють продукція, її унікальність, інноваційність технологій, система обслуговування тощо.

Для розуміння сутності конкурентоспроможності на макrorівні доцільно розглянути точку зору О.Ф. Шаповала, який під конкурентоспроможністю розуміє зумовлене економічними, соціальними та політичними чинниками становище країни або окремого товаровиробника на внутрішньому та зовнішньому ринках [9]. На думку С. Малихіної, «конкурентоспроможність підприємства на міжнародному ринку становлять його здібності й можливість включення тих активів, які можуть стати конкурентними перевагами» [2, с. 527].

Формування конкурентоспроможності здійснюється через оцінювання стратегічного потенціалу конкурентоспроможності, який являє собою «інтегрований відкритий комплекс системних елементів, що характеризується сукупністю виробничих ресурсів і резервів, методів, способів, напрямів їх використання та джерел поповнення, системою цілеутворення, організаційно-економічним механізмом, а також можливістю адаптації економічної системи до умов зовнішнього середовища і забезпечує досягнення синергічного ефекту від реалізації поточних, стратегічних цілей, місії підприємства та формування стратегічної конкурентоспроможності» [6].

Передумовою виявлення стратегічного потенціалу конкурентоспроможності аграрного сектору як на мікро-, так і на макrorівні є визначення місця аграрної сфери у структурі національної економіки (табл. 1).

Валова додана вартість в Україні у 2018 р. порівняно з 2010 р. збільшилася у два рази і становила 3016 960 млн. грн. Найбільше збільшилася додана вартість сільського господарства та рибного господарства – у 3,3 рази і становила у 2018 р.

Валова додана вартість за видами економічної діяльності в Україні у фактичних цінах, 2010–2018 рр., млн грн

Галузі національної економіки	2010 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Відхилення 2018 р. до 2010 р.	
							абсолютне, +,-	відносне, %
Валова додана вартість (основні ціни)	992175	1382719	1689387	2023228	2519561	3016960	2024785	204,1
Сільське, лісове та рибне господарство	82948	161145	239806	279701	303949	360757	277809	334,9
Промисловість	250774	325242	393142	505432	632887	746066	495292	197,5
із неї виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	42295	56979	74263	90862	105329	...	x	x
Будівництво	36648	36876	38928	47457	64431	82924	46276	126,3
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	162171	233702	273989	318075	409994	471456	309285	190,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	87269	100889	134978	156745	191209	225989	138720	159,0
Тимчасове розміщування й організація харчування	10105	9927	11946	15551	18727	23123	x	x
Інші види економічної діяльності	362260	514938	596598	700267	898364	1106645	13018	128,8

Джерело: [7] та авторські розрахунки

277809 млн. грн. Також збільшилася валова додана вартість у промисловості – майже у два рази і становила у 2018 р. 746066 млн. грн. Серед галузей промисловості виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів становило у 2017 р. 16,7%. У 1,9 рази зросла додана вартість в оптовій та роздрібній торгівлі; ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів. Зростання валової доданої вартості в інших галузях суттєво менше. Суттєве зростання доданої вартості у сільському господарстві, з одного боку, позитивно характеризує динаміку в галузі, однак, з іншого боку, надмірна залежність країни саме від сировинної сільськогосподарської галузі свідчить про низький рівень економічного розвитку та конкурентоспроможність.

Щодо структури валової доданої вартості за 2018р., то найбільшупитомувагу займають інші види економічної діяльності – 37% (1106 645 млн. грн), на другому місці знаходиться промисловість – 25% (746066 млн. грн), на третьому місці – оптова та роздрібна торгівля, ремонтавтотранспортних засобів і мотоциклів – 15% (471456 млн. грн); сільське господарство знаходиться на четвертому місці – 12% (360757 млн. грн) (рис. 1).

Питома вага інших галузей незначна. У цілому така структура валової доданої вартості є типовою для більшості країн і свідчить про значний потенціал щодо формування конкурентоспроможності аграрного сектору на мікро- та макрорівні. Разом із тим для посилення конкурентних позицій національної економіки на міжнародному рівні доцільним є розвиток інноваційних промислових галузей.

У цілому глобальні тенденції розвитку агропродовольчого ринку свідчать про зниження частки доданої вартості сільського господарства у світовому виробництві (рис. 2). У 1995 р. цей показник становив 8%, у наступні періоди спостерігається

стійка тенденція до зниження даного показника до 3,673% у 2017 р. Таке зменшення зумовлено, насамперед, не зменшенням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, а розвитком промислового виробництва інших товарів із високою доданою вартістю. У розрізі регіонів світу найбільша частка сільського господарства у світовій доданій вартості спостерігається у бідних країнах зі значним зовнішнім боргом – 27,8% у 2016 р.

У найменш розвинутих країнах (за класифікацією ООН) цей показник становить 26%. Найменша частка сільського господарства сформована у доданій вартості країн Північної Америки та Єврозони – 1,5%. Для країн Європи і Центральної Азії з невисокими доходами цей показник дещо вищий – 6,2%. Частка сільського господарства у Східній Азії і Тихоокеанському регіоні становить 5,2%.

Сільське господарство є первинним сектором для багатьох країн і дає змогу якнайкраще використати земельні багатства держав. Як правило, цей сектор має більш велике значення в країнах, що розвиваються, ніж у промислових та розвинених. Останнім теж треба забезпечувати продуктами своє населення, але для передових економік це тільки незначний компонент їхньої потужності, оскільки вони мають набагато більші загальні надходження [8] (рис. 3).

За слова експертів щодо економічного розвитку розглянутих країн із низькою часткою сільського господарства у ВВП, «внесок сільського господарства у ВВП просто був розбавлений величезними сукупними доходами економік у цілому. У таких країнах низька додана вартість у сільському господарстві відносно ВВП не вказує на поганий економічний стан або навіть слабкий аграрний сектор» [8].

Як свідчать дані рис. 3, найменшу частку сільське господарство має у ВВП Великобританії –

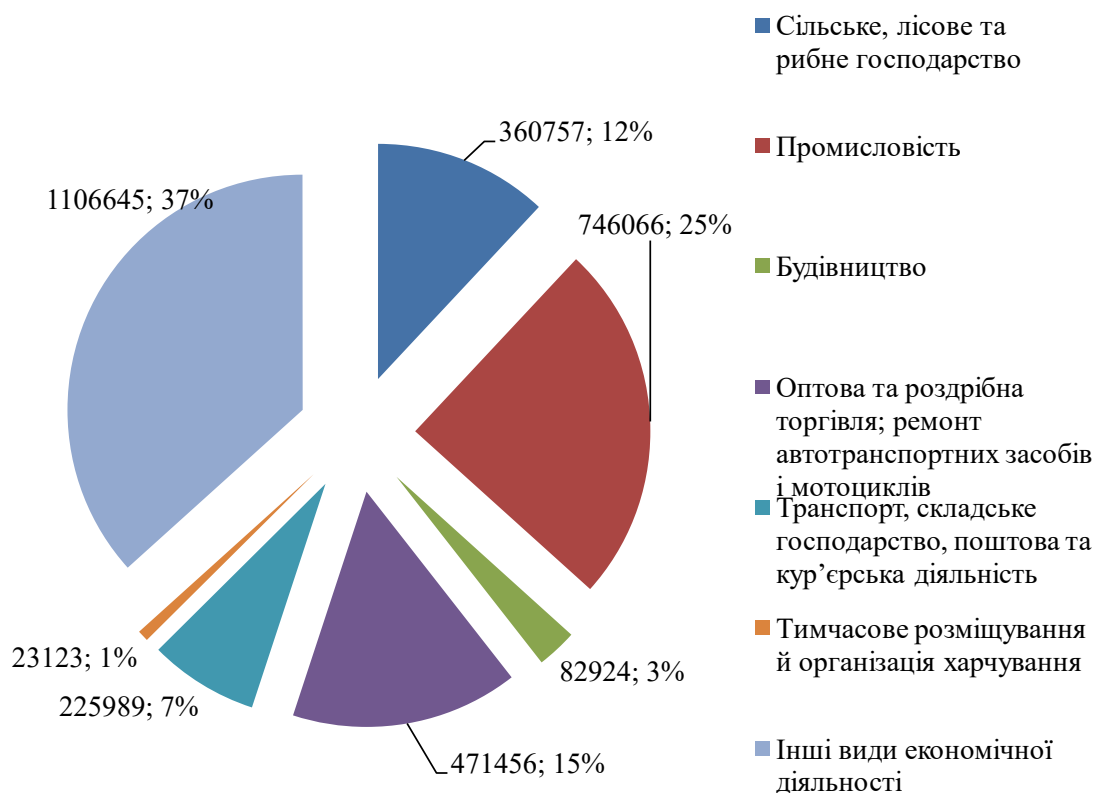

Рис. 1. Склад і структура валової доданої вартості в Україні, 2018 р., млн. грн,%

Джерело: узагальнено автором за даними [7]

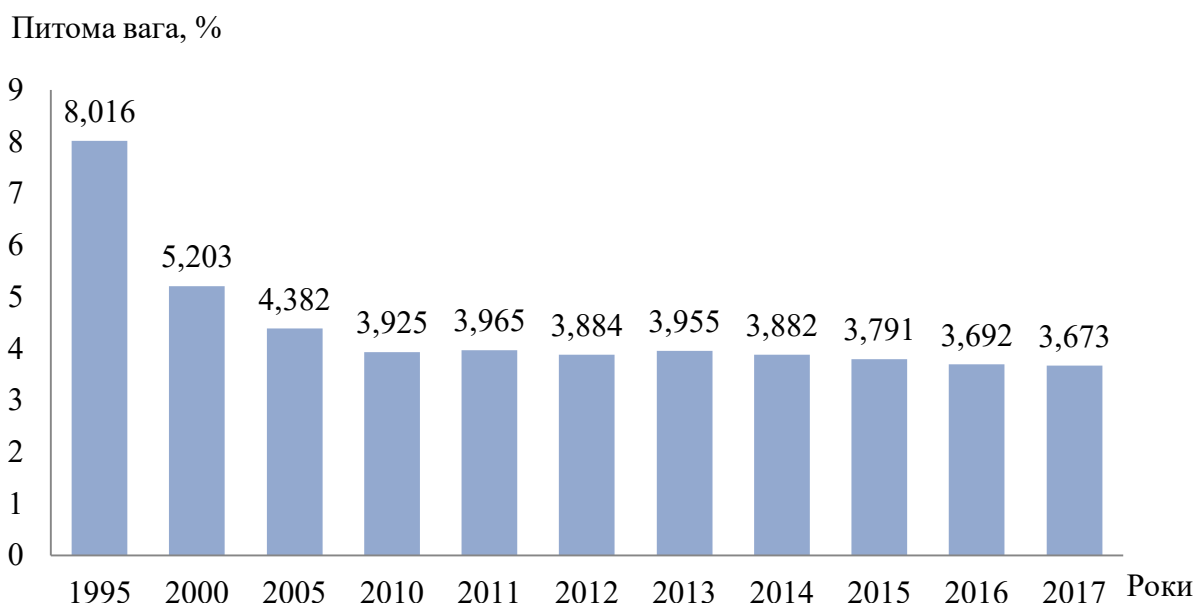

Рис. 2. Динаміка показників частки сільського господарства у світовій доданій вартості,%, 1995–2017 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними [10–12]

0,61%. Економіка Великобританії вважається третьою за рівнем розвитку в Європі після Німеччини та Франції, у країні високі показники розвитку фінансової та торговельної сфер, тобто основними наповнювачами ВВП країни є послуги, зокрема банківські та страхування, при цьому виробництво суттєво скорочується. Сільськогосподарська інф-

раструктура Великобританії має високий рівень механізації та автоматизації, виробляє близько 60% внутрішньої потреби в їжі, у сільському господарстві зайнято менше ніж 2% загальної робочої сили. Загальний обсяг валової доданої вартості сільського господарства Великобританії становить 16 млрд. дол. США

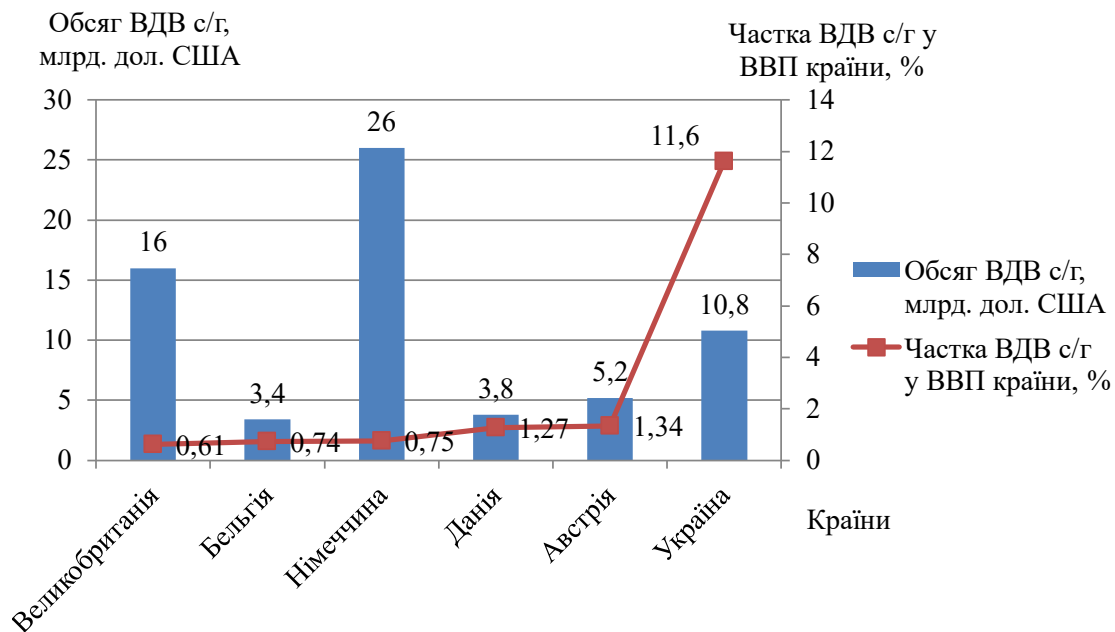

Рис. 3. Обсяг та частка валової доданої вартості сільського господарства у ВВП країн із найменшою часткою сільського господарства, 2017 р.

Джерело: узагальнено авторами за [10–12]

Друге місце за незначною часткою доданої вартості сільського господарства у ВВП посідає Бельгія – 0,74%. Економіка країни заснована, насамперед, на діяльності малих та середніх підприємницьких структур. Природні ресурси країни досить обмежені, тому Бельгія імпортує сировину в значній кількості, що робить її залежною від зовнішньоекономічного сектору. Важливими напрямками в діяльності країни є соціальна політика та створення ефективної податкової системи.

На третьому місці серед країн із найнижчою часткою сільського господарства (0,75%) в економіці знаходиться Німеччина. За рівнем розвитку економіки дана країна посідає перше місце в Європі та п'яте місце у світі. Основними галузями є автомобільна промисловість, виробництво побутової техніки, що реалізуються на експорт. Пріоритетними напрямками нині для країни є альтернативна енергетика, вирішення демографічних проблем країни, підвищення загальних стандартів добробуту населення.

Додана вартість сільського господарства Данії становить 1,27% від ВВП. При цьому сільськогосподарський сектор країни є високотехнологічним та ефективним, провідними галузями Данії є фармацевтика, відновлювана енергетика, судноплавство. Країна залежить від імпорту сировини і матеріалів, при цьому має одні з найжорсткіших митних правил. Країна не належить до Європейського економічного та валютного союзу (Єврозони). Данія є однією з найбільш безпечних для харчування держав на Європейському континенті та, по суті, в усьому світі.

Таким чином, для формування конкурентоспроможності аграрного сектору України на мікро- та

макрорівні передусім необхідно: забезпечити економічну диверсифікацію в національному масштабі, що зменшить ризик монорозвитку, тобто залежності від однієї галузі; забезпечити диверсифікацію всередині аграрної галузі, зважаючи на наявний потенціал для вирощування більшості сільськогосподарських культур; підвищити якість та безпечність аграрної продукції відповідно до міжнародних стандартів; удосконалити внутрішню та зовнішню аграрну політику; розвивати нішевий сільськогосподарський виробничий напрям; підвищити рівень ефективності використання сільськогосподарської сировини для альтернативної енергетики; забезпечити розвиток переробної промисловості з виробництвом агропродовольчих товарів із високою доданою вартістю; підвищити ефективність розвитку фермерства та сільськогосподарської кооперації; сформувати ефективну інфраструктуру агропродовольчого ринку, зокрема з акцентами на логістичну компоненту.

Висновки з проведеного дослідження. Проблема формування конкурентоспроможності аграрного сектору нині набуває нових рис та потребує створення й обґрунтування інноваційних концепцій відповідно до викликів глобального середовища. Україна посідає в Європі одне з перших місць за часткою сільського господарства у ВВП. З одного боку, розвиток національного сільського господарства можна вважати динамічним, що є позитивним, оскільки відбувається впровадження нових технологічних рішень, оновлення техніко-технологічної бази, підвищення продуктивності. Сільське господарство є основною галуззю, що наповнює державний бюджет України. Разом

із тим приклад найрозвиненіших країн світу свідчить, що потенціал конкурентоспроможності на макрорівні криється у розвитку високоіндустріальних галузей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кравченко В.М., Алексич К.О. Системно-динамічне модулювання оцінки рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання. *Економіка та держава*. 2016. № 10. С. 45–51.

2. Малихіна С.В. Міжнародна конкурентоспроможність як пріоритетний фактор розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств. *Управління проєктами, системний аналіз і логістика*. 2012. Вип. 10. С. 528–529.

3. Мельник К., Пташник С. Теоретичні засади конкурентоспроможності та її роль у розвитку підприємницької діяльності. *Agricultural and Resource Economics*. 2018. Vol. 4. № 2. Р. 97–114. URL : www.are-journal.com (дата звернення: 03.12.2019).

4. Портер М.Е. Конкурентная стратегия. Методика анализа отраслей и конкурентов / пер. с англ. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2007. 454 с.

5. Почерніна Н.В. Міжнародна конкурентоспроможність суб'єктів господарювання: регіональні порівняння. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 47–1. С. 35–39.

6. Самойлик Ю.В. Методичні підходи до оцінки стратегічного потенціалу конкурентоспроможності підприємства. *Економіка АПК*. 2012. № 3. С. 72–78.

7. Сільське господарство 2018 : статистичний збірник / відп. за вип. О.В. Прокопенко. Київ : Державна служба статистики України. 2019. 235 с.

8. Top-5 країн із найменшою часткою АПК до ВВП. URL : <http://carefield.com.ua/blog/id/jak-vidijti-vid-ruchnogo-upravlinnja-agrobiznesom-i-pochati-zhiti-150> (дата звернення: 01.03.2020).

9. Шаповал О.Ф. Економіка підприємства : навчальний посібник. Київ : Університет «Україна», 2012. 213 с.

10. Agriculture, value added. URL : <https://data.worldbank.org/indicator> (дата звернення: 01.03.2020).

11. Official website of the European Commission. URL : http://ec.europa.eu/taxation_customs (дата звернення: 01.03.2020).

12. Official site of the European Union Statistical Office (EUROSTAT). URL : <http://epp.enrostat.ec.europa.eu/portal/pageportal/eurostat/home> (дата звернення: 01.03.2020).

REFERENCES:

1. Kravchenko V.M., Aleksych K.O. (2016) Systemno-dynamichne moduliuvannya otsinky rivnia

konkurentospromozhnosti subiektiv hospodariuvannia. [System-dynamic modeling assessment of the economic entities competitiveness]. *Ekonomika ta derzhava*. vol. 10, pp. 45-51.

2. Malykhina S.V. (2012) Mizhnarodna konkurentospromozhnist – yak priorityetnyi faktor rozvytku zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstv [International Competitiveness as being a Priority Factor in the Development of Enterprises External Economic Activity]. *Upravlinnia proektamy, systemnyi analiz i lohistyka*. K.: NTU.vol. 10, pp. 528-529.

3. Melnyk K., Ptashnyk S. (2018) Teoretychni zasady konkurentospromozhnosti ta yii rol u rozvytku pidpriemnytskoi diialnosti. [Theoretical basis of competitiveness and its role in development of entrepreneurial activity]. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, [Online], vol. 4, no. 2, pp. 97–114 Available at: www.are-journal.com (accessed 3 December 2019).

4. Porter M.E. (2007) Konkurentnaya strategiya. Metodika analiza otraslej i konkurentov [Competitive strategy. Methods of analysis of industries and competitors]. M: Alpina Bisnes. 454 p. (in Russian).

5. Pochernina N.V. (2019) Mizhnarodna konkurentospromozhnist sub'yektiv gospodar yuvannya: regionalni porivnyannya [International competitiveness of business entities: regional comparisons]. *Black Sea Economic Studies*. Vol. 47–1. pp. 35–39. (in Ukrainian)

6. Samoilyk Iu.V. (2012) Metodichni pidhodi do ocinki strategichnogo potencialu konkurentospromozhnosti pidpriemstva [Methodical approaches to assessing the strategic potential of enterprise competitiveness]. *APK economy*. No. 3. pp. 72–78. (in Ukrainian)

7. Agricultural statistics for 2018. Editor ProkoPENKO O.V. K.: State Statistics Service of Ukraine. 2019. 235 p.

8. Top-5 krayin z najmenshoyu chastkoyu APK do VVP [Top 5 countries with the lowest share of agriculture in GDP]. URL: <http://carefield.com.ua/blog/id/jak-vidijti-vid-ruchnogo-upravlinnja-agrobiznesom-i-pochati-zhiti-150> (accessed 1 March 2020).

9. Shapoval O.F. (2012) Ekonomika pidpriemstva: navch. posib. dlya distanc. navchannya. Vidkritij mizhnarodnij un-t rozvitku lyudini «Ukrayina» [Enterprise Economics: Educ. tool. for distances. Teaching. Open International University of Human Development “Ukraine”]. K: University “Ukraine”. (in Ukrainian)

10. Agriculture, value added. [Online]. Available: <https://data.worldbank.org/indicator> (accessed 1 March 2020).

11. Official website of the European Commission. [Online]. Available: http://ec.europa.eu/taxation_customs (accessed 1 March 2020).

12. Official site of the European Union Statistical Office (EUROSTAT). [Online]. Available: <http://epp.enrostat.ec.europa.eu/portal/pageportal/eurostat/home> (accessed 1 March 2020).

АНАЛІЗ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
РИНКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ УКРАЇНИANALYSIS OF GLOBAL COMPETITIVENESS
OF THE UKRAINIAN INTELLECTUAL PROPERTY MARKET

У статті проаналізовано глобальну конкурентоспроможність ринку інтелектуальної власності України. Встановлено взаємозв'язок між показниками легкості ведення бізнесу в державі та інтелектуалізацією секторів її економічної діяльності. Побудовано багатокритеріальний конкурентоспроможності сфер захисту прав інтелектуальної власності деяких країн Європейського регіону та визначено місце України серед них. Прослідковано динаміку зміни інтелектуального складника Міжнародного індексу прав власності України за 2010–2019 рр. Прогнозовано надходження заявок за основними об'єктами промислової власності та надходження заявок на винаходи від національних заявників за технічними напрямками для України до 2024 р. Встановлено ключові проблеми ринку інтелектуальної власності України за оцінками європейських експертів. Розглянуто поточні кроки та шляхи до вдосконалення законодавчого регулювання сфери захисту прав інтелектуальної власності в Україні.

Ключові слова: інтелектуальна власність, інновації, регулювання, конкурентоспроможність, людський капітал, розвиток, цифрова економіка.

В статті проаналізована глобальна конкурентоспроможність ринку інтел-

лектуальної собственисти України. Установлена взаємозв'язок між показателями легкості ведення бізнесу в країні та інтелектуалізацією секторів її економічної діяльності. Побудовано багатокритеріальний конкурентоспроможності сфер захисту прав інтелектуальної собственисти деяких країн Європейського регіону та визначено місце України серед них. Прослідковано динаміку зміни інтелектуального складника Міжнародного індексу прав собственисти України за 2010–2019 рр. Прогнозовано надходження заявок за основними об'єктами промислової собственисти та надходження заявок на винаходи від національних заявників по технічним напрямкам для України до 2024 г. Установлены ключевые проблемы рынка интеллектуальной собственности Украины по оценкам европейских экспертов. Рассмотрены текущие шаги и пути к совершенствованию законодательного регулирования сферы защиты прав интеллектуальной собственности в Украине.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, инновации, регулирование, конкурентоспособность, человеческий капитал, развитие, цифровая экономика.

УДК 342.211:339.137(477)

<https://doi.org/10.32843/bses.50-16>

Полоус О.В.

к.е.н., доцент кафедри економіки повітряного транспорту
Національний авіаційний університет

Polous Olga

National Aviation University

The article analyzes the global competitiveness of the Ukrainian intellectual property market. Relationship between conditions of doing business in the country and the intellectualization of its economic activity sectors is established. According to the Doing Business rating 2019, in easy to start a business and register property, including intellectual property, Ukraine is not in the leading position, although it is worth noting some improvement over the previous periods. The polygon of competitiveness of the intellectual property rights protection areas of chosen countries of the European region has been constructed and Ukraine's place among them has been identified. Ukraine's competitive position is weak compared to the neighboring countries of the European region. Finland, as the leading country in the protection of intellectual property rights, both in the world and in the European region, has clearly demonstrated the extent to which other countries lag behind the benchmark. The dynamics of change in the intellectual component of the International Property Rights Index of Ukraine for 2010-2019 has been traced. It is significant that the promotion of intellectual property protection is not high enough, which indicates that the legislative framework in this field is still imperfect. Applications for major industrial property objects and applications for inventions from national applicants by technical directions for Ukraine by 2024 are projected. Inventions and utility models are those groups of industrial property objects whose growth will allow Ukraine to strengthen its position in international rankings of intellectualization and economic innovation. Unfortunately, according to current data, the forecast indicates that by 2024 a significant improvement for these groups is not expected. The key problems of the Ukrainian intellectual property market, on the opinion of European experts, have been identified. The current steps and ways to improve the legislative regulation of the sphere of intellectual property rights protection in Ukraine for stable economic and innovative development in the world economy are considered.

Key words: intellectual property, innovation, regulation, competitiveness, human capital, development, digital economy.

Постановка проблеми. Світова економіка сьогодні орієнтована перш за все на реалізацію інновацій у всіх їх можливих проявах, основою яких є знання, творчість та технології, котрі на початковому етапі свого існування мають бути оформлені у вигляді прав інтелектуальної власності, що можуть гарантувати в подальшому безпеку реалізації інноваційної продукції та послуг. Україна, будучи активним учасником світових інноваційних процесів, а особливо експортером людського капіталу високої кваліфікації, має зосереджувати увагу на вивченні останніх тенденцій у розвитку ринку інтелектуальної власності як на державному, так і на світовому рівнях. Загальновідомо, що остання декада характеризується активними дебатами в академічних та інших колах щодо прав інтелекту-

альної власності, доцільності їх захисту та процесів продажу. Існує низка міжнародних організацій, які прямо або опосередковано займаються вивченням питань впливу рівня розвитку системи захисту прав інтелектуальної власності держави на її загальний розвиток та на місце в світовій спільноті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтелектуальна власність є основним ціннісним складником багатьох торговельних операцій [1]. У світових торговельних потоках усе більше переважають наукомісткі товари та послуги, потоки яких зростають швидше, ніж потоки капіталу та працемісткої продукції [2]. Глобальний транскордонний експорт комерційних товарів та послуг, які включають знання та технології, у 2014 р. оцінили в 4 трлн. дол. США, що включає в себе

1,6 трлн. дол. США комерційних наукоємних послуг та 2,4 трлн. дол. експорту високотехнологічної продукції [3]. Насправді, знання, а не робоча сила, капітал або ресурсомісткі компоненти, становлять близько половини поточних світових торговельних потоків, і цей наукоємний компонент зростає швидше, приблизно в 1,3 рази, ніж працевісткі потоки [2]. Це частково пов'язано зі зростанням працевістких бізнес-послуг, таких як комп'ютерні послуги (наприклад, програмне забезпечення та обробка інформації), науково-дослідні та дослідно-конструкторські послуги і бізнес-послуги (наприклад, юридичні, бухгалтерські та рекламні), які забезпечують проміжні вкладення в іншу економічну діяльність. Як показують дослідження, хоча послуги й становлять лише 20% валового експорту в усьому світі, їх частка збільшується вдвічі, до 41%, під час розгляду експорту з послуг із даною вартістю [4].

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз глобальної конкурентоспроможності ринку інтелектуальної власності України з метою визначення його поточного стану та встановлення тенденцій подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна володіє достатніми можливостями щодо вдосконалення діяльності у сфері розвитку інтелектуальної власності, хоча станом на 2019 р. позиції нашої держави серед інших країн світу не є лідируючими (табл. 1).

Автор вважає, що використання результатів рейтингу легкості бізнесу дає змогу продемонструвати наявність взаємозв'язку між якістю захисту прав інтелектуальної власності в державі

та її економічним зростанням, адже саме малий та середній бізнес є найбільш інноваційним та здатний сприяти активній інтелектуалізації усіх сфер економічної діяльності, а сприятливі умови для його створення та ведення є запорукою подальшого зростання економіки. Так, станом на 2019 р. Україна посіла 71-е місце зі 190 країн світу за рейтингом легкості ведення бізнесу, поліпшивши свої позиції на п'ять сходинок (76-е місце в 2018 р.). Найслабшими місцями нашої держави, згідно з даним рейтингом, є виконання контрактів та вирішення неплатоспроможності, отримання доступу до мереж постачання електрики та участь у міжнародній торгівлі. За легкістю започаткувати бізнес та зареєструвати своє майно, у тому числі й інтелектуальну власність, Україна також посідає не лідируючі позиції, хоча варто відзначити деяке поліпшення порівняно з попередніми періодами.

Повертаючись до аналізу представлених у табл. 1 показників, слід зазначити, що Міжнародний індекс верховенства права для України станом на 2019 р. становить 0,50, що дало змогу нашій державі посісти 77-е місце серед 126 країн світу, що досліджувалися за даним показником. Станом на 2018 р. Україна мала такі ж самі показники, тобто за аналізований рік ситуація не поліпшилася. При цьому слід відзначити, що показник Китаю та Молдови становить станом на 2019 р. 0,49, а Росії – 0,47.

На основі вибірки даних табл. 1 за міжнародним індексом прав власності було побудовано багатокритеріальний конкурентоспроможності сфер захисту прав інтелектуальної власності країн Європейського регіону, які увійшли у вибірку з метою визначення позицій України за даним індексом у регіоні (рис. 1).

Таблиця 1

Основні міжнародні рейтинги у сфері захисту прав інтелектуальної власності, 2019 р.

Країна	Міжнародний індекс прав власності					Міжнародний індекс верховенства права		Рейтинг легкості ведення бізнесу	
	Місце країни за індексом	Загальне значення	Юридичний складник	Фізичний складник	Інтелектуальний складник	Місце країни за індексом	Значення індексу	Місце країни в рейтингу	Значення показника
Фінляндія	1	8,71	8,84	8,39	8,90	3	0,87	17	80,35
Австралія	5	8,36	8,15	8,28	8,66	11	0,80	18	80,13
Нова Зеландія	10	8,27	8,34	7,93	8,55	8	0,82	1	86,59
Великобританія	15	8,04	7,79	7,87	8,47	12	0,80	9	82,65
Франція	21	7,38	7,07	7,15	7,93	17	0,73	32	77,29
Південна Корея	33	6,62	6,06	6,94	6,87	18	0,73	5	84,14
Маврикій	40	6,29	6,44	7,22	5,23	122	0,35	20	79,58
Румунія	50	6,03	5,43	6,41	6,24	31	0,64	52	72,30
Болгарія	61	5,57	4,84	6,18	5,69	54	0,54	59	71,24
Грузія	70	5,25	5,29	7,18	3,27	41	0,61	6	83,28
Аргентина	82	5,09	4,55	5,41	5,30	46	0,58	119	58,80
Непал	90	4,84	3,85	6,56	4,12	59	0,53	110	59,63
Македонія	100	4,70	4,02	6,55	3,54	56	0,54	10	81,55
Україна	109	4,43	2,97	5,75	4,58	77	0,50	71	68,25
Пакистан	120	3,87	3,17	4,80	3,65	117	0,39	136	55,31

Джерело: складено автором на основі [5-7]

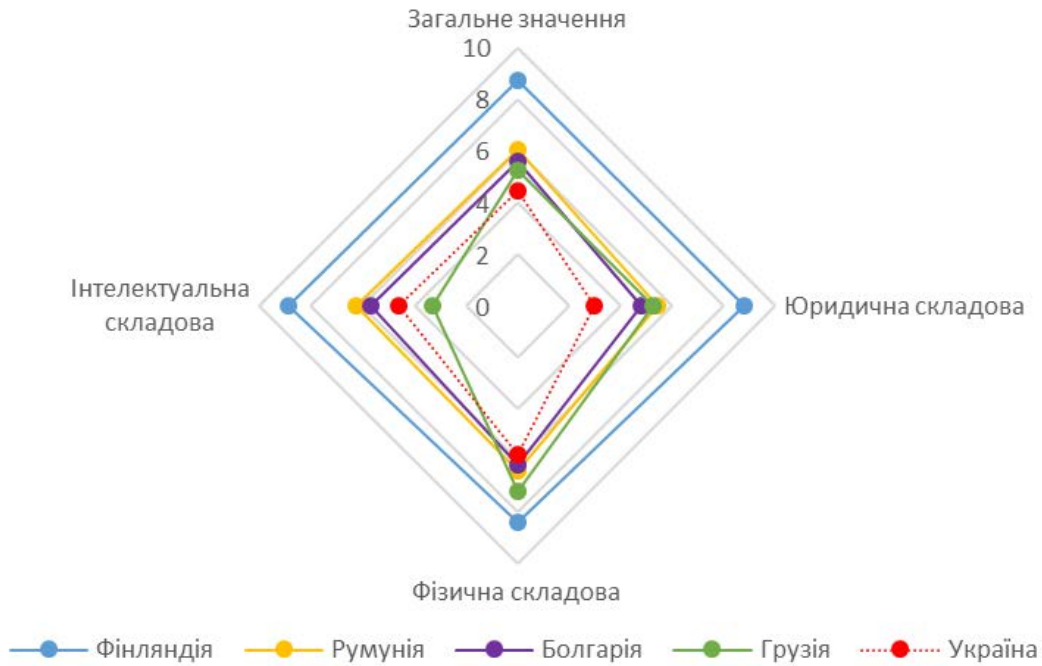

Рис. 1. Багатокутник конкурентоспроможності сфер захисту прав інтелектуальної власності деяких країн Європейського регіону, 2019 р.

Як видно з рис. 1, конкурентні позиції України є слабкими порівняно із сусідніми країнами Європейського регіону. Фінляндія як країна-лідер за захистом прав інтелектуальної власності як у світі, так і в Європейському регіоні наочно демонструє ступінь відставання інших країн від еталонного показника.

Розглянемо динаміку зміни інтелектуального складника Міжнародного індексу прав власності для України (рис. 2).

Як видно з рис. 2, інтелектуальний складник включає такі підіндекси, як сприяння захисту інтелектуальної власності, патентний захист авторського права. Протягом усього досліджуваного

періоду значення підіндексу захисту авторського права є найменшим, тоді як патентний захист, на думку іноземних експертів, є досить надійним. Таким чином, щоб поліпшити свої позиції за цим складником, слід звернути увагу передусім на посилення регуляторних заходів у сфері захисту авторських прав. При цьому показовим є те, що не досить високим є показник сприяння захисту інтелектуальної власності, що вказує на все ще недосконалу законодавчу базу в даній сфері діяльності.

Кожного звітного року Державним підприємством «Український інститут інтелектуальної власності» (Укрпатент) публікуються основні результати

Рис. 2. Динаміка зміни інтелектуального складника Міжнародного індексу прав власності України, 2010–2019 рр.

діяльності у сфері промислової власності, а також показники винахідницької активності національних заявників. За інформацією, представленою на офіційному сайті Укрпатенту, у 2019 р. кількість заявок на об'єкти промислової власності перевищила показник попереднього року на 4,4% за рахунок зростання активності в поданні заявок на знаки для товарів і послуг (+9,2%). Активність у поданні заявок на винаходи, корисні моделі та промислові зразки зменшилася (–3,0%, –7,2% та –12,0% відповідно) [8].

Використовуючи аналітичну інформацію Українського інституту інтелектуальної власності за попередні роки, було прогнозовано можливі тенденції в надходженні заявок за основними об'єктами промислової власності (рис. 3).

Як видно з представленого графіку, найбільш стабільна ситуація спостерігається у надходженні заявок за промисловими зразками. Дану тенденцію можна пояснити домінуванням вітчизняних підприємств машинобудування в загальній кількості заявників за даною групою об'єктів. Надходження заявок на знаки для товарів та послуг є групою, де переважають іноземні заявники, тому відсутність чіткої тенденції у цьому разі можна пояснити коливаннями валют, появою нових товарів на міжнародних ринках, політичними чинниками впливу та внутрішніми чинниками держав, які на даний момент виступають заявниками. Винаходи та корисні моделі є тими групами об'єктів промислової власності, зростання за якими дало б Україні змогу посилити свої позиції в міжнародних рейтингах інтелектуалізації та інноватизації економіки. На жаль, за поточними даними прогноз указує на те, що до 2024 р. значного поліпшення за даними групами очікувати не варто. У цілому, як видно

з рис. 3, спостерігається тенденція до спадання надходження заявок за всіма групами об'єктів промислової власності.

Якщо розглядати розподіл заявок на винаходи від національних заявників за технічними напрямками, то майбутні тенденції виглядатимуть так (рис. 4).

За виконаним прогнозом видно, що суттєвих змін у розподілі заявок за технічними напрямками не передбачається. Відносно стабільність за кількістю надходження заявок можна спостерігати за напрямом електротехніки (який, до речі, включає такі важливі для розвитку цифрової економіки піднапрями, як телекомунікації, цифровий зв'язок, обчислювальна техніка та інформаційні технології для управлінських цілей та прилади). Лідером за числом надходження заявок залишиться хімічний напрям, в якому, серед інших, за числом заявок виділяють такі піднапрями, як лікарські препарати, хімічні технології та харчова хімія.

Незважаючи на можливість кількісного прогнозування зазначених вище показників, назвати тенденції розвитку ринку інтелектуальної власності України однозначними точно неможливо. Так, за інформацією, яка міститься у річній доповіді Єврокомісії щодо захисту та забезпечення прав інтелектуальної власності у третій країнах, яка оприлюднена на сайті Єврокомісії [9], станом на 2020 р. Україна потрапила до списку країн, які порушують права інтелектуальної власності та завдають цим шкоду економічним інтересам Євросоюзу. У преамбулі даної доповіді зазначається, що «Індія, Індонезія, Росія, Туреччина і Україна залишаються країнами другого пріоритету. У цих країнах були виявлені серйозні системні проблеми у сфері захисту та дотримання прав інтелектуальної власності, що спричиняє

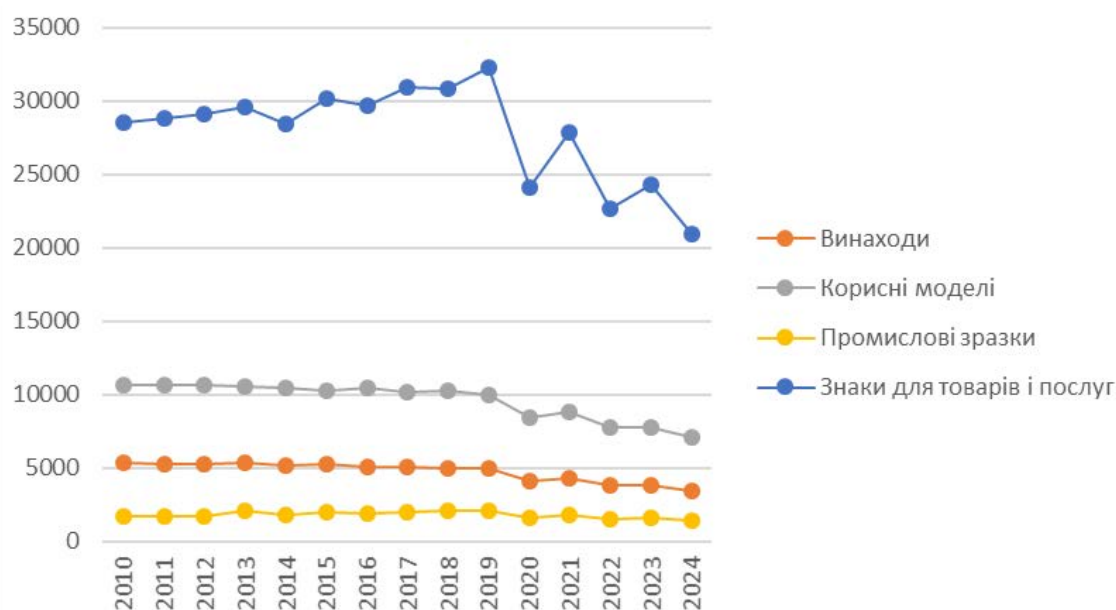

Рис. 3. Прогноз надходження заявок за основними об'єктами промислової власності, 2020–2024 рр.

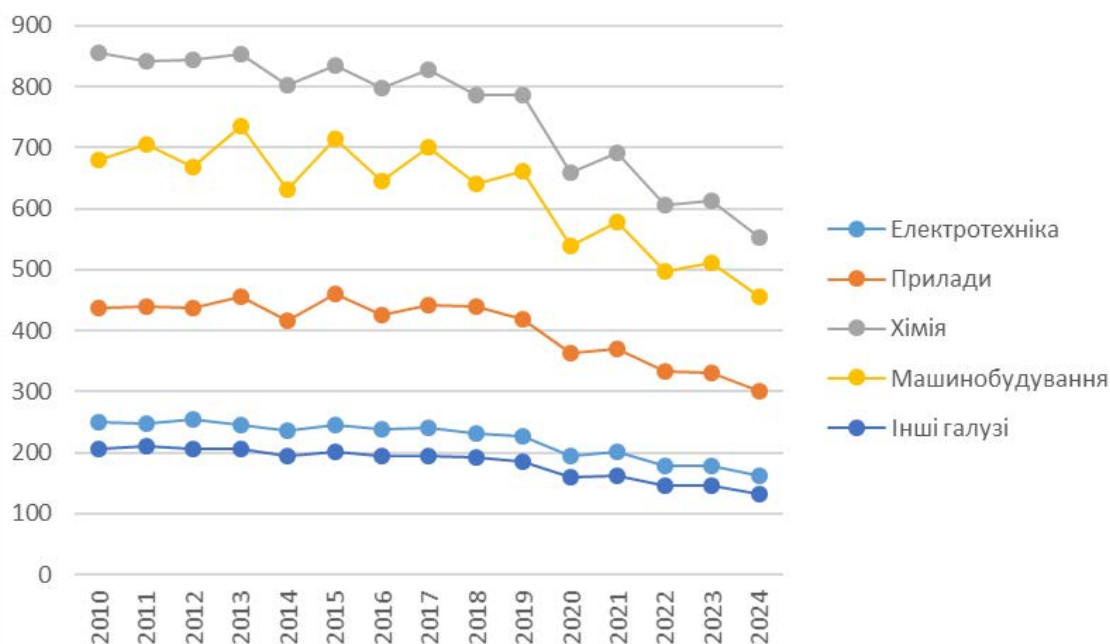

Рис. 4. Прогноз надходження заявок на винаходи від національних заявників за технічними напрямками, 2020–2024 рр.

суттєву шкоду для бізнесу Євросоюзу. Порівняно з попередньою доповіддю, ці країни не мали прогресу або продемонстрували лише обмежений прогрес у вирішенні цих занепокоєнь» [9].

Слід зазначити, що у жовтні 2019 р. парламент зробив перший крок у рамках проведення реформи у сфері права інтелектуальної власності, а саме ухвалив так звані антипіратські зміни до Митного кодексу України. Зазначені зміни набули чинності 14.11.2019. Основною їхньою метою є подальше сприяння митних органів захисту прав інтелектуальної власності, а також боротьба з контрафактними та піратськими товарами [10].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, інтелектуальна та інноваційна діяльність на території України має вийти на перший план, даючи змогу нашій державі посилити свої позиції серед світової спільноти та гарантувати стабільність економічного зростання. Достатнє фінансування та законодавча підтримка здатні зупинити потік міграції молодих учених, дослідників та винахідників, які виступають основою для побудови потужного ринку інтелектуальної власності нашої держави. Стабільні умови для реалізації інноваційних бізнес-проектів дають змогу залучати до нашої держави іноземні інвестиції та сприяти розвитку виробництва високотехнологічної продукції. Подальші дослідження та реформи мають бути спрямовані на пошук найоптимальнішої моделі гармонізації ринку інтелектуальної власності України з ринками країн-сусідів, приведення вітчизняного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів та формування державних програм підтримки винахідницької діяльності на всіх рівнях.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. International Trade Center. Bringing SMEs onto the E-Commerce Highway. Geneva: International Trade Centre, 2016. URL: http://www.intracen.org/uploadedFiles/intracenorg/Content/Publications/Bringing SMEs onto the e-Commerce Highway_final_250516_Low-res.pdf (дата звернення: 04.03.2020).
2. James Manyika. Global Flows in a Digital Age. McKinsey Global Institute, April 2014. URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/strategy-and-corporate-finance/our-insights/global-flows-in-a-digital-age> (дата звернення: 04.03.2020).
3. National Science Board. Science and Engineering Indicators 2016. Chapter 6: Industry, Technology, and the Global Marketplace. Washington, D.C.: National Science Foundation Board, 2016. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2016/nsb20161/uploads/1/9/chapter-6.pdf> (дата звернення: 04.03.2020).
4. Robert Johnson. Five Facts About Value-Added Exports and Implications for Macroeconomics and Trade Research. *Journal of Economic Perspectives*. 2014. Vol. 28. № 2. P. 119–142.
5. International Property Rights Index. URL: <https://internationalpropertyrightsindex.org/about> (дата звернення: 04.03.2020).
6. WJP Rule of Law Index 2019. URL : <https://worldjusticeproject.org/our-work/research-and-data/wjp-rule-law-index-2019> (дата звернення: 04.03.2020).
7. Doing Business 2019. URL: https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf (дата звернення: 04.03.2020).
8. Промислова власність у цифрах: 2019 рік. URL: <https://ukrpatent.org/uk/articles/promvlas-tsyfra> (дата звернення: 04.03.2020).
9. Report on the protection and enforcement of intellectual property rights in third countries. Brussels,

8.1.2020 SWD (2019) 452 final/2. URL: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2020/january/tradoc_158561.pdf (дата звернення: 04.03.2020).

10. ЗУ «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо сприяння захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України» від 17.10.2019 № 202. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202-IX> (дата звернення: 04.03.2020).

REFERENCES:

1. International Trade Center (2016) Bringing SMEs onto the E-Commerce Highway. Geneva. Available at: http://www.intracen.org/uploadedFiles/intracenorg/Content/Publications/Bringing SMEs onto the e-Commerce Highway_final_250516_Low-res.pdf (accessed 04 March 2020).

2. James Manyika (2014) Global Flows in a Digital Age. McKinsey Global Institute. Available at: <https://www.mckinsey.com/business-functions/strategy-and-corporate-finance/our-insights/global-flows-in-a-digital-age> (accessed 04 March 2020).

3. National Science Board (2016) Science and Engineering Indicators 2016. Chapter 6: Industry, Technology, and the Global Marketplace. Washington, D.C.: National Science Foundation. Available at: <https://www.nsf.gov/statistics/2016/nsb20161/uploads/1/9/chapter-6.pdf> (accessed 04 March 2020).

4. Robert Johnson (2014) Five Facts About Value-Added Exports and Implications for Macroeconomics

and Trade Research. Journal of Economic Perspectives. Vol. 28. No. 2, pp. 119-142.

5. International Property Rights Index. Available at: <https://internationalpropertyrightsindex.org/about> (accessed 04 March 2020).

6. WJP Rule of Law Index 2019. Available at: <https://worldjusticeproject.org/our-work/research-and-data/wjp-rule-law-index-2019> (accessed 04 March 2020).

7. Doing Business 2019. Available at: https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf (accessed 04 March 2020).

8. Promyslova vlasnist u tsyfrakh: 2019 rik [Industrial property in numbers: 2019]. Available at: <https://ukrpatent.org/uk/articles/promvlas-tsyfra> (accessed 04 March 2020).

9. Report on the protection and enforcement of intellectual property rights in third countries (2020) Brussels, 8.1.2020 SWD (2019) 452 final/2. Available at: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2020/january/tradoc_158561.pdf (accessed 04 March 2020).

10. ZU «Pro vnesennia zmin do Mytnoho kodeksu Ukrainy shchodo sprianniia zakhystu prav intelektualnoi vlasnosti pid chas peremishchennia tovariv cherez mytnyi kordon Ukrainy» vid 17.10.2019 r. # 202. [Law of Ukraine "On Amendments to the Customs Code of Ukraine on promoting the protection of Intellectual Property Rights during the movement of goods across the customs border of Ukraine". October 17, 2019. No. 202]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202-IX> (accessed 04 March 2020).

МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ ПОСТІЙНИХ ПРИСТРОЇВ
ТРАНСПОРТНИХ СИСТЕМ УКРАЇНИMECHANISM OF DEVELOPMENT OF THE PERMANENT STRUCTURES
OF TRANSPORT SYSTEMS OF UKRAINE

У статті досліджено теоретичні аспекти функціонування постійних пристроїв транспортних систем України, а саме транспортних терміналів та шляхів сполучення. Під час оцінки якості транспортно-логістичних послуг транспортних терміналів у статті використовується метод кваліметрії. Складено інформаційну матрицю, що дає змогу систематизувати та аналізувати всю інформацію щодо розвитку постійних пристроїв; ресурсну матрицю, що визначає необхідні для розвитку ресурси матеріального та нематеріального характеру; матрицю інструментів – важелі правового регулювання, державно-приватне партнерство тощо; матрицю обмежень – урахування лімітувань політичного, техніко-технологічного, економічного, інфраструктурного, екологічного, матеріально-фінансового та трудового характеру. На базі взаємодії та взаємозалежності зазначених матриць сформовано механізм розвитку постійних пристроїв транспортних систем України.

Ключові слова: транспортний термінал, шляхи сполучення, мультимодальні перевезення, матриця, кваліметрія.

В статье исследованы теоретические аспекты функционирования постоян-

ных устройств транспортных систем Украины, а именно транспортных терминалов и путей сообщения. При оценке качества транспортно-логистических услуг транспортных терминалов в статье используется метод кваліметрии. Составлены информационная матрица, позволяющая систематизировать и анализировать всю информацию по развитию постоянных устройств; ресурсная матрица, которая определяет необходимые для развития ресурсы материального и нематериального характера; матрица инструментов – рычаги правового регулирования, государственно-частное партнерство и т.д.; матрица ограничений – учет лимитирований политического, технико-технологического, экономического, инфраструктурного, экологического, материально-финансового и трудового характера. На базе взаимодействия и взаимозависимости указанных матриц сформирован механизм развития постоянных устройств транспортных систем Украины.

Ключевые слова: транспортный терминал, пути сообщения, мультимодальные перевозки, матрица, кваліметрія.

УДК 338.24.330

<https://doi.org/10.32843/bses.50-17>

Ремзіна Н.А.

провідний інженер відділу ринку транспортних послуг Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень Національної академії наук України

Remzina Natalia

Institute of Market Problems and Economic-Ecological Research National Academy of Sciences of Ukraine

The article explores the theoretical aspects of the functioning of the permanent structures of transport systems of Ukraine, namely, transport terminals and communication routes. During the assessing the quality of transport and logistics services of the transport terminals, the method of qualimetry is used in the article. The modern transport system is one of the basic branches of the economy of Ukraine, which has an extensive network of communication routes and transport terminals. However, the level of the transport systems development in Ukraine is low in terms of the transport and logistics technologies, transport terminals technological development, interoperability, multimodal transportation development. The communication routes of Ukraine do not meet the world standards. There are not enough multimodal transport terminals in Ukraine. Due to the lack of state support and the lack of a favorable investment climate, there is no development of existing multimodal infrastructure facilities. The consequence is the decrease in the level of competitiveness in the world transport market, which affects the efficiency of the domestic economy by reducing transit traffic through Ukraine. The article investigates the institutional factors of the permanent structures development. The issues of privatization and public-private partnership are considered. In the process of research, the following matrices were formed: an information matrix that allows to systematize and analyze all the information on the permanent structures development; a resource matrix that determines the resources of a material and non-material nature that are necessary for the development; a matrix of tools – levers of legal regulation, public-private partnerships, etc.; and a matrix of restrictions that takes into account the restrictions of the political, technical, technological, economical, infrastructural, environmental, material, financial and labor nature. Based on the interaction and interdependence of these matrices, a mechanism of the development of the permanent structures of transport systems of Ukraine is formed.

Key words: transport terminal, communication routes, multimodal transportation, matrix, qualimetry.

Постановка проблеми. Сучасна транспортна система є однією з основоположних галузей економіки України, що має розгалужену мережу шляхів сполучення та транспортних терміналів. При цьому 13 морських портів, що працюють у Чорноморському та Азовському басейнах і дельті Дунаю, мають сукупну потужність вантажообробки понад 240 млн. т на рік. Слід зазначити, що через територію України проходять міжнародні транспортні коридори, до складу яких входять також і морські шляхи. Однак розвиток транспортних систем України знаходиться на низькому рівні в частині застосування транспортно-логістичних технологій, їх технологічного розвитку, інтероперабельності, участі в мультимодальних перевезеннях. Наслідком цього є зниження рівня конкурентоспроможності на світовому транспортному ринку, що впли-

ває на ефективність вітчизняної економіки через зменшення транзитних перевезень територією України. Спостерігається неспроможність надавати транспортні послуги на високому рівні під час експортних перевезень, жодного українського морського торговельного порту немає у ТОП-100 найбільших портів світу за показниками кількості оброблених контейнерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування засад державної політики розвитку постійних пристроїв на засадах мультимодальності здійснюється вченими Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. Питання розвитку транспортних терміналів та шляхів сполучення досліджується низкою вчених, таких як С.В. Ільченко [1], С.М. Мінакова [2], І.М. Ненно [3] та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є розроблення механізму розвитку постійних пристроїв транспортних систем України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні в Україні між обсягами перевезень окремими видами транспорту існують диспропорції, що призводить до необхідності розроблення механізму розвитку постійних пристроїв транспортних систем (далі – ППТС) України з метою усунення зазначених недоліків та створення основи для запровадження заходів ефективного розвитку і функціонування ППТС України.

Об'єктом механізму розвитку ППТС є процес формування системи економічних та організаційних відносин між різними суб'єктами в процесі їхньої діяльності на різних рівнях із метою впровадження сукупності інноваційних рішень на ППТС.

Суб'єктом механізму розвитку ППТС є підприємства транспорту. Наприклад, підприємства транспорту морської транспортної системи доцільно представити за класами: А – підприємства, що здійснюють перевезення вантажів; В – порти і пристані; С – судна; D – судноремонтні та суднобудівельні заводи; Е – інші підприємства, установи та організації незалежно від форм власності, що забезпечують роботу морського транспорту.

Основними функціями механізму розвитку ППТС є:

1) організаційна – надання вже існуючих у світі транспортних послуг за рівнем якості, що відповідає міжнародним стандартам; сприяння оновленню технічного рівня підприємств транспортних систем України з урахуванням сучасних ринкових вимог; вибір та обґрунтування інструментів організації розвитку ППТС тощо;

2) економічна – розроблення планів фінансового забезпечення та реалізації механізму розвитку ППТС; розвиток трудових ресурсів та створення додаткових робочих місць через стабільний розвиток ППТС; нарощування технічного потенціалу транспортних систем; впровадження інноваційних форм організації праці та ефективної системи оплати праці працівників галузі; впровадження системи контролю й оцінки ефективності та якості наданих транспортних послуг тощо;

3) правова – формування єдиної системи нормативно-правових актів, що регламентують визначаючи права та обов'язки суб'єктів під час забезпечення розвитку ППТС, здійснення контролю над їх практичним застосуванням тощо. За необхідністю можливе залучення галузевих спеціалістів для формування відповідних нормативно-правових актів.

Механізм розвитку ППТС засновано на взаємодії та взаємозалежності таких матриць, як інформаційна та ресурсна, а також матриці обмежень та інструментів (рис. 1).

Послідовність проходження циклу розвитку ППТС представлена такими стадіями:

1. Визначення мотивів та необхідної бази розвитку ППТС. Мотивами розвитку ППТС є: забезпечення конкурентоспроможності ППТС; можливість підвищення потенціалу ППТС та їх пропускної спроможності; потенціальне збільшення обсягів перевезення вантажів у межах міжнародних транспортних коридорів; перспективне підвищення конкурентоспроможності транспортних послуг та зниження їх собівартості; збільшення потужностей ППТС та ефективності використання майна; збільшення рівня конкурентоспроможності транспортних систем України на світовому ринку; інтеграція в мультимодальні транспортні системи для організації надійного транспортного ланцюга.

Необхідною базою для ефективного розвитку ППТС є достатня фінансова забезпеченість, зокрема залучення приватних інвестицій для розвитку на середньостроковий та довгостроковий періоди; наявні сучасні транспортні термінали з дієвими методами управління; належне утримання і використання об'єктів ППТС; забезпечення відповідної підготовки кадрів із запровадженням системи стимулів; впровадження сучасних технологій виконання різноманітних робіт на ППТС; ведення електронного документообігу тощо.

2. Визначення передумов розвитку ППТС, факторно-критеріальний аналіз.

3. Функціональне та структурне обслуговування процесу розвитку ППТС з урахуванням соціально-географічних особливостей територій.

4. Послідовна інституціоналізація процесу розвитку ППТС з урахуванням механізмів ресурсного забезпечення.

5. Розповсюдження нової форми розвитку ППТС по всій території України.

6. Методичне забезпечення розвитку ППТС через удосконалення законодавчої бази, розвиток державно-приватного партнерства та забезпечення мультимодальних перевезень.

7. Фінансові інструменти стимулювання розвитку ППТС. Цей блок спрямовано на визначення найбільш оптимальних та адекватних реаліям сучасності фінансових інструментів забезпечення розвитку ППТС.

Реалізація цих стадій циклу заснована на взаємозв'язку та взаємозалежності регулювання процесом розвитку (інформаційна матриця), матеріального забезпечення процесу розвитку ППТС (ресурсна матриця), урахування існуючих лімітів (матриця обмежень) та формуютьорюючої організації розвитку ППТС (матриця інструментів).

Склад інформаційної матриці, що визначає розвиток ППТС, доцільно представити як сукупність блоків (табл. 1).

Технологічний блок допомагає конкретизувати наявне та виявити необхідне системне забезпечення користувачів, баз даних, програмне

Рис. 1. Механізм розвитку ППТС України

Джерело: сформовано автором

забезпечення ППТС, його обладнання і засоби обслуговування (рис. 2).

Такий підхід до побудови інформаційної системи ППТС забезпечує розроблення інтегрованих рішень, побудованих на об'єктивних даних

про діяльність транспортних систем України, та своєчасне узгодження всіх принципових питань. Зазначений підхід дасть змогу проводити всебічний аналіз процесів та обґрунтовувати рішення, використовуючи сучасні методологічні та інстру-

Інформаційна матриця, що визначає розвиток ППТС

Блок інструкцій	Визначення змістовного наповнення існуючих стратегій, доктрин, концепцій, програм, планів, проєктів, наказів та розроблення законодавчого забезпечення
Інституційний блок	Формалізація підтверджених компетенцій інститутів транспортних систем України
Блок зв'язку	З'ясування ефективних зв'язків між ППТС та інститутами управління з метою з'ясування швидкості реакції на зміни, моніторингу та контролю
Технологічний блок	Конкретизація системного забезпечення користувачів, баз даних, програмного забезпечення, обладнання і засобів обслуговування

Джерело: складено автором

Рис. 2. Системно-практичне проектування технологічного блоку інформаційної матриці, що визначає розвиток ППТС

Джерело: сформовано автором

ментальні засоби моделювання та проектування, детально опрацювати й узгоджувати всі етапи процесу розвитку ППТС.

Таким чином, використання зазначеної інформаційної матриці дасть змогу систематизувати та аналізувати всю інформацію щодо розвитку ППТС.

Для формування ресурсної матриці конструктивним є визначення форми необхідних ресурсів (матеріального та нематеріального характеру), механізму їх розповсюдження та строків поставки, а також фінансового забезпечення у межах координації, організації, кадрового та матеріально-технічного забезпечення, визначення логістичних процесів постачання ресурсів, а також утилізації відходів під час розвитку ППТС із метою сприяння захисту довкілля (табл. 2).

Удосконалення (або створення нового) механізму розповсюдження ресурсів для розвитку ППТС необхідне для впровадження нових техно-

логій, норм, способів роботи, досягнення консенсусу між усіма зацікавленими сторонами, планування переходу від однієї організаційної структури до іншої із визначенням конкретних строків поставки необхідних ресурсів.

Фінансове забезпечення (централізований та децентралізований рівні) розвитку ППТС є надзвичайно важливим в умовах необхідності створення електронного документообігу, реформування органів державного управління транспортною сферою відповідно до стандартів ЄС. Однак сьогодні в країні спостерігається значне недофінансування здійснення заходів щодо підтримки впровадження транспортної стратегії України відповідно до коду бюджетної класифікації 3101230 (табл. 3). Так, дані досліджень свідчать, що протягом 2016–2018 рр. Верховна Рада України (ВРУ) затверджує на реалізацію транспортної стратегії України 1 млн. грн за спеціальним фондом Державного бюджету,

Ресурсна матриця, що визначає розвиток ППТС

Форма необхідних ресурсів	Механізм розповсюдження ресурсів	Строки поставки ресурсів
Рівень фінансового забезпечення (централізований та децентралізований)	Координація з потребами	Логістика постачання ресурсів
	Організаційне, кадрове та матеріально-технічне забезпечення	Утилізація відходів під час розвитку ППТС

Джерело: складено автором

Динаміка видатків коду бюджетної класифікації 3101230 «Здійснення заходів щодо підтримки впровадження транспортної стратегії України»

Роки	Спеціальний фонд, грн			Виконання плану, %
	Затверджено ВРУ з урахуванням змін	План з урахуванням внесених змін	Виконано за рік	
2016	1 000 000,00	294 422 632,00	7 088 048,00	2,41
2017	1 000 000,00	936 375 584,00	179 237 362,73	19,14
2018	1 000 000,00	758 138 221,00	35 293 438,05	4,66

Джерело: складено автором на основі даних [4]

з урахуванням змін ці суми зростають у сотні разів. Однак виконання плану відповідно до цих змін становить у 2016 р. 2,41%.

Основними напрямками використання бюджетних коштів у тому числі є створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи Міністерства інфраструктури України, створення геоінформаційної системи Міністерства інфраструктури України, забезпечення ІТ-компонентами Державної служби морського та річкового транспорту України тощо.

Організаційне забезпечення механізму розвитку ППТС повинно здійснюватися у тісному взаємозв'язку органів державної влади з об'єднаннями підприємців та міжнародними організаціями.

Для кадрового забезпечення механізму розвитку ППТС необхідне створення додаткових комітетів, метою яких повинно бути визначення конкретних ключових завдань і заходів з урахуванням особливостей території з можливими коригуваннями в майбутньому та моніторинг стану розвитку транспортних систем для своєчасного реагування на виникаючі проблеми.

Матеріально-технічне забезпечення процесу розвитку транспортних систем України в умовах цифровізації економіки має бути високотехнологічним, ергономічним та інтероперабельним, включати супутникову навігацію, сучасні інформаційні технології, впровадження стандартів паливної економічності та екологічності транспортних засобів тощо.

Логістика ресурсопостачання передбачає керування потоками ресурсів в процесі забезпечення транспортних систем України матеріальними ресурсами з метою дотримання обґрунтованих строків постачання з додержанням вимог до їхньої якості.

Утилізація відходів у процесі розвитку ППТС має відбуватися відповідно до нової Директиви (ЄС) 2019/883 [5] Європейського Парламенту, що змінює Директиву 2010/65/ЄС, скасовує Директиву 2000/59/

ЄС та реалізує Конвенцію IMO MARPOL. Зазначена Директива дасть змогу розв'язати ланцюг вагомих проблем та забезпечити ефективну роботу всієї системи утилізації відходів та більш повний контроль над цим процесом. Так, вона передбачає встановлення доступних приймальних пристроїв для відходів в кожному порту, введення обов'язкового попереднього повідомлення про утилізацію відходів, а також надання квитанції про доставку відходів до спеціальних приймачів. Поряд з електронною звітністю й єдиною системою обміну інформацією зазначена Директива полегшить моніторинг і забезпечить дотримання всіх норм і вимог. Директива також передбачає прозору і функціональну систему винагороди, яка буде стимулювати судновласників доставляти відходи на берег, а не скидати їх у море.

Матрицю інструментів реалізації механізму розвитку ППТС можна представити як:

1. Важелі правового регулювання функціонування транспортних систем України, а саме: забезпечення механізму залучення приватних інвестицій у розвиток ППТС; розроблення та використання ефективної методики розрахунку відповідних зборів із суб'єктів транспортних систем; введення правового режиму майна та земель; створення умов для розвитку ППТС шляхом застосування європейської моделі управління тощо.

2. Процеси приватизації та державно-приватного партнерства.

Одними з основних причин зміни державної форми власності на приватну є пом'якшення державного боргу, скорочення бюджетного дефіциту, послаблення навантаження на державний бюджет та деякою мірою політичні мотиви [1, с. 324].

Шляхи сполучення не підлягають приватизації через загальнодержавне значення. Транспортні термінали можуть перебувати у державній, комунальній та приватній формах власності. Принципами

приватизації транспортних терміналів необхідно визнати такі, як планомірність, наукова обґрунтованість й економічна доцільність, вибіркова приватизація, оптимальний розподіл функцій між державним і приватним секторами економіки, ефективність здійснення роздержавлених та приватизованих функцій, поетапна приватизація, економічний контроль із боку державних органів над діяльністю створених господарських та управлінських структур [2, с. 220].

Приватизацію необхідно розглядати відокремлено від комерціалізації, оскільки комерціалізація дає змогу залишити функцію контролю державі та може бути виконана як через підписання орендних договорів, так і через акціонування зі створення компанії з управління розвитком порту, акціонерами якої є представники органів державної влади та місцевого самоврядування [3]. Орендні стосунки можуть бути реалізовані зі стивідорними компаніями, транспортними операторами, експедиторами, операторами терміналів та судноплавними компаніями.

Ключовою загрозою оренди об'єктів ППТС є відсутність розвитку конкуренції та організації надання послуг державними операторами, що може призвести до монополізації ринку приватними компаніями-орендарями. Необхідна диверсифікація стосунків із судовласниками для запобігання моноорієнтації портфеля послуг ППТС та залежності в комерційному сенсі.

Альтернативним видом оренди є лізингові стосунки або концесія. Законом України «Про концесію» встановлено, що концесія – це форма здійснення державно-приватного партнерства, що передбачає надання концесієдавцем концесіонеру права на створення та/або будівництво (нове будівництво, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт та технічне переоснащення) та/або управління (користування, експлуатацію, технічне обслуговування) об'єктом концесії та/або надання суспільно значущих послуг у порядку та на умовах, визначених концесійним договором, а також передбачає передачу концесіонеру переважної частини операційного ризику, що охоплює ризик попиту та/або ризик пропозиції [6].

Від використання приватизації або комерціалізації буде створено додаткові позитивні ефекти не тільки для окремих транспортних терміналів, а й для транспортних систем України у цілому, які можливо оцінити шляхом виявлення кореляційних зв'язків між обсягом наданих транспортних послуг та ВВП України, а також рівнем відкритості економіки, рівнем корупції або іншими світовими міжнародними показниками.

3. Досвід функціонування транспортних систем Європи свідчить про те, що основним напрямом зменшення витрат та підвищення ефективності доставки вантажів є організація мультимодальних перевезень. Принципами мультимодальних перевезень є єдина система нормативно-правового забез-

печення перевезень, єдине комерційно-правове поле, комплексність розв'язку організаційно-економічних засад як цілісного системного утворення, комплексність розвитку транспортних терміналів та шляхів сполучення, організаційно-технологічна взаємодія та координування всіх ланок процесу перевезення, інтеграція всіх суб'єктів системи мультимодальних перевезень, а також інформаційне поле всіх детермінант перевізного процесу.

Мультимодальні перевезення є одним із важливих напрямів європейської транспортної політики сучасності, оскільки конкурентоспроможність та ефективність транспортної системи країни визначаються не тільки існуванням окремих видів транспорту, а й їх модальною інтегрованістю та інтегрованістю на регіональному, національному та міжнародному рівнях.

Приймаючи до уваги значний транзитний потенціал через вигідне територіальне розташування України між Європою та Азією, транспортну систему можливо розглядати як основу для прискорення розвитку національної економіки шляхом її перетворення на міжнародний транспортний хаб. При цьому саме транспортні термінали мають стати центрами інтенсифікації обробки транспортних вантажних потоків під час розвитку мультимодальних перевезень в Україні.

Саме тому функціонування ринку мультимодальних перевезень та участь у цьому процесі ППТС є ефективним напрямом формування потужної національної транспортної системи України.

4. Не менш важливим під час реалізації механізму розвитку ППТС є визначення кваліметрії, що являє собою науковий напрям, який вивчає методологію та проблематику комплексного кількісного оцінювання якості будь-яких об'єктів, процесів або явищ. Об'єктом кваліметрії є дослідження принципів і методів оцінювання якості, предметом – сукупність властивостей процесів (складових частин якості, з якими людина контактує у своїй практичній діяльності). Тобто застосування цього підходу під час реалізації механізму розвитку ППТС уможливує розроблення системи критеріїв та показників оцінювання якості надання транспортних послуг.

Така методика сприятиме визначенню якості транспортно-логістичних послуг шляхом ефективної комунікації та зворотного зв'язку між органами управління ППТС, транспортними підприємствами і користувачами цих послуг тощо (рис. 3).

Використання кваліметрії під час оцінки якості транспортно-логістичних послуг ППТС дає змогу визначити: ступінь задоволеності якістю морських транспортних послуг шляхом визначення існуючих та можливих стейкхолдерів ППТС, співставлення якості наданих послуг з очікуваною якістю та вартістю послуг, визначення лояльності стейкхолдерів і споживчої цінності, рівень відповідності наданих послуг потребам стейкхолдерів тощо.

Однак під час реалізації механізму розвитку ППТС можуть виникнути деякі труднощі, пов'язані із сукупністю взаємопов'язаних та взаємозалежних обмежень політичного, техніко-технологічного, еко-

номічного, інфраструктурного, екологічного, матеріально-фінансового та трудового характеру (рис. 4).

Висновки з проведеного дослідження. Отже, представлений механізм розвитку ППТС є

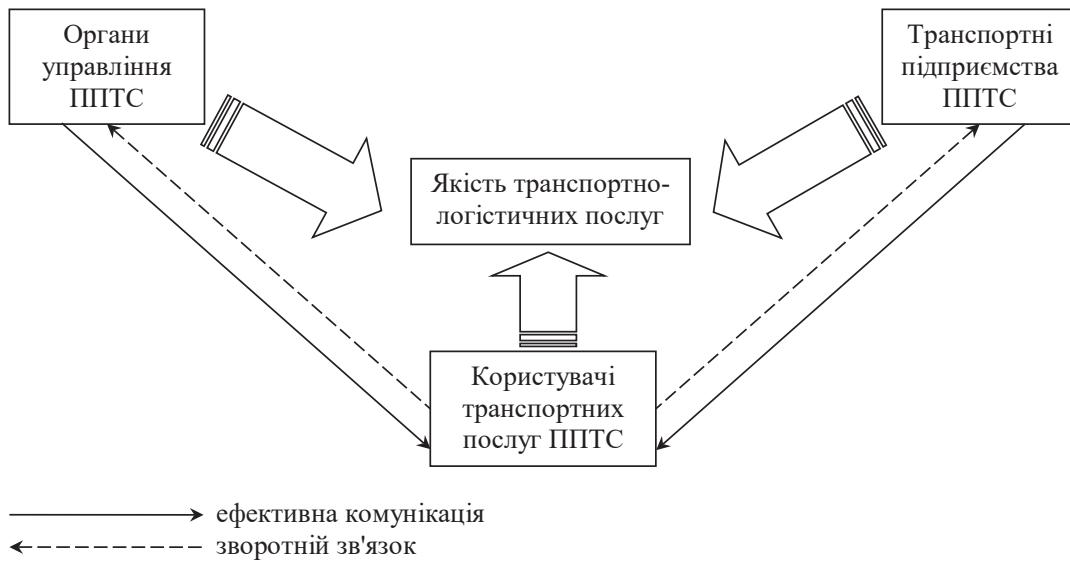

Рис. 3. Процес кваліметрії під час оцінки якості транспортно-логістичних послуг розвитку ППТС

Джерело: сформовано автором

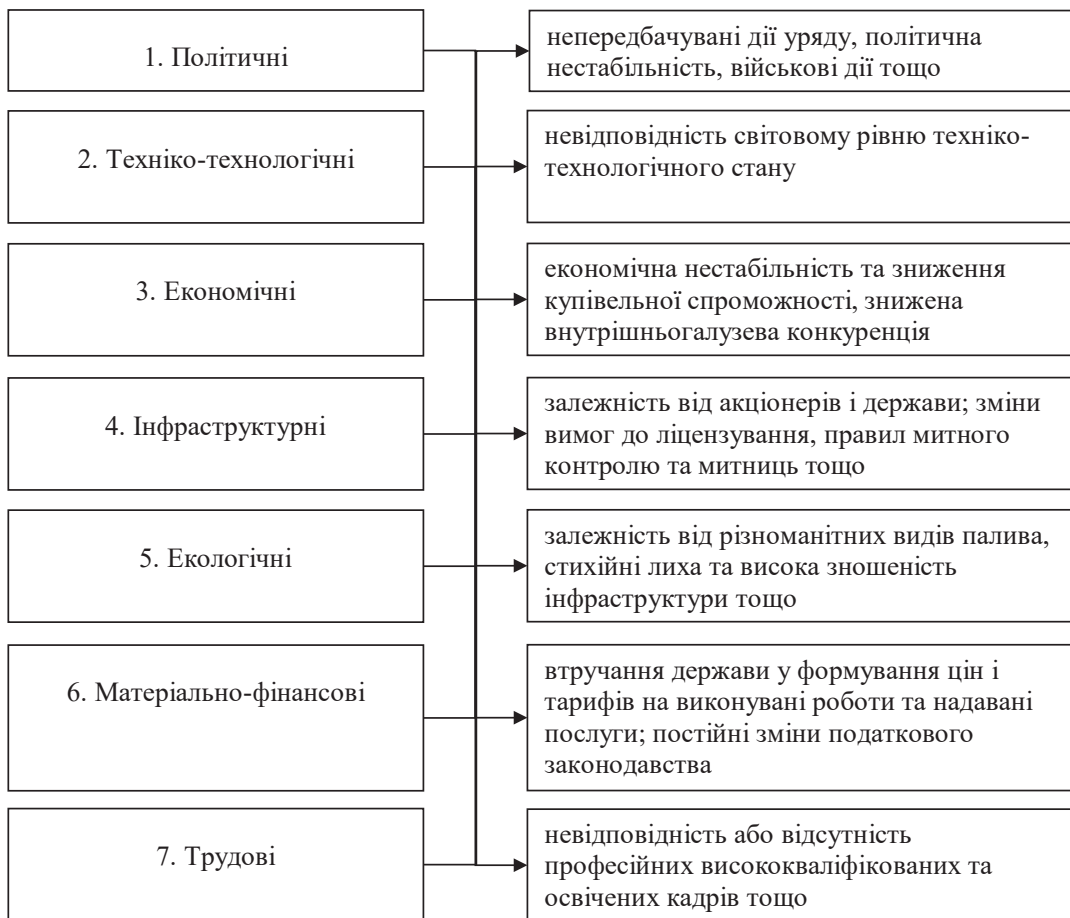

Рис. 4. Матриця обмежень, що визначає розвиток ППТС

Джерело: сформовано автором

багатофункціональним, що задовольняє потреби сучасної економіки у транспортному забезпеченні, сприяє розвитку міжнародної торгівлі, забезпеченню конкурентоспроможності як ППТС, так і послуг шляхом зниження їхньої собівартості та за рахунок підвищення потужностей і ефективності використання активів, потенціалу, пропускної спроможності, інтенсифікації мультимодальних перевезень тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ильченко С.В. Украина в мировой транспортной системе: перспективы функционирования и развития : монография ; НАН Украины, Ин-т пробл. рынка и эконом.-эколог. исслед. Одесса, 2012. 456 с.
2. Минакова С.М., Минаков В.М. Экономические основы реструктуризации морских торговых портов Украины. *Экономические инновации*. 2009. Вып. 39. С. 214–223.
3. Ненно І.М. Створення дієвих бізнес-моделей розвитку морських портів: макрополітичні та мікроекономічні аспекти : монографія. Одеса : ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2017. 474 с.
4. Державна казначейська служба України. URL : <https://www.treasury.gov.ua/ua> (дата звернення: 02.03.2020).
5. Directive (EU) 2019/883 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on port reception facilities for the delivery of waste from ships. URL : <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/883/oj> (дата звернення: 05.03.2020).
6. Про концесію : Закон України від 03.10.2019 №155-ІХ. Дата оновлення: 03.10.2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20> (дата звернення: 05.03.2020).

zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20 (дата звернення: 05.03.2020).

REFERENCES:

1. Il'chenko S.V. (2012) *Ukraine v mirovoj transportnoj sisteme: perspektivy funkcionirovanija i razvitija* [Ukraine in the global transport system: prospects for functioning and development]: Odessa. (in Russian)
2. Minakova S.M., Minakov V.M. (2009) *Jekonomicheskie osnovy restrukturizacii morskikh torgovyh portov Ukrainy* [The economic basis of the restructuring of sea trade ports of Ukraine] *Economic innovation*. (in Russian). Vol. 39. pp. 214–223.
3. Nyenno I.M. (2017) *Stvorennja diyevykh biznes-modeley rozvytku mors'kykh portiv: makropolitychni ta mikroekonomichni aspekty* [Creation of effective business models for development of seaports: macro-political and microeconomic aspects] *Odesa*. (in Ukrainian)
4. *Derzhavna kaznacheys'ka sluzhba Ukrainy* [State Treasury Service of Ukraine] Available at: <https://www.treasury.gov.ua/en> (accessed 02 March 2020).
5. Directive (EU) 2019/883 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on port reception facilities for the delivery of waste from ships. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/883/oj> (accessed 05 March 2020).
6. *Pro kontsesiyu: Zakon Ukrainy* [On Concession: Law of Ukraine] 03.10.2019. № 155-ІХ. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20> (accessed 05 March 2020).

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ПІДГОТОВКИ НАУКОВИХ КАДРІВ В УКРАЇНІ

CONDITION AND TRENDS OF SCIENTIFIC TRAINING IN UKRAINE

УДК 378.225

<https://doi.org/10.32843/bses.50-18>**Решетняк О.І.**

к.е.н., доцент, докторант
Науково-дослідний центр
індустріальних проблем розвитку
Національної академії наук України

Reshetnyak Olena

Research Centre
for Industrial Problems of Development
of the National Academy
of Sciences of Ukraine

У статті досліджено сучасний стан та тенденції підготовки наукових кадрів в Україні. Визначено, що в останні роки виникає низка проблем у системі функціонування аспірантури та докторантури, які пов'язані зі зменшенням кількості наукових установ та закладів вищої освіти, котрі здійснювали підготовку наукових кадрів, скороченням кількості здобувачів наукового ступеня. Виявлено негативні тенденції у кількості захищених дисертаційних робіт у галузях наук, які спрямовані на формування науково-технічного потенціалу країни. На підставі розрахунку коефіцієнта кореляції доведено, що підготовка наукових кадрів в Україні не сприяє зміцненню наукової сфери (кількість дослідників зменшується), а рівень економічного розвитку країни не залежить від кількості населення, які мають науковий ступень. Обґрунтовано висновок про низький рівень ефективності роботи сучасної системи підготовки наукових кадрів та необхідність її вдосконалення. Визначено, що необхідно змінювати тематику дисертаційних досліджень, яка повинна відповідати сучасним умовам розвитку економіки, пріоритетам розвитку наукової сфери України.

Ключові слова: наукові кадри, аспірантура, докторантура, наукова сфера, кадри вищої кваліфікації.

В статье исследованы современное состояние и тенденции подготовки научных

кадров в Украине. Определено, что в последние годы возникает ряд проблем в системе функционирования аспирантуры и докторантуры, связанных с уменьшением количества научных организаций и учреждений высшего образования, осуществляющих подготовку научных кадров, сокращением количества соискателей научной степени. Выявлены негативные тенденции в количестве защищенных диссертационных работ в научных областях, которые способствуют формированию научно-технического потенциала страны. На основании расчета коэффициента корреляции доказано, что подготовка научных кадров в Украине не направлена на укрепление научной сферы (количество исследователей уменьшается), а уровень экономического развития страны не зависит от количества населения с научной степенью. Обоснован вывод о низком уровне эффективности работы текущей системы подготовки научных кадров и необходимости ее совершенствования. Определено, что необходимо изменять тематику диссертационных исследований, которая должна отвечать современным условиям развития экономики, приоритетам развития научной сферы Украины.

Ключевые слова: научные кадры, аспирантура, докторантура, научная сфера, кадры высшей квалификации.

The article investigates the current state and trends of scientific personnel training in Ukraine. It is determined that in recent years there are a number of problems in the system of functioning of postgraduate and doctoral studies associated with a reduction in the number of scientific organizations and higher education institutions engaged in training scientific personnel, reducing the number of postgraduate and doctoral students. As the analysis of structure of activity of doctoral studies by branches of knowledge shows, the greatest share of post-graduate students belonged to technical sciences, but subsequently it has a tendency to decrease. Also, a significant proportion of doctoral students studied in the field of economic sciences. During the period analyzed, the share of doctoral students has increased, they studied in the direction of state administration, psychological sciences, medical sciences. While there was a decrease in the share of doctoral students who studied in the fields of physical and mathematical sciences, pedagogical sciences. Negative tendencies in quantity of the defended dissertations in technical sphere are revealed, the quantity of the defended doctoral dissertations in social and humanitarian areas increases. This trend does not contribute to the development of scientific and technical potential of the country and the formation of an innovative model of the economy. Based on the correlation coefficient calculation, it has been proved that the training of highly qualified personnel is not aimed at strengthening the scientific sphere (the number of researchers is decreasing), the level of economic development of the country does not depend on the number of the population and has a scientific degree (highly qualified personnel do not influence the level of GDP of the country, as a result, do not contribute to the implementation of the innovation model of development of the economy). The conclusion about the low efficiency of the current system of training of scientific personnel and the need to improve it has been substantiated. It is defined that it is necessary to change the subject of dissertation researches which should meet modern conditions of development of economy, priorities of development of scientific sphere of Ukraine.

Key words: scientific personnel, post-graduate studies, doctoral studies, scientific sphere, highly qualified personnel.

Постановка проблеми. Для створення конкурентоспроможної економіки Україні потрібно розвивати власний інноваційний потенціал, який залежить від якості підготовки наукових кадрів. Багато років Україна вважалася державою з вагомим науковим потенціалом, який характеризувався відомими у світі науковими школами, а також розвинутою системою підготовки наукових кадрів. Однак стан розвитку інноваційної сфери економіки, скорочення частки наукомісткої продукції у ВВП країни, зменшення кількості наукомістких виробництв, проблеми старіння кадрового корпусу дослідників і науково-педагогічних працівників та інші чинники свідчать про необхідність підвищення якості підготовки наукових кадрів. Саме від цього залежать

інноваційний розвиток національної економіки, а також дієвість використання ендогенних чинників економічного зростання. Тільки формування сприятливих передумов щодо забезпечення підготовки фахівців вищої кваліфікації економіка країни зможе поступово стати конкурентоспроможною, тому дослідження проблем підготовки наукових кадрів у сучасних умовах є дуже актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Динаміку основних показників, які характеризують підготовку наукових та науково-педагогічних кадрів в Україні, досліджено в роботах О. Абдулліної, Г. Добрової, В. Жураківського, В. Кременя, Ю. Кулюткіної, В. Лугового та ін.; економічні аспекти підготовки наукових кадрів розглядаються

в роботах І. Булкіна, Ю. Жукової, Н. Ісакової; особливості державного управління – у працях О. Котової; філософські проблеми підготовки фахівців вищої кваліфікації висвітлюються в дослідженні О. Кубальського, а історичні аспекти – у роботах Т. Полушкіної, Т. Сидорчука та ін. Аналіз архітектури наукових ступенів вітчизняної та зарубіжної систем підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів проведено в дослідженні Л. Лобанової, проблемам атестації наукових кадрів в Україні присвячено роботи В. Байдакова, В. Ільїних, Б. Лебіна, А. Скляренка та ін. Проте стан наукової сфери в Україні [1; 2] свідчить про необхідність поглибленого аналізу тенденцій та проблем, які існують сьогодні в підготовці наукових кадрів у країні.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення сучасного стану та тенденцій підготовки наукових кадрів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно в Україні основними формами підготовки наукових і науково-педагогічних працівників вищої кваліфікації є аспірантура (докторантура PhD) і докторантура, які здійснюються вищими навчальними закладами та науковими установами. Порядок підготовки науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації третього (освітньо-наукового) та наукового рівнів вищої освіти в Україні встановлено відповідно до Постанови КМУ № 261 від 23 березня 2016 р. «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)» [3] зі змінами згідно з Постановою КМУ № 283 від 3 квітня 2019 р. [4]. В Україні підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в аспірантурі (ад'юнктурі) та докторантурі здійснюється за 29-ма галузями знань за 293-ма науковими спеціальностями [5].

Нормативний термін підготовки доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) становить чотири роки, а підготовка доктора наук у докторантурі – два роки. Підготовка в аспірантурі (ад'юнктурі) чи докторантурі передбачає виконання особою відповідної освітньо-наукової або наукової програми вищого навчального закладу (наукової установи) за певною спеціальністю та проведення власного наукового дослідження [6].

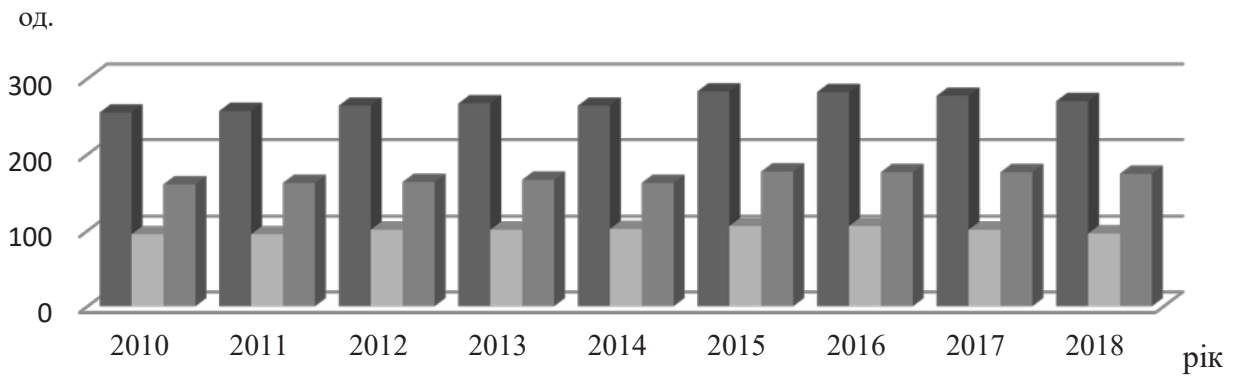
Аспірантура (ад'юнктура) та докторантура, згідно з чинним законодавством [6], створюється при закладах вищої освіти або наукових установах відповідно до виконання вимог до кадрового складу, а також необхідної наукової та матеріально-технічної бази. Аспірантури та докторантури досить рівномірно розподіляються за типами закладів, при яких вони створені. Так, у вищих навчальних закладах працювало в 2010 р. 48% (251), у 2018 р. – 51% (221) аспірантур та в 2010 р. – 62% (168 установ), у 2018 р. – 63% (176) докторантур. У наукових установах працювало в 2010 р. 52% (270) аспірантур та 38% (103) докторантур, у 2018 р. – 49% (210) аспірантур та 37% (101) докторантур. Спостерігається поступове зменшення кількості закладів, які здійснюють підготовку докторів філософії (кандидатів наук) (рис. 1) та докторів наук (рис. 2).

Аналіз динаміки основних показників діяльності аспірантури в Україні за період 2010–2018 рр. свідчить про зменшення кількості наукових установ та закладів вищої освіти на 26%, які здійснювали підготовку наукових кадрів, тоді як кількість аспірантів за цей період скоротилася на 32,3%. Якщо проаналізувати динаміку основних показників діяльності аспірантури окремо в наукових установах та закладах вищої освіти, то кількість наукових установ, які здійснювали підготовку аспірантів, скоротилася на 22,5%, кількість аспірантів – на

Рис. 1. Динаміка кількості установ, які здійснювали підготовку аспірантів у 2010–2018 рр.

Джерело: побудовано автором за [7; 8]

- Кількість наукових установ та закладів вищої освіти, які мають докторантуру, на кінець року, од
- Кількість наукових установ, які мають докторантуру, на кінець року, од
- Кількість навчальних закладів, які мають докторантуру, на кінець року, од

Рис. 2. Динаміка кількості установ, які здійснювали підготовку докторантів у 2010–2018 рр.

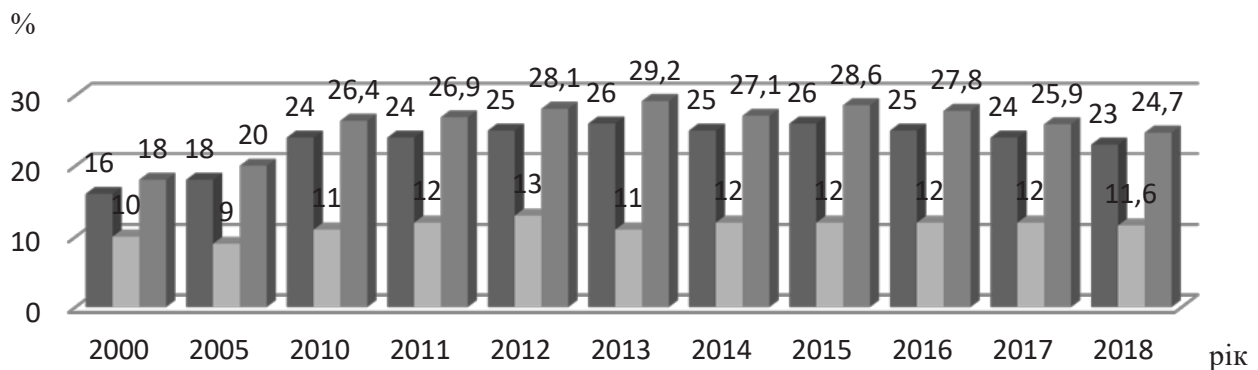
Джерело: побудовано автором за [7; 8]

59,3%. Кількість закладів вищої освіти, які здійснювали підготовку аспірантів, скоротилася на 8,7%, кількість аспірантів – на 27,5%.

Аналіз динаміки основних показників діяльності докторантури в Україні за період 2010–2018 рр. свідчить про незначне збільшення кількості наукових установ та закладів вищої освіти, які здійснювали підготовку докторів наук, – на 5,8%. Кількість докторантів за цей період скоротилася на 25%. Кількість закладів вищої освіти, які здійснювали підготовку докторантів за період 2010–2018 рр., збільшилася на 8,7% (кількість докторантів зменшилася на 21%), а кількість наукових установ, які здійснювали підготовку докторантів, збільшилася на 1% (кількість докторантів скоротилася на 11%).

Очікуваним підсумком навчання в аспірантурі та докторантурі є захист дисертації. Спостерігається тенденція до збільшення частки аспірантів, які вчасно захистили дисертаційні роботи, з 16% у 2000 р. до 26% у 2013 р. (рис. 3), у 2017 та 2018 рр. питома вага осіб, які захистили кандидатську дисертацію, становила 24% та 23% відповідно.

Ефективність роботи аспірантури в наукових установах нижча порівняно із загальною ефективністю: у 2010 р. кількість аспірантів (докторантів PhD), які закінчили аспірантуру із захистом дисертаційної роботи, становила лише 11,6%, у 2012 р. (найбільший відсоток захищених робіт у встановлений термін) – 13%, у 2018 р. – 11,6%. Ефективність роботи аспірантури в закладах вищої

- Частка осіб які закінчили аспірантуру з захистом дисертації в цілому по Україні, %
- Частка осіб які закінчили аспірантуру з захистом дисертації, що навчалися в наукових установах, %
- Частка осіб які закінчили аспірантуру з захистом дисертації, що навчалися в закладах вищої освіти, %

Рис. 3. Динаміка частки осіб, які закінчили аспірантуру із захистом дисертації в 2000–2018 рр.

Джерело: побудовано автором за [7; 8]

освіти вища порівняно із загальною ефективністю: у 2010 р. кількість аспірантів (докторантів PhD), які закінчили аспірантуру із захистом дисертаційної роботи, становила лише 26,4%, у 2013 р. (найбільший відсоток захищених робіт у встановлений термін) – 29,2%, у 2018 р. – 24,7%.

Робота докторантури в Україні в 2010–2018 рр. була більш ефективною порівняно з роботою аспірантури. Так, у 2010 р. кількість докторантів, які закінчили докторантуру із захистом дисертаційної роботи, становила 28,9%, у 2012 р. (найбільший відсоток захищених робіт у встановлений термін) – 33,3%, у 2018 р. – 24,1%. Ефективність роботи докторантури в наукових установах нижча порівняно із загальною ефективністю в країні: у 2010 р. кількість докторантів, які закінчили докторантуру із захистом дисертаційної роботи, становила лише 17,6%, у 2018 р. – 13,5%. Ефективність роботи докторантури в закладах вищої освіти вища порівняно із загальною ефективністю по країні: у 2010 р. кількість докторантів, які закінчили докторантуру із захистом дисертаційної роботи, становила 31,8%, у 2012 р. (найбільший відсоток захищених робіт у встановлений термін) – 38,4%, у 2018 р. – зменшилася до 26,4%.

Переважає більшість аспірантів та докторантів навчається за рахунок державного бюджету. Так, у 2000 р. за рахунок державного бюджету навчалося 92% аспірантів, у 2012 р. – 85%, у 2019 р. – 63%. Таким чином, спостерігається тенденція до зменшення кількості аспірантів, які навчаються за рахунок бюджетних коштів. Аналогічна тенденція спостерігається в докторантурі. За рахунок коштів держбюджету в 2000 р. навчалося 93% докторантів, у 2012 р. – 93,4%, а в 2019 р. – 85,6%. Кількість докторантів, які навчаються за рахунок недержавних коштів, збільшується.

Переважає більшість аспірантів має вік до 30 років: у 2000 р. – до 70%, а в 2018 р. – до 65,8%. У 2000 р. близько 70% докторантів мали вік понад 35 років, а в 2018 р. – 77%. Спостерігається тенденція до збільшення віку у осіб, які здобувають науковий ступень.

Як свідчить проведений аналіз структури діяльності аспірантури за галузями знань, найбільша частка аспірантів належала до технічних наук, але згодом вона має тенденцію до зменшення: на 1 січня 2011 р. вона становила 19,1%, 2018 р. – 17,49%, 2019 р. – 13,79%. Також значна частка аспірантів навчалася за напрямом економічні науки: у 2011 р. – 18,7%, 2018 р. – 16,91%, 2019 р. – 18,39%. За період, який було проаналізовано, зросла частка аспірантів, які навчалися за напрямом «юридичні науки» (із 6,7% у 2011 р. до 15,51% у 2019 р.), «педагогічні науки» (із 7,94% у 2011 р. до 8,16% у 2019 р.), «медичні науки» (із 4,86% у 2011 р. до 5,78% у 2019 р.). Проте спостерігається зменшення частки аспірантів, які

навчалися за напрямом «фізико-математичні науки» (із 6,03% у 2011 р. до 3,33% у 2019 р.), «хімічні науки» (з 1,5% у 2011 р. до 1,17% у 2019 р.), «біологічні науки» (із 3,83% у 2011 р. до 3,58% у 2019 р.), «фармацевтичні науки» (з 0,36% у 2011 р. до 0,2% у 2019 р.), що відображає негативну тенденцію щодо галузевої структури підготовки наукових кадрів.

Аналіз структури докторантів за галузями наук за період 2011–2019 рр. показав, що за напрямом «технічні науки» станом на 1 січня 2011 р. навчалося 16,85%, 2016 р. – 22,62%, 2018 р. – 22,34%, а в 2019 р. лише 8,33%; за напрямом «економічні науки»: у 2011 р. – 17,42%, у 2016 р. – 13,73%, у 2018 р. – 16,41%, у 2019 р. – 30,21%. За період, який було проаналізовано, зросла частка докторантів, які навчалися за напрямом «державне управління» (із 5,19% у 2011 р. до 9,38% у 2019 р.), «психологічні науки» (із 2,69% у 2011 р. до 5,21% у 2019 р.), «медичні науки» (із 2,24% у 2011 р. до 4,17% у 2019 р.). Спостерігається зменшення частки докторантів, які навчалися за напрямом «фізико-математичні науки» (із 7,5% у 2011 р. до 5,2% у 2019 р.), «педагогічні науки» (з 11,72% у 2011 р. до 6,25% у 2019 р.). Аналіз структури підготовки докторантів, відповідно до нової класифікації напрямів підготовки, яка була введена в 2015 р., показав, що в 2019 р. найбільш популярними програмами підготовки стали соціальні та поведінкові науки (16,4%), освіта/педагогіка (12,77%), гуманітарні науки (11,44), управління та адміністрування (11,06%).

Аналіз динаміки захищених докторських дисертаційних робіт показав, що в 2012 р. найбільша кількість докторських ступенів була здобута в галузі технічних наук – 178 од. (рис. 4), тоді як у 2019 р., незважаючи на збільшення кількості захищених докторських робіт за цим напрямом (208 од.), на першому місці за кількістю захищених дисертаційних робіт опинилися економічні науки (255 од.).

Таким чином, спостерігаються негативні тенденції зменшення частки в загальній кількості підготовлених дисертаційних робіт у таких галузях, як технічні науки, які найбільшою мірою пов'язані з розвитком високотехнологічних галузей економіки; фізико-математичних наук, які пов'язані з розвитком фундаментальних наукових досліджень; біологічних та медичних наук, які спрямовані на розвиток перспективних у всьому світі досліджень. Тенденції, які відбуваються в підготовці наукових кадрів України, характеризують негативні зміни у формуванні науково-технічного потенціалу та обмежує можливості впровадження інновацій.

Висунемо і доведемо або спростуємо гіпотезу про вплив кількості населення України, які мають науковий ступень, на кількість дослідників та рівень ВВП країни. Найбільш поширеним сьогодні методом дослідження взаємозв'язків між показниками

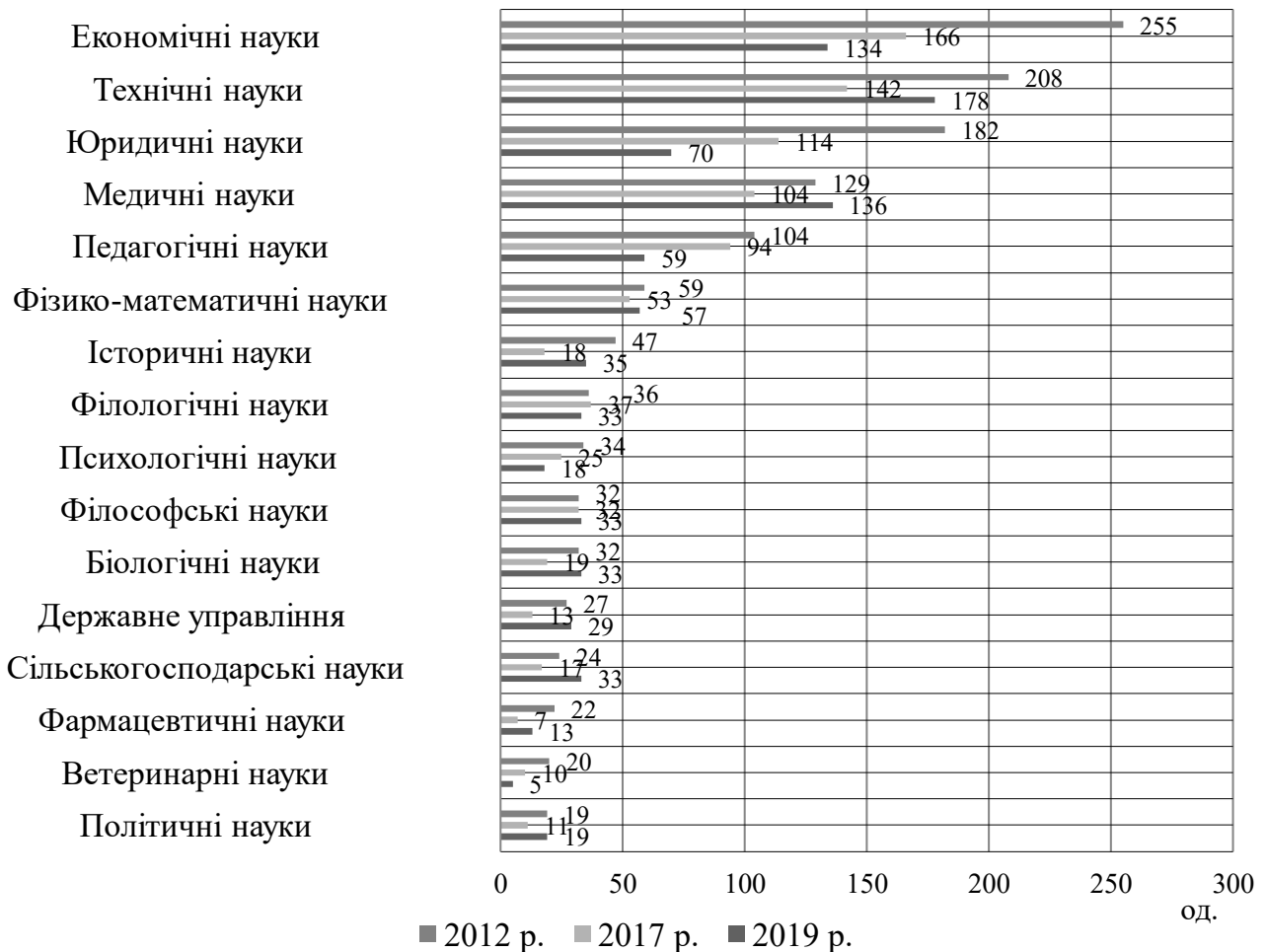

Рис. 4. Динаміка захисту докторських дисертацій за галузями наук

Джерело: побудовано автором за [9]

є кореляційний аналіз. Розрахунок коефіцієнту кореляції Пірсона показав відсутність зв'язку між кількістю населення, яке має науковий ступень, та рівнем ВВП країни (-0,041) і високий негативний кореляційний зв'язок із кількістю дослідників України (-0,778). Отримані результати підтверджує лінійна функція апроксимації залежності кількості дослідників в Україні від кількості населення країни, які мають науковий ступень (рис. 5).

Отримані результати дослідження можуть характеризувати низький рівень ефективності підготовки наукових кадрів в Україні. Сучасний стан підготовки кадрів вищої кваліфікації свідчить, що робота аспірантури та докторантури не спрямована на зміцнення наукової сфери (кількість дослідників зменшується), рівень економічного розвитку країни не залежить від кількості населення, які мають науковий ступень (кадри вищої кваліфікації не впливають на рівень ВВП країни, як наслідок, не сприяють реалізації інноваційної моделі розвитку економіки країни) [11].

Висновки з проведеного дослідження. В останні роки виникає низка проблем у системі функціонування аспірантури та докторантури:

- зменшується кількість наукових установ та закладів вищої освіти, які здійснювали підготовку наукових кадрів;
- кількість аспірантів та докторантів скорочується;
- незважаючи на незначне збільшення кількості аспірантів та докторантів, що вчасно захистили свої дисертаційні роботи, частка їх в загальній кількості здобувачів наукового ступеня залишається незначною;
- найбільша частка аспірантів та докторантів за галузевою структурою належить до технічних наук, але згодом вона зменшується;
- спостерігаються негативні тенденції у зменшенні кількості захищених дисертаційних робіт у галузях наук, які спрямовані на розвиток перспективних для забезпечення інноваційного розвитку країни, що викликає проблеми у формуванні її науково-технічного потенціалу;
- робота аспірантури та докторантури не сприяє зміцненню наукової сфери (кількість дослідників зменшується), рівень економічного розвитку країни не залежить від кількості населення, які мають науковий ступень.

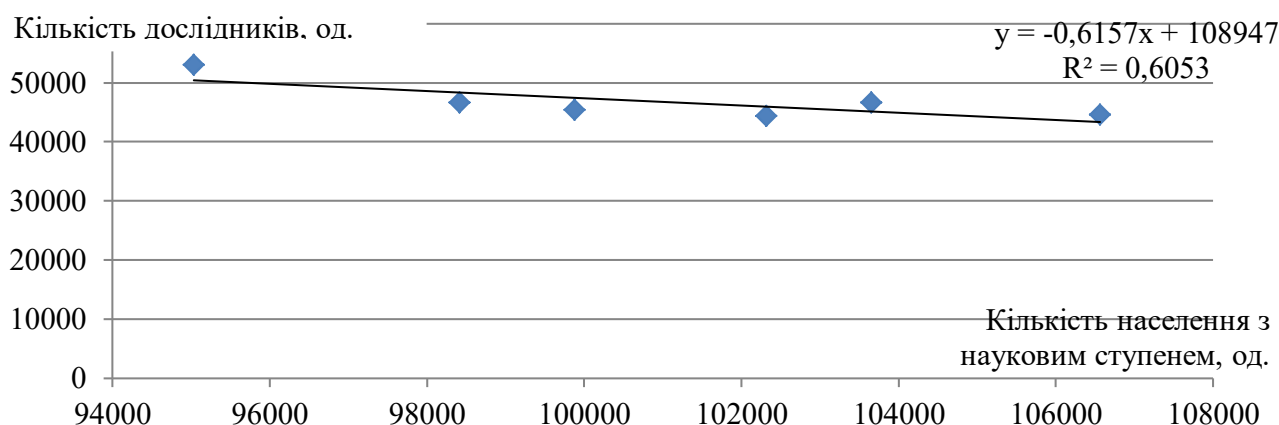

Рис. 5. Лінійна функція апроксимації залежності кількості дослідників в Україні від кількості населення країни з науковим ступенем

Джерело: побудовано автором за [7; 10]

Таким чином, можна зробити висновок про низький рівень ефективності роботи сучасної системи підготовки наукових кадрів та необхідність її вдосконалення. Проблеми виникають уже на етапі вибору тем дисертаційних досліджень, вони не відповідають сучасним умовам розвитку економіки, пріоритетам розвитку наукової сфери країни, не є актуальними для прикладної та фундаментальної науки, що не може сприяти розвитку інноваційного потенціалу України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Хаустова В.Є., Решетняк О.І. Дослідження стану та тенденцій розвитку науки в країнах світу та Україні. *Проблеми економіки*. 2019. № 3. С. 11–22. URL : <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-3-11-22>.
- Хаустова В.Є., Решетняк О.І. Основні тенденції та проблеми розвитку науки в Україні. *Проблеми економіки*. 2019. № 2. С. 62–72. URL : <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-2-62-72>.
- Постанова КМУ «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)» від 23.03.2016 № 261. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-p> (дата звернення: 03.03.2020).
- Наказ МОНУ «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» від 23.09.2019 № 1220. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE34057.html (дата звернення: 03.03.2020).
- Постанова КМУ «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 29.04.2015 № 266. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/266-2015-p>. (дата звернення: 03.03.2020).
- Лобанова Л.С. Реформування системи підготовки та атестації наукових кадрів вищої кваліфікації. *Інститут еволюційної економіки*. URL : http://iee.org.ua/files/alushta/53-labanova-reformuvannya_syst.pdf (дата звернення: 03.03.2020).

7. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України. *Офіційний сайт Державної служби статистики України*. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 03.03.2020).

8. Підготовка наукових кадрів. *Офіційний сайт Державної служби статистики України*. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 03.03.2020).

9. Оголошення щодо захистів дисертацій. *Офіційний сайт МОНУ*. URL : <https://mon.gov.ua/ua/nauka/nauka/atestaciya-kadriv-vishoyi-kvalifikaciyi/ogoloshennya-shodo-zahistiv-disertacij> (дата звернення: 03.03.2020).

10. Наукова та інноваційна діяльність України. *Офіційний сайт Державної служби статистики України*. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 03.03.2020).

11. Решетняк О.І. Перспективні напрями наукових досліджень у світі. *Економіка та держава*. 2020. №1. С. 107–114. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.1.107.

REFERENCES:

- Khaustova, V.Ye. and Reshetnyak, O.I. (2019), "Research of the state and tendencies of development of science in the countries of the world and Ukraine", *Problemy ekonomiky*. vol.3. pp. 11–22, available at: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-3-11-22>. (in Ukrainian)
- Khaustova, V.Ye. and Reshetnyak, O.I. (2019), "Basic tendencies and problems of development of science in Ukraine", *Problemy ekonomiky*. vol.2. pp. 62–72, available at: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-2-62-72>. (in Ukrainian)
- CMU (2016), Legal Act of Ukraine "On Approval of the Procedure for Preparation of Higher Education Applicants for the Doctor of Philosophy and Doctorate of Science in Higher Educational Institutions (Scientific Institutions)" No. 261, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-n>. (access date: 03/03/2020).
- MESU (2019), Legal Act of Ukraine "On the publication of the results of the dissertations for obtaining the scientific degrees of doctor and candidate of sciences" № 1220. available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE34057.html. (access date: 03/03/2020).

5. CMU (2015), Legal Act of Ukraine "On approval of the list of branches of knowledge and specialties for which higher education applicants are trained" of 26.04.2015 No. 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/266-2015-n>. (access date: 03/03/2020).

6. Lobanova, L.S. (2017), "Reforming the System of Training and Certification of Higher Qualified Scientific Staff". Institute of Evolutionary Economics. available at: http://iee.org.ua/files/alushta/53-labanova-reformuvannya_syst.pdf. (access date: 03/03/2020).

7. State Statistics Service of Ukraine (2019), Main indicators of activity of higher educational institutions of Ukraine. available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (access date: 03/03/2020).

8. State Statistics Service of Ukraine (2016), Training of scientific personnel. available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (access date: 03/03/2020).

9. MESU (2020), Announcements on the dissertation defense. available at: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/nauka/atestaciya-kadriv-vishoyi-kvalifikaciyi/ogoloshennya-shodo-zahistiv-dissertations>. (access date: 03/03/2020).

10. State Statistics Service of Ukraine (2019), Scientific and innovative activity of Ukraine. Official site of the. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (access date: 03/03/2020).

11. Reshetnyak, O. (2020), "Prospective areas of scientific research in the world", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 107–114. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.1.107.

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ В УКРАЇНІ

INVESTMENT-INNOVATIVE DETERMINANTS OF ECONOMIC COMPETITION DEVELOPMENT IN UKRAINE

У статті обґрунтовано важливість інвестиційно-інноваційного шляху розвитку з метою підвищення конкурентоспроможності економіки України. Основною метою нашого дослідження є діагностика сучасного рівня конкурентоспроможності України та обґрунтування шляхів переходу на інвестиційно-інноваційний шлях розвитку вітчизняної економіки. Визначено, що подолання відставання від економічно розвинутих країн та інтеграція у світове співтовариство неможливі без здійснення інвестицій, передусім в інноваційну сферу. Стратегічні пріоритети України щодо підвищення рівня міжнародної конкурентоспроможності повинні відображатися у системі поступових кроків адаптації національної економіки до змін світових глобалізаційних та інтеграційних процесів. Основними механізмами підвищення конкурентних переваг України є здійснення внутрішніх реформ та трансформація векторів зовнішньоекономічної політики. Також зусилля держави варто спрямувати на формування сприятливого бізнес-середовища, яке дасть змогу реалізувати наявний інвестиційно-інноваційний і людський потенціал та стане передумовою поступового зростання рівня міжнародної конкурентоспроможності України.

Ключові слова: конкурентоспроможність економіки, національна економіка, інвестиції, інновації, економічний розвиток.

В статтю обоснована важність інвестиційно-інноваційного пути розвитку

с целью повышения конкурентоспособности экономики Украины. Основной целью нашего исследования является диагностика современного уровня конкурентоспособности Украины и обоснование путей перехода на инвестиционно-инновационный путь развития отечественной экономики. Определено, что преодоление отставания от экономически развитых стран и интеграция в мировое сообщество невозможно без осуществления инвестиций, в первую очередь в инновационную сферу. Стратегические приоритеты Украины относительно повышения уровня международной конкурентоспособности должны отображаться в системе постепенных шагов адаптации национальной экономики к изменениям мировых глобализационных и интеграционных процессов. Основными механизмами повышения конкурентных преимуществ Украины является осуществление внутренних реформ и трансформация векторов внешнеэкономической политики. Также усилия государства стоит направить на формирование благоприятной бизнес-среды, которое позволит реализовать имеющийся инвестиционно-инновационный и человеческий потенциал и станет предпосылкой постепенного роста уровня международной конкурентоспособности Украины. **Ключевые слова:** конкурентоспособность экономики, национальная экономика, инвестиции, инновации, экономическое развитие.

УДК 338.64

<https://doi.org/10.32843/bses.50-19>

Стройко Т.В.

д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки та менеджменту Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського
Бабаєва К.О.
студентка
Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

Stroiko Tetiana

Mykolaiv National University named after V.O. Sukhomlynsky
Babaieva Kateryna
Mykolayiv National University named after V.O. Sukhomlynsky

The article substantiates the importance of the investment-innovative development path in order to increase the competitiveness of the Ukrainian economy. The main purpose of our research was to diagnose the current level of competitiveness of Ukraine and to substantiate the ways of transition to the investment-innovation path of development of the domestic economy. It has been determined that overcoming the gap between economically developed countries and integration into the world community is impossible without investment, first of all, in the innovation sphere. The main competitiveness of a country depends directly on the level of competitiveness of domestic companies and the products they produce that are in demand both internationally and nationally. And the international competitiveness of the national economy in the framework of economic policy is considered as the most important tool for improving the standard of living and improving public welfare. Ukraine's strategic priorities for enhancing international competitiveness should be reflected in the system of gradual steps to adapt the national economy to changing global globalization and integration processes. The main mechanism for enhancing Ukraine's competitive advantage is the implementation of internal reforms and transformation of foreign economic policy vectors. Also, the efforts of the state should be directed to the creation of a favorable business environment, which will enable to realize the existing investment-innovative and human potential and will be a prerequisite for gradual increase of the level of Ukraine's international competitiveness. The low level of stimulation of investment and innovation activity of economic entities at the state level causes a significant lag of the Ukrainian economy from the developed economies of the world, which negatively affected the quality of life, economic stability and security of the state. The present-day Ukrainian state has very limited financial and institutional capacity. It is appropriate to concentrate the available resources and potential on supporting research, which is one of the pillars of innovation potential, and creating an effective infrastructure that will transform research results into a commercially viable product.

Key words: economic competitiveness, national economy, investments, innovations, economic development.

Постановка проблеми. Підвищення конкурентоспроможності української економіки є головною метою державної політики. Подолання відставання від економічно розвинутих країн та інтеграція у світове співтовариство неможливі без здійснення інвестицій, передусім в інноваційну сферу.

Світовий досвід доводить, що тільки інвестиційно-інноваційний шлях розвитку дасть можливість підвищити конкурентоспроможність вітчизняної економіки, гарантувати їй економічну безпеку та економічний розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання конкуренції та конкурентоспроможності досліджували такі відомі вчені, як: Г.Л. Азов, С. Брю, Дж. Кейнс, Ю.І. Коробів, К. Макконнелл, Д. Міль, Ф. Найт, М. Портер, Л.Г. Раменський, Д. Рікардо, Дж. Робінсон, А. Сміт, Р.А. Фатхутдінов, Ф. Хайек, П. Хейне, Й. Шумпетер, Д.Ю. Юданов та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є діагностика сучасного рівня конкурентоспроможності України та обґрунтування шляхів переходу

на інвестиційно-інноваційний шлях розвитку вітчизняної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Економічна конкуренція є одним із регуляторів пропорцій суспільного виробництва, що стимулює його ефективність, є чинником утворення середньої норми прибутку, формування ринкової вартості товару, диференціації товаровиробників за доходами, реалізації матеріального інтересу товаровиробників. Конкуренція як засіб успішного функціонування ринкової економіки в усіх своїх конкретних проявах спирається на об'єктивні процеси й закономірності, не вступає в суперечності з основними тенденціями прогресу продуктивних сил.

Для обґрунтування сучасного рівня конкуренції економіки України розглянемо показники економічного розвитку держави за період 2015–2019 рр. (табл. 1).

Аналізуючи показники економічного розвитку України, можна зробити висновок, що економіка країни поступово відроджується після кризи 2014 р. Хоча високий рівень інфляції, низький ВВП на душу населення свідчать про низький рівень добробуту громадян країни, великий обсяг державного боргу та значний зовнішній борг вказують на залежність

української економіки від іноземного середовища. Усі показники вказують на велику кількість проблем у всіх сферах української економіки

У нинішніх умовах підвищити конкурентоспроможність національної економіки можливо лише за умови диверсифікації економіки, розвитку високотехнологічних секторів. За даними Державної служби статистики України, у 2018 р., згідно зі звітом про здійснення наукових досліджень і розробок (далі – ДіР), в Україні ДіР здійснювали 950 організацій, більшість з яких, як і в минулі роки, відносяться до державного та підприємницького секторів діяльності (48,1% та 36,9% відповідно).

Наукоємність ВВП (витрати на ДіР за всіма джерелами у відсотках до ВВП) у 2018 р. становила 0,47% (рис. 2).

Для захоплення лідируючих позицій на світовому ринку потрібно постійно вдосконалюватися та розширювати перелік переваг над конкурентами, що неможливо без упровадження інновацій.

Проведемо аналіз підіндексу «Інновації», спираючись на дані Індексу глобальної конкурентоспроможності (табл. 2).

Відповідно до даних табл. 2, бачимо, що в рейтингу відбулося зниження з 52-ї на 61-шу позицію

Таблиця 1

Динаміка економічного розвитку України, 2015–2019 рр.

Показники	2015	2016	2017	2018	2019
ВВП номінальний, млн дол. США	90615	93270	112154	130832	н/д
Номінальний ВВП на душу населення, дол. США	2115,4	2185,9	2640,3	3095,2	н/д
Рівень безробіття, %	9,5	9,7	9,9	9,1	8,8
Індекс інфляції, %	143,3	112,4	113,7	109,8	104,3
Державний борг, млн грн	1 572 180,2	1 929 758,7	2 141 674,4	2 168 627,1	2 045 441,8
Валовий зовнішній борг, млн дол. США	118 729,0	113 518,0	116 578,0	114 710,0	119 953,0

Джерело: сформовано авторами на основі [1; 2]

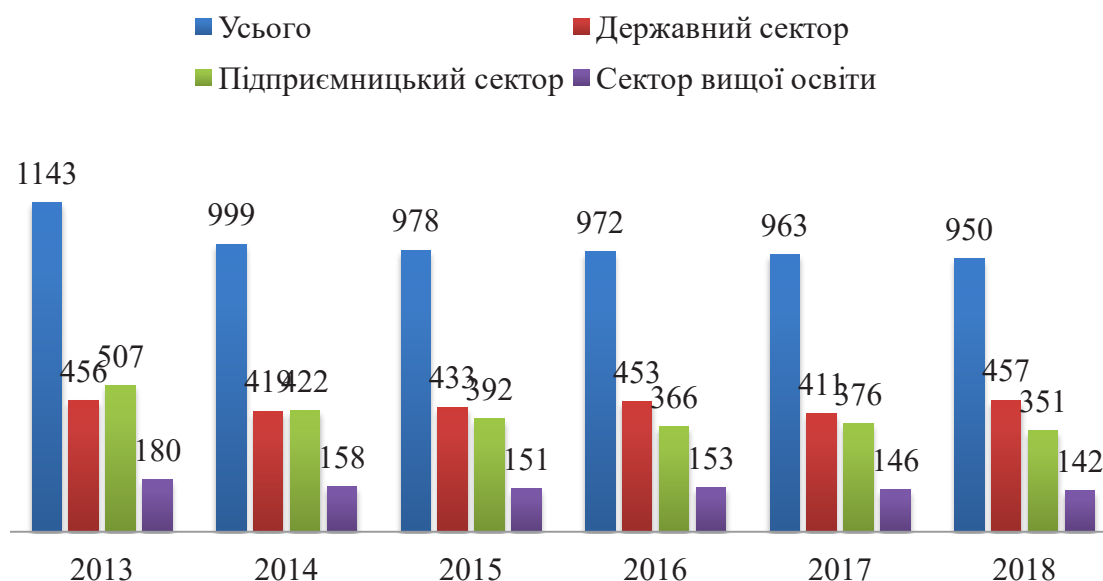

Рис. 1. Динаміка кількості організацій, які здійснювали ДіР, за секторами діяльності

Джерело: сформовано авторами на основі [3]

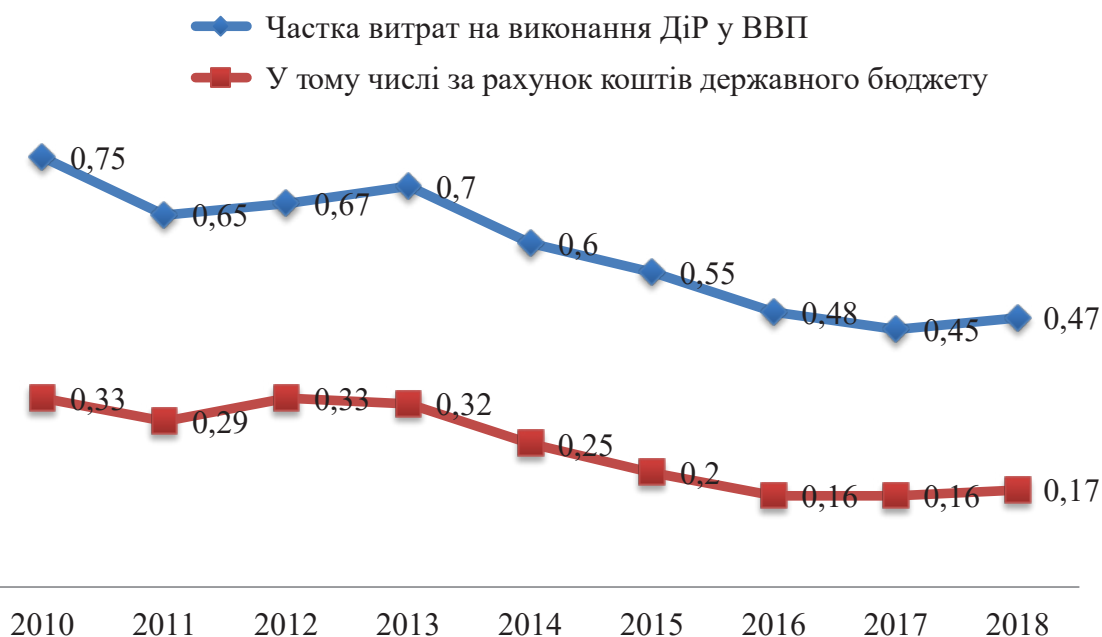

Рис. 2. Динаміка наукоємності ВВП України, %

Джерело: сформовано авторами на основі [3]

Таблиця 2

Підіндекс «Інновації» та його складники для України за період 2016–2018 рр.

Показники	2016 р.		2017 р.		2018 р.	
	Рейтинг зі 140 країн	Бал (1-7)	Рейтинг зі 138 країн	Бал (1-7)	Рейтинг зі 137 країн	Бал (1-7)
Інновації	54	3,4	52	3,4	61	4,0
Здатність до інновацій	52	4,2	49	4,4	51	4,3
Якість НДІ	43	4,2	50	4,2	60	3,9
Витрати компанії на дослідження та розробки	54	3,4	68	3,3	76	3,2
Співпраця університетів та промисловості у дослідженнях та розробках	74	3,5	57	3,5	73	3,4
Державні закупівлі високотехнологічної продукції	98	3	82	3,1	96	3,0
Наявність учених та інженерів	29	4,7	29	4,7	25	4,7

Джерело: сформовано авторами на основі [4]

порівняно з 2017 р. Зниження узагальненої рейтингової позиції відбулося за рахунок показників «Здатність до інновацій», «Співпраця університетів та промисловості у дослідженнях та розробках», «Державні закупівлі високотехнологічної продукції», «Якість НДІ». Це свідчить про низький рівень технологічної готовності України до нововведень. Останнє було спричинене застарілим способом виробництва та незначною часткою модернізованих виробничих потужностей.

Визначальним показником ефективності здійснення економічної політики держави є її місце у глобальних рейтингах. Загалом виділяють близько десяти міжнародних індексів. Найбільш поширеними є Індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index), Індекс глобалізації (KOF Index of Globalization), Індекс легкості ведення бізнесу (Ease of doing business Index), Індекс економічної свободи (Index of Economic

Freedom), Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI), Індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index, HDI), Індекс свободи преси (Press Freedom Index, PFI).

Динаміку зовнішнього бачення економічних зрушень в Україні в період 2010–2019 рр. із позицій міжнародного рейтингування наведено в табл. 3. Як бачимо, найгірші позиції Україна має за Індексом економічної свободи.

Звичайно, така ситуація негативно впливає на всі аспекти економічного життя в країні. Зокрема, аналізуючи динаміку основних показників Індeksu глобальної конкурентоспроможності в розрізі окремих субіндексів (табл. 4), теж бачимо найбільш проблемні позиції за фінансовою системою, макроекономічною стабільністю та рівнем державних інституцій.

Як бачимо, Україна продовжує втрачати свої позиції в міжнародних рейтингах. До чинників, які найбільшою мірою вплинули на погіршення ситуації,

Позиція України в міжнародних рейтингах

Назва рейтингу	Місце України в рейтингах								
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Індекс глобальної конкурентоспроможності	89	82	73	84	76	79	85	83	85
Індекс ведення бізнесу	145	152	137	112	96	83	80	76	71
Індекс економічної свободи	164	163	161	155	162	162	166	150	167
Індекс інвестиційної привабливості	2,19	2,12	1,81	2,5	2,57	2,85	3,03	3,07	2,85

Джерело: сформовано авторами на основі [4; 5]

Аналіз динаміки основних показників
Індексу глобальної конкурентоспроможності України протягом 2015–2019 рр.

Показники	Місце України			
	2016	2017	2018	2019
Рівень державних інституцій	130	129	110	104
Інфраструктура	69	75	57	57
Впровадження технологій	86	85	77	78
Макроекономічна стабільність	134	128	131	133
Охорона здоров'я	45	54	94	101
Рівень освіти	34	33	46	44
Ринок товарів	106	108	73	57
Ринок праці	56	73	66	59
Фінансова система	121	130	117	136
Обсяг ринку	45	47	46	47
Динаміка бізнесу	91	98	86	85
Здатність до інновацій	54	52	58	60

Джерело: сформовано авторами на основі [4]

треба віднести корупцію, політичну нестабільність, інфляцію, неефективність державної політики.

Потрібно відзначити, що спостерігається позитивна тенденція положення України в рейтингу Індексу ведення бізнесу. Якщо порівнювати 2012 та 2019 рр., то можемо спостерігати явне поліпшення ситуації, адже за цей період позиція України в рейтингу вдвічі покращилася (зі 152-го на 76-е місце).

Індекс інвестиційної привабливості –0,22 бали порівняно з минулим півріччям 3,07 у II півріччі 2018 р. Індекс повернувся у негативну площину вперше з 2016 р.– 2,85 із 5 можливих. Інвестиційний клімат погіршився, на думку більшості інвесторів. Політична турбулентність, високий рівень корупції, відсутність земельної та судової реформ, відтік кваліфікованих кадрів – головні негативні явища, на які вказують інвестори [9].

Україна останнім часом регресує в усіх світових рейтингах. Це пояснюється невирішеними внутрішніми та зовнішніми проблемами, до яких варто віднести свідомі та несвідомі дії посадових осіб і суб'єктів підприємництва, збіг об'єктивних обставин (світова фінансова криза, політична криза органів влади). У більшості рейтингів місце України через це понижено.

Необхідна трансформація управлінських пріоритетів, яка повинна здійснюватися в напрямі вивчення можливостей мобілізації інвестиційних

ресурсів, удосконалення механізму їх залучення та підвищення ефективності їх використання з метою сприяння конкурентоспроможному розвитку підприємств.

У сучасних умовах підвищити конкурентоспроможність національної економіки можна, диверсифікуючи економіку і розвиваючи високотехнологічні сектори, а також розвиваючи потенціал нових чинників конкурентоспроможності.

Підвищення рівня інновацій – це не тільки засіб активного розвитку, а й насамперед важелі для забезпечення незалежності країни, її конкурентоспроможності в сучасному динамічному середовищі. Сьогодні інноваційна діяльність – невід'ємна частина ефективного функціонування економіки. Вона сприяє економічному розвитку, а інновації є результативною характеристикою добробуту країни. У табл. 3 нами представлено динаміку витрат на виконання наукових досліджень і розробок за видами робіт.

Національна конкурентоспроможність країни відображає безперервність і динамічність розвитку економічної системи. Відповідно, конкурентоспроможність вимагає постійного моніторингу і підтримки на відповідному рівні шляхом розроблення й упровадження коригувальних впливів у рамках державної політики, стратегії компаній і т.д.

Конкурентоспроможність країни безпосередньо залежить від рівня конкурентоспроможності

вітчизняних компаній і вироблених ними товарів, що користуються попитом як на міжнародному, так і на національному ринках. А міжнародна конкурентоспроможність національної економіки в рамках економічної політики розглядається як найважливіший інструмент підвищення рівня життя і поліпшення суспільного добробуту.

Стратегічні пріоритети України щодо підвищення рівня міжнародної конкурентоспроможності повинні відображатися у системі поступових кроків адаптації національної економіки до змін світових глобалізаційних та інтеграційних процесів.

Основним механізмом підвищення конкурентних переваг України є здійснення внутрішніх реформ та трансформація векторів зовнішньоекономічної політики. Також зусилля держави варто спрямувати на формування сприятливого бізнес-середовища, яке дасть змогу реалізувати наявний інвестиційно-інноваційний і людський потенціал та стане передумовою поступового зростання рівня міжнародної конкурентоспроможності України.

Висновки з проведеного дослідження. Низький ступінь стимулювання інвестиційно-інноваційної активності суб'єктів господарської діяльності на рівні держави зумовлює значне відставання економіки України від розвинених економік світу, що негативно позначилося на рівні якості життя населення, економічної стабільності та безпеки держави. Сучасна Українська держава має дуже обмежену фінансову та інституційну спроможність. Наявні ресурси і потенціал доцільно зосередити на підтримці наукових досліджень, які є однією з основ інноваційного потенціалу, та створенні ефективної інфраструктури, яка сприятиме перетворенню результатів досліджень на продукт, придатний до комерціалізації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Валовий зовнішній борг України. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/foreigndebt/> (дата звернення: 15.12.2019).
2. ВВП України. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> (дата звернення: 10.12.2019).
3. Аналітична довідка. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno-analitychni/na-sajt-mon-ad-kmu-11.07.17.pdf> (дата звернення: 10.11.2019).
4. The Global Competitiveness Report 2019. URL: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2019> (дата звернення: 08.11.2019).
5. The Heritage Foundation: Індекс економічної свободи. URL : <https://ueff.org/uk/indeksy/75-indeks-ekonomichnoi-svobody-ukrainy> (дата звернення: 16.12.2019).
6. Дія. Цифрова освіта. URL : <https://osvita.dii.gov.ua> (дата звернення: 07.11.2019).

REFERENCES:

1. Gross External Debt of Ukraine URL: <https://index.minfin.com.ua/en/economy/foreigndebt/> (accessed 15 December 2019).
2. GDP of Ukraine URL: <https://index.minfin.com.ua/en/economy/gdp/> (accessed 10 December 2019).
3. Analytical Help URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno-analitychni/na-site-mon-ad-kmu-11.07.17.pdf> (accessed 10 November 2019).
4. The Global Competitiveness Report 2019 URL: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2019> (accessed 8 November 2019).
5. The Heritage Foundation: Economic Freedom Index URL: <https://ueff.org/uk/indeksy/75-indeks-ekonomichnoi-svobody-ukrainy> (accessed 16 December 2019).
6. Action. Digital Education URL: <https://osvita.dii.gov.ua> (accessed 7 November 2019).

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ
ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ І КРАЇН ЄВРОПИCOMPARATIVE ANALYSIS OF THE CURRENT STATE
OF DIGITALIZATION OF THE ECONOMY OF UKRAINE AND THE EU

УДК 330.47

<https://doi.org/10.32843/bses.50-20>**Ткаченко І.О.**

студентка

Національний технічний

університет України

«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»**Глушченко Я.І.**

к.е.н., доцент,

доцент кафедри міжнародної економіки

Національний технічний

університет України

«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»**Tkachenko Ivanna**

National Technical University of Ukraine

«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Hlushchenko Yaroslava

National Technical University of Ukraine

«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

У статті розглянуто сучасний стан цифровізації економіки України. Проведено порівняльний аналіз основних показників, що характеризують впровадження цифрових технологій в Україні і країнах ЄС: рівня проникнення Інтернету, смартфонів; частки електронної торгівлі в товарообігу країни, в обсязі роздрібної торгівлі, обсягу Інтернет-торгівлі; цифрової обізнаності населення, кількості Інтернет-покупців. Визначено відставання України за показниками цифровізації від середньостатистичного рівня країн ЄС. Установлено, що за рівнем проникнення Інтернету країнами-лідерами в ЄС є Данія та Ісландія, за часткою електронної торгівлі у товарообігу – Ірландія. Визначено, що найнижчі значення проникнення Інтернету і частки електронної торгівлі у товарообігу серед східноєвропейських країн спостерігалися у Болгарії. Проаналізовано стан використання цифрових сервісів організаціями в Україні й країнах ЄС. Виявлено активізацію впровадження цифрових технологій в економіку України в останні роки.

Ключові слова: цифровізація економіки, Інтернет, електронна торгівля, смартфон, Інтернет-покупці.

В статті рассмотрено современное состояние цифровизации экономики Украины. Проведен сравнительный анализ основных показателей, характеризующих внедрение цифровых технологий в Украине и странах ЕС: уровня проникновения Интернета, смартфонов; доли электронной торговли в товарообороте страны, в объеме розничной торговли; объема Интернет-торговли; цифровой осведомленности населения, количества Интернет-покупателей. Установлено отставание Украины по цифровизации от среднестатистического уровня показателей стран ЕС. Установлено, что по уровню проникновения Интернета странами-лидерами в ЕС являются Дания и Исландия, по доле электронной торговли в товарообороте – Ирландия. Определено, что самые низкие значения проникновения Интернета и доли электронной торговли в товарообороте среди восточноевропейских стран наблюдалось в Болгарии. Проведен анализ использования цифровых сервисов организациями. Выявлено активизация внедрения цифровых технологий в экономику Украины в последние годы.

Ключевые слова: цифровизация экономики, Интернет, электронная торговля, смартфон, Интернет-покупатели.

The article presents the current state of digitization of the Ukrainian economy. State initiatives to accelerate the process of digitalization of the economy were noted: the transition to digital workflow, the adoption of laws on electronic identification and trust services for electronic transactions in the domestic market, about cyber security, the creation of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine. The comparative analysis of the main indicators that characterize the implementation of digital technologies in Ukraine and EU countries was carried out. For the analysis the indicators were used: Internet penetration, mobile internet penetration, smartphones penetration, e-commerce in the country's trade, e-commerce in the retail commodity circulation, digital public knowledge, number of internet buyers, and status of use of digital services by organizations. According to the Internet of Ukraine Association of Internet penetration indicators in our country showed a steady upward trend over the analyzed period. It was found that Ukraine lags in the digitalization of the economy from the EU average. The penetration of smartphones is one of the indicators by which our country is not inferior to EU. The analysis showed that in the EU Denmark and Iceland are the leading countries in the penetration of the Internet, Ireland is the leader in e-commerce in the commodity circulation. Bulgaria has the lowest penetration of Internet and electronic commerce among EU countries. It is determined that by e-commerce parameters Ukraine is also lags behind the European countries. A positive fact is the active development of e-commerce, a significant increase in Internet commerce users in Ukraine in recent years. The article analyzes the state of the use of digital services by organizations in Ukraine and the EU countries. In Ukraine, the percentage of organizations that had access to the Internet was 98% in 2017-2018, which is higher than the EU average. It was found that in 2018, more than half of domestic organizations had their own site. In practical terms, the results of the analysis can be used by public authorities to develop scenarios for the digital economy.

Key words: digitalization of the economy, internet, electronic commerce, smartphone, internet buyers.

Постановка проблеми. Сучасні умови життя дедалі частіше спонукають суб'єктів господарювання до переходу на якісно вищий рівень проваджуваної ними діяльності. В умовах зростаючої конкуренції традиційна модель економіки України не спроможна забезпечити її функціонування на досягнутому рівні і не може гарантувати ефективність у майбутньому. Акселератором соціально-економічного розвитку та інструментом забезпечення довгострокових конкурентних переваг для України може стати цифровізація економіки.

Стрімкий розвиток цифрової економіки є світовим трендом. І українська економіка або вибере форсований сценарій і буде стимулювати цифровізацію бізнесу та державного сектору, або й наділі залишиться інертною та низькоєфектив-

ною. Вибираючи перший варіант, Україні необхідно зробити «цифровий» стрибок у майбутнє. Ураховуючи політику України, спрямовану на інтеграцію до Європейського Союзу, путівниками у цьому напрямі мають стати стратегія «Європа – 2020» (Europe 2020) [10] та «Цифровий порядок денний для Європи» (Digital Single Market Strategy) [12].

На національному рівні визначено основні концептуальні засади, мету, принципи та напрями цифрової модернізації економіки, сформульовані у проєкті «Цифрова адженда України – 2020» [6] та «Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки» [5]. Ці документи відображають бачення трансформації економіки від «аналогової» до «цифрової» та

визначають конкретні заходи в процесі створення «електронної» України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Використання цифрових технологій у всіх сферах суспільного життя та їх значення для економічного розвитку висвітлюються в наукових працях таких зарубіжних учених, як В. Айзексон, С. Бранд, Дж. Вейлз, Е. Вільямс, Б. Гейтс, Б. Елбрехт, Д. Енгельбарт, Дж. Ліклайдер, М. Тіммер, Е. Петерс, С. Хантінгтон. Українські науковці С. Волосович, В. Геєць, А. Гриценко, Т. Єфименко, Н. Краус, О. Москаленко, М. Тарасюк також активно долучаються до системних досліджень у сфері цифровізації економіки.

Разом із тим багатоаспектність проблеми зумовлює необхідність оцінки поширення цифрових трансформацій в економіці України порівняно з іншими країнами.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення та характеристика основних показників цифровізації, оцінка сучасного стану цифрової економіки України і порівняння її з країнами ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Визначення державою своєї позиції щодо ролі інновацій у процесі розбудови нашої країни стало важливим кроком, який ознаменувався такими ініціативами, спрямованими на прискорення процесу цифровізації економіки, як: перехід на цифровий документообіг; прийняття Закону про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних операцій на внутрішньому ринку (Закон України «Про електронні довірчі послуги» № 2155-VIII), Закону про правові і організаційні основи забезпечення захисту у кіберпросторі (Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» № 2163-VIII); створення Міністерства цифрової трансформації України.

Для оцінки поширення цифрових трансформацій у країнах світу використовується низка загальноприйнятих параметрів. Найбільш показовими є: рівень проникнення Інтернету, смартфонів; розвиток електронної торгівлі, її частка в товарообігу країни, обсязі роздрібно́ї торгівлі; цифрова обізнаність населення, кількість Інтернет-покупців і т.д.

Проаналізуємо показники України за зазначеними параметрами за період 2014–2018 рр. порівняно з країнами ЄС (табл. 1).

У цифровій економіці головним майданчиком виступає віртуальний світ Інтернет-мереж, тому однією з основних характеристик цифровізації суспільства виступає показник проникнення Інтернету. За даними Інтернет-асоціації України, показники проникнення Інтернету в нашій країні (кількість користувачів Інтернету у відсотках до загальної чисельності населення) за період, що аналізується, демонстрували стійку тенденцію до зростання [2]. Якщо в 2014 р. показник становив 57%, то в 2018 р. він досяг 64%.

До 2017 р. серед переважної кількості українських користувачів залишався лідером дротовий Інтернет, тоді як відсоток проникнення мобільного Інтернету не перевищував 50%. У 2014 р. проникнення мобільного Інтернету взагалі становило лише 20%. У 2018 р. кількість користувачів мобільного Інтернету сягнула 83%, що є прямим свідченням не лише збільшення кількості досвідчених мобільних абонентів, а й загальної тенденції до зростання проникнення мобільного Інтернету в нашій країні. Понад 74% Інтернет-користувачів у 2018 р. в Україні використовували для виходу в мережу смартфон, 45% із них називають його своїм основним пристроєм порівняно з показниками 2014 р., коли смартфон для виходу в Інтернет використовували лише 7% користувачів [3].

Таблиця 1

Динаміка показників цифровізації економіки України та ЄС за 2014–2018 рр.

Показники	Україна					ЄС (середній показник)				
	2014	2015	2016	2017	2018	2014	2015	2016	2017	2018
Проникнення Інтернету, %	57	58	63	64	70	81	83	85	87	88
Проникнення мобільного Інтернету, %	20	32	47	50	83	78	80	83	85	86
Проникнення смартфонів, %	7	26	50	57	74	44	52	56	63	67
Проникнення Інтернет-торгівлі, %	1,4	2,5	3,3	3,9	22	41	43	45	48	50
Частка електронної торгівлі у роздрібній торгівлі, %	–	1,7	2,5	3,2	4,0	–	7,0	8,0	8,8	15
Обсяг Інтернет-торгівлі, млрд дол. США	1,04	1,17	1,5	1,7	1,9	357	419,3	466	531,2	594,3
Частка електронної торгівлі у товарообігу, %	0,79	1,25	1,48	1,69	6	15	17	16	18	17
Кількість Інтернет-покупців, млн осіб	3,5	3,7	8,6	19,45	31	392,2	419,6	436,3	453	478,3
Частка людей, які купують онлайн, %	7	8,6	20	44	22	50	53	55	57	60
Частка організацій, які мають доступ до Інтернету, %	–	–	–	98	98	97	97	97	97	97
Частка організацій, які мають сайт, %	–	44,4	40,2	41,0	51,6	74	75	77	77	77
Частка організацій, які здійснюють продажі онлайн, %	–	–	–	20	21,7	15	17	18	18	18

Джерело: складено на основі [1; 3; 4; 7-9; 14]

Оцінка використання Інтернету європейськими користувачами показує, що в період 2014–2018 рр. рівень проникнення Інтернету в країнах ЄС коливався в межах 81–88%, значну частину (понад 80%) становив мобільний Інтернет. Переважна більшість європейських користувачів для виходу в мережу використовують смартфон [7-9].

Розглянемо рівень проникнення Інтернету в окремих країнах ЄС. Для досліджено вибрано країни з найвищими значеннями проникнення Інтернету та країни, рівень ВВП яких співставний із вітчизняним: Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словацька Республіка, Республіка Словенія, Угорщина. Максимальне значення показника проникнення Інтернету має Ісландія (98% у 2014 р., 99% у 2018 р.) і Данія (діапазон коливань від 89% у 2010 р., 97% у 2015–2017, 2019 рр., 98% у 2018 р.). Серед другої групи країн рівень проникнення Інтернету вище середнього (по ЄС) має Естонія (діапазон коливань від 75% у 2010 р. до 91% у 2019 р.), Словацька Республіка (від 79% у 2010 р. до 85% у 2019 р.), Латвія (від 68% у 2010 р. до 87% у 2019 р.). Найменші значення проникнення інтернету в Болгарії: у 2010 р. – 46%, у 2019 р. – 71%. Щодо інших країн, то показник проникнення Інтернету в Литві з 2014 р. перевищував 70%, із 2018 р. – 80%; у Польщі показник досяг 70% у 2015 р., у 2019 р. він становив 82%. Румунія мала значення проникнення Інтернету 70% у 2017 р., у 2019 р. значення досягло 80%. Потрібно відзначити, що в усіх східноєвропейських країнах рівень проникнення Інтернету перевищує значення в Україні за останні п'ять років.

Проведене порівняння дає змогу стверджувати, що за охопленням Інтернетом Україна відстає від

країн ЄС, і тільки рівень проникнення смартфонів – один із небагатьох показників, за якими наша країна не поступається країнам ЄС. Показник проникнення смартфонів в Україні у 2018 р. перевищує середньоєвропейське значення на 7% [4, с. 11].

Підвищення рівня охоплення населення Інтернетом та інтерес до новітніх інформаційних технологій зумовили зростання ринку електронної комерції. На рис. 2 представлено частку електронної торгівлі у товарообігу досліджуваних країн ЄС за 2010–2019 рр. Найбільша частка електронної торгівлі у товарообігу спостерігається в Ірландії. Починаючи з 2013 р. значення цього показника в країні перевищувало 30%, у 2015 р. було максимально високим – 37%. Високі значення демонструють також Данія (частка електронної торгівлі з 17% у 2014 р. збільшилася до 25% у 2019 р.), Угорщина (частка електронної торгівлі дорівнює і перевищує 20% у 2014, 2017–2019 рр.), Словацька Республіка (21% у 2015, 2018–2019 рр., 22% у 2017 р.). Найнижчий рівень електронної торгівлі у товарообігу мають Румунія (діапазон коливань від 3% у 2011 р. до 9% у 2018 р.), Латвія (діапазон коливань від 6% у 2011 і 2018 рр. до 9% у 2017 р.) і Болгарія (мінімальне значення 2% у 2010 і 2011 рр., максимальне – 5% у 2015, 2017–2018 рр.). В Україні частка електронної торгівлі у товарообігу значно зросла тільки в 2018 р. і досягла значення 6%, у попередні роки зазначений показник не перевищував 2%.

Щодо інших показників України, за допомогою яких характеризується інтенсивність розвитку електронної комерції, то потрібно відзначити значне зростання частки користувачів послугами Інтернет-торгівлі. У 2018 р. зазначений показник

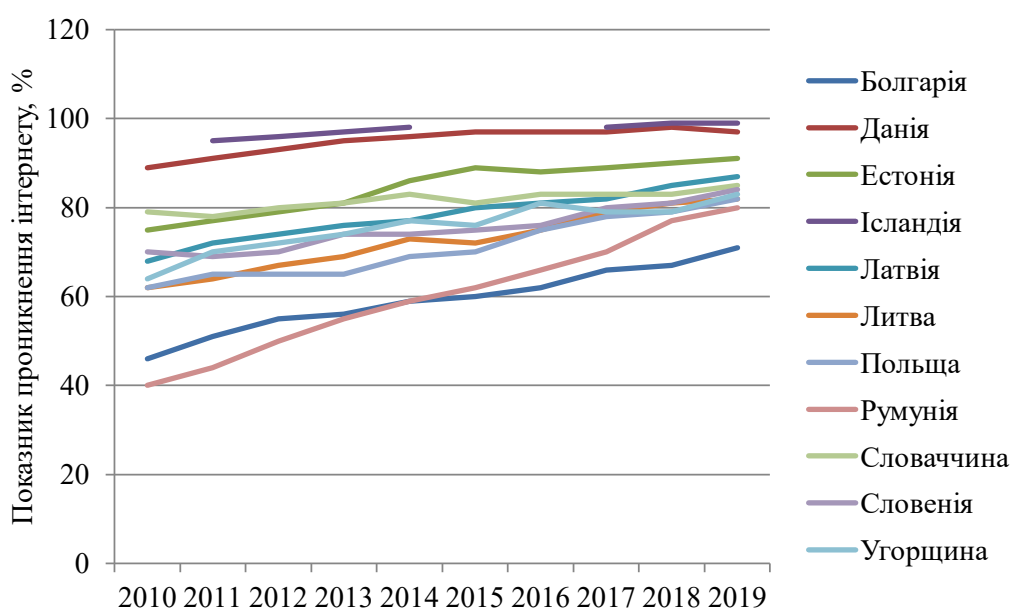

Рис. 1. Динаміка показника проникнення Інтернету в країнах ЄС за 2010–2019 рр.

Джерело: побудовано за даними [11]

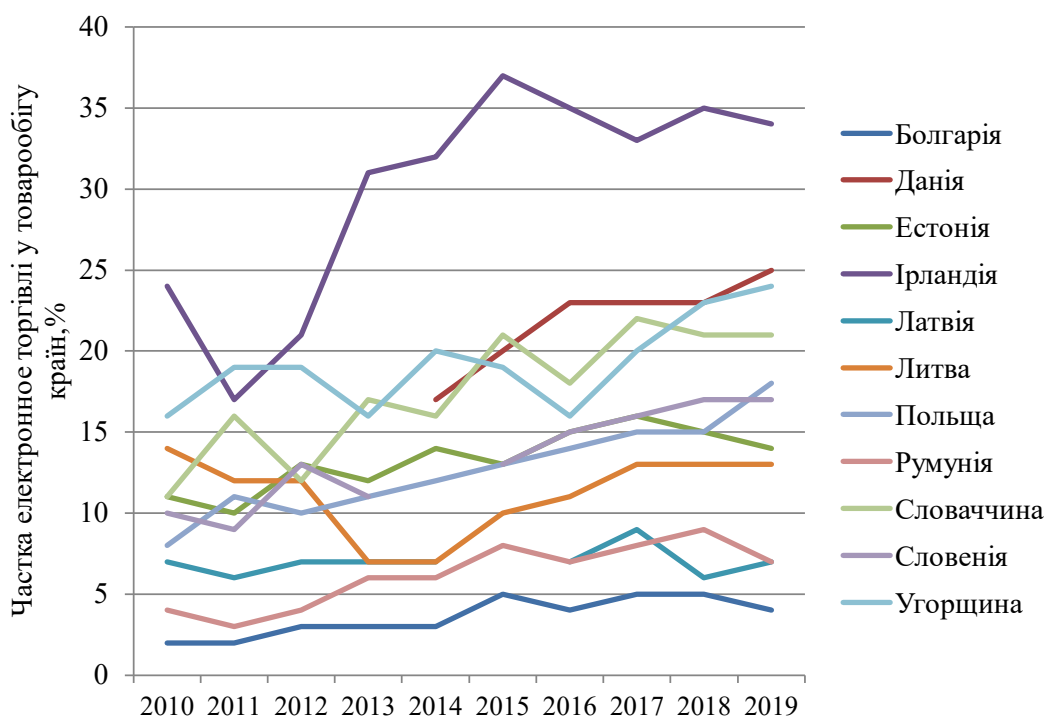

Рис. 2. Частка електронної торгівлі у товарообігу країн ЄС за 2010–2019 рр.

Джерело: побудовано за [13]

становив 22%, тоді як у період із 2014 по 2017 р. він коливався від 1,4% до 3,9%. Сегмент електронної комерції на кінець 2018 р. становив 4% від загального ринку роздрібної торгівлі в Україні, обсяг товарообігу послуг та товарів на ринку e-commerce становив 1,9 млрд. дол. США. Аналогічні показники за середнім значенням по ЄС значно перевищують вітчизняні. Щодо проникнення Інтернет-торгівлі, то в Європі вже в 2014 р. значення цього показника перевищувало вітчизняний і становило 41%, поступово збільшуючись до 50% у 2018 р.

Наведені дані свідчать про те, що за параметрами електронної торгівлі Україна відстає від країн Європи. Позитивним фактом є активний розвиток електронної комерції в останні роки.

Успішне існування економічних суб'єктів господарювання в Інтернет-середовищі має стратегічне значення для формування їхньої конкурентоспроможності, тому конкурентна боротьба в сучасних ринкових умовах спонукає бізнес використовувати й удосконалювати існуючі технології. Відсутність діяльності будь-якого характеру у Всесвітній мережі для підприємств і організацій нині розцінюється як недолік. З огляду на це, проаналізуємо стан використання цифрових сервісів організаціями. Середнє значення по ЄС частка організацій, які мають доступ до Інтернету, з 2014 по 2018 р. становить стабільно 97%. Від 74% організацій у 2014 р. до 77% у 2018 р. в ЄС мають власний сайт, що свідчить про усвідомлення того, що одним зі складників конкурентоспроможності в електронному бізнесі є його інформаційні переваги. Частка

організацій, які здійснюють продажі онлайн, коливається у ЄС від 15% у 2014 р. до 18% у 2018 р.

Щодо України, то частка організацій, які мали доступ до мережі Інтернет, у 2017–2018 рр. становила 98%, що перевищує середнє значення по ЄС. Частка вітчизняних підприємств, які мають власний сайт, поступово збільшувалася – від 44% у 2015 р. до 51% у 2018 р. Частка підприємств, які використовували комп'ютери, до загальної їх кількості становила у 2017 р. 95,4%, із них 20% здійснювали продажі онлайн. У 2018 р. зафіксовано незначне збільшення за цим показником: комп'ютери використовували 95,5% підприємств, із них 21,7% надавали послуги Інтернет-торгівлі [1]. З одного боку, це свідчить про значну активізацію використання організаціями цифрових сервісів, а з іншого – дає підстави для припущення, що в Україні поки ще не повною мірою сформувалося нове покоління управляючого й обслуговуючого персоналу, здатного ефективно працювати на ринку електронних послуг.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, зазначимо, що за показниками цифровізації економіки Україна істотно відстає від середньостатистичного рівня показників країн ЄС. Конкурентні позиції України, згідно з міжнародними рейтингами, незадовільні, проте в країні існує розуміння проблемних питань і необхідних кроків для їх вирішення.

Наукова новизна дослідження полягає у систематизації результатів порівняльного аналізу стану цифровізації економіки України і країн ЄС.

У практичному аспекті результати аналізу можуть бути використані органами державної влади під час розроблення сценаріїв розвитку цифрової економіки. Подальші дослідження будуть спрямовані на оцінку можливостей підвищення конкурентоспроможності економіки України за рахунок упровадження цифрових технологій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах. *Державна служба статистики України*. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zv/ikt/arh_ikt_u.html (дата звернення: 20.02.2020).
2. В Україні значно виросла Інтернет-пенетрація. *Інтернет-асоціація України*. URL : <https://inau.ua/news/v-ukrayini-znachno-vyroslo-internet-penetraciya> (дата звернення: 20.02.2020).
3. Дані досліджень інтернет аудиторії України. *Інтернет-асоціація України*. URL : <https://inau.ua/proekty/doslidzhennya-internet-audytoriyi> (дата звернення: 20.02.2020).
4. Зелена книга. Ринок електронної комерції / за ред. О. Гончарука, О. Кубракова, Д. Горюнова. *Офіс ефективного регулювання*. 2018. URL : https://cdn.regulation.gov.ua/e5/ea/4c/d5/regulation.gov.ua_Зелена%20книга%20Ринок%20електронної%20комерції.pdf (дата звернення: 20.02.2020).
5. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p/ed20180117#n23> (дата звернення: 20.02.2020).
6. Цифрова адженда України – 2020. Концептуальні засади. Першочергові сфери, ініціативи, проекти цифровізації України до 2020 року. HITECH office. 2016. 90 с. URL : <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (дата звернення: 20.02.2020).
7. Digital Economy and Society. Eurostat. URL : <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (дата звернення: 25.02.2020).
8. European Ecommerce Report 2018. URL : <https://www.ecommerce-europe.eu/wp-content/uploads/2018/07/Press-Kit-European-B2C-Ecommerce-Report-2018.pdf> (дата звернення: 25.02.2020).
9. European Ecommerce Report 2019. URL : https://www.ecommerce-europe.eu/wp-content/uploads/2019/07/European_Ecommerce_report_2019_freeFinal-version.pdf (дата звернення: 25.02.2020).
10. Europe 2020. A strategy for smart sustainable and inclusive growth. European Commission. 2010. URL : http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm (дата звернення: 25.02.2020).
11. Individuals – internet use. Eurostat. URL : https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=isoc_ci_ifp_iu&lang=en (дата звернення: 25.02.2020).
12. The Digital Single Market Strategy. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2015%3A192%3AFIN> (дата звернення: 25.02.2020).

13. Value of e-commerce sales. Eurostat. URL : https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=isoc_ec_evaln2&lang=en (дата звернення: 25.02.2020).
14. World Bank Open Data. URL : <https://data.worldbank.org> (дата звернення: 20.02.2020).

REFERENCES:

1. Viktorstannya informacijno-komunikacijnih tehnologij na pidpriemstvah. Derzhavna sluzhba statistiki Ukrayini. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zv/ikt/arh_ikt_u.html (accessed 20 February 2020).
2. V Ukraini znachno vyroslo internet-penetratsiia. Internet Asotsiatsiia Ukrainy URL: <https://inau.ua/news/v-ukrayini-znachno-vyroslo-internet-penetraciya> (accessed 20 February 2020).
3. Dani doslidzhen internet auditoriyi Ukrayini. Internet Asociaciya Ukrayini. URL: <https://inau.ua/proekty/doslidzhennya-internet-audytoriyi> (accessed 20 February 2020).
4. Zelena kniga. Rinok elektronnoyi komerciyi / za red. Oleksij Goncharuk, Oleksandr Kubrakov, Dmitro Goryunov. Ofis efektyvnogo regulyvannya. 2018. URL: https://cdn.regulation.gov.ua/e5/ea/4c/d5/regulation.gov.ua_Зелена%20книга%20Ринок%20електронної%20комерції.pdf (accessed 20 February 2020).
5. Pro shvalennya Konceptiyi rozvittku cifrovoyi ekonomiki ta suspilstva Ukrayini na 2018-2020 roki ta zatverdzhennya planu zahodiv shodo yiyi realizaciyi : Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayini vid 17 sichnya 2018 h. № 67-r. (accessed 20 February 2020).
6. Cifrova adzhenda Ukrayini – 2020. Konceptualni zasadi. Pershochergovi sferi, iniciativi, proekti cifrovizaciyi Ukrayini do 2020 roku. HITECH office. 2016. (accessed 20 February 2020).
7. Digital Economy and Society. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (accessed 25 February 2020).
8. European Ecommerce Report 2018. URL: <https://www.ecommerce-europe.eu/wp-content/uploads/2018/07/Press-Kit-European-B2C-Ecommerce-Report-2018.pdf> (accessed 25 February 2020).
9. European Ecommerce Report 2019. URL: https://www.ecommerce-europe.eu/wp-content/uploads/2019/07/European_Ecommerce_report_2019_freeFinal-version.pdf (accessed 25 February 2020).
10. Europe 2020. A strategy for smart sustainable and inclusive growth. European Commission. 2010. URL: http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm (accessed 25 February 2020).
11. Individuals - internet use. Eurostat. URL: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=isoc_ci_ifp_iu&lang=en (accessed 25 February 2020).
12. The Digital Single Market Strategy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2015%3A192%3AFIN> (accessed 25 February 2020).
13. Value of e-commerce sales. Eurostat. URL: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=isoc_ec_evaln2&lang=en (accessed 25 February 2020).
14. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org> (accessed 20 February 2020).

РОЗВИТОК СФЕРИ ЕКСПЕРТНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ НАУКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО ОНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

DEVELOPMENT OF THE EXPERT SERVICE SPHERE IN THE CONDITIONS OF SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL RENEWAL OF THE UKRAINE ECONOMY

УДК 332.05

<https://doi.org/10.32843/bses.50-21>

Шапошников К.С.

д.е.н., професор,
начальник відділу ДНУ
«Інститут модернізації змісту освіти»
Міністерства освіти і науки України;
член наглядової ради
Причорноморського науково-дослідного
інституту економіки та інновацій

Shaposhnykov Kostiantyn

DNU «Institute for the Modernization
of the Content of Education»
Ministry of Education and Science
of Ukraine;
Black Sea Research Institute
of Economy and Innovation

У статті охарактеризовано змістовно-функціональні характеристики експертних послуг. Доведено необхідність формування механізму, що забезпечить ефективне функціонування вітчизняної сфери експертних послуг. Надано комплекс аргументів щодо її місця та ролі у реалізації стратегічного ресурсу держави, соціально-економічного та інноваційного поступу України. Обґрунтовано завдання функціонування сфери експертних послуг на національному і світовому рівнях. У контексті окреслених завдань виокремлено та конкретизовано функції сфери експертних послуг. Графічно візуалізовано взаємозв'язок функціонування цієї сфери та модернізації національної економіки. Ідентифіковано проблеми розвитку сфери експертних послуг в Україні.

Ключові слова: експертиза, експертні послуги, експерт, фінансово-господарська діяльність, механізм, інфраструктура, інституціональне середовище, модернізація, науково-технологічне оновлення.

В статті охарактеризовані содержательно-функциональные характеристики экспертных услуг. Доказана необходимость формирования механизма, который обеспечит эффективное функционирование отечественной сферы экспертных услуг. Представлен комплекс аргументов относительно ее места и роли в реализации стратегического ресурса государства, социально-экономического и инновационного развития Украины. Обоснованы задачи функционирования сферы экспертных услуг на национальном и мировом уровнях. В контексте обозначенных задач выделены и конкретизированы функции сферы экспертных услуг. Графически визуализирована взаимосвязь функционирования такой сферы и модернизации национальной экономики. Идентифицированы проблемы развития сферы экспертных услуг в Украине.

Ключевые слова: экспертиза, экспертные услуги, эксперт, финансово-хозяйственная деятельность, механизмы, инфраструктура, институциональная среда, модернизация, научно-технологическое обновление.

The article describes the content and functional characteristics of expert services. The necessity of forming a mechanism that will ensure the effective functioning of the domestic sphere of expert services is proved. The complex of arguments concerning its place and role in realization of the strategic resource of the state, socio-economic and innovative progress of Ukraine is given. The tasks of the field of expert services at national and world levels are substantiated. The relationship between the functioning of this sphere and the modernization of the national economy is graphically presented. Also, problems of development of the sphere of expert services in Ukraine have been identified.

Key words: expertise, expert services, expert, financial and economic activity, mechanism, infrastructure, institutional environment, modernization, scientific and technological updating.

Постановка проблеми. Трансформація економіки України на засадах технологічного оновлення формує запит на нові послуги, які дадуть змогу гармонізувати та підвищити ефективність різних видів економічної діяльності. Необхідно приділити особливу увагу дослідженню такого дієвого інструменту вирішення економічних проблем суб'єктів господарювання, як професійні експертні послуги. Експертний супровід діяльності таких суб'єктів дає змогу приймати аргументовані управлінські рішення щодо реалізації їхнього потенціалу та формування необхідного підґрунтя для майбутнього економічного успіху. Управлінські структури суб'єктів господарювання можуть скористатися висновками експертів для формування комплексної характеристики своєї діяльності, її проблем та можливостей вирішення, ідентифікувати ризики бізнес-процесів та виявити перспективні напрями розвитку. Разом із тим ефективний розвиток сфери експертних послуг залежить від динамічності процесів модернізації економіки країни. Отже, важливим є висвітлення теоретичних та практичних аспектів становлення та розвитку сфери експертних послуг з урахуванням специфіки господарського механізму національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток наукових поглядів на змістовно-функціональні характеристики експертної діяльності неможливий без вивчення наукового доробку вчених, які присвятили свої праці висвітленню проблем функціонування сфери експертних послуг. Досліджували вказані питання такі вчені, як: Т. Власова, Г. Гавриш, В. Дерій, Д. Дема, С. Євдокіменко, М. Карпенко, В. Єрмоленко, І. Кінаш, О. Кісь, О. Ковтун, І. Коломієць, С. Косенко, І. Перезовова, В. Соколовська, М. Стефаненко та ін. Віддаючи належне внеску зазначених учених у розвиток теоретико-методологічних основ здійснення експертної діяльності, слід зазначити, що подальшого наукового обґрунтування потребують питання раціонального використання експертних послуг в економічному розвитку країни.

Постановка завдання. Метою дослідження є висвітлення ролі сфери експертних послуг у забезпеченні економічного зростання економіки та обґрунтування перспективних напрямів її розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах сьогодення експертні послуги є необхідною основою реалізації стратегічного ресурсу

держави, її соціально-економічного та інноваційного поступу. Активізація розвитку експертної діяльності та забезпечення широкого доступу до відповідних послуг є важливими завданнями формування організаційно-економічних основ для висхідного поступу національної економіки.

В експертних установах України проводяться різного виду експертизи, які передбачені Інструкцією про призначення та проведення судової експертизи, затвердженою Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 (останні зміни відбулися 27.07.2015) [1].

У широкому розумінні експертиза – це процедура дослідження і вирішення провідними спеціалістами певних галузей – експертами (від лат. *expertus* – досвідчений) питань, що потребують спеціальних знань у науці, техніці, економіці [4, с. 11; 5, с. 5]. Законом України «Про судову експертизу» визначено поняття судової експертизи – дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [2].

Що стосується судово-економічної експертизи – це процесуальна дія, спрямована на отримання певних доказів за допомогою процедур, використаних експертом з урахуванням його спеціальних знань із бухгалтерського обліку, оподаткування, фінансів, а також дослідження документів, облікових реєстрів, звітності, які містять фактичну інформацію, дані, події, що перебувають у провадженні.

Експертна діяльність вийшла за межі судової експертизи, і правова регламентація експертної діяльності здійснюється за допомогою численних норм, закріплених у нормативно-правових актах процесуального і матеріального законодавства різних галузей права. Чинним законодавством України передбачена правова регламентація таких несудових видів експертиз, як: наукова і науково-технічна експертиза, екологічна експертиза, експертиза цінності документів, громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади, державна експертиза земельпорядної документації, державна експертиза з енергозбереження [3].

Щодо поняття «експертна послуга», то в науковій літературі відсутній єдиний підхід до трактування його змісту. Ураховуючи усталені наукові погляди, автор запропонував своє тлумачення експертної послуги, яку необхідно розглядати через надання професійних експертних висновків зовнішніми/внутрішніми спеціалістами замовнику щодо діагностики проблем різного походження, які містять пропозиції щодо їх вирішення на основі використання сукупності спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про предмет дослідження.

До головних завдань функціонування сфери експертних послуг слід віднести такі: визначення галузевих пріоритетів та критеріїв розвитку національної економіки; формування інфраструктури безпеки суспільного життя та економічного розвитку України; створення передумов для ефективізації бізнес-процесів замовника через акумуляцію ресурсів на перспективних видах діяльності; підвищення якісних характеристик здійснення господарської діяльності замовників експертних послуг; посилення конкурентоспроможності суб'єктів вітчизняної економічної системи за рахунок вирішення виявлених експертною проблем; досягнення синергетичного ефекту від консолідованої взаємодії складових елементів господарської діяльності.

У контексті окреслених завдань слід виокремити функції сфери експертних послуг: експертне забезпечення пріоритетних напрямів розвитку національної економіки; підтримка суб'єктів економічної діяльності в реалізації потенціалу їхнього поступу; формування інститутів надання експертних послуг; здійснення підприємницької діяльності (надання експертних послуг).

Зазначені функції реалізуються сукупністю підприємств, організацій та установ, які надають експертні послуги. Інфраструктура сфери експертних послуг орієнтована на формування необхідного інституційного середовища, що забезпечує експертний супровід функціонування економіки на національному і світовому рівнях. Кожна з поданих функцій має власну сукупність методів реалізації, котрі є складовими елементами механізму функціонування сфери експертних послуг, які є взаємозалежними та діють комплексно.

Механізм реалізації змістовно-функціональних характеристик експертної діяльності орієнтований не тільки на вирішення проблем економічного розвитку окремого суб'єкта господарювання, а й є елементом складного економічного механізму на національному та глобальному рівнях. Такий механізм забезпечує організацію та гармонізацію суспільно-економічних взаємовідносин через відповідні інститути, що, своєю чергою, спирається на його взаємозв'язок з усіма соціально-економічними інститутами суспільства (рис. 1).

У суспільстві формується широкий перелік питань економічного, соціального, екологічного, культурного характеру, вирішення яких вимагає нарощення показників економічного розвитку країни, що неможливо без її трансформації на засадах науково-технологічного оновлення та зростання продуктивності економічної системи.

Отже, формується сукупність цілей розвитку національної економіки та обґрунтовується ресурсний потенціал їх досягнення, які є засадничими підвалинами функціонування сфери експертних послуг. Можна стверджувати, що функціонування сфери експертних послуг існує у вимірі

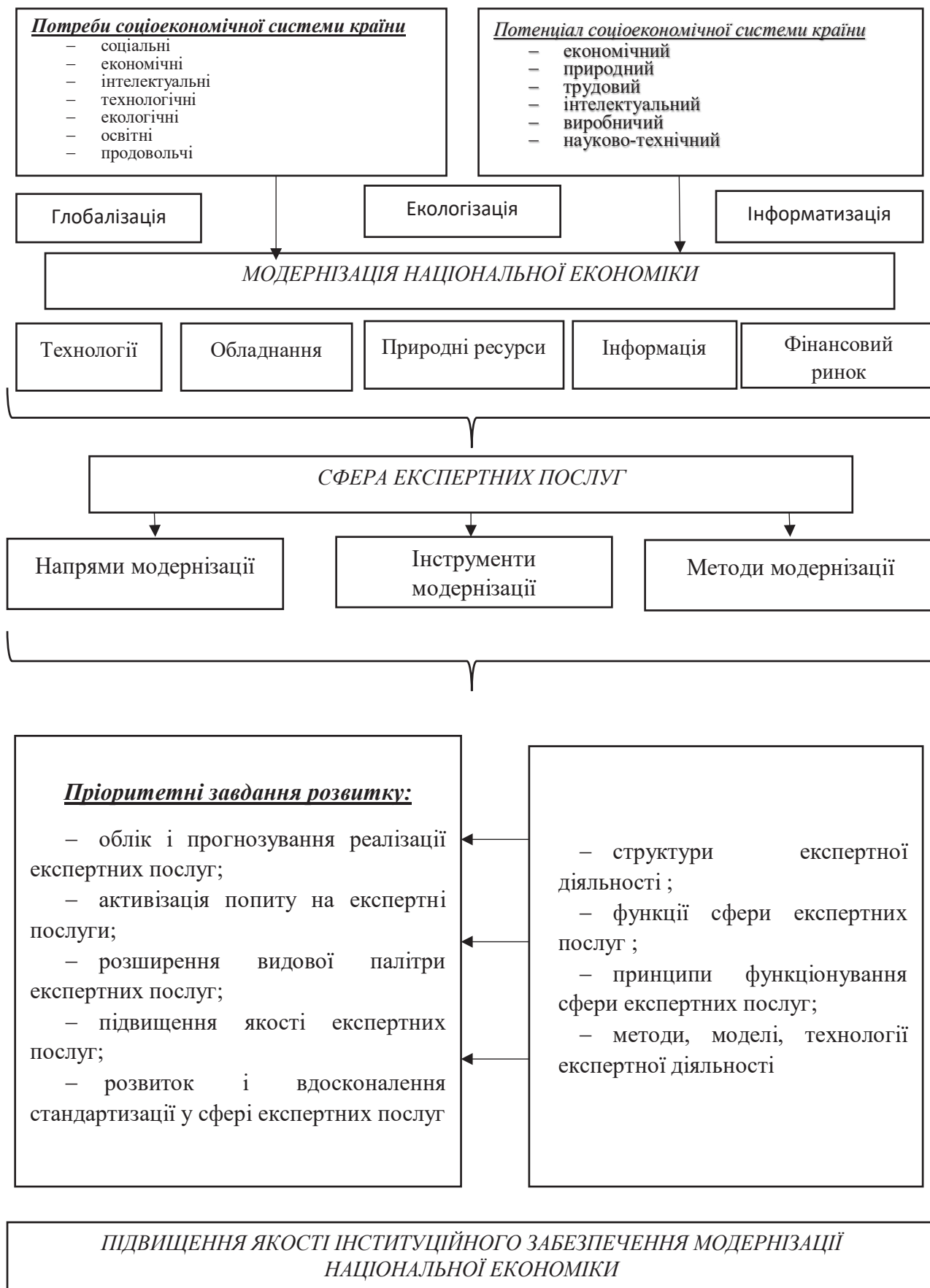

Рис. 1. Графічне представлення взаємозв'язку функціонування сфери експертних послуг та модернізації національної економіки

Джерело: складено автором

принципів та цілей економічної системи країни. Задіяність такої сфери в економічних процесах держави прямо залежить від модернізації її господарської системи та розширення взаємодії суб'єктів такої системи.

Це дасть змогу створити передумови для успішного економічного поступу України та рівноправної й гармонічної інтеграції національної економіки у глобальний економічний простір, залучення у світовий мейнстрім інноватизації, використання наукових досягнень розвинутих країн. Своєю чергою, модернізація національної економіки неможлива без експертного забезпечення розвитку її галузей. Тобто підвищення економічної результативності надання експертних послуг неможливе без формування ефективної системи взаємодії з усіма секторами економіки та органами державної влади та дає змогу отримати позитивний синергетичний ефект від установлених зв'язків.

Висновки з проведеного дослідження. Сфера експертних послуг має виконувати всі притаманні їй функції та постійно розвиватися з огляду на нові суспільно-економічні запити та турбулентний характер умов функціонування. Ефективний розвиток сфери експертних послуг ускладнений через відсутність її чіткої формалізації (винятком можна вважати судову експертизу), низьку якість менеджменту суб'єктів, що надають такі послуги, трудомісткість аналітичного опрацювання великих обсягів інформації, редуційний підхід до впровадження нових інформаційних та комунікаційних технологій. Становлення сфери експертних послуг зумовлене специфікою інституційного складника національної економіки та залежністю від тенденцій її розвитку. Саме за цих умов формується механізм функціонування сфери експертних послуг, логічно вбудований у загальну архітектуру господарського механізму країни. Ключовим чинником підвищення ефективності сфери експертних послуг як за кількісними, так і за якісними показниками функціонування є послідовне розширення форм експертної діяльності через поглиблену інтеграцію в усі сфери економічного та суспільного життя, а також удосконалення елементів власної інфраструктури та зв'язків між ними.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Данилюк І.В., Дума Л.В. Сутність судово-експертної діяльності та класифікація послуг у сфері економічних досліджень. URL : <http://archive.ws-conference.com/wp-content/uploads/pw0708.pdf> (дата звернення: 04.03.2020).
2. Просудову експертизу: Закон України (зі змінами та доповненнями). URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 04.03.2020).
3. Курило В.І., Самохін А.В. Правове регулювання експертної діяльності в Україні: проблеми та шляхи розвитку. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Право»*. 2013. Вип. 6. С. 66–72.
4. Романів С.Р., Романів Р.В., Данилюк І.В. Судово-бухгалтерська експертиза: теоретичний і практичний аспект : навчально-методичний комплекс. Тернопіль : ТНЕУ, 2008. 139 с.
5. Хомин П.Я., Бруханський Р.Ф. Організація судово-бухгалтерської експертизи в сільському господарстві : навчальний посібник. Тернопіль : ТАНГ, 2002. 207 с.

REFERENCES:

1. Danilyuk I.V., Duma L.V. Sushchnost' sudebno-ekspertnoy deyatel'nosti i klassifikatsiya uslug v sfere ekonomicheskikh issledovaniy. Available at: <http://archive.ws-conference.com/wp-content/uploads/pw0708.pdf> (accessed 4 March 2020).
2. Zakon Ukrainy «O sudebnoy ekspertize»: Zakon Ukrainy (s izmeneniyami i dopolneniyami). Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (accessed 4 March 2020).
3. Kurilo V.I., Samokhin A.V. (2013) Pravovoye regulirovaniye ekspertnoy deyatel'nosti v Ukraine: problemy i puti razvitiya [Legal regulation of expert activity in Ukraine: problems and ways of development]. *Vestnik Mariupol'skogo gosudarstvennogo universiteta seriya: pravo*. vol. 6, pp. 66-72.
4. Romanov S.G., Romanov R.V., Danilyuk I.V. (2008) Sudebno-bukhgalterskaya ekspertiza: teoreticheskiy i prakticheskiy aspekt [Forensic accounting: theoretical and practical aspects]. Ternopol: TNEU. (in Ukrainian)
5. Khomin P.Ya., Brukhan'skiy G.F. (2002) Organizatsiya sudebno-bukhgalterskoy ekspertizy v sel'skom khozyaystve [Organization of forensic accounting in agriculture]. Ternopol: TANG. (in Ukrainian)

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

PROBLEMS OF PROVIDING THE ENTERPRISE' COMPETITIVENESS IN MODERN CONDITIONS

УДК 339.137.2:658.6

<https://doi.org/10.32843/bses.50-22>

Гвініашвілі Т.З.

к.е.н., доцент кафедри економіки,

підприємництва

та управління підприємствами

Дніпровський національний університет

імені Олеся Гончара

Морока Д.М.

Дніпровський національний університет

імені Олеся Гончара

Hviniashvili Tetiana

Oles Honchar Dnipro National University

Moroka Dmytro

Oles Honchar Dnipro National University

У статті обґрунтовано теоретичні та практичні рекомендації щодо підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств в сучасних мінливих умовах ринкового середовища. Розглянуто основні проблеми забезпечення конкурентоспроможності підприємства в сучасних ринкових умовах, досліджено тенденції розвитку вітчизняних суб'єктів підприємництва, проаналізовано динаміку кількості суб'єктів господарювання в Україні протягом 2010–2018 рр., досліджено загальні тенденції їх економічного зростання. На основі аналізу особливостей функціонування вітчизняних суб'єктів підприємництва на сучасному ринку визначено основні аспекти забезпечення їх конкурентоспроможності, а саме виробничий, маркетинговий, кадровий, організаційно-культурний, фінансовий та інноваційний. Доведено, що саме інновації є рушійною силою економічного та технологічного розвитку вітчизняних суб'єктів підприємництва в сучасних мінливих умовах зовнішнього бізнес-середовища.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, конкурентна боротьба, підприємство, суб'єкт підприємництва, інновації.

В статье обоснованы теоретические и практические рекомендации по повы-

шению уровня конкурентоспособности предприятий в современных изменчивых условиях рыночной среды. Рассмотрены основные проблемы обеспечения конкурентоспособности предприятий в современных рыночных условиях, исследованы тенденции развития отечественных субъектов предпринимательства, проанализирована динамика количества субъектов хозяйствования в Украине в 2010–2018 гг., исследованы общие тенденции их экономического роста. На основе анализа особенностей функционирования отечественных субъектов предпринимательства на современном рынке определены основные аспекты обеспечения их конкурентоспособности, а именно производственный, маркетинговый, кадровый, организационно-культурный, финансовый и инновационный. Доказано, что именно инновации являются движущей силой экономического и технологического развития отечественных субъектов предпринимательства в современных изменчивых условиях внешней бизнес среды.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, конкурентная борьба, предприятие, субъект предпринимательства, инновации.

The article substantiates theoretical and practical recommendations for increasing the level of competitiveness of enterprises in today's changing market environment. The basic problems of ensuring the competitiveness of the enterprise in the current market conditions are considered, the dynamics of the number of economic entities in Ukraine during 2010–2018 are analyzed, and the general tendencies of their economic growth are investigated. On the basis of the analysis of the peculiarities of functioning of domestic business entities in the modern market, the main aspects of ensuring their competitiveness were determined, namely: production, marketing, personnel, organizational, cultural, financial and innovative. In the context of the production aspect, enterprises need to focus on the nomenclature and range of environmentally friendly and useful products. In addition, the necessary component is the flexibility of the production process, in which the enterprise has such a property as the ability to produce a sufficiently wide range of products and at the same time quickly and skillfully, economically, to make the transition from production of one type of products to another. The marketing aspect takes into account market research and forecasting, as well as the system of promotion and sales of products in the domestic and foreign markets. The financial aspect involves the efficient use of financial resources, which helps to increase the solvency of the enterprise and the profitability of the enterprise in general. In terms of personnel and organizational and cultural aspects, managers and managers of the enterprise need to improve communications and implement procedures that would unite the workforce. The organizational aspect involves the introduction of effective management practices that take into account a number of incentives that encourage and encourage the employees of the enterprise to work more diligently for their own benefit and the financial good of the enterprise as a whole. It is proved that innovation is the driving force of economic and technological development of domestic entrepreneurs in today's changing environment of the external business environment.

Key words: price, price indices, industry, polynomial dependence, logarithmic dependence, pricing methods, tax burden.

Постановка проблеми. За сучасних умов розвитку ринкової економіки, становлення нових економічних відносин між суб'єктами економічної системи (підприємства, організації та установи різних типів), впровадження інновацій задля розширення ринків збуту та заохочення споживачів своєю продукцією чи послугами постає питання забезпечення конкурентоспроможності власного підприємства. Головним є питання не тільки щодо того, як вистояти у жорсткій економічній битві за право верховенства як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках, але й щодо того, як перевершити своїх

конкурентів, завоювати прихильність споживачів та, звісно ж, отримати в майбутньому як винагороду за правильне ведення підприємницької діяльності гідний прибуток, який стане стимулом для подальшої праці, вдосконалення власної роботи та заохочення своїх працівників у вигляді винагород та премій.

Якщо звернути увагу на ведення підприємницької діяльності як в Україні, так і в інших країнах (ЄС, США тощо), то можна побачити, що у XXI ст. головним її аспектом починає бути ведення правильної, а головне, доцільної внутрішньої та

зовнішньої політики підприємства щодо конкурентоспроможності, головними завданнями якої є виготовлення та реалізація продукції та послуг, що за якісними та ціновими характеристиками є більш привабливими для вітчизняних та закордонних споживачів, ніж аналогічна продукція конкурентів [5, с. 8]. В сучасних ринкових умовах терміни «конкуренція» та «конкурентоспроможність» набувають неабиякого значення, тому що підприємства, продукція чи послуги яких виходять на ринок, вступають у пряму конфронтацію з підприємствами-конкурентами за володіння більшим сегментом ринку та завоювання прихильності більшого відсотку споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам забезпечення конкурентоспроможності підприємства присвячено чимало наукових публікацій. Зокрема, такі класики, як Д. Рікардо, А. Сміт, П. Друкер, П. Зенге, Ф. Котлер, М. Портер, Р. Солоу, Й. Шумпетер, Ф. Хайєк, досліджували фактори конкурентоспроможності, особливості ринкового попиту тощо. Питанням розроблення методичного забезпечення оцінювання конкурентної позиції підприємства присвячено роботи Б. Губського, Г. Азоєва, Т. Гринько, С. Клименко, Ю. Іванова, О. Пушкаря, Р. Фатхутдінова, Г. Черчілля, М. Долішнього, С. Коваленко, М. Шаповал та інших учених.

Незважаючи на значну увагу в наукових колах до проблем забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів підприємництва, в динамічних мінливих умовах сьогодення перед підприємствами постійно постають нові всезростаючі вимоги до їх розвитку, які потребують дослідження та розроблення відповідних напрямів щодо їх виконання.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування та розроблення практичних рекомендацій щодо підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств в сучасних мінливих умовах ринкового середовища; дослідження тенденцій розвитку вітчизняних суб'єктів підприємництва; визначення проблем забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів підприємництва в сучасних мінливих умовах ринкового середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Звісно, конкуренція є неприкритою формою поширення економічної влади на певних сегментах ринку. Винятком є монополія, за якої виробник певного виду продукції просто не має конкурентів, які б могли витіснити його продукцію з ринку, зайнявши її своєю [3, с. 87]. Якщо розібрати це питання більш глибоко, то можна побачити, що завдяки спробам підприємств та компаній зробити свою продукцію та послуги більш якісними та привабливими для споживачів, максимально задовольнити їх першочергові потреби шляхом створення гідних умов для споживання та використання виготовленої продукції та послуг фор-

мується справжній вигляд конкуренції за сучасної ринкової економіки. Однак сьогодні можна спостерігати таку картину, що інтереси окремих виробників або продавців товарів чи послуг можуть збігатися щодо певного сегменту на ринку, у цьому разі кожен з них намагається донести з різних позицій свою думку про якість та необхідність власного товару, що саме він є кращим за низкою факторів, ніж товар конкурента [1, с. 177]. На жаль, деякі підприємства-конкуренти вживають таких заходів, що супроводжуються ослабленням або навіть провалом та спробами довести до банкрутства конкуруючі підприємства чи фірми.

На рис. 1 можна побачити нестабільну криву кількості суб'єктів за видами економічної діяльності. Графік показує, що за 2018 р. кількість суб'єктів господарювання починає збільшуватись, тобто для вітчизняних товаровиробників постає питання щодо вибору та правильної реалізації політики стосовно стратегії конкурентоспроможності власного підприємства, на відміну від минулих двох років. З макроекономічної точки зору наявна позитивна тенденція в розвитку вітчизняної економіки. Це можна пояснити збільшенням кількості суб'єктів підприємницької діяльності на внутрішньому та зовнішньому ринках. З іншого боку, для самих товаровиробників збільшення кількості учасників на ринку не є позитивною зміною, оскільки це ускладнює їхнє перебування у вибраному секторі торгівлі. Мається на увазі, що для них постає питання конкуренції та заохочення вітчизняних і закордонних споживачів до своєї продукції. Саме тому необхідно звернути увагу на головні аспекти забезпечення конкурентоспроможності підприємства, під час реалізації яких виникає найбільша кількість проблем у товаровиробників. Натомість саме вони сприяють зміцненню конкурентних позицій суб'єктів підприємництва.

По-перше, слід звернути увагу на такий аспект, як виробничий. Очевидно, що підприємству, яке має на меті обійти своїх конкурентів та зайняти лідируючі позиції на ринку, необхідно зосередитися на номенклатурі та асортименті товарів. Це має бути продукція, яка є необхідною для споживачів. Тільки за такої умови її реально будуть купувати, тому що в цьому разі постає питання доцільності виробництва. Однак не слід забувати про якість виробленої продукції за сучасних обставин, коли більшість населення зосереджена на вживанні та використанні екологічно чистої та корисної продукції, отже, це є чи не найбільш важливим фактором для споживачів, а для товаровиробників це є чи не найкращим способом обійти конкурентів шляхом використання для виготовлення продукції елементарно екологічно чистих складових [6, с. 103].

Крім того, необхідною складовою частиною є гнучкість виробничого процесу, за якого підприємство має таку властивість, як здатність виробляти

Рис. 1. Динаміка кількості суб'єктів господарювання в Україні за видами економічної діяльності за 2010–2018 рр., тис. од.

Джерело: сформовано на основі [7]

досить широку номенклатуру виробів і при цьому швидко та вміло в економічному аспекті здійснювати перехід від виробництва одного виду продукції до виробництва іншого [2, с. 63]. Це є доказом універсальності та адаптивності виробництва, а для самого товаровиробника є досить непоганою перевагою перед конкурентами.

По-друге, має місце маркетинговий аспект, який є невід'ємною частиною конкуруючого підприємства за сучасних умов. На що підприємство має звернути увагу в цьому аспекті, так це на дослідження та прогнозування ринку, а також систему просування та збуту своєї продукції. XXI ст. можна охарактеризувати одним словом: «адаптація». Мається на увазі, що населення адаптується до політичних та економічних змін як в Україні, так і у світі [4, с. 60]. Підприємство пристосовується до змін вимог споживачів, інноваційних змін, конкурентних умов ринку. У цьому разі товаровиробник повинен використовувати певні інструменти стратегічного аналізу та маркетингові інструменти, що в майбутньому дасть змогу його продукції досягти позицій лідера на ринку серед представників вибраного сегменту. Одним з таких інструментів є матриця БКГ, яка дає змогу підприємству визначити відповідні стратегії для досягнення лідерства серед конкурентів та прибуткових тенденцій через обґрунтовану в маркетинговому плані реалізацію товарів та послуг [10]. Безсумнівно, реальною перевагою цієї матриці є те, що вона містить темпи зростання ринку та відносну ринкову частку.

По-третє, слід відзначити такий аспект, як фінансовий. На жаль, у часи, коли національна валюта є досить нестійкою та підвладна навіть найменшим макроекономічним змінам, власникам підприємств слід бути максимально уважними та слідкувати за всіма економічними змінами. Не слід забувати про те, що неефективне використання фінансових ресурсів може призвести до спаду пла-

тоспроможності підприємства, що в майбутньому може призвести до перебоїв у постачанні товарів, виробництві та реалізації продукції, а також до зменшення рентабельності підприємства. Саме тому товаровиробникам необхідно проводити аналіз фінансового стану підприємства, ступеня ліквідності, дохідності та платоспроможності тощо.

В сучасних умовах все більше товаровиробників переймаються залученням зовнішніх фінансових ресурсів. Це пояснюється покращенням економічних та політичних умов ведення бізнесу. Нині Україна починає імпонувати закордонним інвесторам як платформа економічного та промислового розвитку. Водночас самі товаровиробники, які мають стабільний фінансовий стан та досить високий рівень рентабельності, не виступають проти інвестування наявних коштів [8, с. 140]. Такі дії неодмінно в майбутньому принесуть значну частку доходу, який у подальшому інвестують у розвиток самого підприємства, його розширення та наростання низки переваг, що стане в нагоді за запеклої боротьби за кожного споживача як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Досить цікавим є інноваційний аспект, за якого на підприємстві здійснюється науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР). Сучасна підприємницька діяльність базується на інноваціях, оскільки інновації постали обов'язковою функцією та рушійною силою економічного та технологічного розвитку. Сучасні інновації стосуються всіх сфер діяльності підприємства й охоплюють постачання (процеси забезпечення сировиною, матеріалами, комплектуючими тощо), виробництво (техніка, технологія тощо), реалізацію (процеси збуту, формування торгових мереж тощо), маркетинг (реклама, зв'язки з громадськістю, стимулювання збуту, просування) [9, с. 189].

Задля підвищення рівня конкурентоспроможності товаровиробникам слід постійно проводити

аналіз ступеня оновлення продукції та технології, оскільки чим новіше технології, які використовуються на підприємстві, тим швидше, а здебільшого – якісніше, виготовляється продукція. Зменшується час простою, працівники повністю задіяні на виробництві, весь виробничий час використовується саме на виробництво продукції. У цьому разі товаровиробник інвестує кошти в нове обладнання, при цьому економить на часі, що, безсумнівно, є перевагою. Організаційний аспект включає організаційну структуру управління, що насамперед впливає на таку властивість підприємства, як конкурентоспроможність. Ефективні методи управління сприяють підвищенню ефективності діяльності самого підприємства та забезпечують більш реальні шанси обігнати конкурентів у цьому напрямі. Серед управлінських методів необхідно звернути увагу на економічний, адже він є найбільш важливим та одночасно простим в імplementації. Він враховує низку стимулів, які закликають та спонукають працівників підприємства працювати більш старанно заради власної вигоди та фінансового блага підприємства у загальному його значенні [9, с. 175].

Виходячи з цього, не можемо не згадати кадровий та організаційно-культурний аспекти. Керівники та менеджери підприємства повинні слідкувати за кількісним та якісним складом персоналу. На прикладі європейських країн під час формування нових трудових зв'язків «team-leader» та «team-member» обов'язково має постати питання щодо характеру організаційних цінностей. Керівникам та менеджерам підприємства необхідно вдосконалювати комунікації та впроваджувати процедури, які б об'єднували трудовий колектив. Тільки тоді, коли працівник розуміє, що саме від його роботи залежить майбутній фінансовий результат підприємства, він буде максимально працювати не тільки заради своєї вигоди, але й задля блага всього підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, за результатами теоретичного та практичного аналізу можна стверджувати, що зі зростанням кількості суб'єктів як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках підприємства все частіше звертають увагу на підвищення рівня конкурентоспроможності. Для товаровиробників ситуація, коли на ринок виходить все більше й більше конкурентів, не є типовою, оскільки за останні роки їх кількість стабільно зменшувалась, тому сьогодні їм просто необхідно підвищити рівень зацікавленості споживачів своєю продукцією. В процесі дослідження розглянуто виробничий, маркетинговий, кадровий, організаційно-культурний та фінансовий аспекти забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Крім того, обґрунтовано необхідність впровадження інновацій задля забезпечення економічного та технологічного розвитку підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Блонська В., Шморгун І. Вдосконалення конкурентоспроможності та підвищення ефективності діяльності підприємства внаслідок ефективного управління. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.6. С. 174–180.
2. Буцак Ю., Гвініашвілі Т. Науково-методичний підхід до оцінювання ефективності системи стратегічного планування на підприємствах металургійної галузі. *Управління розвитком*. 2017. № 3-4. С. 62–67.
3. Варналій З. Конкуренція та підприємництво : монографія. Київ : Знання України, 2015. 463 с.
4. Гвініашвілі Т., Гринько Т. Механізм функціонування суб'єктів підприємництва в контексті економічної безпеки країни. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. Вип. 3(15). С. 58–64.
5. Гудзь О. Стратегічні напрями формування конкурентних переваг підприємств. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2018. № 3(25). С. 4–11.
6. Донець Л., Донець А. Базові принципи сучасної парадигми управління конкурентоспроможністю підприємства. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2012. № 1(5). Т. 2. С. 101–106.
7. Кількість суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності / Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ2014/fin/osp/ksg_u_18.htm (дата звернення: 05.01.2020).
8. Пеняк Ю. Методи оцінки конкурентоспроможності підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 23. С. 138–143.
9. Hviniashevili, T., Grynko, T. Innovative strategies of business entities staff management. *Управління розвитком суб'єктів підприємництва в умовах викликів XXI століття* : колективна монографія / за заг. ред. Т. Гринько. Дніпро : Біла К.О., 2019. С. 174–203.
10. Reeves M., Moose S., Venema T. BCG Classics Revisited: The Growth Share Matrix. 2014. URL: https://www.bcgperspectives.com/content/articles/corporate_strategy_portfolio_management_strategic_planning_growth_share_matrix_bcg_classics_revisited (дата звернення: 12.01.2020).

REFERENCES:

1. Blonska V., Shmorhun I. (2010) Vdoskonalennia konkurentospromozhnosti ta pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti pidpriemstva vnaslidok efektyvnoho upravlinnia [Improvement of competitiveness and increase of efficiency of activity of the enterprise due to effective management]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*. Iss. 20.6. pp.174–180
2. Butsak Yu., Hviniashevili T. (2017) Naukovometodychnyi pidkhid do otsiniuvannia efektyvnosti systemy stratehichnoho planuvannia na pidpriemstvakh metalurhiinoi haluzi [Scientific and methodological approach to the evaluation of the effectiveness of the strategic planning system in metallurgical enterprises]. *Upravlinnia rozvytkom*. № 3-4, pp. 62–67.
3. Varnalii Z. Konkurentsia ta pidpriemnytstvo [Competition and entrepreneurship]. K. : Znannia Ukrainy. (in Ukrainian)
4. Hviniashevili T., Grynko T. (2018) Mekhanizm funktsionuvannia subiektiv pidpriemnytstva v konteksti ekonomichnoi bezpeky krainy [The mechanism of functioning of business entities in the context of economic security of the country]. *Ekonomichniy visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*. Iss. 3(15). pp. 58–64.

5. Hudz O. (2018) Stratehichni napriamy formuvannia konkurentnykh perevah pidpriemstv [Strategic directions of formation of competitive advantages of enterprises]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*. № 3(25). pp. 4–11

6. Donets L., Donets A. (2012) Bazovi pryntsypy suchasnoi paradyhmy upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva [Basic principles of modern paradigm of enterprise competitiveness management]. *Biuleten Mizhnarodnoho Nobelivskoho ekonomichnoho forumu*. № 1(5). Vol. 2. pp. 101–106.

7. Number of economic entities by type of economic activity [Kilkist subiektiv hospodariuvannia za vydamy ekonomichnoi diialnosti]. State Statistics Service of Ukraine. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/fin/osp/ksg_u_18.htm (accessed 05 January 2020).

8. Peniak Yu. (2018). Metody otsinky konkurentospromozhnosti pidpriemstva [Methods of assessing the competitiveness of the enterprise]. *Infrastruktura rynku*. vol. 23, pp. 138–143.

9. Hviniashvili T., Grynko T. (2019) Innovative strategies of business entities staff management. *Upravlinnia rozvytkom subiektiv pidpriemnytstva v umovakh vyklykiv XXI stolittia* : collective monograph / for the total. ed. Grynko T. Dnipro : Bila K.O., pp. 174–203.

10. Reeves M., Moose S., Venema T. (2014). BCG Classics Revisited: The Growth Share Matrix. URL: https://www.bcgperspectives.com/content/articles/corporate_strategy_portfolio_management_strategic_planning_growth_share_matrix_bcg_classics_revisited (accessed 12 January 2020).

МАРКЕТИНГОВІ КОНЦЕПЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ В УПРАВЛІННІ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ОЛІЙНО-ЖИРОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ГАЛУЗІ

MARKETING CONCEPTS OF BUSINESS ORGANIZATION IN MANAGING OF INNOVATION AND INVESTMENT ACTIVITIES OF OIL AND FAT ENTERPRISES OF FOOD INDUSTRY

УДК 005.591.6:658(8+152)(045)
https://doi.org/10.32843/bses.50-23

Головчук Ю.О.

к.е.н., доцент кафедри маркетингу та реклами
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Довгань Ю.В.

старший викладач кафедри маркетингу та реклами
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Holovchuk Yuliya

Vinnitsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics

Dovhan Yuriy

Vinnitsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics

У статті досліджено особливості управління інноваційно-інвестиційною діяльністю олійно-жирових підприємств харчової галузі в рамках маркетингових концепцій організації бізнесу висунутих Філіпом Котлером та концепції маркетингу взаємодії. Відзначено, що світовий ринок олійно-жировою продукції динамічно розвивається, змінюються структура та географія попиту, вподобання та смаки споживачів, удосконалюються традиційні та з'являються нові технології виробництва продукції. Зростаючий попит на олійно-жирові продукти створює передумови для активізації суб'єктами ринку пошуку нових інноваційно-інвестиційних рішень. Вивчено, що інноваційна діяльність підприємств спрямовується на розробку та впровадження нововведень (інноваційних продуктів і процесів), її розвиток змінює характер господарської діяльності підприємств надаючи їй нового змісту та цінності, що потребує удосконалення управління інноваційно-інвестиційною діяльністю заснованому на маркетингових підходах. Визначено, що одним з ефективних методів формування конкурентних переваг вітчизняних підприємств, зниження підприємницьких ризиків та усунення зароз є застосування комплексного маркетингу («маркетинг-міксу»), який заснований на постійній взаємодії між виробником і споживачем.

Ключові слова: управління, маркетинг, олійно-жирові підприємства, інноваційно-інвестиційна діяльність, маркетингові концепції організації бізнесу.

В статье исследованы особенности управления инновационно-инвестиционной дея-

тельностью масложировых предприятий пищевой отрасли в рамках маркетинговых концепций организации бизнеса выдвинутых Филипом Котлером и концепции маркетинга взаимодействия. Отмечено, что мировой рынок масложировой продукции динамически развивается, изменяются структура и география спроса, предпочтения и вкусы потребителей, совершенствуются традиционные и появляются новые технологии производства продукции. Растущий спрос на масложировые продукты создает предпосылки для активизации субъектами рынка поиска новых инновационно-инвестиционных решений. Изучено, что инновационная деятельность предприятий направлена на разработку и внедрение нововведений (инновационных продуктов и процессов), ее развитие изменяет характер хозяйственной деятельности предприятий, придавая нового смысла и ценности, что требует усовершенствования управления инновационно-инвестиционной деятельностью основанного на маркетинговых подходах. Определено, что одним из эффективных методов формирования конкурентных преимуществ отечественных предприятий, снижения предпринимательских рисков и устранения угроз является использование комплексного маркетинга («маркетинг-микса»), основанного на постоянном взаимодействии между производителем и потребителем.

Ключевые слова: управление, маркетинг, масложировые предприятия, инновационно-инвестиционная деятельность, маркетинговые концепции организации бизнеса.

The global market for oil and fat products is developing dynamically, the structure and geography of the demand as well as consumer preferences and tastes are changing, traditional and new production technologies are being developed. The growing demand for oil and fat products is providing preconditions for the market players to seek new innovation and investment decisions. In the conditions of rapid dynamic changes of external factors of the market environment and the growing economic activity of market players, the key directions of formation of competitive advantages of domestic enterprises may be the development and implementation of innovative products and processes, which requires the improvement of management of innovation and investment activities of enterprises based on the marketing approaches. The development of innovative activity changes the nature of business activity of enterprises providing it with new content and values. Innovative activity of enterprises is targeted at the development and implementation of innovations (innovative products and processes), which is accompanied by the implementation of measures to ensure product competitiveness, optimization of the organizational and technological structure of production, requires the choice of innovations, needs effective investment support for their development and implementation. In our opinion, the basic approaches to the management of the innovation and investment activities of oil and fat enterprises in the current market conditions can be described in the framework of five concepts of market management of organizations provided by the prominent American scientist-economist of Ukrainian origin Philip Kotler and the concept of relationship marketing. Since innovation and investment activities are the component of economic activity of organizations (economic entities, firms, enterprises), we consider it possible to analyze the main aspects of approaches to managing it in accordance with the concepts of market management of organizations. In the framework of this study, the main characteristics of the management of innovation and investment activities of oil and fat enterprises of the food industry, which are formed according to the approaches of marketing concepts of the market management of organizations, are outlined.

Key words: management, marketing, oil and fat enterprises, innovation and investment activities, marketing concepts of business organization.

Постановка проблеми. Світовий ринок олійно-жировою продукції динамічно розвивається, змінюються структура та географія попиту, вподобання та смаки споживачів, удосконалюються традиційні та з'являються нові технології виробництва продукції. Зростаючий попит на

олійно-жирові продукти створює передумови для активізації суб'єктами ринку пошуку нових інноваційно-інвестиційних рішень. В умовах швидкої динаміки змін зовнішніх факторів ринкового середовища та зростаючої економічної активності ринкових суб'єктів ключовими напрямками

формування конкурентних переваг вітчизняних олійно-жирових підприємств можуть стати розробка та впровадження інноваційних продуктів і процесів, що потребує удосконалення управління інноваційно-інвестиційною діяльністю підприємств заснованому на маркетингових підходах. За допомогою використання інструментів маркетингового управління інноваційно-інвестиційною діяльністю підприємства отримують здатність до швидкого реагувати на зміни факторів внутрішнього та зовнішнього середовища орієнтуючись на потреби споживачів і, відповідно до них, розробляти і впроваджувати інновації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вагомий вклад в розробку теоретичних та практичних аспектів управління інноваційно-інвестиційною діяльністю підприємств внесли вітчизняні та зарубіжні вчені І. Ансофф, І. Бланк, М. Вебер, С. Гуткевич, П. Діксон, П. Друкер, С. Ілляшенко, Ф. Котлер, Г. Марковіч, М. Мескон, П. Перерва, А. Пересада, М. Портер, Р. Фатхутдінов, Ф. Хедурі, У. Шарп, Й. Шумпетер та інші. Однак проблема розробки методології управління інноваційно-інвестиційною діяльністю підприємств в умовах швидких динамічних змін ринкового середовища потребує подальшого вивчення з урахуванням сучасних вітчизняних особливостей та світових тенденцій.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є вивчення напрямів управління інноваційно-інвестиційною діяльністю олійно-жирових підприємств харчової галузі в рамках маркетингових концепцій організації бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сучасний рівень інноваційної активності українських олійно-жирових підприємств харчової галузі поки не відповідає вимогам сьогодення та залишається низьким у порівнянні з економічно розвинутими країнами. Стан інвестиційної підтримки розробки та впровадження інновацій вітчизняними підприємствами, як правило, потребує покращення. Основним факторами, які стримують інноваційно-інвестиційну активність підприємств, є низька економічна зацікавленість інвесторів у реалізації інноваційно-інвестиційних проектів та обмеженість можливостей залучення достатніх обсягів довгострокових фінансових ресурсів.

Разом з тим, в умовах жорсткої конкуренції розвиток інноваційної діяльності визначає характер господарської діяльності підприємств надаючи їй нового змісту та цінності. Інноваційна діяльність підприємств спрямовується на розробку та впровадження нововведень (інноваційних продуктів і процесів), що супроводжується здійсненням заходів для забезпечення конкурентоспроможності продукції, оптимізації організаційно-технологічної структури виробництва, вимагає вибору нововведень, потребує ефективної інвестиційної

та фінансово-кредитної підтримки їх розробки та впровадження [1, с. 213–214].

Виведення на ринок інноваційних продуктів має супроводжуватися розробкою та реалізацією відповідних маркетингових стратегій управління, які б мінімізували можливі ризики та загрози суб'єктів ринку. Одним з ефективних методів формування конкурентних переваг підприємства, зниження підприємницьких ризиків та усунення існуючих загроз є застосування комплексного маркетингу («маркетинг-міксу»), який заснований на постійній взаємодії між виробником і споживачем [2, с. 129]. Основні аспекти створення та утримання конкурентних переваг на основі формування бізнес-стратегій підприємств із врахуванням можливих ризиків і факторів невизначеності досліджені авторами в роботі [3].

Стабільний зростаючий попит та експортна орієнтованість в основних сегментах олійно-жирової продукції спрощує вітчизняним підприємствам процес формування маркетингових стратегій розвитку. Однак світова кон'юнктура олійно-жирового ринку, вподобання та смаки споживачів змінюються і ставлять перед суб'єктами ринку нові виклики, які мають бути вирішені завдяки застосуванню маркетингово-орієнтованих підходів до управління інноваційно-інвестиційною діяльністю.

Зважаючи на експортну орієнтацію олійно-жирових підприємств харчової галузі України, умовою прискорення процесу їхньої адаптації на зовнішньому ринку є пропонування не окремої продукції, а вихід на зовнішній ринок із певною сучасною технологією виробництва, з пропозицією надання своєї виробничої бази для виготовлення експортного товару згідно проекту іноземного замовника. Необхідним є аналіз можливостей суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності в інноваційно-інвестиційному напрямі, мають бути визначені потенції підприємства у здійсненні безпосередньо експортно-орієнтованих виробничо-технологічного та інвестиційного напрямків функціонування суб'єкта господарювання [4, с. 192].

Основні напрями маркетингового управління інноваційно-інвестиційною діяльністю підприємств в сучасних ринкових умовах, на нашу думку, можна охарактеризувати в рамках концепцій ринкового управління організаціями висунутими видатним американським вченим-економістом українського походження Філіпом Котлером та концепції маркетингу взаємодії.

На думку Ф. Котлера, в ХХ ст. відбулась переорієнтація управління економічними організаціями в напрямі «переносу акценту від виробництва та товару на комерційні зусилля, і все більше – на проблеми споживача та соціальної етичності». Вчений виділив п'ять історично сформованих концептуальних підходів до ринкового управління організацією – маркетингових концепцій, а саме: концепція

удосконалення виробництва, концепція удосконалення товару, концепція інтенсифікації комерційних зусиль, концепція маркетингу (традиційного) та концепція соціально-етичного маркетингу [5].

Зазначені маркетингові концепції отримали загальне визнання в науковому середовищі та широке практичне застосування в сфері ринкового управління економічними організаціями, незважаючи на певну критику щодо спрощеного розуміння ринку в контексті намагання універсальної схематизації задоволення потреб споживачів товарами і послугами без врахування їхньої специфіки.

Зміни траєкторії та векторів розвитку світової економіки зумовили переосмислення традиційних маркетингових концепцій та формування в 80-х роках ХХ ст. нової маркетингової концепції організації та управління бізнес-процесами – концепції маркетингу взаємодії (стосунків).

Всі вищенаведені маркетингові концепції широко застосовуються економічними організаціями та обираються ними в залежності від їхніх цілей та специфіки конкретних ринків. Сучасні підходи до управління економічними організаціями мають спільні характерні ознаки. Кожен з підходів, з нашої точки зору, є притаманним одній із маркетингових концепцій управління організаціями.

Оскільки інноваційно-інвестиційна діяльність є складовою економічної діяльності організацій (суб'єктів господарювання, фірм, підприємств), вважаємо за можливе проаналізувати ключові

аспекти основних підходів до управління нею співвідносно з концепціями ринкового управління організаціями.

В рамках даного дослідження, визначимо основні характеристики управління інноваційно-інвестиційної діяльності олійно-жирових підприємств харчової галузі, сформовані на підходах маркетингових концепцій ринкового управління організаціями (табл. 1).

Ключова гіпотеза концепції удосконалення виробництва полягає в тому, що споживачі обирають товар який відповідає двом критеріям: широка розповсюдженість на ринку та привабливість його ціни. Зважаючи на це, інноваційно-інвестиційна діяльність підприємства має бути направлена на підвищення продуктивності виробництва, однорідність товарів та зниження собівартості. Управління інноваційно-інвестиційною діяльністю олійно-жирових підприємств, відповідно, має бути спрямоване на удосконалення виробництва та розвиток масової дистрибуції. Дана концепція залишається ефективною для масштабних промислових сегментів ринку олійно-жирової продукції (сировина для лакофарбової, харчової та переробної промисловостей; виробництво кормів; переробка на біодизель тощо), оскільки рівень конкуренції на ньому є доволі низьким.

Згідно з концепцією удосконалення товару, споживачі обирають самий якісний товар, який пропонує найвищу продуктивність та ефективність.

Таблиця 1

Напрями управління інноваційно-інвестиційною діяльністю олійно-жирових підприємств харчової галузі

Маркетингова концепція	Характеристика напрямку управління інноваційно-інвестиційною діяльністю
Удосконалення виробництва	Зниження витрат на закупівлю олійно-жирової сировини. Підвищення продуктивності виробництва олійно-жирової продукції. Зниження витрат на виробництво олійно-жирової продукції. Зниження витрат на розподіл олійно-жирової продукції. Встановлення прийнятних для споживачів цін на олійно-жирову продукцію. Забезпечення максимальної дистрибуції олійно-жирової продукції.
Удосконалення товару	Вивчення потреб споживачів олійно-жирової продукції. Створення «ідеальної» олійно-жирової продукції. Впровадження нових технологій та удосконалення олійно-жирової продукції.
Інтенсифікації комерційних зусиль	Концентрація на підтримці продажів олійно-жирової продукції. Максимальне стимулювання першої закупівлі олійно-жирової продукції. Зниження залишків готової олійно-жирової продукції.
Традиційного маркетингу	Постійне дослідження потреб та поведінки споживачів олійно-жирової продукції. Створення більш високої споживчої цінності олійно-жирової продукції в порівнянні з конкурентами. Створення довгострокових конкурентних переваг.
Соціально-етичного маркетингу	Створення олійно-жирової продукції, яка краще за конкурентів задовольняє потреби споживачів з урахуванням інтересів суспільства. Співробітництво зі всіма зацікавленими суб'єктами ланцюгу поставок олійно-жирової продукції та суспільством.
Маркетингу взаємодії (стосунків)	Створення найвищої споживчої цінності олійно-жирової продукції в порівнянні з конкурентами. Довгострокове співробітництво зі всіма зацікавленими суб'єктами (споживачі, партнери, суспільство), залучення їх до розробки продукту та формування ланцюгу поставок олійно-жирової продукції.

Джерело: сформовано авторами

Концепцію переважно застосовують олійно-жирові підприємства орієнтовані на споживчий ринок та сегменти промислового ринку олійно-жирової продукції, які потребують високої якості сировини для переробки. Постійне удосконалення продукту передбачає абсолютну інноваційність розвитку, що потребує значних інвестиційних витрат та визначає спрямування управління інноваційно-інвестиційною діяльністю підприємств на його забезпечення.

На висококонкурентних ринках товарів пропозиція яких перевищує попит притримуються концепції інтенсифікації комерційних зусиль (збутова концепція), яка передбачає пріоритетність збутової діяльності підприємства. Управління інноваційно-інвестиційною діяльністю підприємств, в такому випадку, концентрується на удосконаленні маркетингової комунікаційної політики. Інноваційність очікується відносно просування продукту та, відповідно, підтримується інвестиційними потоками лише в цьому напрямі. Збутова концепція рідко застосовується олійно-жировими підприємствами харчової галузі, оскільки не враховує специфіку ринку олійно-жирової продукції – суб'єкти ланцюгу поставок олійно-жирової продукції орієнтуються на встановлення довгострокових партнерських відносин.

Концепція маркетингу (традиційного маркетингу) є уособленням клієнтоорієнтованого підходу до організації бізнесу. Традиційний маркетинговий підхід до управління організаціями передбачає, що передумовою досягнення підприємством своїх цілей є постійне дослідження потреб споживачів та запитів цільових ринків, яке поєднане з ефективнішими, ніж у конкурентів, методами і способами їх задоволення. Відомий американський вчений-економіст, один з теоретиків менеджменту Пітер Друкер зазначав, що «підприємець повинен бачити споживача у всьому різноманітті його оточення, поведінки, бажань, несвідомих потенційних потреб» [6, с. 33]. Головним елементом маркетингіксу стає максимальне задоволення потреб споживачів, яке, відповідно до концепції традиційного маркетингу, має здійснюватись ефективніше за конкурентів шляхом створення нового та унікального комплексу інноваційного маркетингу або маркетингу інновацій.

Застосування підходів концепції традиційного маркетингу вимагає від управління інноваційно-інвестиційною діяльністю олійно-жирових підприємств забезпечення ефективної функціональної взаємодії між маркетинговим дослідженням потреб і поведінки споживачів та методами ефективного за конкурентів їхнього задоволення.

Концепція соціально-етичного маркетингу, яка виникла в кінці ХХ ст., стала логічним продовженням концепції традиційного маркетингу та була сформована завдяки усвідомленню людством необхідності охорони навколишнього сере-

довища, обмеженості природних ресурсів і нового розуміння механізму взаємодії індивіда та суспільства. Споживач, за цією концепцією, обирає товар який найкраще задовольняє його потреби, підвищує добробут всього суспільства та не суперечить його інтересам.

Особливістю управління інноваційно-інвестиційною діяльністю олійно-жирових підприємств, які притримуються концепції соціально-етичного маркетингу, є компромісне врахування як потреб споживачів, так і інтересів усіх суб'єктів ланцюга поставок олійно-жирової продукції та суспільства (наприклад, зниження рівня вмісту в жирах насичених кислот).

В сучасній маркетинговій концепції організації бізнесу – концепції маркетингу взаємодії – інноваційно-інвестиційна активність підприємства має супроводжуватись постійною взаємодією між розробниками продукції та її споживачами. Маркетинг взаємодії передбачає не лише перманентне дослідження та всебічне врахування потреб і бажань споживачів, інших суб'єктів ланцюга поставок олійно-жирової продукції та суспільства, але й активне залучення їх до безпосередньої участі до планування, організації та управління комунікаціями на всіх стадіях життєвого циклу продукту. Така взаємодія знижує невизначеність і ризики, а значить підвищує шанси на успіх комерційної реалізації інновацій та ефективність вкладення пов'язаних з ними інвестицій.

За такого підходу, управління інноваційно-інвестиційною діяльністю олійно-жирових підприємств харчової галузі спрямовується на встановлення довгострокових партнерських взаємовідносин з найбільш значними цільовими групами споживачів та їх підтримці.

Висновки з проведеного дослідження. Олійно-жирові підприємства харчової галузі притримуються у своїй діяльності різних маркетингових концепцій організації бізнесу. В залежності від обраної конкретним підприємством концепції змінюються підходи, напрями та методи управління інноваційно-інвестиційною діяльністю. Подальших досліджень потребує проблема підвищення інноваційно-інвестиційної активності олійно-жирових підприємств харчової галузі з урахуванням сучасних вітчизняних особливостей та світових тенденцій розвитку олійно-жирового ринку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Hromova O., Polishchuk N., Lopatiuk R. Lending as motivation for innovative activity of a modern enterprise. *Investment Management and Financial Innovations*. Volume 15. Issue 2. 2018, pp. 213–221.
2. Довгань Ю.В. Формування маркетингової стратегії просування інноваційних рослинних харчових олій. *Економіка та держава*. 2020. № 1. С. 126–131. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.1.126.

3. Головчук Ю.О., Довгань Ю.В. Врахування ефекту невизначеності при формуванні ефективної бізнес-стратегії підприємства. *Ефективна економіка*. 2019. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7475> (дата звернення: 05.03.2020).

4. Поліщук І.І. Етапізація управління маркетинговим потенціалом сучасного підприємства. *Вісник ХНТУ*. 2019. № 3 (70). С. 126–131. DOI: 10.35546/2078-4481.2019.3.23.

5. Котлер Ф. Основы маркетинга / пер. с англ. В.Б. Боброва. Москва : Прогресс, 1991. 785 с.

6. Диксон Р. Питер. Управление маркетингом / пер. с англ. Ю.В. Шленова. Москва : Изд-во БИНОМ, 1998. 556 с.

REFERENCES:

1. Hromova, O., Polishchuk, N., Lopatiuk, R. (2018). Lending as motivation for innovative activity of a modern enterprise. *Investment Management and Financial Innovations*, Vol. 15, Iss. 2, pp. 213–221.

2. Dovhan, Yu. (2020). Formuvannya marketynhovoї stratehii prosvannia innovatsiinykh roslynnykh

kharchovykh olii [Formation of marketing strategy for the promotion of innovative vegetable edible oils]. *Ekonomika ta derzhava*, Vol. 1, pp. 126–131. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.1.126.

3. Holovchuk, Yu.O., Dovhan, Yu.V. (2019). Vrakhuвання ефекту nevyznachenosti pry formuvanni efektyvnoi biznes-stratehii pidpriemstva [Consider effect of incertitude in the formation of an effective business strategy of the enterprise]. *Efektivna ekonomika*, [Online], Vol. 12, Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7475> (accessed 05 March 2020).

4. Polishchuk, I.I. (2019). Etapizatsiia upravlinnia marketynhovym potentsialom suchasnoho pidpriemstva [Stages of marketing potential management of a modern enterprise]. *Visnyk KhNTU*, Vol 3(70), pp. 126–131. DOI: 10.35546/2078-4481.2019.3.23. (in Ukrainian)

5. Kotler, F. (1991). *Osnovy marketinga / per. s angl. V.B. Bobrova* [Bases of Marketing]. Moscow: Progress, 785 p. (in Russian)

6. Dikson, P. (1998). *Upravlenie marketingom / per. s angl. Yu.V. Shlenova* [Marketing Management]. Moscow: BINOM, 556 p. (in Russian)

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ ІС КСВ ПІДПРИЄМСТВА

FORMATION OF THE MODERN MODEL IS CSR OF THE ENTERPRISE

УДК 658/ 330.46:005

<https://doi.org/10.32843/bses.50-24>

Єсіна О.Г.

старший викладач кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій Одеський національний економічний університет

Лінгур Л.М.

старший викладач кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій Одеський національний економічний університет

Yesina Olga

Odessa National University of Economics

Lingur Lyubov

Odessa National Polytechnic University

У статті досліджено аспекти визначення й формування моделей корпоративної соціальної відповідальності як складової частини національного бізнесу в різних країнах. Сформована порівняльна характеристика основних національних моделей СВБ дає уявлення про те, як відбувається державне регулювання в розвинутих країнах, таких як США, Великобританія, Японія, розвинуті країни Європи. На основі дослідження авторами запропоновано матрицю доцільності впровадження СВБ, розроблену компанією "Sustain Ability". Матриця сформована на основі двох груп факторів, а саме факторів успіху в бізнесі та факторів, пов'язаних зі сталим розвитком. Для того щоб узагальнити головні елементи ІС, в яку інтегровано КСВ, було побудовано компаративну модель ефективності. Зроблено припущення про те, що формування інформаційного забезпечення соціальної відповідальності системи ділового партнерства підприємства передбачає інтегрування певних кількісно-якісних показників (КРІ), групування яких запропоновано у вигляді метрики оціночної моделі ефективності впровадження ІС КСВ.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність (КСВ), соціально відповідальний бізнес (СВБ), модель СВБ, матриця доцільності, інформаційні системи (ІС), модель ефективності, метрики ефективності.

В статье исследованы аспекты определения и формирования моделей корпора-

тивной социальной ответственности как составляющей национального бизнеса в разных странах. Сформированная сравнительная характеристика основных национальных моделей СВБ дает представление о том, как происходит государственное регулирование в развитых странах, таких как США, Великобритания, Япония, развитые страны Европы. На основе исследования авторами предложена матрица целесообразности внедрения СВБ, разработанная компанией "Sustain Ability". Матрица сформирована на основе двух групп факторов, а именно факторов успеха в бизнесе и факторов, связанных с устойчивым развитием. Для того чтобы обобщить главные элементы ИС, в которую интегрирована КСО, была построена компаративная модель эффективности. Сделано предположение о том, что формирование информационного обеспечения социальной ответственности системы делового партнерства предприятия предусматривает интегрирование определенных количественно-качественных показателей (КРІ), группировка которых предложена в виде метрики оценочной модели эффективности внедрения ИС КСО.

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность (КСО), социальная ответственность бизнес (СВБ), модель СВБ, матрица целесообразности, информационные системы (ИС), модель эффективности, метрики эффективности.

The article explores aspects of the definition and formation of corporate social responsibility models in different countries as a system-forming component of national business. Formed comparative characteristics of the main national models of SSS. This characteristic shows how government regulation takes place in different countries, such as the USA, European countries, Great Britain and Japan. As the role of the state in the regulatory process, the main stakeholders and social values. Based on the studies, the authors proposed a matrix of the feasibility of implementing SSS, which was developed by Sustain Ability. The matrix is based on two groups of factors: on the one hand, these are business success factors, on the other side, these are factors associated with sustainable development. In the matrix, business success factors are analyzed from the perspective of corporate activity, environmental factors and socio-economic development. In order to generalize the main elements of IP into which CSR is integrated, a comparative efficiency model was formed. The comparative model describes a hierarchical system for managing the development of IP CSR in order to highlight the effectiveness of the implementation of CSR modules. It has been suggested that the formation of information support for the social responsibility of the enterprise's business partnership system provides for the integration of certain quantitative and qualitative indicators (KPI), the grouping of which is proposed in the form of a metric for the evaluation model of the implementation efficiency of IS CSR. To obtain the greatest effect from the implementation of information systems, they should be integrated into existing information systems, while taking into account both technological factors (platform compatibility, convenience and familiarity of interfaces, issues of data migration from old systems), and the geographical factor – the presence of geographically distributed subsystems. The results of the study serve as the basis for the development of modern methods for information support of corporate social responsibility.

Key words: corporate social responsibility (CSR), socially responsible business (SSS), SSS model, appropriateness matrix, information systems (IS), efficiency model, performance metrics.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток – це багатоаспектне явище, яке не тільки ґрунтується на гео економічних та геополітичних факторах, але й значною мірою залежить від соціально-екологічних пріоритетів, тому формування в сучасному бізнес-середовищі принципів екологічної безпеки, соціальної відповідальності, системи ділового партнерства є нагальною передумовою стратегічного розвитку.

Вже не викликає сумнівів необхідність перетворення корпоративної соціальної відповідальності (далі – КСВ) на загальносвітову бізнес-концепцію. Така бізнес-концепція повинна визначати ключові ідеї та сучасний формат підприємниць-

кої діяльності як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. З кожним роком все більше компаній в Україні долучаються до ініціативи нефінансового звітування, яке відіграє роль «візитної картки соціального іміджу». Наявність соціально-етичних стандартів бізнесу значною мірою сприяє формуванню позитивного ділового іміджу та підвищує корпоративну конкурентоспроможність підприємства [7, с. 854].

Водночас наростання соціальних, екологічних, економічних проблем глобального масштабу підвищує суспільні очікування, отже, вимоги до соціально відповідальної діяльності компаній, спонукає їх до постійного якісного вдосконалення

КСВ-практик, пошуку інноваційних підходів до вирішення соціально важливих проблем. Одним із таких підходів є розвиток сучасних інформаційних систем (ІС), в яких інтегровано модулі КСВ з додатковими показниками КРІ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування моделей державного регулювання корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) у розвинених країнах відбувалось протягом декількох десятиліть, і на сучасному етапі вони характеризуються високим ступенем розвитку. У світовій науковій літературі найбільш відомими виданнями зі СВБ є роботи М. Альбера, П. Друкера, А. Керолла, М. Портера, В. Хойєра, Ф. Хайєка, М. Фрідмена та інших учених. Слід констатувати відсутність у фахових дослідженнях консенсусу щодо причин появи феномена СВБ. Серед передумов, що виділяються найчастіше, відзначають загальну тенденцію до гуманізації праці, розвиток профспілкового та конс'юмерського рухів, особисту ініціативу таких видатних підприємців, як Джон Д. Рокфеллер, Натан Ротшильд.

Проблеми розвитку корпоративної соціальної відповідальності висвітлювали у своїх працях такі українські науковці, як С.Б. Алексеєв [1], Ю.М. Бурлаков [3], А.В. Бурковська [3], І.О. Ворончак [4], О.В. Жмай [6], М.В. Курбатова, Ю.В. Максимів, Т.В. Романова, Н.І. Пилипів [9], С.В. Філіпова [11], Н.В. Шандова [12]. Однак вагомий внесок науковців у розвиток економічної думки про розвиток соціальної відповідальності бізнесу та розгляд формування сучасних ІТ-систем зумовлюють потребу активізації подальших досліджень з окресленої проблематики.

Постановка завдання. Метою статті та сфери наукових інтересів авторів є дослідження корпоративної соціальної відповідальності бізнесу, огляд наявних моделей СВБ та формування компаративної моделі інтегрованої інформаційної системи, яка повинна включати модуль корпоративної соціальної відповідальності бізнесу з набором кількісно-якісних КРІ.

Виклад основного матеріалу дослідження. З початку 90-х років ХХ століття спостерігалось постійне збільшення кількості компаній, які на системній основі оприлюднюють соціальні звіти, демонструючи свою прихильність політиці КСВ. Якщо у 1993 році нефінансові звіти оприлюднювали лише близько 12% представників бізнесу, то вже у 2013 році цей показник збільшився майже в 6 разів, становлячи 71% найбільших компаній у 41 країні світу [6].

Проаналізувавши національні моделі державного регулювання КСВ, відзначимо, що у дослідженнях науковців варіюється від трьох (американська, європейська, азіатська) до семи моделей (американська (США), європейська (континентальна), британська, скандинавська, азі-

ська (японська), африканська, модель країн БРІКС чи більшої кількості). Однак, безумовно, американська модель СВБ, що сформувалась у специфічних умовах вільного ринку, є наймасштабнішою. Основними характеристиками американської моделі є фокусування на конкретних проблемах, орієнтація на філантропію та волонтерство, партнерські відносини з некомерційними організаціями й лідерами місцевих громад. Важливим елементом американської моделі СВБ є розвинена інфраструктура участі бізнесу у соціальній підтримці суспільства, а саме значна кількість корпоративних фондів, орієнтованих на вирішення соціальних проблем за рахунок бізнесу (освіта, медицина, екологічні проєкти). Роль держави зводиться до заохочення соціальних ініціатив компаній через систему податкових пільг [1]. Отже, будь-яка національна модель СВБ може бути проаналізована у двовимірній системі координат (масштаби реакції на суспільні потреби; ступінь державного регулювання участі бізнесу у суспільному розвитку).

Цей підхід, доцільний для загального порівняння моделей СВБ, має обмежене значення щодо їхньої характеристики. Для досягнення таких цілей більш доречним є співставлення національних моделей СВБ за визначеним переліком їхніх основних ознак (табл. 1).

Очевидно, що в кожному випадку набір характеристик не є випадковим, а сформувався у процесі розвитку моделі як наслідок специфічної комбінації зовнішніх та внутрішніх чинників.

Однією з найбільших проблем у підході компанії до соціальної відповідальності є відсутність інтеграції окремих СВ-програм у стратегію управління компанією, а також «залишковий» принцип включення соціально відповідальної діяльності в основну. Це відбувається тому, що компанія вважає, що проблеми суспільства не впливають на її діяльність.

Більш зрілий підхід до соціально відповідальної поведінки вимагає інтеграції соціальних програм та проблем навколишнього середовища у стратегію управління компанією. Для виділення головних переваг впровадження стандартів СВК у стратегію управління розглянемо матрицю, розроблену компанією «Sustain Ability» на основі аналізу діяльності компаній Центральної та Східної Європи (табл. 2).

Оскільки соціальна відповідальність бізнесу – це усвідомлення необхідності сталого розвитку, матриця допомагає виявити ключові елементи доцільності соціально відповідального бізнесу. Матриця створена на основі двох груп факторів, а саме факторів успіху бізнесу та факторів, пов'язаних зі сталим розвитком. Там, де фактори сталого розвитку та фактори успіху бізнесу сходяться, існує можливість визначення чіткої умови доцільності СВБ. Покращення корпоративного

Таблиця 1

Порівняльна характеристика основних національних моделей СВБ

Ключова ознака	Країна походження моделі СВБ			
	США	Європейські країни	Великобританія	Японія
Ініціатор введення стандартів СВБ	Бізнес.	Держава, інститути громадянського суспільства.	Бізнес, інститути громадянського суспільства.	Великий бізнес.
Роль держави в СВБ	Мінімальне регулювання, податкові пільги.	Регулювання за допомогою законів та стандартів.	Розроблення соціальних та екологічних стандартів.	Держава – замовник, контролер та беніфіціар СВБ.
Сприйняття бізнесу в суспільстві	Відсутність традицій конфронтації та конфліктів у трудовій сфері, нечисленність та конформізм профспілок.	Пошук соціального компромісу між працею та найманим капіталом.	Усвідомлення економічної, соціальної та екологічної ролі бізнесу, профспілкові традиції.	Сприйняття компанії як «великої сім'ї», визнання соціальної ролі бізнесу.
Головні зацікавлені сторони	Акціонери, споживачі, ЗМІ, місцеві громади, малозабезпечені прошарки суспільства.	Споживачі, працівники, держава, громадські організації.	Споживачі, ділові партнери, профспілки, ЗМІ.	Працівники, споживачі, місцеві громади.
Суспільні цінності та культурні особливості	Індивідуалізм, наполеглива праця, лідерство, конкуренція, процвітання, громадянська активність.	Прагматизм, пріоритет особистих і сімейних інтересів, солідарність, добробут.	Економічна раціональність, індивідуалізм, традиціоналізм.	Колективізм, патерналізм, скромність, повага до традицій, взаємодопомога.

Джерело: сформовано авторами на основі [2; 4]

Таблиця 2

Матриця доцільності впровадження СВБ

Фактори успіху бізнесу	Корпоративна активність		Екологічні фактори		Соціально-економічний розвиток		
	корпоративне управління	активність груп впливу	покращення екологічних процесів	екологічні продукти та послуги	екологічний розвиток місцевості	розвиток громади	управління людськими ресурсами
Зростання доходів, доступ до ринку	1	2	3	4	5	6	7
Скорочення витрат на продуктивність	8	9	10	11	12	13	14
Доступ до капіталу	15	16	17	18	19	20	21
Управління ризиком	22	23	24	25	26	27	28
Людський капітал	29	30	31	32	33	34	35
Репутація компанії	36	37	38	39	40	41	42

Пояснення до умовних позначень матриці:

	Незначний вплив умов доцільності впровадження СВБ
	Немає доказів умов доцільності впровадження СВБ
	Вагомий вплив умов доцільності СВБ

Джерело: сформовано авторами на основі [2; 9; 12]

управління допомагає покращити доступ до капіталів, підвищити доходи й забезпечити зростання продуктивності роботи компанії. Робота з покращення екологічних процесів прямо впливає на зростання доходів і продуктивності та скорочення витрат.

Одним з головних ускладнень є виміри результатів та бажання одержати ефективність якомога раніше, але складність вимірювання ефективності полягає у відсутності методик та моделей вимірювання та фіксування змін результатів, деформації та змін у бізнес-системі підприємства. Стрімкі зміни бізнес-системи відбуваються під впливом

багатьох факторів, тому відділити частку відношення ефективності до результатів протягом часу також досить проблематично. Для цього потрібно розроблення такої системи кількісно-якісних показників, які б включали окремий блок KPI, пов'язаних із визначенням ефективності КСВ.

Результати впровадження такої системи стануть відомими в довгостроковій перспективі, коли стане зрозумілим ступінь впливу ІС на бізнес-систему загалом. Ці міркування допомогли визначити контур ІС КСВ, який дасть змогу уточнити основні положення концептуального підходу до моделювання механізмів розвитку систем (рис. 1).

Рис. 1. Компаративна модель ефективності формування ІС КСВ

Джерело: сформовано авторами на основі джерел [1; 5; 10]

Компаративна модель описує ієрархічну систему управління розвитком ІС КСВ задля виокремлення ефективності впровадження модулів КСВ. Суб'єкт управління в такій системі повинен враховувати вплив багатьох зовнішніх та внутрішніх факторів на ІС загалом, розподіляти функції управління між підсистемами, що реалізуються послідовно, суб'єкти яких управляють окремими етапами життєвого циклу бізнес-системи через планування, контроль та коригування окремих факторів.

На процес управління на різних етапах життєвого циклу впливають як внутрішні (організаційні), так і зовнішні фактори. Кожний з етапів життєвого циклу повинен перебувати під впливом системи управління, для кожного реалізуються основні управлінські функції, такі як формування цілі та стратегії, планування та організація виконання, контроль виконання.

Доцільно відзначити, що для проведення первинної діагностики соціальної відповідальності бізнесу важливою є побудова на підприємстві якісної інформаційної системи, яка б задовольняла інформаційні запити управлінського персоналу в рамках системи ділового партнерства.

В результаті дослідження зроблено припущення, що організація інформаційного забезпечення соціальної відповідальності системи ділового партнерства підприємства передбачає

такі складові частини, як розроблення внутрішніх регламентів щодо регулювання питання соціальної відповідальності та відповідної звітності; виокремлення об'єктів обліку соціальної відповідальності; розроблення робочого плану розвитку; організація документообігу; формування системи управлінської звітності; вибір програмного забезпечення для ведення обліку соціальної відповідальності.

В табл. 3 наведемо головні характеристики визначення результатів ефективності від запровадження ІС КСВ.

Для отримання найбільшого ефекту від впровадження інформаційних систем вони повинні бути інтегровані в уже наявні інформаційні системи, при цьому необхідно враховувати як технологічні чинники (сумісність платформ, зручність і звичність інтерфейсів, питання міграції даних зі старих систем), так і географічний фактор (наявність територіально розподілених підсистем).

Дані агентства «Рапогата» також свідчать про те, що в наш час тільки 37% компаній не потребують серйозного підходу до інтеграції нових інформаційних систем у зв'язку з локальністю своїх офісів і, відповідно, бізнес-процесів [9]. Таким чином, управління організаційним розвитком підприємства в контексті формування сучасної моделі ІТ КСВ є важливою стратегічною складовою частиною управління розвитком усього підприємства. При цьому важливою проблемою залишається

Метрики оціночної моделі ефективності впровадження ІС КСВ

Параметрична група	Компаративні показники
Якість системи ІС	Гнучкість модулів системи, точність параметрів ІС, простота використання, можливість швидкого налаштування, відкритість модулів формування БД, інтегрованість даних різних модулів, ефективність взаємодії окремих модулів.
Інформаційна якість	Відповідність вимогам користувача, своєчасність надання даних, релевантність даних, простота інтерпретації, повнота та доступність даних.
Тактичний вплив	Підвищення рівня індивідуальної продуктивності, підвищення якості СППР, скорочення часу виконання бізнес-процесів, покращення комунікацій, скорочення витрат бізнес-системи, збільшення ефективності використання ресурсів, підвищення задоволеності користувачів.
Стратегічний вплив	Створення нових бізнес-напрямів розвитку підприємства, зростання вартості бізнесу, підвищення рівня міжкорпоративного співробітництва, впровадження інновацій, гнучка реструктуризація.

Джерело: сформовано авторами на основі [3; 8; 11]

невизначеність поняття «успіх впровадження», що може мати різний сенс для різних категорій зацікавлених осіб.

Висновки з проведеного дослідження.

В результаті проведеного дослідження встановлено, що важливою основою функціонування системи ділового партнерства в умовах забезпечення розвитку бізнес-системи підприємства є соціальна відповідальність бізнесу, оцінювання якої впливає на репутацію підприємства перед його діловими партнерами та іншими зацікавленими сторонами. Для адекватного оцінювання соціальної відповідальності бізнесу потрібна побудова якісного обліково-інформаційного забезпечення, необхідного для правильної організації облікових, аналітичних та контрольних процедур, та моделі стратегічного розвитку підприємства, яка базується на сучасних принципах побудови ІС, у яких інтегративним компонентом буде окремий модуль ІС КСВ.

Головною ж причиною, через яку корпоративна соціальна відповідальність не є поширеною в Україні, на думку самих підприємців, є низький рівень обізнаності серед покупців про можливості сучасних ІС, які існують. Також для стимулювання підприємств бути соціально відповідальними важливі визнання громадою компанії як відповідальної, потреби бізнес-партнерів, доступ до пільгових кредитів, бажання членів колективу тощо.

Одним з головних постулатів, який необхідно довести представникам бізнесу, є такий: корпоративна соціальна відповідальність – це концепція, яка не обов'язково, але з часом надає додаткові фінансові привілеї. Політика КСВ насамперед має бути вписана в бізнес-стратегію компанії, тому що вона стосується планування розвитку підприємства, поліпшення його конкурентоспроможності та оптимізації витрат.

Отримані результати дослідження є підґрунтям для розроблення сучасних методик з питань інформаційного забезпечення соціальної відповідальності бізнесу в системі ділового партнерства, що є перспективами подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алексеев С.Б. Проблемы впровадження інформаційних технологій у процес управління стратегічним потенціалом торговельного підприємства. *Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку*. 2012. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sim_2012_2012_10 (дата звернення: 03.03.2020).
2. Бурлакова Ю.М. Дослідження особливостей формування корпоративної соціальної відповідальності в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014, № 6. Т. 1. С. 220–227.
3. Бурковська А.В., Лункіна Т.І. Розвиток корпоративної соціальної відповідальності в Україні. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2015. Вип. 4. С. 38–43.
4. Ворончак І.О. Національні моделі соціальної відповідальності бізнесу: особливості та механізм формування. *Економіка і суспільство*. 2018. № 17. С. 24–29. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-17-4> (дата звернення: 03.03.2020).
5. Єсіна О.Г., Лінгур Л.М. Формування соціальних стандартів бізнесу в контексті реструктуризації корпоративних інформаційних систем. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 40. С. 107–111.
6. Жмай О.В. Корпоративна соціальна відповідальність: перспективи та можливості серед підприємств малого та середнього бізнесу в Україні. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2015. Т. 14. Вип. 2(30). С. 185–192.
7. Іваницька С.Б., Галайда Т.О., Сокура С.О. Розвиток корпоративної соціальної відповідальності в Україні на прикладі ТОВ «Машівка-Агро-Альянс». *Вісник Мукачівського державного університету*. 2018. № 19. С. 853–859.
8. Мартинюк Е.А. Особливості опису бізнес-процесів в сучасних ІТ-системах. *Ефективна економіка*. 2014. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua> (дата звернення: 03.03.2020).
9. Пилипів Н.І., Максимів Ю.В. Концептуальний підхід до побудови обліково-інформаційного забезпечення соціальної відповідальності підприємства через призму системи ділового партнерства. 2020. URL: <https://www.researchgate.net/publication/331595884> (дата звернення: 03.03.2020).
10. Полуєктова Н.Р. Оцінювання ефективності використання інформаційних систем підприємства на основі аналізу стохастичної границі. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 5(167). С. 493–500.

11. Філіпова С.В. Соціальна відповідальність у стратегії управління вітчизняним підприємством: проблемні питання інтегрування механізму. *Економіка: реалії часу*. 2017. № 2(30). С. 5–17. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2017/No2/5.pdf> (дата звернення: 03.03.2020).

12. Шандова Н.В. Особливості розвитку корпоративної соціальної відповідальності. *Вісник ЖДТУ*. 2016. № 1(75). С. 123–128.

13. Jamali D. Corporate Social Responsibility in Developing Countries. *International Journal of Management Reviews*. 2018. Vol. 20. P. 32–61.

REFERENCES:

1. Alekseyev S.B. (2012). Problemy vprovadzhennya informatsiynykh tekhnolohiy u protses upravlinnya stratehichnym potentsialom torhovel'noho pidpryyemstva [Problems of implementation of information technologies in the process of managing the strategic potential of a trading enterprise]. *Strategy and mechanisms of regulation of industrial development*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sim_2012_2012_10 (accessed: 03 March 2020).

2. Burlakova Yu.M. (2014). Doslidzhennya osoblyvostey formuvannya korporativnoyi sotsial'noyi vidpovidal'nosti v Ukrayini [Research of features of formation of corporate social responsibility in Ukraine]. *Bulletin of Khmelnytsky National University*. No. 6. Vol. 1. P. 220–227.

3. Burkovs'ka A.V., Lunkina T.I. (2015). Rozvytok korporativnoyi sotsial'noyi vidpovidal'nosti v Ukrayini [Development of corporate social responsibility in Ukraine]. *Bulletin of Agrarian Science of the Black Sea*. 2015. Vol. 4. P. 38–43.

4. Voronchak I.O. (2018). Natsional'ni modeli sotsial'noyi vidpovidal'nosti biznesu: osoblyvosti ta mekhanizm formuvannya [National models of corporate social responsibility: features and mechanism of formation]. *Economy and society*. 2018. Iss. 17. P. 24–29. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-17-4> (accessed: 03 March 2020).

5. Yesina O.H., Linhur L.M. (2019). Formuvannya sotsial'nykh standartiv biznesu v konteksti restrukturyzatsiyi korporativnykh informatsiynykh system [Formation of social standards of business in the context of corporate information systems restructuring]. *Black Sea Economic Studies*. 2019. Iss. 40. P. 107–111.

6. Zhmay O.V. (2015). Korporativna sotsial'na vidpovidal'nist': perspektyvy ta mozhlyvosti sered pidpryyemstv maloho ta seredn'oho biznesu v Ukrayini [Corporate Social Responsibility: Prospects and Opportunities for SMEs in Ukraine]. *Market Economics: Modern Management Theory and Practice*. Vol. 2(30). P. 185–192.

7. Ivanyts'ka S.B., Halayda T.O., Sokura S.O. (2018). Rozvytok korporativnoyi sotsial'noyi vidpovidal'nosti v Ukrayini na prykladi TOV "Mashivka-Ahro-Al'yans" [Development of Corporate Social Responsibility in Ukraine on the Example of Mashivka-Agro-Alliance LLC]. *Bulletin of Mukachevo State University*. 2018. Iss. 19. P. 853 *Bulletin of 859*.

8. Martynyuk E.A. (2014). Osoblyvosti opysu biznes-protsesiv v suchasnykh IT-systemakh [Features of the description of business processes in modern IT systems]. *Efficient economy*. 2014. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua> (accessed: 03 March 2020).

9. Pylypiv N.I., Maksymiv Yu.V. (2020). Kontseptual'nyy pidkhid do pobudovy oblikovo-informatsiynoho zabezpechennya sotsial'noyi vidpovidal'nosti pidpryyemstva cherez pryzmu systemy dilovoho partnerstva [Conceptual approach to the construction of accounting and information support of social responsibility of the enterprise through the lens of the business partnership system]. URL: <https://www.researchgate.net/publication/331595884> (accessed: 03 March 2020).

10. Poluektova N.R. (2015). Otsinyuvannya efektyvnosti vykorystannya informatsiynykh system pidpryyemstva na osnovi analizu stokhastychnoyi hranytsi. *Actual problems of economics*. № 5 (167). P. 493–500.

11. Filypova S.V. (2017). Sotsial'na vidpovidal'nist' u stratehiyi upravlinnya vitcheznyanym pidpryyemstvom: problemni pytannya intehruvannya mekhanizmu [Social responsibility in the strategy of management of a domestic enterprise: problematic issues of mechanism integration]. *Economy: the realities of time. Scientific journal*. 2017. No. 2 (30). P. 5–17. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2017/No2/5.pdf> (accessed: 03 March 2020).

12. Shandova N.V. (2016). Osoblyvosti rozvytku korporativnoyi sotsial'noyi vidpovidal'nosti [Features of development of corporate social responsibility]. *ZhSTU Bulletin*. No. 1 (75). P. 123–128.

13. Jamali D. (2018). Corporate Social Responsibility in Developing Countries. *International Journal of Management Reviews*. Vol. 20. P. 32–61.

СУТНІСТЬ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ІВЕНТ-МЕНЕДЖМЕНТУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВА

THE ESSENCE AND CHARACTERISTICS OF EVENT MANAGEMENT IN THE ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM

У статті розглянуто сутність поняття івент-менеджменту та виокремлено його характерні ознаки. Встановлено, що через свою відносну новизну івент-менеджмент не є досить обґрунтованим напрямом наукового дослідження з позиції методології та практики. Концептуальні, теоретико-методологічні та методико-прикладні засади його побудови й використання розглянуті вітчизняними та іноземними науковцями здебільшого фрагментарно, що актуалізує необхідність вирішення в цьому контексті широкого спектру завдань, ключовими серед яких є теоретичне обґрунтування сутності поняття івент-менеджменту та виокремлення його характерних ознак. Розглянуто різні підходи до трактування понять «івент» та «менеджмент», які є основою поняття івент-менеджменту. Під поняттям івент-менеджменту запропоновано розуміти вид управлінської діяльності, що спрямований на управління різними заходами ділового (ділові зустрічі, ярмарки, виставки, конференції, конгреси, маркетингові заходи, соціальні ініціативи тощо) та тимбилдингового характеру у діяльності підприємств, організацій та установ для досягнення їхніх стратегічних і тактичних цілей.

Ключові слова: івент-менеджмент, менеджмент, івент, діловий туризм, бізнес.

В статті розглянуто сутність поняття івент-менеджменту та виокремлено його характерні ознаки.

характерные признаки. Установлено, что из-за своей относительной новизны ивент-менеджмент не является достаточно обоснованным направлением научного исследования с позиции методологии и практики. Концептуальные, теоретико-методологические и методико-прикладные основы его построения и использования рассмотрены отечественными и иностранными учеными в основном фрагментарно, что актуализирует необходимость решения в этом контексте широкого спектра заданий, ключевыми среди которых являются теоретическое обоснование сущности понятия ивент-менеджмента и выделение его характерных признаков. Рассмотрены различные подходы к трактовке понятий «ивент» и «менеджмент», которые являются основой понятия ивент-менеджмента. Под понятием ивент-менеджмента предложено понимать вид управленческой деятельности, направленный на управление различными мероприятиями делового (деловые встречи, ярмарки, выставки, конференции, конгрессы, маркетинговые мероприятия, социальные инициативы и т.д.) и тимбилдингового характера в деятельности предприятий, организаций и учреждений для достижения их стратегических и тактических целей.

Ключевые слова: ивент-менеджмент, менеджмент, ивент, деловой туризм, бизнес.

УДК 338.58:65.014

<https://doi.org/10.32843/bses.50-25>

Мисик В.М.

аспірантка кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності Національний університет «Львівська політехніка»

Mysyk Viktoriya

Lviv Polytechnic National University

The essence of the concept of event management is developed in the article and its characteristic features are distinguished. It is established that due to its relative novelty, event management is not a sufficiently substantiated direction of scientific research in terms of methodology and practice. The conceptual, theoretical and methodological principles of its construction and use are considered by domestic and foreign scientists to a large extent fragmentary, which actualizes the need to solve in this context a wide range of problems, the key among which is the theoretical substantiation and the essence of management and its characteristic features. Different approaches to interpretation of the concepts of event and management, which are the basis of the concept of event management, are considered. It is established that the theory and practice of managing different events that are related to the activities of companies, as a rule, focuses on their business aspect. At the same time, it is emphasized that it is not appropriate to limit event management solely to business events, as the meaningful content of the definition of the event is much wider and also covers non-business activities (staff training, corporate visits, etc.). The concept of event management is proposed to understand as a type of management activities aimed at managing various business events (business meetings, fairs, exhibitions, conferences, congresses, marketing events, social initiatives, etc.) and team building in the activities of enterprises, organizations and institutions to achieve their strategic and tactical goals. The process of planning and coordinating an event is usually called event planning, which may include budgeting, scheduling an event, choosing the venue, obtaining the necessary permits, arranging transportation and parking, arranging speeches and entertainment part of the event, providing appropriate decor, responsibility for safety events, selection of batteries, coordination of outsourcing responsibilities, and contingency plans. Nowadays the demand for event services in the international market is increasing, as well as the increasing importance of formation of event management in general.

Key words: event management, management, event, business tourism, business.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку бізнесу більшість підприємств одне зі своїх ключових завдань вбачає в утриманні наявних ринкових позицій із застосування для цього максимально можливого спектру інструментів і технологій. Особлива увага суб'єктами господарювання останнім часом приділяється на щоразу активніше застосування задля цього івент-менеджменту, який сьогодні можна трактувати як один із найбільш динамічних напрямів дослідження теорією та практикою.

Вивчення теорії та практики дає змогу стверджувати, що поступово поняття івент-менеджменту виокремлюється у самостійний напрям економічної науки, займаючи позиції повноцінного виду менедж-

менту загалом (разом з інвестиційним менеджментом, фінансовим, виробничим, інноваційним, проєктним, самоменеджментом, ризик-менеджментом, менеджментом якості, міжнародним менеджментом тощо). Івент-менеджмент охоплює одну з найбільш складних та пріоритетних сфер ухвалення управлінських рішень суб'єктами господарювання, що пов'язана з ринком, брендом компанії, діловим середовищем, зовнішньоекономічними зв'язками, інтернаціоналізацією бізнесу, бізнес-партнерами тощо.

З огляду на вищенаведене доцільно зауважити, що через свою відносну новизну івент-менеджмент не є досить обґрунтованим напрямом наукового дослідження з позиції методології та практики.

Концептуальні, теоретико-методологічні та методико-прикладні засади його побудови й використання розглянуті вітчизняними та іноземними науковцями здебільшого фрагментарно, що актуалізує необхідність вирішення в цьому контексті широкого спектру завдань, ключовими серед яких є теоретичне обґрунтування сутності поняття івент-менеджменту та виокремлення його характерних ознак.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню сутності поняття івент-менеджменту загалом та його ключових характеристик зокрема присвячені праці таких учених, як Д. Гетц, Р. Гріффін, Й. Лампел, С. Магауайєр, А. Мейєр, К. Монгомері, А. Нігам, А. Олівер, П. Тищенко, К. Харді. Вивченням змісту й сутності понять «менеджмент» та «івент» займалися такі вітчизняні та іноземні науковці, як О. Артеменко, В. Битов, І. Гуцько, Е. Давидова, В. Долод, Є. Кузьмін, Г. Кунц, О. Мельник, Ф. Хміль. Цими авторами, зокрема, виокремлено види менеджменту, розкрито його відмінності від інших споріднених понять, охарактеризовано його загальні й конкретні функції, представлено суб'єктів та об'єктів менеджменту. З позиції івентів у теорії та практиці звернено увагу на походження сутності цього поняття, розкрито різні його практичні аспекти, охарактеризовано його зв'язок із поняттям ділового туризму тощо. Водночас низка важливих завдань зі вказаної тематики досі залишається невирішеною. Перш за все зміст поняття івент-менеджменту розглянуто лише частково, а його характерні ознаки виокремлено фрагментарно, що ускладнює подальші наукові пошуки у сфері побудови та використання систем івент-менеджменту на підприємствах.

Постановка завдання. Метою статті є розвиток сутності поняття івент-менеджменту та виокремлення його ключових характерних ознак.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розглядаючи сутність поняття івент-менеджменту, маємо погодитися з тим, що це поняття має генезисний зв'язок із поняттями «менеджмент» та «івент», з огляду на що їх слід розглянути ретельно. Зокрема, відомо, що сьогодні існують сотні різноманітних визначень поняття «менеджмент». Найчастіше його розглядають у теорії та практиці як різновид управління. Наприклад, О. Кузьмін та О. Мельник [1, с. 9] це поняття трактують як цілеспрямований вплив на колектив працівників або окремих виконавців задля виконання поставлених завдань та досягнення визначених цілей. Це визначення відштовхується зазначеними авторами від думки «батька» наукового менеджменту А. Файоля, який вважав, що менеджмент – це «вміння прогнозувати, планувати, організувати, командувати, координувати та контролювати діяльність інших людей».

Згідно з Мері Паркер Фоллет [2], менеджмент є «мистецтвом робити справи через інших». Таке трактування вважають традиційним, і під ним

розуміють, що функція управління здійснюється для виконання роботи за допомогою людей, впливу саме на людей. Однак у визначенні не враховуються важливі аспекти менеджменту, зокрема управління виробництвом, фінанси.

Вчені слушно відзначають, що у термінів «менеджмент» та «менеджер» немає точного визначення й перекладу, тому що ці поняття є досить багатозначними та багатоаспектними. Наприклад, у словнику англійської мови за редакцією В. Мюллера [3] можна зустріти чималу кількість визначень менеджменту, найпопулярнішими серед яких є такі: «управління»; «вміння володіти чимось (інструментами, технологіями тощо) та вміння виконувати певну роботу»; «штат, дирекція»; «ставлення до людей».

М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі у своїй популярній праці «Основи менеджменту» [4] розглядають менеджмент з кількох позицій: як вміння досягати мету з використанням праці та інтелекту інших людей; як сукупність певних знань, що допомагають здійснити цю функцію; як мистецтво управління, яке проявляється в оригінальності рішень, нестандартності підходів, надзвичайно швидкій реакції, а також вмінні імпровізувати. Ф. Хміль [5] вважає, що особливістю терміна «менеджмент» є його переважне використання щодо управління господарською діяльністю. Цікавою є позиція американських дослідників Г. Кунца і С. Доннела [6], які розглядають сутність менеджменту через створення ефективного середовища для роботи людей, що працюють у формальних організованих групах.

Особливе місце серед численних теоретичних концепцій, які описують різносторонність буття людини, посідає узагальнення уявлень щодо менеджменту як феномена культури. Є. Коваленко [7, с. 32–63] вважає, що менеджмент є унікальним об'єктом наукового пізнання, і якщо подивитися ширше, то під цим поняттям слід розуміти культурний процес, що полягає у перетворенні загального хаосу на суспільний порядок, а конкретніше, менеджмент – це діяльність, що спрямовується на забезпечення життєздатності та цілісності організації у певному середовищі.

Таким чином, узагальнено поняття менеджменту трактують у науковій літературі з різних позицій, найпоширенішими серед яких є такі:

- менеджмент як вид професійної діяльності;
- менеджмент як процес;
- менеджмент як частина науки про управління, що пов'язана з різними локальними центрами відповідальності чи організаційно-економічними системами;
- менеджмент як уміння і навик;
- менеджмент як окрема функція чи їхня сукупність;
- менеджмент як колектив менеджерів, що виконує завдання лінійного чи функціонального управління.

Для вирішення завдання розвитку сутності поняття «івент-менеджмент» розглянемо трактування поняття «івент» з позиції теорії та практики. Згідно з визначенням, що подається в Кембриджському словнику [8], івент – це діяльність, яка планується з особливою метою і зазвичай включає багато людей, наприклад зустріч, вечірка, виставка або конференція. У Словнику англійської мови Коллінза [9] зазначено, що івент – це «запланована та організована подія, наприклад громадські збори чи спортивний матч. В Оксфордському словнику англійської мови [10] івент – це подія, яка має властивість траплятися, особливо щось важливе; плановий громадський чи соціальний захід; один з елементів у програмі перегонів, змагань чи виступів.

Цікаве визначення поняття «івент» подається у Словнику сучасної англійської мови Лонгмана [11]. Згідно з ним івент – це вистава, спортивні змагання, вечірка тощо, на яких люди збираються разом, щоби подивитися чи взяти участь у чомусь; щось, що має тенденцію відбуватися, особливо щось важливе, цікаве чи незвичне.

Й. Лампел і А. Мейєр [12, с. 1026–1027] виокремлюють шість формальних критеріїв для визначення поняття «івент» як події, що (1) цілеспрямовано збирає разом індивідів з різних груп (2) протягом обмеженої тривалості часу (3) для спілкування віч-на-віч на місцях задля структурованого чи неструктурованого здійснення певної діяльності, що включає як (4) церемоніальну чи драматургічну діяльність, так і (5) заходи обміну знаннями чи даними, а також колективного осмислення певної інформації. В результаті (6) ці події породжують соціальні та репутаційні ресурси, які можна розмістити в інших місцях та для досягнення інших цілей.

Соціологи запропонували розглянути сучасне поняття івенту або класичне поняття події як призму, через яку структуруються процеси взаємодії між активною діяльністю та чітким організуванням, що можна спостерігати за певних обставин [13, с. 414]. А. Нігам та В. Оказіо [14, с. 824] стверджують, що івенти мають тривалість та історію, і їх краще розглядати не як миттєві випадки, а як послідовність дій, що перетинаються, і процесів, що відбуваються в конкретний момент. З цього погляду кожна подія розгортається різним чином, і залежить це від багатьох факторів та особливостей, наприклад від тривалості або темпів.

Розглядаючи термін «івент», маємо зазначити, що з англійської мови його можна перекласти як «подія». Для того щоби пояснити процес управління подіями загалом, пропонуємо розрізнити події, які свідомо створені та демонструють характеристики формальних організацій, наприклад конференції, виставки, зустрічі («організовані» заходи), й так звані незапрограмовані («несподівані» події). У науковій літературі, зокрема, проводиться подібна диференціація між людськими та природними

катастрофами, тобто неочікуваними подіями [15], оскільки перші вважаються тими, яким можна запобігти, тоді як другі є несподіваними для людини.

Дослідження різних подій у діяльності суб'єктів господарювання, що відбуваються організовано, привертає особливу увагу багатьох науковців. Наприклад, у роботі [12, с. 1026–1027] автори розглядають івенти різних рівнів та їх ролі в побудові та функціонуванні організаційних сфер.

В аналізованому контексті варто зауважити, що більшість досліджень подій запрограмованого характеру в діяльності організацій досі були зосереджені здебільшого на конференціях. Наприклад, Р. Гаруд [16, с. 1061–1088] відзначає, як три конкретні конференції спровокували розвиток та комерціалізацію кохлеарних імплантатів у сфері охорони здоров'я, оскільки вони забезпечували реалізацію технологічних можливостей та сприяли досягненню консенсусу на місцях. Так само А.Л. Олівер та К. Монтгомері [17, с. 1147] задокументували, як перша конференція юдейських юристів у 1944 р. сформувала когнітивні орієнтації для нової професії в Ізраїлі. К. Харді та С. Магауайр [18, с. 1346] вказали на роль конференцій Організації Об'єднаних Націй як каталізаторів змін у сфері транснаціональної політики.

Низка теоретиків і практиків у своїх дослідженнях різних типів івентів зосереджує увагу на регулярних турнірних ритуалах, таких як церемонії нагородження, конкурси й показові сертифікації, а також вивчають їх роль у діяльності організацій. Наприклад, Н. Ананд з колегами [19] ретельно діагностував таку подію, як відзначення премією Букера за художню літературу, що створила окрему самостійну категорію постколоніальної художньої літератури в галузі англійської прози. Б. Моєран та інші науковці [20] аналізують важливість таких заходів для узгодження цінностей у творчих галузях. Більш того, оскільки подібні турнірні ритуали повторюються регулярно, вони рідко асоціюються з радикальними, пунктуаційними змінами, скоріше, обговорюються як хаби для нетворкінгу, на яких можна стабілізувати відносини та посилити владні позиції на ринку.

Вплив ярмарків та конференцій на організації та організаційні сфери їхнього функціонування також було розглянуто в різних дослідницьких контекстах. Наприклад, П. Маскелл та його колеги [21] трактують торгові ярмарки як «тимчасові кластери», оскільки вони дають змогу забезпечувати трансфер на ринку знань та процесів обміну серед різноманітних наборів суб'єктів аналогічно до тих, що зустрічаються в регіональних кластерах. Зокрема, періодичні ярмарки стали центральними у глобальних ділових відносинах, адже пропонують центр, навколо якого професіонали можуть організувати свої дослідницькі, виробничі, збутові, маркетингові та інші проєкти [22].

Підсумовуючи інформацію щодо івентів у контексті вирішення завдання розвитку сутності

поняття «івент-менеджмент», маємо зауважити, що теорія та практика управління різними подіями, які пов'язані з діяльністю компаній, як правило, зосереджені на їхньому діловому аспекті [23; 24]. Одним із найпоширеніших понять у цьому контексті є поняття ділового туризму, який у літературі розглядається як поїздки чи відрядження працівників компаній (установ та організацій) для досягнення цілей бізнесу, а також задля організації різних корпоративних заходів [25, с. 68]. Л. Вовк [26, с. 270] вважає, що діловий туризм – це різноманітні поїздки задля виконання фахових обов'язків, основна мета яких полягає у відвідуванні об'єктів, що належать підприємству чи становлять певний інтерес для учасників. С. Попович [27, с. 254] висвітлює діловий туризм як вид туризму, метою поїздки якого є проведеною ділових зустрічей та переговорів.

Водночас доцільно зауважити, що обмежувати івент-менеджмент виключно заходами ділового характеру недоречно, оскільки змістове наповнення поняття «івент» є значно ширшим і поширюється також на заходи неділового характеру, про що зазначалось вище (наприклад, інтеграційні тренінги для персоналу, корпоративні виїзди).

Вивчення теорії та практики дає змогу зробити висновок про те, що в літературі розглядаються різні трактування поняття івент-менеджменту загалом. Так, у Кембриджському словнику понять [8] під поняттям «івент-менеджмент» розуміється робота, пов'язана з плануванням великих заходів, таких як конференції, виставки, вечірки, та управління ними. Згідно з В. Смітом [28], івент-менеджмент – це застосування проєктного менеджменту для розроблення масштабних заходів, таких як фестивалі, конференції, церемонії, весілля, формальні заходи та вечірки, концерти чи конвенції, що передбачає попереднє вивчення бренду, визначення цільової аудиторії, розроблення концепції події та координацію технічних аспектів перед тим, як розпочати підготовку до створення реального заходу.

Словник сучасної англійської мови Лонгмана [11] подає два визначення поняття івент-менеджменту. Перше з них характеризує івент-менеджмент як організацію великих заходів, таких як конференції та концерти. Друге значення івент-менеджменту має тісний зв'язок із маркетингом і розглядає це поняття як організацію спеціального заходу в рамках програми маркетингової діяльності.

Директор з освіти Івент-академії у США К. Деррік [29] вважає, що івент-менеджмент – це процес, за допомогою якого події задумуються, плануються, створюються та оцінюються. Події оживають завдяки управлінню проєктами через серію продуманих планів та завдань. Івенти за своєю природою є експериментальними. Отже, управління ними означає, на думку автора, те, що залучена в івент-сферу особа повинна «зануритися у подію, а не просто викреслювати виконані дії зі

списку». Практик вважає, що «якісне управління подіями вимагає гнучкості, сили характеру та вміння спілкуватися з людьми».

Керівник контенту для «Eventbrite» Великобританії та Ірландії М. Уокер [30] трактує івент-менеджмент як організацію будь-яких великих або малих подій: від персональних та приватних заходів, таких як весілля та вечірки, аж до ділових подій, таких як заходи для споживачів товарів та послуг (B2C), фестивалі та бізнес-зустрічі (B2B), конференції та виставки.

Узагальнюючи вищенаведене, під поняттям івент-менеджменту пропонуємо розуміти вид управлінської діяльності, що спрямований на управління різними заходами ділового (ділові зустрічі, ярмарки, виставки, конференції, конгреси, маркетингові заходи, соціальні ініціативи тощо) й тимблдингового характеру у діяльності підприємств, організацій та установ для досягнення їхніх стратегічних і тактичних цілей. Для конкретизації сутності івент-менеджменту доцільно виокремити його такі ключові характерні ознаки:

- івент-менеджмент пов'язаний із сукупністю різних взаємовідносин, що виникають під час управління заходами ділового та тимблдингового характеру;
- сфера івент-менеджменту тісно пов'язана з так званою діловою та тимблдинговою інфраструктурою, що, зокрема, охоплює конференц-зали, різне технічне обладнання, аудіо- та відеоапаратуру, заклади розміщення (проживання) працівників/учасників, кейтеринг, транспорт;
- івент-менеджмент є самостійною сферою наукових знань і професійної діяльності;
- івент-менеджмент за своїм змістом пов'язаний більшою мірою з категорією робочого часу працівників;
- івент-менеджмент ґрунтується на сукупності науково обґрунтованих положень (принципів, методів, форм, інструментів тощо);
- сфера івент-менеджменту поширюється як на внутрішнє середовище суб'єкта господарювання («внутрішня» спрямованість), так і на заходи, що пов'язані із зовнішнім середовищем («зовнішня» спрямованість);
- ключовим ініціатором заходів у межах івент-менеджменту є найчастіше суб'єкт господарювання;
- івент-менеджмент за своїм змістом є також конкретною функцією менеджменту, яка реалізується шляхом виконання відомих у теорії та практиці п'яти загальних функцій;
- розвиток івент-менеджменту на рівні суб'єктів господарювання тісно пов'язаний із розвитком культури івент-індустрії як на рівні галузі, регіону чи держави загалом, так і на міжнародному рівні;
- інструментарій івент-менеджменту поширюється не лише на сферу бізнесу, але й на сферу діяльності неприбуткових організацій чи на сферу реалізації різних соціальних ініціатив;

– івент-менеджмент охоплює заходи так званого запрограмованого характеру.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, результати виконаних досліджень свідчать про неоднозначність та різноспрямованість у розумінні сутності поняття івент-менеджменту, яке може розглядатись як процес, вид менеджменту, функція менеджменту, уміння й навички тощо. Вивчення практичного досвіду, використання інструментарію морфологічного аналізу, діагностування підходів до трактування понять «івент» та «менеджмент» дали змогу під поняттям івент-менеджменту розуміти вид управлінської діяльності, що спрямований на управління різними заходами ділового (ділові зустрічі, ярмарки, виставки, конференції, конгреси, маркетингові заходи, соціальні ініціативи тощо) й тимбілдінг-ового характеру у діяльності підприємств, організацій та установ для досягнення їхніх стратегічних та тактичних цілей. Особливістю івент-менеджменту є те, що він побудований багато в чому на положеннях менеджменту загалом, а також прямо чи опосередковано стосується виробничо-господарської діяльності суб'єкта господарювання.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі мають полягати у побудові систем івент-менеджмент на підприємствах, а також виокремленні та характеристики їхніх ключових елементів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Кузьмін О., Мельник О. Теоретичні та прикладні засади менеджменту : навчальний посібник. Львів : Національний університет «Львівська політехніка» ; Інтелект-Захід, 2007. 384 с.
- Follett M.P. *Dynamic Administration: The Collected Papers of Mary Parker Follett*. Eastford : Martino Fine Books. 2014.
- Мюллер В.К. *Англо-русский словарь*. Москва : Издательство иностранных и национальных словарей, 1956.
- Мескон М.Х., Альберт М., Хедуори Ф. *Основы менеджмента*. Москва : Дело, 1992.
- Хміль Ф. *Основы менеджменту : підручник*. Київ : Академвидав, 2007. 576 с.
- Кунц Г., Доннел С. *Управление: системный и ситуационный анализ управленческих функций*. Москва : Прогресс, 1981.
- Коваленко Є. Теорія та історія культури механістичного менеджменту. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Менеджмент соціокультурної діяльності*. 2019. № 1. С. 32–63.
- Cambridge Dictionary. 2013. URL: <https://dictionary.cambridge.org> (дата звернення: 11.11.2019).
- Collins English Dictionary. 2014. URL: <https://www.collinsdictionary.com> (дата звернення: 11.11.2019).
- Oxford English Dictionary. Third Edition, Oxford University Press, 2010.
- Longman Dictionary of Contemporary English. 2015. URL: <https://www.ldoceonline.com/dictionary> (дата звернення: 11 листопада 2019).
- Lampel J., Shamsie J., Shapira Z. Experiencing the improbable: Rare events and organizational learning. *Organization Science*. 2009. № 20. P. 835–845.
- Griffin L.J. Temporality, events and explanation in historical sociology: An introduction. *Sociological Methods & Research*. 1992. № 20. P. 403–427.
- Nigam A., Ocasio W. Event attention, environmental sense making, and change in institutional logics: An inductive analysis of the effects of public attention to Clinton's Health Care Reform Initiative. *Organization Science*. 2010. № 21. P. 823–841.
- Pearson C.M., Mitroff I.I. From crisis prone to crisis prepared: A framework for crisis management. *Academy of Management Executive*. 1993. № 7. P. 48–59.
- Garud R. Conferences as Venues for the Configuration of Emerging Organizational Fields: The Case of Cochlear Implants. *Journal of Management Studies*. 2008. Vol. 45. Iss. 6. P. 1061–1088.
- Oliver A.L., Montgomery K. Using field-configuring events for sense-making: A cognitive network approach. *Journal of Management Studies*. 2008. № 45. P. 1147–1167.
- Hardy C., Maguire S. Discourse, field-configuring events, and change in organizations and institutional fields: narratives of DDT and the Stockholm convention. *Academy of Management Journal*. 2010. № 53. P. 1365–1392.
- Anand N., Jones B.C. Tournament Rituals, Category Dynamics, and Field Configuration: The Case of the Booker Prize. *Journal of Management Studies*. 2008. Vol. 45. Iss. 6. P. 1036–1060.
- Moeran B. The book fair as a tournament of values. *Negotiating values in the creative industries: Fairs, festivals and competitive events* / B. Moeran, J. Strandgaard Pedersen (eds.). Cambridge, 2011. P. 119–144.
- Maskell P., Bathelt H., Malmberg A. Building global knowledge pipelines: The role of temporary clusters. *European Planning Studies*. 2006. № 14. P. 997–1013.
- Power D., Jansson J. Cyclical clusters in global circuits: Overlapping spaces in furniture trade fairs. *Economic Geography*. 2008. № 84. P. 423–448.
- Chhabra D., Sills E., Rea P. Tourist expenditures at heritage festivals. *Event Management*. 2002. № 7. P. 221–230.
- Getz D., Andersson T. Editorial to the special issue on festival management. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*. 2009. № 9. P. 109–111.
- Титова Н. Діловий туризм в Україні: основні проблеми розвитку та шляхи їхнього вирішення. *Економіка і менеджмент культури*. 2013. С. 67–74.
- Вовк Л. Перспективи розвитку ділового туризму в Україні. *Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Умань : ВПЦ «Візаві, 2017. С. 270–271.
- Попович С. Індустрія міжнародного туризму та його розвиток за сучасних умов. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2008. № 24. С. 252–255.
- Smith W. *Professional Meeting Management: Comprehensive Strategies for Meetings, Conventions and Events* (5th edition). *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. 2008. Vol. 20. No. 2. P. 237–238.

29. Event Academy. What is Event Management? 2012. URL: <https://eventacademy.com/news/what-is-event-management> (дата звернення: 29.11.2019).

30. Eventbrite. The 10 Event Management Skills Event Managers Need. 2019. URL: <https://www.eventbrite.co.uk/blog/qualities-successful-event-managers-ds00> (дата звернення: 06.12.2019).

REFERENCES:

1. Kuzmin O., Melnyk O. (2007) *Teoretychni ta prykladni zasady menedzhmentu : navchalnyi posibnyk. [Theoretical and applied principles of management : A textbook].* Lviv : Lviv Polytechnic National University ; "Intelekt-Zahid". (in Ukrainian)

2. Follett M. (2014) *Dynamic Administration: The Collected Papers of Mary Parker Follett.* Eastford : Martino Fine Books.

3. Miuller V. (1956) *Anhlo-russkyi slovar. [English-Russian Dictionary].* M. : Yzdatelstvo ynostrannykh y natsyonalnykh slovarei. (in Russian)

4. Meskon M.Kh., Albert M., Kheduory F. (1992) *Osnovy menedzhmenta. [Basics of Management].* M. : Delo. (in Russian)

5. Khmil F. (2007) *Osnovy menedzhmentu : Pidruchnyk. [Management Basics : A Textbook].* K. : Akademydav. (in Ukrainian)

6. Kunts H., Donnel S. (1981) *Upravlenye: systemnyi y situatsyopnyy analiz upravlencheskykh funktsyi. [Management: a systematic and situational analysis of managerial functions].* M. : Prohress. (in Russian)

7. Kovalenko Ye. (2019) *Teoriia ta istoriia kultury mekhanistychnoho menedzhmentu. [The theory and history of culture of mechanistic management].* Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. Seriia: Menedzhment sotsiokulturnoi diialnosti, № 1, pp. 32–63.

8. Cambridge Dictionary (2013) Available at: <https://dictionary.cambridge.org> (accessed: 11 November 2019).

9. Collins English Dictionary (2014). Available at: <https://www.collinsdictionary.com> (accessed: 11 November 2019).

10. Oxford English Dictionary (2010) Third Edition, Oxford University Press.

11. Longman Dictionary of Contemporary English (2015). Available at: <https://www.ldoceonline.com/dictionary> (accessed: 11 November 2019).

12. Lampel J., Shamsie J., Shapira Z. (2009): Experiencing the improbable: Rare events and organizational learning. In: *Organization Science* 20, pp. 835–845.

13. Griffin L.J. (1992): Temporality, events and explanation in historical sociology: An introduction. In: *Sociological Methods & Research* 20, pp. 403–427.

14. Nigam A., Ocasio W. (2010): Event attention, environmental sensemaking, and change in institutional logics: An inductive analysis of the effects of public attention to Clinton's Health Care Reform Initiative. In: *Organization Science* 21, pp. 823–841.

15. Pearson C.M., Mitroff I.I. (1993): From crisis prone to crisis prepared: A framework for crisis management. In: *Academy of Management Executive* 7, pp. 48–59.

16. Garud R. (2008) *Conferences as Venues for the Configuration of Emerging Organizational Fields: The*

Case of Cochlear Implants. *Journal of Management Studies.* Vol. 45. Iss. 6, pp. 1061–1088.

17. Oliver A.L., Montgomery K. (2008): Using field-configuring events for sense-making: A cognitive network approach. In: *Journal of Management Studies* 45, pp. 1147–1167.

18. Hardy C., Maguire S. (2010): Discourse, field-configuring events, and change in organizations and institutional fields: narratives of DDT and the Stockholm convention. In: *Academy of Management Journal*, 53, pp. 1365–1392.

19. Anand N., Jones B.C. *Tournament Rituals, Category Dynamics, and Field Configuration: The Case of the Booker Prize.* *Journal of Management Studies.* Vol. 45. Iss. 6. 2008, p. 1036–1060.

20. Moeran B. (2011): The book fair as a tournament of values. In: Moeran, B./Strandgaard Pedersen, J. (Eds.): *Negotiating values in the creative industries: Fairs, festivals and competitive events.* Cambridge, pp. 119–144.

21. Maskell P., Bathelt H., Malmberg A. (2006): Building global knowledge pipelines: The role of temporary clusters. In: *European Planning Studies* 14, pp. 997–1013.

22. Power D., Jansson J. (2008): Cyclical clusters in global circuits: Overlapping spaces in furniture trade fairs. In: *Economic Geography*, 84, pp. 423–448.

23. Chhabra D., Sills E., Rea P. (2002): Tourist expenditures at heritage festivals. In: *Event Management* 7, pp. 221–230.

24. Getz D., Andersson, T. (2009): Editorial to the special issue on festival management. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 9, pp. 109–111.

25. Tytova N. (2013) *Dilovyi turizm v Ukraini: osnovni problemy rozvytku ta shliakhy yikhnoho vyrishennia. [Business tourism in Ukraine: main problems of development and ways of their solution].* Economics and management of the culture, pp. 67–74. (in Ukrainian)

26. Vovk L. (2017) *Perspektyvy rozvytku dilovoho turizmu v Ukraini. [Business tourism development prospects in Ukraine].* Uman : VPC "Vizavi" (Materialy IV Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Suchasni problemy i perspektyvy ekonomichnoi dynamiky"), pp. 270–271. (in Ukrainian)

27. Popovych S. (2008) *Industriia mizhnarodnoho turizmu ta yoho rozvytok za suchasnykh umov. [The international tourism industry and its development in modern conditions].* Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia mizhnarodni vidnosyny. Vyp. 24, pp. 252–255. (in Ukrainian)

28. Smith W. (2008) *Professional Meeting Management: Comprehensive Strategies for Meetings, Conventions and Events* (5th edition). *International Journal of Contemporary Hospitality Management.* Vol. 20. No. 2, pp. 237–238.

29. Event Academy (2012) *What is Event Management?* Available at: <https://eventacademy.com/news/what-is-event-management> (accessed: 29 November 2019).

30. Eventbrite (2019) *The 10 Event Management Skills Event Managers Need.* Available at: <https://www.eventbrite.co.uk/blog/qualities-successful-event-managers-ds00> (accessed: 6 December 2019).

ASPECTS OF SYSTEMATICITY IN MANAGING THE ECONOMIC STABILITY OF MANUFACTURING ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF TRANSFORMATION PROCESSES IN THE ECONOMY

АСПЕКТИ СИСТЕМНОСТІ В УПРАВЛІННІ ЕКОНОМІЧНОЮ СТІЙКІСТЮ ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ЕКОНОМІЦІ

UDC 338.27

<https://doi.org/10.32843/bses.50-26>

Temchyshyna Yulia

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department
of Accounting and Audit
National University of Food Technologies
Gerasimenko Daria
Student
National University of Food Technologies

The article discusses the sustainability of activities of enterprises of food industry. At the present stage of the development of national production, sustainability of activities of enterprises of food industry becomes the key object of management. Primarily, it is connected with with important modern changes in the functioning of manufacturing enterprises in a market environment. Thus, integration and globalization processes are intensifying in the economy. In this connection, stochastic disturbances of the external economic environment and financial shocks with negative financial consequences are increasingly observed. The source of negative financial consequences is the risk of unpredictable costs associated with rising of market prices for resources, future increase in floating interest rates on given to the enterprise loans and decrease in the deposit rate on funds stored in banks, the risks associated with purchasing power of money (currency, inflation, deflation).

Key words: financial and economic sustainability, economic efficiency of activity, effective strategic development, synergistic stability, globalization processes.

В статті розглядається стійкість діяльності підприємств харчової промисловості. На сучасному етапі розвитку вітчизняного виробництва

мышленности. На современном этапе развития отечественного производства устойчивость деятельности предприятий пищевой промышленности становится ключевым объектом управления. В первую очередь это связано с важными современными изменениями в функционировании производственных предприятий в условиях рынка. Процессы интеграции и глобализации в экономике усиливаются. В связи с этим все чаще наблюдаются стохастические нарушения внешнеэкономической среды и финансовые потрясения с негативными финансовыми последствиями. Источником негативных финансовых последствий является риск непредсказуемых затрат, связанных с повышением рыночных цен на ресурсы, будущим увеличением плавающих процентных ставок по выданным корпоративным кредитам и снижением ставки по депозитам на средства, хранящиеся в банках, рисками, связанными с покупательной способностью денег.

Ключевые слова: финансово-экономическая устойчивость, эффективность деятельности, эффективное стратегическое развитие, синергетическая стабильность, глобализационные процессы.

У статті розглянуто стійкість діяльності підприємств харчової промисловості. На сучасному етапі розвитку вітчизняного виробництва ключовим об'єктом управління стає стійкість діяльності підприємств харчової промисловості. Перш за все, це пов'язано з важливими сучасними змінами у функціонуванні виробничих підприємств у ринковому середовищі. В економіці посилюються інтеграційні та глобалізаційні процеси. У зв'язку з цим все частіше спостерігаються стохастичні порушення зовнішнього економічного середовища та фінансові потрясіння з негативними фінансовими наслідками. Джерелом негативних фінансових наслідків є ризик непередбачуваних витрат, пов'язаних із зростанням ринкових цін на ресурси, подальшим підвищенням плаваючих процентних ставок за наданими підприємствам позиками та зниженням ставки депозиту на кошти, що зберігаються в банках, ризиками, пов'язаними з купівельною спроможністю грошей. Слід зазначити, що стабільність діяльності, фінансова стійкість та загальна ефективність діяльності є основою для ефективного розвитку підприємства. Стабільність – це здатність системи зберігати свою структуру, функціональність та функціональну діяльність. Стабільність є основою для формування необхідної стійкості системи для ефективної діяльності та розвитку. На зовнішню стабільність підприємства впливають такі ключові параметри: фактори виробництва, споживчий попит на товари, цінова політика постачальників, умови фінансового ринку (валюта, кредит, фондовий ринок), стан суміжних галузей промисловості, тощо. У процесі управління формуванням стабільності діяльності підприємств необхідно диференційовано враховувати внутрішню, зовнішню та синергетичну стабільність як результат використання сучасних методологічних баз для управління прогнозуванням діяльності підприємств. Зовнішня та внутрішня стабільність, що формуються у взаємозалежності, створюють більш потужну синергетичну стабільність.

Ключові слова: фінансово-економічна стійкість, ефективність діяльності, ефективний стратегічний розвиток, синергетична стабільність, глобалізаційні процеси.

Problem setting. Transformation of market relations in Ukraine actualizes the problem of stability of activity and socio-economic development of primary subjects of social production – enterprises. Consequently, the interest in the theoretical and methodological substantiation of conditions, factors and mechanisms of stability and development of enterprises in the global competitive environment is growing.

Nowadays, the most acute problem is ensuring economic stability and financial sustainability of enter-

prises in the context of processes of globalization in the economy. It should be mentioned that stability of activity, financial sustainability and overall efficiency of the activity are the basis for effective development of the enterprise.

Under the influence of environmental bifurcations, enterprises of such related industries as agricultural and food industries are particularly vulnerable to the stability of activity. Therefore, the management of economic stability with its transformation into financial

sustainability, as a basic element for effective activity, and the optimal development of enterprises of related industries in the production of grocery products are characterized by exceptional relevance based on a systematic approach and modern scientific views.

For the enterprises of food industry, the severity of the problem is exacerbated due to the maximum social orientation of the activity. Food production, as we know, is generally responsible for formation of the high quality of life of the citizens of the state, which is clearly structured by the level of welfare, as follows: the poor, the middle class, and the population with a fairly high income. Improvement of their quality of life has the most important component – health. This requires rational nutrition for all consumers, many of whom must use therapeutic feeding. Thus, the study of the current problems of the therapeutic feeding notes that there are certain market shocks regarding the level of prices for food products for patients with diabetes, whose number is actively increasing and requires increased funding from the state budget for the implementation of medical and preventive measures.

Therefore, even taking into account partial argumentation given, it is legitimate to consider that a modern food processing enterprise is a complex open system. It's main characteristics are the parameters of the internal elements of the system, the connections between them, as well as the connections between the system and the variant external environment. These connections are called parameters of state.

Analysis of recent research and publications.

The works of such foreign and domestic scientists as O. Akoff, A. Marshall, G. Haken, G. Kleiner, S. Kapitsa, O. Baranovsky, A. Chukhno, M. Fedotova, V. Vasilenko, A. Galchinsky, N. Lubchenko, Y. Lysenko, L. Melnyk,

O. Shubovska and others are devoted to the research of a complex of questions on the functioning of economic systems, their stability and development.

Despite the huge amount of scientific works connected to this issue, remain relevant and require further study the issues of the stability of a manufacturing enterprise, as a sustainable system, in the context of a close relationship with integration and globalization processes in the economy.

For enterprises of food production, there are many problematic issues of the stability of activity and effective strategic development in the context of globalization processes. In addition, the industry's problems are accompanied by external shocks related to high standards of food requirements to ensure the internal food market and external competitiveness.

Goal setting. The purpose of the study is to develop scientific and methodological approaches to managing the formation of enterprise stability in a changing external economic environment, where globalization processes and processes related to the maximum social orientation of food industry enterprises are activated.

Presentation basic material. The processes of globalization of economic and technological development highlight the international competition not only between separate manufacturers, but also between countries. That is why practical problems of economic growth, development and stability, mechanisms of stabilization of activity of enterprises in realization of their strategic intentions, taking into account the acceptable level of risks and within the capabilities of the enterprise, become especially important. These problems are a relatively new area of research, the review of which shows that there is a lack of clear justification in the categorical and conceptual apparatus and the disclosure of economic concepts: «sustainable development», «stability and sustainability of activity», «transformation of stability and sustainability» in high effectiveness of activity to national economic entities.

Taking into account the severity of the problem of development of national production in a socially-oriented variant and global dimension, such a predominant statement of scientists [1; 2; 6] is sufficiently substantiated: there is a special need for research on the stability of enterprises and economic development in the sectoral perspective. In this regard, in our opinion, between the industries of national economy the priorities belong to the national food production.

Now, especially important should be the scientific bases of the formation of stability of activity of the enterprises of food production, the products of which not only will fill the «consumer basket» of rational and medical nutrition of the citizens of Ukraine in the future, but will also withstand international competition. The research proves that stability is based on a set of unstable equilibrium between system-forming and system-changing processes, if we consider that a system is a set of elements (subsystems), united in a single whole by processes of interaction (material-information exchange) for realization of a common function [3; 4; 5].

Important properties of systems, which are effectively developing, are their openness, steadiness, stability and stability. Thus, openness plays a key role in the activity of enterprise. The external environment itself performs functions without which the enterprise cannot exist. The current state of openness covers the enterprise's entry into the global external environment.

The stationary state of a system is its dynamic equilibrium, which creates the potential of self-organization in the system.

Stability is the ability of a system to retain its structure, functionality and functional activity. Stability is the basis for the formation of the necessary sustainability of the system for effective activity and development – a stable progressive or stable non-declining development.

The modification of this approach for socially oriented branches of food production makes it possible to distinguish, from the traditional point of view of

Ukrainian science and practice, such types of stability as internal and external [2; 6]. They are a consequence of the stable functioning of the enterprise in a competitive and dynamic market environment with moderate economic disturbances. Internal stability of activity of the enterprise is a complex systematic object with defined components. The key components are productive, financial-economic, innovation and investment components, human, labor and information potentials. The functioning of each of the components requires for itself a systematic and holistic management support, adequate status of the relevant stage of economic development of the enterprise.

External stability of an enterprise in a variable market environment is influenced by such key parameters: factors of production, consumer demand for goods, material suppliers' pricing policy, financial market conditions (currency, credit, stock market), the state of related industries, etc.

However, the current global market environment, characterized by intense financial flows and pulsating large-scale economic risks, makes it difficult to shape its external and generalized stability for each manufacturing enterprise.

Globalization processes in modern entrepreneurship are characterized by a huge increase in world trade and in other international exchange processes in the context of an increasingly open integrated world economy that does not recognize borders. It is not only about traditional foreign trade of goods and services, but also about foreign exchange flows, capital movements, exchange of technology, information and ideas.

The levels of the market environment in which a manufacturing enterprise operates are changing. Thus, it is possible to distinguish such levels of the market environment as the national market environment, the market environment of the international market and the global market environment. It should be mentioned that the level of market environment may not correspond to the size of the target market of the enterprise. Thus, by operating on the local market, an enterprise may view the environment of its target market as international or global.

The research showed that only information-mobile industrial enterprises that use a system-situational approach, information and computer technologies have a chance to succeed.

Systematic approach to the formation of stable activity of enterprise is based on a clearly defined management objective and assumes that all subsystems are subordinated to achieving this objective. According to the basic provisions of the systematic management methodology, the study of the problem of economic stability, sustainability and effective development involves its consideration from the standpoint of multilevel and cross-cutting.

The situational approach involves the ability to use known management technologies, techniques, as

well as to make non-standard management decisions in a specific set of circumstances and their interaction. It should be noted that it is practically important to use a combination of systematic and situational approaches to the object management – economic stability.

Management of formation of stability of activity of the enterprise on the basis of external and internal impulses of economic development is expedient to carry out, in our opinion, on the basis of such logical argument: the modern industrial enterprise with its internal potential and economic coordinates – financial and economic indicators functions in the economic space characterized by multiplicity parameters, positive and negative economic impulses. Therefore, the internal and external stability of the enterprise must be interrelated and produce generalized synergistic stability of the activity.

Thus, in our opinion, in the management process of the formation of stability of activity of enterprises it is necessary to differentially consider internal, external and synergetic stability as a result of the use of modern information technologies and synergetic approach in scientific and practical researches.

The synergistic stability of an enterprise's activity as an object of management can be viewed on the basis of modern views on the role of synergetics in the development of objects and business entities. It justified the special phenomenon of the whole, when the totals appear to possess properties that cannot be deduced from the totality of their constituents, and thus the whole appears larger than its part.

In synergetic, as a science, there is its own subject of research – open type systems, the principle of existence of which is self-organization, carried out on the basis of constant and active interaction with the external environment. The functional characteristics of such systems are openness, dynamism, interaction, self-regulation and self-organization.

The in-depth content of synergism is revealed in G. Hacken's works. According to the scientist's definition, synergism is not only a joint action of many factors leading to a qualitatively new result, but also a «cooperative» interaction between the elements of the system in which they exhibit signs of collective behavior. As a result, the set of individual elements is transformed into a single coherent system.

The development of synergetic systems is accompanied by the passage of them through special states of instability, called bifurcation states. In these moments, small, sometimes accidental influences can lead to the appearance of new structures, new levels of organization of the system, which will affect already formed levels and transform them [3; 4; 6]. According to this provision of synergetics, it is legitimate to assume that the economic development of a business entity is a process of stages of adaptation and bifurcation.

The content of bifurcation is the choice of information that is important for the stable development of the subject, on the basis of which it will be further developed in a certain period. The synergistic approach also gives a new impulse to the development of any complex system, the characteristics of which are also typical for functioning enterprise in a competitive market environment.

The most important feature of synergetic systems is the predominance of systemic connections of its components over external perturbations. The basic concepts of synergetics are: system, process, competition, bifurcation, probability, self-organization, etc. They become invariants of integration and provide a natural basis for understanding the interconnection of socio-natural systems and mechanisms for their development. They are the core, act as integrators and allow, in our view, to understand deeper such concepts as economic stability, effectively completed generalized stability of economic activity, economic development, etc.

Thus, synergetic can be a methodological base for management forecasting activity in globalization and economic environment. The external and internal stabilities, which are formed in interdependencies, create more powerful synergistic stability that is able to produce high efficiency of the enterprise in the conditions of globalization processes. In our view, in the algorithm of managerial actions, regarding the formation of stability of activity of industrial enterprises the logical and important stage is the stage of its complex evaluation. Of course, indispensable indicators of stability are needed for this purpose. The management process must be prioritized to maximum use of resources and reserves of the internal environment.

Generally speaking, we believe that according to the mechanism of production enterprise functioning in a stochastic economic space, it is advisable to consider it as a cybernetic system of planned and reflective management of stability of activity, that is, management as the ability to respond to bifurcation changes of the environment.

According to the proposed approach for the achievement of a stable position as a basis for strategic development and activity, it is necessary to activate a reflective management on a scientific basis, taking into account the differentiated stochastic perturbations and financial and economic shocks of the environment system in terms of components: foreign economic, economic in appropriate to the activity of the enterprise sectoral dimension, macro- and micro-finance environment and in the sphere of relationships of the enterprise with banks and other subjects of financial services.

Logical and analytical generalization of our scientific thought, formed on the basis of systematic research of scientists, confirms that the food industry, as a subject of socially oriented business activity, as an open system in the economic space, which impul-

sively produces bifurcations (perturbations), can form synergistic stability of activity by management tools, if its internal units have the potential of important qualities, such as: consistency, interdependence, complementarity and synchronous ability to respond to changes in the environment.

It will allow to realize synergism in formation of stability of activity of the enterprise and its synergetic efficiency corresponding to the situation.

Conclusions. The results of the research and the generalizations made during its process make it possible to draw the following conclusions:

1. Formation of stability of activity of the enterprise is that basic link providing practical realization of the management complex: economic stability of activity – financial and economic sustainability – high economic efficiency of activity in the market environment with financial and economic shocks and disturbances – effective strategic development.

2. The synergistic stability of the enterprise in modern conditions is the result of a complex harmonized interconnection and interaction of the enterprise as a system, with the system – an economic space with integration and globalization processes.

3. Managing the formation of internal, external and harmonized synergistic stability of activities of enterprises of food industry requires quantitative and qualitative assessment, taking into account the maximum social orientation of the industry and commercial calculation as a method of management, which is a prospect of further scientific research in this field. A broad information support should become an important component of such assessment. Its core is a systematic accounting security based on financial, statistical and management accounting.

REFERENCES:

1. Alexeevsky V.S. (2006) *Sinergetika menedzhmenta ustoychivogo razvitiya* [Synergetics of sustainable development management]: monograph. Kaluga: Manuscript. (in Russian)
2. Arefyeva O.V., Gorodyansk D.M. (2008) *Ekonomichna stiiikist pidpriemstv: sutnist, skladovi ta zakhody yii zabezpechennia* [Economic stability of enterprises: essence, components and measures of its providing]. *Actual problems of economy*, no. 8, pp. 83–90.
3. Deryabina M.A. (2019) *Teoreticheskie i metodologicheskie osnovaniya samoorganizatsii* [Theoretical and methodological foundations of self-organization of socio-economic systems]. *Voprosy Ekonomiki*, no. 7, pp. 73–94.
4. Kaletnik G.M., Kozlovskiy S.V., Kozlovskiy V.O. (2012) *Stiikist ekonomiky yak faktor bezpeky ta rozvytku derzhavy* [The stability of the economy as a factor of security and national development]. *Economica Ukraine*, vol. 7, pp. 16–25.
5. Kapitsa S.P., Kurdyumov S.P., Malinetsky G.G. (2011) *Sinergetika i prognozy budushchego* [Synergetics and forecasts for the future]. Moscow: URSS Editorial. (in Russian)

6. Kozlovskiy S.V., Kozlovskiy V.O., Burlaka O.M. (2014) Stiiikist rozvytku ahrarnoi haluzi rehionu yak chynnyk ekonomichnoho zrostannia Ukrainy [The stability of the agricultural sector in the region as a factor of economic growth Ukraine]. *Economica Ukraine*, vol. 9, pp. 59–73.

7. Lysenko Y.G. (2008) *Ekonomika i kibernetika predpriyatiya: sovremennye instrumenty upravleniya* [Economy and cybernetics of the enterprise: modern management tools]: monograph. Donetsk: Southeast Ltd. LTD. (in Ukrainian)

8. Melnik L.G. (2003) *Fundamental'nye osnovy razvitiya* [Fundamental basis of development: monograph]. Sumy: ITD University Book. (in Ukrainian)

9. Mayevsky V.I., Kirdina-Chandler S.G., Deryabina M.A. (2017) *Ocherki po ekonomicheskoy sinergetike* [Essays on Economic Synergetics]. Moscow: Institute of Economics, Russian Academy of Sciences. (in Russian)

10. Serregin S.M. (ed.) (2007) *Synerhetyka v publichnomu upravlinni: tlumachnyi slovnyk* [Synergetics in Public Management: An Explanatory Dictionary]. Donetsk: Drydou Nadu. (in Ukrainian)

11. Cherlenyak I. (2005) *Funktionalnist, synerhizm ta synerhetychnist orhanizatsiinykh system* [Functionality, synergism and synergy of organizational systems]. *Bulletin of NADU*, no. 3, pp. 64–72.

2. Ареф'єва О.В., Городянська Д.М. Економічна стійкість підприємств: сутність, складові та заходи її забезпечення. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 8. С. 83–90.

3. Дерябина М.А. Теоретические и методологические основания самоорганизации социально-экономических систем. *Вопросы экономики*. 2019. № 7. С. 73–94.

4. Калетник Г.М., Козловський С.В., Козловський В.О. Стійкість економіки як фактор безпеки та розвитку держави. *Економіка України*. 2012. № 7. С. 16–25.

5. Капица С.П., Курдюмов С.П., Малинецкий Г.Г. *Синергетика и прогнозы будущего*. Москва, 2011. 288 с.

6. Козловський С.В., Козловський В.О., Бурлака О.М. Стійкість розвитку аграрної галузі регіону як чинник економічного зростання України. *Економіка України*. 2014. № 9. С. 59–73.

7. Лисенко Ю.Г. *Економіка и кибернетика предприятия: современные инструменты управления: монография*. Донецк: ООО «Юго-Восток ЛТД», 2008. 356 с.

8. Мельник Л.Г. *Фундаментальные основы развития: монография*. Суми: ИТД «Университетская книга», 2003. 288 с.

9. *Очерки по экономической синергетике* / Под ред. В.И. Маевского, С.Г. Кирдиной-Чэндлер, М.А. Дерябиной. Москва : ИЭ РАН, 2017. 182 с.

10. *Синергетика в публічному управлінні: тлумачний словник* / за ред. С.М.Серьогіна. Донецьк: ДРІДУ НАДУ, 2007. 48 с.

11. Черленяк І. Функціональність, синергізм та синергетичність організаційних систем. *Вісник НАДУ*. 2005. № 3. С. 64-72.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алексеевский В.С. *Синергетика менеджмента устойчивого развития: монография*. Калуга: Манускрипт, 2006. 327.

УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА СТАДІЙ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО Й СЕРЕДЬНОГО БІЗНЕСУ

PERFECTION THEORETICAL APPROACHES TO THE DEFINITION AND STAGES OF THE LIFE CYCLE OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES

У статті розглянуто проблематику життєвого циклу підприємств з акцентом на підприємства малого та середнього бізнесу. Виявлено, що сьогодні відсутні чіткі та єдино визнані підходи до визначення безпосередньо терміна «життєвий цикл підприємств» та його стадій. Більшість авторів наводить стадії життєвого циклу за аналогією з періодами розвитку людини, даючи назву «дитинство», «юність», «зрілість», «старість» тощо. Відзначено, що такий підхід є недоречним як у цілому для господарюючих суб'єктів, так і зокрема для підприємств малого та середнього бізнесу. Надано авторське визначення життєвого циклу підприємства та послідовність стадій, деякі з яких мають варіативну природу. Доведено, що деякі стадії життєвого циклу підприємств є критичними, що пояснюється тим, що якщо на цих стадіях не будуть прийняті певні управлінські рішення, то наступні стадії можуть не наступити, а підприємство перейде до стадії ліквідації. Наведено графічну схему стадій життєвого циклу підприємств малого та середнього бізнесу, застосування та впровадження якої в реальну діяльність позитивно відобразиться на прибутковості й ефективності.

Ключові слова: підприємства малого та середнього бізнесу, життєвий цикл підприємства, стадії життєвого циклу підприємства.

В статті рассмотрена проблематика життєвого циклу підприємств з акцентом на підприємства малого та середнього бізнесу.

том на підприємства малого і середнього бізнесу. Виявлено, що на сьогоднішній день відсутні чіткі та єдино визнані підходи до визначення життєвого циклу підприємств та його стадій. Більшість авторів приводить стадії життєвого циклу по аналогії з періодами розвитку людини, даючи названня «дитинство», «юність», «зрілість», «старість» і інші. Відзначено, що такий підхід неуместен як в цілому для господарюючих суб'єктів, так і в частині для підприємств малого і середнього бізнесу. Дано авторське визначення життєвого циклу підприємства та послідовність стадій, які мають варіативну природу. Доведено, що деякі стадії життєвого циклу підприємств є критичними, що пояснюється тим, що якщо на цих стадіях не будуть прийняті відповідні управлінські рішення, то наступні стадії можуть не наступити, а підприємство перейде до стадії ліквідації. Наведено графічну схему стадій життєвого циклу підприємств малого і середнього бізнесу, застосування та впровадження якої в реальну діяльність позитивно відобразиться на прибутковості й ефективності.

Ключевые слова: предприятия малого и среднего бизнеса, жизненный цикл предприятия, стадии жизненного цикла предприятия.

УДК 658.5

<https://doi.org/10.32843/bses.50-27>

Хамалі Акрам

аспірант кафедри економіки, організації та управління підприємствами
Криворізький національний університет

Hamaili Akram

Kryvyi Rih National University

The article deals with the life cycle of enterprises with a focus on small and medium-sized enterprises. It is revealed that today there are no clear and only recognized approaches to defining directly the life cycle of enterprises and its stages. Most authors cite the stages of the life cycle by analogy with periods of human development, giving the name "childhood", "youth", "maturity", "old age" and the like. The article points out that this approach is inappropriate, both for business entities in general and for small and medium-sized enterprises in particular. The article provides the author's definition of the life cycle of the enterprise and the sequence of stages, some of which have a variable nature. The author of the article believes that the life cycle of small and medium-sized enterprises is the period from the decision to create an entity based on the collection and analysis of relevant information to complete legal liquidation, or reorganization into new enterprises with previous or new owners. Unlike other approaches to the stages that do not take into account the moment when the decision to create an entity based on the collection and analysis of relevant information, which is a decisive and fundamental aspect of the author's view of the overall life cycle of the enterprise, the following stages of the life cycle of small businesses and medium business: idea birth stage, definition stage, business creation stage, startup stage, growth stage, blossom stage, stabilization stage, recession stage, decline stage, stage liquidation. A brief description of each stage of the life cycle of small and medium-sized enterprises is given. It is proved that some stages of the life cycle of enterprises are critical, which is explained by the fact that if these stages do not make careful management decisions, then the next stages may not come, and the enterprise will move to the stage of liquidation. Certain stages require the diagnosis and adjustment of financial support to optimize operations. The article presents a graphical diagram of the life cycle stages of small and medium-sized enterprises, the application and implementation of which in real life will have a positive impact on profitability and efficiency.

Key words: small and medium-sized enterprises, enterprise life cycle, stages of enterprise life cycle.

Постановка проблеми. Підприємства малого і середнього бізнесу, як і всі інші підприємства, установи та організації, й узагалі, як і будь-що в природі, проходять відповідні стадії життєвого циклу, життєвого розвитку. Це зумовлено логічною сутністю будь-якої справи й є незаперечною істиною. З урахуванням цієї істини необхідно здійснювати фінансування діяльності підприємств, що, своєю чергою, є неможливим без грамотного та ґрунтовного фінансового планування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань життєвого циклу підприємств займалися багато науковців, найбільш відомі з яких – І. Бланк [1], О. Гудзь [2], Ф. Котлер [3], О. Матюшенко [4; 5], Б. Мильнер [6], І. Адізес [7], Д. Загорський [8].

Постановка завдання. З урахуванням сучасного стану розвитку економіки України необхідно дослідити стадії життєвого циклу розвитку підприємств малого і середнього бізнесу та на основі

цього розробляти в майбутньому принципи фінансового планування їхньої діяльності. Це й є головною метою нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Як кожна людина проходить стадії розвитку від народження до смерті, як кожен рік відбувається зміна пір року, так і кожне підприємство проходить певні стадії свого розвитку – від народження (заснування) і до, як би це не було сумно, смерті (закриття, ліквідації, реорганізації тощо). Безумовно, відрізок часу між цими двома стадіями може бути різним, і завдання управління підприємством у цілому та фінансового зокрема – зробити все можливе для максимального продовження цього періоду з відповідним отриманням максимального економічного та фінансового ефекту.

Однак, якщо повернутися до стадій життєвого циклу підприємства, то серед теоретиків та практиків немає сьогодні єдності у визначенні конкретного такого переліку. Більшість авторів наводить свої бачення, що іноді бувають досить різноманітними, тому в першу чергу зупинимось на вивченні стадій життєвого циклу розвитку малих та середніх підприємств.

Одними з ґрунтовних робіт у цьому напрямі є [4] та [5], в яких наводиться низка визначень поняття «життєвий цикл підприємства», проведено порівняльний аналіз найбільш відомих моделей життєвого циклу підприємства та, що в нашому разі є найбільш актуальним, зміни потоків грошових коштів підприємства залежно від його стадії життєвого циклу.

Як видно із цих праць, сьогодні відсутні єдино визнані та узгоджені між теоретиками та практиками підходи до визначення самого поняття «життєвий цикл підприємства» та його стадій. Однак, на нашу думку, повинна бути диференціація таких визначень за розмірами та типами підприємств. Тобто стадії життєвого циклу підприємств малого та середнього бізнесу будуть дещо відрізнятися від таких стадій великих промислових підприємств. Також на тривалість та особливість стадій життєвого циклу підприємства, на нашу думку, впливає вид діяльності суб'єкта господарювання. Тобто навіть малі та середні підприємства, що займаються безпосередньо виробництвом або наданням послуг, будуть мати різні за тривалістю, амплітудою рівня розвитку та особливостями стадії життєвого циклу. Нашою фокус-групою дослідження є підприємства малого та середнього бізнесу, тому надалі зосередимось саме на них.

По-перше, необхідно визначитися з трактуванням економічної категорії «життєвий цикл підприємств малого та середнього бізнесу». На жаль, сьогодні відсутні такі чіткі визначення, тому слід дослідити це питання. Однією з комплексних праць у цьому напрямі є [2], де наводиться, що життєвий цикл підприємства, згідно з [1, с. 674], становить

період часу від початку діяльності підприємства до припинення його існування або оновлення на нових засадах (із новим складом власників і менеджерів, із принципово новою продукцією, технологією тощо) [4, с. 83]. Уважаємо дане визначення найбільш раціональним та логічним. Однак для умов малих та середніх підприємств все ж таки, на нашу думку, початком життєвого циклу є прийняття рішення про створення суб'єкта господарювання на основі збору та аналізу відповідної інформації. Кінець життєвого циклу таких підприємств є або їх повна юридична ліквідація, або реорганізація в складі нових підприємств із попередніми чи новими власниками.

Тому, беручи за основу трактування І.О. Бланка, вважаємо, що життєвий цикл підприємств малого та середнього бізнесу є період від прийняття рішення про створення суб'єкта господарювання на основі збору та аналізу відповідної інформації до повної юридичної ліквідації або реорганізації у складі нових підприємств із попередніми чи новими власниками.

Наступним етапом нашого дослідження є визначення стадій життєвого циклу підприємств малого та середнього бізнесу. У цьому питанні різновекторність думок науковців ще ширша, ніж під час визначення самої економічної категорії. У роботі [2] О.І. Гудзь зібрав бачення різних науковців із цього напрямку. Дані бачення є досить різноспрямованими та різноманітними. Кількість стадій життєвого циклу підприємства, на думку різних науковців, коливається від чотирьох (створення, ріст, зрілість, занепад) [3, с. 255] до восьми (народження, дитинство, юність, рання зрілість, розквіт, повна зрілість, старіння, оновлення) [6, с. 58] та навіть десяти (виходжування, етап немовляти, швидкий ріст, юність, розквіт, стабільність, аристократизм, рання бюрократизація, бюрократизація, смерть) [7]. Отже, як ми й відзначали, немає єдності в даному питанні. Більшість авторів, передусім західних, отожднює стадії розвитку підприємства зі стадіями розвитку людини, звідси й назви стадій, наприклад «дитинство», «юність» тощо. Безумовно, можна проводити аналогію між життям людини та розвитком підприємства, однак, на нашу думку, це слід робити лише узагальнюючи та поверхово. Якщо ж подивитися більш глибоко та детально, то в першу чергу між цілями створення підприємства та, якщо можна так сказати, цілями народження людини є певні відмінності, а тому таке узагальнення є недоречним. Ми вважаємо, що під час розгляду стадій життєвого циклу підприємства треба уходити від назв, споріднених зі стадіями розвитку людини на кшталт «дитинство», «юність», «старість» тощо. Крім того, наведені підходи не враховують момент прийняття рішення про створення суб'єкта господарювання на основі збору та аналізу відповідної інформації, а це є визначальним та принциповим

аспектом нашого бачення взагалі життєвого циклу підприємства.

Серед низки дослідників, що займалися проблематикою життєвого циклу підприємства, лише Д. Загорський першою стадією називає «народження ідеї» [8]. Саме це й є першою стадією життєвого циклу всіх підприємств, у тому числі малого та середнього бізнесу. Наступною стадією є стадія визначення та формування ідеології, ринків, продуктів та потенційних споживачів, розроблення бізнес-плану діяльності, побудова організаційної структури та впорядкованість ресурсів майбутнього підприємства, отримання всіх необхідних дозволів, ліцензій тощо. Причому для підприємств малого та середнього бізнесу ця стадія є визначальною, яка зумовлюється іноді неможливістю отримання певних дозволів, що може призвести до неможливості в принципі створення суб'єкта господарювання. Для простоти подальшої роботи пропонуємо дану стадію життєвого циклу підприємства назвати стадією визначення. У разі успішного проходження цієї стадії настає третя стадія – безпосередньо створення підприємства. Наступну стадію життєвого циклу підприємства більшість дослідників називають «зріст», «зростання», «розквіт» тощо. Однак знову ж уважаємо це невірним, тому що після заснування або створення підприємства росту може й не бути. На цьому етапі знову ж таки вважаємо за доцільне запозичити назву наступної стадії життєвого циклу після створення підприємства у Д. Загорського – «стадія старту» [8]. Саме після створення підприємства відбувається старт. І від того, наскільки цей старт буде успішним, залежить амплітуда рівня розвитку наступних стадій та в принципі їх поява. І лише п'яту стадію життєвого циклу підприємства, на нашу думку, слід назвати стадією росту. На цій стадії підприємство вже активно працює, має сформовану стратегію діяльності, персонал, обладнання тощо. Однак прибутковість діяльності все ж залишається на низькому рівні, хоча підприємство вже працює незбитково. Після стадії росту настає стадія розквіту (низка вчених називає за аналогією з періодами життя людини цю стадію зрілістю). Це стадія, коли досягнута проектна потужність діяльності підприємства, а рівень прибутковості та ефективності діяльності стає максимальним із моменту народження ідеї.

Після цієї стадії підприємства малого та середнього бізнесу, на нашу думку, можуть продовжувати свій розвиток у трьох напрямках:

1. Максимально довго підтримувати цю стадію. Це є один із найбажаніших для власників підприємств варіант розвитку подій. Однак, на жаль, він не може тривати вічно (хоча світова історія знає декілька прикладів існування успішних підприємств малого та середнього бізнесу протягом декількох століть, що досягалося бездоганною якістю менеджменту та стратегії роботи).

2. Переформатування в підприємства великого бізнесу, тобто масштабування бізнес-ідей із відповідним переходом до іншого життєвого циклу.

3. Угасання діяльності підприємства шляхом проходження через наступні стадії життєвого циклу.

Таким чином, якщо власники та керівництво підприємств малого та середнього бізнесу вирішили не трансформуватися у великий бізнес, вони рано чи пізно будуть проходити через такі стадії життєвого циклу.

Стадія стабілізації. Ця стадія характеризується, як і стадія розквіту, роботою на повну проектну потужність діяльності підприємства та максимальним рівнем прибутковості й ефективності діяльності. Однак на відміну від попередньої стадії, як правило, відзначається моральне вигорання керівництва та працівників, відсутність збільшення клієнтської бази, відсутність розширення асортименту продукції чи послуг, відсутність впровадження нових технологій тощо. Ця стадія є передвісником проблем. Якщо у цей період буде проведена відповідна діагностика, буде здійснене правильне організаційне та фінансове забезпечення діяльності підприємства, санація підприємства, то є можливість повернення до стадії розквіту або стадії росту. В іншому ж разі підприємство переходить, причому, як правило, необернено, до стадії спаду.

Стадія спаду характеризується низкою внутрішніх проблем, відтоком клієнтів, провідних співробітників, зниженням прибутковості та ефективності діяльності. Дуже часто, особливо на пострадянському просторі, ця стадія співпадає з відходом від справ засновника підприємства, його ідейного натхненника.

Далі настає стадія занепаду. Якщо підприємство попадає у цю стадію, то шансів на оновлення, як правило, немає. Цю стадію можна порівняти з агонією, коли йдуть процеси максимально можливого вилучення ресурсів із поки ще діючого підприємства. Стадія характеризується втратою практично всіх ринків збуту та клієнтів, персонал майже весь звільняється, йде активний розпродаж майна, матеріальних та нематеріальних ресурсів тощо.

Остання стадія життєвого циклу підприємств малого та середнього бізнесу – ліквідація. Тобто підприємство перестає функціонувати та припиняє повністю свою діяльність. Ця стадія може тривати певний час, що, як правило, пов'язано з юридичними аспектами закриття та ліквідації.

Для більшої наочності побудуємо граф-схему стадій життєвого циклу підприємств малого та середнього бізнесу (рис. 1).

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, життєвий цикл підприємства має значний вплив на його формування, розвиток, діяльність, прибутковість та ефективність. Підприємства

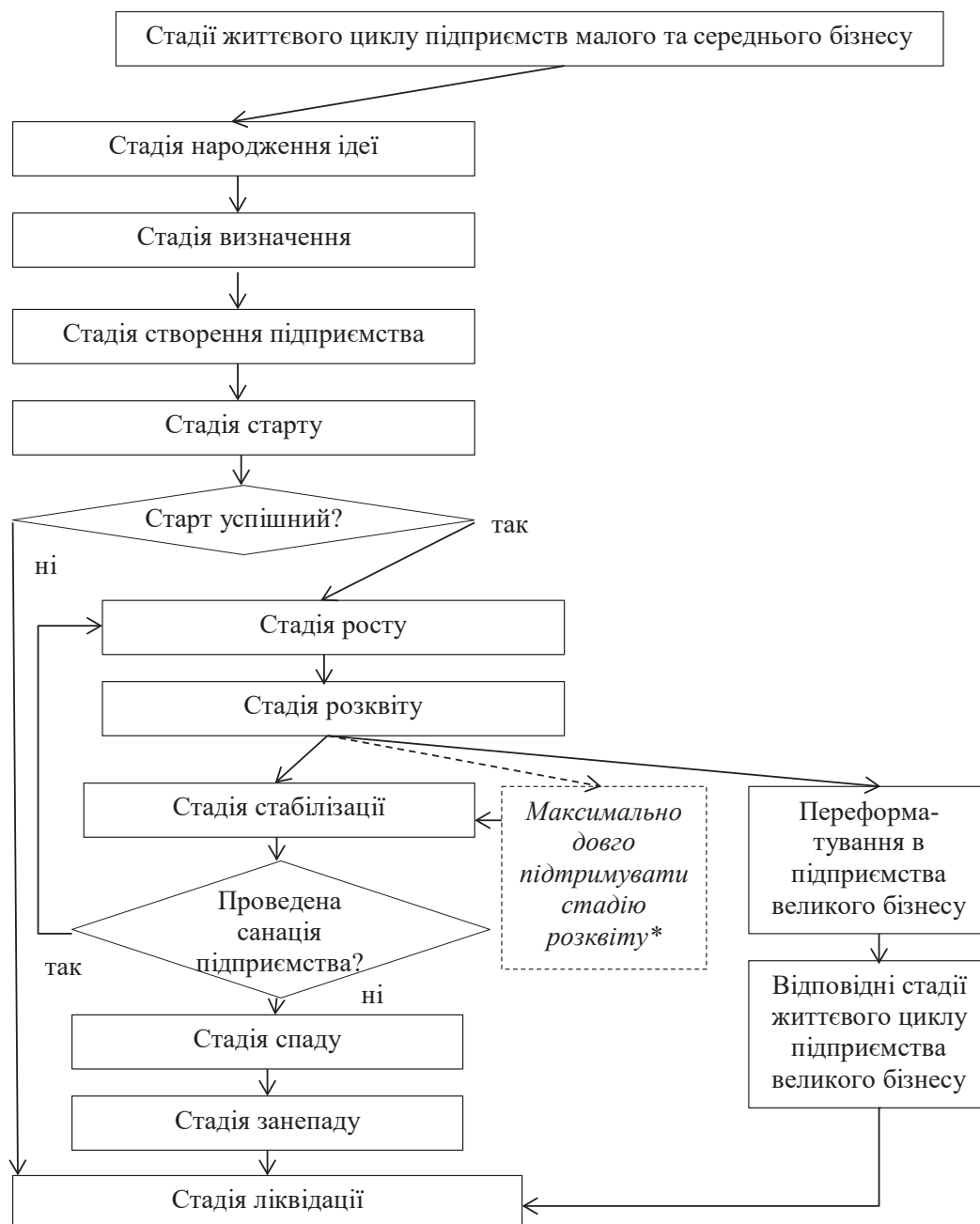

Рис. 1. Граф-схема стадій життєвого циклу підприємств малого та середнього бізнесу

Примітка: пунктирною лінією показана низька ймовірність потрапляння підприємства в дану фазу життєвого циклу.

Джерело: авторська розробка

малого та середнього бізнесу також відчують на собі вплив цього явища. Аналіз відповідних наукових джерел дав змогу зробити висновок, що життєвий цикл підприємств малого та середнього бізнесу – це період від прийняття рішення про створення суб'єкта господарювання на основі збору та аналізу відповідної інформації до повної юридичної ліквідації або реорганізації у складі нових підприємств із попередніми чи новими власниками.

На відміну від крупних та великих суб'єктів господарювання підприємства малого та середнього бізнесу проходять низку лише їм притаманних ста-

дій життєвого циклу. У статті нами наведено наше бачення стадій та послідовності й умов їх проходження. Дана розробка є основою для подальшої наукової роботи щодо побудови схеми фінансового забезпечення підприємств малого та середнього бізнесу залежно від стадій їхнього життєвого циклу. У цілому ж дане представлення є ґрунтовним та комплексним дослідженням щодо послідовності етапів розвитку підприємств малого та середнього бізнесу, яке позитивно вплине на ефективність їх господарювання за відповідного застосування та впровадження в практичну діяльність.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бланк И.А. Управление активами. Киев : Ника-Центр, 2000. 720 с.
2. Гудзь О.І. Аналізування сучасних підходів до сутності і структури життєвого циклу підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2011. № 714. С. 52–57.
3. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент: экспресс-курс. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 496 с.
4. Матюшенко О.І. Життєвий цикл підприємства: сутність, моделі, оцінка. *Проблеми економіки*. 2010. № 4. С. 82–91.
5. Матюшенко О.І. Проблематика підходів до визначення стадії життєвого циклу підприємства. *Культура народів Причорномор'я*. 2013. № 262. С. 61–67.
6. Мильнер Б.З. Теория организации. Москва : ИНФРА-М, 2002. 558 с.
7. Adizes I. The Corporate Lifecycle. URL : http://www.adizes.com/corporate_lifecycle_overview.html (дата звернення: 22.02.2020).
8. Zahorsky D. Find Your Business Life Cycle. URL : <http://sbinformation.about.com/cs/marketing/a/a040603.htm> (дата звернення: 22.02.2020).

REFERENCES:

1. Blank I.A. (2000) *Upravlenie aktivami*. [Asset Management] Kiev: Nika-Tsentr. (in Russian).

2. Gudz` O.I. (2011) Analizuvannya suchasny`x pidkhodiv do sutnosti i struktury` zhy`ttyevogo cy`klu pidpry`yemstva. [Analyzing modern approaches to the essence and structure of the life cycle of the enterprise] *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". no. 714 : Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of development and development problems*. pp. 52–57.

3. Kotler F. (2001) *Marketing menedzhment: Ekspres-kurs*. [Marketing Management: Express Course]/ Sank-Peterburg: Piter. (in Russian)

4. Matyushenko O.I. (2010) Zhy`ttyevy`j cy`kl pidpry`yemstva: sutnist`, modeli, ocinka. [The life cycle of the enterprise: nature, models, evaluation]. *Problems of economy*. no 4, pp. 82–91.

5. Matyushenko O.I. (2013) Problematy`ka pidxodiv do vy`znachennya stadiyi zhy`ttyevogo cy`klu pidpry`yemstva. [Problems of approaches to determining the stage of the life cycle of the enterprise]. *Culture of the peoples of the Black Sea*. no. 262, pp. 61–67.

6. Mil'ner B.Z. (2002) *Teoriya organizatsii*. [Organization theory] Moskva: INFRA-M. (in Russian)

7. Adizes I. The Corporate Lifecycle. URL: http://www.adizes.com/corporate_lifecycle_overview.html. (accessed 22 February 2020).

8. Zahorsky D. Find Your Business Life Cycle. URL: <http://sbinformation.about.com/cs/marketing/a/a040603.htm>. (accessed 22 February 2020).

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ УПРАВЛІННЯ КОРПОРАТИВНИМ НЕРУХОМИМ МАЙНОМ

EVOLUTION OF CORPORATE REAL ESTATE MANAGEMENT CONCEPTS

У статті узагальнено перелік найбільш актуальних питань, що досліджувалися у зарубіжній економічній літературі у період із 70-х років ХХ ст. дотепер у галузі корпоративного управління нерухомістю. Основну увагу приділено висвітленню еволюції концепцій управління нерухомістю. Показано, що зміни функцій та ключових видів діяльності управління нерухомістю були зумовлені зміною превалюючих цілей бізнесу щодо вигід або витрат від нерухомого майна. Поява окремих видів професійного управління нерухомістю пов'язана з певними періодами розвитку концепцій управління. Охарактеризовано умовні періоди (етапи) розвитку управління корпоративним нерухомим майном, а саме: охоронний, підприємницький, адміністративний, менеджерський та сучасний стратегічний. Розкрито зміст основних стратегій управління корпоративною нерухомістю. Окреслено перспективи розвитку послуг професійного управління нерухомим майном у національній економіці.

Ключові слова: еволюція концепцій управління, управління корпоративною нерухомістю, концепція управління нерухомістю, види управління нерухомістю, стратегічне управління нерухомістю.

В статтє обобщен перечень наиболее актуальных вопросов, которые исследовались

в зарубежной экономической литературе в период с 70-х годов ХХ века по настоящее время в области корпоративного управления недвижимостью. Основное внимание уделено освещению эволюции концепций управления недвижимостью. Показано, что изменения функций и ключевых видов деятельности управления недвижимостью были обусловлены изменением преобладающих целей бизнеса относительно выгод или расходов от недвижимого имущества. Появление отдельных видов профессионального управления недвижимостью связано с определенными периодами развития концепций управления. Охарактеризованы условные периоды (этапы) развития управления корпоративным недвижимым имуществом, а именно: охранный, предпринимательский, административный, менеджерский и современный стратегический. Раскрыто содержание основных стратегий управления корпоративной недвижимостью. Обозначены перспективы развития услуг профессионального управления недвижимым имуществом в национальной экономике.

Ключевые слова: эволюция концепций управления, управление корпоративной недвижимостью, концепция управления недвижимостью, виды управления недвижимостью, стратегическое управление недвижимостью.

УДК 336.767.017.2

<https://doi.org/10.32843/bses.50-28>

Чубук Л.П.

к.е.н., доцент
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Chubuk Lesia

Taras Shevchenko
National University of Kyiv

The article summarizes the list of the most topical issues that studied in foreign economic literature since the 1970s. to now days in the field of corporate real estate management. The focus is on highlighting the evolution of real estate management concepts. Changes in the functions and key activities of real estate management have been shown as closely linked to the change in prevailing business goals (obtaining direct benefits from real estate use, benefits from speculative real estate transactions, reducing operating costs, maximizing value added from real estate use). The emergence of determinate types of professional property management is associated with certain periods of development of real estate management concepts. With the changing business activity of corporations, investors and real estate users, economic cycles in the real estate market, they have consistently emerged and formed as separate types of management: building management (BM), asset management (AM), real estate management (PM), infrastructure management (FM). There is presented the hierarchical structure of real estate management types and revealed the content of corporate real estate management. In the hierarchy of real estate management types, investment (corporate) level includes real estate investment management, portfolio level – real estate portfolio management, real estate object level – strategic management (asset management) and operational management (real estate management, infrastructure management). The strategic character of modern corporate real estate management is emphasized, which aims at maximizing efficiency use of real estate assets at minimal cost, creating value added. The conditional periods (stages) of corporate real estate management development are characterized, namely: security, business, administrative, managerial and strategic. The content of the main corporate real estate management strategies there is reveals. On completion, the article outlines the prospects for the development of professional real estate management services in the national economy.

Key words: evolution of management concepts, corporate real estate management, real estate management concept, types of real estate management, strategic real estate management.

Постановка проблеми. Незважаючи на порівняно недавню появу управління нерухомістю як самостійної професійної діяльності, нині у цій предметній галузі існує значна кількість видів та підвидів управління, які виділяються за функціями та сферою охоплення. Послідовне виникнення низки професійних термінів, які позначають сутність діяльності з управління корпоративною нерухомістю (управління інженерною інфраструктурою будівлі, нерухомим майном, активами), зумовлене еволюцією концепцій управління, зміною цілей ключового бізнесу та безпосередньо ринкових умов. З огляду на вищевказане, виникає потреба в аналізі та систематизації періодів розвитку концепцій управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У західних дослідженнях із проблематики економіки нерухомості традиційно домінували фінансові питання та питання ролі нерухомого майна як інвестиції. Лише із 70-х років ХХ ст. нерухоме майно почало розглядатися як умова забезпечення операційної діяльності організації. Відповідно до цієї нової актуальної ролі, поступово зростає увага до управління майном. Управління корпоративною нерухомістю відноситься до менеджменту майна, яким користуються, володіють, беруть в оренду організації для підтримання корпоративної місії (Рондо, 1992 р.; Бон та ін., 1998 р.; Браун та Родос, 1993 р.) [1, с. 157]. Техніка управління, спрямована на отримання операційної вигоди від

використання нерухомого майна, включає вибір (забезпечення) місця розташування, інженерне розроблення, використання простору.

Із початку 80-х років у наукових дослідженнях значно посилилася увага до корпоративного нерухомого майна як основи бізнесу, зокрема до таких аспектів, як його суттєва питома вага у вартості активів корпорацій, значний вплив на формування операційних витрат за рахунок надання майнових послуг. Безпосередньо цим аспектам присвячено статті та дослідження таких авторів, як Зекхаузер та Сілверман (1983 р.); Есті (1988 р.); Віале (1989 р.); Норс (1990, 1992 рр.); Андерсен (1993 р.); Дакворс (1993 р.); Джорофф, Лоурганд, Ламберт та Беккер (1993 р.); Апгар (1995 р.); Беккер та Джорофф (1995 р.); Роулак (1995 р.); Маннінг та Роулак (1996 р.); Карн, Блек та Рабіанські (1999 р.) [2, с. 130]. Так, Зекхаузер та Сілверман виявили, що нерухоме майно становить від 25% до 40% вартості корпоративних активів найкрупніших корпорацій США. Подальші дослідження (Віале, 1989 р.) показали також, що витрати на розміщення типово становлять 10–20% від операційних витрат або 41–50% від чистого операційного доходу корпорацій.

Із початку 1980-х років значна кількість досліджень була проведена в Європі (переважно у Великобританії) та Північній Америці (переважно у США). Європейські дослідження включали серію наукових праць, де проводився порівняльний аналіз практик управління корпоративним нерухомим майном в Європі та США та відношення до управління нерухомістю (Бон, 1996 р.; Бон та Лак, 1999 р.), інструментів управління (Лопес, 1996 р.), цінності управління корпоративною нерухомістю (Крум та ін., 1998 р.), гнучкості пропозиції постачальників нерухомого майна у відповідь на зміну вимог корпорацій (Гібсон та Лізієрі, 1999 р.). У США важливі дослідження охоплювали питання управління нерухомим майном для створення вартості (Апгар IV, 1995 р.), бенчмаркінгу (Ноха, 1993 р.), аутсорсингу (Бергсман, 1994 р.; Маннінг та Роулак, 1997 р.). Зокрема, у статті Маннінга та Роулака (1999 р.) здійснено огляд досліджень, проведених у США, з питань управління корпоративною нерухомістю [3].

Серед ґрунтовних досліджень корпоративної власності, що використовується для досягнення стратегічних бізнес-цілей, слід відзначити роботи Веймерса (1962 р.), який показав, чим рішення щодо корпоративної нерухомості відрізняються від інших бізнес-рішень. Окрім унікальності та важливості корпоративного нерухомого майна для стану балансових рахунків і звітів про доходи та витрати у значній кількості досліджень, відзначалося, що центральний менеджмент не приділяв належної уваги зобов'язанням управління корпоративним нерухомим майном (Роулак, 1986 р.; Віале, 1989 р.; Норс, 1990 р.; Норс і Ролен, 1993 р.). У відповідь

на ці сигнали зросла увага з боку центрального управлінського апарату до функцій корпоративної нерухомості як ресурсу формування робочого простору, проте збереглося сприйняття її як базового центру витрат. Управління акцентувало увагу на скороченні витрат та операційній ефективності майже до середини 1990-х років (Норс і Роулак, 1993 р.) [2, с. 131].

Проте не лише бізнес-організації та їх центральне керівництво недооцінювали стратегічну важливість корпоративної нерухомості. Університетська наука також певним чином ігнорувала проблеми управління корпоративним нерухомим майном, що відображалось як у відсутності їх охоплення навчальними планами, так і низьким дослідницьким інтересом до них. За всієї уваги, присвяченої матеріальним, політичним, законодавчим, фінансовим та регуляторним аспектам регіональної та житлової економіки нерухомості, у підручниках з основ економіки нерухомості та ввідних курсах із навчальної дисципліни «Економіка нерухомості» порівняно незначна увага приділялася потребам та процесам прийняття рішень у бізнесі, що використовує нерухоме майно (Роулак, 1994 р.). Окрім відсутності включення інформації до базових курсів, лише незначна кількість програм пропонувала спеціалізовані дисципліни з управління корпоративною нерухомістю (Норс, 1990 р.). Відстежуючи еволюцію досліджень із корпоративної нерухомості в академічній сфері починаючи з 1989 р., Маннінг і Роулак (1999 р.) констатували, що спад у дослідженнях корпоративного нерухомого майна академічним співтовариством став очевидним у другій половині 1990-х років [3]. На противагу цьому більш активно проводилися прикладні дослідження фахових проблем, ініційовані промисловістю, зокрема Міжнародною радою досліджень девелопменту (International Development Research Council). У більш пізніх своїх роботах учені припускали, що стратегічні питання управління корпоративним нерухомим майном мають бути прерогативою підприємств (корпорацій) та досліджуватися з використанням спеціалізованих методів [2, с. 131].

Стратегічний аспект управління корпоративною нерухомістю вперше було відзначено у дослідженнях у 1986 р. (Роулак), проте лише на початку 1990-х років він набув поширення поруч з іншими практичними концепціями управління (Жорофф та ін., 1993 р.; Норс та Роулак, 1993 р.; Дакворс, 1992 р.; Везерхеад, 1993 р.). З огляду на популярність стратегічного аспекту управління корпоративною нерухомістю протягом останніх двох десятиліть (із початку 2000-х років), він може бути визнаним перспективним напрямом досліджень.

Інтерес до досліджень у галузі управління корпоративною нерухомістю окрім Європи та США значно зріс із середини 1990-х років в Австралії (Теох,

1993 р.; Адендорф та Нкадо, 1996 р.; Макдонах, 1999 р.; Кенлі та Хейвуд, 2006 р.; Хейвуд, 2013 р.) та знайшов свій прояв у здійсненні низки дослідницьких проектів за підтримки урядових організацій та фондів. Цей інтерес був викликаний потребами практики, необхідністю управління корпоративною нерухомістю в організаціях [1, с. 157–158].

Безпосередньо питанням дослідження еволюції концепцій управління нерухомістю на матеріалах крупних американських корпорацій присвячено праці П. Крумма (2001 р.) [4], Е. Паже та С. Валенсіано (2001 р.) [5], С. Роулака (1993, 2001 рр.) [2]. У вказаних оглядових публікаціях показано зміну концепцій управління корпоративною нерухомістю, зумовлену розширенням масштабів діяльності корпорацій, зміною загального корпоративного управління та зовнішніми викликами, підйомом або спадом спекулятивних операцій на ринку нерухомості.

Значну увагу питанням еволюції концепцій управління житловою нерухомістю у США приділено в роботі Р. Госс та Г. Кемпбела (2008 р.) [6]. Послідовна поява типів майнового управління проілюстрована у їх дослідженні як така, що викликана циклічністю економічного розвитку, економічними реформами, прийняттям окремих законодавчих актів та діяльністю спеціалізованих житлових інститутів. Типологія управління нерухомим майном охоплює, залежно від періоду появи, такі види: власник-управляючий, управляючий – доглядач за нерухомим майном, професійний управляючий, управляючий по продажах і ринку, управляючий із підвищення доходів [6, с. 15]. Поява останнього виду ознаменовує посилення уваги у сфері управління житловою нерухомістю до стратегічних аспектів, орієнтацію на максимізацію доходу від нерухомого майна.

У публікаціях російського автора Є. Тарасевича (2006, 2007, 2010 рр.) [7-9] еволюція концепцій управління в західній економічній думці показана під кутом зору виявлення існуючих відмінностей та необхідності поєднання концепцій традиційного управління корпоративною нерухомістю та сучасного стратегічного управління інфраструктурою організації.

Разом із тим, на думку автора, в існуючих дослідженнях недостатньо розкрито питання взаємозв'язків, паралелей між концепціями управління та видами професійного управління. Так, недостатньо пов'язано етапи розвитку концепцій управління з появою нових професійних видів управління нерухомістю та не розкрито їх спрямованість на досягнення певних цілей бізнесу. Водночас це є важливим для розуміння того, чому на сучасному етапі розвитку управління нерухомим майном останнє трансформується у стратегічне управління корпоративною нерухомістю. У рамках даного дослідження ми розмежуємо концепції та

види управління у загальноприйнятому сенсі, розуміючи під концепцією сукупність основних думок, ідей, точок зору, конструктивних принципів управлінської діяльності, а під видом управління – групи управлінських заходів і дій, виділені за ознакою єдності функцій, засобів та інструментів впливу.

Постановка завдання. Мета дослідження – здійснити періодизацію та охарактеризувати етапи розвитку концепцій управління нерухомістю, розкрити їх зв'язки з видами професійного управління та висвітлити спрямованість концепцій управління в процесі їх еволюції на досягнення основних цілей бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім необхідно надати визначення управлінню корпоративною нерухомістю. Управління корпоративною нерухомістю – це сучасна концепція управління, яка базується на стратегічних цілях корпорації, спрямована на забезпечення вартісного внеску до результатів її функціонування шляхом розвитку структур планування, організації, моніторингу завдань, пов'язаних із нерухомим майном. Управління корпоративною нерухомістю спрямоване, з одного боку, на те, щоб забезпечити підтримку бізнес-операцій, а з іншого – забезпечує досягнення фінансових інтересів щодо зменшення витрат використання корпоративної нерухомості. При цьому особливий акцент робиться на витратах придбання нерухомого майна, трансакційних витратах, амортизації та лізингових платежах, а також адміністративних витратах. Успішне управління корпоративною нерухомістю повинно завжди реагувати на зміни у бізнес-стратегії та зовнішні стимули, найголовнішими з яких є зміна ринкових умов [10, с. 11].

Історично методологія управління нерухомістю почала формуватися з появою капіталістичного промислового виробництва, яке вимагало створення структури нерухомих активів для організації виробництва (з певними функціональними характеристиками) та підтримання нерухомості у належному технічному стані [7, с. 3-4].

В останній чверті VIII ст. (у зв'язку з розширенням товарного обороту нерухомим майном, розвитком спекулятивного девелопменту, іпотеки) сформувалися передумови для появи двох основних видів професійної діяльності у сфері економіки нерухомості – технічної експлуатації нерухомості (building maintenance) та управління нерухомістю (property management). При цьому технічна експлуатація концентрувалася виключно на підтриманні належного технічного стану конструктивних елементів та елементів інженерного обладнання. До компетенції ж управління нерухомістю відносилися функції економіко-стратегічної спрямованості, а саме: створення, придбання або оренда необхідних для основної виробничої діяльності нерухомих активів, економічне об'єднання

тування операцій із нерухомістю, управління грошовими потоками оренди, організація взаємодії з постачальниками ресурсів та ін. У подальшому до сфери діяльності з управління нерухомістю було віднесено питання, пов'язані з фінансово-інвестиційним забезпеченням формування нерухомих активів. Поділ на технічну експлуатацію та управління нерухомістю потягнув за собою створення відповідної інфраструктури: системи освіти, кваліфікаційних вимог, формування функціональних підрозділів в ієрархії організації [7, с. 4].

До 1970-х років у крупних американських та європейських компаніях самостійна функція управління корпоративною нерухомістю як така була відсутня.

Указаний поділ функцій (технічної експлуатації та управління) існував майже до чергової кризи ринку нерухомості 1990-х років. Для подолання наслідків кризи початку 1990-х років було знайдено інноваційне рішення, сформульоване як «повернення до основного бізнесу» через використання технології аутсорсингу (outsourcing), що полягає у поділі бізнесу на основну та сервісну частини з подальшою передачею другої на підряд. До сервісних було віднесено всі функції, які забезпечують основну виробничу діяльність: технічне утримання будівель, споруд, інженерних систем і технологічного обладнання; прибирання й утримання територій; забезпечення комунальними ресурсами; охорону, харчування та побутове обслуговування працівників; транспортне обслуговування; забезпечення робочих місць персоналу меблями та засобами комунікації; забезпечення виробництва необхідними приміщеннями тощо [7, с. 2].

У подальшому практика показала, що аутсорсинг може суттєво впливати на економічну стабільність основного бізнесу. Виділення комплексу сервісних функцій в окремий вид діяльності вимагало відповідної реструктуризації професійних відносин у галузі, що призвело до формування нового виду діяльності та нової професії «управління інфраструктурою організації» (facility management – FM) з відповідними інститутами освіти, кваліфікаційними вимогами, методами і технологіями. FM почали використовувати для позначення діяльності з координації робочих місць, робочих процесів та людей, його окремою компонентою стало управління процесами експлуатації нерухомого майна. Порівняно з традиційним інженерно-технічним підходом змінилися завдання експлуатації в частині планування, оптимізації використання, оцінки ефективності, оскільки нерухомість визнали стратегічним ресурсом [8, с. 5-6].

Унаслідок розвитку нині в галузі нерухомості існують дві основні концепції: традиційна концепція «управління корпоративною нерухомістю» (corporate real estate management – CREM) та нова – «управління інфраструктурою організації», яка часто вживається у словосполученні з терміном

«стратегічне управління» [7, с. 2]. Сьогодні, виходячи з потреб практики, має відбуватися інтеграція основних концепцій (управління нерухомістю та управління інфраструктурою) та формуватися єдина концепція управління корпоративною нерухомістю, підпорядкована меті забезпечення реалізації перспективних цілей бізнесу за рахунок максимально ефективного використання довгострокових активів нерухомості за мінімальних витрат [11, с. 14–27].

Еволюцію концепцій управління нерухомістю, що є першопричиною видової різноманітності управління нерухомістю, та коротку характеристику їх змісту розкрито в табл. 1.

Описаній послідовності розвитку концепцій управління відповідає поява термінів, що означають той чи інший вид професійного управління, серед них: управління будівлею (building management – BM); управління активами (asset management – AM); управління нерухомістю (property management – PM); управління інфраструктурою або технічною експлуатацією об'єкта (facilities management – FM); управління корпоративною нерухомістю (corporate real estate management – CREM) [9, с. 23; 12, с. 11, 13–14]. Окремо сьогодні виділяють сервісінг (servicing) як інтегровану діяльність із розвитку та управління об'єктами нерухомості.

Ієрархія зазначених та інших видів управління нерухомістю, що розкриває взаємозв'язки між ними, уявляється деякими західними науковцями у розрізі верхнього, середнього та нижнього рівнів [13, с. 10]. Рівні управління нерухомістю (зокрема, корпоративною) та відповідні види діяльності з управління ранжуються так.

1. Інвестиційний (корпоративний) рівень: управління інвестиціями у нерухомість (real estate investment management – REIM).

2. Рівень портфеля об'єктів нерухомості: управління портфелем нерухомості (real estate portfolio management – REPM).

3. Рівень об'єктів нерухомості:
– стратегічне управління об'єктами: управління активами нерухомості (AM);
– оперативне управління об'єктами: управління нерухомим майном (PM) та управління об'єктами нерухомості, інфраструктурою (FM).

Аналогічна до наведеної в табл. 1 періодизація розвитку управління корпоративною нерухомістю протягом останніх декількох десятиліть здійснюється провідними західними дослідниками [2, с. 131]. Кожен із періодів (етапів) характеризується своїми особливими цілями, зв'язками із загальним корпоративним управлінням та пріоритетами в конкурентній боротьбі. Залежно від місця і ролі управління корпоративною нерухомістю ці періоди, відповідно, можуть бути умовно означені як охоронний, підприємницький, адміністративний, менеджерський та стратегічний (табл. 2).

Таблиця 1

Еволюція концепцій управління нерухомістю

Період	Особливості концепції управління нерухомістю та причини її появи	Спрямованість на досягнення основних цілей бізнесу
1970-ті роки	Відсутність самостійної функції управління нерухомістю у великих американських та європейських корпораціях. Будівлі, необхідні для функціонування, знаходилися у власності компаній, проектувалися з урахуванням власних технічних завдань. Основні рішення відносно нерухомості приймалися менеджерами бізнес-підрозділів або керівниками адміністративно-господарських підрозділів. Лише окремі спеціалізовані функції управління корпоративною нерухомістю належали до прерогативи найвищого рівня менеджменту, сприймалися бізнес-підрозділами як надлишкова бюрократична надбудова. <i>Переважає професійного виду управління – управління будівлею, технічною експлуатацією нерухомості (building maintenance)</i>	Спрямованість на одержання, насамперед, функціональної вигоди від використання нерухомості
1980-ті роки	У зв'язку зі зростанням ринкової вартості нерухоме майно почало розглядатися як самостійна бізнес-можливість. Виникли тенденції децентралізації управління, управління нерухомістю стало вбудованим усередину різних ієрархічних бізнес-підрозділів, сприяючи зростанню ефективності роботи з нерухомим майном на локальному рівні. Децентралізація розглядається як напрям зниження накладних витрат. Управління бізнес-підрозділами часто здійснюється як управління окремими компаніями, які переслідують свої специфічні бізнес-цілі. <i>Формування управління нерухомістю (property management) та управління активами (assets management)</i>	Спрямованість на реалізацію додаткових бізнес-можливостей, пов'язаних із володінням нерухомим майном (вигоди від спекулятивних операцій із нерухомим майном тощо)
1990-ті роки	Спад на ринку нерухомості в кінці 80-х років та зростання глобалізації викликали зниження рівня довіри до управління нерухомістю на місцях, у структурних підрозділах, що викликало появу тенденції до централізації прийняття рішень та режимів роботи компаній. <i>Виокремлення управління інфраструктурою (facility management)</i>	Спрямованість на мінімізацію витрат, об'єкти нерухомого майна розглядаються як генератори витрат. Основна увага під час управління зосереджена на скороченні витрат за рахунок скорочення площ нерухомості, що використовуються, або за рахунок аутсорсингу послуг експлуатації
2000-ні роки	У кінці 90-х років сформувалося розуміння того, що мінімізація витрат на експлуатацію інфраструктури фізичних активів у середньостроковій перспективі може призвести до підвищення непрямих витрат, зменшення та втрати конкурентних переваг для основного бізнесу компаній у майбутньому. <i>Розвиток стратегічного управління нерухомістю (strategic corporate real estate management)</i>	Спрямованість на максимізацію доданої вартості нерухомого майна. Поява стратегічного способу мислення, розуміння того, що рішення з управління нерухомістю повинні близько співвідноситися із загальною стратегією компанії

Джерело: складено за [9, с. 21–22]

Таблиця 2

Еволюція управління корпоративним нерухомим майном, її основні періоди та акценти

Період розвитку управління корпоративним нерухомим майном	Роки	Глобальні цілі управління корпоративним нерухомим майном	Цілі управління корпоративною нерухомістю у конкурентній боротьбі	Роль управління корпоративним нерухомим майном у функціонуванні підприємства (організації)
Охоронний	До 1970-х	Лімітування	Невтручання, відсутність уваги	Адміністрування інфраструктури
Підприємницький	1970–1975	Зростання	Зростання, розширення, утворення конгломератів, диверсифікація активів	Активність у бізнесі у сфері нерухомості: розвиток підрозділів; створення простору життєдіяльності компанії, спільних підприємств
Адміністративний	1985–1995	Економічність	Скорочення витрат, підвищення продуктивності, зменшення масштабів власності, реінжиніринг	Аутсорсинг, бенчмаркінг, фінансова оцінка
Менеджерський	1995–2002	Ефективність (результативність)	Зростання, зміни, диференціація	Розвиток систем (програм) для процесів і сервісів
Стратегічний	2002	Ефективність (оптимальність)	Отримання конкурентних переваг	Створення функціональних та досконалих робочих місць та місць для купівлі

Джерело: складено за [2, с. 131–132]

Зупинимось на більш детальній характеристиці їх змісту, базуючись на першоджерелах [2, с. 132].

Охоронний. До 1970-х років під час управління корпоративним майном акцентувалася увага на охоронному підході до управління і підтримання інфраструктури, коли першочерговим завданням було забезпечення її збереження, справного стану та безперебійного функціонування.

Підприємницький. Протягом 1970-х і середини 1980-х років функції корпоративної нерухомості у окремих компаніях змістилися від забезпечення безперебійного функціонування й охорони цілісності майна до отримання переваг підприємницької діяльності. У деяких компаніях функції управління корпоративною нерухомістю почали здійснюватися як управління окремою бізнес-одиноцею на засадах пошуку прибутку у сфері залучення нерухомого майна та створення робочого простору компанії. Окремі підприємницькі ініціативи, ставлячи у главу кута пошук вищої норми прибутку від нерухомості, зміщували потреби материнської компанії на другий план, робили їх другорядним пріоритетом.

Адміністративний. Протягом масової реструктуризації у Сполучених Штатах Америки за десятирічний період із 1985 по 1995 р. пріоритети управління корпоративною нерухомістю поступово знайшли своє відображення у загальних бізнес-пріоритетах. Надлишкове нерухоме майно корпорацій та бізнес-одиноці, які ним володіли, продавалися, відокремлювалися або припиняли діяльність після перевірки, чи відповідає воно ключовим компетенціям та першочерговим стратегічним пріоритетам. Ці організаційні перегрупування, корпоративна реструктуризація та зменшення розмірів корпорацій знайшли вираз у скороченні потреб у просторовому розміщенні та обсягах нерухомого майна, необхідного для забезпечення бізнес-діяльності. Результуючий дисбаланс у пропозиції, що перевищувала попит на ринку комерційної нерухомості, необхідної для просторового розміщення, спонукав корпорації вдаватися до агресивних заходів скорочення витрат. Домінуючими підходами до забезпечення зростання стали підходи з позицій ефективності і витрат та розгляду нерухомого майна як здатного здійснювати внесок до загального прибутку компанії.

Менеджерський. У новій економіці останньої половини 1990-х років та на початку XXI ст. функції корпоративної нерухомості разом із прерогативами корпоративного менеджменту змістилися у напрямі підвищення ефективності. Значно більший акцент став робитися на забезпеченні внеску робочого місця у продуктивність, використанні послуг аутсорсингу з метою ефективного управління корпоративною нерухомістю, пристосування до корпоративного зростання і змін.

Стратегічний. На початку XX ст. функції управління корпоративною нерухомістю почали

змінюватися у напрямі концепції зростання, економічності та результативності, наголос почав робитися на забезпеченні оптимальності та значного внеску, який може здійснити нерухомість у досягнення цілей корпорації. Корпоративна нерухомість почала визнаватися засобом, за допомогою якого підприємство контактує як із ресурсною базою (робочою силою та продавцями ресурсів), так і з покупцями його продукції.

Проте лише відносно незначна частина підприємств має сформовані стратегії управління корпоративною нерухомістю, такі як: мінімізація витрат на утримання; зростання гнучкості; сприяння розвитку персоналу; сприяння просуванню товару на ринку, поширенню інформації про товар; сприяння продажу; забезпечення загального процесу управління; підтримання виробництва, операційних послуг та доставки товарів; створення і підвищення вартості нерухомого майна та бізнесу. Коротку характеристику змісту стратегій управління корпоративною нерухомістю наведено нижче [2, с. 135; 14, с. 4-5].

1. *Мінімізація витрат на утримання.* Виражена стратегія вибору постачальників із найнижчими витратами. Сигнал для основної клієнттури щодо усвідомлення необхідності зменшення витрат.

2. *Зростання гнучкості.* Пристосування до змінних вимог до організаційного простору. Управління змінами/ризиком, пов'язаним зі значним розширенням/зменшенням потреб у робочому просторі. Використання універсальних засобів, що можуть бути легко застосовані до багатьох користувачів та інших осіб.

3. *Сприяння розвитку персоналу.* Забезпечення ефективного оточення для підвищення продуктивності. Усвідомлення того, що оточення є важливим елементом формування задоволення від роботи і тому прирівнюється до однієї з форм компенсацій. Пошук місця розташування об'єктів нерухомості, зручного для співробітників із погляду забезпечення обраних послуг (транспортування, придбання товарів, відпочинку, розваг).

4. *Маркетинг (сприяння просуванню товару на ринку, поширенню інформації про товар).* Символічна заява про зміст або інші цінності. Форма та носії реклами організації. Контроль середовища взаємодії між продуктом компанії/пропозицією послуг.

5. *Сприяння продажу.* Місцеположення зі значним трафіком для приваблення споживачів. Привабливе оточення для підтримання/збільшення продажу.

6. *Підтримання виробництва, операційних послуг та доставки товарів.* Пошук/розроблення інфраструктурних елементів, що забезпечують процес створення продукту компанії/надання послуг. Зручне місце розташування об'єктів нерухомості та заходи, що є привабливими для споживачів. Вибір місця розташування об'єктів нерухомості та обладнання, що є привабливим для постачальників.

7. *Забезпечення загального процесу управління.* Віддання переваги концепції економіки знань порівняно з традиційною індустріальною парадигмою. Визнання змінного характеру операцій, інструментів, що використовуються, та розміщення місця роботи.

8. *Охоплення та створення вартості бізнесу.* Нерухомість впливає на створення вартості в результаті попиту, що пред'являється з боку споживачів, працівників, постачальників суміжних робочих площ, та площ, що знаходяться в поточному використанні, для здійснення операційної діяльності корпорації. Можливості отримання прибутку виникають у результаті здійснення інвестицій у привабливі об'єкти інфраструктури, що користуються попитом.

Незважаючи на те що у практиці національної економіки надання послуг професійного управління почало здійснюватися порівняно нещодавно (після 2000-х років), як вид бізнесу воно зараз активно зростає. Особливості розвитку управління нерухомістю в Україні, на думку фахівців [15], полягають у диспропорційності попиту на різні види професійних послуг управління. Так, першочергово надаються послуги управління інфраструктурою нерухомих об'єктів (FM), тоді як послуги управління нерухомим майном (PM) лише поступово починають бути затребуваними з боку девелоперських організацій. Послуги менеджменту активів нерухомості (AM) на основі передачі майна у довірче управління взагалі не користуються популярністю, власники з багатьох причин віддають перевагу внутрішньому управлінню. Принципова відмінність української практики управління нерухомістю від відповідної практики країн із розвинутою ринковою економікою полягає у тому, що в реаліях вітчизняної економіки як майнове (комерційне) управління, так і експлуатацію під час управління нерухомістю здійснює персонал власника, насамперед через дешевизну робочої сили і відсутність потреби економії витрат на неї.

Перспективними напрямками розвитку управління нерухомістю для управляючих компаній, що працюють у національній економіці, сьогодні є такі:

- охоплення сегменту управління приватною нерухомістю (надання послуг управління інфраструктурою та нерухомим майном товариствам співвласників багатоквартирних житлових будинків);
- створення принципово нових послуг (комплексу різних видів аудиту будівель, споруд; технічного аудиту – для потенційних інвесторів у нерухомість, аудиту якості наявного управління інфраструктурою, енергетичного аудиту, менеджменту проектів ремонту та реконструкції – для власників);
- поглиблення спектру супутніх послуг, що надаються користувачам нерухомості, вдосконалення маркетингу управління торговими та торгово-розважальними центрами.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз еволюції концепцій управління нерухомим майном у західній економічній науці показує, що розви-

ток протягом 197–2000-х років і донині відбувався під впливом запитів практики, вдосконалення вимог майнових інвесторів і користувачів нерухомості, зміни тенденцій централізації та децентралізації управління, підйому та спаду на ринку нерухомості. Основними цілями бізнесу, які виступали водночас і рушійними силами еволюції концепцій управління нерухомістю, були у різні періоди розвитку такі: одержання функціональної вигоди від використання нерухомості; освоєння додаткових бізнес-можливостей від володіння нерухомим майном; мінімізація операційних витрат від використання нерухомого майна; максимізація доданої вартості нерухомого майна. Через призму ефективності цілі бізнесу можна подати як лімітування, зростання, економічність, ефективність (результативність), ефективність (оптимальність). Розвиток концепцій управління нерухомістю супроводжувався формуванням (виокремленням) видів професійного управління, наповненням їхніх функцій новим змістом. Саме так послідовно з'явилися й оформилися як окремі види управління управління будівлею (BM), управління активами (AM), управління нерухомістю (PM), управління інфраструктурою (FM). Сучасний етап розвитку управління корпоративною нерухомістю закономірно характеризується як стратегічний, зважаючи на спрямованість управлінської діяльності на максимізацію доданої вартості нерухомого майна, пов'язаність із загальними цілями управління компанією та досягненням конкурентних переваг.

Ураховуючи значну різноманітність термінів у сфері професійного управління, у подальших дослідженнях доцільно висвітлити класифікацію видів професійного управління нерухомим майном, установити їх взаємозв'язки та взаємне підпорядкування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Heywood Ch., Kenly R. Corporate real estate management practice: contrasts between financial and service provision priorities in corporate and government organizations. *16th Annual ARCOM Conference, 6-8 September 2000, Glasgow Caledonian University. Association of Researchers in Construction Management / A. Akintoye (Ed.). 2000. Vol. 1. P. 157–166.*
2. Roulac Stephen E. Corporate property strategy in integral to corporate business strategy. *Journal of Real Estate Research.* 2001. Vol. 22. № 1/2. P. 129–152.
3. Manning C.A., Roulac S.E. Corporate real estate research within the academy. *Journal of Real Estate Research.* 1999. Vol. 17(3). P. 265–79.
4. Krumm Peter J.M.M. History of real estate management from a corporate perspective. *Facilities.* 2001. Jul. 1. Vol. 19. P. 276–286.
5. Page E.F., Valenziano S.F. The evolution of corporate real estate: Trends in organization and performance measurement. *Journal of Corporate real estate.* 2001. Vol. 3. Iss. 4. P. 363–369.

6. Goss R.C., Campbell Howard L. The evolution of residential property management: from caretaker to income maximization managers. *Housing and Society*. 2008. Vol. 35. № 1. P. 5–20.

7. Тарасевич Е.И. Узкий спец недвижимость не двинет. *Экономика и жизнь*. 2007. № 7. URL : www.spbgpu-dreem.ru/download/files/st1.pdf (дата звернення: 05.02.2020).

8. Тарасевич Е.И. Эволюция корпоративной недвижимости: от концепции к программному решению. *Научно-производственный центр инновационных технологий в недвижимости «Интехнедвижимость»* : вебсайт. 2010. 23 с. URL : http://www.valmaster.ru/download/expl_corp.pdf (дата звернення: 05.02.2020).

9. Тарасевич Е.И. Технологии эксплуатации недвижимости. *Стратегия лидерства* : монография. Санкт-Петербург : Интехнедвижимость, 2010. 647 с.

10. International corporate real estate management: organization – processes – service level / David Möcker, Gunnar Gombert, Felix Malina and Rolf Wiggert. 2d edition. Asset Management Commercial GmbH, Pricewaterhouse Coopers AG Wirtschaftsprüfungsgesellschaft (PwC), October 2013. 40 p.

11. Facilities management and corporate real estate management as value drivers. Edited by Per Anker Jensen and Theo van der Voordt. London and New York : Routledge, 2017. 381 p.

12. Сервейинг: организация, экспертиза, управление : практикум : в 3-х частях. Ч. 1. Организационно-технологический модуль системы сервейинга / сост. Т.Ю. Овсянникова и др. ; под общ. ред. П.Grabovogo. Москва : НИУ МГСУ, 2016. 272 с.

13. Muczyński A. An integrated approach to real estate (portfolio) management. *Real Estate Management and Valuation*. 2015. Vol. 23. № 2. P. 5–16.

14. Marvani M.R., Zaiton A. Determining factors of corporate real estate (CRE) strategy implementations in the Malaysian business corporations. *International Journal of Real Estate Studies*. 2012. Vol. 7. № 1. P. 1–12.

15. Прогноз – активное развитие рынка управления недвижимостью. Интервью с Т. Шелемахом, директором компании «Рустлер Недвижимость Сервис». *Commercial Property* : вебсайт. 03.07.2017. URL : <https://commercialproperty.ua/interview/prognoz-aktivnoe-razvitie-rynka-upravleniya-nedvizhimostyu/> (дата звернення: 15.02.2020).

REFERENCES:

1. Heywood Ch., Kenly R. (2000) Corporate real estate management practice: contrasts between financial and service provision priorities in corporate and government organizations. *Proceedings of the 16th Annual ARCOM Conference, 6-8 September 2000, Glasgow Caledonian University. Association of Researchers in Construction Management (A. Akintoye (Ed.)), vol. 1, pp. 157–166.*

2. Roulac Stephen E. (2001) Corporate property strategy in integral to corporate business strategy. *Journal of Real Estate Research*, vol. 22, № 1/2, pp. 129–152.

3. Manning C.A., Roulac S.E. (1999) Corporate real estate research within the academy. *Journal of Real Estate Research*, vol. 17(3), pp. 265–79.

4. Krumm Peter J.M.M. (2001) History of real estate management from a corporate perspective. *Facilities*, jul. 1, vol. 19, pp. 276–286.

5. Page E.F., Valenziano S.F. (2001) The evolution of corporate real estate: Trends in organization and performance measurement. *Journal of Corporate real estate*, vol. 3, iss. 4, pp. 363–369.

6. Goss R.C., Campbell Howard L. (2008) The evolution of residential property management: from caretaker to income maximization managers. *Housing and Society*, vol. 35, no 1, pp. 5–20.

7. Tarasevich E.I. (2007) Uzkiy spets nedvizhimost' ne dvinet [A narrow specialist will not move real estate]. *Economics and life*, №7. Available at: www.spbgpu-dreem.ru/download/files/st1.pdf (accessed 05 February 2020).

8. Tarasevich E.I. (2010) Evolyutsiya korporativnoy nedvizhimosti: ot kontseptsii k programmnomu resheniyu [Corporate real estate evolution: from concept to software solution]. *Nauchno-proizvodstvennyy tsentr innovatsionnykh tekhnologiy v nedvizhimosti «Intekhnedvizhimost'»* : web-sayt [Research and Production Center for Innovative Technologies in Real Estate "Intekhnedvizhimost" : website]. Available at: http://www.valmaster.ru/download/expl_corp.pdf (accessed 05 February 2020).

9. Tarasevich E.I. (2010) *Tekhnologii ekspluatatsii nedvizhimosti. Strategiya liderstva: monografiya* [Technologies of real estate maintenance. Leadership strategy: monograph]. Saint-Petersburg: Intekhnedvizhimost ZAO. (in Russian).

10. Möcker D., Gombert G., Malina F., Wiggert R. (2013) International corporate real estate management: organization – processes – service level. 2d edition. Asset Management Commercial GmbH, Pricewaterhouse Coopers AG Wirtschaftsprüfungsgesellschaft (PwC).

11. Per Anker Jensen and Theo van der Voordt (eds) (2017) Facilities management and corporate real estate management as value drivers. London and New York: Routledge.

12. Ovsyannikova T.Yu., Yas'kova N.Yu., Shukurov I.S. i dr. (sost.), Grabovoy P. (red.) (2016) Ch.1. Organizatsionno-tekhnologicheskiy modul' sistemy serveyinga [Part 1. Organizational and technological module of the system of serving]. *Serveying: organizatsiya, ekspertiza, upravlenie: praktikum v 3-kh chastyakh* [Surveying: organization, examination, management: workshop in 3 parts]. Moscow: NRU MGSU. (in Russian).

13. Muczyński A. (2015) An integrated approach to real estate (portfolio) management. *Real Estate Management and Valuation*, vol. 23, № 2, pp. 5–16.

14. Marvani M. R., Zaiton A. (2012) Determining factors of corporate real estate (CRE) strategy implementations in the Malaysian business corporations. *International Journal of Real Estate Studies*, vol. 7, no 1, pp. 1–12.

15. Прогноз – активное развитие рынка управления недвижимостью. Interv'yu s T. Shelemakhom, direktorom kompanii «Rustler Nedvizhimost' Servis» (2017) [Forecast – active development of the real estate management market. Interview with T. Shelemaha, Director of Rustler Real Estate Service]. *Commercial Property: veb-sayt* [Commercial Property: website]. Available at: <https://commercialproperty.ua/interview/prognoz-aktivnoe-razvitie-rynka-upravleniya-nedvizhimostyu/> (accessed 15 February 2020).

СТРАТЕГІЧНІ ДОМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ: РЕГІОНАЛЬНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

STRATEGIC DOMINANTS OF INVESTMENT POTENTIAL FORMATION AND DEVELOPMENT: REGIONAL AND NATIONAL FEATURES

УДК 330.322: 338.2

<https://doi.org/10.32843/bses.50-29>

Крамаренко І.С.¹

к.е.н., доцент, декан факультету права та соціально-освітніх технологій Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини Університету «Україна»

Сенкевич О.Ф.²

здобувач

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Войт Д.С.³

к.е.н., докторант Міжнародний університет бізнесу і права

Kramarenko Irina

Mykolaiv Interregional Institute of Human Development of the «Ukraine» University

Senkevich Alexander

National University of Shipbuilding named after Admiral Makarov

Voit Dmitriy

International University of Business and Law

Метою статті є обґрунтування стратегічних домінант формування і розвитку інвестиційного потенціалу з урахуванням регіональних та національних особливостей. У процесі дослідження визначено, що на державному рівні досі не розроблено єдиного комплексного документу, який визначає стратегічні пріоритети, заходи та механізми інвестиційного забезпечення розвитку економіки у стратегічній перспективі. Доведено, що інвестиційну політику слід розглядати як довгостроковий адаптивний інструмент коригування інвестиційного ринку. Досліджено вплив інвестиційних процесів на формування ВВП України та обґрунтовано відповідну економетричну модель, що дозволило визначити обсяги необхідних інвестиційних ресурсів для забезпечення економічного зростання відповідно до макроекономічних прогнозів розвитку економіки до 2021 року. Обґрунтовано алгоритм формування інвестиційної стратегії в умовах сучасних трансформацій національної економіки.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційний потенціал, стратегічні домінанти, макроекономічна модель, регіональні та національні особливості.

Целью статьи является обоснование стратегических доминант формирования

и развития инвестиционного потенциала с учетом региональных и национальных особенностей. В процессе исследования определено, что на государственном уровне до сих пор не разработано единого комплексного документа, определяющего стратегические приоритеты, мероприятия и механизмы инвестиционного обеспечения развития экономики в стратегической перспективе. Доказано, что инвестиционную политику следует рассматривать как долгосрочный адаптивный инструмент корректировки инвестиционного рынка. Исследовано влияние инвестиционных процессов на формирование ВВП Украины и обосновано соответствующую эконометрическую модель, позволило определить объемы необходимых инвестиционных ресурсов для обеспечения экономического роста в соответствии с макроекономическими прогнозами развития экономики до 2021 года. Обосновано алгоритм формирования инвестиционной стратегии в условиях современных трансформаций национальной экономики.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционный потенциал, стратегические доминанты, макроекономическая модель, региональные и национальные особенности.

The purpose of the article is to substantiate the strategic dominant of the formation and development of investment potential, taking into account regional and national features. In the process of research it is determined that at the state level there has not yet been developed a single comprehensive document that defines strategic priorities, measures and mechanisms of investment support for economic development in the strategic perspective. The lack of a clear, defined at the legislative level of the investment strategy and investment policy as a tool for the realization of strategic tasks in the field of formation, development and realization of the investment potential of the country, leads to chaotic and unsystematic administrative decisions, contributes to the deepening cross-sectoral, sectoral and regional imbalances and reduces the level of predictability of economic processes. It is proved that investment policy should be considered as a long-term adaptive tool for adjusting the investment market in conditions of instability, which spreads and reproduces at the macro, meso and macro levels and directs the investment development of the socio-economic system in accordance with the chosen strategic vector. The influence of investment processes on the formation of GDP of Ukraine is investigated and the corresponding econometric model is substantiated, which allowed to determine the volumes of necessary investment resources for ensuring economic growth in accordance with the macroeconomic forecasts of economic development until 2021. On the basis of extrapolation tendencies the author calculated the dependence of GDP on the volume of capital and foreign investments, which will allow to reveal the forecast "gaps" between the planned macroeconomic indicators and the need for investment resources. The algorithm of formation of investment strategy in the conditions of modern transformations of national economy is substantiated. The implementation of the algorithm will contribute to the systematic, balanced adoption of strategic investment decisions in the conditions of change, and the implementation of the strategy – to achieve the goals of sustainable economic development.

Key words: investments, investment potential, strategic dominant, macroeconomic model, regional and national features.

Постановка проблеми. Аналіз основних тенденцій формування інвестиційного потенціалу в Україні показав, що значна політична невизначеність, динамізм, а у деякі періоди турбулентність соціально-економічних процесів, що супроводжують поступовий, проте не достатньо успішний перехід до моделі ринкової економіки з ознаками сталого інноваційного розвитку суттєво гальмують процеси формування,

залучення та ефективного використання інвестиційного потенціалу. Відсутність системності, узгодженості та належної координації механізмів покращення інвестиційного клімату на різних щаблях державного управління підвищують рівень невизначеності що демотивує інвесторів вкладати кошти у довгострокові проекти інноваційного спрямування, особливо в реальному секторі економіки.

Як свідчить практика розвинених країн, важливим системо утворюючим чинником та координуючим інструментом соціально-економічного розвитку виступає інвестиційна стратегія, що

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0417-0918>

² ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0226-9463>

³ ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3406-2237>

враховує наявний потенціал, можливості його розвитку при зміні макроекономічних та глобальних умов, потенційні бар'єри й обмеження у процесі досягнення стратегічних цілей розвитку країни.

Стратегічні аспекти регулювання інвестиційної діяльності та формування інвестиційної політики в Україні розглядалися у працях багатьох вітчизняних науковців. Разом з цим, на державному рівні досі не розроблено єдиного комплексного документу, що визначає стратегічні пріоритети, заходи та механізми інвестиційного забезпечення розвитку економіки у стратегічній перспективі. Відсутність чіткої, визначеної на законодавчому рівні інвестиційної стратегії та інвестиційної політики як інструменту реалізації стратегічних завдань у сфері формування, розвитку та реалізації інвестиційного потенціалу країни зумовлює хаотичність та безсистемність управлінських рішень, сприяє поглибленню міжгалузевих, секторальних і регіональних диспропорцій та знижує рівень прогнозованості економічних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У вітчизняній науковій літературі дослідженню питань щодо формування та розвитку інвестиційного регіонального потенціалу відносяться праці Амоші О.І., Басовського Л.Є., Бершеди Є.Р., Бланка І.О., Буркинського Б.В., Гойка А.Ф., Горячука В.Ф., Данілова О.Д., Дуки А.П., Захарченка В.І., Котлубая О.М., Коюди В.О., Крисько Ж.Л., Іртищевої І.О., Лагодієнка В.В., Лайка О.І., Лисюка В.М., Мойсеєнка І.П., Монастирського Г.Л., Осипова В.М., Пересади А.А., Савчука В.П., Семенова В.Ф., Супрун С.Д., Стегней М.І., Уманець Т.В., Черваньова Д.М., Череп А.В., Шлафман Н.Л., Щукіна Б.М. та ін. Проте, віддаючи належне досягнутим результатам, можна виділити низку недостатньо опрацьованих питань формування й розвитку інвестиційного потенціалу регіону як стратегічного чинника соціально-економічних змін в економічному зростанні.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування стратегічних домінант формування і розвитку інвестиційного потенціалу з урахуванням регіональних та національних особливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування інвестиційної стратегії регіону є базисом для розроблення дієвої інвестиційної політики.

Як відмічає Кудрявцева В.В., «...під інвестиційною політикою держави розуміють окрему обов'язкову складову її економічної політики, що являє собою системну і цілеспрямовану діяльність визначених державних органів по створенню та реалізації спеціального алгоритму заходів, з метою активізації або гальмування параметрів функціонування інвестиційного ринку, або окремих його сегментів, за допомогою формування відповідного за змістом нормативно-правового забезпечення інвестиційних відносин, застосування необхідних засобів державного їх регулювання

та прямої участі держави як суб'єкта зазначених відносин, що базуються на закріпленій у державній програмі інвестиційного розвитку узгодженій моделі такого ринку» (рис. 1) [1, с. 163].

Отже, інвестиційну політику слід розглядати як довгостроковий адаптивний інструмент коригування інвестиційного ринку в умовах нестабільності, що поширюється та відтворюється на макро, мезо- та макрорівні й спрямовує інвестиційний розвиток соціально-економічної системи у відповідності до обраного стратегічного вектору.

На думку Гриценко Л.Е., «характер інвестиційної політики визначається силою державного втручання в економічні процеси, ступенем ув'язки даної політики з іншими державними інститутами, до яких належить податкова, фінансово-кредитна, амортизаційна, ліцензійна і цінова політика, політика доходів і зайнятості, залучення іноземних інвестицій, а також правове поле і загальний адміністративний устрій» [2].

У свою чергу, Диха М.В., розглядаючи інвестиційну стратегію у контексті інноваційних пріоритетів, вважає, що «Для успішної реалізації інвестиційно-інноваційної стратегії необхідна забезпеченість виконання наступних вимог:

- узгодженість розмірів інвестицій, які можуть бути спрямовані на інновації з ресурсним потенціалом суб'єктів господарювання (регіону або країни);
- наявність на ринку ефективно діючих підприємств-експлерентів; узгодженість запланованих інвестицій інноваційної спрямованості із загально-економічними умовами [3].

Важливим етапом формування інвестиційної стратегії є прогнозування розвитку економіки, що враховує тенденції основних макроекономічних показників на фоні зміни внутрішньогосподарських та глобальних індикаторів. Наразі, Урядом України розроблено макроекономічний прогноз розвитку економіки України до 2021 року у формі 3 базових сценаріїв [4]:

Сценарій 1. Закладено до державного бюджету 2019 року і найбільш відповідає прогнозам МВФ. Основою реалізації сценарію є проведення реформ, які закріплені у Середньостроковому плані пріоритетних дій Уряду до 2020 року: Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні, стратегії подолання бідності, експортної стратегії, стратегії розвитку аграрного сектору тощо. За цим сценарієм очікується збереження дії сприятливих умов на світових ринках. Відповідно, у 2019 році прогнозується зростання ВВП на рівні 3 відсотків, у 2020 – на 3,8 відсотка, у 2021 – на 4,1 відсотка.

Сценарій 2. Сформовано з урахуванням додаткових ефектів (негативних та позитивних), що можуть виникнути в економіці внаслідок реалізації започаткованих реформ, зокрема земельної, адміністративної та податкової, а їх впливу на стан державного бюджету. Згідно сценарію очікується,

Рис. 1. Участь держави у реалізації інвестиційної стратегії регіону

Джерело: розроблено авторами

що зовнішня кон'юнктура світових товарних ринків зберігатиме тенденції, що закладені у першій сценарій. Разом з тим, прогнозується покращення інвестиційного клімату, що зумовить збільшення притоку інвестиційного та позичкового капіталу. У відповідності до другого сценарію у 2019 році очікується зростання ВВП на рівні 4,1 відсотка, у 2020 – на 5 відсотків, у 2021 – на 5,4 відсотка.

Сценарій 3. Передбачає збереження основних напрямів внутрішньої економічної політики у відповідності до першого сценарію. Разом з цим, прогнозується погіршення зовнішньої кон'юнктури та сповільнення темпів зростання економіки основних торгових партнерів України. Під впливом негативних зовнішніх умов процеси впровадження реформ здійснюватимуться повільнішими темпами, що зумовить скорочення фінансових можливостей порівняно з прогнозними даними 1-го та 2-го сценарію. За третім сценарієм прогнозується зростання ВВП у 2019 році на рівні 1,1 відсотка, у 2020 – на 1,6 відсотка, у 2021 – на 2,1 відсотка.

Прогнозні тенденції зростання ВВП за трьома сценаріями проілюстровано на рис. 2.

У середньому за всіма сценаріями передбачається зростання ВВП України на 3,8% у 2019 році, 4,4% у 2020 та 3,7% у 2021 роках. Нажаль, під час прогнозування макроекономічних показників урядом не здійснено прогнозування потреб економіки в обсягах інвестиційних ресурсів, що забезпечать відповідне зростання. У зв'язку з цим, на основі екстраполяційних тенденцій автором здійснено розрахунок залежності ВВП від обсягів капітальних та іноземних інвестицій, що дозволить виявити прогнозні «розриви» між плановими макроекономічними показниками та потребою в інвестиційних ресурсах.

Використовуючи статистичні дані зростання ВВП, капітальних та іноземних інвестицій за період 2010–2017 років, побудовано рівняння лінійної регресії, що ілюструє залежність ВВП України від інвестиційних надходжень в національну економіку:

$$\text{ВВП} = 36,8 \text{ II} + 5,25 \text{ KI} \quad (1)$$

Отримана модель характеризується достатньо високою значущістю параметрів, про що свідчить отриманий коефіцієнт множинної кореляції $R = 0,98$ та коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,97$.

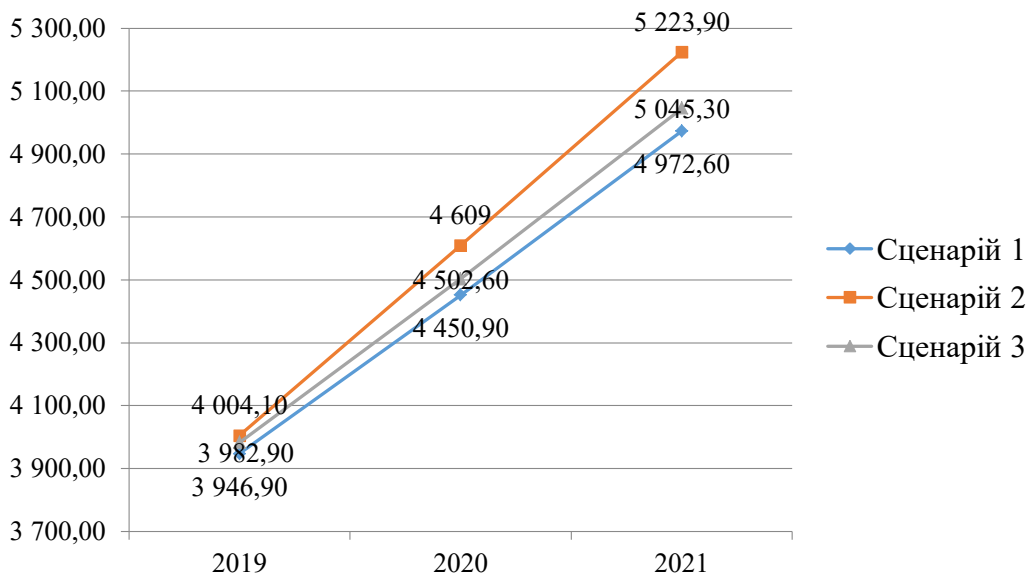

Рис. 2. Прогнозні тенденції зростання ВВП України за трьома базовими сценаріями, млрд. грн.

Джерело: [4]

Значущість зв'язків підтверджено також за допомогою F-критерію, який складає 209,1 (при його критичному значенні 104,6).

Отже, згідно з отриманими даними доведено, що інвестиції відіграють ключове значення у процесі формування ВВП країни, зокрема збільшення прямих іноземних інвестицій на 36,8 млн. дол. і зростання капітального інвестування на суму 5,29 млн. грн. тягне за собою ріст ВВП України на 1 млн. грн.

Використовуючи наведену модель здійснено розрахунок еластичності ВВП від зростання інвестицій, що створить передумови для визначення необхідних для економічного зростання обсягів інвестиційних ресурсів за формулою:

$$E_{\text{ВВП}}(I) = 36,8 \times \frac{4391}{1706952} = 0,09 \quad (2)$$

$$E_{\text{ВВП}}(KI) = 5,25 \times \frac{280650,6}{1706952} = 0,86 \quad (3)$$

Згідно з проведеними розрахунками для збільшення ВВП на 1% необхідно зростання прямих іноземних інвестицій на 0,09% та капітальних інвестицій на 0,86%.

Використовуючи статистичні дані та функцію MS Excel «Предсказ» здійснено прогнозування зростання капітальних та іноземних інвестицій на 2019–2021 роки, при збереженні тенденцій, що були характерні для періоду 2010–2017 років, попередніх даних за 2018 рік та базового сценарію 1 (рис. 3).

У відповідності, до проведених розрахунків при збереженні наявних тенденцій обсяги іноземних інвестицій у 2019–2021 роках надалі

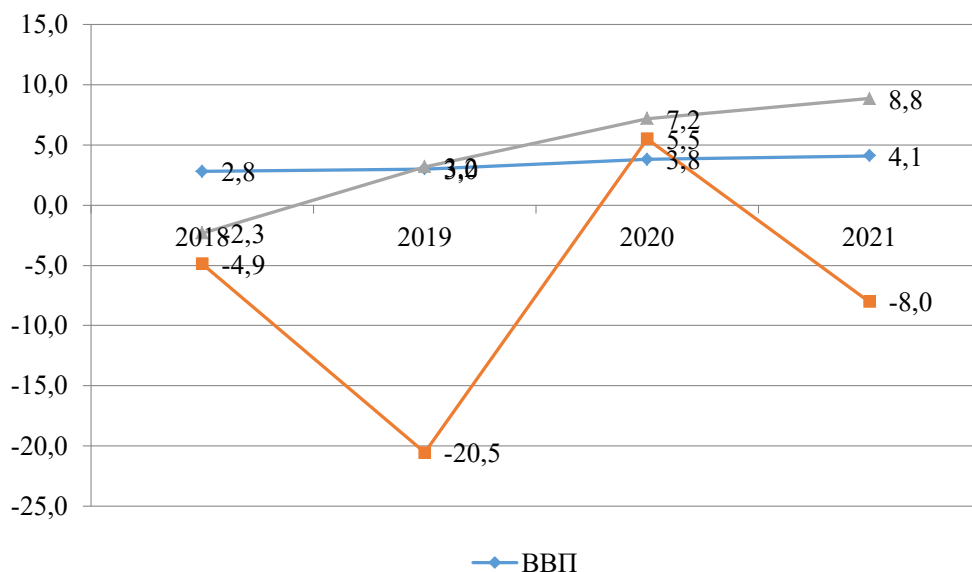

Рис. 3. Прогнозні тенденції інвестиційного забезпечення економічного зростання в Україні, %

скорочуватимуться, що може негативно позначитися на зростанні ВВП, а темпи зростання капітальних інвестицій не дозволять компенсувати втрати економіки. Для забезпечення економічної стабілізації та зростання ВВП у середньому на 3% в рік необхідним є зростання іноземних інвестицій у середньому на 2,6%, іноземних інвестицій на 0,27%.

На рис. 4 відображено прогнозні показники та розраховану потребу в обсягах прямих іноземних інвестицій для забезпечення зростання ВВП України за 1 сценарієм, що прийнятий як базовий.

На основі проведених розрахунків визначено розриви між потребами економіки в іноземних інвестиціях та їх надходженням при збереженні наявного стану інвестиційного клімату та тенденцій, що склалися в попередні періоди. Вочевидь, нагальними питаннями, що необхідно вирішити в найближчий період є створення сприятливих умов для іноземних інвесторів та закріплення їх в інвестиційній стратегії.

Розраховано також, що при консервації інвестиційного клімату, що наявний в Україні, а також подальшого поглиблення економічних диспропорцій, політичної кризи та інших де стимулюючих чинників, у 2019 та 2020 роках спостерігатиметься також від'ємний розрив між необхідними для економічного зростання та реальними обсягами капітальних інвестицій, що проілюстровано на рис. 5.

Для подолання визначених розривів необхідним є розробка стратегічних заходів, що сприятимуть більш повному залученню наявного інвестиційного потенціалу, що за підрахунками автора використовується в середньому на 22%.

Як вже зазначалося, важливим етапом формування інвестиційної стратегії є розроблення економічних, організаційно-адміністративних та інституційно-правових механізмів активізації та регулювання інвестицій, узгоджених з відповідними положеннями фінансово-кредитної, бюджетно-податкової, амортизаційної політики та програм структурної перебудови економіки.

Інвестиційна стратегія передбачає також вироблення інструментів, що сприятимуть спрямуванню інвестиційних потоків на рівні та у напрямі необхідному для забезпечення сталого розвитку. До таких інструментів можна віднести:

1. Система стратегічних планів інвестиційного забезпечення економіки, в яких систематизовано: цілі, завдання інвестиційного розвитку, стан інвестиційного клімату на заходи до його покращення; індикативні показники залучення інвестицій у розрізі основних та додаткових джерел; пріоритетні напрями інвестування, стимулятори та критерії відбору інвестиційних проектів.

2. Організаційне забезпечення реалізації інвестиційної діяльності шляхом:

– доступного інформаційного забезпечення функціонування інвестиційного ринку;

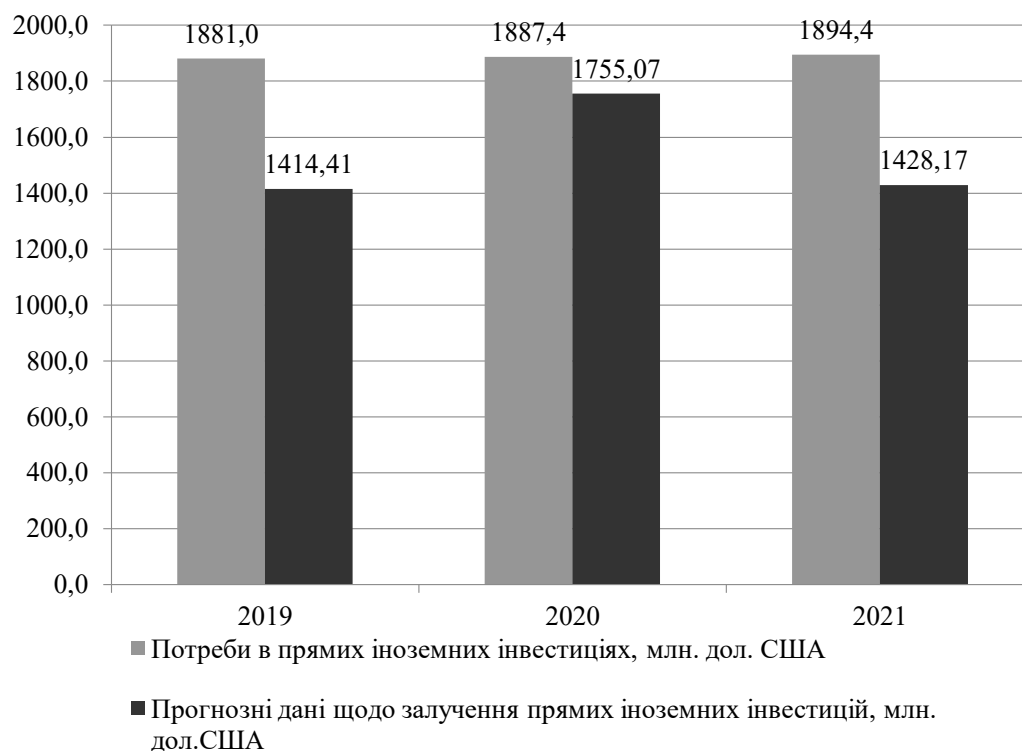

Рис. 4. Прогнозна динаміка розривів між потребами та надходженнями прямих іноземних інвестицій в економіку України

Джерело: розроблено авторам

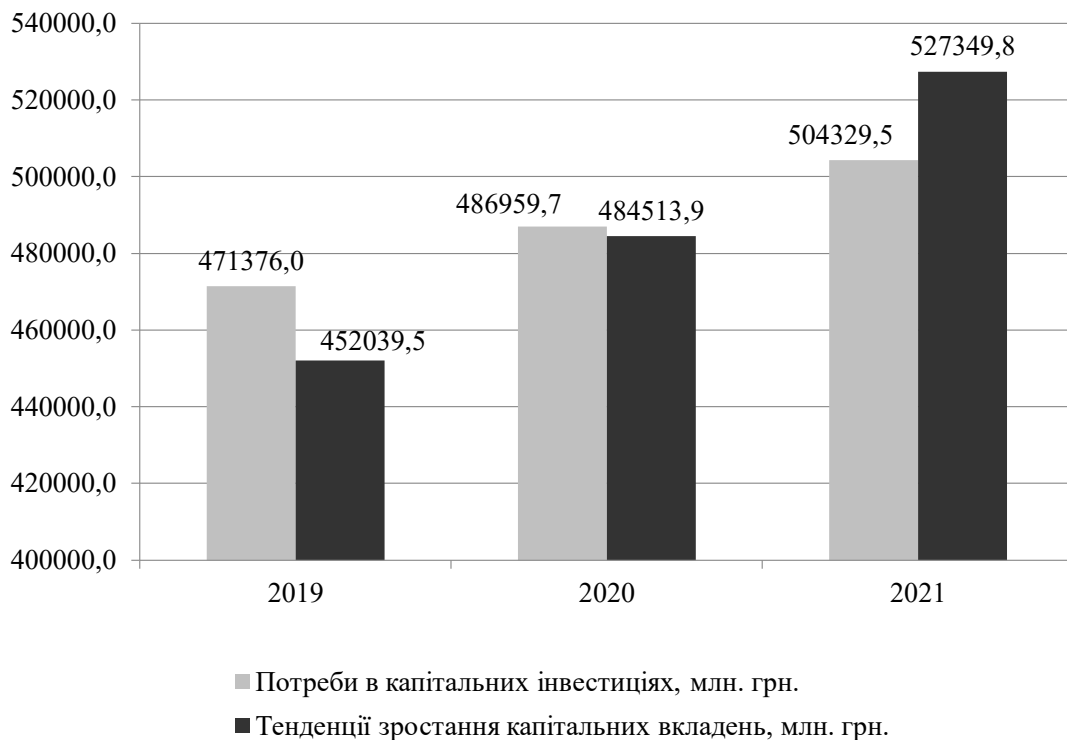

Рис. 5. Прогнозна динаміка розривів між потребами та надходженнями капітальних інвестицій в економіку України

Джерело: розроблено авторам

– підвищення рівня інформування населення, щодо можливостей, переваг та особливостей приватного інвестування;

– розвиток страхового ринку інвестиційної діяльності;

– забезпечення державних гарантій захисту інвестицій.

3. Система адміністративних заходів (мінімальна кількість) для забезпечення економічної безпеки та правомірності інвестиційних процесів, що водночас не створюють додаткових бар'єрів, фінансових чи часових витрат при здійсненні інвестиційної діяльності.

4. Перелік інвестиційних пропозицій, реалізація яких є пріоритетною у рамках державно-приватного партнерства;

5. Державні й регіональні цільові інвестиційні програми;

6. Механізми стратегічного контролю призначені забезпечити адекватність діючої стратегії та її відповідність потребам економіки в змінних умовах на основі моніторингу рівня виконання завдань у визначені періоди, стану та процесів реалізації пріоритетних проектів, впливу інвестицій на рівень забезпечення цілей сталого розвитку, що дозволить коригувати окремі елементи стратегії та вирівнювати інвестиційний курс під впливом нових можливостей чи небезпек.

Окремого моніторингу та контролю потребують державні цільові інвестиційні проекти і програми,

фінансування яких здійснюється з державного бюджету. Як зазначає Слободянюк Н.О. «моніторинг реалізації проектів в інвестиційному періоді проводиться шляхом порівняння фактично отриманих результатів із запланованими на звітну дату для своєчасного виявлення можливих відхилень з метою забезпечення ефективного управління проектом. Для проведення моніторингу реалізації проектів розпорядниками бюджетних коштів подається до центрального уповноваженого органу з державного планування така звітна інформація: 1) план-графік; 2) звіт з моніторингу; 3) зведена довідка з моніторингу. План-графік містить затверджені в установленому порядку планові обсяги виконання робіт і фінансування по всьому проекту, за його компонентами та заходами (видами робіт) для кожного компонента. При цьому обсяги виконання та фінансування на планований рік узгоджуються з відповідною бюджетною програмою і мають поквартальний розподіл. Звіт з моніторингу містить інформацію про фактичні й планові обсяги виконаних робіт і суми освоєння фінансових коштів за проектом за звітний період. Таким чином забезпечується звітність розпорядників коштів не лише за напрямками витрачання коштів, а й за отримані результати бюджетної інвестиційної програми» [5, с. 87].

Отже, у процесі реалізації регіональної інвестиційної стратегії необхідно спиратися на інструментарій стратегічного менеджменту, що складається з таких компонентів:

– стратегічна мета, оцінка поточних й прогнозних фінансових і ресурсних обмежень, інструменти досягнення цілей, що забезпечать досягнення очікуваних результатів;

– пріоритетність щодо забезпечення стратегічних завдань переходу економіки регіону на сталий інноваційний шлях розвитку, що передбачає умови, при яких цикл відтворення кожної одиниці інвестиційних вкладень повинен бути носієм нововведень, удосконалювати технології виробництва й сприяти збільшенню їх економічної, соціальної, екологічної ефективності і соціальної результативності;

– забезпечення відбору пріоритетних інвестиційних проектів державного та регіонального значення з позицій їх відповідності рівню та результативних можливостей сприяння трансформаційним процесам соціально-економічних систем до інноваційної еколого-ефективної моделі;

– застосування обґрунтованих адміністративно-правових механізмів і стимулів для організаційної та фінансової підтримки науково-технічної діяльності;

– запровадження додаткових організаційних й фінансових важелів для стимулювання інтеграційних процесів у регіонах з метою створення дієвих інвестиційно-інноваційних кластерів;

– дослідження та імплементація кращого іноземного досвіду інвестиційної політики із урахуванням національної специфіки інвестиційних реалій, продовження адаптації економічного й правового середовища інвестиційної діяльності до загальноєвропейських стандартів.

Таким чином, ефективність інвестиційної стратегії регіону багато в чому визначається системністю, чіткістю та обґрунтованістю пріоритетів й гнучкістю інструментів їх реалізації.

Висновки з проведеного дослідження. У процесі дослідження визначено, що на державному рівні досі не розроблено єдиного комплексного документу, який визначає стратегічні пріоритети, заходи та механізми інвестиційного забезпечення розвитку економіки у стратегічній перспективі. Відсутність чіткої, визначеної на законодавчому рівні інвестиційної стратегії та інвестиційної політики як інструменту реалізації стратегічних завдань у сфері формування, розвитку та реалізації інвестиційного потенціалу країни зумовлює хаотичність та безсистемність управлінських рішень, сприяє поглибленню міжгалузевих, секторальних і регіональних диспропорцій та знижує рівень прогнозованості економічних процесів.

Досліджено вплив інвестиційних процесів на формування ВВП України та обґрунтовано відповідну економетричну модель, що дозволило визначити обсяги необхідних інвестиційних ресурсів для забезпечення економічного зростання відповідно до макроекономічних прогнозів розвитку економіки до 2021 року.

Обґрунтовано алгоритм формування інвестиційної стратегії в умовах сучасних трансформацій національної економіки, реалізація якого сприятиме системності, збалансованості прийняття стратегічних інвестиційних рішень в умовах змін, а її реалізація – забезпеченню здійснення цілей сталого розвитку економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кудрявцева В.В. Інвестиційна політика держави як інструмент регулюючого впливу на інвестиційну діяльність. *Економічна теорія та право*. 2016. №4. С.157–168.

2. Гриценко Л.Е. Державна інвестиційна політика: сутність, цілі і завдання. URL: [http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/15.pdf](http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/15.pdf). (дата звернення 27.01.2020).

3. Диха М.В. Інвестиційно-інноваційна стратегія як взаємоузгоджена система розвитку економіки країни. *Інноваційна економіка*. 2013. №1(39). С.27–32

4. Додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 11 липня 2018 р. № 546 «Основні прогнозні макропоказники економічного і соціального розвитку України на 2019 рік» URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-prognozu-ekonomichnogo-i-socialnogo-rozvitku-ukrayini-na-20192021-roki> (дата звернення 27.01.2020).

5. Слободянюк Н.О. Концептуальні засади удосконалення інвестиційних стратегій розвитку національної економіки та механізмів їх реалізації. *Економіка і держава*. 2017. № 5. С. 85–88.

6. Іртищева І.О., Крамаренко І.С. Інвестиційна привабливість економіки: міжрегіональні асиметрії. *Регіональна економіка*. 2014. № 2(72). С. 84–95.

7. Крамаренко І.С. Регіональна структура інвестиційного потенціалу: сучасний стан та концептуальні підходи. *Вісник ХНАУ*. 2019. № 4. С. 150–162.

8. Крамаренко І.С., Сенкевич О.Ф., Клецов Є.С., Прокопенко Н.О., Кльоц Ю.Ю. Особливості формування інвестиційного потенціалу: регіональний та національний аспект. *Вісник ХНАУ*. 2019. № 3. С. 343–357.

9. Іртищева І.О., Потапенко О.М. Інституційне забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку. *Бізнес-навігатор*. 2011. № 3(24). С. 102–106.

10. Бурковський І.Д., Іртищева І.О. Інвестиційне забезпечення економічного розвитку аграрного виробництва. *Економіка АПК*. 2005. № 12. С. 71–73.

REFERENCES:

1. Kudryavtseva, V.V. (2016), Investytsiina polityka derzhavy yak instrument rehuliuuchoho vplyvu na investytsiinu diialnist [Investment policy Power regulation tool for investment diyalnist], *Economic theory and law*, no. 4, pp. 157–168.

2. Gritsenko, L.E. (2015), Derzhavna investytsiina polityka sutnist tsili i zavdannia [State investment policy: daily, whole and regular], available at: [http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/15.pdf](http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/15.pdf) (accessed 27 January 2020).

3. Diha, M.V. (2013), Investytsiino-innovatsiina stratehiia yak vzaiemouzgodzhena systema rozvytku ekonomiky krany. [Investment-strategic strategy as a result, the system of economic development of cranes has been developed], *Innovation economy*, no. 1(39), pp. 27–32.

4. The supplement to the decision of the Cabinet of Ministers of Ukraine vid 11 Lipnya 2018 p. vol. 546 "Basic forecast macroeconomic and social development of Ukraine for 2019 rick", available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-prognozu-ekonomichnogo-i-socialnogo-rozvitku-ukraini-2019-2021-roki> (accessed 27 January 2020).

5. Slobodyanyuk, N.O. (2017), Kontseptualni zasady udoskonalennia investytsiinykh stratehii rozvytku natsionalnoi ekonomiky ta mekhanizmiv yikh realizatsii. [The conceptual ambush of the ubiquitous investment strategies for developing national economies and mechanisms for realizing them], *Economy and power*, no. 5, pp. 85–88.

6. Irtysheva, I.O. and Kramarenko, I.S. (2014), Investytsiina pryvablyvist ekonomiky: mizhrehionalni asymetrii. [Investment attractiveness of the economy:

inter-regional asymmetries], *Regional economy*, no. 2(72), pp. 84–95.

7. Kramarenko, I.S. (2019), Rehionalna struktura investytsiinoho potentsialu: suchasnyi stan ta kontseptualni pidkhody. [Regional structure of investment potential: current state and conceptual approaches], *KhNAU Bulletin*, no. 4, pp. 150–162.

8. Kramarenko, I.S., Senkevich, O.F., Kletsov E.S., Prokopenko N.O. and Klyots Yu.Yu. (2019), Osoblyvosti formuvannia investytsiinoho potentsialu: rehionalnyi ta natsionalnyi aspekt. [Features of investment potential formation: regional and national aspect], *KhNAU Bulletin*, no. 3, pp. 343–357.

9. Irtysheva I.O. and Potapenko O.M. (2011), Instytuttsiine zabezpechennia investytsiino-innovatsiinoho rozvytku. [Institutional support for investment and innovation development]. *Business navigator*, no. 3(24), pp. 102–106.

10. Burkovsky I.D. and Irtysheva I.O. (2005), Investytsiine zabezpechennia ekonomichnoho rozvytku ahrarnoho vyrobnytstva. [Investment support for the economic development of agricultural production], *APK economy*, no. 12, pp. 71–73.

РОЗВИТОК ПІДХОДІВ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ СКЛАДОВИХ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ

DEVELOPMENT OF APPROACHES TO THE CLASSIFICATION OF COMPONENTS OF THE STATE FINANCIAL POLICY

В статті обґрунтовано особливості класифікації складових державної фінансової політики (далі – ДФП) з метою забезпечення сталого розвитку. Проаналізовано різні точки зору науковців щодо класифікації складових фінансової політики. Визначено особливу роль фінансової та монетарної політики як головних складових державної фінансової політики. Доведено, що державна фінансова політика є складним комплексом взаємопов'язаних складових. Розроблено власну класифікацію складових державної фінансової політики, за рахунок якої автори дослідили, що провідні складові ДФП є комплексними, формуються з елементарних взаємопов'язаних складових. Визначено орієнтацію провідних та допоміжних складових ДФП. Запропоновано рекомендації щодо забезпечення сталого розвитку в сфері ДФП шляхом модернізації групи допоміжних складових відповідно до потреб розв'язання існуючих проблем.

Ключові слова: фінансова політика, монетарна політика, фінансова політика, фінансова система, держава, державна фінансова політика, сталлий розвиток.

В статье обоснованы особенности классификации составляющих государственной

финансовой политики (далее – ГФП). Проанализированы различные точки зрения ученых в отношении классификации составляющих финансовой политики. Определена особая роль фискальной и монетарной политики как главных составляющих государственной финансовой политики. Доказано, что государственная финансовая политика является сложным комплексом взаимосвязанных составляющих. Разработана собственная классификация составляющих государственной финансовой политики, за счет которой авторы обнаружили, что ведущие составляющие ГФП являются комплексными, формируемыми из элементарных взаимосвязанных составляющих. Определено ориентацию основных и вспомогательных составляющих ГФП. Предложены рекомендации по обеспечению устойчивого развития в сфере ГФП с помощью модернизации группы вспомогательных составляющих в соответствии с потребностями.

Ключевые слова: финансовая политика, монетарная политика, фискальная политика, финансовая система, государство, государственная финансовая политика, устойчивое развитие.

УДК 336.027.64

<https://doi.org/10.32843/bses.50-59>

Романчукевич В.В.¹

докторант

ДВНЗ «Університет банківської справи»

Romanchukovich Vitalii

State University of Banking

The article stresses that state financial policy plays a crucial role in shaping and developing the economic system of any modern society. The article substantiates the peculiarities of the classification of the components of the state financial policy. Various points of view of scholars on the classification of financial policy components are analyzed. The special role of fiscal and monetary policy as the main components of the state financial policy is determined. It is proved that state financial policy is a complex complex of interrelated components. The authors have developed their own classification of the components of the state financial policy, by which the authors investigated that the leading components of the state financial policy are complex, formed from the elementary interrelated components. The authors distinguish two elements groups of components of the state financial policy: (i) leading components that determine the effectiveness of implementation of all its directions of the state financial policy, laying the possibility of achieving strategic goals (monetary and fiscal policy). Their purpose is to establish basic financial standards that determine the conditions and restrictions for the formation of instruments of auxiliary components of the state financial policy in accordance with its goals and objectives; (ii) auxiliary components that provide a solution to narrow-profile tasks that take into account the specifics of certain branches of finance and spheres of financial relations (investment, debt, customs, currency and insurance policies, policy in the financial market, the real sector and the social sector) through the formation of conditions for the implementation of financial activities, focused on solving specific problems of socio-economic development in different areas of the functioning of finance. Recommendations are made to ensure sustainable development in the field of state financial policy by upgrading the group of auxiliary components.

Key words: financial policy, monetary policy, fiscal policy, financial system, state, state financial policy sustainable development.

Постановка проблеми. Державна фінансова політика відіграє надважливу роль у формуванні та розвитку економічної системи будь-якого сучасного суспільства в умовах глобалізації. Кожна складова ДФП суттєво впливає на економічний а, відтак, і на соціальний розвиток держави, а їх поєднання та взаємозв'язок визначають ступінь їх впливу. Тому для забезпечення ефективного сталого соціально-економічного розвитку держави надзвичайно важливо здійснити науковий аналіз основних елементів ДФП та принципів і механізмів їх взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблем сталого розвитку та елементів фінансової політики здійснили такі відомі науковці як В. Геєць, В. Федосов, С. Юрій, А. Даниленко, Б. Данилишин, О. Васи-

лик, О. Теліженко, В. Боронос, В. Костицький, Є. Ткач, Т. Вінник та інші. Так, зокрема, В. Федосов та С. Юрій поділяють фінансову політику на багато складових, виділяючи такі її елементи, як бюджетна, податкова, грошово-кредитна, митна, боргова та інвестиційна політика, а також напрями державної діяльності у галузі страхування, соціальній сфері, сфері фінансового ринку. У свою чергу, в О. Василика знаходимо, що фінансова політика об'єднує такі складові як бюджетна, податкова, кредитна, грошова, валютна, інвестиційна політики, та певні напрями в галузі страхування, державного боргу, фондового ринку, співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями.

Більш узагальнюючими є підходи іншої групи науковців (А. Даниленко, О. Теліженко, В. Боронос та Є. Ткач), які оперують меншою кількістю складових, намагаючись уникнути надмірної

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9393-5590>

диференціації й поєднати певні складові за спільними ознаками. Так, зокрема, А. Даниленко у якості елементів фінансової політики розглядає окремі сфери – бюджетної політики, податкової політики, сферу фінансів реального сектору та монетарну сферу. У свою чергу, О. Теліженко та В. Боронос, а також В. Малишко і А. Пучко поділяютьДФП на бюджетно-податкову, грошово-кредитну політики і політику управління державним боргом. Є. Ткач, досліджуючи основні складові макроекономічної політики держави, взагалі зазначає, що основними її складовими є монетарна (грошово-кредитна) та фіскальна (бюджетно-податкова) політики.

При цьому хочемо зауважити, що фіскальна та монетарна політики є на стільки важливими, що абсолютно всі науковці розглядають їх елементамиДФП, при чому всі деталізують у розрізі таких складових як грошова та кредитна (монетарна політика) та бюджетна і податкова (фіскальна політика).

Проте складність умов функціонування фінансової системи, а також динамізація всіх фінансових процесів на сучасному етапі, коли актуалізуються завдання забезпечення сталого розвитку, вимагають подальшого наукового аналізу складовихДФП у їх взаємозв'язку та взаємозалежності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на складність та неоднозначність трактування поняттяДФП, на що було вказано раніше, на сьогодні не існує єдиного теоретико-методологічного підходу до структуруванняДФП в частині виділення її основних та допоміжних елементів, зорієнтованих на забезпечення сталого розвитку.

Мета статті. Метою підготовленої публікації є поглиблення існуючих теоретико-методологічних засад класифікації складових державної фінансової політики для підвищення результативності забезпечення сталого розвитку в Україні з урахуванням функціональних особливостей її складових.

Виклад основного матеріалу. Проведений аналіз наукових підходів дозволяє нам стверджувати, щоДФП є складним комплексом взаємопов'язаних складових, які залежно від ролі можна поділити на:

1) провідні, тобто складовіДФП, які визначають ефективність реалізації всіх її напрямів, закладаючи можливість досягнення стратегічних цілей (грошово-кредитна (монетарна) і бюджетно-податкова (фіскальна) політики), еколого-правова політика її складова – еклгноміко-правовий механізм забезпечення сталого розвитку [7; 8; 9]. Їх призначенням є встановлення базових фінансових нормативів, які визначають умови та обмеження для формування інструментів допоміжних складовихДФП відповідно до її цілей і завдань загалом;

2) допоміжні, тобто складовіДФП, які забезпечують розв'язання вузкопрофільованих завдань, враховуючи специфіку певних галузей фінансів

та сфер реалізації фінансових відносин (інвестиційна, боргова, митна, валютна політики та політики у сфері страхування, фінансового ринку, реального сектору та у соціальній сфері) шляхом формування умов реалізації фінансової діяльності, орієнтованих на розв'язання конкретних завдань соціально-економічного розвитку у різних сферах функціонування фінансів.

При цьому, як видно з рис. 1, провідні складовіДФП є комплексними, що формуються з елементних взаємопов'язаних складових. Наприклад, грошово-кредитна політика [10] – із грошової та кредитної, фіскальна – з податкової та бюджетної. Запропонований нами поділ складовихДФП на провідні та допоміжні корелює із сучасним структуруванням її цілей.

Так, В. Петрушевська, всі ціліДФП впорядковує у три послідовні рівні, які слугують одній головній меті – досягнення стабільного соціально-економічного розвитку держави. Ми погоджуємося із запропонованим нею підходом до структурування цілейДФП, оскільки він пояснює методологічні можливості досягнення головної мети, які полягають у чіткому послідовному виконанні цілей кожного з рівнів. Тобто, виконання цілей III рівня створює умови для виконання цілей II рівня, а досягнення цілей II рівня – для виконання цілей I рівня. Виконання ж всіх цілей I рівня забезпечує стабільність соціально-економічного розвитку держави. Разом з тим, на нашу думку, в сучасних умовах доцільно вести мову про виділення ще одного рівня цілейДФП (IV рівня) – цілей забезпечення сталого розвитку, які конкретизують завданняДФП у частині створення умов для вирішення глобальних проблем сучасності й природоорієнтованої життєдіяльності суспільства з урахуванням інтересів як нині живущих, так й майбутніх поколінь.

За таких умов провідні складовіДФП орієнтовані переважно на досягнення цілей I та II рівнів, у той час як допоміжні складові безпосередньо пов'язані із створенням умов для досягнення цілей III та IV рівнів.

Висновки і пропозиції. Враховуючи, що монетарна політика і фіскальна політика як провідні складовіДФП формують систему фінансових нормативів, методів та механізмів, які визначають загальні умови й можливість застосування спеціального фінансового інструментарію державного регулювання для окремих сфер (предметних та галузевих) відповідно до конкретних завдань розвитку фінансових відносин у тій або іншій предметній області, формуванняДФП сталого розвитку має відбуватися переважно в частині уточнення напрямів модернізації групи допоміжних складових фінансової політики шляхом їх модернізації відповідно до потреб розв'язання існуючих глобальних проблем і створення моделі суспільного відтворення, сприятливого до навколишнього середовища.

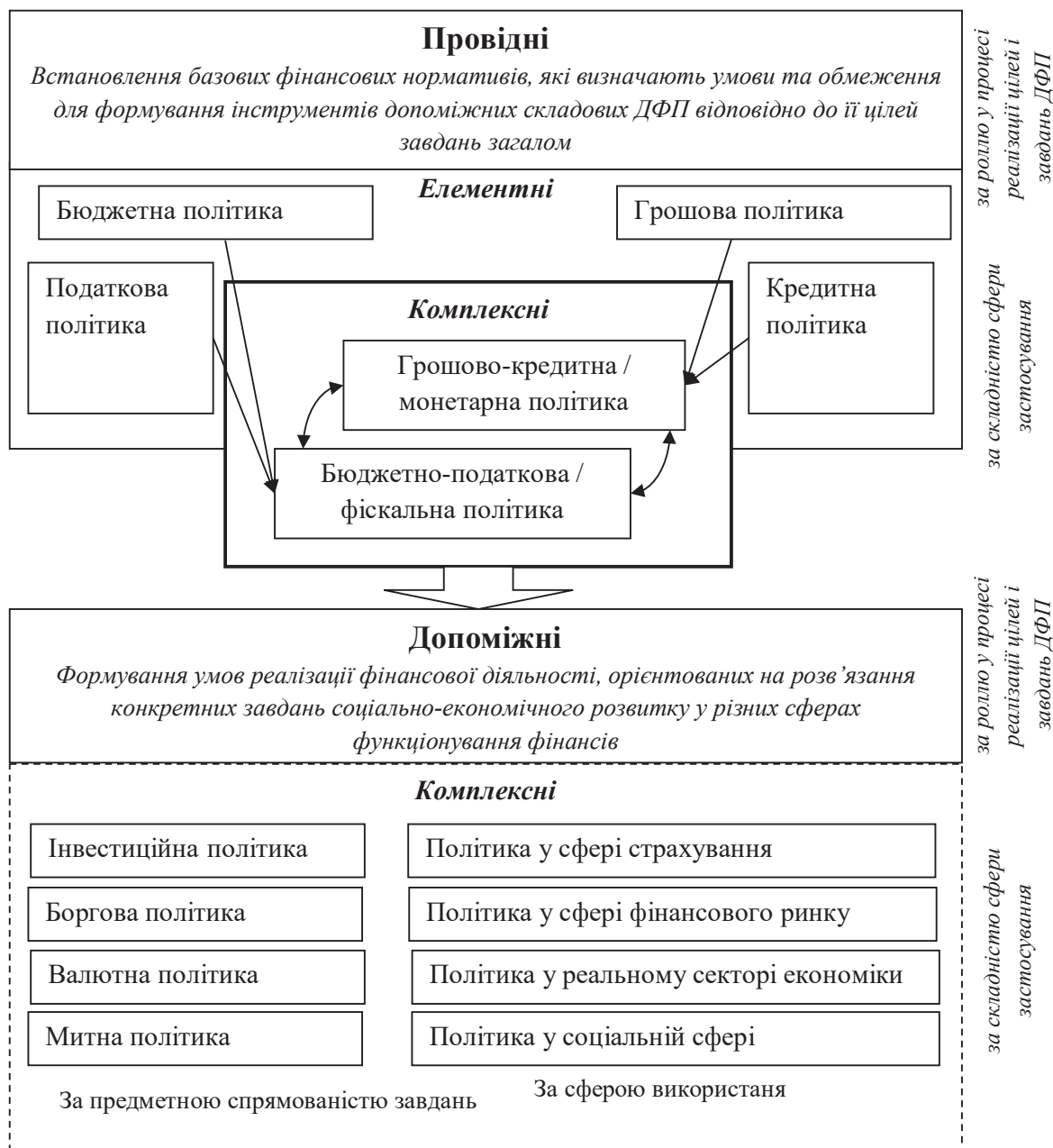

Рис. 1. Класифікація складових державної фінансової політики

Джерело: розроблено автором

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Теорія фінансів. За ред. проф. В.М. Федосова, С.І. Юрія. К. ЦУЛ, 2010. С. 576.
2. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку: у 3 т. Ін-т економіки та прогнозування. Нац. акад. наук України; за ред.: А.І. Даниленко Т. 1: Фінансова політика та податково-бюджетні важелі її реалізації. [А.І. Даниленко, О.М. Алимов, О.І. Барановський та ін.]. К. Фенікс, 2008. С. 468.
3. Малишко В.В., Пучко А.О. Фінансова політика України на сучасному етапі. Траекторія науки. 2017. № 1. Т. 3. С. 41–47. URL: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.18-4>.
4. Ткач Є. В., Ткач С. В. Особливості взаємозв'язку монетарної та фіскальної політики в макроекономічних умовах України: ретроспективний аналіз.

Сучасні тенденції інституціональних трансформацій фінансової системи України. Монографія за заг. ред. Нікіфорова П.О. Чернівці: Технодрук, 2018. С. 348.

5. Петрушевська В.В. Адаптація фінансової політики України до умов глобалізаційних і євроінтеграційних процесів. Проблеми економіки. 2014. № 2. С. 131–137.
6. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку – Національна академія наук України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Віддруковано у ВПЦ «Експрес», 2009. – 864 с.
7. Данилишин Б.М., Екологічна складова політики сталого розвитку: монографія. БМ Данилишин. Юго-Восток, 2008. 89, 2008.

8. Костицький В.В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні) / В.В. Костицький ; Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи. – К. : УСП МСБ "Eusmeu", 2003. – 772 с. – (Серія "Екологічна бібліотечка" ; №5) (Бібліотечка журналу "Малий та середній бізнес").

9. Данилишин Б.М., Костицький В.В. Сталий розвиток України: реалії і проблеми на зламі століть / [В.В. Костицький та ін.] // Малий і середній бізнес. – 1999. – № 5–6.

10. Романчукевич В.В. Теоретичні проблеми грошово-кредитної політики України в умовах глобалізації економіки / Романчукевич В.В. // Київ: Видавничий дім «АртЕк». 2018. – 118 с.

REFERENCES:

1. Fedosov V.M., Yuri S.I. (2010) Teorija finansiv [Theory of Finance]. P. 576.

2. Danilenko A.I., Alimov O.M., Baranovsky O.I. (2008) Finansovo-monetarni vazheli ekonomichnogho rozvytku: u 3 t. In-t ekonomiky ta proghnozuvannja [Financial and monetary levers of economic development: 3 tons]. *Institute of Economics and Forecasting Nat. Acad. Sciences of Ukraine AI T. 1: Financial policy and fiscal levers of its implementation*. P. 468.

3. Malyshko V.V., Puchko A.O. (2017) Finansova polityka Ukrainy na suchasnomu etapi. [Financial policy of Ukraine at the present stage] *The trajectory of science*. № 1. T. 3. P. 41–47. URL: DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.18-4>.

4. Tkach E.V., Tkach S.V. (2018) Osoblyvosti vzajemov'jazku monetarnoji ta fiskal'noji polityky v makroekonomichnykh umovakh Ukrainy: retrospektyvnyj

analiz. Suchasni tendenciji instytucional'nykh transformacij finansovoji systemy Ukrainy. [Peculiarities of the interrelation of monetary and fiscal policy in the macroeconomic conditions of Ukraine: a retrospective analysis. Current tendencies of institutional transformations of the financial system of Ukraine.] *Chernivtsi: Techno-print*. P. 348.

5. Petrushevskaya V.V. (2014) Adaptacija finansovoji polityky Ukrainy do umov ghlobalizacijnykh i jev-rointegracijnykh procesiv [Adaptation of the financial policy of Ukraine to the conditions of globalization and European integration processes] *Problems of economy*. №2. P. 131–137.

6. Geyets V.M. Society, State, Economics: Phenomenology of Interaction and Development – National Academy of Sciences of Ukraine, SI "Institute of Economics and Forecasting NAS of Ukraine". Printed at the Express Center, 2009. – 864 p.

7. Danylyshyn B.M., Ecological component of sustainable development policy: monograph. BM Danilishin. Southeast, 2008. 89, 2008.

8. V.V. Kostytsky. Transition ecology: law, state, economy (economic and legal mechanism of environmental protection in Ukraine) / V.V. Kostytsky; Institute for Legislative Predictions and Legal Expertise. – K.: SMB Eusmeu SME, 2003. – 772 p. – (Series "Ecological Library"; # 5) (Library of the magazine "Small and Medium Business").

9. Danylyshyn B.M., Kostytsky V.V. Sustainable development of Ukraine: realities and problems at the turn of the century / [V.V. Kostytsky, etc.] // Small and medium business. – 1999. – № 5–6.

10. Romanchukevich V.V. Theoretical problems of monetary policy of Ukraine in the conditions of globalization of the economy / Romanchukevich V.V. // Kiev: ArtEk Publishing House. 2018 – 118 p.

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ В РЕФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

THE MAIN PROBLEMS IN THE REFORM OF THE SOCIAL SPHERE OF UKRAINE

УДК 351.84 : 364.442

<https://doi.org/10.32843/bses.50-60>

Буряк І.В.

к.е.н., викладач кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Болотова О.О.

к.е.н., викладач кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Buriak Iryna

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

Bolotova Olena

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

В роботі проведено аналіз проведення реформування в соціальній сфері країни, а саме: в сфері надання соціальних послуг, пенсійної системи та охорони здоров'я. Розглянуто особливості проходження трансформаційних процесів в даних сферах в сучасних умовах. Визначено, що система соціальної сфери має не тільки позитивний результат, тому було виокремлено основні проблеми в реформуванні соціальної сфери та запропоновані шляхи вирішення їх. Акцентовано увагу на соціальних послугах й проведено аналіз відповідного законодавства України, відображено основні інноваційні засади закону «Про соціальні послуги», що вступив в дію у січні 2020 року. Наведено головні принципи нової редакції закону, а саме демонополізація ринку соціальних послуг, тобто створення умов для надання таких послуг як юридичним організаціям, так і фізичним особам. Виокремлено етапи проведення медичної реформи та проведено аналіз розподілу витратків державного бюджету України у 2019 році.

Ключові слова: реформа, медична реформа, соціальна політика, видатки бюджету, демонополізація, соціальні послуги, охорона здоров'я, пенсійна реформа.

В работе проведен анализ проведения реформирования в социальной сфере

страны, а именно: в сфере предоставления социальных услуг, пенсионной системы и здравоохранения. Рассмотрены особенности прохождения трансформационных процессов в данных сферах в современных условиях. Определено, что система социальной сферы имеет не только положительный результат, поэтому было выделено основные проблемы в реформировании социальной сферы и предложены пути решения их. Акцентировано внимание на социальных услугах и проведен анализ соответствующего законодательства Украины, отражены основные инновационные принципы закона «О социальных услугах», который вступил в действие в январе 2020 года. Приведены основные принципы новой редакции закона, а именно демонополизация рынка социальных услуг, то есть создание условий для предоставления таких услуг как юридическим организациям, так и физическим лицам. Выделены этапы проведения медицинской реформы и проведен анализ распределения расходов государственного бюджета Украины в 2019 году.

Ключевые слова: реформа, медицинская реформа, социальная политика, расходы бюджета, демонополизация, социальные услуги, здравоохранение, пенсионная реформа.

In today's rapidly changing global challenges, on which the security of human development and social progress depend, social reform is playing an increasingly important role. Today, the country is in a rather difficult situation (conducting an anti-terrorist operation in the East, complicating economic development and growing social tensions among the population), which implies the need to implement reforms to provide social services to the population. The strategy of reforming the social services system is relevant, as not all tasks have been completed. The paper analyzes the implementation of reforms in the social sphere of the country, namely: in the field of social services, pension system and health care. Peculiarities of transformation processes in these spheres in modern conditions are considered. It is determined that the system of the social sphere has not only a positive result, so the main problems in the reform of the social sphere were identified and ways to solve them were proposed. Emphasis is placed on social services and an analysis of the relevant legislation of Ukraine is conducted, the main innovative principles of the law "On social services", which came into force in January 2020, are reflected. The main principles of the new version of the law are given, namely the demonopolization of the market of social services, ie the creation of conditions for the provision of such services to both legal entities and individuals. The stages of medical reform are highlighted and the analysis of the distribution of expenditures of the state budget of Ukraine in 2019 is carried out. The pension reform of Ukraine was also considered, "weaknesses" were identified and ways to overcome the shortcomings were suggested. With regard to the reform of the national health care system, it is carried out in accordance with the Concept of Public Health System Development and the Action Plan for the implementation of the Concept of Public Health System Development, which is expected to be implemented in 2017-2020. Final steps are currently underway to reform health care, in particular to ensure more effective management of medical infrastructure in a decentralized environment, technical criteria have been established to define the geographical boundaries of hospital districts and the procedure for their establishment.

Key words: reform, medical reform, social policy, budget expenditures, demonopolization, social services, health care, pension reform.

Постановка проблеми. В сучасних швидко змінюваних умовах глобальних викликів, від яких є залежними безпека людського розвитку та суспільний прогрес, все більшу роль відіграє соціальне реформування. Сьогодні країна перебуває в досить складних умовах (проведення антитерористичної операції на Сході, ускладнення економічного розвитку та зростання соціальної напруги серед населення), що передбачає необхідність впровадження перетворень з надання соціальних послуг населенню. Вибір пріоритетних напрямків реформування соціальної сфери вимагає використання нових перспективних методів та інструментів для досягнення позитивного результату. Саме тому в сучасних умовах є необхідність про-

ведення аналізу та виявлення основних проблем у сфері соціального реформування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реформування соціальної сфери ретельно опрацьовано у роботах багатьох українських авторів, а саме: К. Дубич, А. Дутчак, Г. Лопушняк, О. Макарова, В. Скуратівський, В. Троцинський, В. Філіпчук та ін. [1–6]. Однак, необхідно підкреслити, що існуючі дослідження щодо соціального реформування не дають можливості системного та комплексного отримання даних та виявлення актуальних проблем у зв'язку з мінливістю розвитку соціально-економічного середовища. Тому особливої значущості набуває розгляд актуальних у сьогоднішні

проведених реформ та виявлення «слабких місць» в них.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз проведення реформ в соціальній сфері України в сучасних реаліях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ст. 1 Конституції України [7], де проголошено, що Україна є демократичною, правовою та соціальною державою, що, таким чином, є головним підґрунтям щодо налагодження соціально-орієнтованого напрямку держави.

У Законі України «Про соціальні послуги» [8] наголошено про перехід від моделі соціального захисту, який має за основу неефективні соціальні грошові виплати, до сучасної євроінтеграційної моделі надання населенню соціальних послуг. Однак, необхідно наголосити, що основними формами соціальної політики України є соціальні виплати, пільги та соціальні послуги, що є новою формою соціального захисту в Україні, що не в змозі охопити одразу всі соціально не захищені верстви населення.

Система соціальних послуг в Україні починала розвиватись у 2003 році, в якому вперше ухвалено Закон «Про соціальні послуги», що є фундаментом для створення нової галузі та визначення терміну «соціальні послуги». У 2007 році затверджено Концепцію реформування системи соціальних послуг, що мала на меті підвищення якості надання соціальних послуг й впровадження механізму управління та регулювання системою для відповіді на потреби отримувачів послуг. У 2012 році затверджено інноваційну стратегію реформування системи соціальних послуг з оновленими завданнями забезпечення доступності, якісної ефективності необхідних послуг, у тому числі демонополізації та започаткування конкуренції серед надання соціальних послуг.

У 2019 році було запропоновано та затверджено нову редакцію Закону «Про соціальні послуги», який з 1 січня 2020 року набуває чинності та перелічує такі інноваційні засади:

- конкретизація переліку соціальних послуг, учасників та етапів, що в свою чергу створює систему;
- деталізація повноважень центральних та місцевих органів влади;
- встановлення вимог щодо формування реєстрів надавачів та отримувачів соціальних послуг, класифікатор послуг;
- визначення етапів організації, планування, фінансування, впровадження та моніторингу якості надання соціальних послуг.

Для забезпечення впровадження положень нової редакції Закону «Про соціальні послуги» розроблено низку нормативних документів підзаконних акти щодо різних аспектів соціальних послуг (як організації їх надання, так і змісту послуг) включають акти КМУ, накази Мінсоцполітики та інших центральних органів влади.

Головною особливістю нової редакції Закону «Про соціальні послуги» є демонополізація ринку соціальних послуг, що дає можливість надавати такі послуги не тільки державним організаціям. Таким чином, в Законі наголошується, що надавачами соціальних послуг – є юридичні та фізичні особи будь-якої форми власності, які відповідають критеріям, що встановлені Кабінетом Міністрів України та в перспективі будуть включені у Реєстр надавачів соціальних послуг (рис. 1)

Згідно з принципами дії ринкових відносин та демонополізації соціальних послуг, всі організації, які є надавачами соціальних послуг мають працювати за рівних умов, незалежно від їх форми власності.

Слід зазначити, що в Україні на сьогодні відсутнє ліцензування надавачів соціальних послуг,

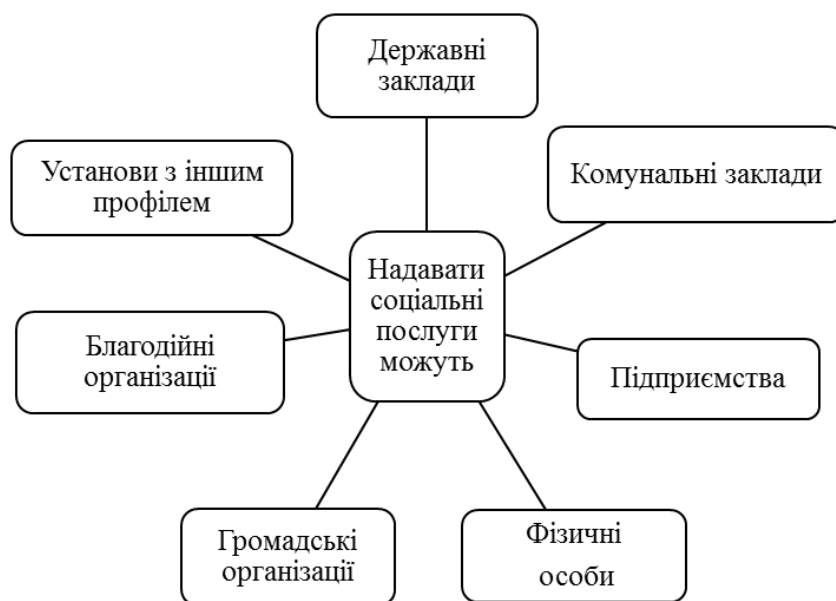

Рис. 1. Сектори надавачів соціальних послуг

але відповідно до нового Закону «Про соціальні послуги» буде запроваджено Реєстр, який є автоматизованою системою для збору даних про суб'єкти, що надаватимуть соціальні послуги [9].

Що стосується Пенсійної реформи, яка впроваджується з жовтня 2017 року та вдосконалює солідарну систему пенсійного страхування, звільнює її від не властивих їй видатків. Дана ініціатива передбачає такі зміни:

- збільшення нарахованої пенсії з 2021 року на коефіцієнт, який відповідає 50% показника зростання споживчих цін за попередній рік і 50% показника зростання середньої заробітної плати за три календарні роки, що передують року, в якому проводиться збільшення [9];

- запровадження прогресивного страхового стажу виходу на пенсію, тобто щорічно страховий стаж має зростати на один рік і до 2028 року досягнути 35 років);

- запровадження єдиних правил призначення пенсій, зокрема, щодо спеціальних пенсій і пенсій за вислугу років;

- на загальну систему нарахування пенсій переводяться працівники сфери освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, працівники прокуратури, державні службовці, судді, вчені;

- зменшення величини оцінки одного року страхового стажу з 1,35 до 1,0;

- поновлення виплати пенсії працюючим пенсіонерам у повному обсязі, тобто скасування 15% обмеження для пенсіонерів, які працюють, тобто передбачається, що вони зможуть одночасно отримувати і зарплату, і пенсію в повному обсязі [10].

Однак, слід зазначити, що пенсійні нововведення поки не є реформою фактично, оскільки лише вдосконалюють стару солідарну пенсійну систему, змінюють підходи до наповнення Пенсійного фонду. Багато положень реформи ще будуть уточнюватись і допрацьовуватись, деякі можуть бути змінені чи скасовані зовсім.

Станом на 01 січня 2020 року середній розмір пенсійних виплат становив 3083 грн, що на 437 грн більше, ніж станом на 01 січня 2019 року.

Також у 2019 році було запроваджено щорічну індексацію пенсій та продовжено поетапний перерахунок пенсій військовослужбовцям, запроваджений у 2018 році.

Аналізуючи проблеми пенсійної системи України та впровадження відповідних реформ необхідно зробити наголос на головних проблемах, такі як дефіцит бюджету (страхових коштів) Пенсійного фонду і зниження середнього коефіцієнта заміщення пенсією втраченого заробітку. Вирішення таких проблем не можливе без втручання держави, оскільки є похідними від макроекономічної та демографічної ситуації в країні [9].

Реформа національної системи охорони здоров'я здійснюється відповідно до Концепції

розвитку системи громадського здоров'я [11] та Плану Заходів щодо реалізації Концепції розвитку системи громадського здоров'я, реалізація яких передбачається упродовж 2017–2020 років.

Наразі тривають фінальні кроки щодо реформування охорони здоров'я, зокрема з метою забезпечення більш ефективного управління медичною інфраструктурою в умовах децентралізації встановлені технічні критерії для визначення географічних меж госпітальних округів та порядок їх створення (передбачено наявність принаймні однієї лікарні інтенсивного лікування (першого чи другого рівня)).

19 жовтня 2017 року Верховна Рада ухвалила урядовий Закон «Про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів» [12]. Цей акт змінює систему фінансування охорони здоров'я та лікувально-профілактичних закладів. Базовими положеннями медичної реформи в Україні є такі:

- основою державного фінансування визначено «програму медичних гарантій», що представляє собою перелік видів послуг та обсягів медичної допомоги, а також перелік лікарських засобів, що мають надаватися на умовах повної оплати за рахунок коштів Державного бюджету України; мінімальний обсяг коштів, які спрямовуються на забезпечення державних фінансових гарантій на медичну допомогу, становитиме 5% ВВП; цей перелік гарантій буде щорічно встановлюватися Урядом і затверджуватися Парламентом;

- держава не виділятиме кошти на утримання медичних установ, а оплачуватиме медичні послуги за зверненням громадян, і ці гроші «будуть іти за пацієнтом»;

- сімейний лікар отримуватиме кошти в сумі 210 грн. на рік за кожну особу, з якою укладе контракт;

- медичні послуги, які фінансуються державою, можуть надаватися недержавними медичними закладами;

- передбачено перехід до моделі закупівель медичних послуг єдиним національним замовником, а саме Національною службою охорони здоров'я, через яку держава виконуватиме функцію замовника медичних послуг;

- новий орган виконавчої влади, що за медичною реформою виконуватиме функцію оплати, контролю та вибору медичних послуг.

Реформування медицини та поступове впровадження державних фінансових гарантій передбачають внесення коректив до бюджетного законодавства, зокрема передбачено надання місцевим органам влади та органам місцевого самоврядування можливості фінансувати з власного бюджету локальні програми та забезпечувати розвиток медичних установ, що перебувають у їх власності, навіть за умови поточного фінансування вжиття заходів з Держбюджету. Також вже здійснено

нормативно-правове нормування автономізації оперативного функціонування медичних закладів шляхом надання їм можливостей самостійно формувати та затверджувати штатні розписи, а також спрощення порядку формування кошторисів для медичних закладів.

Так, за даними Державного комітету статистики України, аналізуючи розподіл видатків зведеного державного бюджету України, варто відзначити, що бюджет України має чітку соціальну спрямованість (табл. 1).

Незважаючи на складні кризові умови в економіці, держава зберегла чітку соціально орієнтовану направленість бюджету та збільшила видатки на розвиток людського капіталу – освіту, охорону здоров'я, соціальний захист – у порівнянні з 2018 роком у розмірі від 33,4% до 70,5% на соціальний захист та охорону здоров'я відповідно.

Взагалі, система соціальної політики в Україні постійно перебуває в процесі оновлення та модернізації відповідно до нових потреб громадян та сучасних світових підходів у наданні соціальних послуг. Ухвалення нових редакцій Законів є ключовими, переломними кроками на шляху реформування соціальних послуг, що запустить наступні фази удосконалення системи.

Висновки з проведеного дослідження. Стратегія реформування системи надання соціальних послуг є актуальною, оскільки не всі завдання було виконано. У зв'язку з ухваленням нової редакції Закону «Про соціальні послуги» було б доцільно розробити новий план заходів на виконання вищезазначеної стратегії.

Серед головних проблем у сфері реформування соціального захисту населення України, які вимагають негайного вирішення, можна виділити такі:

- високий рівень участі держави у сфері соціального захисту;
- стрімке зростання вартості послуг, які надають заклади охорони здоров'я, освіти, культури, що не відповідає їхній якості;

- неефективність бюджетного управління наявними фінансовими ресурсами як головними розпорядниками, так і окремими соціальними установами;

- недостатність коштів для фінансування заходів у сфері соціального захисту населення.

Для вирішення розглянутих проблем пропонуємо такий комплекс заходів:

- модернізацію системи соціального обслуговування;
- надання пільги в обсязі, достатньому для забезпечення нормальної життєдіяльності особи (сім'ї);
- розширення соціальних послуг, особливо актуальним буде створення нових для осіб, які потрапили у складну життєву ситуацію;
- сприяння розвитку молодіжних ініціатив у трудовій сфері, перепідготовки та підвищення кваліфікації молоді, її профорієнтації, запобігання негативним проявам у молодіжному середовищі;
- створення правових, економічних та соціальних умов для функціонування і зміцнення сім'ї, поліпшення демографічної ситуації.

Україна, прагнучи інтегруватися до європейського простору та будуючи власну стратегію розвитку, має чітко усвідомлювати як свої можливості, так і зовнішні чинники впливу. Вибір можливих альтернатив є надто складним завданням, але провідною ідеєю соціальної політики має залишатися прагнення до більшої справедливості суспільства та забезпечення сталого розвитку, який не погіршує умови та можливості для прийдешніх поколінь.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дубич К.В. Реформи соціальних послуг в Україні : сучасний стан і проблеми впровадження [Електронний ресурс] / К.В. Дубич. – Режим доступу: <http://aspect.dp.ua/wp-content/uploads/2015/06/18-Dubych-K.V.pdf>.
2. Дутчак А.В. Соціальне забезпечення громадян: сучасний стан та перспективи розвитку / А.В. Дутчак // Молодий вчений. – 2017. – № 5(45). – С. 568-572.

Таблиця 1

Розподіл видатків зведеного державного бюджету України за функціональної класифікацією у 2019 році

Статті видатків	2019 рік, факт, млрд. грн	Темпи приросту до 2018 року, %
Всього видатків, у тому числі:	1075,1	9,1
Загальнодержавні функції	48,9	3,0
Обслуговування боргу	119,2	3,3
Оборона	106,6	9,9
Громадський порядок та судова влада	142,4	21,8
Економічна діяльність	72,4	13,8
Охорона навколишнього середовища	6,3	20,5
ЖКГ	0,11	-63,6
Охорона здоров'я	38,6	70,5
Освіта	51,7	16,5
Соціальний захист та соціальне забезпечення	218,6	33,4

Джерело [13]

3. Лопушняк Г.С. Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку України [Текст] : монографія / Г.С. Лопушняк. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 372 с.

4. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: Монографія / О.В. Макарова ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 244 с.

5. Реформування соціальної політики в Україні: проблеми та перспективи : навч.-наук. вид. / авт. кол. : В.А. Скуратівський, В.П. Трощинський, П.К. Ситник та ін. ; за заг. ред. В.А. Скуратівського, В.П. Трощинського. – К.; Львів : НАДУ, 2012. – 368 с.

6. Філіпчук В.Р. Порівняльний аналіз української та європейської систем соціального захисту населення / В.Р. Філіпчук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – № 5. – Т. 1. – С. 195–198.

7. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.

8. Про схвалення Стратегії реформування системи надання соціальних послуг : [Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 серп. 2012 р. № 556-р.] // Офіц. вісн. України. – 2012. – 20 серп. (№ 61). – С. 71. – Ст. 2482.

9. Щодо вдосконалення пенсійного законодавства в Україні. Аналітична записка Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1830>.

10. Пенсійна реформа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://product.ligazakon.ua/pensionn>.

11. Про схвалення Концепції розвитку системи громадського здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249618799>.

12. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19>.

13. Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2019 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/informaciya-ministerstva-finansiv-ukrayini-pro-vik>.

<http://aspect.dp.ua/wp-content/uploads/2015/06/18-Dubych-K.V.pdf>.

2. Dutchak A.V. Social'ne zabezpechennya gromadyan: suchasnij stan ta perspektivi rozvitku / A.V. Dutchak // Molodij vchenij. – 2017. – № 5(45). – S. 568–572.

3. Lopushnyak G.S. Derzhavna social'na politika yak peredumova ekonomichnogo rozvitku Ukraini [Tekst] : monografiya / G.S. Lopushnyak. – L'viv : LRIDU NADU, 2011. – 372 s.

4. Makarova O.V. Social'na politika v Ukraini: Monografiya / O.V. Makarova ; In-t demografii ta social'nih doslidzhen' im. M.V. Ptuhi NAN Ukraini. – K., 2015. – 244 s.

5. Reformuvannya social'noi politiki v Ukraini: problemi ta perspektivi : navch.- nauk. vid. / avt. kol. : V.A. Skurativs'kij, V.P. Troshchins'kij, P.K. Sitnik ta in. ; za zag. red. V.A. Skurativs'kogo, V.P. Troshchins'kogo. – K.; L'viv : NADU, 2012. – 368 s.

6. Filipchuk V.R. Porivnyal'nij analiz ukraïns'koï ta evropejs'koï sistem social'nogo zahistu naselen'nyia / V.R. Filipchuk // Visnik Hmel'nic'kogo nacional'nogo universitetu. – 2014. – № 5. – Т. 1. – С. 195–198.

7. Konstituciya Ukraini : priinyata na p'yatij sesii Verhovnoi Radi Ukraini 28 chervnya 1996 roku [Elektronnij resurs] - Rezhim dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>

8. Pro skhvalennya Strategii reformuvannya sistemi nadannya social'nih poslug : [Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukraini vid 8 serp. 2012 r. № 556-r.] // Ofic. visn. Ukraini. – 2012. – 20 serp. (№ 61). – С. 71. – Ст. 2482.

9. SHCHodo vdoskonalennya pensijnogo zakonodavstva v Ukraini. Analitichna zapiska Nacional'nij institut strategichnih doslidzhen' [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.niss.gov.ua/articles/1830>.

10. Pensijna reforma [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <https://product.ligazakon.ua/pensionn>.

11. Pro skhvalennya Konceptii rozvitku sistemi gromads'kogo zdorov'ya [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249618799>.

12. Pro derzhavni finansovi garantii medichnogo obslugovuvannya nasele'nnyia [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19>.

13. Informaciya Ministerstva finansiv Ukraini pro vikonnannya Derzhavnogo byudzhetu Ukraini za 2019 rik [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/informaciya-ministerstva-finansiv-ukrayini-pro-vik>.

REFERENCES:

1. Dubich K.V. Reformi social'nih poslug v Ukraini : suchasnij stan i problemi vprovadzhennya [Elektronnij resurs] / K.V. Dubich. – Rezhim dostupu :

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ БАР'ЄРИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ

INFORMATION AND COMMUNICATION BARRIERS OF THE MANAGEMENT SYSTEM

УДК 658:005.57

<https://doi.org/10.32843/bses.50-61>**Гришина В.В.**

к.е.н., викладач кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
Бабенко К.С.
 к.ф.-м.н., доцент, завідувач кафедри менеджменту Українська інженерно-педагогічна академія

Hryshyna Viktoriia

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

Babenko Kristina

Ukrainian Engineering Pedagogics Academy

Сучасне управління характеризується динамічними процесами у інформаційно-комунікаційному аспекті, яка характеризується великими обсягами інформації, що постійно збільшуються й оновлюються. Ефективність як внутрішньої, так і зовнішньої комунікаційної взаємодії у системі управління залежить від своєчасного збору та обробки інформації в організації. Важливим є своєчасний аналіз інформаційно-комунікаційних бар'єрів в системі управління, її регуляція та мінімізація, яка покликана оптимізувати систему управління з метою ефективного прийняття рішень. У статті представлено визначення поняття «комунікація», «інформація», «бар'єр», «інформаційно-комунікаційні бар'єри» системи управління, причини їх виникнення. Виокремлено етапи технологічного алгоритму мінімізації інформаційно-комунікаційних бар'єрів системи управління організації. Визначено важливість застосування алгоритму мінімізації інформаційно-комунікаційних бар'єрів системи управління організації.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні бар'єри, комунікація, інформація, бар'єр, система управління.

Современное управление характеризуется динамичными процессами в информаци-

онно-коммуникационном аспекте, которой характеризуется большими объемами информации, которые постоянно увеличиваются и обновляются. Эффективность как внутреннего, так и внешнего коммуникационного взаимодействия в системе управления зависит от своевременного сбора и обработки информации в организации. Важным является своевременный анализ информационно-коммуникационных барьеров в системе управления, ее регуляция и минимизация, которая призвана оптимизировать систему управления с целью эффективного принятия решений. В статье представлены определение понятия «коммуникация», «информация», «барьер», «информационно-коммуникационные барьеры» системы управления, причины их возникновения. Выделены этапы технологического алгоритма минимизации информационно-коммуникационных барьеров системы управления организации. Определена важность применения алгоритма минимизации информационно-коммуникационных барьеров системы управления организации.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные барьеры, коммуникация, информация, барьер, система управления.

Modern management is characterized by dynamic processes in the information and communication aspect, which is characterized by large amounts of information that are constantly increasing and updating. The effectiveness of both internal and external communication interaction in the management system depends on the timely collection and processing of information in the organization. It is important to timely analyze information and communication barriers in the management system, its regulation and minimization, which is designed to optimize the management system in order to make effective decisions. The article presents the definition of "communication", "information", "barrier", "information and communication barriers" of the management system, the reasons for their occurrence. The stages of the technological algorithm for minimizing the information and communication barriers of the management system of the organization are highlighted. The importance of application of the algorithm of minimization of information and communication barriers of the management system of the organization is determined. Information and communication barriers are considered as persistent barriers that prevent the optimal flow of information procedures in the communication management (collection, processing, accumulation, storage, retrieval and dissemination of information). Information and communication barriers are an inevitable side effect of the communication process, which is consciously and rationally focused on the most efficient production, storage, distribution and use of information. The technological algorithm of information and communication barriers minimization is presented as a cyclic algorithm of organizational (managerial) actions aimed at minimizing the dysfunctional impact of information and communication barriers, each stage of which involves the implementation of the appropriate sequence of actions. The analysis of the research allowed to substantiate the choice of the appropriate information and communication strategy, where the head is offered, when implementing organizational actions to minimize the information and communication barriers, to choose one of the tactics of implementation of the action plan to minimize the information and communication barriers.

Key words: information and communication barriers, communication, information, barrier, management system.

Постановка проблеми. Інформація з розвитком управлінських відносин стає найважливішим компонентом функціонування будь-якої організації. Систематизація та обробка інформації здійснюється в процесі її аналізу. Для здійснення певних інформаційних заходів, суб'єкти управління вступають в комунікації.

Комунікація набула ознак найважливішої функції будь-якої системи, зокрема й соціальної, яка є безпосередньо продуктом людського взаємодії, заснованим на досягненні взаєморозуміння і згоди, передусім, унаслідок комунікаційних взаємодій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню ролі інформації та комунікацій в різних сферах діяльності приділяють увагу зарубіжні та вітчизняні Т. Адорно, М. Маклюен, М. Кузнецов, Х. Лассуелом, Т. Лук'янець, М. Мескон, Б. Міль-

нер, Л. Орбан-Лембрик, А. Файоль, Ю. Хабермас Ф. Хедоурі та інші. Серед вітчизняних вчених, які досліджували комунікації у системі управління в працях яких ґрунтовно проаналізовано проблематика: В. Бебик, А. Босак, С. Грабовська, В. Грибова Н. Драгомирецька, В. Дрешпак, С. Кандзюба, Л. Сагер, Г. Почепцов, Н. Шпак та ін. Незважаючи на вагомий дослідження вищезгаданих авторів, є необхідність виділення ключових аспектів питання інформаційно-комунікаційних бар'єрів системи управління.

Постановка завдання. Аргументи, наведені вище, стали основою для визначення мети дослідження як обґрунтування технологічного алгоритму щодо мінімізації інформаційно-комунікаційних бар'єрів й вибору відповідної інформаційно-комунікаційної стратегії, що інтегрально характеризують оптимальне

функціонування у напрямку ефективної діяльності системи управління.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- здійснити теоретичний аналіз визначення поняття «комунікація», «інформація», «бар'єр»;
- визначити типологію інформаційно-комунікаційних бар'єрів;
- визначити чинники з якими пов'язані відповідні інформаційно-комунікаційні бар'єри;
- визначити залежність видів інформаційно-комунікаційних бар'єрів від рівня вирішуваних завдань.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Система управління організації є складно-організованою системою, яка регулюється регламентами різного роду та пов'язана з зовнішньою і внутрішньою інформаційно-комунікаційною взаємодією.

В. Бебик відмічав, що комунікація виконує дуже важливі функції в суспільному житті, створюючи умови для забезпечення роботи не тільки інформаційної, але і суспільної сфери. Без комунікацій функціонування економічної, соціальної, політичної та духовної сфер суспільства неможливе [1].

Найбільш повні визначення поняття «комунікації» є в межах економічного підходу, де доволі часто враховується управлінська складова. На наш погляд, лаконічне, і в той же час, органічне визначення комунікації у В. Грибова, який визначив її, як «процес обміну інформацією між двома або більш людьми», доповнюючи, що комунікація це «спосіб отримання інформації, на основі якої керівник приймає рішення і організовує їх виконання» [2].

Б. Мільнер визначає комунікацію як процес, за допомогою якого керівники розвивають систему надання інформації, передачі відомостей великій кількості людей у середині підприємства та окремим індивідуумам та інститутам за її межами [3].

М. Мескон [4] визначав комунікацію, як процес обміну інформацією, її смисловим значенням між двома або більше людьми. Інформація в процесі комунікації передається не тільки для того, щоб могли прийматися здорові рішення, але також і для того, щоб вони могли виконуватися.

Проведене дослідження визначення поняття «комунікація», дозволило виділити п'ять напрямів, де найчастіше авторами використовується комунікація, як процес обміну інформації (рис. 1).

Якщо звернути увагу на структурні одиниці, то можна зробити висновок, що об'єднуючим компонентом для всіх напрямків поняття комунікації є найголовніший інструмент, без якого не може здійснюватися комунікаційна взаємодія – це інформація, акцентуючи увагу на її процес отримання, передавання, обмін та взаємодію для чотирьох випадків, та в контексті технічного аспекту, тобто те, за допомогою чого здійснюється комунікація.

Якщо комунікацію переважно визначають як процес, то інформація, як основний інструмент комунікації, є те, що передається в ході цього процесу, це те, чим обмінюються в процесі комунікації.

Головна роль інформації в процесі діяльності управлінців це усунення невизначеності в прийнятті рішень. О. Мельник, акцентуючи увагу на те, що інформація дозволяє впорядкувати господарські процеси і узгодити їх із зовнішнім середовищем і внутрішніми потребами організації. Усуваючи або знижуючи невизначеність, інформацію визначає стратегію фірми і способом досягнення поставлених цілей [5].

Н. Шпак виділяючи інформацію як єдиний вид, серед усіх ресурсів, яка тільки збільшується, якісно самовдосконалюється, акцентує увагу на її специфічні характеристики, а саме невичерпність, невідчужуваність, незалежність від простору, кількості потенційних споживачів, складність оцінювання, подвійна залежність від часу [6].

Забезпечення системи управління в інформаційно-комунікаційному напрямку є собою необхідну передумову якісних управлінських рішень. На розробку і реалізацію рішень такого роду спрямовані функції управління, процеси пошуку, збору, обробки, фіксації, зберігання, розподілу, поширення інформації. Організація даних процесів в систему являє собою інформаційно-комунікаційне забезпечення системи управління, яке ґрунтується на формуванні інформаційних ресурсів. Розвиток інформаційно-

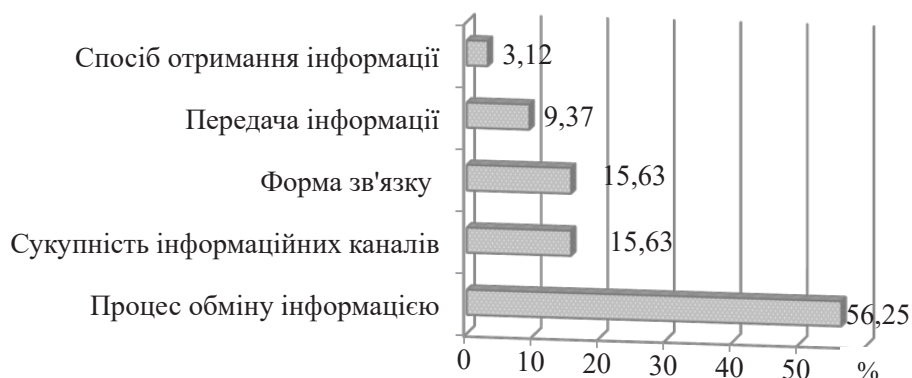

Рис. 1. Структурування сутнісної складової поняття «комунікація»,%

Джерело: узагальнено на основі [1–7]

комунікаційного забезпечення пов'язано зі створенням і впровадженням програмно-технічної та інформаційно-комунікаційного середовища, що забезпечує ефективну взаємодію, а також з розвитком професійної компетенції співробітників, які є суб'єктами даного виду діяльності. Так виникає феномен віртуальних управлінських технологій, що визначаються як «сукупність інформаційних технологій, що забезпечують реалізації управлінського процесу», поява якого закономірно пов'язано з розвитком управлінської діяльності [7].

У процесі інформаційно-комунікаційної взаємодії суб'єктів управління зустрічаються комунікаційні перешкоди, які частіше називають комунікаційними бар'єрами. М. Козирєв відзначає, що комунікаційні бар'єри (франц. *barriere* – перешкода) – це перешкоди на шляху адекватної передачі інформації між партнерами зі спілкування [8].

Інформаційно-комунікаційні бар'єри розглядаються як стійкі перешкоди, що заважають оптимальному протіканню інформаційних процедур при комунікаційному забезпеченні управління (збору, обробки, накопичення, зберігання, пошуку і розповсюдження інформації). Інформаційно-комунікаційні бар'єри є неминучим побічним ефектом комунікаційного процесу, яка свідомо і раціонально орієнтоване на максимально ефективно виробництво, зберігання, розподіл і застосування інформації.

Досліджуючи різні сфери діяльності, вчені виділяють відповідно різні їх види. Найчастіше виділяють комунікаційні бар'єри соціального та психологічного характеру.

Соціально-психологічний бар'єр, викликаний комплексом соціально-психологічних характеристик ситуації спілкування, О. Залюбовська доповнює типологією слідувачих бар'єрів, а саме:

- мотиваційний бар'єр, зумовлений не сформованістю потреб в спілкуванні або її відсутністю в конкретній ситуації; він пов'язаний із включенням спілкування в незначущу діяльність;
- операціональний бар'єр, зумовлений недостатністю засобів, необхідних для реалізації спілкування (вербальних і невербальних), а також не сформованістю деяких комунікативних умінь і навичок;
- індивідуально-психологічний бар'єр – перешкода в спілкуванні, пов'язана із впливом деяких індивідуально-психологічних особливостей [9].

Л. Орбан-Лембрик виділяє фонетичний, семантичний, стилістичний, логічний, смисловий бар'єри [10].

В. Крисько, виокремлює соціально-культурний бар'єр, який є за поглядом автора сукупністю соціальних, політичних, релігійних, етнічних, професійних, вікових, гендерних відмінностей [11].

Д. Хижняков, досліджуючи інформаційно-комунікаційні бар'єри в регіональній практиці державного управління, виділяє наступні бар'єри, які пропонується прийняти за основу: інструментальний,

статусний, психологічний, семантичний, технічний організаційний. Інформація в системі управління поширюється за допомогою системи інформаційно-комунікаційних каналів, які спеціалізуються на комунікації всередині управлінської структури (внутрішня управлінська комунікація), і канали інформації, що циркулюють між даною системою і зовнішнім середовищем, з якої вона знаходиться в функціональних зв'язках (зовнішня управлінська комунікація). В свою чергу внутрішні канали комунікації, об'єднуючись в єдине ціле забезпечують взаємодію між елементами системи управління, забезпечують досягнення поставлених цілей. В свою чергу зовнішні комунікаційні канали в процесі діяльності надають впливу на процес розробки, прийняття і реалізації управлінських рішень [12].

З метою виявлення інформаційно-комунікаційних бар'єрів системи управління з урахуванням рівня прийняття управлінських рішень, за допомогою експертного методу проведено аналіз даних експертного опитування співробітників організації. Одним з важливих етапів експертного методу є формування експертної групи, яка зводиться до визначення оптимальної кількості експертів при якому прийняття рішення буде надійним та їх компетентність в проблематиці, яка пропонується на розгляд.

Якщо експертиза проводиться вперше і відсутній реєстр потенційних експертів, то для формування експертної групи можна скористатись методом «сніжної грудки», суть якої полягає у послідовному визначенні потенційних експертів. Сформований список у кількості 27 потенційних експертів можна вважати генеральною сукупністю спеціалістів, компетентних в даній сфері знань.

Акцентуємо увагу, що при анкетуванні, важливим є рівень суб'єктивізму. Враховуючи те, що при проведенні анкетування експерти мають розбіжності щодо чинників, які характеризують відповідні інформаційно-комунікаційні бар'єри, тому пропонується оцінка ступеня узгодженості висновків експертів, а саме розрахунок коефіцієнта конкордації Кендала, використання якого засновано на припущенні, що чим більш узгоджені думки експертів, тим достовірнішими є їх оцінки. З отриманим коефіцієнтом конкордації 0,76 можна зробити висновок, що думки експертів узгоджені, статистична значимість даного коефіцієнта приймається.

Проведений аналіз даних експертного опитування співробітників організації дозволив виділити чотири основні чинники, з якими пов'язані відповідні інформаційно-комунікаційні бар'єри, а саме інфраструктурний фактор (організаційний бар'єр), суб'єктний фактор (психологічний бар'єр й семантичний бар'єр), функціональний фактор (техніко-технологічний бар'єр) з урахуванням рівня вирішуваних завдань (рис. 2).

Кореляційний аналіз дозволив визначити залежність прояву ІКБ від рівня вирішення завдань.

Результати дослідження виявили високу ступінь прояву організаційного бар'єру на всіх управлінських рівнях вирішення, де показник оперативного рівню дорівнює 0,77, тактичного рівню (0,75) та стратегічного рівню (0,72). Це свідчить про недосконалість організаційних методів і механізмів, що забезпечують діяльність системи управління. Показники техніко-технологічного бар'єру, основними критеріями якого є відсутність необхідних технологій обробки інформації в організації, невикористання існуючих технологій в силу недостатнього професіоналізму, недостатність використання технічних засобів мають також високий ступінь прояву (0,81; 0,78; 0,73) відповідно. Стосовно психологічного та семантичного бар'єрів, можна відзначити менший ступінь прояву на стратегічному рівні порівняно з іншими. Психологічний бар'єр вказує на рівень суб'єктивного сприйняття інформації внаслідок емоційних настроїв, стереотипів, установок, де стратегічний рівень має показник 0,45 порівняно з тактичним рівнем (0,64) та оперативним рівнем (0,62). Семантичний бар'єр є наслідком невідповідності кодів передачі інформації, виявляється у не збіганні понятійно-категоріального апарату мови з відповідною смисловою інформацією, яке має значення за відповідними рівнями (0,37; 0,45; 0,47).

Узагальнюючи результати можна відзначити, що за всіма видами бар'єрів показники зменшуються в залежності від управлінського рівня вирішення завдань. Чим вище рівень, тим менше ІКБ виникають в процесі управління.

Передумовами виникнення ІКБ виступають: специфіка організаційної структури підрозділів системи управління; нормативний поділ владних повноважень і компетенції в вертикальному і горизонтальному виміру даних структури; властиві людині суб'єктивні особливості сприйняття і переробки інформації; технічні умови, професійні вміння і навички суб'єкта управління в сфері роботи з інформацією та інформаційно-комунікаційні системами.

Визначаючи технологічний алгоритм деталізованим виразом управлінського циклу в великих

соціальних системах, саме через алгоритм реалізується стадії управлінського процесу, які слідує один за одним. Технологія передбачає створення і впровадження алгоритмів управління процесами в організації, яка може багаторазово використана в різноманітних ситуаціях. Стосовно до технологій, які мінімізують інформаційно-комунікаційні бар'єри в системі управління, потрібно відзначити, що дані технології є управлінськими, оскільки спрямовані на удосконалення інформаційно-комунікаційного забезпечення, мінімізацію наслідків (найчастіше латентних), викликаних взаємодіями між суб'єктами системи управління [13].

На рисунку 3 визначимо цілі мінімізації ІКБ в залежності від рівня вирішуваних завдань.

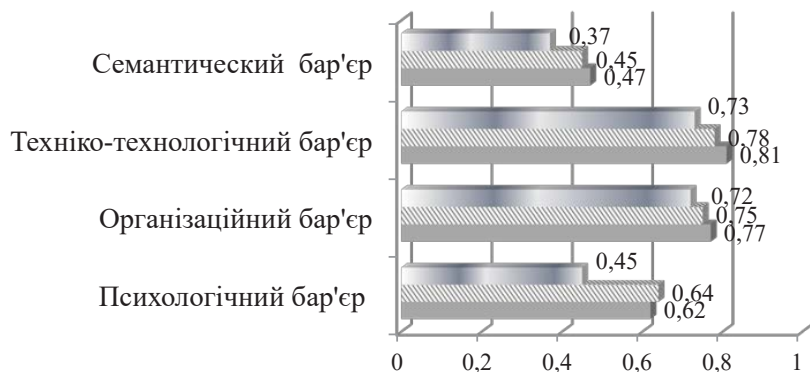
Технологічний алгоритм мінімізації ІКБ представлено як циклічний алгоритм організаційних (управлінських) дій, спрямованих на мінімізацію дисфункціонального впливу ІКБ, кожен етап якого передбачає реалізацію відповідної послідовності дій (рис. 4).

Відомості про бар'єри, про ситуації, що склалися та наслідки їх прояву, акумулюються в «базі знань», перевагами якої є існування рішень для типових ситуацій прояву бар'єрів, що надає можливість використовувати без втрати часу та додаткових інформаційних і кадрових ресурсів.

Застосування технології мінімізації ІКБ може проводитися за принципом адміністративного впливу, де створюються нормативні документи, що регламентують діяльність співробітників відповідно до визначеної ситуації.

Використання інструментарію технології обмежується повноваженнями керівника. Чим вище в організаційній ієрархії керівник, тим більше у нього повноважень і вище його відповідальність і тим більшим охопленням управлінських процесів характеризується технологія.

Використання інструментарію технології обмежується повноваженнями керівника. Чим вище в організаційній ієрархії керівник, тим більше у нього повноважень і вище його відповідальність

■ Стратегічний рівень ▨ Тактичний рівень ■ Оперативний рівень

Рис. 2. Інформаційно-комунікаційні бар'єри системи управління в залежності від рівня вирішуваних завдань

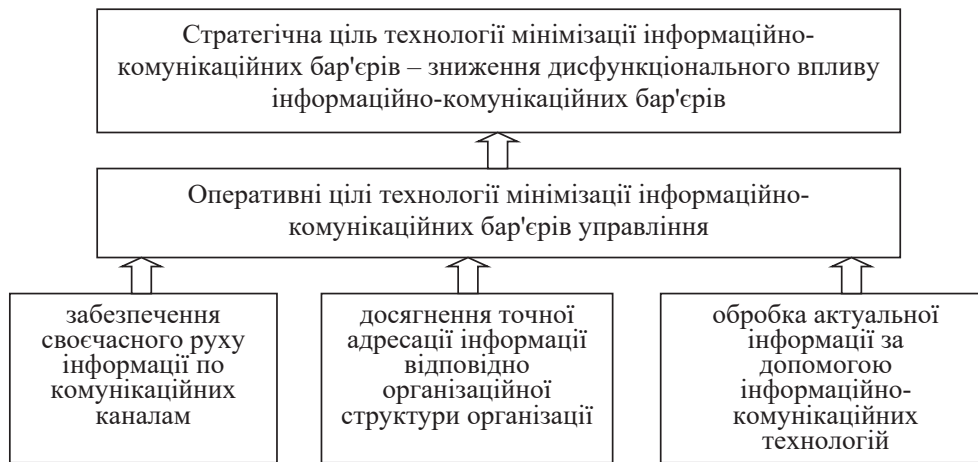

Рис. 3. Цілі технології мінімізації інформаційно-комунікаційних бар'єрів системи управління

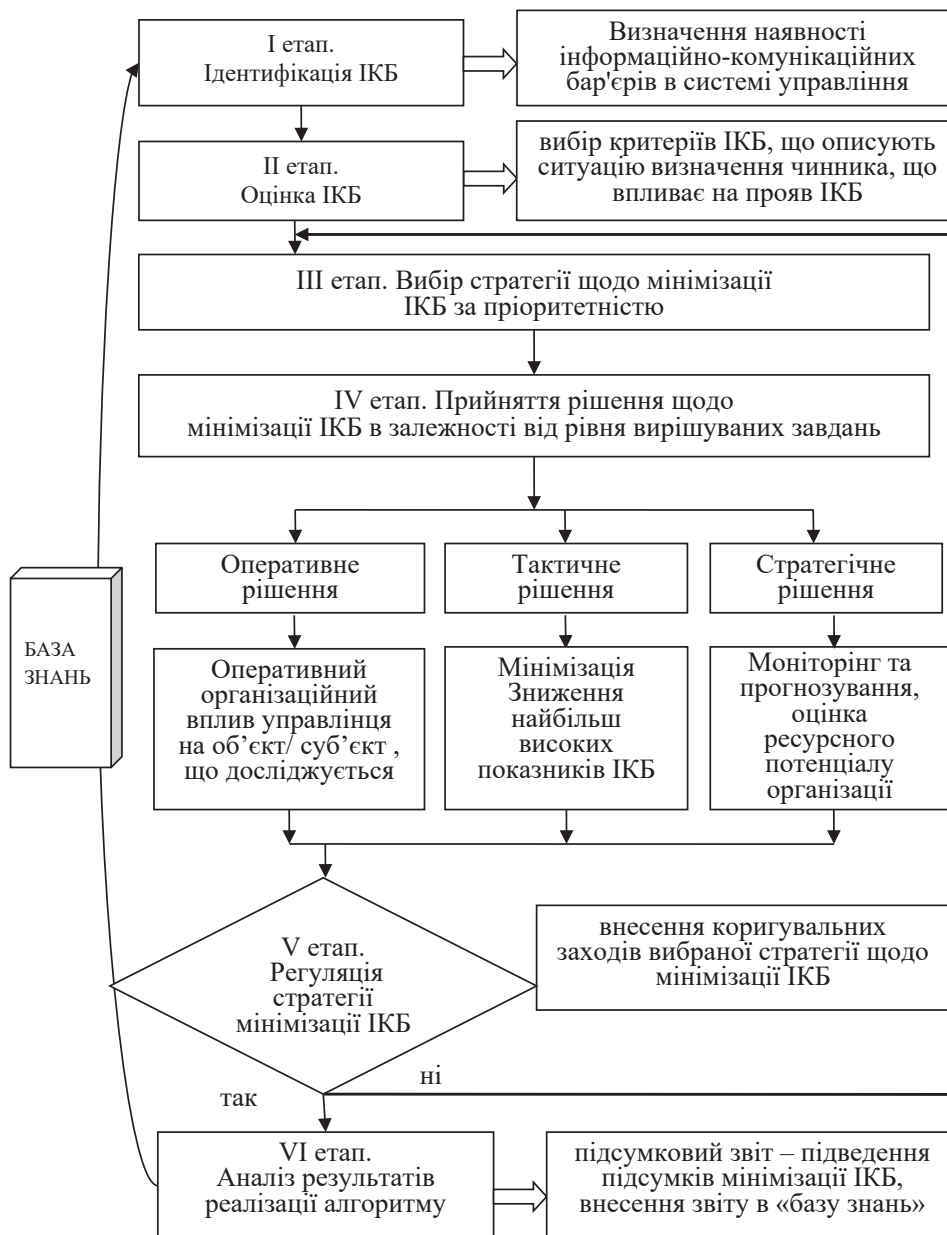

Рис. 4. Технологічний алгоритм мінімізації інформаційно-комунікаційних бар'єрів

Джерело: узагальнено на основі [9; 12]

і тим більшим охопленням управлінських процесів характеризується технологія.

Аналіз дослідження дозволив обґрунтувати вибір відповідної інформаційно-комунікаційної стратегії, де при реалізації організаційних дій по мінімізації ІКБ, пропонується керівникові вибирати одну з тактик реалізації плану заходів мінімізації ІКБ. Перша тактика пропонує, не здійснюючи моніторинг, обходити бар'єр, залишати слабо виражені бар'єри без уваги до тих пір, поки вплив ІКБ не буде мати критичні показники. Друга тактика пропонує свідомо йти на бар'єр – мінімізувати ІКБ в оперативному режимі, перевагою якого є придбання суб'єктом знань, навичок по мінімізації ІКБ.

Висновки з проведеного дослідження.

Результати дослідження підтвердили специфічність прояву бар'єрів в залежності від рівня вирішення завдань (стратегічний, тактичний, оперативний рівні) та вплив суб'єктивного фактору на ІКБ в системі управління, яке є основним джерелом ризику для якісного прийняття рішень. Підтверджено, що мінімізованим вважається інформаційно-комунікаційний бар'єр в тому випадку, якщо в результаті здійснення відповідного технологічного алгоритму дій відбувається зниження його дисфункціонального впливу на досліджуваній об'єкт.

Запропонований вибір відповідної інформаційно-комунікаційної стратегії щодо мінімізації інформаційно-комунікаційних бар'єрів має рекомендаційний характер із зазначенням результату й можливих організаційних дій по мінімізації обраного напрямку дій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бебик В.М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз: Моногр. – К.: МАУП, 2005. – 440 с.
2. Грибов В.Д. Управленческая деятельность / В.Д. Грибов, Г.В. Кисляков. – М.: Юрайт, 2015. – 334 с.
3. Мильнер Б.З. Теория организации / Б.З. Мильнер. – Москва: ИНФРА-М, 2008. – 797 с.
4. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – Москва: Дело, 2002. – 702 с.
5. Мельник О. Г. Інформація як складова інноваційного розвитку / О. Г. Мельник // Актуальні проблеми економіки. – 2008 – № 10. – С. 136–141.
6. Шпак Н.О. Основи комунікаційного менеджменту промислових підприємств / Н.О. Шпак. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 328 с.
7. Заливанский Б.В. Государственное управление регионом в условиях виртуализации социума: дис. к.е.н.: Белгород, 2007. – С. 55.
8. Козирев М.П. Комунікативні бар'єри спілкування та шляхи їх подолання. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsp/01_2014/14kmpshyip.pdf.
9. Залюбовская Е.В. Преодоление коммуникативных барьеров в условиях совместной деятельности: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Залюбовская Е.В. – М., 1984. – 192 с.

10. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: навчальний посібник / Л.Е. Орбан-Лембрик. – К.: Академвидав, 2005. – 448 с.

11. Крысько В.Г. Социальная психология: учебник для вузов. – 2-е изд. / В.Г. Крысько. – СПб.: Питер, 2007. – 432 с.

12. Хижняков Д.П. Информационно-коммуникационные барьеры в региональной практике государственного управления // Современные проблемы науки и образования. – 2011. – № 5. Электронный ресурс. Режим доступу: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=4826>

13. Шиян А.А. Социальные технологии для XXI века: природа Человека и законы самоорганизации иерархических социальных структур. Хмельник: Лаборатория Синергетики Живого, 1999. – С. 43.

REFERENCES:

1. Bebyk V.M. Informatsiyno-komunikatsiyniy menedzhment u hlobal'nomu suspil'stvi: psykholohiya, tekhnolohiyi, tekhnika pablik ryleyshnz: Monohr. – K.: MAUP, 2005. – 440 p.
2. Gribov V.D. Upravlencheskaya deyatel'nost' / V.D. Gribov, G.V. Kislyakov. – Moscow: Yurayt, 2015. – 334 p. (in Russian)
3. Mil'ner B.Z. Teoriya organizatsii / B.S. Mil'ner. – Moscow: INFRA-M, 2008. – 797 p. (in Russian)
4. Meskon M. Osnovy menedzhmenta / M. Meskon, M. Al'bert, F. Khedouri. – Moscow: Delo, 2002. – 702 p. (in Russian)
5. Mel'nyk O.H. Informatsiya yak skladovoho innovatsiynoho rozvytku / O.H. Mel'nyk // Aktual'ni problemy ekonomiky. – Rik vypusku 2008 – № 10. – pp. 136–141. (in Ukrainian)
6. Shpak N.O. Osnovy komunikatsiynoho menedzhmentu promyslovykh pidpryyemstv / N.O. Shpak. – L'viv: Vydavnytstvo L'vivs'koyi Politekhniky, 2011. – 328 p. (in Ukrainian)
7. Zalivanskiy B.V. Gosudarstvennoye upravleniye regionom v usloviyakh virtualizatsii sotsiума: dis. k.e.n.: Belgorod, 2007. – P. 55. (in Russian)
8. Kozir'yev M.P. komunikativni bar'yery spilkuvannya ta shlyakhy yikh podolannya. Elektronnyy resurs. Rezhim dostupa: http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsp/01_2014/14kmpshyip.pdf. (in Russian)
9. Zalyubovskaya Ye.V. Preodoleniye kommunikativnykh bar'yerov v usloviyakh sovместnoy deyatel'nosti: dis. ... kand. psikhol. nauk: 19.00.05 / Zalyubovskaya Ye.V. – M., 1984. – 192 p. (in Russian)
10. Orban-Lembryk L.E. Sotsial'na psykholohiya: navchal'nyy posibnyk / L.Ye. Orban-Lembryk. – K.: Akademydav, 2005. – 448 p. (in Ukrainian)
11. Kry's'ko V.G. Sotsial'naya psikhologiya: uchebnyk dlya vuzov. – vtoroy izd. / V.G. Kry's'ko. – SPB.: Piter, 2007. – 432 p. (in Russian)
12. Khizhnyakov D.P. Informatsionno-kommunikatsionnyye bar'yery v regional'noy praktike gosudarstvennogo upravleniya // Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya. – 2011. – № 5. Elektronnyy resurs. Rezhim dostupa: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=4826>. (in Russian)
13. Shiyan A.A. Sotsial'nyye tekhnologii dlya XXI veka: priroda Cheloveka i zakony samoorganizatsii iyerarkhicheskikh sotsial'nykh struktur. Khmel'nik: Laboratoriya Sinergetiki Zhivogo, 1999. – p. 43. (in Russian)

ОСВІТНІ СТУДІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ЇХ ВИПЕРЕДЖАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

EDUCATIONAL STUDIES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT ENTREPRENEURSHIP AND THEIR ADVANCED DEVELOPMENT

Стрімкі зміни суспільства та національних економік внаслідок розвитку новітніх технологій, інформатизації суспільства, управління підприємництвом та освіти тощо, які набули постійного характеру та значно скоротили час стійкого розвитку підприємницьких структур без їх змін, обумовили зростання потреб підприємців у постійній самоосвіті. Причому потреб, які б задовольнялися негайно, без тривалої пролонгації процесу навчання. Водночас, для сприйняття підприємцями цінностей сталого розвитку, усвідомлення того, що підприємницька діяльність повинна не лише не шкодити довкіллю, а й захищати його, системно-інтегрованому управлінню розвитком підприємництва, як на макро- так і на мікрорівні потрібно створити нові освітні механізми випереджального характеру, які здатні створювати стійкі компетентності, потрібні для досягнення цілей сталого розвитку та зорієнтовані на раніше неохопленим ними області – це соціальне, екологічне, екологоорієнтоване, зелене підприємництво, чисті технології.

Ключові слова: освіта, студії, підприємництво, сталий розвиток, випереджальний розвиток, системно-інтегроване управління, механізм.

Стремительные изменения общества и национальных экономик вследствие развития новейших технологий, информати-

зации общества, управления предпринимательством и образования и т.д., которые приобрели постоянный характер и значительно сократили время устойчивого развития предпринимательских структур без их изменений, обусловили рост потребностей предпринимателей в постоянном самообразовании. Причем потребностей, которые довольствовались немедленно, без длительной пролонгации процесса обучения. В то же время, для восприятия предпринимателями ценностей устойчивого развития, осознания того, что предпринимательская деятельность должна не только не вредить окружающей среде, но и защищать его, системно-интегрированной управлению развитием предпринимательства, как на макро- так и на микроуровне нужно создать новые образовательные механизмы опережающего характера, которые способны создавать устойчивые компетентности, необходимые для достижения целей устойчивого развития и ориентированы на ранее неохваченным ими области – это социальное, экологическое, экологоориентированное, зеленое предпринимательство, чистые технологии.

Ключевые слова: образование, студии, предпринимательство, устойчивое развитие, опережающее развитие, системно-интегрированное управление, механизм.

УДК 330.1: 658.11

<https://doi.org/10.32843/bses.50-62>

Філіппов В.Ю.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
Одеський національний
політехнічний університет

Filippov Volodymyr

Odessa National Polytechnic University

Rapid changes in society and national economies due to the development of new technologies, informatization of society, business management and education, etc., which have become permanent and significantly reduced the time of sustainable development of business structures without their changes, led to growing needs of entrepreneurs in permanent self-education. And the needs that would be met immediately, without prolonging the learning process. At the same time, for entrepreneurs to perceive the values of sustainable development, awareness that entrepreneurial activity should not only not harm the environment, but also protect it, system-integrated management of entrepreneurship, both at the macro and micro levels need to create new advanced educational mechanisms, which are able to create sustainable competencies needed to achieve the goals of sustainable development and focused on previously uncovered areas - is social, environmental, environmentally friendly, green entrepreneurship, clean technologies. The development of organizational and economic mechanism for the functioning of information and innovation digital platforms for sustainable development entrepreneurship should be based on best practices, as well as take into account the lack of an ideal prototype. This proves that such a mechanism should be developed by combining the potential of knowledge and capabilities of digital technologies. To achieve sustainable development, it is necessary to create an educational component of management, which should be proactive, and for this you need to solve a number of tasks: to give a meaningful description of educational studies of sustainable development; identify the principles, methods, functionality and range of participants in educational studies of sustainable development; to establish typical phases of work of educational studios; to form a methodology for training entrepreneurs for training programs. To implement these tasks, it is proposed to do, by creating a digital platform for sustainable development entrepreneurship, the formation of the functionality of its services, which are available to entrepreneurs and their partners around the clock - in the "24/7" mode. The main users of such a platform are self-employed people, micro and small businesses.

Key words: education, study, entrepreneurship, sustainable development, advanced development, system-integrated management, mechanism.

Постановка проблеми. Розробка організаційно-економічний механізму функціонування інформаційно-інноваційних діджитал-платформ підприємництва сталого розвитку, має спиратися на кращі практики, а також враховувати відсутність ідеального прототипу. Це доводить, що такий механізм доцільно розробляти, поєднуючи потенціал знань та можливості діджитал-технологій. Для досягнення сталого розвитку необхідна освітньо-просвітницька складова управління, яка має отримати випереджальний характер, а для цього попередньо потрібно вирішити ряд завдань:

- дати змістовну характеристику освітніх студій сталого розвитку;
- виділити принципи, методи, функціонал та коло учасників освітніх студій сталого розвитку;
- встановити типові фази роботи освітніх студій;
- сформувати методологію навчання підприємців.

Для реалізації цих завдань пропонується зробити, шляхом створення цифрової платформи підприємництва сталого розвитку, формування функціоналу її сервісів, що доступні підприємцям та їх партнерам цілодобово – в режимі «24/7». Головним користувачем такої платформи

бачиться самозайняті особи, мікро- та мале підприємництво.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Освітній аспект сталого розвитку та підприємництва, окремо та у певних комбінаціях висвітлювали, зокрема: Андрєєва Н.М., Боголюбов В.М. [1], Буркинський Б.В. [2], Герасимчук З.В. [3], Голишева Є.О., Жилінська Л.О. [4], Ілляшенко С.М. [5], Клименко М.О., Коваленко М.А. [6], Степанов В.М., Трофимова В.В. [7], Турчіна С.Г. [8], Філіппова С.В. [9], Фоміна М.В. [10], Харічков С.К. [11], Черкасова С.О., Швець В.Я. [12], Швороб Г.М., Шмідт М. [12].

Їх розробки розвинуло склали сучасний теоретико-методичний базис і методично-інструментальне забезпечення управління підприємництвом та сталого розвитку на макро- і макрорівні в частині визначення понять і категорій, систематизації чинників та завдань, розробки основних наукових підходів та інструментів їх впровадження. Однак одночасно не вистачає розробок щодо формування освітніх студій випереджального характеру за напрямом сталого розвитку підприємництва.

Постановка завдання. Існуючі світові тренди на формування інноваційно-інформаційних економік і сталий розвиток країн утворили для підприємництва нові виклики, які або нові можливості або перепони для його розвитку. Це потребує інших підходів до управління розвитком підприємництвом: системно-інтегрованого управління за імперативами сталого розвитку, створення його інформаційно-інноваційної платформи на колабораційній основі. Отже головним завдання є доведення випереджального характеру освітньої студії підприємництва сталого розвитку, та формування освітньо-просвітницька складової управління сталим розвитком на мікрорівні за допомогою системного характеру шляхом інтеграції кількох складових.

Виклад основного матеріалу. На мікрорівні управління такими механізмами пропонуються

освітні студії сталого розвитку, які доцільно виставити в якості сервісу цифрової платформи підприємництва сталого розвитку. Їх представлено у дослідженні такими блоками, як:

- змістовна характеристика освітніх студій сталого розвитку та їх функціоналу;
- типові фази роботи освітніх студій;
- методологія навчання підприємців для тренувальних програм.

Змістовна характеристика освітніх студій сталого розвитку передбачає визначення їх змісту, прототипів, принципів, методів, кола учасників, функціоналу, формату та технологій (рис. 1).

Освітні студії сталого розвитку – це діджитал-освітній простір випереджального характеру, які здатні створювати стійкі компетентності, потрібні для досягнення цілей сталого розвитку, та зорієнтовані на раніше неохопленими компетентностями області – це соціальне, екологічне, екологоорієнтоване, зелене підприємництво, чисті технології, просвіта цінностей сталого розвитку.

Ідеального прототипу для освітньої студії сталого розвитку, як їх бачить автор, не знайдене. Існують платформи, які пропонують навчальні курси зі сталого розвитку мають певні *проблемні моменти*, оскільки:

- зорієнтовані на різні сегменти слухачів, обумовлюючи тим самим необхідність самостійного позиціонування себе в цих групах;
- також, на превеликий жаль, в жодному курсі не зазначене про само зайняте населення та мікропідприємництва, яким складно знайти щось для себе за запропонованими класифікаторами та ознаками навчальних курсів та інших заходів;
- зовсім відсутня інформація про інфраструктурне підприємництво;
- розпорозування уваги, бажання охопити всі прошарки населення та сегменти потенційних слухачів призводить до того, що ресурси насичені великим обсягом інформації, що ускладнює

Рис. 1. Змістовна характеристика освітніх студій сталого розвитку

Джерело: власна розробка

практичне застосування освітніх сервісів. Хоча, слід зазначити, що сам формат освітніх модулів є досить зручним, тобто до технологічної платформи принципів зауважень немає.

Як бачимо, для досягнення цілей сталого розвитку потрібно створити нові освітні студії. Для цього необхідно:

– по-перше, переорієнтувати увагу частини суб'єктів управління, що займаються просвітою сталого розвитку, підтримкою на мікрорівні малого та соціального підприємництва, формуванням думки громадського суспільства тощо, саме на *самозайнятність населення та мікропідприємництво*;

– по-друге, створити освітні студії більш прикладного характеру, спрямовані на формування соціально-економічної основи сталого розвитку;

– по-третє, процес формування підприємництва нового типу – підприємництва сталого розвитку – має відбуватися на інноваційній основі, тому виникає необхідність розробити або залучити існуючі просвітні модулі, пов'язані з інноватикою, у першу чергу, прикладні, що пов'язані з інноваційним менеджментом.

Принципами освітніх студій сталого розвитку мають стати:

– *практичність знань*, яка досягається постійним використанням емпіричного досвіду, його критичним аналізом, структуризацією і засвоєнням;

– *взаємодія*, яку забезпечують командна робота, постійне спілкування;

– *рівне партнерство*, що передбачає рівність сторін, добровільність прийняття ними певних зобов'язань, обов'язковість виконання укладених домовленостей, паритет комунікативної співпраці;

– *усвідомлення своїх знань та компетенцій*, що забезпечує спілкування. Саме усвідомлення, а не відтворення набутих знань;

– *нова компетентнісна основа*, що передбачає формування нової компетентності «вміти навчатися», яку забезпечує залученість до процедур навчання та самоаналізу.

Методи освітніх студій сталого розвитку також мають бути практичними, зорієнтованими на швидкий результат (рис. 2).

Саме тому їх призначення утворює цикл: інформування – переконання – практичне закріплення. Це дозволяє сформувати перший профіль компетентностей, які мають забезпечити освітні студії сталого розвитку.

Коло учасників освітніх студій сталого розвитку можна визначити як слухачі, що зорієнтовані на самозайнятність, мікро- та мале підприємництво, небайдужі до цінностей сталого розвитку на побутовому рівні. Виділення побутового рівня на етапі дуже важливе, оскільки в цього сегменту не вистачає досвіду, тому для нього освіта має бути досить простою, зрозумілою, поступовою. Зокрема сервіс «Анкета «Екологічний слід» цифрової платформи сталого розвитку досить просто продемонструє залежність світу від дії однієї людини на прикладах її побутових дій. Для підприємців такий сервіс доречно застосувати на етапах входу та виходу – для первинної перевірки підприємницької ідеї та розробленого потім бізнес-плану щодо її реалізації.

Функціонал освітніх студій сталого розвитку складається з чотирьох взаємозалежних блоків: ресурси для самоосвіти, коучинг, менторство, просвіта цінностей сталого розвитку.

1. Ресурси для самоосвіти потрібно скомпонувати за двома блоками:

– загальні цінності у вигляді простих наочних матеріалів (слайдів, відеороликів);

– кейси та кращі практики підприємницької активності зі сталого розвитку, які доцільно розподілити за сферами економічної діяльності, використовуючи діючий КВЕД

2. Коучинг підприємництва сталого розвитку – це колаборація з надання допомоги підприємцям у досягненні ними конкретних освітніх і професійних результатів з метою поглиблення знань зі сталого розвитку, його можливостей для розвитку підприємництва, покращення якості підприємницької

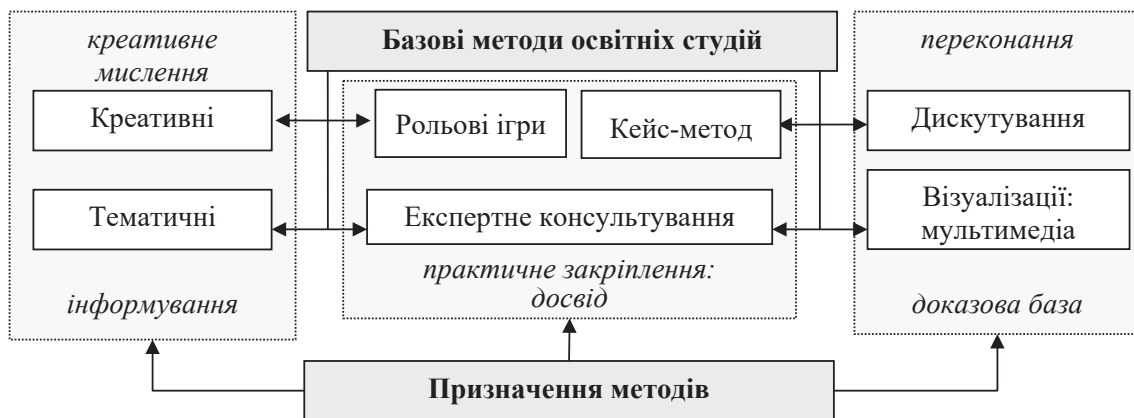

Рис. 2. Методи освітніх студій сталого розвитку та їх призначення

Джерело: власна розробка

діяльності. З точки зору освітніх студій – цей процес дозволяє підприємцю (майбутньому, діючому) досягти найвищих результатів за допомогою використання потрібних методів, прийомів і сервісів цифрової платформи.

3. Менторство підприємництва сталого розвитку – це взаємодія експерта у формі наставництва, який володіє великим досвідом та досяг значних результатів у цій сфері діяльності, з менш досвідченим початківцем для досягнення останнім більшого розвитку в цій же сфері. Відповідно, ментором соціального підприємництва може бути той, хто має досвід та результатами саме у соціальному підприємстві. Аналогічно щодо екологічного, зеленого, інфраструктурного та інших видів підприємництва.

Розрізняють формальний, природний, однорівневий, ситуативний, супервизорний менторінг та менторство за запитом. Всі згадані види менторства (наставництва) є застосовними для формування функціоналу освітніх студій. Ментором може стати особа, яка сама досягає значних успіхів у підприємницькій діяльності.

4. Просвіта цінностей сталого розвитку передбачає розповсюдження знань та просування ідей сталого розвитку у підприємницькому середовищі як: а) знайомство підприємців з цілями сталого розвитку та б) прикладний аспект їх досягнення на рівні підприємницької діяльності, глобальні та локальні наслідки недосягнення.

Найважливішим показником результативності освітньої студії є усвідомлення, а не відтворення знань, тому серед її форматів не передбачені тести чи екзамени для перевірки знань (виключення: тести для самоперевірки у сертифікаційних курсах). Формати можуть змінюватися за потреби внаслідок розвитку діджитал-технологій, зміни цілі та функціоналу сервісу.

Всі технології освітніх студій сталого розвитку повинні мати *три складові* – переконання, цінності й цілі. Вони ґрунтуються на компетентнісному, діяльнісному і діалоговому підходах, взаємодії досвідченого й недосвідченого. За характером

це – *тьюторські технології*, з яких у освітніх студіях сталого розвитку доцільно застосовувати:

- індивідуальні та групові консультації онлайн та офлайн;
- тематичні тренінги (відкриття підприємницької діяльності, бізнес-планування, створення соціального, екологічного, інфраструктурного підприємництва, вибір бізнес-моделі, застосовної для сталого розвитку);
- формулювання проблемних питань для обговорення онлайн та офлайн;
- інтерактивне навчання зі зворотним зв'язком;
- проектні дослідження, що передбачають залучення самозайнятих осіб і підприємців до робіт та аналітичних досліджень;
- кейс-завдання (вирішення реальних проблем підприємництва).

Серед наведених технологій досить розповсюдженої є тренінгові технології, проте у неї є *суттєві недоліки*: вони *непридатні* для: а) подання великого обсягу теоретичного матеріалу (формул, понять тощо); б) великої кількості учасників. Хоча й діджитал-технології сьогодні це дозволяють, ефективність такого тренінгу знижується внаслідок неможливості відтворити якісно зворотній зв'язок зі всіма учасниками; в) для груп неоднорідної різнорівневої загальнотеоретичної підготовленості.

Формування *тематики освітніх студій сталого розвитку* доцільно здійснювати за *п'ятьма категоріями*: дослідницькі, мобілізуючі, експериментальні, оціночні, причасності. Їх застосовність до освітніх студій з проблематики підприємництва сталого розвитку наведено у табл. 1.

Загальними рекомендаціями буде таке:

- кожній освітній сервіс (дистанційний навчальний курс, тренінг, вебінар) повинен мати різні теми, бо це утворюватиме цілісне сприйняття соціально-економічних процесів та явищ, дозволить реалізувати системно-інтегрований підхід до формування компетентностей сталого розвитку;
- єдина структурно-логічна схема знань-вої основи та інструментального забезпечення тематики освітніх студій підприємництва сталого

Таблиця 1

Застосовність типів тем освітніх студій до проблематики підприємництва сталого розвитку

Тип тем	Зміст	Сфера застосування
1. Дослідницькі	Допомога відкрити нові інтереси, знайти нові підприємницькі ідеї;	Вивчення нових видів підприємницької діяльності в інформаційно-інноваційній економіці сталого розвитку, інноваційних технологій і підходів;
2. Мобілізуючі	уточнення дилем, неясності і забезпечення готовності до роботи;	мобілізація ресурсів або резервів на якісні зміни за імперативами сталого розвитку;
3. Експериментальні	акцент на креативності вирішення проблем;	обґрунтування різноманітних нових ідей;
4. Оціночні	оцінювання окремих аспектів підприємництва, підведення підсумків оцінки;	допомога оцінити підприємницькі ідеї, проекти, бізнес-моделі і поставити нові цілі;
5. Причасності	усвідомлення актуальної ситуації «тут і тепер».	Сприйняття цінностей сталого розвитку, інноваційні підходи .

Джерело: власна розробка

розвитку (рис. 3), яка визначає: а) в якості інструментів – освітньо-вимірювальні та управлінські методики, джерела інформації та досвіду, а б) в якості знаннявої основи – теоретичних знань, застосовуваних алгоритмів, професійних компетентностей викладача і консультанта, якого залучено до певного освітнього курсу (освітнього сервісу цифрової платформи);

– теми причастності повинні сформувати сприйняття цінностей сталого розвитку як невід’ємної складової підприємницької діяльності. Для цього пропонується при формуванні освітніх студій використовувати класифікатор Цілей сталого розвитку. Це підвищить соціальну відповідальність підприємців при виборі підприємницької ідеї, виду підприємницької діяльності, додаватиме прозорості та наочності його залученості до процесу забезпечення сталого розвитку;

– *випереджальний розвиток освітніх студій має полягати у випередженні процесів набуття підприємництвом нових якостей та формування підприємництва сталого розвитку.* Цього можливо досягти за рахунок активного інноваційного пошуку в напрямку ідей та технологій рециклінгового виробництва та технологій повторного використання відходів, формування попиту та сфери застосування їх продукції.

До типових фаз роботи освітніх студій відносяться:

– *перша фаза «Ідейний аналіз»* – полягає у розкритті теми тренінгу, вебінару або семінару, створити вільний простір для обміну думками та спостереженнями конкретних проблем і викликів, їх розуміння;

– *друга фаза «Планування та створення ініціатив»* – полягає у оформленні конкретних проектних ініціатив. Разом з досвідченим тренером

учасники прописують свої підприємницькі дії та планують підприємницький проект, отримуючи компетентності проектного менеджменту;

– *третья фаза «Менторство при виконанні розроблених ініціатив»* – полягає у спілкуванні з випускниками освітніх студій підприємництва сталого розвитку задля отримання мотивації шляхом їх порад, знайомства з їхнім досвідом. Результатами фази є: а) для слухачів студії – додаткове джерело знань та компетенцій, б) для ментора – більш глибокий аналіз, відтворення власного досвіду та компетентностей;

– *четверта, остання фаза «Аналізування набутого досвіду, планування подальших дій»* – полягає в аналізуванні набутих знань та навичок, оцінюванні рівня свої компетентностей і компетенцій в різних категоріях, плануванні подальшого навчання або підприємництва.

З таких позицій навчання за освітніми студіями підприємництва сталого розвитку – це безперервний процес вибору та опанування все нових і нових освітніх студій та їх окремих модулів, які повинні розроблятися наперед на основі прогнозування динаміки змін зовнішнього середовища, розпізнавання проблем сталого розвитку, виникнення інноваційних та діджитал-технологій, врахування експертних рішень з підтримки підприємництва сталого розвитку, забезпечуючи тим самим випереджальний характер освіти.

Методологію навчання підприємців для тренувальних програм розкрито на прикладі: 1) загальної характеристики методів, що обрано для двох тренувальних програм – а) інкубації та б) акселерації, та 2) поглибленого висвітлення методології їх проведення.

Рис. 3. Структурно-логічна схема знаннявої основи та інструментального забезпечення тематики освітніх студій підприємництва сталого розвитку

Джерело: власна розробка

В тренувальних програмах інкубації та акселерації передбачається застосування *чотирьох груп методів* для досягнення очікуваних результатів:

– *перша група* – це методи, спрямовані на діагностику ситуації, знайомство з учасниками, встановлення взаєморозуміння: перед початком роботи і в процесі самого тренінгу передбачені діагностичні процедури щодо очікувань учасників, відбору їх у групу, для отримання учасником нової інформації про себе, саморозуміння і саморозкриття; для контролю ефективності тренінгових процедур і тренінгу в цілому;

– *друга група* – це методи, спрямовані на інформаційне забезпечення тренінгу: інтерактивні лекції, презентації, аналітичні блоки кейсів, мотиваційні заходи із залученням досвідчених підприємців;

– *третья група* – це методи групової роботи, де потрібно поділити групу учасників на підгрупи: аналітичні сесії, дискусія, мозковий штурм, організація презентації учасників і закріплення матеріалу;

– *четверта група* – методи зворотного зв'язку тренера і учасників: формалізація правил тренінгу, відповіді на питання, розбір і аналіз виконаних завдань, підбиття підсумків. Індивідуальні консультації онлайн.

Кожен з методів має бути чітко прописаний у таймінгу робочої програми кожного з запланованих освітньою студією або самостійних тренінгів.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, освітні студії підприємництва сталого розвитку набувають випереджального характеру, а освітньо-просвітницька складова управління сталим розвитком на мікрорівні – системного характеру шляхом інтеграції кількох складових:

– випереджальної безперервної розробки нових освітніх студій на результатах аналізу результатів, отриманих за кожної попередньої освітньою студією;

– прогнозування динаміки змін зовнішнього середовища, розпізнавання проблем сталого розвитку, виникнення інноваційних та діджитал-технологій, врахування експертних рішень з підтримки підприємництва сталого розвитку;

– *активізації* інноваційного пошуку підприємництва, стимулювання народження та інструментальної підтримки первинного оцінювання його інноваційних ідей для вирішення проблем сталого розвитку;

– цілодобової (24 на 7) освітньої підтримки його найбільш вразливого сегмента – самозайнятих осіб, малого та мікропідприємництва саме в напрямку сталого розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Боголюбов В.М., Клименко М.О., Мельник Л.Г., Прилипко В.А. Стратегія сталого розвитку : підруч. для ВНЗ. Херсон: Олді-плюс, 2012. 444 с.

2. Буркинський Б.В., Харічков С.К., Купінець Л.Є., Степанов В.М., Андрєєва Н.М. Наукові засади розробки стратегії сталого розвитку України : моногр. Одеса: Вид-во ІПРЕЕД НАНУ, 2012. 713 с.

3. Герасимчук З.В., Поліщук В.Г. Теоретичні основи інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону. *Регіональна економіка*. 2011. № 4. С. 30–47.

4. Жилінська Л.О., Розумчук О.О. Теоретичні аспекти щодо управління розвитком підприємства. *Управління економікою: теорія та практика*. 2014. № 2014. С. 94–106.

5. Ілляшенко С.М., Голишева Є.О., Колодка А.В. Управління інтелектуальним капіталом підприємства: моногр. Суми: ТОВ «Триторія», 2017. 360 с.

6. Коваленко М.А., Швороб Г.М. Умови сталого розвитку і формування екологічної компетентності фахівців господарського комплексу регіону. *Економічні інновації*. 2019. № 2/21(71). С. 34–42.

7. Трофимова В.В. Концепція сталого розвитку як основа постіндустріальних моделей розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 8. С. 33–37.

8. Турчина С.Г. Управління змінами в контексті стратегічного розвитку підприємств. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2016. № 67. С. 11–14.

9. Філіппова С.В., Черкасова С.О. Проблемні аспекти управління процесом зміцнення економічної безпеки підприємств як суб'єктів підприємницької діяльності в умовах забезпечення сталого розвитку економіки України. *Економічні інновації*. 2013. № 52. С. 198–205.

10. Фоміна М.В. Сталий розвиток в умовах глобалізації: протиріччя та чинники. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. № 21/19. С. 39–45.

11. Харічков С.К., Буркинський Б.В., Осипов В.М., Моліна О.В. та ін. Модель сталого розвитку для України: системний підхід, методологія переходу : моногр. Одеса: Вид-во ІПРЕЕД НАНУ, 2012. 59 с.

12. Швець В.Я., Палехова Л.Л., Шмідт М., Палехов Д.А. Партнерство как метод продвижения модели высшего образования для целей устойчивого развития. *Розвиток економічної освіти*. 2015. № 3. С. 146–154.

13. Філіппов В.Ю. Принципи політики переходу України до сталого розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 3/3. С. 236–242.

REFERENCES:

1. Boholiubov, V.M. & Klymenko, M.O. & Melnyk, L.H. & Prylypko V.A. (2012). Sustainable development strategy. Kherson: Oldi-plus, 444. [in Ukrainian]

2. Burkynskyi, B.V. & Kharichkov, S.K. & Kupinets, L.Ye. & Stepanov, V.M. & Andriieva, N.M. (2012). Scientific bases of development of strategy of sustainable development of Ukraine. Vyd-vo IPREED NANU, 713. [in Ukrainian]

3. Herasymchuk, Z.V. & Polishchuk, V.H. (2011). Theoretical bases of institutional support of stimulation of sustainable development of the region. Rehionalna ekonomika, 4. 30–47. [in Ukrainian]

4. Zhylynska L.O., Rozumchuk, O.O. (2014). Theoretical aspects of enterprise development management. Upravlinnia ekonomikoiu: teoriia ta praktyka, 2014, 94–106. [in Ukrainian]

5. Illiashenko, S.M. & Holysheva, Ye.O. & Kolodka, A.V. (2017). Management of intellectual capital of the enterprise, TOV «Trytoriia», 360. [in Ukrainian]
6. Kovalenko, M.A. & Shvorob, H.M. (2019). Conditions for sustainable development and formation of ecological competence of specialists of the economic complex of the region. *Ekonomichni innovatsii: Zb. nauk. prats.* 2(71) Vol 21, 34–42. [in Ukrainian]
7. Trofymova, V.V. (2010). The concept of sustainable development as a basis for post-industrial development models. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 8, 33-37. [in Ukrainian]
8. Turchina, S.G. (2016). Change management in the context of strategic development of enterprise. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu*. 67, 11–14. [In Ukrainian]
9. Filyppova, S.V. & Cherkasova, S.O. (2013). Problematic aspects of managing the process of strengthening the economic security of enterprises as business entities in terms of ensuring sustainable development of Ukraine's economy. *Ekonomichni innovatsii: Zb. nauk. pracz*, 52, 198–205. [in Ukrainian]
10. Fomina, M.V. (2011). Sustainable development in the context of globalization: contradictions and factors. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, 21.19, 39–45. [in Ukrainian]
11. Kharichkov, S.K. & Burkynskyi, B.V. & Osypov, V.M. & Molina O.V. & ... (2012). Sustainable development model for Ukraine: system approach, transition methodology. Odesa: Vyd-vo IPREED NANU, 59. [in Ukrainian]
12. Shvets, V.Ya. & Palekhova, L.L. & Shmidt, M. & Palekhov, D.A. (2015). Partnership as a Method to Promote a Higher Education Model for Sustainable Development. *Rozvytok ekonomichnoi osvity*, Vol. 3, 146–154. [in Russian]
13. Filippov, V.Yu. (2018). Principles of Ukraine's transition to sustainable development policy. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Ekonomichni nauky»*, 3/3, 236–242. [in Ukrainian]

МУЛЬТИПЛІКАТОР КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГОСПОДАРСЬКОЇ СИСТЕМИ У ПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ

MULTIPLIER OF ECONOMIC SYSTEM COMPETITIVENESS IN INDUSTRIAL COMPLEX

У статті розглянуто важливі аспекти підвищення конкурентоспроможності промислового комплексу на основі її мультиплікатора. Досліджено особливості формування стратегічного потенціалу промислового комплексу країни. Встановлено, що основою управління конкурентоспроможністю у промисловому комплексі є моніторинг та оцінка його стратегічного потенціалу. Висвітлено основні компоненти стратегічного потенціалу промислового комплексу, етапи процесу його формування та специфіка його оцінювання. Показано основні напрями, які забезпечать розвиток стратегічного потенціалу промислового комплексу національної економіки. Зроблено висновок, що конкурентоспроможність у промисловому комплексі визначається безліччю ендогенних та екзогенних факторів, які формуються на різних стадіях руху ресурсних та інформаційно-аналітичних потоків від процесу забезпечення до процесу реалізації споживачам промислової продукції, а у формуванні конкурентоспроможності промислового комплексу переважає процесний підхід. Окреслено складові стратегічної конкурентоспроможності промислового комплексу та фактори, що її визначають.

Ключові слова: господарська система, конкурентоспроможність промислового комплексу, складові стратегічної конкурентоспроможності, компоненти стратегічного потенціалу, конкурентні переваги, моніторинг та оцінка, мультиплікатор конкурентоспроможності, ефект мультиплікатора.

В статье рассмотрены важные аспекты повышения конкурентоспособности про-

мышленного комплекса на основе ее мультипликатора. Исследованы особенности формирования стратегического потенциала промышленного комплекса страны. Установлено, что основой управления конкурентоспособностью в промышленном комплексе является мониторинг и оценка его стратегического потенциала. Освещены основные компоненты стратегического потенциала промышленного комплекса, этапы процесса его формирования и специфика его оценки. Показаны основные направления, которые обеспечат развитие стратегического потенциала промышленного комплекса национальной экономики. Сделан вывод, что конкурентоспособность в промышленном комплексе определяется множеством эндогенных и экзогенных факторов, которые формируются на разных стадиях движения ресурсных и информационно-аналитических потоков от процесса обеспечения до процесса реализации потребителям промышленной продукции, и в формировании конкурентоспособности промышленности преобладает процессный подход. Определены составляющие стратегической конкурентоспособности промышленного комплекса и факторы, ее определяющие.

Ключевые слова: хозяйственная система, конкурентоспособность промышленного комплекса, составляющие стратегической конкурентоспособности, компоненты стратегического потенциала, конкурентные преимущества, мониторинг и оценка, мультипликатор конкурентоспособности, эффект мультипликатора.

УДК 338.45:339.137.2

<https://doi.org/10.32843/bses.50-63>

Станіславик О.В.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту
Одеський національний
політехнічний університет

Stanislavyyk Olena

Odessa National Polytechnic University

In the article the important aspects of increasing the competitiveness of the industrial complex on the basis of its multiplier are considered. Features of forming of strategic potential of the industrial complex of the country are investigated. It is established that the basis of competitiveness management in the industrial complex is the monitoring and evaluation of its strategic potential. The main components of the strategic potential of the industrial complex, the stages of process of its formation and the specifics of its evaluation are highlighted. The main directions that will ensure the development of the strategic potential of industrial complex of the national economy are shown. It is concluded that competitiveness in the industrial complex is determined by many endogenous and exogenous factors that are formed at different stages of movement of resource and information-analytical flows from the process of ensuring to the process of selling the industrial products to consumers. The components of strategic competitiveness of the industrial complex and the determined factors are outlined. The role of the industrial complex competitiveness multiplier as indicator that shows the relationship between increasing or decreasing the competitive advantages of counterparties in the value chain system and the competitiveness of the industrial complex is noted. The increase of the competitive advantages of the participants in the system of value chains causes increase of the competitiveness of the industrial complex, by amount greater than the increase of competitive advantages in certain segments. The components of the multiplier effect are highlighted and it is concluded that increasing the competitiveness of the industrial complex based on multiplier can be considered from the position of integration or disintegration, which allows to achieve the necessary competitive advantages, both in operational activity, and in auxiliary.

Key words: economic system, industrial complex competitiveness, components of strategic competitiveness, components of strategic potential, competitive advantages, monitoring and evaluation, competitiveness multiplier, multiplier effect.

Постановка проблеми. Одним з ключових завдань економічного розвитку України є формування умов для ефективного та динамічного розвитку її промислового комплексу. Велика кількість промислових підприємств виявилась не готовою до адекватної активної поведінки на ринку переважно через відсутність глибокого розуміння актуальних проблем забезпечення конкурентоспроможності, сучасних та ефективних інструментів управління нею, швидкого реагування на зміни

ринкового середовища, невміння менеджерів приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні та практичні аспекти управління конкурентоспроможністю відображено в працях як закордонних вчених-економістів – І. Ансоффа, Ф. Котлера, М. Портера, А. Томпсона, Р. Фатхутдінова, так і вітчизняних дослідників – Б. Буркинського, В. Герасимчука, Л. Піддубної, І. Решетникової, тощо. Серед останніх наукових досліджень

присвячених проблемам управління конкурентоспроможністю можна виділити праці А. Воронкової, Г. Захарчина, Н. Тарнавської, Г. Яковлева, К. Латішева, Д. Лук'яненка, В. Пономаренка, І. Сіваченка.

Однак, незважаючи на достатню вивченість проблеми, багато питань в цій сфері сьогодні потребують досліджень, зокрема необхідно чітко сформулювати параметри забезпечення конкурентоспроможності промисловості, вивчити сучасні особливості формування стратегічного потенціалу промислового комплексу країни, підвищення конкурентоспроможності промислового комплексу, зокрема на основі її мультиплікатора.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження специфіки підвищення конкурентоспроможності промислового комплексу на основі її мультиплікатора.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкурентоспроможність господарської системи в умовах глобалізації виступає однією з визначальних характеристик ефективності розвитку промислового комплексу і, водночас, можливостей подальшого зростання національної економіки.

Згідно логіко-методологічної концепції дослідження об'єкта (теорії систем), результати функціонування та розвитку господарської системи залежить від її потенціалу і наскільки ефективно здійснюється управління визначеним потенціалом. Відтворення потенціалу лежить в основі розвитку сфери промислового виробництва та системи стратегічного управління розвитком такого потенціалу, як основній умові його практичної реалізації в трансформаційних умовах.

Процес формування потенціалу суб'єкта національної економіки загалом характеризується одним із напрямів його економічної стратегії та полягає в створенні й організації системи ресурсів і компетенцій у такий моделі, щоб результат їх взаємодії забезпечив досягнення мети господарської діяльності.

Дослідження наукової літератури свідчить про те, що публікації з відносної цінності стратегічного потенціалу суб'єктів національної економіки мають дискусійний характер, а методологічний інструментарій вирішення цих питань залежить від авторських концепцій та спрямований здебільшого на оцінку його окремих сегментів.

Стратегічний потенціал – це сукупність наявних ресурсів і можливостей, які забезпечать процес формування та реалізації стратегії суб'єкта господарювання. Стратегічний потенціал формується з урахуванням сукупності обмежених наявних ресурсів та компетенцій господарюючого суб'єкта щодо досягнення глобальних і стратегічних цілей у майбутньому з урахуванням умов зовнішнього макроекономічного середовища

Запропонована у дослідженні концептуальна модель функціонування конкурентоспроможності

у промисловому комплексі передбачає наявність дієвого механізму її реалізації.

Основним компонентом, що дозволяє оцінити принципову можливість такої реалізації, є стан забезпечення підсистеми промислового комплексу, в якості якої виступає її стратегічний потенціал. Стратегічний потенціал промислового комплексу – це сукупність стратегічних можливостей і резервів підвищення ефективності господарської системи з урахуванням факторів впливу, які знаходяться у суб'єктів господарювання, що входять у промисловий комплекс, так і за межами, як самих суб'єктів, так і всього комплексу, які за певних умов можуть бути використані для забезпечення стратегічного управління конкурентоспроможністю промислового комплексу.

Наукові праці, які присвячені виявленню сутності поняття потенціалу промисловості, встановлення його складу й індикаторів для оцінки у науковій літературі з'явилися на початку 1980-х років. У більшості робіт відзначається важливість дослідження питань оцінки потенціалу суб'єкта промислової галузі, вказується на існування значних відмінностей у визначенні самого поняття «потенціалу», його суті, складу, а також методів його оцінки.

Трактування поняття «потенціал» мультиваріативне. Потенціал – це мощі або сили. Потенціал – це кошти, запаси, джерела, які наявні у суб'єкта та можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення певних цілей та вирішення певних задач.

У науковій літературі представлені результати досліджень окремих складових потенціалу господарської системи:

- інвестиційний потенціал;
- виробничий потенціал;
- інноваційний потенціал та ін.

У нашому випадку мова йде про стратегічний потенціал промислового комплексу, що не дозволяє безпосередньо використовувати наявні розробки, оскільки передумови успіху знаходяться не тільки всередині самого суб'єкта національної економіки, а й поза ним.

У глобальному макроекономічному просторі, промисловому комплексу та його сегментних складовим необхідно доводити свою конкурентоспроможність, відслідковувати зміни в перевагах споживачів, співвідношеннях попиту та пропозиції, оцінювати динаміку і тенденції впливу безлічі факторів зовнішнього оточення, передбачити виникаючі загрози і можливості розвитку, своєчасно адаптуючи своє господарське середовище, розробляючи стратегії підвищення конкурентоспроможності результатів операційної діяльності.

Необхідно зазначити, що процес розвитку промислового комплексу повинен фокусуватися на усуненні причин невідповідності наявного

у господарській системі потенціалу з вимогами навколишнього макроекономічного середовища, вибору стратегії, яка визначає подальший розвиток галузі та її господарюючих сегментів.

Даний процес орієнтований на перспективу й організовується виходячи з вимог і тенденцій змін факторів макроекономічного середовища, а його виконання вимагає чіткого уявлення про реальні можливості у промисловому комплексі, умінні обґрунтовано оцінити їх сукупну величину, ступінь використання та напрями розвитку, тобто формування саме стратегічного потенціалу промислового комплексу в трансформаційних умовах.

Стратегічний потенціал показує сукупність можливостей, які представляють складну, цілісну систему взаємопов'язаних компонентів, що спеціально формується для досягнення визначених стратегічних цілей. Таким чином, основою управління конкурентоспроможністю у промисловому комплексі є моніторинг й оцінка його стратегічного потенціалу, який здійснюється у наступній логічній послідовності:

- моніторинг господарської діяльності;
- виявлення складу стратегічного потенціалу;
- діагностика стратегічного потенціалу;
- комплексна оцінка елементів, які утворюють потенціал;
- стратегічний аналіз конкурентних переваг і слабких сторін господарської системи у промисловому комплексі;
- інтегральна оцінка стратегічного потенціалу промислового комплексу, як основи його конкурентоспроможності на споживчому ринку;
- розробка загальної та локальних стратегій розвитку промислового комплексу та його структурних одиниць.

Потенціал промислового комплексу є потенціалом господарської системи, що складається з відповідних підсистем, суб'єктів підприємницької діяльності та взаємовідносин між ними.

Стратегічний потенціал промислового комплексу – це складна система, яка повинна розглядатися з позиції структурно-функціонального та змістовного підходів.

З позиції структурно-функціонального підходу, стратегічний потенціал промислового комплексу – це система, яка складається з ядра й оболонки, у рамках яких реалізується вплив факторів зовнішнього макроекономічного середовища, представлених різними підсистемами, де перша оболонка в межах промислового комплексу, а друга поза його межами.

Ядром стратегічного потенціалу промислового комплексу є ресурсно-компетентнісний потенціал суб'єктів господарювання, які входять в комплекс.

Сукупність ресурсного та компетентнісного потенціалів, способи їх активізації забезпечують досягнення стійких конкурентних переваг промис-

лового комплексу на різних рівнях: від мікро до мегарівнів.

Стратегічний потенціал промислового комплексу характеризується не лише наявними ресурсами, але також його потенційних можливостей щодо підвищення ефективності їх використання.

Ресурсний потенціал промислового комплексу – це сукупність необоротних та оборотних активів, людського капіталу, інформаційно-аналітичного забезпечення необхідних для досягнення стратегічної конкурентоспроможності промислового комплексу та його господарських сегментів.

Компетентнісний потенціал промислового комплексу – це потенціал комплексу ресурсів, які при функціональній взаємодії забезпечують формування стійких конкурентних переваг.

З позиції змістовного підходу, стратегічний потенціал промислового комплексу – це сукупність локальних потенціалів суб'єктів промислового комплексу.

Основні компоненти стратегічного потенціалу промислового комплексу, з точки зору перерахованих підходів візуалізовано на рис. 1.

Стратегічний потенціал промислового комплексу та його господарських одиниць, як будь-яка складна система розвивається відповідно до визначених соціально-економічних закономірностей:

- емерджентність;
- комунікативність;
- інтегрованість;
- ієрархічність;
- еквіфінальність.

Закономірність емерджентності проявляється в тому, що взаємодія всіх компонентів господарської системи викликає синергетичний ефект, що перевищує ефект при автономному використанні окремих елементів системи.

Н. Геселева зазначає, що складним системам притаманна емерджентність, як прояв у найяскравішій формі властивості цілісності системи, тобто наявність у економічної системи таких властивостей, які не є притаманними жодному з її елементів, що розглядаються окремо. Поза системою, загалом, емерджентність (від англ. emergent – несподівано з'являється, раптово спливаючий) – це поява у цілому властивостей, неадитивних властивостям частин, що входять у нього, тобто властивостей, які не витікають з властивостей його частин [1].

Необхідно відмітити, що не існує єдиного трактування поняття «емерджентності», різні науковці мають своє бачення даного терміну. Наприклад, Н. Шаталова визначає, що емерджентність – це властивість складних систем, яка породжується взаємодією елементів і не спостерігається в жодному з них, якщо розглядати кожний з них окремо [2].

О. Гребешкова вважає, що емерджентність є наслідком прояву, як мінімум, трьох факторів: 1) різкого нелінійного посилення раніше малопомітної

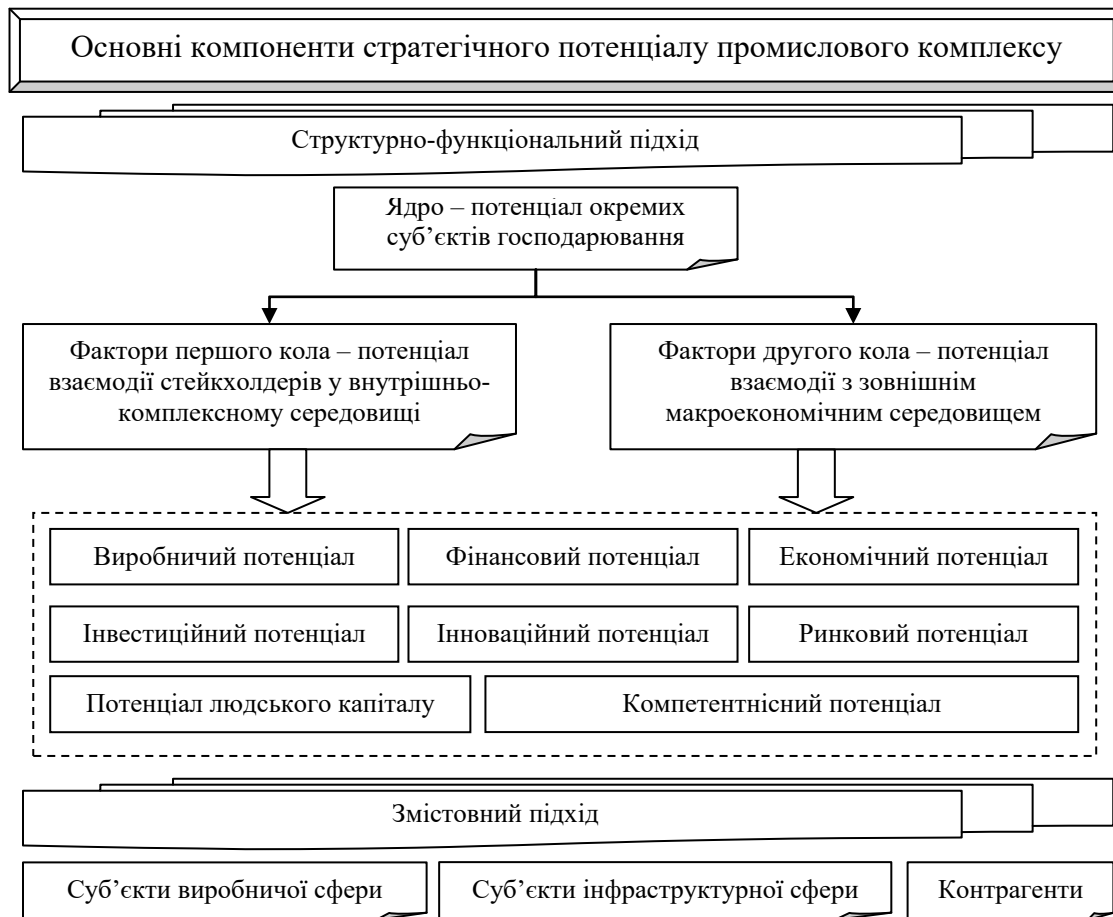

Рис. 1. Основні компоненти стратегічного потенціалу промислового комплексу

властивості; 2) наслідком непередбачуваної біфуркації якої небудь підсистеми; 3) наслідком рекомбінації зв'язків між елементами [3].

Необхідно пам'ятати, що властивість емерджентності забезпечує появу не тільки нових властивостей, але у деяких випадках спостерігається зникнення окремих властивостей елементів, що спостерігалися до їх об'єднання у відповідну систему. Тому, необхідність в системному розгляді конкурентоспроможності промислового комплексу виникає саме тоді, коли виявляються його емерджентні властивості.

Закономірність комунікативності проявляється в тому, що стратегічний потенціал господарюючих суб'єктів розглядатися як елемент взаємопов'язаної системи промислового виробництва більш високого рівня, в нашому випадку комплексу. Суб'єкти промислового комплексу взаємопов'язані безліччю комунікацій у внутрішньому та зовнішньому середовищі, що впливає на конкурентоспроможність об'єкта.

Закономірність інтегрованості проявляється в тому, що в стратегічному потенціалі промислового комплексу виокремлюються системо утворюючі елементи, які надають визначальний вплив на вибір стратегічних пріоритетів і цілей розвитку,

можливостей ресурсного забезпечення їх реалізації у промисловому комплексі країни. Відмітимо, що елементи будуть різними в структурі стратегічних пріоритетів і цілей розвитку суб'єктів промислового комплексу, а також для формування механізм їх досягнення.

Таким чином, складна єдність із середовищем називається закономірністю комунікативності, яка допомагає перейти до ієрархічності як закономірності побудови промислового комплексу та будь-якої виділеної у нього системи.

Закономірність ієрархічності проявляється в тому, що стратегічний потенціал промислового комплексу, будучи ієрархічно-організованою цілеспрямованою системою, досліджується у відповідній послідовності, що відображає послідовність його елементів, наприклад, вихід з бізнес-процесу попереднього рівня розглядається як вхід в бізнес-процес наступного ієрархічного рівня, а на кінцевому рівні ієрархії досягається системний або синергетичний ефект.

Закономірність ієрархічності, або ієрархічної впорядкованості, була у числі перших закономірностей теорії систем, які виокремив і досліджував Л. фон Берталанфі. У своїх працях науковець показав зв'язок ієрархічної впорядкованості світу

з явищами диференціації та негентропійними тенденціями, тобто з закономірностями самоорганізації та розвитку відкритих систем [4].

Закономірність еквіфінальності проявляється в граничні можливості адаптації стратегічних пріоритетів і цілей розвитку промислового комплексу та його господарських сегментів до можливих змін самого стратегічного потенціалу. Еквіфінальність системи показує здатність господарської системи досягти однакового кінцевого стійкого стану об'єкта у процесі свого розвитку, але за різними стартовими умовами та шляхами.

Управління процесом формування стратегічного потенціалу промислового комплексу в умовах трансформації, під впливом нестабільності або непередбачуваності подій є надзвичайно важливим, адже надає можливість дослідити вплив факторів ендогенного та екзогенного середовища й передбачити наявність потенційних загроз і можливостей їх усунення, що забезпечить конкурентоспроможність промислового комплексу.

Розвиток стратегічного потенціалу у промисловому комплексі повинен враховувати:

– дослідження поточного рівня стратегічного потенціалу у внутрішньому середовищі промислового комплексу;

– діагностику факторів, які визначають стратегічний потенціал даного об'єкта;

– виокремлення факторів, що впливають на розвиток стратегічного потенціалу об'єкта;

– оцінка факторів, що впливають на розвиток стратегічного потенціалу об'єкта;

– раціоналізація забезпеченості елементів стратегічного потенціалу необхідними ресурсами матеріальної та нематеріальної форми.

Етапи процесу формування стратегічного потенціалу у промисловому комплексі сформовані на рис. 2.

На всіх етапах процесу управління стратегічним потенціалом промислового комплексу виникає потреба в його діагностиці, оцінці, вірогідності й адекватності, що підвищує рівень обґрунтованості прийнятих стратегічних рішень.

Досліджуючи питання кількісної оцінки величини стратегічного потенціалу у промисловому комплексі пропонується застосовувати Загальний індикатор стратегічного потенціалу промислового

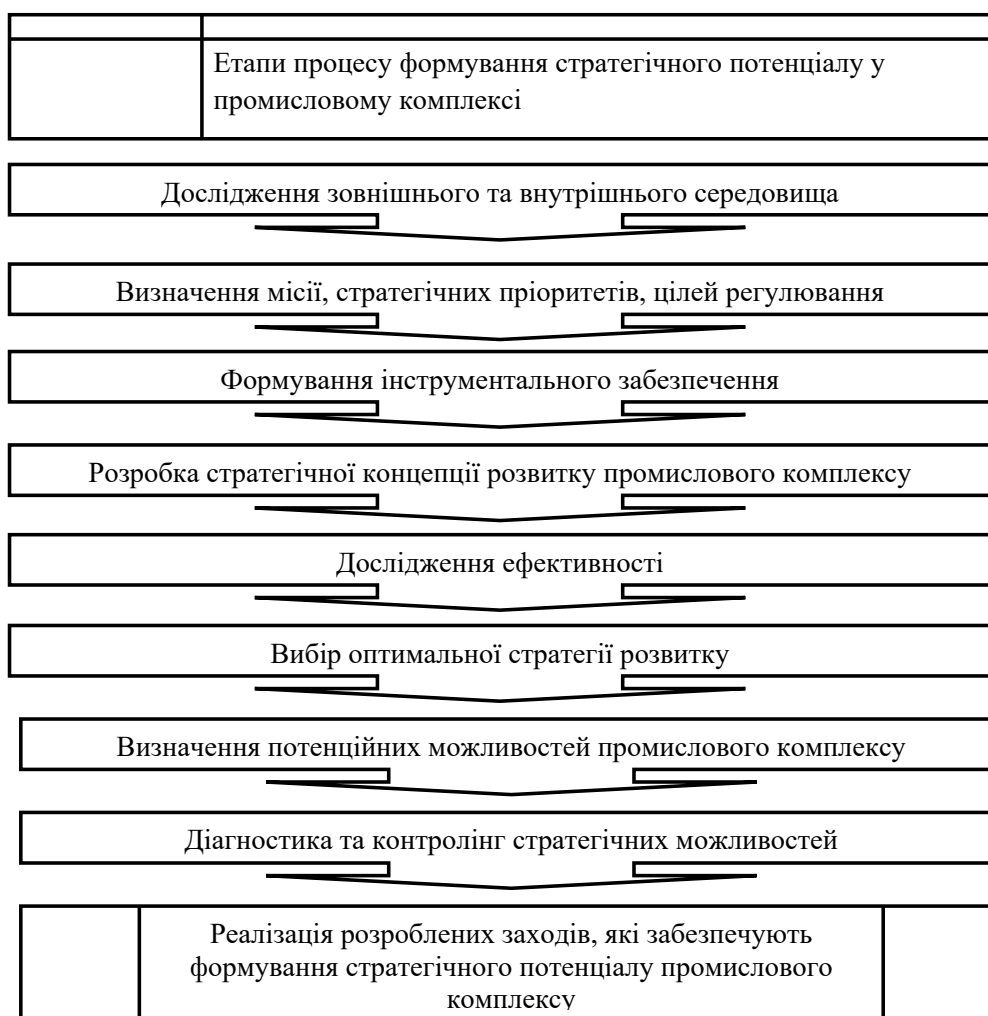

Рис. 2. Етапи процесу формування стратегічного потенціалу у промисловому комплексі

комплексу за допомогою якого можна визначити у кількісному виразі величину стратегічного потенціалу відповідного об'єкта.

В основу побудови системи оцінювання стратегічного потенціалу промислового комплексу покладена концепція, яка враховує внутрішньогалузеві особливості та позицію промислового комплексу країни на споживчому ринку й стан зовнішнього макроекономічного середовища.

Методологія оцінювання стратегічного потенціалу промислового комплексу відображає базові процеси:

- формування структури стратегічного потенціалу промислового комплексу країни;
- моніторинг господарської діяльності у промисловому комплексі;
- діагностику фактичного стану стратегічного потенціалу у промисловому комплексі;
- форсайт можливих тенденцій структурно-функціональних змін стратегічного потенціалу у промисловому комплексі.

Загальний індикатор стратегічного потенціалу промислового комплексу буде залежати від: вагового коефіцієнту складової стратегічного потенціалу суб'єкта господарювання, який є сегментною одиницею промислового комплексу; складової стратегічного потенціалу суб'єкта господарювання; кількості суб'єктів господарювання у промисловому комплексі; кількості складових стратегічного потенціалу сегментної одиниці промислового комплексу; коригуючого коефіцієнту впливу зовнішніх факторів в умовах глобалізаційних змін.

Синергія елементів стратегічного потенціалу промислового комплексу полягає у виникненні додаткового позитивного ефекту від взаємодії усіх елементів у порівнянні з простою сумою їх результатів: стратегічного потенціалу промислового комплексу; складових стратегічного потенціалу промислового комплексу; коригуючого коефіцієнту впливу зовнішніх факторів в умовах глобалізаційних змін.

Розвиток стратегічного потенціалу промислового комплексу доцільно розглядати як функцію, яка залежить від значної кількості факторів ендogenous та екзогенного впливу. Важливим етапом формування стратегічного потенціалу промислового комплексу є моніторинг і діагностика його зовнішнього макроекономічного середовища.

У промисловому комплексі країни значна кількість проектів не реалізується за непередбачуваними обставинами, наприклад, недостатній рівень потенціалу операційної діяльності або помилка на етапі реалізації проекту, тому пропонується розраховувати Індикатор використання стратегічного потенціалу промислового комплексу з урахуванням впливу зовнішніх факторів в умовах глобалізаційних змін:

Відмітимо, що індикатор використання стратегічного потенціалу промислового комплексу повинен бути в межах одиниці.

Таким чином, основні напрями, які забезпечать розвиток стратегічного потенціалу промислового комплексу національної економіки наступні:

- формування реальної стратегічної промислової політики, яка на всіх рівнях забезпечить конкурентоспроможність національного промислового комплексу;
- внутрішньогалузеві структурні перетворення;
- модернізація та оновлення необоротних активів у промисловому комплексі, що буде сприяти зниженню трудомісткості, а відповідно, і собівартості, так і розширенню продуктового ряду, що дозволить забезпечити збільшення ефективності операційної діяльності й інвестиційну привабливість національного промислового комплексу;
- створення інноваційного сегменту у промисловому комплексі (інноваційно-інвестиційні центри, бізнес-інкубатори, технопарки, інноваційна інфраструктура та ін.);
- запровадження сучасної системи розвитку людського капіталу, що дозволить забезпечити збільшення продуктивності праці, а, отже, і ефективність промислового комплексу, а також підвищить його привабливість на внутрішньогалузевому ринку праці;
- розширення можливостей внутрішньогалузевих та міжгалузевих інтеграційних процесів на всіх рівнях.

Вирішення стратегічних завдань в межах визначених напрямів розвитку стратегічного потенціалу промислового комплексу національної економіки призведе до формування нових конкурентних переваг, а, отже, досягнення стратегічної конкурентоспроможності національного промислового комплексу.

Таким чином, конкурентоспроможність у промисловому комплексі визначається безліччю ендogenous та екзогенних факторів, які формуються на різних стадіях руху ресурсних та інформаційно-аналітичних потоків від процесу забезпечення до процесу реалізації споживачам промислової продукції. Тому, у формуванні конкурентоспроможності переважає процесний підхід.

Згідно теорії М. Портера, конкурентоспроможність продукту або послуги ґрунтується на конкурентних перевагах, які візуалізується у низьких витратах або диференціації.

З точки зору процесного підходу конкурентні переваги у промисловому комплексі формуються в процесі цілеспрямованого руху предметів праці, що призводить до висновку про доцільності розгляду концепції ланцюжка цінності в забезпеченні конкурентоспроможності промислового комплексу. Тому, з позиції формування системи ланцюжків цінностей М. Портера та подання за

рівнями стратегічної конкурентоспроможності у промисловому комплексі, є можливість її розкласти на наступні компоненти:

- конкурентоспроможність контрагентів-постачальників;
- конкурентоспроможність контрагентів-замовників та контрагентів-споживачів;
- конкурентоспроможність контрагенти інфраструктурно-логістичних сегментів.

Загальна стратегічна конкурентоспроможність промислового комплексу є результатом прояву конкурентоспроможності в усіх ланках ланцюжків цінностей даного господарюючого суб'єкта національної економіки.

Зазначені аспекти свідчать про наявність мультиплікатора конкурентоспроможності у промисловому комплексі, а задаючи параметри та цілеспрямований вплив на важелі, дозволяють зпрогнозувати стратегічну конкурентоспроможність промислового комплексу та зміни кон'юнктури на споживчому ринку.

Стратегічна конкурентоспроможність промислового комплексу має бути спрямована:

- на нейтралізацію, подолання або обмеження кількості негативних і деструктивних факторів впливу на рівень конкурентоспроможності промислового комплексу
- на використання зовнішніх чинників позитивного впливу для нарощування та реалізації конкурентних переваг промислового комплексу країни.

У макроекономічній науці мультиплікатор є фактором пропорційності, який вимірює, наскільки зміниться ендогенна змінна у відповідь на зміну іншої екзогенної змінної.

«Мультиплікатор – це число, на яке потрібно помножити зміни в запланованих інвестиціях, щоб визначити зміни в сукупному обсязі виробництва.

Вперше дане поняття було введено в економічну теорію англ. економістом Каном у 1931 році. Кан відмічав, що збільшення державних витрат на громадські роботи призводить до мультиплікативного (у багато разів більшого) ефекту зайнятості. Далі дану теорію розвив Кейнс. Економічна сутність мультиплікатора в теорії Кейнса полягає в тому, що він показує залежність змін доходу від початкової зміни запланованих інвестицій» [5].

Мультиплікатор конкурентоспроможності промислового комплексу – це індикатор, який відображає зв'язок між збільшенням або зменшенням конкурентних переваг контрагентів у системі ланцюжків цінності та конкурентоспроможністю промислового комплексу, а збільшення конкурентних переваг учасників системи ланцюжків цінностей викликає збільшення конкурентоспроможності промислового комплексу, на величину більшу, ніж приріст конкурентних переваг в окремих сегментах.

Ефект мультиплікатора інвестицій доповнюється ефектом акселератора.

Акселератор інвестицій – це коефіцієнт, який відображає співвідношення між приростом інвестицій у поточному періоді та приростом ВВП у базисному.

Акселератор конкурентоспроможності промислового комплексу – це індикатор, який показує співвідношення між приростом конкурентоспроможності промислового комплексу у поточному періоді та приростом конкурентних переваг учасників ланцюжків цінності в базисному.

Основні фактори, що визначають конкурентоспроможність у промисловому комплексі:

- територіально-географічне розташування господарських сегментів;
- соціально-політичний стан в країні;
- державна та регіональна промислова політика;
- концентрація господарюючих сегментів;
- ресурсне забезпечення;
- рівень розвитку внутрішньогалузевого людського капіталу;
- рівень техніки та технологій;
- стан внутрішньогалузевої операційної діяльності;
- система внутрішньогалузевого управління результатами операційної діяльності;
- рівень інфраструктурної підтримки;
- рівень попиту, диференціації, та кон'юнктури споживчого ринку;
- внутрішньогалузева стратегія розвитку;
- інші ендогенні та екзогенні фактори.

Дія мультиплікатора конкурентоспроможності промислового комплексу передбачає побудову складної структури, основними елементами якої є система ланцюжків цінностей контрагентів та інших стейкхолдерів.

Основними суб'єктами конкурентоспроможності промислового комплексу є:

- суб'єкти ринку (постачальник, виробник, посередник і споживач), інфраструктура ринку, в якій відбувається формування конкурентоспроможності та інші зацікавлені групи, зокрема держава.
- контрагенти-постачальники;
- контрагенти-замовники;
- контрагенти-споживачі;
- контрагенти інфраструктурно-логістичних сегментів;
- стейкхолдери мегарівня;
- стейкхолдери макрорівня;
- стейкхолдери мезорівня;
- стейкхолдери макрорівня.

Висновки з проведеного дослідження. На завершення відзначимо, що ефект мультиплікатора конкурентоспроможності господарської системи у промисловості треба структурувати за наступними складовими: вплив ендогенних та екзогенних факторів, які формують і підвищують стійкість конкурентних переваг у промисловості та синергетичний ефект інтеграції ланцюжків

цінностей суб'єктів, які задіяні у функціонуванні та розвитку промислового комплексу.

Таким чином, підвищення конкурентоспроможності промислового комплексу на основі мультиплікатора можна розглядати з позиції інтеграції або дезінтеграції, що надає можливість досягти необхідних конкурентних переваг, як в операційній діяльності, так і у допоміжній.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Геселева Н.В., Заріцька Н.М. Емерджентні властивості системи. *Бізнес Інформ*. 2013. № 7. С. 93–97.
2. Шаталова Н.И. Трудовой потенциал работника. Москва : Юнити-Дана, 2003. 400 с.
3. Гребешкова О.М. Емерджентність у стратегічному процесі підприємства. *Формування ринкової економіки* : зб. наук праць. 2009. Вип. 22. С. 129–137.
4. Волкова В.Н., Денисов А.А. Теория систем и системный анализ : учебник для акад. бакалавриата. Москва : Издательство Юрайт, 2014. 616 с.

5. Сутність мультиплікатора інвестицій. *Освіта. UA* : веб-сайт. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/econom_theory/22269.

REFERENCES:

1. Geseleva N.V., Zaritska N.M. (2013) Emerdzhentni vlastivosti systemy [Emergent properties of system]. *Business Inform*, no. 7, pp. 93–97.
2. Shatalova N.I. (2003) Trudovoy potentsial rabotnika [labor potential of employee]. Moscow : Unity-Dana. (in Russian)
3. Grebeshkova O.M. (2009) Emerdzhentnist u strategichnomu protsesi pidpriemstva [Emergence in the strategic process of the enterprise]. *Formation of the market economy*, no. 22, pp. 129–137.
4. Volkova V.N., Denisov A.A. (2014) Teoriya system i sistemnyy analiz [Systems theory and systems analysis]. Moscow: Publishing House Yurayt. (in Russian)
5. Sutnist multiplykatora investitsiy [Essence of the investment multiplier]. *Osvita.UA* Available at: https://osvita.ua/vnz/reports/econom_theory/22269.

НАСЛІДКИ ПРИХОВАНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЇХ РОЗПІЗНАВАННЯ CONSEQUENCES OF HIDDEN ENTREPRENEURSHIP AND THEIR RECOGNITION

У статті досліджено приховане підприємництво та його місце у тіньовій економіці. Зазначено, що приховане підприємництво тісно пов'язане з тіннізацією економічної діяльності суб'єктів господарювання. Виявлено відсутність єдиного підходу до трактування поняття «приховане підприємництво». Відзначено, що така ситуація породжує розбіжності в показниках рівня тіньової економіки у ВВП України, спотворює відображення реального стану загрози ефективному розвитку економіки. Виділено основні типи тіннізації підприємництва. Досліджено можливі причини та наслідки прихованого підприємництва. На основі теоретичного узагальнення висвітлені основні причини появи прихованого підприємництва в Україні. Розглянуто основні негативні та позитивні наслідки впливу тіньової економіки на розвиток суспільства. Акцентовано увагу на високому рівні тіньової економіки в Україні. Визначено, що цей рівень стримує позитивні перетворення в економіці. Запропоновано виділити основні групи наслідків прихованого підприємництва: економічні, політичні, соціальні, адміністративні.

Ключові слова: тіньова економіка, рівень тіннізації, тіньовий сектор, неформальна економіка, приховане підприємництво, підприємництво, тіннізація підприємництва, детнізація.

В статье исследованы скрытое предпринимательство и его место в теневой эконо-

номике. Отмечено, что скрыто предпринимательство тесно связано с тенезацией экономической деятельности субъектов хозяйствования. Выявлено отсутствие единого подхода к трактовке понятия «скрытое предпринимательство». Отмечено, что такая ситуация порождает расхождения в показателях уровня теневой экономики в ВВП Украины, искажает отражение реального состояния угрозы эффективному развитию экономики. Выделены основные типы тенезации предпринимательства. Исследованы возможные причины и последствия скрытого предпринимательства. На основе теоретического обобщения освещены основные причины появления скрытого предпринимательства в Украине. Рассмотрены основные негативные и позитивные последствия влияния теневой экономики на развитие общества. Акцентировано внимание на высоком уровне теневой экономики в Украине. Определено, что этот уровень сдерживает позитивные преобразования в экономике. Предложено выделить основные группы последствий скрытого предпринимательства: экономические, политические, социальные, административные.

Ключевые слова: теневая экономика, уровень тенезации, теневой сектор, неформальная экономика, скрытое предпринимательство, предпринимательство, тенезация предпринимательства, детенизация.

УДК 330.34: 338.054.23 (477)

<https://doi.org/10.32843/bses.50-64>

Бірюков І.В.

здобувач

Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій

Biriukov Ihor

Black Sea Research Institute of Economics and Innovation

The article examines hidden entrepreneurship and its place in the shadow economy. It is noted that hidden entrepreneurship is closely related to the shadowing of economic activity of economic entities. Among the main consequences of the shadowing of economic activity are obstacles to ensuring the country's competitiveness, integration into the European community, the growth of social living standards. It was found that in Ukraine there is no single approach to the interpretation of the concept of "hidden entrepreneurship". In most studies, covert entrepreneurship is associated with the shadow economy. It is emphasized that this phenomenon is often associated with illegal business. It is noted that this situation creates differences in the indicators of the level of the shadow economy in the GDP of Ukraine, distorts the reflection of the real state of threat to the effective development of the economy. The methodological basis of this work is the synthesis of general scientific methods of theoretical and empirical research (method of cognition, analysis and synthesis, generalization and systematization of information). The main results. The main types of shadowing of entrepreneurship are highlighted. The possible causes and consequences of hidden entrepreneurship are investigated. Based on the theoretical generalization, the main reasons for the emergence of hidden entrepreneurship in Ukraine are highlighted. The main negative and positive effects of the shadow economy on the development of society are considered. Emphasis is placed on the high level of the shadow economy in Ukraine. It is determined that this level restrains positive transformations in the economy. It is proposed to identify the main groups of consequences of covert entrepreneurship: economic, political, social, administrative. The main positive effects of covert entrepreneurship are ensuring the employment of the part of the population that has no other sources of income, reducing social tensions in society. It is noted that today it is necessary to improve the system of economic regulation to improve the institutional environment of doing business. Emphasis is placed on the importance of preventing the development of hidden entrepreneurship through the threat to socio-economic and spiritual development, socio-political stability of Ukraine. The importance of conducting research on the regulation of hidden entrepreneurship and analysis of the consequences for society was emphasized. Understanding these implications in the future will outline the most promising ways to overcome shadow entrepreneurship.

Key words: shadow economy, level of shadowing, shadow sector, informal economy, hidden entrepreneurship, entrepreneurship, shadowing of entrepreneurship, de-shadowing

Постановка проблеми. Приховане підприємництво в національній економіці тісно пов'язане з тіннізацією економічної діяльності суб'єктів господарювання. Своєю чергою тіннізація економічної діяльності перешкоджає розвитку конкурентоспроможності країни, ускладнює інтеграцію до європейського співтовариства, негативно позначається на зростанні соціальних стандартів життя населення країни. В Україні не існує єдиного підходу до трактування поняття «приховане підприємництво». У більшості підходів це явище пов'язують

з нелегальним бізнесом. В окремих дослідженнях приховане підприємництво асоціюється з тіньовою економікою. Це породжує розбіжності в показниках рівня тіньової економіки у ВВП України, що спотворює відображення реального стану загрози ефективному розвитку економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми тіннізації економічної діяльності досліджують давно. Базові засади появи тіньової економічної діяльності розглядаються в наукових працях П. Гутмана, В. Танзі, У. Тіссена, Е. Фейге та інших вчених.

Окремі аспекти функціонування тіньового сектору в національній економіці досліджують З. Варналій, С. Мочерний, І. Мазур, А. Скорук та ін. Зокрема у роботах цих науковців досить глибоко проаналізовані сутність тіньової економіки, визначені її типи, узагальнені основні наслідки для економіки, соціальної сфери та в цілому національної безпеки. Завдяки дослідженням зазначених авторів розкриті більшість основних питань прихованого підприємництва, розкриті причини та закономірності розвитку тіньової економіки, характеристики основних типів та механізмів здійснення прихованої економічної діяльності, методів оцінки масштабів тіньової економіки та способи детінізації економіки. Разом з тим, поглиблення розуміння причинно-наслідкових зв'язків між прихованим підприємництвом та перспективами економічного розвитку потребують у сучасних умовах України більшої деталізації.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сутності, причин та наслідків прихованого підприємництва в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наукових дослідженнях приховане підприємство зазвичай розглядається у контексті функціонування тіньової економіки. Розуміння тіньової економіки дає змогу виокремити базові характеристики прихованого підприємництва щодо здійснення будь-якої економічної діяльності. Зокрема, до таких характерних рис відноситься спроможність обліку, виявлення та контролю за результатами здійснення економічних операцій (табл. 1).

Одним з головних параметрів прихованого підприємництва є орієнтація на свідоме відображення результатів діяльності. Так, неформальна економічна діяльність, яка переважно пов'язана з веденням домашнього господарства, дрібними послугами, нерегулярною роботою тощо, набуває

ознак свідомого приховування внаслідок легального виробництва та продажу незареєстрованих товарів та послуг. Проведення економічних операцій, заборонених законодавством перетворює економічну діяльність на нелегальну чи кримінальну. Таким чином, узагальнюючи погляди на тіньову економіку, доцільно розрізнити три типи прихованого підприємництва (рис. 1). При цьому кожен наступний тип прихованого підприємництва отримує додаткові характеристики щодо легальності економічних операцій.

Варто акцентувати, що неформальні та приховані типи економічної діяльності пов'язані з мотивами забезпечення базових умов життєдіяльності в умовах економічної кризи. Тому боротися з ними неможливо, їх обсяги та масштаби слід зменшувати, створюючи сприятливі умови для життя, ведення бізнесу, зменшення податкового тиску. Корупцію як частину тіньової економіки слід подолати шляхом створення несприятливих умов для її існування. Навпаки, види економічної діяльності, які заборонені (продаж зброї, наркотиків, фінансування тероризму тощо) як складові кримінальної частини економіки слід долати шляхом постійного моніторингу та контролю за ними.

Проблема тінізації економіки набула великого значення наприкінці ХХ століття, коли тіньовий сектор почав проникати у всі сфери економічних та соціальних відносин майже у всіх країнах світу, незалежно від рівня розвитку національної економіки. Однак в одних країнах тіньова економіка знаходиться на рівні, який не робить істотного впливу на економіку (5–12% ВВП), а в інших вона негативно впливає на всі соціально-економічні процеси (понад 30% ВВП) [7].

В цілому, рівень економічної тінізації вважається нормальним за 10–12% ВВП, критичним

Таблиця 1

Базові характеристики прихованого підприємництва

Спільна характеристика прихованого підприємництва	Сутність поняття «тіньова економіка»
Невраховані офіційною статистикою економічні операції	«частина валового національного продукту, яка через відсутність звітності та (або) заниження її вартості не відображається в офіційній статистиці» [1]
	«вся економічна діяльність, яка чомусь не враховується офіційною статистикою» [2, с. 23]
	«будь-яка економічна діяльність, не врахована офіційною статистикою» [3, с. 33]
	«економічна діяльність, яка не обліковується, не контролюється і не оподатковується державою і (або) спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства» [4, с. 32]
Орієнтовані на отримання заборонених доходів неформальні та / або незаконні економічні операції	«вид економічної діяльності, спрямованої на отримання заборонених доходів, ухилення від державного, наднаціонального та громадського контролю та сплати податків при здійсненні легальних видів економічної діяльності» [5, с. 447]
	«складне соціально-економічне явище, яке являє собою поєднання неконтрольованих і нерегульованих як незаконних, так і законних, але аморальних економічних відносин між суб'єктами господарювання щодо прибутків шляхом приховування доходів та ухилення від сплати податків» [6, с. 430]
	«прихована та / або не прихована економічна діяльність, метою якої є навмисне або змушені отримувати надприбутки в результаті неконтрольованих соціально-економічних відносин» [7, с. 129]

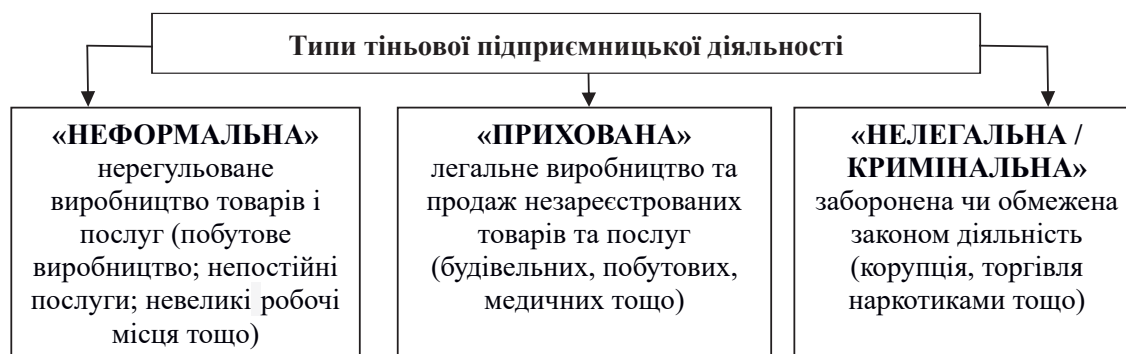

Рис. 1. Типи тіньової підприємницької діяльності

для легальної економіки – 20 %, катастрофічним – 40 % [8].

За попередніми даними Міністерства економіки в Україні в січні-березні 2020 року спостерігалось зменшення рівня тіньової економіки до 31 % від

обсягу офіційного ВВП, що на 1 % менше за аналогічний період 2019 року. Таким чином, приховані економічні операції в національній економіці залишаються на досить значному рівні, хоча й не досягають критичної межі [9].

Група причин	Конкретизація прояву
Економічні	<ul style="list-style-type: none"> – високі податки; – високі ставки, велика кількість та складні податкові розрахунки; – криза фінансової системи; – деформація структури зайнятості; – прагнення підприємців мінімізувати витрати та отримати прибуток; – встановлення пільгових умов для функціонування певних суб'єктів господарювання
Соціально-політичні	<ul style="list-style-type: none"> – невизначеність підприємців щодо стабільності економічного та політичного курсів; – низька інституційна підтримка економічної політики; – Корупція; – недоліки податкової системи; – дисбаланс державної регуляторної політики; – недосконалість бюджетної політики; – низький рівень соціальних виплат, які отримують зайняті працівники в легальній господарській діяльності; – політична нестабільність
Юридичні	<ul style="list-style-type: none"> – значна кількість механізмів тіньових операцій; – невелика відповідальність за неправомірні дії та ухилення від сплати податків; – неефективне управління державним майном та захист прав власників; – недоліки в діяльності судової влади; – погана підготовка працівників правоохоронних органів у нових економічних умовах
Морально-етичні та психологічні	<ul style="list-style-type: none"> – засудження протиправної діяльності; – низький рівень свідомості через соціально-політичну нестабільність; – високий рівень невизначеності в майбутньому; – взаємозв'язок бізнесу з кримінальними структурами

Рис. 2. Причини появи прихованого підприємництва в національній економіці

Джерело: складено за [8–11]

В окремих країнах Європи (Чехія, Польща, Словенія, Словаччина, Хорватія, Болгарія, Україна та ін.) рівень тінзації економічної діяльності коливається від 10,1% до 26,9% ВВП [9].

Враховуючи специфіку появи та розвитку прихованого підприємництва, серед основних причин варто відзначити заборони та обмеження, а також неефективність функціонування системи регулювання бізнесу (бюрократія, податковий тягар, недовіра до державних інститутів тощо [10, с. 15].

Узагальнюючи наукові погляди на причини розвитку тіншового сектору в економіці [8–11], можна виділити чотири основні групи причин появи прихованого підприємництва (Рис. 2).

Суперечливим поглядом на проблеми прихованого підприємництва в наукових дослідженнях є оцінка наслідків даного явища для розвитку економіки [11–13].

Серед основних наслідків тінзації підприємства розрізняють негативні та позитивні (рис. 3).

Варто відмітити, що позитивні наслідки властиві лише «неформальним» та «прихованим» видам економічної діяльності та певною мірою є конструктивними. Так, приховане підприємство забезпечує зайнятість тієї частини насе-

лення країни, яка не має джерел доходу (пенсіонери, вагітні жінки, люди, які не мають досвіду роботи, молодь, неповнолітні тощо). Крім того, товари та послуги прихованого підприємництва є доступними за ціною для соціально вразливих груп, частково зменшуючи соціальна напруга, що існує в суспільстві.

Фактично приховане підприємництво в Україні існує паралельно з легальною економікою [12]. Проте приховане підприємництво не вдосконалює систему економічного регулювання, а лише призводить до загострення боротьби за розподіл існуючих ринків, є загрозою соціально-політичній стабільності суспільства.

Стимування розвитку прихованого підприємства вбачається у «деталізації» та боротьбі з тіншовою економікою. Однак, для ефективної протидії поширення тіншового підприємства до критичних масштабів потрібне удосконалення інституційного середовища для ведення бізнесу. Особливо важко національним підприємцям витримувати податковий тягар незалежно від результатів роботи. В умовах нестабільності підприємцям важко працювати легально, оскільки зростання видатків на дотримання законних умов

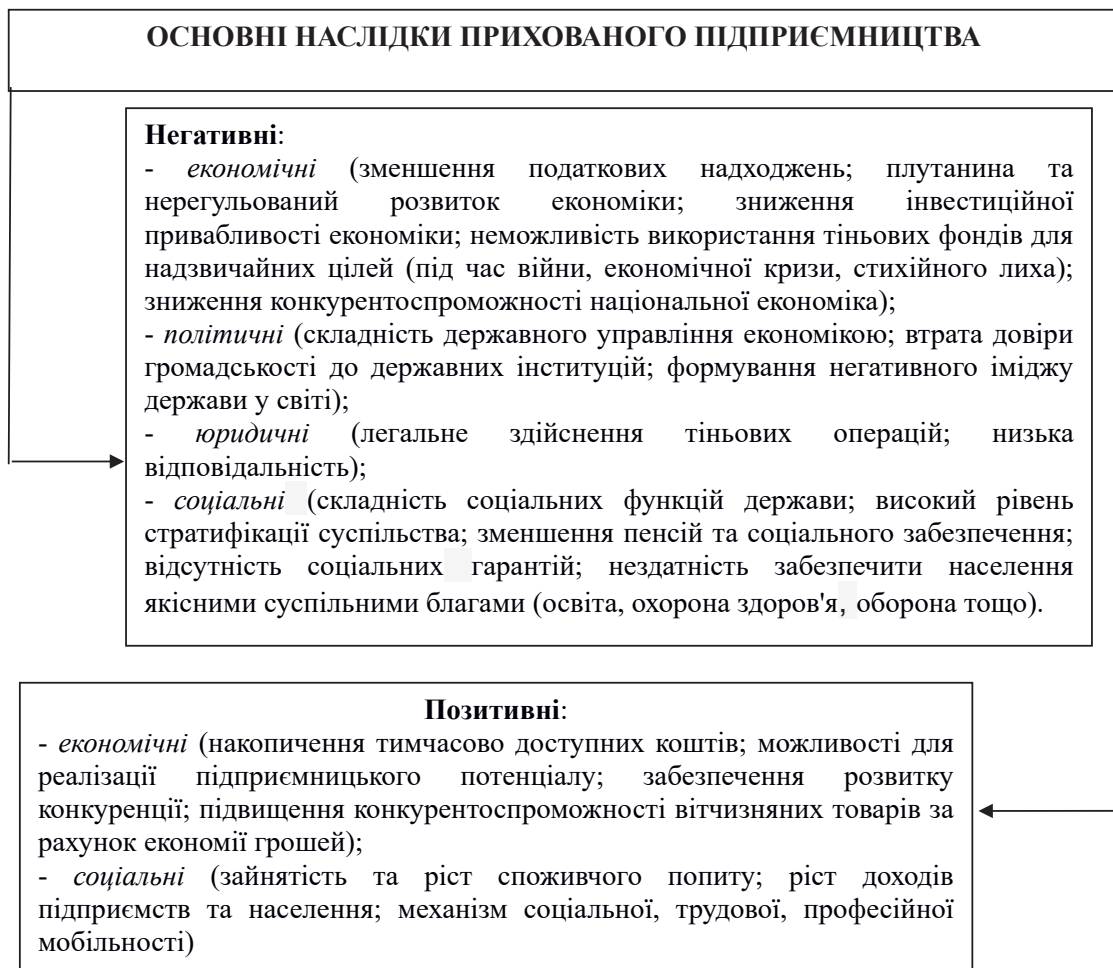

Рис. 3. Основні наслідки прихованого підприємництва

функціонування бізнесу значно перевищує ризики тіньової діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Теоретичне узагальнення проблеми появи та причин розвитку прихованого підприємництва створює умови для визначення методів зниження його рівня в Україні на сучасному етапі.

Враховуючи, що рівень тіньового сектору в Україні зараз досить високий (понад 30% ВВП), її вплив на розвиток економіки негативний. Тому виявлення основних причин, а також усвідомлення негативних наслідків подальшого розвитку прихованого підприємництва для національної економіки має стати фундаментом трансформації інституційного середовища в країні. Розуміння цих наслідків визначить найбільш перспективні шляхи зниження рівня тіньової економіки та сприятиме використанню позитивних ефектів від прихованого підприємництва для розробки необхідних стимулів функціонування підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Tanzi, V. (1982). The Underground Economy in the United States: Annual Estimates, 1930–80. *Staff Papers (International Monetary Fund)*. Vol. 30, No. 2 (Jun., 1983), pp. 283–305.
2. Feige E. A new perspective on macroeconomic phenomena : the Theory and measurement of the unabsorbed sector in the US economy. *Causes*, 1980. 136 p.
3. Gutmann, P.M. The Subterranean Economy. *Financial Analysis*, 1977. Vol. 1, pp. 33–50.
4. Турчинов О.В. Тіньова економіка: закономірності, механізми функціонування, методи оцінки / НАН України. К., 1995. 199 с.
5. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія. У трьох томах. Т. 3. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. 952 с.
6. Варналій З. С. Економічна безпека : навч. посіб. К. : Знання, 2009. 647 с.
7. Скорук О. В. Тіньова економіка : сутність, причини виникнення та шляхи подолання. *Економіка та суспільство*. 2017. №11. С. 127–131. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal>.
8. Цвігун Т.В., Нечипорук О.І. Тінізація економіки: причини та особливості впливу на економічний розвиток Економіка та суспільство. 2018. № 19, С. 251–254. URL: http://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/37.pdf
9. Nearly Quarter of Ukraine's GDP, or UAH 846 Billion, Is in Shadow – Study of Shadow Economy Finds. Available at: <https://bank.gov.ua/news/all/doslidjennya-tinovoyi-ekonomiki-v-ukrayini--mayje-chvert-vvp--abo-846-mlrd-griven--perebuvaeye-v-tini>.
10. Мазур І.І., Шишак А.О. Соціально-економічна природа тіньової економіки та причини її розвитку в підприємстві. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2017. Вип. 1. С. 13–20. URL: https://www.researchgate.net/publication/339617037_socialno-ekonomichna_priroda_tinovo_ekonomiki_ta_pricini_ii_rozvitku_v_pidpriemnictvi.

11. Приступа Т.В., Чайковська М.А. Тіньова економіка та її вплив на соціально-економічний розвиток України. *Приазовський економічний вісник*. 2019. №. 1/12, С. 56–61. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/1_12_uk/1_12_2019.pdf.

12. Горденчук М. Тіньова економіка: позитивні та негативні ефекти. *Traektoriâ Nauki = Path of Science*. 2019. Вип. 5. № 3. с. 2001-2007. URL: <https://ideas.repec.org/a/pos/journal/44-3.html>.

13. Подмазко А.М. Эффекты теневой экономики: сравнительный анализ разновекторных последствий. *Економічні інновації*. 2013. Вип. 53. С. 187–198. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecinn_2013_53_22.

REFERENCES:

1. Tanzi, V. (1982) The Underground Economy in the United States: Annual Estimates, 1930–80. *Staff Papers (International Monetary Fund)*. Vol. 30, No. 2 (Jun., 1983), pp. 283–305.
2. Feige, E. (1980) A new perspective on macroeconomic phenomena: the Theory and measurement of the unabsorbed sector in the US economy. *Causes*.
3. Gutmann, P.M. (1977). The Subterranean Economy. *Financial Analysis*, 1, 33–50.
4. Turchynov, A.V. (1995) Tinova ekonomika: teoretychni osnovy doslidzhennia [Shadow Economy: Theoretical Foundations of Research]. Kyiv: ArtEk. (in Ukrainian)
5. Mochernyi, S.V. (2002). Ekonomichna entsyklopediia: u trokh tomakh. T. 3. Kyiv: Vydavnychy tseñtr «Akademiiia». (in Ukrainian)
6. Varnalii, Z.S. (2009). Ekonomichna bezpeka. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian)
7. Skoruk, O.V. (2017) Tinova ekonomika: sutnist, prychny vynyknennia ta shliakhy podolannia [Shadow economy: the nature, causes of occurrence and ways to overcome it] *Ekonomika i suspilstvo [Economy and Society]* (electronic journal), no. 11, pp. 127–131. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal>. (access date: 12.01.2020). (in Ukrainian)
8. Tsvihun T.V., Nychporuk O.I. (2018) Tinizatsiia ekonomiky: prychny ta osoblyvosti vplyvu na ekonomichnyi rozvytok [Economic trends: causes and features of influence on economic development] *Ekonomika i suspilstvo [Economy and Society]* (electronic journal), no 19, pp. 251–254. URL: http://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/37.pdf (access date: 12.01.2020). (in Ukrainian)
9. Nearly Quarter of Ukraine's GDP, or UAH 846 Billion, Is in Shadow – Study of Shadow Economy Finds. Available at: <https://bank.gov.ua/news/all/doslidjennya-tinovoyi-ekonomiki-v-ukrayini--mayje-chvert-vvp--abo-846-mlrd-griven--perebuvaeye-v-tini> (access date: 12.01.2020). (in Ukrainian)
10. Mazur, I., Shyshak A. (2017) Sotsialno-ekonomichna pryroda tinovo_ekonomiki ta prychny ii rozvytku v pidpriemnytstvi [Socio-economic nature of shadow economy and causes of its development in entrepreneurship]. URL: https://www.researchgate.net/publication/339617037_socialno-ekonomichna_priroda_tinovo_ekonomiki_ta_pricini_ii_rozvitku_v_pidpriemnictvi (access date: 12.01.2020). (in Ukrainian)

11. Prystupa, T.V, Tchaikovska, M.A. (2019) Tinova ekonomika ta ii vplyv na sotsialno-ekonomichnyi rozvytok Ukrainy [The shadow economy and her influence on the social and economic development of Ukraine] *Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk* [Azov Economic Bulletin] (electronic journal), no. 1/12, pp. 56–61. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/1_12_uk/1_12_2019.pdf (access date: 13.01.2020). (in Ukrainian)

12. Gordeychuk, M. (2019) Tinova ekonomika: pozytyvni ta nehatyvni efekty [Shadow Economy: Positive

and Negative Effects] *Traektoriâ Nauki = Path of Science* (electronic journal), vol. 5, no 3, pp. 2001–2007. URL: <https://ideas.repec.org/a/pos/journal/44-3.html> (access date: 12.01.2020). (in Ukrainian)

13. Podmazko, A. (2013). Efekty tenevoy ekonomiki: sravnitelnyy analiz raznovektornykh posledstviy [Effects of the shadow economy: a comparative analysis of various consequences]. *Ekonomichni innovatsii*, 53, pp. 187–198. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecinn_2013_53_22 (access date: 12.01.2020). (in Ukrainian)

НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

DIRECTIONS OF ACTIVATING THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP IN THE NATIONAL ECONOMY

У статті досліджено результативність інноваційного підприємництва в національній економіці. Визначено, що інноваційне підприємництво є динамічним процесом постійних інноваційних перетворень. Зазначено, що оцінку інноваційного підприємництва доцільно розглядати через результативність інноваційної діяльності суб'єктів господарювання. Проаналізовано динаміку основних показників інноваційної активності в Україні. На основі проведеного аналізу основних показників виявлені сильні та слабкі сторони, а також визначені основні можливості активізації інноваційного підприємництва в Україні. Досліджено чинники, які містять загрозу розвитку інноваційного підприємництва. Наголошено, що активному розвитку інноваційного підприємництва в Україні заважає низка чинників зовнішнього середовища, що позначається як на загальній кількості суб'єктів господарювання, які впроваджують інновації, так і на результативності їх інноваційної діяльності. Розроблено пропозиції щодо активізації розвитку інноваційного підприємництва в Україні.

Ключові слова: інноваційне підприємництво, активізація інноваційного підприємництва, інноваційна діяльність, розвиток, показники інноваційної активності, чинники, напрями активізації.

В статье исследованы результативность инновационного предпринимательства

в национальной экономике. Определено, что инновационное предпринимательство является динамическим процессом постоянных инновационных преобразований. Отмечено, что оценку инновационного предпринимательства целесообразно рассматривать через результативность инновационной деятельности субъектов хозяйствования. Проанализирована динамика основных показателей инновационной активности в Украине. На основе проведенного анализа основных показателей выявлены сильные и слабые стороны, а также определены основные возможности активизации инновационного предпринимательства в Украине. Исследованы факторы, которые содержат угрозу развития инновационного предпринимательства. Отмечено, что активному развитию инновационного предпринимательства в Украине мешает ряд факторов внешней среды, сказывается как на общем количестве субъектов хозяйствования, которые внедряют инновации, так и на результативности их инновационной деятельности. Разработаны предложения по активизации развития инновационного предпринимательства в Украине.

Ключевые слова: инновационное предпринимательство, активизация инновационного предпринимательства, инновационная деятельность, развитие, показатели инновационной активности, факторы, направления активизации.

УДК 330.341.1(477): 316.334.23

<https://doi.org/10.32843/bses.50-65>

Крилова О.О.

здобувач

Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій

Krylova Olena

Black Sea Research Institute of Economics and Innovation

The purpose of the article is to develop ways to intensify innovative entrepreneurship in Ukraine. It is determined that entrepreneurial initiative by business entities, the use of effective tools to stimulate innovation, creativity and efficiency of innovation can stimulate innovative entrepreneurship and promote innovation. The methodological basis of this work is the synthesis of general scientific methods of theoretical and empirical research (method of cognition, analysis and synthesis, generalization and systematization of information). Results. It is determined that innovative entrepreneurship is a dynamic process of constant innovative transformations. Innovative entrepreneurship covers all stages of the innovation cycle: from developing a new idea to obtaining concrete results of bringing a product to market. The main subjects of innovative entrepreneurship can be any enterprises and organizations that carry out innovative activities or are innovatively active. It is noted that the assessment of innovative entrepreneurship should be considered through the effectiveness of innovative activities of economic entities. The dynamics of the main indicators of innovation activity in Ukraine is analyzed. Based on the analysis of the main indicators, the strengths and weaknesses were identified, as well as the main opportunities for intensifying innovative entrepreneurship in Ukraine were identified. Factors that threaten the development of innovative entrepreneurship are studied. Practical implications. The analysis revealed the following: the strengths of the possible activation of an innovative enterprise include: the ability to generate new ideas; accumulated experience of successful innovation, cooperation between science and business; weaknesses should be identified: insufficient funding for science and education, tendencies to reduce almost all indicators of innovation efficiency, which requires rapid implementation of measures to curb their further development in the field of innovation. Thus, in order to intensify innovative entrepreneurship in the near future it is advisable to implement a number of measures, the tasks of which cover the following main areas of change: awareness of the ability of the national economy to innovate, creating conditions for new products, increasing competitiveness; ensuring the diversification of sources of financing of innovative activities of enterprises in order to reduce the cost of acquisition and use of innovative products; establishing close and productive interaction of the main participants of innovative entrepreneurship.

Key words: innovative entrepreneurship, activation of innovative entrepreneurship, innovative activity, development, indicators of innovative activity, factors, directions of activation.

Постановка проблеми. Важливість активізації інноваційного підприємництва усвідомлюється будь-яким суб'єктом господарювання, адже саме нові інноваційні ідеї, рішення втілені у конкретний продукт спроможній забезпечувати конкурентні переваги. Проте, активному розвитку інноваційного підприємництва в Україні заважає низка чинників зовнішнього середовища, що позначається як на загальній кількості суб'єктів господарювання, які впроваджують інновації, так і на результативності

їх інноваційної діяльності. Серед вагомих чинників, які стримують розвиток інноваційного підприємництва, насамперед, варто відзначити незначний попит з боку споживачів на інноваційну продукцію, недостатній обсяг фінансування науково-технічного розвитку національної економіки; обмеженість інструментів венчурного фінансування; недосконалість мотивації до активної інноваційної діяльності.

Наявність підприємницької ініціативи суб'єктами господарювання, застосування дієвих

інструментів стимулювання інноваційності, креативності та результативності інноваційної діяльності спроможні суттєво активізувати інноваційне підприємництво та в цілому ефективність інноваційного процесу.

Світовий досвід доводить, що суттєвим аспектом активізації інноваційного підприємництва доцільно розглядати зближення між учасниками інноваційного процесу у напрямі посилення мотивації у створенні та використанні інновацій. Реалізація такої взаємовигідної співпраці між учасниками дасть змогу прискорити технологічне оновлення підприємств, забезпечити відновлення промисловості та створення нових високотехнологічних виробництв на національному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням активізації інноваційних процесів, результативності інноваційної діяльності, розвитку інноваційного підприємництва присвячено значну кількість наукових досліджень. Разом з тим, динамічність зовнішнього середовища, його складність та непередбачуваність спричиняють перешкоди, зумовлюють нові виклики на шляху розвитку інноваційних процесів, що потребує постійного удосконалення існуючих механізмів, пошук та своєчасне використання нових можливостей та дієвих інструментів для активізації інноваційного підприємництва. Зокрема, в Україні ґрунтовні напрацювання щодо комерціалізації результатів інноваційної діяльності, напрями стимулювання активності у сфері інновацій, систематизація основних інструментів активізації інноваційного підприємництва, фінансові аспекти підтримки розвитку інноваційного підприємництва та запровадження податкових стимулів в цій сфері в сучасних умовах містяться у працях таких авторів Гейця В.М. [1], Мельник О.С. [2], Павленко І.А. [3], Лях О.В., Ляшенко В.І., Кузьменко Н.В. [4], О.Ю. Івченкова [5] та багатьох інших.

Незважаючи на значну кількість публікацій з питань активізації інноваційного підприємництва, більшою мірою вони стосуються розвитком малого та середнього бізнесу у сфері створення та поширення інновацій. Разом з тим, для будь-якого підприємства характерне розуміння інноваційного підприємництва як перманентного потоку інноваційних рішень, а тому питання активізації такої діяльності в економіці України та посилення її результативності потребують поглибленої уваги. Такими напрямками подальшого дослідження є виявлення чинників, які перешкоджають активізації результативності інноваційної діяльності підприємств та розробка комплексу заходів з пошуку можливостей для усунення основних перешкод розвитку інноваційного бізнесу.

Постановка завдання. Мета статті полягає у розробці пропозицій щодо активізації розвитку інноваційного підприємництва в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У найбільш загальному розумінні під інноваційним підприємництвом є діяльність, яка орієнтована на застосування нових підходів, сировини, ідей, продукцію з метою задоволення попиту споживачів. Інноваційне підприємництво охоплює всі стадії інноваційного циклі: від ініціації нової ідеї до отримання конкретних результатів від ринкового використання продукту. Основними суб'єктами інноваційного підприємництва можуть бути будь-які підприємства та організації, які здійснюють інноваційну діяльність чи є інноваційно активними.

Інноваційній активності підприємств мають бути притаманні певні характеристики:

- високий рівень гнучкості, що дає змогу забезпечувати постійне оновлення продукції та витримувати конкуренцію;
- креативність, що дає змогу забезпечувати постійний потік нових ідей для принципово нових продукції та процесів;
- швидкість реагування на трансформацію у потребах споживачів;
- висока мотивація до інноваційної активності, самостійність у прийнятті рішень.

Для розробки дієвих заходів активізації інноваційного підприємництва, у першу чергу, доцільно зосередити увагу на виявленні сильних і слабких сторін розвитку інноваційного підприємництва, а також можливостей та загроз для його активізації в Україні.

У цьому сенсі важливою є оцінка існуючого рівня інноваційного процесу, його забезпеченість кадрами та фінансовими ресурсами, рівнем розвитку інноваційної інфраструктури, налагодженням інтеграційних відносин між основними учасниками інноваційного процесу, результативність інноваційної діяльності, наявність попиту на інноваційну продукцію тощо.

Про загальний стан інноваційної активності, що визначає перспективність реалізації інноваційних процесів та мотивацію до інноваційного підприємництва можна відслідкувати за оцінкою низки базових показників. Такий аналіз основних показників дає змогу здійснити певні суттєві узагальнення щодо можливостей активізації інноваційного підприємництва в національній економіці.

Незначним коливанням (близько 1-2%) характеризується динаміка кількості інноваційно активних промислових підприємств впродовж останніх 19 років. В середньому частка таких підприємств близько 16% від загальної кількості промислових підприємств. Аналогічна тенденція характерна для динаміки частки підприємств, які впроваджували інновації. В середньому коливання між щорічними показниками складає 2–3%. Разом з тим, в окремі періоди підприємства демонструють щорічне зростання (2010–2013 рр., 2014–2016 рр.). Однак, для частки інноваційно активних

підприємств та для підприємств, які впроваджують інновації 2019 рік відзначився зменшенням майже на 2% порівняно з 2018 р. Зростанням практично удвічі у 2019 р. порівняно з 2018 р. характеризується зміна частки обсягу реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) у загальному обсязі реалізованої продукції промислових підприємств. Але порівняно з показником 2010 р. спостерігається суттєве падіння (майже у 3 рази) (табл. 1).

За даними Державної служби статистики України, питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП за 2010–2019 рр. зазнала суттєвого зменшення (з 0,91% до 0,43%). Зменшилась також частка витрат на наукові та науково-технічні роботи за рахунок держбюджету 0,12% відсотків від ВВП у 2019 р. порівняно з 0,34% показника 2010 р. (табл. 2).

За 2010–2019 рр. суттєво скоротились видатки на освіту та науку. Так, обсяг видатків на науку зменшився у 4 рази з 0,8% від ВВП до 0,2%, на освіту – з 6,4% до 4,3% від ВВП.

Незважаючи на незначне коливання, скорочується також чисельність спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, до чисельності зайнятого населення (на 1 тис. осіб). Так, впродовж 2010–2019 рр., таке скорочення склало 0,7%.

Відносна стабільність характерна для динаміки витрат на інновації у% до загального обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг).

За період 2010–2019 рр. суттєве скорочення спостерігалось лише 2016–2018 рр. з 1,1% до 0,4%.

Позитивною характеристикою слід розглянути зростання показників міжнародної реєстрації об'єктів промислової власності (табл. 3). Так, у 2019 р. цей показник зріс до 657 одиниць порівняно з 484 од. 2010 року. Разом з тим, скорочення зазнала кількість отриманих охоронних документів. Якщо у 2010 р. їх кількість налічувала 5,3 тис. одиниць, то у 2019 р. вже 3,85 тис. од.

Таким чином, підводячи підсумок щодо перспектив активізації інноваційного підприємництва можна виділити наступне:

– до сильних сторін щодо можливої активізації інноваційного підприємства можна віднести: наявність високого рівня кадрової складової наукового потенціалу, що характеризує здатність до генерування нових ідей; накопичений досвід успішної інноваційної діяльності, співпраці науки та бізнесу, про що свідчать основні показники інноваційної діяльності, чисельність інноваційно активних підприємств та підприємств в промисловості, які впроваджують інновації;

– *слабкими сторонами* для активізації інноваційного підприємництва слід виділити: недостатній обсяг фінансування науки та освіти, тенденції до зменшення практично за всіма результативними показниками інноваційної діяльності, що потребує швидкого запровадження заходів стримування їх

Таблиця 1

Показники загальної характеристики інноваційного підприємництва

Індикатори	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Частка підприємств, що впроваджують інновації, в загальній кількості промислових підприємств, %	11,5	12,8	13,6	13,6	12,1	15,2	16,6	14,3	15,6	13,8
Кількість інноваційно активних промислових підприємств у % до загальної кількості промислових підприємств	13,8	16,2	17,4	16,8	16,1	17,3	18,9	16,2	16,4	15,8
Частка обсягу реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) промислових підприємств, %	3,8	3,8	3,3	3,3	2,5	1,4	0,9	0,7	0,8	1,3

Джерело: складено за [7–11]

Таблиця 2

Показники можливостей розвитку інноваційного підприємництва

Індикатори	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ступінь зносу основних засобів промисловості, %	74,9	75,9	76,7	77,3	83,5	60,1	58,1	55,1	60,6	56,9
Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, відсотків	0,91	0,80	0,80	0,80	0,69	0,63	0,48	0,45	0,47	0,43
Обсяг витрат на наукові та науково-технічні роботи за рахунок держбюджету, відсотків до ВВП	0,34	0,30	0,34	0,33	0,26	0,20	0,16	0,16	0,17	0,12
Обсяг видатків на науку, відсотків ВВП	0,8	0,7	0,8	0,8	0,7	0,6	0,5	0,4	0,4	0,2
Обсяг видатків на освіту, % до ВВП	6,4	6,2	6,7	6,7	5,9	5,3	5,0	5,4	5,1	4,3
Чисельність спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, до чисельності зайнятого населення (на 1 тис. осіб)	4,4	4,2	4,0	4,0	3,8	3,9	3,9	3,7	3,5	3,7
Витрати на інновації у % до загального обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг)	0,8	1,1	0,8	0,7	0,5	0,8	1,1	0,4	0,4	0,5

Джерело: складено за [7–11]

Показники результативності інноваційного підприємництва

Індикатори	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість упроваджених у виробництво нових технологічних процесів, усього тис. од.	2,0	2,5	2,2	1,6	1,7	1,2	3,4	1,8	2,0	2,3
Кількість упроваджених видів інноваційної продукції (товарів, послуг), усього тис. од.	2,4	3,2	3,4	3,1	3,7	3,1	4,1	2,4	3,8	2,2
Отримані охоронні документи, тис. од.	5,31	5,25	4,96	5,41	4,81	4,5	4,1	4,05	3,93	3,85
Міжнародна реєстрація об'єктів промислової власності, од.	484	552	498	677	594	622	623	565	506	657

Джерело: складено за [7–11]

подальшого розгортання у сфері інновацій; незначні за обсягом результативні показники щодо охоронних документів;

– можливості для активізації інноваційного підприємства: стимулювання впровадження інновацій на промислових підприємствах дасть змогу активізувати створення нових технологій та нової інноваційної продукції; підвищення ефективності використання наявного науково-дослідного та інноваційного потенціалу; диверсифікація джерел фінансування інноваційної діяльності за рахунок активного впровадження стартапів, поширення світового досвіду створення підприємницьких університетів, що сприятиме зближенню освіти з бізнесом; удосконалення нормативно-правового забезпечення інноваційного підприємництва шляхом заходів стимулювання попиту на інновації з боку бізнесу; підвищення загального рівня інноваційної культури бізнесу та розвиток інноваційного підприємництва за рахунок доступу до фінансових програм ЄС;

– серед основних загроз, на які варто реагувати доцільно виділити: фінансові та адміністративні бар'єри, що стримають розвиток інноваційного бізнесу; недостатній обсяг джерел фінансування інновацій внаслідок високих ставок за кредитами; недостатній розвиток інноваційної інфраструктури; складність підготовки та відбору кваліфікованих працівників для продукування інноваційних ідей; відсутність мотивації у молоді займатися інноваціями; недосконалість та складність процедур отримання охоронних документів щодо об'єктів інтелектуальної власності.

Отже, систематизуючи результати, доцільно акцентувати увагу на необхідності реалізації наступних напрямів активізації інноваційного підприємництва в Україні (рис. 1).

Блок 1. Забезпечення розвитку інноваційної інфраструктури. Основними завданнями даного блоку заходів є подолання бар'єрів, які стримують розвиток інфраструктури підтримки інноваційного підприємництва:

- формування об'єктів інноваційної інфраструктури на місцевому рівні;
- створення мережі бізнес-інкубаторів, стратегічних центрів, технопарків, включаючи вищі навчальні заклади;

– формування баз даних інноваційних ідей, що мають бути доступними для підприємців та інших стейкхолдерів;

– надання консультаційної підтримки з захисту інтелектуальної власності, створення стартапів, консультування з питань процесу комерціалізації, маркетингу інновацій.

Блок 2. Нарощення обсягів інноваційної продукції та забезпечення експорту високотехнологічної продукції. Завдання цієї групи включають заходи, пов'язані з нарощенням виробництва інноваційної продукції та частки високотехнологічного експорту:

- моніторинг розвитку технологій і застосування прогнозування на макро- та мікрорівнях;
- визначення можливостей для виробництва технологій в Україні;
- активне запровадження трансферу технологій;
- розробка програм імпортозаміщення інноваційної продукції;
- стимулювання експорту високотехнологічної продукції.

Блок 3. Стимулювання попиту на інновації. Завдання цієї групи полягають у подоланні перешкод з боку урядових та відомчих структур при стимулюванні попиту на інновації:

- впровадження пільг для компаній, які виробляють інноваційну продукцію;
- запровадження стимулів для підприємств, які купують інноваційну продукцію;
- використання механізму державних закупівель на інноваційну продукцію;
- встановлення пільгових умов оподаткування та застосування преференцій для компаній, які виробляють інноваційну продукцію;
- використання компенсації витрат підприємцям, починаючи з перших трьох років роботи бізнес-інкубатору (відповідно 60, 40 та 20 %).

Блок 4. Диференціація джерел фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності. У межах завдань даного блоку передбачається подолання бар'єрів, які спричиняють обмеження обсягів бюджетних витрат на науково-технічну діяльність та використання інновацій:

- розробка, удосконалення та реалізація нормативно-правового забезпечення функціонування венчурних фондів, інститутів спільного інвестування у сфері інновацій;

Рис. 1. Напрями активізації інноваційного підприємництва

– консалтингове супроводження фандерайзингу, доступу до програм підтримки розвитку інноваційної діяльності, міжнародних грантових програм в інноваційній сфері;

– застосування механізму податкових канікул для суб'єктів інноваційного підприємства;

– розширення переліку високотехнологічного критичного імпорту обладнання та технологій, без стягнення імпортного мита;

– державне гарантування та субсидування відсоткових платежів за кредитами, які видані під експортні контракти технологій та інноваційної продукції.

Блок 5. Формування системи підтримки розвитку інноваційного підприємництва на регіональному та місцевому рівнях. Завдання цієї групи орієнтовані на подолання перешкод результативності функціонування системи підтримки інноваційного підприємства на регіональному та місцевому рівнях:

– надання фінансової, інформаційної, освітньої підтримки за рахунок коштів місцевих бюдже-

тів на основі створення спеціальних фондів підтримки інноваційного підприємства.

Блок 6. Формування сприятливого інституційного середовища для інноваційної діяльності. Ця група вміщує завдання, виконання яких долають перешкоди комплексного законодавчого забезпечення розвитку інноваційного підприємства:

– розробка загальнонаціональної стратегії розвитку інноваційного підприємства до 2030 р.;

– цифровізація адміністративного супроводження діяльності підприємств, зокрема широке використання технології «єдине вікно»;

– підвищення кваліфікації адміністративного персоналу шляхом проведення семінарів, тренінгів, навчальних курсів, круглих столів тощо;

– подолання психологічних бар'єрів;

– запровадження адміністративної відповідальності за затримку прийняття рішень щодо впровадження інновацій.

– залучення професіоналів на всіх етапах реалізації інноваційних проєктів;

– створення єдиної системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрів у сфері технологічних інновацій, включаючи дистанційне навчання;

– розробка мережі «інноваційної підприємницької діяльності» для формування бази контактів для встановлення нових контактів між підприємцями, експертами та вирішення їх проблем та налагодження дієвої співпраці в інноваційній сфері.

Блок 7. Удосконалення інформаційного забезпечення інноваційного підприємництва. У межах цієї групи містяться завдання щодо подолання бар'єрів, пов'язаних з недостатньою поінформованістю суб'єктів інноваційного підприємництва:

– надання безкоштовних консалтингових послуг;
– забезпечення інноваційних підприємців неперервним обміном інформації, забезпечення її доступності та достовірності.

– формування та розвиток системи інформаційної та консалтингової підтримки інноваційного підприємництва на національному рівні.

Блок 8. Забезпечення підвищення рівня інноваційної культури у сфері інноваційного підприємництва. У цій групі передбачене виконання завдань щодо подолання бар'єрів, пов'язаних з недостатнім рівнем інноваційної культури у сфері інноваційного підприємництва:

– формування позитивного іміджу інноваційного підприємця на основі популяризації інноваційних ідей, креативного мислення серед населення;
– підвищення соціальної відповідальності бізнесу.

Таким чином, результати проведеного дослідження свідчать про необхідність вирішення низки завдань задля розвитку інноваційного підприємництва в Україні у сучасних умовах господарювання.

Висновки з проведеного дослідження. Інноваційне підприємництво є динамічною формою інноваційної діяльності, яка забезпечує неперервний потік інноваційних ідей та їх практичного втілення в конкретних інноваційних продуктах.

Для активізації інноваційного підприємництва у найближчій перспективі доцільним вбачається здійснення ряду наступних заходів, завдання яких охоплюють такі основні напрями змін: чітке усвідомлення можливостей національної економіки для продукування інновацій, створення умов для впровадження нової продукції, підвищення рівня її конкурентоспроможності; забезпечення диверсифікації джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств задля зниження витрат придбання та використання інноваційної продукції; налагодження тісної та продуктивної взаємодії основних учасників інноваційного підприємництва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін.; НАН України. Київ, 2015. 336 с.

2. Мельник О.С. Стан і проблеми розвитку інноваційного підприємництва й науково-технічної діяльності: / *Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми* / О.М. Алимов, О.І. Амоша та ін.; за заг. ред. В.І. Ляшенка; НАН України, Ін-т економіки пром-сті; Класичний приватний ун-т. Запоріжжя: Класичний приватний ун-т, 2014. 798 с.

3. Павленко І.А. Інноваційне підприємництво в трансформаційній економіці України: монографія. Київ: КНЕУ, 2007. 248 с.

4. Лях О.В., Ляшенко В.І., Кузьменко Н.В. Концепція інституційної підтримки інклюзивного підприємства на регіональному рівні. *Економічний вісник Донбасу*. 2018. № 2(52). С. 212–232.

5. Івченкова О.Ю., Крикуненко К.М. Інноваційне підприємництво як складова стратегії розвитку економіки України. *Економ. вісн. Донбасу* № 3(53), 2018. С. 141–146.

6. Хаустов В.К. Інноваційний вимір курсу України на євроінтеграцію. *Економіка і прогнозування*. 2018. № 2. С. 135–150.

7. Державна служба статистики України : веб-сайт. 2020. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 23.01.2020).

8. Статистика, звіти, плани. Державне підприємство «Український інститут інтелектуальної власності» (Укрпатент) : веб сайт. URL: <https://ukrpatent.org/uk/articles/statistics> (дата звернення: 29.01.2020).

9. Education Statistics. Available Indicators. The World Bank : веб сайт. URL: <http://datatopics.worldbank.org/education/indicators> (дата звернення: 29.01.2020).

10. OECD Statistics : веб сайт. URL: <https://stats.oecd.org/Index.aspx> (дата звернення: 28.01.2020).

11. Міністерство фінансів України: веб сайт URL: <https://index.minfin.com.ua/ua>.

12. Денисюк В.А. Комерціалізація результатів науково-дослідних робіт: проблеми і перспективи. *Вісник НАН України*. 2006. № 5. С. 39–53.

13. Лукашина М.В. Стратегічні напрями розвитку інноваційного підприємництва. *Економіка прогнозування*. 2009. № 8. С. 86–98.

REFERENCES:

1. Innovacijna Ukrajina 2020 : nacionaljna dopovidj (2015) [Innovative Ukraine 2020: national report] / za zagh. red. V.M. Ghejcja; NAN Ukrajiny. Kyiv. 336 p. (in Ukrainian)

2. Meljnyk O.S. (2014). Stan i problemy rozvytku innovacijnogho pidpryjemnyctva j naukovo-tekhnichnoji dijalnosti: [Status and problems of development of innovative entrepreneurship and scientific and technical activity] / Pershyj etap modernizaciji ekonomiky Ukrajiny: dosvid ta problemy / O.M. Alymov, O.I. Amosha ta in.; za zagh. red. V.I. Ljashenka; NAN Ukrajiny, In-t ekonomiky prom-sti; Kласичnyj pryvatnyj un-t. Zaporizhzhja: Kласичnyj pryvatnyj un-t. 798 p. (in Ukrainian)

3. Pavlenko I.A. (2007). Innovacijne pidpryjemnyctvo v transformacijnij ekonomici Ukrajiny: monoghrافija [Innovative entrepreneurship in the transformational economy of Ukraine:]. Kyiv: KNEU, 248 p. (in Ukrainian)

4. Ljakh O.V., Ljashenko V.I., Kuzjmenko N.V. (2018). Konceptija instytucijnoji pidtrymky inkljuzyvnogho pidpryjemnyctva na reghionaljnomu rivni [The concept of institutional support for inclusive entrepreneurship at the regional level]. *Ekonomichnyj visnyk Donbasu*. No. 2(52). Pp. 212–232. (in Ukrainian)

5. Ivchenkova O.Ju., Krykunen K.M. (2018). Innovacijne pidpryjemnyctvo jak skladova strateghiji rozvytku ekonomiky Ukrainy [Innovative entrepreneurship as a component of the strategy of economic development of Ukraine]. *Ekonomichnyj visnyk Donbasu* No. 3(53), Pp. 141–146. (in Ukrainian)
6. Khaustov V.K. (2018). Innovacijnyj vymir kursu Ukrainy na jevrintegraciju [Innovative dimension of Ukraine's course towards]. *Ekonomika i prohnozuvannya*. No. 2. Pp. 135–150. (in Ukrainian)
7. State Statistics Service of Ukraine: website. 2020. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date: 23.01.2020). (in Ukrainian)
8. Statystyka, zvity, plany. Derzhavne pidpryjemstvo «UKRAJiNSJKYJ INSTYTUT INTELEKTUALJNOJi VLASNOSTI» (Ukrpatent) [Statistics, reports, plans. State Enterprise "UKRAINIAN INSTITUTE OF INTELLECTUAL PROPERTY" (Ukrpatent)]: website. URL: <https://ukrpatent.org/uk/articles/statistics> (access date: 19.01.2020). (in Ukrainian)
9. Education Statistics. Available Indicators. The World Bank : website. URL: <http://datatopics.worldbank.org/education/indicators> (access date: 19.01.2020).
10. OECD Statistics : website. URL: <https://stats.oecd.org/Index.aspx> (access date: 18.01.2020). (in Ukrainian)
11. Ministerstvo finansiv Ukrainy [Ministry of Finance of Ukraine]: website URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/> (access date: 19.01.2020). (in Ukrainian)
12. Denysjuk V.A. (2006). Komerzializacija rezuljtativ naukovo-doslidnykh robit: problemy i perspektyvy [Commercialization of research results: problems and prospects]. *Visnyk NAN Ukrainy*. No. 5. Pp. 39–53. (in Ukrainian)
13. Lukashyna M.V. (2009). Strateghichni naprjamy rozvytku innovacijnogho pidpryjemnyctva [Strategic directions of development of innovative entrepreneurship]. *Ekonomika prohnozuvannya*. No. 8. Pp. 86–98. (in Ukrainian)

Наукове видання

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 50
Частина 1

Коректура • *Ю. Никитенко*

Комп'ютерна верстка • *І. Стратій*

Формат 60x84/8. Гарнітура Arimo.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 25,02. Ум. друк. арк. 25,34.

Підписано до друку 28.02.2020. Наклад 100 прим.

ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій»

Адреса: вул. Інглезі, 6/1, м. Одеса, Україна, 65101

E-mail: info@iei.od.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 5218 від 22.09.2016 р.